DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM

TARİHÇE
VE
BUGÜNKÜ SEVK VE İDARE SİSTEMLERİ

İKİNCİ BASKI

Kemal Gürüz

2003-4
BİRİNCİ BASKI SAYISI : 2.000
İKİNCİ BASKI SAYISI : 2.000
BASKI : CEM WEB OFSET Tel : (0312) 385 37 27

ÖNSÖZ

Ülkemizde **yükseköğretimin sevk ve idaresi** ve özellikle **üniversite özerkliği** ile **akademik hürriyet** kavramları üzerinde bazı çevrelerce sistematik ve bilinçli olarak kavram kargaşası yaratılmıştır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu kavramlara tarihsel bir perspektif ve uygar ülkelerdeki uygulamalar açısından ışık tutmaktır. Dört bölümlük bu çalışmanın birinci bölümü yükseköğretimin Batı'daki tarihçesinin bir özetini, ikinci bölümü ileri ülkelerdeki üniversite yönetim sistemlerini, üçüncü bölümü Türk yükseköğretiminin tarihçe ve gelişimini kapsamaktadır. Dördüncü ve son bölüm ise genel bir değerlendirmedir. Bu çalışmada sunulan bilgiler önyargısız olarak değerlendirildiğinde, üniversite yönetimi, özellikle rektör atamaları, akademik hürriyet ve üniversite özerkliği ile demokrasi arasındaki ilişkiler konusundaki yanılgıların ortadan kalkacağına inanıyorum.

Türk yükseköğretim sistemini düzenleyen mevzuatta köklü yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu, bu düzenlemelerin ne yönde olmasının gerektiği onbeş yıldan beri tarafımdan açık ve net bir şekilde dile getirilmiş ve bu alanda hazırlanmış kapsamlı rapor ve taslaklar kamuoyuna ve hükümetlere sunulmuştur. Ancak, üzülerek ifade etmeliyim ki, yükseköğretim konusundaki tartışmalar ya son derece basite indirgenmiş, ya kişisel beklentiler doğrultusunda şekillenmiş, ya da siyasi ve ideolojik çıkar hesapları içinde boğulup gitmiştir. Pek az insan işin kuramsal ve felsefi yanlarına eğilmiş ve dünyadaki gelişmeleri yansıtmıştır. Bugün de aynı durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Böyle bir ortamda çala kalem yapılacak yasal düzenlemelerin ülke ve millet açısından son derece vahim sonuçlar doğuracağı kesindir.

Unutulmamalıdır ki, üniversite artık basit yapılı bir öğretmen-öğrenci topluluğu değil, bilgi ekonomisinin beyni niteliğinde bir bilgi fabrikası ve fevkalade karmaşık yapıya sahip bir işletmedir. Ülke yükseköğretim sisteminin çıktıları, ülke ekonomisinin en önemli girdileri ve rekabet gücünü belirleyen başlıca unsurlar arasındadır. Yükseköğretim sistemi mutlaka ülkenin genel sosyoekonomik politikaları kapsamında ele alınmalıdır.

Üniversite özerkliği ve akademik hürriyet bir iki basit cümle ile ifade edilebilecek kavramlar değildir. Üniversite özerkliği, bu kurumun ihtiyacı olan mali kaynakları sağlayan toplumun kurum üzerindeki hesap sorma ve denetim hakkı ile, bilimsel araştırma ve eğitim- öğretim faaliyetlerinin gerektirdiği hoşgörü ve özgürlük ortamı arasındaki ince ve hassas bir dengeye dayanır. Bu dengenin bir ucunda toplum (ve serbest pazar), bir ucunda devlet (bürokrasi), bir ucunda ise öğretim üyeleri(akademik oligarşi) vardır. Denge, eskiden birçok Kıta Avrupası ü!kesinde olduğu gibi, Eğitim Bakanlığı (Devlet)-öğretim üyeleri ekseninde kurulduğu takdirde, bir tek denge noktası vardır.

Devletin ağır basması durumunda **"Bürokratik Yönetim"**, öğretim üyelerinin ağır basması durumunda ise, **"Politik Yönetim" ve çok daha dejenere bir hal olan "Düzenli Karmaşa"** durumları ortaya çıkabilir. Üniversite tarihi bunların örnekleri ile doludur. Buna karşılık, Anglo-Sakson ülkelerinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir ölçüde de 1981'den beri ülkemizde olduğu gibi, denge, Devlet-öğretim üyeleri- toplum ve pazar üçgeni içinde arandığı takdirde, yönetimde dejenere durumların ortaya çıkmasını önleyecek çeşitli dengeler kurmak mümkündür. Bu nedenlerle, dünyanın en iyi üniversitelerin büyük çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. **Yine bu nedenlerledir ki 1981'den bu yana yükseköğretimin ülkemiz sathına yayılması büyük ölçüde tamamlanmış, 1981'de 300 civarında olan uluslararası bilimsel yayın sayımız bugün 5000 civarına ulaşmış, yaklaşık 200.000 olan öğrenci sayımız bugün 1.500.000'a, yaklaşık 20.000 olan öğretim elemanı sayımız ise bugün 65.000 civarına yükselebilmiştir.** Bu gelişmelere ilişkin sayısal ayrıntılar bu çalışmanın üçüncü bölümünde sunulmuştur.

Yukarıda kısaca özetlediğim üniversite yönetim felsefesi Kıta Avrupası ülkelerinde de giderek yaygınlaşmaktadır. Fransa, İspanya, İsviçre, Hollanda, İsveç, Norveç, Avusturya gibi ülkelerdeki üniversite yönetimlerinde, o üniversitenin mensubu olmayan, kendi mesleklerindeki başarıları ile toplumda temayüz ederek saygınlık kazanmış kişilere çeşitli düzeylerde yer verilmiştir. Bu eğilim giderek artmaktadır. Devletin yükseköğretimdeki işlevi süreçleri düzenlemeden girdi ve çıktıları değerlendirmeye dönüşürken, üniversite yönetim sistemleri de Devlet-öğretim üyeleri ekseninden toplum ve pazar tepe noktasına doğru yaklaşmaktadır. Bunun yanında, modern işletme teknikleri üniversite yönetiminde geniş bir şekilde kullanılmaktadır.

Yükseköğretimin kamusal değil, yarı kamusal bir hizmet olduğu ve bu nedenle tamamen kamu kaynaklarından değil, kısmen kamu kaynaklarından, kısmen de bu hizmetten yararlanan öğrenciler ve işverenler tarafından finanse edilmesinin gerekliliği, bunun yanında, bu alanda rekabet ve kalite denetiminin gerekli olduğu, artık tüm ileri ülkelerde kabul edilmiş ve bunların gerektirdiği yapılar kurulmaya başlanmıştır.

Açıkça görüldüğü gibi, ileri ülkelerdeki yükseköğretim gündemi ülkemizdeki gündemden tamamen farklıdır. Sadece ve tamamen kendi seçtiği organlar eliyle yönetilen üniversite, özerklik ve demokrasinin vazgeçilmez ön koşulu değildir. Eğer bu sav doğru ise, başta ABD ve İngiltere olmak üzere, tüm Anglo-Sakson ülkelerini, Fransa, Almanya, İsveç, Hollanda, İsviçre, İsrail gibi ülkeleri de antidemokratik kabul etmek gerekir ki, bunun doğru olmadığı açıktır.

Yukarıda özetlediğim tüm bu nedenlerden dolayı rektörlerin seçimle işbaşına gelmelerine ve yetkilerinin kısıtlanmasına muhalifim. Muhtaç ve başarılı öğrenciler için karşılıksız burs ve düşük faizli kredilerle

desteklenmek kaydı ile paralı öğretime geçilmesini, Yükseköğretim Kurulu'nun genel gözetim ve denetimi altında Devlet üniversitelerinde de mütevelli heyet benzeri **"Sevk ve İdare"** kurullarının kurulmasını, üniversitelerin kaynak yaratmalarının önündeki tüm engellerin kaldırılarak torba bütçe ve torba kadro sistemine geçilmesini, üniversitelerin tüm kaynaklarını birleştirerek kendi gider bütçelerini kendilerinin yapmalarını, akademik performansa bağlı ek ücret takdir edebilmelerini ve Türkiye'nin dünyaca tanınmış bilim insanları ile dünyayı bilen sanayici ve iş insanlarının ağırlık taşıdığı bir akademik kalite denetim sistemi kurulmasını savunuyorum. **Bazı dar görüşlülerin haşin tepkilerini çekeceğimi bile bile, ileri ülkelerdeki terminolojiyi aynen benimsiyor ve bu modeli "Müteşebbis Üniversite Modeli" diye adlandırıyorum.**

Yirmi yıldan beri bu görüşleri savunuyorum. Seksenli yılların sonu ile doksanlı yılların başında, "Özgün Üniversite" modelinin kanun ve yönetmeliklerinin hazırlanmasında aktif görev yaptım. Yasa çıktı, yönetmelikler Resmi Gazete'de yayımlandı, ancak uygulamaya çekmek için gereken siyasi irade maalesef o dönemde gösterilmedi. Geçtiğimiz dört yıl zarfında ise, yukarıdaki hususların birçoğunu içeren yasa taslakları Yükseköğretim Kurulu'nca hazırlanarak hükümetlere sunuldu. Ancak, özellikle akademik değerlendirme ve kalite kontrol mekanizmaları konusunda görüş birliği sağlanamadı. **Mütevelli heyet benzeri kurulların kurulmasını savunuyorum. Ancak, mütevelli heyet üyelerinde aranacak nitelikler ve bunları kimin, nasıl atayacağı gibi konularda görüş birliği sağlanmasının çok zor olduğunu görüyorum.** Öğretim üyelerine mutlaka akademik performansa bağlı ücret ödenmeli, sözleşmeli personel istihdamına geçilmeli, bağışlarla finanse edilen araştırma profesörlükleri ihdas edilebilmelidir. Tüm ileri ülkelerde, özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde bu tür uygulamalar vardır. Ama, bu gibi konularda da nihai kararların hangi kriterlere göre ve kimler tarafından verileceği üzerinde görüş birliğine varmak ülkemizde hiç kolay değildir. Bu zorlukların tümünü bizzat yaşamış bir kişiyim.

Öğrenciler bilgili ve ehil olduklar konularda, özellikle kültürel faaliyetlerin düzenlenmesinde, mutlaka yönetime katılmalıdır. Değişik görüşlere saygı gösterme, seçme ve seçilme mekanizmalarını öğrenme ve belirli amaçlar için kendilerine tahsis edilen mali kaynakları basiretle kullanma yeteneklerini kazanma, öğrencilerin eğitimlerinin önemli bir parçasıdır. Geçtiğimiz dört yıl zarfında, birçok devlet üniversitesinde öğrenci konseylerinin kurulması sağlanarak bu yönde önemli bir adım atılmıştır.

Gelelim fikir özgürlüğü ve akademik özgürlük konusuna. Akademik hürriyet mevcut kanunlar çerçevesi içinde kalmak ve evrensel akademik normlara uymak kaydı ile, işini kaybetme tehlikesine maruz kalmaksızın, bilinenleri sorgulama, yeni ve hatta ihtilaflı konularda görüşler ortaya koyabilme hürriyetidir. Görüldüğü gibi, akademik hürriyet, diğer kamu

görevlileri veya kamu ajanlarının sahip olmadığı, sadece öğretim üyelerine özgü bir ayrıcalıktır. Akademik hürriyetin bilimsellik ve ülke kanunları ile sınırlı olduğu unutulmamalıdır.

Bilmemek değil, öğrenmemek ve bilmeden, kafa yormadan, konuları derinlemesine incelemeden sloganlarla konuşmak ayıptır. Hele, haklı veya haksız, bilim insanı olma iddiasında olanlara bu tür davranışlar hiç, ama hiç yakışmaz. Ben bu konuda demagoji yapanlarla asla polemiğe girmedim. Bunun yerine, araştırma yaparak edindiğim bilgileri ve bu bilgilerden çıkardığım sonuçları kamuoyu ile paylaşmayı tercih ettim.

Bu çalışmada size sunduğum bilgiler, benim literatürden derleyerek öğrendiğim bilgilerdir. Yanlış anladığım veya eksik bıraktığım, hatta farkında olmadan hatalı olarak aktardığım hususlar olabilir. Zira, konu çok boyutlu, oldukça derin, birçok başka konuyla yakından ilişkili ve dolayısıyla epey karmaşıktır. Hatalarım varsa, lütfen bildirin; yanlış yaptığım kanıtlandığı takdirde, bunları hemen düzeltmeye hazırım.

Kemal GÜRÜZ

İÇİNDEKİLER

I.BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİMİN BATI'DAKİ TARİHÇESİ

I.1 GİRİŞ : TARİHSEL KÖKENLER : 1100-1500 DÖNEMİ 1

I.2 1500-1800 DÖNEMİ 23
- I.2.1 ÇAĞA DAMGASINI VURAN OLAYLAR VE DÜŞÜNCE AKIMLARI 23
- I.2.2 MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM VE ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI 38
- I.2.3 BİLİMSEL DEVRİM, ÜNİVERSİTELER VE BİLİM AKADEMİLERİ 48
- I.2.4 ÜNİVERSİTELERİN İÇ YAPISI VE İŞLEYİŞİ 54
- I.2.5 DÜNYAYA YAYILMA 68

I.3 19. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER 74
- I.3.1 NAPOLEON BONAPARTE, UNIVERSITE DE FRANCE VE GRANDS ECOLES 74
- I.3.2 WİLHELM VON HUMBOLDT VE ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTESİ 77
- I.3.3 MODERN ÜNİVERSİTE YAPISININ OLUŞUMU 81
- I.3.4 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ GELİŞMELER .. 95

I.4. 20.YÜZYILDAKİ GELİŞMELER 107
- I.4.1 BİLİME DAYALI TEKNOLOJİ VE SANAYİ 108
- I.4.2 KİTLESEL EĞİTİME GEÇİŞ, STANDARTLARIN VE ÜLKE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI 125
- I.4.3 ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI VE KISA SÜRELİ MESLEKİ VE TEKNİK YÜKSEKÖĞRETİM 132
- I.4.4 UZAKTAN EĞİTİM 143
- I.4.5 ÖZEL YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI 148
- I.4.6 KİTLESELLEŞME VE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ 156

KAYNAKLAR 183

II. BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİM SEVK VE İDARE SİSTEMLERİ (GOVERNANCE)

II.1. GİRİŞ 186

II.2. FİNANSMAN VE BÜTÇE SİSTEMLERİ 201
II.2.1 EĞİTİM YATIRIMLARININ GETİRİLERİ VE ÖĞRENİM ÜCRETLERİ 201
II.2.2. YÜKSEKÖĞRETİM HARCAMALARI VE BÜTÇE SİSTEMLERİ 212

II.3 ANGLO-SAKSON ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 222

II.3.1 BİRLEŞİK KRALLIK ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 222
II.3.2 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 226
II.3.3 ÜNİVERSİTELERİ ANGLO-SAKSON SİSTEMİNE BENZER SİSTEMLERLE YÖNETİLEN DİĞER ÜLKELER 243

a) KANADA 243
b) AVUSTRALYA 244
c) İRLANDA CUMHURİYETİ 246
d) İSRAİL 247

II.4 KITA AVRUPASI ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 247

II.4.1 ALMANYA 247
II.4.2 AVUSTURYA 252
II.4.3 FRANSA 252
II.4.4 İSPANYA 257
II.4.5 İSVEÇ VE HOLLANDA 259
II.4.6 DİĞER KITA AVRUPASI ÜLKELERİ 266
a) İSVİÇRE 266
b) İTALYA 267
c) YUNANİSTAN 268
d) PORTEKİZ 268
e) DANİMARKA 269
f) NORVEÇ 269
II.4.7 JAPONYA 270

II.5 ÜNİVERSİTE YÖNETİMİ, AKADEMİK HÜRRİYET VE ÖZERKLİK 271

KAYNAKLAR 285

III. BÖLÜM
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ

III.1. GİRİŞ 290

III.2. TARİHÇE 291
III.2.1 MEDRESE DÖNEMİ 291
III.2.2 18. VE 19. YÜZYILLARDAKİ GELİŞMELER 295
III.2.3 CUMHURİYET DÖNEMİ 297

III.3. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU (YÖK) VE SONRASI 303
KAYNAKLAR 320
EK 1 321

IV. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME 330

TABLO LİSTESİ

TABLO 1 : AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ, 1997 134

TABLO 2 : JAPON YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ, 1997 135

TABLO 3 : YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ OKULLAŞMA ORANLARI 157

TABLO 4 : YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 157

TABLO 5 : BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNDEKİ ÖĞRENCİ SAYILARI VE BRÜT OKULLAŞMA ORANLARI 158

TABLO 6 : BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ 159

TABLO 7 : BAZI ÜLKELERİN AR-GE SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ 171

TABLO 8 : BAZI ÜLKELERİN FEN VE SOSYAL BİLİMLER ALANLARINDAKİ BİLİMSEL YAYIN VE ATIF SAYILARI..... 177

TABLO 9 : ÖĞRENCİ VE EBEVEYNLER TARAFINDAN YAPILAN YILLIK YÜKSEKÖĞRETİM YÜKSEKÖĞRETİM HARCAMALARININ BAZI ÜLKELERDEKİ MİKTARLARI (1997-1998)..... 202

TABLO 10 : YÜKSEKÖĞRETİMİN GETİRİLERİ (1988) 204

TABLO 11 : EĞİTİMİN KİŞİSEL VE TOPLUMSAL GETİRİLERİNİN ÇEŞİTLİ ÜLKE GRUPLARI ARASINDA VE EĞİTİM KADEMELERİNE GÖRE DAĞILIMI..... 205

TABLO 12 : DEVLET YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ GELİR KALEMLERİ VE KAYNAKLARI 209

TABLO 13 : YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENCİ BAŞINA KAMU KAYNAKLARINDAN YAPILAN HARCAMALAR..... 215

TABLO 14 : BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN BÜTÇE SİSTEMLERİ.....221

TABLO 15 : ABD'NDE EYALET DÜZEYİNDEKİ ARA KURULUŞ TÜRLERİNİN EYALETLERE GÖRE DAĞILIMI..... 229

TABLO 16 : 1980-1981 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI İTİBARIYLA TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDEKİ ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANLARININ KURUMLAR ARASINDAKİ DAĞILIMI.....304

TABLO 17 : KURULUŞ TARİHLERİNE GÖRE ÜNİVERSİTELER 307

TABLO 18 : LİSANS VE ÖNLİSANS DÜZEYİNDEKİ ÖRGÜN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 322

TABLO 19 : İKİ VE DÖRT YILLIK UZAKTAN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 323

TABLO 20 : LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI....324

TABLO 21 : TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNDEKİ TOPLAM ÖĞRENCİ SAYILARI 325

TABLO 22 : YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLER 326

TABLO 23 : ÖĞRETİM ELEMANLARI 327

TABLO 24 : ULUSLARARASI ATIF ENDEKSLERİNCE TARANAN DERGİLERDEKİ BİLİMSEL YAYIN SAYILARI..... 328

TABLO 25 : DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN MALİ GÖSTERGELERİ 329

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1 : BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNDEKİ BRÜT OKULLAŞMA ORANLARI 161

ŞEKİL 2 : KISA SÜRELİ MESLEKİ VE TEKNİK YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI 165

ŞEKİL 3 : UZAKTAN EĞİTİMİN BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI 166

ŞEKİL 4 : ÖZEL YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI 167

ŞEKİL 5 : BAZI ÜLKELERİN YURTDIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRENİM ÖĞRENCİLERİNİN YURTİÇİNDE YÜKSEKÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİNE ORANLARI 168

ŞEKİL 6 : BAZI ÜLKELERDE AR-GE FAALİYETLERİ İÇİN YAPILAN HARCAMALARIN GSMH'YA ORANLARI 172

ŞEKİL 7 : BAZI ÜLKELERDE BİR MİLYON NÜFUS BAŞINA ARAŞTIRICI SAYILARI 173

ŞEKİL 8 : TOPLAM AR-GE HARCAMALARI İÇİNDE ÖZEL SEKTÖR AR-GE BİRİMLERİNİN PAYLARI 174

ŞEKİL 9 : BAZI ÜLKELERDE AR-GE HARCAMALARI İÇİNDE ÜNİVERSİTELERİN PAYLARI 175

ŞEKİL 10 : BAZI ÜLKELERDE DEVLET ÜNİVERSİTELERİNDEKİ REEL ÖĞRENİM ÜCRETLERİNİN KAMU KAYNAKLARINDAN ÖĞRENCİ BAŞINA YAPILAN HARCAMALARA ORANI 211

ŞEKİL 11 : YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİSİ BAŞINA KURUMSAL HARCAMA 213

ŞEKİL 12 : KAMU KAYNAKLARININ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINA TAHSİS YOLLARI 216

ŞEKİL 13 : STATE UNİVERSITY OF NEW YORK (SUNY) YÖNETİM SİSTEMİ 235

ŞEKİL 14 : FRANSA ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 253

ŞEKİL 15 : İSPANYA ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 258

ŞEKİL 16 : HOLLANDA ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ 265

ŞEKİL 17 : KOORDİNASYON ÜÇGENİ 282

ŞEKİL 18 : TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISI 313

ŞEKİL 19 : TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: OKULLAŞMA ORANI .. 315

ŞEKİL 20 : TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: ÖĞRETİM ELEMANLARININ SAYISI 316

ŞEKİL 21 : TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ: ULUSLARARASI YAYIN SAYISI 317

ŞEKİL 22 : ÖRGÜN ÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİ BAŞINA BÜTÇE ÖDENEĞİ, ABD $ 319

I. BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİMİN BATIDAKİ TARİHÇESİ*

I.1 GİRİŞ : TARİHSEL KÖKENLER, 1100-1500 DÖNEMİ

Yükseköğretimin kökenlerini **Eflatun'un *Academia'sına*** (M.Ö.400), **Aristo'nun *Lyceum'una*** (M.Ö.387) ve hatta bir araştırma kurumu niteliğini de taşıması nedeniyle, İskenderiye Müzesi'ne (M.Ö.330-200) kadar götürmek mümkündür. Eflatun ve onun öğrencisi olan Aristo'nun felsefe okullarının üzerinde herhangi bir politik veya dini baskı olmaması sonucunda bu okullarda oluşan spekülatif düşünce ve arayışları teşvik edici ortam, çok daha sonra ortaya çıkan üniversitenin yapısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Eflatun'a göre eğitimin amacı, bireyleri mutlu kılmak suretiyle onları ideal toplumda birbirleriyle uyum içinde yaşayan vatandaşlar olarak yetiştirmekti. Aristo ise, eğitimin amacını herhangi bir hedefe yönelik olmaksızın gerçeği aramak olarak görüyor ve mesleki eğitimin hür bireylere yakışır bir faaliyet olmadığını düşünüyordu. Aristo'nun bu görüşü Avrupa üniversitesini asırlar boyunca derinden etkilemiştir.

Eski Yunan'da politikacı ve tüccar olmak isteyenlerin gezgin alimlerden, İslam aleminde din öğrenimi görmek isteyenlerin camilerdeki hocalardan, Hindistan'da kendilerini yetiştirmek isteyenlerin Brahmin alimlerinden para ödeyerek ders aldıkları bilinmektedir.

Üst düzey devlet görevlilerinin yetiştirilmesi gereğinin ortaya çıkması, eğitim için yeni yapıların kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Roma İmparatorluğu'nda M.S.100-200 yıllarında bu amaçla hukuk öğretimi başlamıştır. Çin'de M.Ö.124'de kurulan İmparatorluk Akademisi'nin öğrenci sayısı M.S.250'de 30.000'e ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda sayısı 300'e ulaşan Çin'deki akademilerde, edebi çalışmalar yanında, devlet memurluğuna giriş için yapılan İmparatorluk Sınavı'na hazırlık öğretimi de yapılmaktaydı.

Katolik mezhebinin manastır okulları, Hristiyan Ortodoks mezhebinin din adamlarını yetiştiren **seminerleri *(seminary)***, Musevi din adamlarını yetiştiren ***Yeshiva*** okullarını da bir ölçüde eski yükseköğretim kurumları olarak nitelendirmek mümkündür.

Bizans İmparatoru 2.Theodosius M.S.425'de İstanbul'da Yunan ve Latin edebiyatı, hukuk ve felsefe eğitimi yapan bir kurum kurmuş ve o güne kadar kabul edilmiş tüm yasaları bütünleştirerek tek bir metin haline getirmiştir ***(Codex Theodosianus).***

* Herbir bölümün derlenmesinde yararlanılan kaynaklar o bölümün sonunda verilmiştir.

11. yüzyıla değin İslam aleminde eğitim cami ve mescitlerde yapılıyordu. Din ağırlıklı bu eğitimin temelini Kuran, fıkıh, hadis ve tefsir öğretimi oluşturuyordu. İslam devletlerinin gelişmesi sürecinde temel bilimlerin de önemsenmeye başlaması, eğitim kurumlarında değişikliklere yol açtı. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey (1038-1063) ilk resmi medreseyi Nişabur'da açtı. Medreselerin kurumsal yapısı ise Vezir Nizamülmülk'ün uygulamaya koyduğu statüler ve öğretim programları ile oluştu. 1067'den itibaren, Bağdat'tan başlayarak Nizamiye medreseleri adı ile bir dizi öğretim kurumu kuruldu. Fıkıh ile ilgilenen bilginlerin çoğalması medreselerin önemini artırdı ve 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadarki zaman dilimi içinde medreseler Ortadoğu, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te yaygınlaştı. Buralardaki çalışmalar Eski Yunan medeniyetinden gelen bilimsel birikiminin korunup yaygınlaştırılmasına ve temel bilimlerle çeşitli uygulamalı bilimlere önemli katkılarda bulundu.

Günümüzdeki anlamı ile bir ülkenin yükseköğretim sisteminin en önemli unsurunu oluşturan üniversite ise, yukarıda zikredilen öğretim kurumlarından farklı bir süreç içinde ve farklı bir yapıda gelişti. Üniversitenin ortaya çıktığı coğrafi bölge Batı Avrupa, özellikle İtalya, Fransa ve İngiltere'nin kentleşmiş bölgeleridir. Bu bölgelerde 11. yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında başlayan bir süreç içinde, çeşitli siyasi, dini, sosyal ve ekonomik etmenlerin oluşturduğu ortamlarda üniversitenin kurumsal yapısı şekillenmeye başladı.

Yunan, Roma ve İslam medeniyetleri tabii ki üniversiteyi etkiledi. Ancak, bu etki kurumsal yapıda değil, öğretimin içeriği üzerinde kendini göstermiştir. İslam, Latin ve Yunan medeniyetlerinin kesiştiği bölgeler olan Güney İtalya (Salerno ve Sicilya), Venedik, İspanya (özellikle Toledo) ve İstanbul'da Yunanca, İbranice ve Arapça'dan tercüme edilen, **Eflatun, Aristo, Euclid, Pisagor, Hipokrat, Galen, Ptolemaus, El Harezmi, El Razi, İbn-i Sina, El Biruni ve İbn-i Rüşt** gibi bilim adamları ve düşünürlerin yazdığı, tıp, felsefe, mantık, ahlak, metafizik, psikoloji, kozmoloji, astronomi, coğrafya, aritmetik, geometri, matematik, cebir ve optik kitapları başlıca öğretim materyallerini oluşturdu.

Üniversitenin öncüleri tıp, hukuk, "sanat" ***(ars, arte)*** ve teoloji okullarıdır. Bu noktada sanat kelimesinin Ortaçağ Avrupası'ndaki anlamı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Zira, daha sonra fakültelere dönüşen bu okullar,üniversitenin yapısını derinden etkilemiştir. Sanat, daha doğrusu beceri kelimesinin Latince karşılığı ***ars*** veya ***arte***'dir. Bu kelimenin o devirdeki anlamı bugünkünden çok farklıdır. Buna göre, ***arte*** kelimesine o dönemde okul bağlamında yüklenen anlam, bugünkü **bilim, öğretim alanı** ve **beceri** kelimelerinin içeriğine daha yakındır. Böyle olmakla birlikte, üniversitenin kuruluş döneminin ele alındığı bu bölümde ***arte*** kelimesinin karşılığı olarak **sanat** kelimesi kullanılmıştır. Kaldı ki, bugünkü anlamı ile bilim kavramının oluşması, üniversitenin doğuşundan çok sonradır.

Ortaçağ'daki anlayışa göre, **serbest sanatlar** ***(artes liberales)*** ve **mekanik sanatlar** ***(artes mecanicae)*** olmak üzere iki tür **sanat** vardı. Mekanik

sanatlar, insanın vücudunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğayı taklit etmesine yarayan sanatlardı. Yani, **mekanik sanatlar**, bugünkü anlamı ile tıp (özellikle cerrahlık), mühendislik, mimarlık, tarım, eczacılık, dişçilik, veterinerlik gibi disiplinleri kapsıyordu. Buna karşılık, **serbest sanatlar**, mantık, retorik, gramer, aritmetik, geometri, astronomi ve müzikten oluşmaktaydı ve bugünkü anlamı ile temel fen bilimleri, temel sosyal bilimler ve bir ölçüde de güzel sanatları kapsıyordu. **Başka bir ifade ile, mekanik sanatlar, entellektüel merak (veya öğrenme ve bilme aşkı, *amor sciendi*) sonucu bilgi üretmeye değil, pratik bir amaca yönelik olduğundan, insanın serbest olmayan kısmına, yani aklına ve ruhuna değil, vücuduna hitap ediyordu.**

Tıp, hukuk ve teoloji okullarının kurulmasının nedenleri açıktır. Sağlıklı yaşam ve ölüm korkusu tarih boyunca insanoğlunun başlıca beşeri zaafı olmuştur. Kilisenin ihtiyaç duyduğu din adamlarının yetiştirilmesi ve bu alandaki istihdam imkanları teoloji okullarının ortaya çıkış nedenleridir. Hukuk okullarının açılma nedeni ise, Kilisenin ihtiyacı olan dini hukuk ***(canon law)*** yanında, sivil devlet yapısının gelişmesine paralel olarak kamu görevlilerine olan ihtiyacın artması, kentleşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte de yargı ve noterlik gibi yeni hizmet ve istihdam alanlarının ortaya çıkmasıdır.

Buna karşılık, mühendislik, mimarlık ve diğer teknik alanlardaki okulların açılmaması iki nedenle açıklanabilir. Bunlardan birincisi, bu dönemlerde güçlenen meslek kuruluşlarının (loncalar), bu alanlardaki yetişmiş eleman arzını denetim altında tutarak ücretlerin düşmesini önlemedeki başarıları olabilir. İkinci bir neden ise, o devirlerdeki değer yargılarını etkileyen Eflatun ve Aristo felsefelerinin zenaat ve meslek eğitimini hür vatandaşlara layık görmemesi olabilir. El becerisine dayalı olan cerrahlık üniversitelerde değil, loncalarda usta-çırak ilişkisi içinde öğretiliyordu; hatta bir çok berber aynı zamanda, cerrahların şiddetli muhalefetine rağmen, cerrahi müdahaleler yapıyordu. Cerrahlık çok sonraları tıp öğretimi içine girmiştir.

Nedenleri ne olursa olsun, okulların "sanat", tıp, hukuk ve teoloji alanları ile sınırlı kaldığı bir gerçektir. Önemli olan diğer bir husus ise, bu dört okul türü arasındaki hiyerarşik ilişkidir. O dönemde, ilk, orta ve yükseköğretim düzeyi olmak üzere, eğitim kademeleri henüz oluşmadığı için, sanat okulları bir anlamda ilk ve ortaöğretim işlevi de görüyordu. Ancak bu okulları bitirenler hukuk, tıp ve teoloji alanlarındaki **üst** okullara kaydolabiliyorlardı. "Sanatlar" ve okullar arasında yukarıda özetlenen bu ayırım, üniversitenin yapısını çok önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki günümüzde de bir ölçüde sürmektedir. Bunun günümüzdeki en çarpıcı örneği, hukuk ve tıp eğitiminin ABD'nde lisansüstü düzeyde olması ve bu düzeydeki eğitimi tamamlayanlara "doktor" unvanının verilmesidir (***J.D., Doctor of Jurisprudence*** ve ***M.D., Doctor of Medicine*** gibi). Yine ABD'nde, bu tür lisansüstü eğitime başlayabilmek için bitirilmesi gereken lisans düzeyindeki programlara **tıp öncesi *(premed)*** ve **serbest sanatlar (liberal arts)** denmesinin kökenleri de ortaçağ okulları arasındaki bu hiyerarşik ilişkidir.

Dünyanın en eski dört üniversitesi olarak kabul edilen Bologna, Paris, Montpellier ve Oxford Üniversitelerinin öncü kurumları, bu kentlerde 11. yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında kurulmuş olan okullardır. Bologna, Paris ve Montpellier o dönemlerde bölgelerinin siyasi, iktisadi ve dini merkezi olma niteliğine sahip metropollerdi. Buna karşılık, küçük bir katedral kasabası olan Oxford, kraliyet idaresi ile dini mahkemeleri barındırmaktaydı.

Bologna hukuk, Paris Notre Dame Katedrali içindeki teoloji, Montpellier tıp, Oxford ise hukuk okulları ile tanınmakta ve Avrupa'nın her tarafından bu kentlere öğretmen ve öğrenci gelmekteydi. Bu merkezlerde tabii ki öğrencileri üst okullara hazırlayan sanat okulları da bulunmaktaydı. Okullar, yapıları itibarı ile bir öğretmenden para karşılığı ders alan küçük öğrenci topluluklarından oluşmaktaydı.

Bu şehirlerdeki okulların gelişip yaygınlaşması, beraberinde beslenme, barınma ve asayiş sorunlarını da getirdi. Beslenme ve özellikle barınma karşılığı ödenecek ücretler, disiplin ve asayiş, öğretmenler ve öğrencilerle kent halkını, yerel yönetimi ve o yöredeki dini otoriteleri karşı karşıya getirmeye başladı. Bunun üzerine, öğretmenler ve öğrenciler zaman içinde gelişerek güçlenmiş olan meslek loncalarına benzer bir yapı içinde örgütlenerek, uhrevi otoriteyi temsil eden Papa (veya onun yerel temsilcisi) veya, daha az sıklıkla, dünyevi otoriteyi temsil eden İmparator, Kral veya Prens nezdinde haklarını aramaya ve bu otoritelerin himayesine sığınmaya başladılar. Örneğin, Kutsal Roma İmparatoru I. Frederick taç giymek üzere geldiği İtalya'da, Bologna okullarının öğretmen ve öğrencilerinin şikayetlerini dinledikten sonra, 1155'de yayımladığı ***Authentica Habita*** adlı ferman/ yasa ile eğitim ve bilimin öneminin altını çizdi, öğretmen ve öğrencilere tanıdığı çeşitli imtiyaz ve muafiyetlerin yanında, serbest dolaşım hakkı da verdi. Diğer bir örnek, Papa III. Alexander'ın yayımlamış olduğu fermanla Fransız piskoposlarının okullardaki öğretmenlere öğretme yetkisi ***(licentia docendi)*** vermek için ücret almalarını yasaklaması ve bu yetkinin verilmesini kıdemli öğretmenlerce yapılacak sınavlara bağlamasıdır. Papa III. Lucius'un 1185'de Bologna Piskoposu'nu, öğretmen ve öğrencilerin haklarını kapsayan ***Ex rescripto*** adlı karamameyi her öğretim yılının başında bu topluluğa okumakla görevlendirmesi diğer bir örnektir.

Lonca kelimesinin Latince karşılığı ***universitas*** olup, bunun anlamı, **bağımsız ve tüzel kişiliğe sahip ve ortak çıkarları olan kişiler topluluğudur.** Bugünkü üniversite sözcüğünün kökeni buradan gelmektedir. Bu bağlamda, loncayı öğrencilerin veya öğretmenlerin kurmasına göre, bunlara ***universitas scholarium*** veya ***universitas magistrorum et scholarium*** isimleri verildi. Bunlardan birincisi **Bologna Üniversitesi Modeli**, ikincisi ise **Paris Üniversitesi Modeli** olarak bilinmektedir.

Öğrenci loncası niteliğindeki **Bologna'da** öğretmenlerin ücretleri öğrenciler tarafından ödenmekteydi. Rektör öğrenciler tarafından kendi

aralarından seçilmekte ve üniversite idari, mali ve disiplin hususları bakımından **öğrenci rektör** tarafından yönetilmekte, ancak, eğitim-öğretim öğretmenlerin inhisarında bulunmaktaydı. **Bu model pazar şartlarına duyarlı ve laikti.**

Öğretmen loncası niteliğindeki **Paris'te** ise, rektör ve fakülte dekanları öğretmenler tarafından seçilmekte ve, öğrencilerin burada da ücret ödemelerine rağmen, üniversite, rektör, dekanlar ve öğretmenlerin oluşturduğu kurullar tarafından yönetilmekteydi. Paris'teki öğretmen ve öğrencilerin çoğunluğu ruhban sınıfındandı; dolayısıyla, **üniversite büyük ölçüde Kiliseyle iç içeydi.**

Bologna, Paris ve Oxford üniversitelerinin kuruluş tarihleri, bu üniversitelerce, sırası ile 1088, 1160 ve 1167 olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Bologna Üniversitesi 1988'de büyük bir törenle 900. Kuruluş Yıldönümünü kutlamıştır. Bu tarihler muhtemelen bu üniversitelerin öncüleri olan okullarda ilk derslerin verildiği yıllardır. Gerçek olan ise, bu üç şehirdeki öğretim kurumlarının 1200-1215 yılları arasında üniversiteleştiğidir. Bu üç üniversite, yaklaşık olarak aynı dönemlerde şekillenen **Montpellier, Padua, Orleans** ve **Cambridge** üniversiteleri ile birlikte, halen faaliyetini sürdüren en eski yedi üniversitedir..

Üniversitenin önemi, her biri için farklı nedenlerin geçerli olmasına rağmen, Papalık, İmparatorluk, Krallık, prensler ve kent yönetimleri tarafından kavranmış, üniversiteler özellikle İtalya, Fransa ve İspanya'da kısa sürede hızla yayılmıştır. Yeni kurulan üniversiteler genellikle daha önceki üniversitelerden çeşitli nedenlerle göç eden öğretmenlerden etkilenmiş veya bunlar tarafından kurulmuştur. Örneğin, Oxford, Paris yerel yönetimi ile 1229'da anlaşmazlığa düşen öğretmenlerin İngiliz Kralı'nın daveti üzerine bu ülkeye göç etmeleri ile şekillenmiş, Cambridge ise, 1209-1215 yılları arasında Kral ve Belediye Başkanı'nın emirleri ile bazı öğrencilerin asılması üzerine Oxford'dan göç eden öğretmenlerce kurulmuştur. Orleans (1235) ve Angers (1250) üniversiteleri bazı öğrencilerin Kralın muhafızlarınca öldürülmesi üzerine Paris'ten kaçan öğretmen ve öğrenciler tarafından kurulmuştur. Bologna'da kent yönetimi ve İmparatorla anlaşmazlığa düşen öğretmenler 1222'de Padua'ya göç ederek bu şehirdeki üniversiteyi kurmuşlardır.

Göç eden öğretmen ve öğrencilerin kurduğu üniversitelerin yanında, Papa'nın, İmparatorun veya Kralın doğrudan kurduğu üniversiteler de bu kurumların yayılıp gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. İmparator II.Frederick 1224'de Bologna'ya rakip olarak Napoli Üniversitesi'ni, Papa IV. Innocent ise 1245'de Vatikan Üniversitesi'ni ***(Studium Curiae)*** kurmuştur. Toulouse Üniversitesi ise, Hristiyanlığa aykırı düşüncelerin o yörede yayılmasını önlemek amacıyla Papa'nın görevlendirdiği bir Kont tarafından 1229'da kurulmuş ve finanse edilmiştir.

İberya Yarımadası'ndaki ilk üniversiteler olan Salamanca (1218) ve Lisbon (1290, 1537'de Coimbra'ya taşınmıştır) doğrudan İspanya Kralı IX.Alfonso ve Portekiz Kralı Denis tarafından, dini otoritelerin de işbirliği sağlanarak kurulmuşlardır.

14.yüzyıl ortalarına kadar, Oxford ve Cambridge dışındaki üniversitelerin tamamı İtalya, İspanya ve Fransa'daydı. Bu bölgeler dışında kurulan ilk üniversiteler, Kutsal Roma İmparatorlarının doğrudan kurduğu Prag (1347) ve Krakow (1364) üniversiteleridir. Bu yayılma 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyılda hızlanmış, örneğin, bugünkü Avusturya (Viyana 1365), Almanya (Erfurt 1379, Heidelberg 1385, Köln 1388, Würzburg 1402, Leipzig 1409, Trier 1454, Freiburg 1457, Ingolstadt 1459, Tübingen 1476, Mainz 1476, Frankfurt 1489), Macaristan (Budapeşte 1395), İskoçya (St.Andrews 1411, Glasgow 1451, Aberdeen 1495), Belçika (Louvain 1425), İsviçre (Basle 1459), Slovakya (Bratislava 1465), Danimarka (Kopenhag 1475) ve İsveç'te (Uppsala 1477) üniversiteler açılmıştır. ***Açılan üniversitelerin bir kısmı çeşitli nedenlerle daha sonra kapanmış, ancak faaliyette olan üniversite sayısı sürekli artmıştır. Bu sayı 1378'de 28 iken, 1400'de 31'e, 1500'de ise 63'e yükselmiştir.***

Ortaçağ Avrupası üniversitelerinin örgütlenme modeli olarak önlerinde, öğrenci loncası ***(Bologna Modeli)*** veya öğretmen loncası ***(Paris Modeli)*** olmak üzere, iki prototip bulunuyordu. İberya yarımadasındaki üniversitelerle Prag ve Krakow üniversiteleri başta Bologna Modeli'ne göre örgütlenmişti. Ancak, bu model Bologna'da dahi 14. yüzyıl ortalarına kadar sürmüş, bu dönemden itibaren öğretmenlerin ücretlerinin kent yönetimince ödenmeye başlamasıyla birlikte, öğrenci loncası ***(universitas scholarium)*** bu niteliğini kaybederek zaman içinde yok olmuştur. 15.yüzyıl başına gelindiğinde, Bologna'daki 24 hukuk profesörünün maaşları kent yönetimince ödenmekteydi. Bunları atama yetkisi kent meclisindeydi. Bu sayı zamanla giderek artmıştır. Ancak, öğrenci rektör sembolik bir gelenek olarak 17. yüzyıla kadar sürmüştür.

Bu dönemdeki üniversitelerin bazıları ise, Paris ve Bologna modellerinin karışımı şeklinde örgütlenmişti.

Kalıcı olan model, öğretmen loncası *(universitas magistrorum)* niteliğindeki Paris Modeli olmuştur. Paris Üniversitesi'nde, 1260 yılına gelindiğinde, rektörlük makamının yanında, fakülte dekanlıkları, öğretmenlerden oluşan senato ve fakülte kurulu niteliğindeki konseyler ihdas edilmişti.

Ortaçağ Avrupası üniversiteleri, uzun bir süre üniversite adını taşımamış, bu kurumlara ***studium generale*** veya ***studium particulare*** adı verilmiştir. Birinci adı taşıyan kurumlar her yöreden, ikinci adı taşıyan kurumlar ise sadece bulundukları yöreden öğrenci kabul etme hakkına sahipti. Bir kuruma ***studium generale*** statüsünün verilmesi genellikle Papalık fermanı veya nadiren İmparatorluk veya Krallık fermanı ile oluyordu. Bu statünün beraberinde getirdiği en önemli yetkilerden biri, kurumda yapılan sınavlar sonunda tanınan öğretmenlik yetkisinin evrensel geçerliliğini gösteren ***ius ubique docendi*** belgesini de verme yetkisiydi. Diğer bir önemli yetki, öğretmen ve öğrencilerin her türlü asayiş, disiplin ve ceza işlerinin üniversite içinde rektörün başkanlığındaki mahkemede görülerek karara bağlanmasıydı.

Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, o dönemlerde üniversiteler üzerinde etkili olma gücüne sahip üç otorite vardı. Bunlar, uhrevi otoriteyi temsil eden Papalık (veya onun yerel temsilcisi) ile dünyevi otoriteyi temsil eden İmparatorluk, Krallık veya Prenslerin yanında, yerel yönetimlerdi. En eski üniversiteler olan Paris, Bologna, Montpellier, Padua, Orleans, Oxford ve Cambridge, yukarıda da açıklandığı gibi, 11. yüzyılın sonlarından başlayıp 13. yüzyıl ortalarına kadar süren bir süreç içinde öncü okulların reorganizasyonu veya öğretmen göçleri ile bir anlamda kendiliklerinden oluşmuştu. Bu bakımdan, bu yedi üniversiteye daha sonraları **geleneksel üniversite *(studium generale ex conseutidine)*** sıfatı yakıştırılmıştır. Ancak, bu üniversiteler dahi, ilerleyen zaman içinde, yukarıda sözü edilen üç otorite içinde tek ekümenik (evrensel) otorite olan Papalık tarafından onaylanma gereğini duymuşlardır.

14. ve 15. yüzyıllarda kurulan üniversitelerin tamamı ya laik devlet başkanları (İmparator, Kral, veya Prens), ya da yerel yönetimler tarafından kurulmuş ve daha sonra bu kurumlara Papalık fermanları ile ***studium generale*** statüsü tanınmıştır. Bu amaçlarla **Papa, İmparator, veya Kral tarafından yayımlanan fermanlarda öğrencilerin ve öğretmenlerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarına, öğretmenlerin yetkilerine, kütüphanelere, disiplin ve asayiş sorunlarının çözümünde kimlerin yetkili olduğuna yer verilmek suretiyle, bir yandan üniversitenin yönetim özerkliği teminat altına alınırken, diğer yandan da devletin üniversiteyi belirli ölçüde kontrol etmesinin yolu açılmıştır. Ne var ki, bu tür fermanlar üniversiteyi yerel yönetimlerin ve o yörelerdeki dini otoritelerin müdahalelerine karşı korumuş ve bu suretle üniversite özerkliğinin temelleri atılmıştır.**

İlginç olan diğer bir husus, bu fermanların bazılarında geçen ***universitas*** sözcüğünün, zaman içinde evrilerek, ***studium generale*** ibaresinin yerine geçip, günümüze üniversite olarak gelmesidir. İlk dönemlerde yer yer kullanılan ***alma mater*** (kendi evladı gibi yetiştiren anne) ise, günümüzde mezun olunan üniversite anlamında kullanılmaktadır.

Günümüze ışık tutma bakımından, Ortaçağ Avrupası üniversitelerinin iç yapılarına, müfredat programlarına, öğretmen ve öğrencilerinin niteliklerine kısaca göz atmakta yarar vardır.

Tam teşekküllü bir üniversite, sanat, hukuk, tıp ve teoloji fakültelerinden oluşmaktaydı.Sanat fakültesi, öncü okullarda olduğu gibi, bugünkü anlamı ile lisansüstü düzeyde mesleki eğitim veren hukuk, tıp ve teoloji fakültelerine hazırlık niteliğinde serbest sanatlar eğitimi yapılan fakülteydi. Bu fakültede esas olarak üç sözel disiplin ***(trivium)*** olan gramer, retorik ve mantık ile dört matematiksel disiplin ***(quadrivium)*** olan aritmetik, geometri, astronomi ve müzik okutulmaktaydı.

Sanat fakültelerindeki eğitimin felsefi ve bilimsel temelleri Arapça, Yunanca veya İbranice tercümelerden türetilen Aristo mantığı, temel öğretim materyalleri ise Aristo, Euclid ve Ptolemaus'un kitaplarıydı. Eflatun'un etkisi Aristo'ya kıyasla çok azdı. Putperest olarak nitelendirilip dogmatik Hristiyan öğretisi ile bağdaşmadığı düşünülen eski Yunan ve Roma klasiklerine müfredatta yer yoktu. Öncü okullarda olduğu gibi, ancak sanat fakültesini bitirenler hukuk, tıp ve teoloji fakültelerine kaydolabiliyordu.

Sanat fakültesinde, mesleki eğitim yapan üç üst fakülteye hazırlık niteliğinde genel eğitim verilmekle birlikte, bu fakültede öğretilen okuma-yazma, mantığa dayalı düşünme, hesaplama ve ölçme becerileri mezunları aynı zamanda Kilise veya sivil yönetimlerde çeşitli işlere de hazırlamaktaydı.

Hukuk fakültelerinde sivil veya dini hukuk veya ikisi birlikte öğretiliyordu. Sivil hukuk müfredatının temelleri, 1112-1125 yılları arasında Bologna'daki hukuk okullarında ders veren **Irnerius**'un Roma hukukunu sistematize etmesiyle atılmıştı. Dini hukuk müfredatının temelleri ise, yine Bologna'daki dini hukuk okulunda ders veren **Gratian** adlı keşişin 1140'da yayımladığı ***Decretum*** adlı kitapta, dini hukuku akılcı bir temele oturtmasıyla atılmıştı.

Tıp eğitiminin temelleri, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, Hipokrat, Galen ve İbn-i Sina'nın (***Avicenna***, 980-1037) Arapça ve Yunanca'dan tercüme edilen eserleri ve bunlara dayanılarak 11. yüzyılda Salerno'daki tıp okulunda başlatılan öğretime dayanıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, tıp fakültelerinde cerrahi okutulmuyordu, anatomi de müfredatta yer almıyordu. İlaç, perhiz ve hijyen, öğretilen başlıca tedavi yöntemleriydi. İlaçlar eczacılar tarafından çeşitli bitkilerden ***(materia medica)*** hazırlanıyordu. Eczacılık da el becerisine dayandığı için, aynen cerrahlarda olduğu gibi, kapalı loncalarda usta-çırak ilişkisi içinde öğretiliyor ve nesilden nesile geçiyordu.

Temel öğretim materyalinin sanat fakültesinde Aristo, Euclid ve Ptolemaus'un, tıp fakültesinde Hipokrat, Galen ve İbn-i Sina'nın eserleri, hukuk fakültesinde ise Roma hukuku olmasına karşılık, teoloji fakültesinin temel öğretim materyali İncil'di. Öncü teoloji okullarındaki öğretim de esas olarak kutsal kitabın tefsirine ***(exegesis)*** dayanıyordu. Bu nedenle, 12. yüzyılın ortalarına kadar teoloji kelimesinin yerine, kutsal sayfalar ***(sacra pagina)*** ve kutsal doktrin ***(sacra doctrina)*** tabirleri kullanılıyordu. İnanç ve insan aklının bağdaştırılarak teoloji öğretiminin sistematik bir temele oturtulmasının başlangıcı, Paris'teki Notre Dame Katedral Okulu öğretmenlerinden **Abelard**'ın 1142'de yazdığı ***Theologia scholarium*** adlı kitaptır. Bu kitap aynı zamanda teoloji kelimesinin ilk kez kullanıldığı yazılı metindir. Felsefenin müfredatta yer alması çok büyük mücadeleler sonunda olmuştur. Aristo'nun doğa felsefesi ve buna dayalı bilim tanımı, Hiristiyan düşüncesindeki yaradılışla uyuşmamaktaydı. Bu nedenle, Aristo'nun kitaplarının Paris teoloji okulunda okutulması 1210'da dini otoriteler tarafından

yasaklanmıştır. Nitekim, Paris'teki bazı öğretmenlerin 1229'da göç ederek Oxford'a gitmelerinin bir nedeni de Aristo'nun ***libris naturales*** adlı kitabının İngiltere'de yasaklanmamış olmasıdır.

13. yüzyıla gelene kadar Hristiyan dünyasının temel ders kitapları İncil ile Paris Piskoposu ve Notre Dame Katedral Okulu'nun müdürü **Peter Lombard**'ın (1100-1160) yazmış olduğu ***Sentences*** adlı kitaptı. Bu kitap Hristiyanlığın temel doktrinleri olan yaradılış, teslis ve yeniden doğuş gibi konuların soru-cevap şeklindeki açıklamasıydı. Felsefe, hukuk, doğa bilimleri, mantık, edebiyat diye ayrı kavramlar yoktu; hepsi dinin dogmatik bütünlüğü içindeydi. Her şeyin cevabı İncil'in kutsal sayfalarında ***(sacra pagina)*** ifadesini bulan Tanrı'nın iradesiydi. Örneğin, hukuk Tanrı iradesinin insanlar arasındaki ilişkilere yansımasının ifadesiydi.

Hristiyan dünyası bu dönemde İbn-i Sina'nın ve özellikle İbn-i Rüşt'ün ***(Averröes*** 1126-1198) Aristo'nun metafiziğini yorumladığı eserleri vasıtasıyla Aristo'yla tanıştı. Aristo'ya göre bilim, kendi tanımlayıcı ilke ve sonuçları olan düzenli bilgi kümesiydi. Felsefe, doğal olaylar ve kozmoloji bu bütünün genel çerçevesi içindeydi. Tüm bu konuları matematiksel olmayan genel ifadeler ve sadece metafizik madde ve şekil kavramları ile nitel olarak anlatmak mümkündü; Aristo metafiziğinde nicelik (miktar) kavramı yoktu. Metafizik, kendinden başka amacı olmayan ve insanın doğal merak güdüsünden kaynaklanan tek serbest bilim dalıydı; hem bütün varlık türlerinin, hem de tüm incelemelerin temeliydi. Her varlığın ve bunun geçirdiği değişimlerin bir nedeni ve tüm nedenlerin de hareket etmeyen bir ilk nedeni vardı. İbn-i Rüşt Aristo'ya dayanarak, ruhun ölümsüzlüğü, dünyanın sonsuzluğu ve aklın bütün insanlar için birliği gibi kavramları ortaya koymuş ve dinin halk için basitleştirilmiş bir felsefe olduğunu öne sürmüştür.

Ne var ki, İbn-i Rüşt'ün Aristo yorumu, yer yer Hristiyanlığın temel doktrinleri ile çelişmekteydi. Buna rağmen, Aristo'nun herşeyi açıklayıcı genel metafizik yaklaşımının bir bakıma Tanrı iradesinin herşeyin cevabı olmasına benzemesi, o dönemin Hristiyan düşünürleri için çekiciydi. Paris teoloji okulu öğretmenlerinden Dominikan keşiş **Thomas Aquinas** (1224-1274), ***Summa theologica*** adlı eserinde metafiziğin Aristo felsefesi ile vahiy arasındaki köprü olduğunu ve bilimin temel ilkelerinin olduğuna benzer bir şekilde, teolojinin de temel inanç unsurlarına dayandığını öne sürerek, teolojiyi felsefeden ayırdı. **Ne var ki, 16. yüzyıla gelene kadar, Ortaçağ Avrupası üniversitesine hakim olan düşünce tarzı, Aristo felsefesi ile Hristiyan dogmasının, yani kutsal vahiyin bağdaştırılmasına dayanan skolastisizmdi.** Bu düşünce ve Aristo'nun eserleri sanat fakültelerinin ***trivium*** kısmındaki öğretimin temel araçlarıydı. Eski Yunan ve Roma döneminin edebiyat eserleri, kafir putperestlerin düşüncelerini yansıttıkları için yasaktı. Bunun tek istisnası, retoriğin temel ders kitabı olan **Cicero**'nun ***De Inventione*** adlı kitabıydı.

Özetle, felsefenin teoloji ve sanat fakültelerinin müfredat programlarında yer alması, teolojiyi Aristo'nun bilim tanımı ile uyumlu bir şekilde yeniden tanımlayan Thomas Aquinas gibi düşünürlerin Paris Üniversitesi'nin sanat ve teoloji fakültelerindeki radikallere karşı verdikleri mücadeleler sonunda 1240-1270 yılları arasında gerçekleşmiştir. İşte bu mücadeleler sonucunda, bir yandan **bilimsel bağımsızlık ve akademik hürriyet** kavramları gelişirken, bir yandan da bu ayrıcalıklar üzerinde bazı kısıtlamalar olabileceği ortaya çıkmıştır. Örneğin, Paris Üniversitesi sanat fakültesinin "mantıksal ve doğal bilimler" öğretmenleri dahi, Hristiyan dogmasının en önemli unsurları olan teslis ***(trinity)*** ve İsa'nın yeniden doğuşu gibi teolojik konuların tartışılamayacağına dair bir bildiri yayınlamışlardır. Onbeşinci yüzyıl sonlarına gelindiğinde, Thomas Aquinas'ın başlattığı düşünce akımının Dominikan ve Fransiskan gibi dilenci keşiş tarikatlarının mensuplarınca kurulan teoloji fakültelerinde dahi hakim olduğu, hatta bazı fakültelerde ***skolastiklerin hümanistlerle*** barış içinde görev yaptıkları görülmektedir.

Ortaçağ Avrupası üniversitelerine öğrenci olarak kaydolabilmek için, yeterli mali kaynaklara sahip olma, öğretim dili olan Latince bilme ve Hristiyan erkek olma dışında bir şart yoktu. Kaldı ki, ilk dönemlerde öğrencilerin büyük çoğunluğu ruhban sınıfındandı. Öğretim yöntemi, belirli yazılı metinlere dayalı bilgi nakli ***(lectio),*** belirli sorular üzerinde yapılan tartışmalar ***(disputae)*** ve bunların özetlenmesinden ***(summa)*** oluşuyordu. Yazılı sınavlar yoktu. Mezuniyet, öğretim süresince öğretmenlerce yapılan izleme ve değerlendirmelerle, belirli sürelerle derslere devam etmiş olma ve öğretimin en son aşamasında yapılan, uzun sözlü sınavlarda başarılı olma şartlarına bağlıydı. Yazılı metinler çok pahalı olduğu ve kısıtlı kütüphane imkanlarından sadece öğretmenler ve mezunlar yararlanabildiği için, derslere devam ve not tutma büyük önem taşımaktaydı. Bazı üniversitelerde ise, 13. yüzyıldan itibaren ***exemplar-pecia*** adı verilen, ucuz bir teknikle kitapları bir ölçüde çoğaltmak mümkündü. Bu tekniğin kullanılması bir anlamda üniversite basımevlerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu durum matbaanın icadına (1454) kadar sürmüştür.

Öğrencilerin çoğu ruhban sınıfındandı ve orta gelir gruplarından gelmekteydi. Sanat fakültelerinin öğrencileri arasında az sayıda aristokrat çocukları ve gerçekten fakir öğrenciler vardı. Fakir öğrenciler için çeşitli burs ve destek mekanizmaları vardı. Bunlardan en ilginç ve günümüzdeki üniversite yapısı bakımından da önem taşıyanı **kolejlerdi *(domus scholarium).*** Paris'teki öğrenci sayısının giderek artmasının yarattığı barınma sorunlarına bir çözüm olarak fakir öğrenciler için yurtlar ***(hospitae, bursa)*** inşa edilmesine 1180'de başlanmıştır. Teoloji öğrencilerinin çoğu dilenci keşiş tarikatlarına mensup olduğu için, ilk kolejlerin esin kaynağı manastırlardı. Bu tür kolejler daha sonraları sivil (laik) öğrenciler için de inşa edildi ve Paris'te bunların sayısı 1300'de 19'a, 1400'de 37'ye yükseldi. Dini otoriteler, prensler, aristokratlar ve üst düzey devlet görevlileri tarafından kurulan kolejler, vakfiyeler yoluyla sağlam gelir kaynaklarına sahipti. Zamanla kolejlerin kütüphaneleri zenginleşti

ve bu mekanlar, barınma işlevinin yanında ve giderek artan bir ağırlıkla, kendi yatılı öğretmenleri olan eğitim ortamları haline geldi. **O kadar ki, üniversitenin temel işlevi neredeyse sınavları düzenleme ve diploma vermeye indirgendi.**

Fakir öğrencilere barınma imkanı sağlama amacıyla başlayan kolejler, zaman içinde elit öğrenci kitlesine, özellikle zengin hukuk öğrencilerine hitap eden eğitim kurumlarına dönüştü. Paris'teki kolejlerin en tanınmışı olan **La Sorbonne** 1257'de kurulmuş, daha sonra bu üniversiteye adını vermiştir. Paris Modeline göre kurulan Oxford ve Cambridge'deki kolejlerin en eskileri olan **Merton** (1263), **Balliol** (1266), **University College** (1280) ve **Peterhouse** (1284) günümüzde de bu üniversitelerin bünyeleri içinde daha sonraları kurulan kolejlerle birlikte eğitim kurumları olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Fransa'nın Paris dışındaki bölgeleri ile Kuzey İtalya'daki öğrenciler muhtemelen daha yaşlı ve nispeten daha zengin oldukları için, bu bölgelerde çok sayıda kolej kurulmamıştır. İspanya'da Salamanca, Valladolid ve Alcala'da fakir öğrenciler için kurulan kolejler ***(colegios mayores),*** ileriki dönemlerde elit kamu görevlilerini ***(letrados)*** yetiştiren yükseköğretim kurumlarına dönüşmüştür. İskoçya ve Almanya'da kurulan kolejlerde istihdam edilen öğretim üyeleri bulundukları üniversitelerin öğretim kadrolarının büyük bölümünü oluşturmuştur.

Kolejlerin Paris, Oxford, Cambridge ve İskoç üniversitelerinin yapıları üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Buna karşılık, diğer ülkelerdeki kolejler zaman içinde belirli alanlarda eğitim yapan kompakt üniversite veya yükseköğretim kurumuna dönüşmüştür. Bazıları ise, esas olarak öğrenci yurdu halinde faaliyetlerine devam etmiştir. Günümüzde faaliyetlerini sürdüren tanınmış üniversitelerin bir çoğunun kökleri kolejlere dayanmaktadır. Kolejler, ileride de görüleceği gibi, Avrupa üniversitelerinin tarihinde çok önemli rol oynamışlardır.

İster Bologna, ister Paris modeline göre kurulmuş olsun, Ortaçağ Avrupası üniversitenin yapısına bakıldığında görülen en önemli ortak nokta, üniversitenin belirli serbestlik ve muafiyetlerden oluşan ayrıcalıklara sahip olmasıdır. Bunların başında geleni **bağımsızlıktı *(autonomy).*** Üniversitenin bir kurum olarak kendi dışındaki kurum ve kuruluşlarla doğrudan ilişkiye geçebilmesi, kendi öğretmen ve öğrencilerini seçebilmesi ve kendi iç işleyişinde izlenecek usul ve esasları tespit ederek bunları uygulaması, tüm mensuplarının disiplin, asayiş ve ceza işlerine kurum içinde bakabilmesi, bağımsızlık veya bugünkü tabirle **özerkliğin** başlıca unsurlarıydı.

Öğrenciler ve öğretmenlerin kişisel imtiyaz ve muafiyetleri ***Authentica Habita*** gibi İmparatorluk veya Krallık fermanları ile desteklenen çeşitli dini hukuk hükümleri ve Papalık ferman ve kararları ile teminat altına alınmıştı. Örneğin, öğrencilerin, aynen Kilise mensuplarında olduğu gibi, silah taşımaları

ve evlenmelerinin genellikle yasak olmasına karşılık, gerek öğrenciler gerekse öğretmenler, yine aynen Kilise mensuplarında olduğu gibi, vergi ve askerlik hizmetinden muaftı. Sivil otoritelerin üniversite mensuplarını tutuklama veya mallarına el koyma hakkı yoktu. Din adamlarının sahip olduğu bunlara benzer imtiyaz ve muafiyetlerin de ötesinde, öğretmen ve öğrenciler doğrudan Papa'ya başvurma ve mensubu olmaları gerekli olmaksızın dini vakfiyelerin gelirlerinden maaş, yardım ve bağış alma hakkına sahipti. Kaldı ki, öğretmen ve öğrencilerin çoğu zaten din adamıydı. Öğretmen ve öğrenciler sivil ve yerel dini mahkemelerde yargılanamıyor, disiplin işleri üniversitenin kendi organlarınca soruşturulup karara bağlanıyordu. **Özerklik *ve* akademik hürriyetin** temelindeki düşüncenin neredeyse 800 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu görüyoruz. Esasen dini otoritenin teminatı altında olan bu tür ayrıcalık ve muafiyetler, bu otoritenin üniversite üzerindeki yer yer müfredat ve öğretim yöntemlerine müdahale şeklinde ortaya çıkan etkisinin artmasına yol açmakla birlikte, **üniversite özerkliği ve akademik hürriyet üzerindeki esas kısıtlamalar, Ortaçağ'ın sonlarına doğru sivil otoritenin (İmparatorluk, Kraliyet, Prenslik veya yerel yönetim) başlıca mali kaynak haline gelmesi ile ortaya çıkmıştır.**

Hristiyanlığın ilk dönemlerinden beri piskoposların kendi bölgelerindeki ***(diocese)*** kiliseleri ziyaret ederek ***(visit)*** denetleme hakkı vardı. Keşiş Gratian'ın dini hukuku sistematize etmesiyle bu tür denetim yasal bir çerçeveye oturtuldu. Buna göre, başpiskoposların piskoposları, piskoposların da kendi bölgelerindeki kilise ve manastırları ziyaret ederek denetleme hakları bulunmaktaydı. 7.Gregory'den itibaren de Papa, Hristiyan aleminin tüm kurumları üzerinde denetim hakkına sahip oldu.

Kilise, üniversiteyi kendine bağlı bir kurum olarak gördüğü için, ***visitation*** denen bu ziyaret ederek denetleme hakkı üniversiteye de teşmil edildi. İlk dönemlerde, piskoposlar kendi bölgelerindeki kiliseleri ve üniversiteleri uygun gördükleri zamanlarda ziyaret ederek denetliyorlardı. Zamanla bu tür denetim yetkisi, sadece Papa tarafından atanan müfettişler ***(visitors)*** tarafından kullanılmaya başladı. Bu tür ziyaretçi müfettişler genellikle Kilise'nin üst düzey yetkilileri arasından atanıyordu. Örneğin, Papa 3. Innocent Paris Üniversitesi'ni denetlemek üzere Cardinal Curzon'u ***visitor*** olarak atamıştı. Nitekim, Paris Üniversitesi Cardinal Curzon'un 1215'de kaleme aldığı statüden sonra, üniversite statüsü kazanmıştı. Papa, daha sonra, iki piskopos ve bir katedral müdüründen ***(vicar)*** oluşan üç kişilik bir ***visitors*** heyetini atayarak Paris Üniversitesi'ni denetlettirmiştir. Bu denetimi takiben, üniversitelerin, kuruluşuna ilişkin Papalık fermanına uygun bir şekilde işleyip işlemediğini denetlemek üzere, Papa tarafından ***Court of Conservation*** adlı bir kurul oluşturulmuştur.

Visitors ve ziyaretle denetim ***(visitation)*** zamanla üniversitenin kalıcı ve kurumsal bir unsuru haline gelmişti. İngiliz kralları bu kurumu, bu ülkede geçerli olan örf ve adet hukuku ***(common law)*** kapsamına aldırmışlar ve Oxford ve Cambridge ile buralardaki kolejleri zaman zaman bu yolla denetlettirmişlerdir.

Ortaçağ Avrupası üniversitesinin iç yapısı ve işleyişi böylesine çeşitli güçlerin zaman zaman etkili olduğu 1100-1500 yılları arasında, öğrenci sayısına, kurucu ve destekleyici gücün beklentilerine ve uygulama ile ilgili türlü mülahaza ve pratik çözümlere göre şekillenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan yapılar ve işleyişe ilişkin mekanizmalar günümüze kadar gelmiştir.

Genelde bir ***studium generale***, fakülteler ***(facultas)***, kolejler ve **"milletler"** olmak üzere üç ana alt birimden oluşmaktaydı. Bunlardan kolejlere yukarıda değinilmiştir.

Ortaçağ Avrupası üniversitelerinin iç yapılanmalarında önemli rol oynayan diğer bir örgütlenme biçimi de **"millet"**ti ***(nations).*** O dönemdeki anlamı ile millet kelimesi, aynı coğrafi bölgeden gelen öğrenci veya öğretmenler grubunu ifade ediyordu. Bologna Modeli'nde öğrenci, Paris Modeli'nde öğretmen milletleri, karışık modellerde ise öğretmen ve öğrenci milletleri vardı. Bologna'da 30 civarında öğrenci milleti vardı. Her bir millet kendine bir başkan ***(proctor, procurator*** veya ***consiliari)*** seçmekteydi. Başkanın temel görevleri, milletin gelir ve giderlerini idare etmek ve bir ölçüde de disiplin işlerini karara bağlamaktı. İlk dönemlerde bağımsız tüzel kişiliğe sahip olan milletlerin her birinin başkanı tarafından atanan veya mensuplar tarafından seçilen kendi disiplin görevlileri ***(bedelli),*** kütüphanecileri, sayman ve veznedarları ***(receptores)*** ve mensupları ile aileler arasında ücret karşılığında haber ve para taşıyan yeminli postacıları ***(nuntii volantes minores*** veya ***ordinarii)*** vardı. Postacılar daha sonraki yıllarda üniversitenin paralarını nemalandırma görevlerini de üstlenmiştir. Her bir milletin kendine özgü amblemi, kayıt defterleri, gelir ve giderleri vardı. Milletlerin üniversite içindeki güç ve etkileri üniversiteden üniversiteye farklılıklar arzetmekteydi. Bazı milletlerin yurtları ve kütüphaneleri vardı. Millet başkanları hemen hemen her üniversitede bu sıfatları ile rektörün danışmanları olarak görev yapmakta ve çeşitli kurullara katılmaktaydı. İskoçya'daki üç üniversitede ise, St.Andrews (1411) Glasgow (1451) ve Aberdeen (1495), rektör öğrenci milletlerinin başkanları tarafından seçilmekteydi. **Öğrencilerin sembolik bir rektör seçmeleri günümüz İskoç üniversitelerinde bir gelenek olarak sürdürülmektedir.** Millet şeklinde örgütlenmenin kolejler gibi kalıcı olmamasına rağmen, günümüzde bir çok batı üniversitesinde görülen özel yurtlar, örneğin ABD'ndeki ***fraternities*** ve ***sororities,*** öğrenci birlikleri ve öğrenci dekanlıkları, hatta üniversitenin bazı idari ve mali görevlilerinin işlev ve unvanlarının kökenlerini muhtemelen Ortaçağ Avrupası üniversitelerindeki milletlerin yapısı içinde bulmak mümkündür.

Fakülte, sanat, hukuk, tıp ve teoloji gibi, belirli bir disiplinde öğretim yapan birimdi. Fakülte, iki prototipten kalıcı olan Paris Modeli'nin ana birimiydi. Zaman içinde esasen yok olan Bologna Modeli ise, milletlerden oluşan üniversiteler konfederasyonu halinde örgütlenmişti.

Bir kurumun ***studium generale*** statüsünü kazanabilmesi için bünyesinde, sanat fakültesine ilaveten, tıp, hukuk ve teoloji fakültelerinden en az birini

bulundurması gerekliydi. Ünlü Salerno Tıp Okulu, 1231'de diploma verme yetkisini aldığı halde, bu yüzden ***studium generale*** statüsünü kazanamamıştır. Görüldüğü gibi, sanat fakültesinde esasen üst fakültelere hazırlık mahiyetinde öğretim yapılmasına karşılık, bu fakülte Ortaçağ Avrupası üniversitesinde kendine özgü bir konuma sahipti. Paris ve Oxford üniversitelerindeki sanat fakültelerinin dekanlarının ***(decanus)*** ayrıcalıklı konumları olduğu gibi, bir çok üniversitede rektör sanat fakültesinin öğretmenleri arasından seçilmekteydi.

Günümüzde temel fen ve sosyal bilim alanlarında faaliyet gösteren fen-edebiyat fakültesi türü birimlerin üniversitenin akademik omurgası olarak mütalaa edilmesinin temelinde yatan düşüncenin neredeyse bin yıllık bir geçmişi olduğunu görmekteyiz.

Burada bir parantez açarak, mühendislik, mimarlık cerrahlık ve eczacılık gibi mekanik sanatlara dayalı öğretim disiplinlerinin, aynen öncü okullarda olduğu gibi, Ortaçağ üniversitesinin bünyesinde de yer almadığını belirtelim.

Bologna'daki ***studium generale*** aslında üç fakülteden oluşuyordu. ***Universitas legistarum*** hukuk fakültesi, ***universitas artistarum et medicorum*** ise serbest sanat ve tıp fakültesiydi. Biri dini hukuk, diğeri sivil hukuk olmak üzere iki ayrı hukuk fakültesi vardı. Dolayısıyla, Bologna'da aslında üç fakülte vardı. Burada geçen ***universitas*** kelimesi ise, bugünkü anlamı üniversite değil, hukuk ve tıp öğrencilerinin oluşturduğu öğrenci loncalarını ifade ediyordu. Her iki fakültenin öğrencileri kendi içlerinde ayrıca ikişer loncaya bölünmüştü. İtalyan yarımadasından gelen öğrenciler ***universitas citramontarum***, Alp dağlarının kuzeyinden gelen öğrenciler ise ***universitas ultramontarum*** loncalarına kayıtlıydı. Her üç fakültedeki ikişer öğrenci loncası **milletlere** bölünmüştü. Her iki fakültenin ayrı birer **öğrenci rektörü** vardı. Rektörler öğrenci milletlerinin başkanları ***(consiliarii)*** tarafından seçiliyordu.

Teoloji fakültesi ise dilenci keşiş tarikatlarının elindeydi ve aslında tam anlamıyla Bologna'daki ***studium generale***'nin bünyesi içinde değildi. Bologna bu bakımdan önemli ölçüde Kilise'nin etki alanı dışındaydı.

13.yüzyıl sonuna gelindiğinde, iki hukuk fakültesinin genel kurul toplantıları müştereken yapılıyor ve rektörler toplantılara sırasıyla başkanlık ediyordu. Tıp fakültesi rektörünün satüsü ancak 14.yüzyıl sonlarına doğru hukuk fakültesinin rektörlerine eşit hale gelmişti. Rektör iki yıllığına seçiliyor ve protokolda Bologna piskoposunun ardında, ikinci sırada geliyordu.

Rektörün başlıca görevleri üniversitenin mali, idari, ve disiplin işlerini yürütmekti. Eğitim-öğretim ile ilgili hususlar tamamen öğretmenlerden oluşan ***collegium doctorum*** adlı akademik kurulun yetkisindeydi. Ancak, tüm öğretmenler rektöre bağlılık yemini etmek zorundaydı.

Öğrenci ve öğretmenlere verilen para cezalarının yarısı rektöre maaş olarak ödeniyordu. Ancak bir süre sonra öğrenci rektörün maaşı da kent yönetimince ödenmeye başladı ve böylece Bologna Universitesi'nin yönetiminin kent meclisine geçmesi yönündeki ilk adım atılmış oldu.

Bugünkü anlamı ile ilk olarak Paris Üniversitesi'nde ihdas edilen rektörün seçilmesine ilişkin usul ve esaslar ve rektörde aranan nitelikler ile seçiciler kurulunun terkibi ve rektörün yetkileri üniversiteden üniversiteye farklılıklar arzetmiştir.

Paris Üniversitesi'nin o dönemdeki yapısı çok ilginçtir. Bu üniversitenin sanat fakültesinin öğretmenleri Fransız, İngiliz-Alman, Norman ve Picard olmak üzere 4 millet halinde organize olmuştu. Üniversitenin öğrencilerinin yaklaşık olarak üçte ikisi sanat fakültesine kayıtlı olduğu için, üniversitenin genel kurulu yukarıda sözü edilen 4 milletin başkanları ile 3 üst fakültenin birer temsilcisinden oluşuyordu. Dolayısıyla, rektör sanat fakültesinin öğretmenleri arasından seçiliyordu. Orleans Üniversitesi'nde rektör öğrenci milletleri tarafından, fakat öğretmenler arasından seçiliyordu. Toulouse Üniversitesi'nde ise, rektörün üst fakültelerden birinin mezunu olması şarttı ve rektör üniversitenin tüm profesörleri ile hukuk fakültesinin tüm öğrencilerinden oluşan genel kurul tarafından seçiliyordu. Buna karşılık, Montpellier Üniversitesi'nde rektör unvanlı kişi hukuk fakültesinin başıydı ve bu fakültenin öğrencileri arasından seçiliyordu. Üniversitenin başı ise yörenin piskoposu tarafından atanıyordu ve üç öğretmen temsilcisi ile birlikte, bu üniversitenin ana fakültesi olan tıp fakültesini yönetiyordu.

İlk dönemlerde üniversitenin akademik, idari ve temsili bakımdan en yetkili organı, yönetmelikleri çıkarma yetkisi olan **genel kuruldu** ***(congregatio generalis, plena congregatio, generale concilium, consilium)***. Genel kurul, rektörün başkanlığında öğretmenlerden oluşmaktaydı. Bazı üniversitelerde öğrenciler de genel kurulun üyesiydi. Genel kurulun yanında, üniversitelerin alt birimleri olan fakülte, kolej ve milletlerin de ayrı kurulları ***(convocatio, conventus, coetus, cetus)*** vardı. Zaman içinde genel kurulun üye sayısı azaltılmış ve terkibi değiştirilerek, bu kurul dekanlar, kolej müdürleri ve millet başkanları gibi, üniversitenin üst düzey yöneticilerinden oluşmaya başlamıştır. Bu değişikliğe paralel olarak, rektörlerin yetkileri artmış ve rektör üniversitenin akademik ve idari lideri haline gelmiştir. Üniversitelerin büyümesi ile yeni hizmetler ortaya çıkmış ve uzmanlık gerektiren bu hizmetleri görmek üzere öğretmen olmayan yöneticiler de idarede görev almaya başlamıştır. Bunlardan bazılarına milletlerin anlatıldığı kısımda değinilmiştir. Bugünkü genel sekretere tekabül eden makam, ilk kez Bologna'da ve daha sonra Paris'te ***notarius*** unvanı ile ihdas edilmiştir. Bu makamdaki kişinin Louvain Üniversitesi'ndeki unvanı ***dictator***'du. Bu kişilerin başlıca görevleri öğrenci kayıtlarını tutmak ve kurulların kararlarını yazmaktı. Günümüz İngiliz üniversitelerinde yetki bakımından şansölye ***(chancellor)*** ve rektörden ***(vice-chancellor)*** sonra üçüncü sırada gelen ***registrar*** makamı ilk kez 1447'de Oxford'da ihdas edilmiştir. Bu tür makamlara atanan kişilerde, üniversite mezunu ve noter

yetkisine sahip olma, Latince bilme ve güzel yazı yazabilme şartları aranıyordu. Zamanla hukuk müşavirleri, muhasebeciler, kütüphaneciler ve ciltçiler üniversitenin üst düzey görevlileri arasında yer almış ve bunların bazılarına küçültülen genel kurulda yer verilmeye başlanmıştır. **Günümüz Kıta Avrupası üniversitelerinin senatolarında öğretim üyelerinin temsilcilerinin yanında, idari personel ve öğrenci temsilcilerinin de yer almasının kökenlerinin de Ortaçağ Avrupası üniversitelerinde olduğunu görüyoruz.**

Yer yer değinildiği gibi, 1100-1500 yılları arasında üniversite bir yandan uhrevi (Papa) veya dünyevi (İmparator, Kral veya Prens) otoritenin himayesine sığınırken, diğer yandan da bu iki otoriteye ve özellikle yerel yönetimlere ve uhrevi otoritenin yerel temsilcilerine karşı bağımsızlık ve akademik hürriyet mücadelesi vermiştir.

Vatikan'ın başpiskopos ve piskopos gibi temsilcileri veya bunların gönüllü sivil yardımcıları ***(archdeacon, deacon)*** genellikle yörelerindeki üniversitelerin şansölyesi ***(cancellarius)*** sıfatını taşımışlardır. Şansölyenin görevi İtalyan ve Fransız üniversitelerinde esas olarak öğretmenlerce yapılan sınavlar sonunda verilen öğretme yetkisini ***(licentia docendi)*** onaylamakla sınırlıydı. İspanyol üniversitelerinde ise, şansölyenin yetkileri daha fazlaydı.

İskoç üniversitelerinin şansölyesi yörenin piskoposuydu. Üniversite öğrencileri milletlere bölünmüştü ve her bir milletin kendi seçtiği bir başkanı ***(procurator)*** vardı. Üniversite hiyerarşisinde şansölyeden sonra gelen kişi rektördü. Rektör, yukarıda da belirtildiği gibi, milletlerin temsilcileri tarafından seçilmekteydi. Örneğin, Glasgow Üniversitesi'nde rektör, her milletin seçtiği dörder temsilciden oluşan seçiciler kurulu tarafından seçilmekteydi. Rektör, kayıtlı öğrencilerin tümünün oluşturduğu genel kurulun ***(general congregation*** veya ***comitia)*** başkanıydı ve yetkileri esasen asayiş ve disiplin konularındaydı. Milletlerin başkanları ***(procurators)*** rektörün yardımcılarıydı. Rektörün kararlarına şansölye nezdinde itiraz edilebiliyordu. St.Andrews'da ayrıca ***conservator*** unvanlı bir üst düzey görevli daha vardı. Öğretmenler ise fakülteler şeklinde örgütlenmişti. Fakülte dekanı o fakültenin öğretmenleri tarafından seçiliyordu. Görüldüğü gibi, İskoç üniversitelerindeki model Paris ve Bologna modellerinin karışımıydı. Kolejler esas olarak yurt işlevi görmekteydi.

İspanyol Üniversiteleri ile Krakow Üniversitesi'nde rektör öğrenciler tarafından kendi aralarından, Viyana Üniversitesi'nde ise, öğrenciler ve öğretmenler tarafından seçiliyordu. Ne var ki, öğrenci rektörün bulunduğu üniversitede, rektörün yetkileri daha ziyade disiplin işleri ve mali konularla sınırlıydı. Akademik konular bu tür üniversitelerde de tamamen öğretmenlerin inhisarındaydı. Ancak, 15. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, tüm Avrupa üniversitelerinde öğrencilerin ve öğrenci milletlerinin yönetimlerdeki etkisi yok olmaya başlamıştı.

Oxford ve Cambridge ise, kolejler federasyonu şeklinde örgütlenmişti. Kolejler hem yurt, hem de eğitim kurumu işlevi görüyordu. Mezun olarak ders verme yetkisini almış öğretmenler de ***(regent masters)*** öğrencilerle birlikte kolejlerde yaşıyordu. Kolej müdürü, maaşları o kolejin vakfiyesinin gelirlerinden ödenen kıdemli öğretmenler ***(fellows)***, diğer öğretmenler ***(regent masters)*** ve diğer mezunlar ***(non-regents)*** tarafından seçiliyor ve kolejde yaşıyordu. Üniversitenin temel işlevi mezuniyet sınavlarını yapmak ve diploma vermekti. Üniversitenin şansölyesi ilk dönemlerde tüm mezunlardan oluşan Büyük Genel Kurul (Oxford'da ***Convocation*** veya ***Congregatio Magna***, Cambridge'de ***senate)*** tarafından seçiliyor ve Canterbury Başpiskoposu'nun verdiği yetki ile Oxford'da Lincoln Piskoposu, Cambridge'de ise Ely Piskoposu tarafından atanıyordu. Piskoposun şansölyeyi görevden alma yetkisi vardı. Şansölyenin teoloji veya din hukuku doktoru, teoloji fakültesinde öğretmen ***(regent master)*** ve kolejlerde yaşıyor olması şarttı. Oxford ve Cambridge'in bilinen ilk şansölyeleri, sırası ile, Robert Grosseteste (1221) ve Hugh de Hotton (1226) idi. Şansölye tüm üniversite ve kolej personeli ile öğrenciler üzerinde disiplin ve ceza yetkilerine, hatta gerektiğinde Hristiyanlık'tan afaroz etme yetkisine sahipti. Şansölye ilk dönemlerde, tüm ***regent masters***'dan oluşan Akademik Genel Kurula (Oxford'da ***Congregation*** veya ***Congregatio Minor,*** Cambridge'de ***Regent House)*** başkanlık ediyordu. Şansölyenin kararlarına genel kurul nezdinde, hatta Oxford'da ***non-regent masters***'ın da katıldığı Büyük Genel Kurul nezdinde itiraz etmek mümkündü. Cambridge'de ders vermeyen tüm mezunlardan oluşan ***Non-Regent House***, ***Regent House***'un kararlarını veto etme yetkisine sahipti. Şansölye'nin temel görevi, üniversite ile Kral ve Başpiskopos arasında köprü kurmaktı. Üniversitenin işleyişine ilişkin usul ve esasları tespit etme yetkisi genel kuruldaydı.

Kolejler kendi iç işleyişlerine ilişkin usul ve esasları düzenleme yetkisine sahipti. Başka bir ifadeyle, kolejlerin her biri ayrı bir mini üniversiteydi. Kolejlerde alınan kararlara yapılan itirazlar, ***visitor*** denen piskoposun görevlendirdiği bir Kilise mensubu tarafından karara bağlanıyordu.

Cambridge'de 14.yüzyıl sonlarına doğru ***Chancellor***'un başkanlığında üst fakültelerin her birinden seçilen birer doktor, dini yurtlardan seçilen bir doktor ile birer ***regent master*** ve ***non-regent master*** temsilcisinden oluşan ***Caput Senatus*** adlı bir kurul oluşturuldu. İlk dönemlerinde bu kurulun başlıca görevi genel kurulun gündemini hazırlamaktı. Ancak, kurul zamanla bir yönetim kurulu niteliğine büründü.

Şansölye ilk dönemlerde üniversitenin ***regent master***'ları arasından 1 veya 2 yıllık görev süresi ile seçildiği için, bugünkü rektörün muadili idi. Ancak, ilerleyen zaman içinde, 15. yüzyılın sonlarına doğru şansölye toplumda temayüz etmiş, üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından ömür boyu görev yapmak üzere seçilmeye başladı. Şansölyeler zamanlarının büyük kısmını üniversite dışında geçirdiklerinden, bir şansölye yardımcısı ***(vice-chancellor)*** atayarak günlük işlere ilişkin yetkilerini bu kişilere devrettiler.

Vice-chancellor makamı Cambridge'de ilk kez 1275'de ihdas edilmiştir. Bu kişi 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rektörlük yetkilerini tamamen devralmıştır. Günümüzde İngiliz üniversitelerinin rektörlerine ***vice-chancellor*** denmesinin nedeni budur.

Üniversitenin en güçlü yöneticileri, sanat fakültesinin ***regent master***'ları tarafından seçilen ***proctor*** unvanlı iki öğretmendi. Bunlar dersleri, tartışmaları ve özetlemeleri denetlemeden, üniversitenin yönetmeliklerine aykırı davrananlara doğrudan ceza verme ve hatta şansölyenin görevini yapamaz duruma düşmesi halinde, bu kişiye ait yetkileri doğrudan kullanma hakkına kadar uzanan geniş yetkilere sahiplerdi.

Esasen kurucularının vakfiyelerinin gelirleri ile finanse edilen ve müdürleri kendi mensuplarınca seçilen Oxford ve Cambridge'deki kolejler, tam anlamıyla özerk üniversitenin tarihteki tek örneğidir. Kolej müdürü ***(warden, master veya provost),*** kolej mensupları ***(fellows)*** içinde eşitler arasında birinci ***(primus inter pares)*** niteliğinde bir konuma sahipti. **Kollegyal yönetim modeli** ve eşit düzeydeki meslekdaş anlamına gelen ***colleague*** tabirlerinin kökeni Oxford ve Cambridge'i oluşturan kolejlerdeki bu yönetim modelinden gelmektedir. Ancak, kolejlerin **fellowları** kendi kendilerini seçtikleri için ve kolejler üzerinde, ***visitor*** dışında başkaca bir dış denetim olmadığı için, Oxford ve Cambridge 19.yüzyıl sonlarına gelene kadar giderek gerilemiştir. Aşağıdaki alt bölümlerde görüleceği gibi, sivil hukuk ve gerçek tıp eğitimi İngiltere'de zaten bu iki üniversite dışında, meslek loncalarında yürütülüyordu. Bu nedenlerle de, Oxford ve Cambridge zamanla esas olarak teoloji fakültelerinin hakimiyeti altındaki bir sanat fakültesinden oluşan, basit yapılı üniversitelere indirgenmiştir.

Ortaçağ Avrupası Üniversitesinin başlıca gelir kaynakları, öğrencilerden alınan kayıt ve mezuniyet harçları, öğrenim ücretleri ***(collectae)***, öğretmen ve öğrencilere verilen para cezaları, milletlerden toplanan paralar, dini ve sivil vakfiyelerden elde edilen gelirler, bağışlar, Kilisenin papaz öğretmenlere ödediği maaşlar, ve Kral, Prens veya kent yönetimince ödenen öğretmen maaşlarından oluşmaktaydı. Maaşlar dışındaki başlıca gider kaynakları ise, binaların bakım ve onarımı, çeşitli törenler, ağırlama, seyahat ve mahkemelerde savunma için yapılan harcamalardan oluşmaktaydı. Kraliyet tarafından doğrudan kurulan üniversitelerin gelir kaynakları ile mali yönetimi farklıydı. Örneğin, İspanya'daki Castile Üniversitesi'nin başlıca gelir kaynağı Kilisenin ödediği aşar vergisinin üçte birinden oluşmakta ve üniversitenin gelirleri Kral tarafından atanan ***conservadores*** unvanlı kişiler tarafından yönetilmekteydi. Krakow Üniversitesi'nin mali kaynakları Kral, Piskopos ve aristokratlar tarafından müştereken sağlanmaktaydı. Dokuz öğretmenin maaşı, gümrük vergilerinin bir kısmı ile tuz madenlerinin gelirlerinden, onbeş teoloji ve dini hukuk öğretmeni ile kırkaltı sanat öğretmeninin maaşları Kilise tarafından karşılanmaktaydı. Üniversite, öğrencilerinden öğrenim ücreti almaktaydı ve ayrıca yukarıda sözü edilen diğer gelir kaynaklarına da sahipti.

Üniversite Ortaçağ boyunca kent yönetimi ile sık sık ihtilafa düşmüştür. Ne var ki, zaman içinde, Kral ve aristokratların yanında, yerel yönetimin de katkılarına olan ihtiyaç artmış, buna karşılık üniversiteler de yerel yönetimin ve Kralın denetimini kabullenmek zorunda kalmıştır. 15. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, üniversitenin faaliyetlerini sadece kendi yarattığı kaynaklarla sürdürmesi artık imkansızlaşmıştı.

Bunun yanında, 14.yüzyıldan itibaren İtalya'da artık maaşları şehir yönetimlerince ödenmeye başlanan öğretmenlerin haklarını öğrencilere karşı koruma ve öğrencilerin disiplinsizliklerini önleme amacıyla, ***reformatores, gubernatores, tractatores veya tutores studii*** gibi unvanlar verilen, üniversite mensubu olmayan ve maaşları şehir yönetimlerince ödenen kişiler üniversitelere yönetici olarak atanmaya başladı. Bologna 1506'da Roma'nın kontroluna girdiğinde, Kardinal ile birlikte ***reformatores*** unvanlı 16 kişiden oluşan kurul, Bologna Üniversitesi'nin bugünkü anlamı ile yönetim kurulu haline geldi.

Paris Üniversitesi'ni reforme etmek, bu üniversitedeki disiplinsizlik ve yetki suistimallerine son vermek isteyen Fransız Kralı Paris Parlementosu üyesi ve kendine sadık kişileri, ***reformatores studii*** unvanı ile üniversiteyi yönetmek üzere atadı.

Görüldüğü gibi, günümüzde bazı Kıta Avrupası ülkelerinin üst kurullarında devletçe üniversite dışından atanan kişilerinde bulunmasının tarihi kökenleri Ortaçağ Avrupası üniversitesinin zaman içinde oluşan yapısındadır.

Üniversitenin en önemli unsuru tabii ki öğretmenlerdi. Öğretmenler üniversiteden çok önceleri de vardı ve bu görevi yapanlar için Latince'de öğretmen anlamına gelen ***magister, doctor*** ve ***professor*** gibi sözcükler kullanılmaktaydı. ***Magister (master*** veya usta) tabir edilen kişiler ilk kez Bologna, Paris, Oxford ve Montpellier'deki öncü okullarda görülmüştür. Ancak, bu tabir o dönemlerde kazanılan değil, edinilen bir unvan anlamındaydı. Öncü okulların üniversiteye dönüşmesiyle ***magister*** ve ***doctor*** unvanlarının hangi şartlarla verileceğine ilişkin usul ve esaslar belirlenmeye başladı. Bu tür ayrıntılı yönetmelikler, üniversiteyi okuldan ayıran başlıca unsurdur. Bu yönetmeliklerin üniversite mensuplarınca hazırlanarak uygulanması da özerkliğin başlangıcıdır.

Üniversiteye öğrenci olarak kabul edilen bir kişinin geçtiği aşamaları ele alarak bu usul ve esasları açıklayalım. Bir öğretmenin ***(magister*** veya ***doctor)*** denetiminde bir kaç yıl dersleri ve bunları izleyen tartışma ***(disputae)*** ve özetlemeleri ***(summa)*** dinleyerek öğrenim gören öğrenciler, öğretmenin takdiri ile ***baccalariatus*** düzeyine yükseltiliyordu. Öğrenciler bu düzeye yükseldikten sonra, tartışmalarda soruları cevaplamaya ve bazı tali ***(extraordinary)*** dersleri vermeye başlayarak, bir anlamda bugünkü asistan statüsünü kazanıyorlardı. Öğretmenin bir süre sonra yeterli olgunluğa eriştiğini

(baccalarius formatus) takdir etmesi halinde, öğrenci mezuniyet sınavlarına girmeye hak kazanıyor ve bu durum öğretmen tarafından rektör ve şansölyeye bildiriliyordu. Mezuniyet sınavı, şansölyenin başkanlığında öğretmenlerden oluşan bir juri tarafından sözlü olarak yapılıyordu. Bu sınavı başaran öğrenciler mezun *(licentiatus)* olmuş kabul ediliyor ve mezuniyetleri şansölye tarafından onaylandıktan sonra, sanat fakültesi mezunlarına **"sanat ustası"** *(master of arts);* hukuk, tıp ve teoloji gibi üst fakültelerin mezunlarına ise, genellikle **doktor** unvanı veriliyordu. Ancak, öğretmen olabilmek için halka açık ayrı bir sözlü sınavdan geçmek gerekiyordu. Bu sınav ilk dönemlerde, esas olarak kilisede dualar okunduktan sonra adayın verdiği ilk dersi izleyen, öğrencilerin de katıldığı bir tartışmadan ibaretti; yani, daha ziyade üniversitenin kurumsal bağımsızlığının simgesi olan bir ritüel veya seremoniydi. Bunun sonunda, adaya öğretmenlik yetkisi *(licentia docendi)* şansölye tarafından veriliyordu. Bu yetkiyi alan ustalarla doktorların bu unvanlarının başına "naip" *(regens, actu regens, regent)* sözcüğü ekleniyordu. Oxford ve Cambridge'deki ***regent*** tabiri buradan gelmektedir. ***Non-regent*** ise, öğretmen olmayan mezun demektir.

Paris ve Oxford üniversitelerinin ilk dönemlerinde, özellikle sanat fakültelerinde, her mezunun öğretmen olarak görev yapması zorunluydu. Ancak, 15. yüzyılın sonlarına doğru bu zorunluluk kaldırılmıştır. Bunun yerine, Paris'te fakülte kurullarının, Oxford'da ise genel kurulun öğretmenleri seçmesi benimsenmiştir. Bazı üniversitelerde ise, öğretmenler maaşlarını ödeyen Kral, Prens veya kent meclisi gibi, dış otoritelerce seçilmiş ve kendileri ile yıllık sözleşmeler yapılmıştır. Teoloji fakültelerindeki öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarikat mensubu olduğundan, bunlar kendilerine özgü seçilme ve istihdam usul ve esaslarına tabiydiler.

Yukarıdaki açıklamalar yanında, sanat fakültesini bitirenlerin, bir yandan bir üst fakültede öğrenimlerine devam ederken, diğer yandan da mezun oldukları fakültede öğretmenlik yaptıkları ve gerek öğretmen gerekse öğrencilerin büyük bölümünün yatılı olduğu göz önüne alındığında, Ortaçağ Avrupası üniversitelerinde öğretmen, öğrenci ve mezunları birbirlerinden ayırdetmenin zor olduğu görülmektedir.

Zaman içinde gerçek üniversite profesörleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun nedeni, her bir fakültenin müfredatında zorunlu olarak derinlemesine okutulan temel *(ordinary)* kitapların yanında, derinlemesine okutulmayan yardımcı kitapların da *(extraordinary)* bulunmasıydı. Temel kitaplar sabah saatlerinde deneyimli öğretmenler *(ordinary regents),* yardımcı kitaplar ise öğleden sonra asistanlar veya daha az deneyimli kıdemsiz öğretmenler *(extraordinary regents)* tarafından okutulmaktaydı. ***Ordinary regent*** unvanlı öğretmenlerin üniversite yönetimindeki ağırlık ve yetkileri giderek artmış ve bu statü bugünkü profesörlüğe dönüşmüştür. Ordinaryus profesör tabiri buradan gelmekte olup, günümüzde de bazı Kıta Avrupası ülkelerindeki profesörler için kullanılmaktadır. **Kısacası, ordinaryus profesörlük günümüzde Batı ülkelerinde normal profesörlüğün üzerinde ayrı bir statü değildir. Bu**

kavram, özerklik ve akademik hürriyet kavramlarında da olduğu gibi, ülkemize yanlış aktarılmıştır.

Unvanı ve statüsü ne olursa olsun, öğretmenlerin Hiristiyan doktrinine bağlı olmaları, şatafattan uzak, örnek kişiler olarak yaşamaları esastı. Öğretmenler arasında felsefi ve politik görüş farklılıklarının yarattığı kamplaşmalar, kurum dışında kaçak olarak başka işlerde çalışmalar veya derslere muntazaman girmeme, o dönemlerde de karşılaşılan olaylardı. Dini veya sivil otoriteler zaman zaman bu nedenlerle de üniversiteye müdahele etmişlerdir.

Üniversitede öğretmen olarak kalmayan mezunlar, ilk dönemlerde esas olarak kiliselerde çeşitli görevlere gelmekteydi. Kaldı ki, bu dönemlerdeki öğrencilerin neredeyse tamamı çeşitli düzeylerdeki, bir bakıma yarı papaz olarak nitelendirilebilecek, din adamlarıydı. Üniversite, bu yüzden 14. yüzyıl sonlarına kadar esas olarak Kilise ile iç içe geçmiş dini bir kurum niteliğindeydi. Okuma yazma bildiklerinden dolayı, bu öğrencilere Latince'de bu anlama gelen ***clericus*** deniyordu. Nitekim, günümüzde ruhban sınıfına toplu olarak ***clergy*** denmesinin, katip kelimesinin karşılığının İngilizce'de ***clerk,*** Fransızca'da ise ***clerc*** olmasının nedeni budur. Ruhban sınıfı dışındaki kişilere ise, o dönemlerde genellikle okuma yazma bilmediklerinden dolayı, Latince'de cahil anlamına gelen ***laicus*** deniyordu. Laik kelimesinin kökeni de budur. Ne var ki, 15. yüzyıl sonlarına gelindiğinde din adamı öğrenciler Avrupa genelinde azınlığa düşmüştü.

Ticaretin gelişmesi, kentleşmenin hızlanması ve devlet idaresinin teşkilatlanması, sanat ve hukuk fakültelerinin mezunlarına yeni istihdam alanları açtı. Avukatlık, hakimlik ve noterlik hizmetleri 12. yüzyıl sonlarından itibaren zaten gelişmeye başlamıştı. 14. yüzyılın ortalarına kadar ortalama insanların ulaşabileceği tek sağlık hizmeti **berber-cerrahların** verdiği hizmetti. Tıp Fakültesi mezunları ise, aristokratların hizmetinde veya hastanelerde görev yapmaktaydı. Burjuvazinin gelişmesiyle, kentlerdeki muayenehaneler de artmaya başladı. 14. yüzyıldaki salgın hastalıkların yarattığı toplumsal çöküntüden sonra, kent yönetimlerinin de tıp fakültesi mezunlarını düzenli olarak istihdam etmeye başlamasıyla, tıp öğreniminin önemi giderek arttı.

Hukuk mezunlarının istihdam durumu İngiltere'de çok farklıydı. İngiliz Kralları, Kraliyetin kurulduğu tarihte, Fransız krallarının aksine, ayrıntılı kanunlar yazmak yerine, sivil mahkemelerde görevlendirdikleri yargıçlara iki konuda yetki tanımışlardı. Bunlardan birincisi, davaları, İngiltere'nin örf, adet ve geleneklerine dayalı olarak verilmiş kararlarla oluşan içtihatlara göre sonuçlandırma yetkisiydi. Böylece, İngiltere'de örf ve adet hukuku ***(common law)*** oluşmaya başladı. İkinci yetki ise, savunma yapacak kişilerde aranacak niteliklerin tespitine ilişkindi. Sivil mahkemeler Londra'daydı. Sanıklar hakkında lehte şahitlik yapmak veya sanıkları savunmak üzere Londra'ya gidip gelen dava vekillerinin ikameti için zamanla mahkemelerin bulunduğu mahallede hanlar ***(inns)*** kuruldu ve bunlara "mahkeme hanları" ***(Inns of Court)*** denmeye başlandı. Bu hanlarda ikamet eden veya mahkeme

aralarında bu hanların barlarında vakit geçiren dava vekilleri, çeşitli mahkeme kararlarını derleyerek kitaplar yazmaya başladılar. Bunun ilk örneği, daha 13. yüzyılda yazılan "İngiltere'nin Kanun, Örf ve Adetleri" başlıklı kitaptır. Londra'da sivil mahkemelerde görülen davaların artması ve davaların uzun sürmesi, dava takibi için taşradan gelen dava vekillerinin uzun süre Londra'da ikamet etmelerini gerektirmeye başladı. Taşralı savunmanlarla dava aralarında boş vakitlerini hanların barlarında geçiren Londra'lı dava vekilleri boş zamanlarında örf ve adet hukuku dersleri vermeye başladılar. 15. yüzyıl başlarından itibaren, bu hanlardaki dersler, loncа sistemindeki usta-çırak ilişkisine benzer bir eğitim halini aldı. Bu eğitimi görmüş kişilere savunma avukatı ***(barrister)*** denmeye başladı. Yargıçlar bunların dışında hiç kimseyi avukat olarak kabul etmediler. Bu eğitimi almak üzere hanlara gelen öğrenciler için düzenli dersler ve sınavlar yoktu. Bunlar hanlarda kalan deneyimli avukatlarla birlikte yaşayarak, onları dinleyerek ve onlara yardım ederek eğitim görüyorlar ve yeterli olgunluğa eriştiklerine kanaat getirildiğinde, kendilerine avukatlık ***(barrister)*** mesleğini icra etme sertifikası veriliyordu. Ancak bundan sonra savunma avukatı olarak görev yapabiliyorlardı. Baro ve ***barrister*** kelimesinin kökeni bu hanlardaki barlardır.

Oxford ve Cambridge üniversitelerinde ise sadece Roma hukuku ve dini hukuk okutuluyordu; örf ve adet hukuku müfredatta yer almıyordu. Bu nedenle, bu iki üniversitenin hukuk fakültesi mezunları sadece dini mahkemelerde görev alabiliyordu. Sivil mahkemeler Kral'a, diğer kişilere veya bunların mal ve mülklerine, dini mahkemeler ise sadece Tanrı'ya ve Onun Kilisesi'ne karşı işlenen suçlara bakıyordu.

Londra'daki ***Inns of Court*** ile çeşitli cerrah, eczacı ve inşaat ustası (mimar, mühendis) loncaları üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının ilk örnekleridir.

Görüldüğü gibi, esas olarak Kiliseyle iç içe dini bir kurum olarak, kentleşmiş Güney Avrupa'da başlayan üniversite, 1100-1500 yılları arasındaki dönemde özerkliğinden önemli ölçüde taviz vermeden, toplumun gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilmiş, yetiştirdiği din adamları, hukukçular ve tıp doktorları ile toplumu etkilemiştir. Bu süreç içinde üniversite, genellikle 10-20 öğretmenin nezaretinde birkaç yüz öğrenciden oluşan, bir bakıma bir aile şeklindeki küçük öğretmen-öğrenci topluluğu olmasına rağmen, kendine özgü amblem, mühür ve kıyafetleri olan ve kendi hazırladığı yönetmeliklere göre faaliyetlerini sürdüren, çeşitli ayrıcalık ve muafiyetleri olan bağımsız bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurum, yapısı itibarı ile önceki dönemlerdeki Yunan ve Roma eğitim kurumlarından ve Türk-İslam medreselerinden bu nedenlerle tamamen farklıdır. Ortaçağ Avrupa'sı üniversitesi ile Türk-İslam medreseleri arasında çeşitli benzerlikler vardır. Örneğin, kolej ve millet alt birimlerine benzer yapılar medreselerde de vardır. Gerek üniversite, gerekse medrese yaklaşık olarak aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkmışlardır; hatta medresenin daha da eski olduğu söylenebilir. Ancak, üniversitenin kurumsal olarak medreseyi örnek aldığına dair bir kanıt yoktur.

Ortaçağ Avrupası üniversitesi esas olarak sadece öğretim yapılan bir kurumdu. Bununla birlikte, Arap sayılarını Avrupa'ya taşıyan **Fibonacci** (1170-1240), döneminde "olağanüstü bilgin" ***(doctor mirabilis)*** olarak nitelendirilen, deneysel araştırmaların önemini ilk kez ortaya koyan Fransiskan keşişi **Roger Bacon** (1220-1292), doğa felsefesi ile uğraşan **Jean Buridan** (1295-1358), **John Duns Scotus** (1266-1308), **William Ockham** (1280-1349), **Saksonyalı Albertus** (1316-1390) ve fizik ve jeoloji ile uğraşan **Nicholas Oresme** (1320-1382) gibi, Yeniçağdaki Bilimsel Devrimin habercileri olan öğretmenlerin üniversite öğrenimi gördükten sonra, Padua, Paris, Oxford ve diğer üniversitelerde görev yaptıklarını belirtmek gerekir.

Bu dönemde eğitim dili Latinceydi ***(lingua franca).*** Öğretmen ve öğrenciler arasında Avrupa genelinde yabancı oranı oldukça yüksekti. Yabancı öğrenci oranı Avrupa ortalaması olarak %10 civarındaydı; yani, Ortaçağ Avrupası üniversitesi milli değil, milletlerüstü bir kurum niteliğindeydi.

Ortaçağ Avrupası üniversitesi zaman zaman ve yer yer Kilise veya Kralın tehlikeli bulduğu düşünce ve eylemlere sahne olmuştur. Buna rağmen, ne uhrevi otorite, ne de dini otorite üniversite ve onun o dönemdeki tek ürünü olan mezunlarının hizmetlerinden vazgeçmemiştir. Daha da öteye, gerek Kilise, gerekse İmparator veya Kral, kendi aralarındaki hakimiyet mücadelelerinde üniversiteyi çok önemli bir araç olarak görmüşlerdir.

Kentleşme, ticaret, ulaşım ve iletişimin artmasına paralel olarak gelişen ve 1100-1500 döneminde tüm Avrupa'ya yayılan üniversite, Hristiyan dünyasında, uhrevi ***(Sacerdotum)*** ve dünyevi ***(Imperium, Regnum)*** otoritelerin yanında, toplumları şekillendiren ve dönüştüren üçüncü bir etmen ***(Studium)*** olarak yerini almıştır. Üniversite, Katolik Kilisesi ile birlikte, Avrupa'nın yegane kalıcı kurumu olarak günümüze kadar gelmiştir.

I.2 1500-1800 DÖNEMİ

I.2.1 ÇAĞA DAMGASINI VURAN OLAYLAR VE DÜŞÜNCE AKIMLARI

Öğrencilerinin ve öğretmenlerinin çoğunun ruhban sınıfı mensubu, kurumsal yapısı itibarı ile dini otoriteyle organik bağ ve hatta Kilise ile iç içe olmasına rağmen, Ortaçağ Avrupası üniversitesinin ortaya çıkış nedeni, Hristiyanlığı yaymak değil, toplumun ihtiyaç duyduğu din adamlarını, hukukçuları ve tıp doktorlarını yetiştirmekti.

Ancak, üniversiteye hakim olan düşünce tarzı, Hristiyanlığın dogmalara dayalı yerleşik inançları ile, esas olarak İbn-i Rüşt ***(Averröes)*** ve İbn-i Sina'nın ***(Avicenna)*** eserleri vasıtasıyla Avrupa'ya ulaşan Aristo metafiziğini bağdaştırma amacını güden **skolastisizmdi.** Latince'de okul anlamına gelen ***schola*** sözcüğünden türetilen **skolastik düşünce tarzının temelinde yatan, insan aklı değil, vahiydi.** Ahlak ise, insanın cennetteki mutluluğa duyduğu özlemle cehennemde çekeceği acıların korkusuna dayanıyordu. Teoloji, öğretim alanları hiyerarşisinde en üst sıradaydı. Bu bakımdan, her ne kadar 15. yüzyıl sonunda ruhban sınıfından gelen öğrenciler azınlığa düşmüş ve

sivil otoritenin gücü artmış olsa da, **Ortaçağ Avrupası üniversitesini bugünkü anlamı ile laik bir kurum olarak nitelendirmek mümkün değildir. Üniversitenin laikleşmesi 1500-1800 döneminde başlamıştır.**

Bu gelişmelerin kökeninde yatan en önemli olgular, başlangıcı esasen Thomas Aquinas'a kadar giden **Hümanizma, Rönesans ve Reform, Copernicus** (1536)'tan başlayıp **Newton**'a (1687) kadar uzanan zaman dilimi içinde meydana gelen **Bilimsel Devrim**, bunlara dayanan **Aydınlanma,** 1769'da buhar makinasının icadı ile başlayan **Sanayi Devrimi** ve yine sonuç olarak bunların yol açtığı 1776'daki **Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789'daki Fransız İhtilali'dir.**

Avrupa, 14. yüzyılın ortalarından itibaren büyük bir toplumsal bunalım içine girmişti. İktisadi büyüme durmuş, mali kriz derinleşmiş, açlık ve salgın hastalıklar başgöstermişti. Papalığın 1378-1418 arasında biri Vatikan'da diğeri Avignon'da olmak üzere ikiye bölünmesi, Yüzyıl Savaşları, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun çöküş içine girmesi ile çeşitli güçlerin hakimiyet kurma kavgaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğudan ilerleyişi, insanlarda psikolojik şok yaratmış, ölüm korkusu ve güvensizlik insanlığı sarmıştı.

Diğer yandan, kentleşen toplum yapısı ve oluşmaya başlayan pazar ekonomisinin bir çok unsuru Kilisenin öğretileriyle çelişkiler yaratmaya, özellikle burjuvazinin üst tabakaları yeni yaşam biçimlerini dini inançları ile bağdaştırmada zorlanmaya başlamıştı. Tüm bu olgular insanları varlıklarını ahlaki açıdan sorgulama ve güvenlik altına alma için yeni arayışlara yöneltti.

Hümanizma böylesine bunalımlı bir ortamda, 1350-1550 yılları arasında üniversite dışında gelişti. Birçoğu üniversite mezunu olan, krallar, prensler, asiller, Kilise, devlet ve yerel yönetimlerin üst düzey görevlileri, tarikat mensupları, bankerler, zengin tüccarlar ve üniversite mensupları, bir yandan kendi işlerini yaparken, diğer yandan da çeşitli ortamlarda bir araya gelerek sorunları tartışmaya başladılar. Bunun ilk örgütsüz örneği Floransa devlet sekreteri Salutati'nin evindeki toplantılar, ilk örgütlü örneği ise 1462'de yine Floransa'da Medici Sarayı etrafında örgütlenen Platon Akademisidir ***(Accademia Fiorentina).*** Bu örnek hızla Avrupa'ya yayılmış ve ileriki yüzyıllarda kurulan çeşitli bilimsel dernek ve akademilerin habercisi olmuştur.

Hümanizma terimi, Latince'de İlkçağ yazımı üzerinde uzmanlaşmış kişi anlamına gelen ***umanisti*** sözcüğü ile, İtalya'da 15. yüzyılda sözel sanatlar, şiir, edebiyat, tarih ve ahlak felsefesi üzerindeki öğrenim ve incelemeleri bir bütün olarak ifade etme amacıyla kullanılmaya başlanan ***studia humanitas*** (beşeri incelemeler) sözcüklerinden türetilmiştir. Kısa tanımı ile Hümanizma, bu konulardaki inceleme ve çalışmalarla insanın erdem ve kültürünü geliştirmekle kalmayıp, toplumda ve devlette sorumluluklar üstlenmeye hazırlanmasıdır. Başka bir ifade ile Hümanizma, klasik değerler ve beşeri incelemelere bağlı kalarak, insanı temel alan düşünce akımıdır. Bu düşüncede önemli olan, dini ruh anlayışı ve öbür dünya değil, insanın bu dünyada kendi kurduğu toplum ve devlet düzeni içinde, erdemli, sağlıklı, mutlu ve müreffeh yaşamıdır.

Rönesans, Reform ve bunları izleyen **Aydınlanma Çağı**'nın temelini oluşturan Hümanizmanın Ortaçağ'daki öncüleri **Dante** (1265-1321), **John Duns Scotus** (1266-1308), **William Ockham** (1280-1349), **John Buridan** (1304-1359), **Petrarch** (1304-1374), **Boccacio** (1315-1375), **Nicholas Oresme** (1325-1387) ve **Salutati** (1331-1406) gibi filozof, matematikçi siyasal düşünür, şair ve yazarlardır. Hümanizmanın döneme damgasını vuran bir akım olarak ortaya çıkışındaki tarihi etmenler ise, 1453'te İstanbul'un fethi, 1454'te matbaanın icadı ve 1492'de Amerika'nın keşfidir.

İstanbul'un Fethi'nden sonra Bizans'tan İtalya'ya kaçan alim ve düşünürler beraberlerinde çok sayıda eski Yunan ve Roma eserlerini de getirmişlerdir. Bunların yeniden ve doğru tercümesi sonucunda, özellikle Aristo'nun eserlerinin eski tercümelerindeki bazı yanlışlıklardan kaynaklanan skolastik ihtilafların yarattığı kavram kargaşaları bir ölçüde giderilmiş ve insanların zihinleri berraklaşmaya başlamıştır. Klasik eserlerin incelenmesi ve dolayısıyla Yunanca ve İbranice öğrenimi önem kazanmaya başlamıştır. Bunun yanında, tarihteki bazı olayların yanlış bilindiği ortaya çıkmış, sonuçta karmaşık tarihi olayların incelenmesine, bu olaylar içinde yer alan insanların biyografileri ile olayların tarihlerinin bilinmesine ilgi artmıştır. **Kısacası, geçmiş yeniden keşfedilmeye başlanmıştır.**

Matbaanın icadından önce, bilim adamları arasındaki tartışma ve görüş alış verişinin tek aracı mektuptu. Eski Yunan ve Roma eserlerinin doğru tercümelerinin sayısı az ve el yazması oldukları için, fiyatları pahalıydı. Üniversite öğrencilerinin, hatta öğretmenlerin bazılarının kendilerine ait kitapları yoktu. Matbaanın icadı ile çok sayıda ucuz kitabın kolaylıkla bulunabilir hale gelmesi, hem bilim adamlarının birbirlerinin görüş, düşünce ve eleştirilerini öğrenmelerini kolaylaştırdı, hem de üniversite öğrencilerinin derslerdeki tartışmalara daha bilgili ve bilinçli olarak katılabilmelerinin yolunu açtı. Bu suretle, Hümanizmanın gelişmesi ve Avrupaya yayılması hızlandı. Bir çok bilim adamı, örneğin Hollanda'lı hümanist ve eleştirmen **Erasmus** (1466-1536), geçimlerini yazdıkları kitapları satarak sağlıyordu. Kitap basımı ve ticareti bu nedenle meslek loncalarının etki alanı dışında kaldı ve hızla gelişerek önemli bir iş alanı haline geldi.

Bugün biliyoruz ki, yeni bilgiler üretme ve bunlara dayalı keşif ve icatlar yapmanın kaynağı insanoğlunun aklı ve merakıdır. Ne var ki, merak ***(curiositas)*** skolastik değer yargı sisteminde bir erdem olarak kabul edilmiyordu. **Geçmişi yeniden keşfetme arzusu ve esasen bir bilinmeyene *(terra incognito)* yolculuk sonucu Amerika'nın keşfinin yarattığı en önemli sonuç, yeni keşif ve icatlara açık ve istekli olma ve bu amaçla sabırla çalışmanın insanı insan yapan değerler arasına girmesidir.**

Denizaşırı yolculuklar coğrafya, kartoğrafya, kozmoğrafya, hidrografi ve navigasyon gibi yeni disiplinlerin önemini ortaya koymuş, keşfedilen yerlerde karşılaşılan değişik ırklar ve bitkiler ile keşifler sonucu artan uluslararası ticaret hacmi, antropoloji, sosyoloji, botanik, uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku gibi **yeni inceleme / öğrenim alanları açmaya başlamıştır.**

Floransa'da 15. yüzyıl sonlarında, bir kurumsal yapısı olmaksızın oluşan Platonik Akademi ***(Accademia Fiorentina)*** etrafında toplanan şair, yazar ve düşünürler Hümanizmanın yayılmasına öncülük ettiler ve Aydınlatmayı başlattılar. Fransa'da **Rabelais** (1490-1533), **Ronsard** (1524-1585), **Montaigne** (1533-1592) ve **Pierre Gassendi** (1592-1655), Kuzey Avrupa'da **Erasmus** (1466-1536), İtalya'da **Andreas Vesalius** (1514-1564), İngiltere'de **Thomas More** (1478-1535), **William Shakespeare** (1564-1616), **Francis Bacon** (1561-1626), **John Milton** (1608-1674), Almanya'da **Wilhelm Leibniz** (1646-1716), **Gotthold Lessing** (1729-1781), **Schiller** (1759-1805), **Immanuel Kant** (1724-1804), **Hegel** (1770-1831) ve **Goethe** (1749-1832) gibi şair, yazar, filozof, siyasi düşünür, teolog, ve fen bilimcilerin eserleriyle evrensel içerik kazanan Hümanizma, bir ülküden başlayarak, düşünce akımına, oradan da bir hayat tarzına dönüşmüş, ***humanitas, cultura*** ve ***civilitas***, bu devrin kültürel elitini tanımlayan başlıca ögelerini ve Aydınlanmanın entellektüel temellerini oluşturmuş, eğitimin içerik ve kurumsal yapısını köklü bir biçimde değiştirmiştir.

Hollandalı hümanist **Desiderius Erasmus** Paris, Cambridge, Bologna, Torino, Venedik, Louvain ve Basle'de öğretmenlik yapmıştır. Gerçek bir gezgin bilim adamı olan Erasmus, Hümanizmanın yayılmasında çok önemli rol oynamıştır. Eğitim dilinin her yerde Latince olması, Erasmus'un değişik yerlerde görev yapmasını tabii ki kolaylaştırmıştır. Bu dönemlerdeki Avrupa üniversiteleri gerçekten uluslarüstü bir kurum niteliğindeydi; öğrencilerin yaklaşık %10'u yabancıydı. Erasmus üniversitenin bu niteliğinin bir anlamda simgesiydi. Bu nedenle, Avrupa Topluluğunun öğrenci ve öğretim üyesi değişim programına Erasmus'un adı verilmiştir.

Rönesans, 17. yüzyılın ortalarına kadar süren bir dönemde yaşamın her alanında meydana gelen değişime verilen isim, **Hümanizma** da bu değişimin düşünce ve eğitim alanındaki tezahürüdür. Bu değişim çok daha liberal ve laik bir ortam olan Kuzey İtalya'da, özellikle Floransa'da başlamış ve matbaanın etkisiyle Avrupa'ya yayılmıştır.

Kültürlü olmak, güzel konuşmak, iyi yazmak, güzel şeyler yaratmak (resim, heykel, müzik, mimari eserler), bu güzel şeylerden duygusal doyum sağlamak bu devrin belirgin özellikleridir. Yalnız Latince değil, kendi dilinde de (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca) güzel konuşmak ve iyi yazmak, büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle, zerafetin ***(eloquentia)*** akıldan ***(worldly wisdom, sapientia)*** kaynaklandığını öne sürmüş olan **Cicero**'nun (M.Ö.106-M.S.43) eserleri bu dönemde öne çıkmış, mantık, retorik ve gramer (sözel sanatlar, ***trivium***) öğrenimi büyük önem kazanmış ve **filoloji** yeni bir öğrenim ve inceleme alanı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yeniçağ başında bilimin (***scientia,*** Latince'de ***scire*** bilmek) henüz net bir tanımı yoktu. Sanat veya beceri (Latince'de ***arte, ars***),Tanrı'nın veya doğanın rehberliği altında ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hazırlık veya öngörü (basiret, Latince'de ***prudentia),*** ansiklopedi (Yunanca'da ***enkyklios***

genel, ***paideia*** eğitim), tarih ve felsefe, yer yer bugünkü anlamı ile bilimi çağrıştıracak şekilde kullanılıyordu. Bilime en yakın kavram, kutsal vahiyle çatışsa bile, Aristo'nun metafiziğiydi. İnsan ve toplumla ilgili kısımlar ise, bilimin çerçevesi içinde değil, Tanrı'nın kutsal iradesinin kapsamındaydı. Gerçek bilim ***(scientia),*** o zamanki anlamıyla, herhangi bir pratik amaca yönelik olmaksızın, metafiziksel ve felsefi düşünceydi. Belirli pratik bir amaç için en uygun araçların seçimi, yani basiretli seçim ***(prudentia)*** ise bilimin (***scientia***) ilgi alanı dışındaydı. Bu bakımdan, ahlaki felsefe, politika ve iktisat henüz bilimsel bir nitelik kazanmamıştı. Hukuk ise, seçilen araçların meşruiyeti ile ilgiliydi. Sanat veya beceri ***(arte),*** seçilen aracın kullanımındaki maharetti ve yukarıdaki alt bölümde belirtildiği gibi, serbest sanatlar ***(artes liberales)*** ve mekanik sanatlar ***(artes mecanicae)*** olarak ikiye ayrılıyordu. Sanat fakültelerinde sadece serbest sanatlar öğretiliyordu; mekanik sanatlar entellektüellerin ilgi alanının tamamen dışındaydı. Serbest sanatlar dahi ***scientia*** kapsamında kabul edilmiyordu; zira, gerek ***trivium*** kapsamında okutulan sözel sanatlar, gerekse ***quadrivium*** kapsamında okutulan matematiksel sanatlar, aslında bilginin düzenlenip denetlenmesi ve takdimi gibi pratik bir amaca yönelikti. Bunların tümü ise teoloji eğitiminin felsefi hazırlığı olarak okutuluyordu. Dini ve sivil hukuk aslında teolojinin bir anlamda günlük hayattaki pratiğiydi.

Bırakınız insanın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasını, belirli bir pratik amaca yönelik alanlar dahi bilimin kapsamı dışındaydı; gerçek bilim *(scientia)* sadece ulvi konularla ilgiliydi.

Üniversitelerdeki tıp eğitimi ise, ***scientia*** veya ***prudentia*** olarak değil, daha ziyade bir sanat olarak kabul ediliyordu. Daha da ilginci, cerrahlık, dişçilik ve eczacılık eğitimi tamamen üniversite dışındaydı; çünkü bunlar, o günkü anlayışla, tamamen el becerisine dayalı mekanik sanatlardı. Üniversitedeki tıp eğitiminde, hastalıkların tedavisi için sadece Hipokrat, Galen ve İbn-i Sina'nın tercüme edilmiş kitaplarına dayalı olarak ilaç, perhiz ve hijyen gibi yöntemler öğretiliyordu. Anatomi bir öğretim alanı olarak müfredatta yer almıyordu. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, anatominin cerrahi müdahale içermesi, ikincisi ise kan akıtmanın, öğrenci ve öğretmenlerin çoğunluğunu oluşturan Katolik din adamlarına yasak olmasıydı. Cerrahlık eğitimi ise, anatomi gibi temel tıp bilimlerine hiç yer verilmeksizin,kapalı meslek loncalarında usta-çırak ilişkisi içinde öğretiliyordu. Loncalarda yetişen cerrahların en büyük rakibi ise, hiç eğitim görmemiş, alaylı berber cerrahlardı. Farmakoloji de tıp fakültelerinin eğitim programlarında yer almıyordu. İlaçlar, ayrı loncalarda eğitilen eczacılar tarafından hazırlanıyordu. Bu nedenlerle, cerrah ve eczacı loncalarının üniversite dışındaki ilk yükseköğretim kurumları olduğunu ileri sürmek mümkündür. İleriki dönemlerde cerrahinin de tıp eğitimi kapsamına girmesi, tıp fakültesinin ilk laikleşen fakülte olmasının başlıca nedenidir.

Hümanizma ile birlikte şiir, edebiyat ve tarihe ilginin artması, tarih ve dil öğretiminin de (filoloji) sanat fakültelerinin müfredatlarına girmesine yol açtı.

Böylece, Aristo'nun metafiziğine dayalı, o zamanki anlayışa göre gerçek bilimin ***(scientia)*** yanında, **Cicero**'nun eserlerine dayalı yeni bir felsefe sistematiği gelişmeye başladı. Buna göre, bilginin en önemli kaynağı tarihti; tarihten yeni bilgiler türetmenin araçları da, olayları ve kişileri mantığa dayalı eleştirel bir yaklaşımla inceleyerek varılan sonuçları duru ve anlaşılır bir dille ifade etmekti. Bu bakımdan, **Aristo'nun Ortaçağ skolastisizminin simgesi olmasına benzer bir şekilde, Cicero'nun Hümanizmanın simgesi olduğunu** ileri sürmek mümkündür.

Bu gelişmelerin sonucunda, tarih ve filoloji öğretimi sanat fakültelerinde giderek yaygınlaşmıştır. Kitaplar artık sadece Latince değil, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak basılmaya başlamış ve kolaylıkla edinilebilir hale gelmiştir. Bu sayede, sadece bilim adamları değil, toplumun her kesiminden çok sayıda insan da Hümanizmanın etkisi altına girmiştir.Bologna, Paris ve Oxford üniversitelerinden başlayarak, bir çok üniversitede matbaa ve yayınevi kurulmuştur.

Yeni Çağ'da Yunanca ve İbranice öğretimi hızla yaygınlaşmıştır. Yunanca eğitimi ilk olarak Paris Üniversitesi'nde başlamış, bunu Louvain ve Oxford üniversiteleri izlemiştir. Thomas More Erasmus'u bu amaçla Oxford'a davet etmiştir. Fransız Kralı I.Francoise, 1517'de Louvaine Üniversitesi'nde kurulmuş olan ***Collegium Trilingue***'den esinlenerek, 1530'da sadece Yunanca, Latince ve İbranice öğretmek üzere ayrı bir kurum kurmuştur. Öğretmenleri doğrudan Kral tarafından atanan ***College Royal*** adlı bu kurum, Fransız İhtilali'nden sonra, eski rejim ***(ancien regime)*** tarafından kurulmuş olup da kapatılmayan tek kurumdur; sadece adı ***College de France*** olarak değiştirilmiş ve bu adla kültür ve güzel sanat alanlarında bir tür akademi olarak faaliyetlerini sürdürerek günümüze gelmiştir. Kral I.Francoise ***College Royal'i*** kurarken, Kilisenin Paris Üniversitesi üzerinde hala sürmekte olan etkisini kırmayı ve Hümanizmayı bu kurum yoluyla yaymayı amaçlamıştı. Paris Üniversitesi'nin öğretim üyeleri bu kuruma bu nedenle şiddetle muhalefet etmişlerdir.

Bu düşünce akımı Hristiyanlığı doğal olarak köklü bir şekilde etkilemiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde Kilise, özellikle de Papalık makamı, siyasetle (İmparatorluk ve Krallık) iç içe geçmiş, bunun sonucunda giderek gücü ve zenginliği artan Kilise, yozlaşmaya başlamıştı. Erasmus'un bu ahlaki yozlaşmaya ve boş inançlara karşı liberal bir reformun gerekliliğini savunmasıyla başlayan **Reform** hareketi, **Martin Luther**'in 95 tezini 31 Ekim 1517'de Wittenberg Üniversitesi'nin kilisesinin kapısına çivilemesiyle, Katolik Hristiyanlığın içinden Protestanlığı doğurdu. Protestanlık kısa süre içinde, bir yandan özellikle orta, kuzey ve doğu Avrupa'da hızla yayılırken, diğer yandan da kendi içinde Kalvinist, Lutheran, Presbiteryen gibi mezheplere bölündü. İngiliz Kralı 8.Henry, boşanma izni alamadığı Papalığı 1534'te reddetti ve Anglikan Kilisesini kurarak, dini ve uhrevi otoriteyi bir anlamda Kraliyette birleştirdi. Presbiteryenlik İskoçya'da devlet dini haline geldi.

Bu hareketler kısa süre içinde **Karşı Reform** hareketini başlattı. Özellikle İspanya ve Fransa Karşı Reform hareketlerinin merkezleri haline geldi. Kilisenin entellektüel hayat ve üniversite üzerindeki baskıları arttı, yasak kitaplar listesi yayımlandı ***(Index Librorum Prohibitorum).*** Oxford Üniversitesi'nden diğer öğretmenlerle anlaşamadığı için kovulan **Giordano Bruno**, ***De l'infinito, universo e monde*** adlı kitabında ortaya koyduğu düşüncelerinden dolayı büyücülük iddiası ile Roma'da Campo de Fiori Meydanı'nda yakıldı; **Galileo Galilei**, yargılanması bittiğinde salondan çıkarken, ancak kendisinin duyabileceği kadar alçak bir sesle **"ve hala dönüyor"** ***("Eppur si muove!")*** diyerek, aslında düşüncelerinden taviz vermeden idamdan kurtulabildi.

Karşı Reformun başlıca yürütücülerinden biri İspanyol subayı **Ignacio de Loyola**'nın (1491-1556) Paris Üniversitesi'nden altı gençle birlikte kurduğu Cizvit Tarikatıdır. Bu tarikatın mensupları, özellikle **Francis Xavier**, Katolikliğin Avrupa dışında yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Tarikat, Fransız, İspanyol ve Portekiz krallarının baskısıyla 1773'de kapatılmış, ancak bunların etkili olamadığı Kanada ve Rusya'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Cizvitler, eğitim ve araştırmaya önem vermişler, bu faaliyetleri başlangıçta Karşı Reform'un araçları olarak görerek, Avrupa'da ve Avrupa dışında bir çok okul ve kolej kurmuşlar, daha önce kurulmuş bazı üniversitelerde, özellikle teoloji fakültelerinde hakimiyet tesis etmişlerdir. Kutsal Roma Germen İmparatorları ile Fransız ve İspanyol kralları eğitimi neredeyse Cizvit, Dominikan ve Fransiskan tarikatlarına ihale etmişlerdir. Bunların kurduğu kolej ve okulların bazıları halen faaliyette olan bir çok üniversitenin temelini oluşturmuştur. Tarikatın kapatılmasından sonra, bu okul ve kolejlerin denetim ve yönetimi İmparator veya Krala geçmiştir. Karşı Reformu yürütmek üzere kurulan Cizvit Tarikatı'nın mensupları, gittikleri ülkelerde Hristiyanlar kadar erdemli ve kapasiteli insanları gördükçe dogmatiklikten kurtulmaya başlamışlar ve daha sonraları Katolikliğin liberalleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Cizvit tarikatı 1814'te yeniden kurulmuştur. Dünyanın bir çok yerinde halen faaliyetde olan üniversitelerin bazıları, tarikatın kurucuları olan Loyola ve Xavier'in adlarını taşımaktadır.

Katolikler, özellikle Cizvit Tarikatı'nın mensupları, Avrupa'da 16. yüzyılda 53, 17. yüzyılda 19 ve 18. yüzyılda ise 23 olmak üzere, 1500-1800 döneminde toplam 95 üniversite veya üniversitenin temelini oluşturan kurum kurmuşlardır. Bunlardan bazıları, Alcala (1499-1508), Santo Tomas (Sevil, 1516), Toledo (1521), Santiago de Compostela (1526), Nimes (1539), Messina (1548), Milano (1556), Roma (1556), Nice (1559), Olomouc (1570), Vilnius (1578), Graz (1585), Paderborn (1614), Salzburg (1620), Münster (1622), Kassel (1633), Kosice (1657), Linz (1674), Breslau (1702) ve Bonn (1777) üniversiteleridir.

Protestanlar da, aynen Cizvitlerin yaklaşımıyla, üniversite ve yükseköğretim kurumlarını Protestanlığı yaymada önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Protestan mezhebinin çeşitli kolları tarafından Avrupa'da kurulan

üniversite veya üniversitelerin temelini oluşturan kurum sayısı 16. yüzyılda 30, 17. yüzyılda 9, 18. yüzyılda ise 3 olmak üzere, 1500-1800 döneminde toplam 42'dir. Bunlardan bazıları, Wittenberg (1502), Marburg (1527), Königsberg (1544), Jena (1557), Cenevre (1559), Leiden (1575), Edinburgh, (1589), Dublin (1592, Trinity College, Anglikan), Giessen (1607), Groningen (1612), Strasbourg (1621), Utrecht (1636), Turku (1640), Halle (1693), Göttingen (1733), Erlangen (1742) ve Stuttgart (1781) üniversiteleridir. Görüldüğü gibi, Protestanlık üniversitenin Kuzey Avrupa'ya yayılmasında çok önemli rol oynamıştır.

Martin Luther'in eğitim ve felsefe konularındaki danışmanı ve selefi olan **Philip Melanchton** (1497-1560), Wittenberg Üniversitesi'nin ilk Yunanca profesörüdür. Protestanlığın entellektüel lideri ve "Almanya'nın Öğretmeni" ***(Praeceptor Germaniae)*** olarak nitelendirilen Melanchton, Hümanizmanın yayılmasına en çok katkı yapmış isimlerden biridir. Üniversiteleri Katolik skolastisizminin kalesi olarak görüp kapatılmasını savunan Luther'i, üniversitenin Protestanlığın yayılmasındaki en önemli araç olduğuna ikna eden Melanchton, felsefe ve teoloji eğitimi için İbranice ve Yunanca bilmenin ve tarih öğrenmenin şart olduğunu düşünmüştür. Marburg Üniversitesi'nin (1529) kurucusu olan Melanchton, bu yeni üniversitede sanat, mantık, gramer, şiir, fizik, matematik ve astronomi kürsüleri ihdas etmiştir. Bu model Kuzey Avrupa'da hızla yayılmıştır. **Böylece, sanat fakültelerinde serbest sanatların her konusunu öğreten genel öğretmenlerin veya bir üst fakültede (tıp, hukuk veya teoloji) görevli olup da, sanat fakültelerinde de bazı dersleri veren öğretmenlerin yerini, belirli bir alanda derinlemesine bilgi sahibi olan, uzmanlaşmış kürsü profesörlerinin almasının Melanchton'la başladığını görüyoruz.**

Hümanizma, Güney Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi Katolik bölgelerinde, esasen teoloji fakültesinin egemen olduğu üniversitelerde değil, ilk olarak nispeten daha liberal bir havanın hakim olduğu Protestan kolej ve "okullarında" ve Kuzey İtalya'daki nispeten laik üniversitelerde öğretilmeye başlamıştır.

Avrupa'da 1500-1800 döneminde Katolik ve Protestanlar tarafından toplam olarak 137 üniversite kurulmuş, bunların 50'si aynı dönem içinde veya daha sonra kapanmış, başka bir şehre naklolmuş veya başka bir üniversite ile birleştirilmiştir. Örneğin, Katolik Üniversitesi olarak başlayan Wittenberg 1517'de Protestanlaştıktan sonra 1817'de Halle ile, Marburg ise 1625'te Giessen ile birleştirilmiştir.

Görüldüğü gibi, özellikle 16. yüzyılda Protestanlar ve Katolikler birbirleri ile üniversite açma yarışına girmişlerdir. Katoliklerin ve Protestanların üniversite kurduğu bölgelerin nüfuslarının neredeyse tamamı bugün de bu mezheplere mensuptur. **Bu olgu üniversitelerin ne denli bir sosyal değişim veya statükoyu koruma aracı olduğunun en bariz kanıtıdır.**

Tekrar düşünce akımlarına dönersek, **Hümanizma** ile **Bilimsel Devrim** ve **Aydınlanma** arasındaki bağlantı 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında **Francis Bacon** (1561-1626) ve **Rene Descartes** (veya Latince adıyla ***Renatus Cartesius,*** 1596-1650) tarafından kurulmuştur. Aslında, bu aşamaların tarihi gelişimini daha iyi anlayabilmek için, biraz daha eskiye gitmekte yarar vardır.

Bilim kavramının gelişmesi ve bilimin doğa (fen) bilimleri ve insani ve sosyal bilimler diye ikiye ayrılması 19. yüzyılda gelişmiştir. İnsani ve sosyal bilimlerde daha sonraki dönemlerde meydana gelen gelişmelerin temelinde, 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında Paris'teki üç öğretmenin felsefe alanındaki katkıları önemli rol oynamıştır. Her üçü de Oxford Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Paris Üniversitesi'nde görev alan **John Duns Scotus** (1266-1308), **William Ockham** (1280-1349) ve **John Buridan** (1304-1359), Aristo'nun metafizik yaklaşımı yerine, mantık ve fizik yaklaşımını kullanarak, insanoğlunun özgür iradesi ile yaptıklarını, Tanrı'nın iradesi ile belirlenmiş olan kaderinden ayırmışlardır. **Bu bakımdan, Hümanizmanın ve Akılcılığın kökenini Scotus, Ockham ve Buridan'a, hatta daha da geriye giderek Aquinas ve İbn-i Rüşt'e kadar uzatmak mümkündür.**

Modern fen bilimlerinin kökenleri ise, yine Oxford ve Paris'tedir. Oxford Üniversitesi Merton Koleji öğretmeni ve Canterbury Başpiskoposu **Thomas Bradwardine** (1290-1349) ile Paris Piskoposu ve Paris Üniversitesi sanat fakültesi öğretmeni **Nicholas Oresme** (1325-1387), Aristo'nun nitel fizik kavramlarını nicel olarak ifade ederek, Aristo metafiziğinde eksik olan miktar boyutunu ve daha sonra Galilei'nin kullandığı matematiksel yöntemleri ve mekanik terimlerini geliştirmişlerdir.

Trinity Koleji'nde öğrenim görüp bu kolejin bulunduğu Cambridge Üniversitesi'nden hukuk diploması aldıktan sonra, Londra'daki Gray's Inn'den avukatlık ehliyetini alan, edebiyatçı, filozof, parlamenter ve aristokrat **Francis Bacon, Yeni Bilimin** iki büyük öncüsünden biridir. Bacon'a göre, doğaya egemen olmanın yolu, ona egemen olan "kalıpları" (yasaları) kavramaktı. Bacon, 1620'de yayınladığı ***Novum Organum Scientiarum*** adlı eseriyle, "bu kalıpları" ortaya koyabilmek için, Ortaçağ Aristoculuğuna karşı, deneysel yöntemlerle **tümevarımı** önermiş ve ***idola*** adını verdiği yanıltıcı düşüncelere karşı uyarıda bulunmuştur. Bacon bilimsel araştırmanın, öğretimden ayrı kendi başına bir faaliyet olduğunu ve devlet tarafından düzenlenip desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Felsefeci ve matematikçi **Rene Descartes**, 1637'de yayınladığı ***Dıscours de la methode*** ve 1644'de yayınladığı ***Principia Philosophiae*** adlı kitaplarında, dünyanın üç gerçeğinin Tanrı, ruh ve madde olduğunu ve ahlakın kaynağının vahiy değil, sağlam temellere dayalı bilgi olduğunu öne sürmüştür. **"Düşünüyorum, o halde varım"** ***("Cogito ergo sum")*** diyen Descartes, Tanrının varlığının akılla kanıtlamasını gerekli görmüştür.

Descartes, orta öğrenimini Cizvit okullarında gördükten sonra, Bacon gibi hukuk okumuş ve hayatının büyük bir bölümünü Felemenk'te geçirmiştir. **Akılcılığın (rasyonalizm) öncüsü ve çağdaş felsefenin babası sayılan Descartes,** ruh-beden ikiliğinin çözümsüzlüğü üzerinde durmuştur. Descartes'in kitapları Cizvitler tarafından yasaklanmış ve Latince adına izafeten, dinsiz olarak nitelendirilenlere kartezyen denmiştir.

Descartes'a göre, maddenin birincil nitelikleri boyut, biçim ve konumdu. Evrendeki bütün cisimlerin birincil nitelikleri bilindiğinde, bütün cisimlerin karşılıklı konumunu sonsuza kadar bilmek, yani doğa olaylarını mekanik ilkelere dayalı tek bir sistemle **(tümdengelim)** açıklamak mümkündü. Descartes bu amaca yönelik çalışmaları esnasında cebir ile geometriyi birleştirerek analitik geometriyi kurmuştur. Bu yüzden, koordinat sistemine kartezyen koordinatları denmiştir.

Pozitif bilimlere doğrudan katkısı olmayan Bacon'a karşılık, Descartes'ın kurduğu analitik geometri, çağdaşı **Pierre de Fermat** (1601-1665, sayılar teorisi) ve daha sonra gelen **Wilhelm Leibniz** (1646-1716) ve **Sir Isaac Newton**'un (1643-1727) katkılarıyla kurulan matematiksel analizin temelini oluşturmuştur.

Bacon ve Descartes ile başlayan Aydınlanma *Çağı'nın (Enlightenment, Siecle de lumiere, Aufklarung)* temeli akılcılıktır (rasyonalizm). Geriye bakıldığında, Hümanizma insanı temel aldıktan sonra, insan aklının vahiyin yerinin almış olmasının doğal olduğu görülmektedir.

Hümanizma ve Akılcılık, **Bilimsel Devrimin** ve **Yeni Bilimin** temellerini oluşturmuştur. Descartes'in çalışmaları, **Nicholas Copernicus** (1473-1543), **Tycho Brahe** (1546-1601), **Johannes Kepler** (1571-1630) ve **Galileo Galilei** (1564-1642) ile **Isaac Newton** (1643-1727) arasındaki bilimsel bağlantı halkasıdır. Krakow'da sanat fakültesini bitirdikten sonra, Padua'da bir süre tıp okuyan **Copernicus**, 1503'de Ferrara'da hukuk fakültesini bitirmiştir. Üniversiteden tamamen ayrılıp Ermland'da kilisenin idari görevlisi olarak çalışan Copernicus, bilim dünyasından uzaklaşarak inzivaya çekilmiş ve bu sırada yazdığı ***De Revolutionobus Orbis Terrarum*** adlı kitapta güneş sistemindeki küresel yörüngeler ve bunların matematiği üzerindeki düşüncelerini ortaya koymuştur. Kopenhag'da öğrenim gören **Tycho Brahe**, Aristo'cu üniversite profesörlerinin abesle iştigal ettiklerini düşündüğünden, bu üniversitenin rektörü olmayı reddetmiş, bunun yerine Danimarka Kralı'nın teklif ettiği, Hven adasındaki Uraniborg araştırma merkezinin direktörlüğünü kabul etmiştir. **Uraniborg dünyadaki ilk modern araştırma merkezi olarak kabul edilmektedir.** Bu merkezin Kral tarafından kapatılması üzerine, Brahe burada yaptığı astronomik ölçümlerde elde ettiği verilerle birlikte Prag'a giderek **Kepler**'in asistanı olmuştur. Tübingen'de öğrenim gören Kepler, istemesine rağmen bu üniversitede işe alınmamış, gezgin bilim adamı olarak Avrupa'yı dolaşmıştır. Kepler, İmparator II.Rudolf'un Prag'daki sarayında "saray matematikçisi" olarak görev almış, Brahe'nın ölçümlerinin

matematiksel analizini yaparak yörüngelerin eliptik olduğunu ortaya koymuştur. ***Mysterium cosmographicum*** adlı eserini 1536'da Tübingen'de, ***Harmonica mundi*** adlı eserini 1619'da Linz'de yayımlamıştır.

Copernicus teorisini gözlemlerle kanıtlayan, düşen cisimlerin mekaniğini, kuvvet kavramını ve sarkaç teorisini geliştirerek, deneysel ve matematiksel fiziği başlatan Galileo Galilei, ilk modern bilim adamı olarak kabul edilmektedir. Daha yüksek ücret ödediği için, Pisa Üniversitesi'nden Padua Üniversitesi'ne geçen Galilei, derslerden araştırmalarına yeterince zaman ayıramadığı düşüncesiyle Floransa Sarayı'na "saray matematikçisi" olarak geçmiştir. Galilei, Pisa ve Padua'da teleskopla yaptığı ölçümlerden dolayı, Avrupa çapında şöhrete ulaşmıştı. 1603'de Roma'da kurulan ***Accademia dei Lincei*** adlı, **üniversite dışı bilimsel kuruluşa** (bugünkü anlamıyla, ilk **bilimler akademisi)** 1606'da üye olan Galilei, bu tarihten sonra eserlerini İtalyanca yazmaya başlamıştır. **Galileo Galilei'ye göre, Tanrı insanlığa Kutsal Kitabın (İncil) yanında, doğanın matematik diliyle yazılmış kitabını da göndermiştir.** Floransa'da 1632'de yayınladığı ***Dialog sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e coperniano*** başlıklı kitabında, doğanın mekan ve hareket gibi matematiksel analize elverişli özelliklere indirgenerek şaşmaz kanunlarla belirlenebileceğini öne sürmüş, bu yüzden de Kilisenin hışmına uğrayarak dini mahkemede yargılanmıştır. Galilei, en önemli eserlerini saray matematikçisi olarak görev yaptığı dönemde yazmıştır.

Copernicus, Brahe, Kepler ve Galilei ile Newton arasındaki bilimsel bağlantı halkası, Descartes'in geliştirdiği analitik geometridir. **Sir Isaac Newton**'un 1687'de yayınlamış olduğu ***De Philosophiae naturalis principia mathematica*** adlı eserinde, evrensel kütle çekim kanunu ortaya konarak, gökyüzü ***(cellestial)*** cisim ve kuvvetleri ile yeryüzü ***(terrestrial)*** cisim ve kuvvetlerinin doğanın aynı kanunlarına tabi oldukları gösterilmiştir. **Böylece, doğanın kaynağına (Tanrıya) ulaşarak bunu anlama merakından değil, evreni ve doğal olayları anlama ve bu olayları matematiksel olarak ifade etme amacıyla yola çıkan Newton, Aristo'nun skolastik metafiziğinden hareketle geliştirilen tüm kavramları yok etmiş, bunlara dayalı tüm öğretileri geçersiz kılmıştır.** Daha önceleri topluca doğal felsefe başlığı altında incelenen ve öğretilen matematik, fizik ve felsefe soyut ***(abstract)*** kavramlar olmaktan çıkarak, ayrı bilim alanları haline gelmiş, kısacası **Yeni Bilim** doğmuştur. Newton'un kısaca ***Principia*** adlı kitabı halen dahi insanlık tarihinde yazılmış en önemli bilimsel eser olarak kabul edilmektedir.

Trinity Koleji mensubu ***(fellow)*** ve Cambridge Üniversitesi Lucas fizik ve matematik profesörü olan **Newton**, eserlerini esas olarak bu üniversitedeki çalışmalarının sonucunda meydana getirmiş, daha sonra 1696'da Londra'da darphanenin müdürlük görevini kabul etmiş ve 1702'de üniversiteden ayrılmıştır. Newton 1703'de, 1662'de kurulan ***The Royal Society*** adlı bilimsel derneğin başkanlığına seçilmiştir.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716 Alman felsefeci, matematikçi, diplomat, kütüphane müdürü ve ***Akademie der Wissenschaften***'in kurucusu), **James Bernouilli** (1654-1705, Basle üniversitesi matematik profesörü), **John Bernouilli** (1667-1748, Groningen ve Basle üniversitelerinde matematik profesörü), **Nicolas Bernouilli** (1687-1759, Basle ve Padua üniversitelerinde matematik profesörü), **Daniel Bernouilli** (1700-1782, Basle üniversitesi'nde matematik profesörü), **Leonhard Euler** (1707-1783, St. Petersburg Akademisi'nde matematik profesörü), **Joseph-Louise Lagrange** (1736-1813) ve **Carl Friedrich Gauss** (1777-1855) gibi bilim adamları, modern matematik ve fiziğin temelini oluşturmuşlardır.

İsviçre'li tıp doktoru ve simyacı **Paracelsus** (1493-1541) ile gelişmeye başlayan tıp eğitimi Louvain ve Padua üniversiteleri tıp fakültelerinde anatomi profesörü olarak görev yaptıktan sonra Kral 5. Charles'in sarayına tıp doktoru olarak atanan **Andreas Vesalius'un** (1514-1564) Padua'da Galen'in yazdıklarını sınamak için yaptığı anatomik deneyler ve 1543'de yayınladığı ***De Fabrica Humani Corporis*** başlıklı kitap, Londra'daki Tıp Doktorları ve Cerrahlar Koleji ***(College of Physicians)*** adlı üniversite dışı tıp eğitimi kurumunda öğretmenlik yapan, ***Royal Society*** üyesi **William Harvey**'in (1578-1657) kan dolaşımı üzerindeki çalışmaları ve 1628'de yayınladığı ***De Motu Cordis*** başlıklı kitap ve **Antonie van Leuwenhoek**'in mikroskopik çalışmaları, tıp eğitimini Hipokrat, Galen ve İbn-i Sina'nın çizgisinden ayırarak, Yeni Bilimin temelleri üzerine oturtmaya başlamıştır.

İrlanda'lı kimyager, fizikçi ve felsefeci, ***The Royal Society*** üyesi **Robert Boyle**'un (1627-1691) gaz kanunları üzerindeki çalışmaları, Paris Üniversitesi öğretim üyesi ve Fransız Bilimler Akademisi Başkanı **Antoine Lavoisier**'in (1743-1794) modern kimyayı kurmasının başlangıcıdır. Ancak, kimya 17.yüzyıl sonlarına kadar eczacılar ve simyacıların tekelinde kalmıştır. Bu bakımdan, Lavoisier'in buluşları kimyadaki gecikmiş bilimsel devrimdir. Tübingen Üniversitesi doğa felsefesi profesörü botanikçi **Camerarius**'un (1665-1721) kalıtım üzerindeki deneyleri genetik bilimine doğru atılmış ilk adımlardır. Keza Uppsala Üniversitesi tıp profesörü **Carolus Linnaeus**'un (1707-1778) ***systems naturae*** adlı eserinde bitki ve hayvanların adlandırılmalarını sistematize etmesi ile modern biyoloji ve botaniğin temelleri atılmıştır.

Bugün sosyal ve insani bilimler olarak adlandırdığımız alanlarda aynı dönemde meydana gelen gelişmeler, günümüzde fen bilimleri adı verilen alanlardaki yukarda özetlenen gelişmelerle iç içe bir biçimde ve birbirlerinden karşılıklı etkilenip beslenerek gelişmiştir.

Günümüzde fen bilimleri ve insani ve sosyal bilimler diye esasen iki ayrı grupta tanımlanan konular, 16. yüzyıla gelene kadar sanat fakültelerinde Aristo'nun metafizik ve mantığına dayalı skolastik bütünlük içinde, belirli alanlarda uzmanlaşmış kürsü profesörleri tarafından değil, genel öğretmenler tarafından okutuluyordu. Skolastisizmden yeni bilimlere geçişin kilidi bu nedenle Aristo'nun metafizik ve mantığıydı. Bu kilit Paris Üniversitesi

öğretmenlerinden **Peter Ramus** (1515-1572) tarafından açılmaya başlamıştır. Paris Üniversitesi Presles Koleji'nde verdiği ilk derste Ramus, eski ve yeni üniversiteler arasında artık köklü bir ayırım oluştuğunu, **"Eskiden sanatların tümünü sarmış olan karanlık bugünün ışığının parlaklığı ile nasıl karşılaştırılabilir?"** sözleriyle ifade etmiştir. Ramus'a göre, Ortaçağ üniversitesinde dil kaba ve barbarcaydı, skolastik kitaplar insan dimağını kararttıyordu. Klasiklerin yazıldıkları dilde okunup anlaşılması üniversiteyi aydınlatacaktı. Rafine bir dille zarif konuşma, keskin ve derin muhakeme, matematik ve geometri becerilerini kullanarak, dünyayı ve gökyüzünü bilmeyi biraraya getirmek ve bu suretle insanın ruhunu geliştirmek mümkündü. Ramus'u, doğal olayları madde ve hareketle açıklamaya çalışan, Aix-en-Provence Üniversitesi matematik ve felsefe öğretmeni, Epikürcü atomist **Pierre Gassendi** (1592-1655) izlemiştir.

Descartes'in kartezyen felsefesi Cizvitlerin şiddetli muhalefeti karşısında Katolik üniversitelerine girememiş, 1650'den itibaren Cambridge, Leiden ve Cenevre üniversiteleri gibi, Anglikan ve Kalvinist kurumlarda okutulmaya başlamıştır. Kuzey Avrupa'daki Lutheran üniversiteleri ise, Halle ve Marburg üniversitelerinde görev yapan **Christian Wolff**'un (1646-1716) Aristo ve Descartes karışımı eklektik felsefesinin etkisi altında kalmıştır.

Newton'un 1687'de yayınladığı *Principia* kısa adlı başyapıtı, Aristo metafizik ve mantığına dayalı skolastik felsefenin gerçek sonu olmuştur. Ancak, Newton'un mekanik felsefesi bir çok yenilikçi düşünür tarafından uzun süre kuşkuyla karşılanmıştır. Cizvitler bu felsefeyi, kartezyenlikten bile tehlikeli gördükleri için Katolik üniversitelerinde tamamen yasaklamışlardır. Bu nedenle, bir çok Katolik üniversitesi kartezyenlikten geçmeksizin, Aristo'dan Newton'a geçmiştir.

Fransız düşünür ve yazarlarından **Voltaire** (1694-1778), toplum düzeni için Tanrı'nın varlığını zorunlu görmüş, buna karşılık **Jean-Jacques Rousseu** (1712-1778), Tanrı ile insan arasına giren tüm öğretilere meydan okumuştur. İngiliz tıp doktoru ve düşünür **John Locke** (1632-1704, Oxford All Souls Koleji mensubu ve The Royal Society üyesi), yaşadığı ortamın insanı biçimlendirdiğini, dolayısıyla, insanı geliştirmenin yolunun ortamı geliştirmeden geçtiğini, devletin Tanrısal bir kurum değil, yararlı bir aygıt olduğunu, yaşam, özgürlük ve mülkiyetin bireylerin temel hakları olduğunu öne sürmüştür. Locke'un düşüncelerinden yola çıkan İskoç düşünürü **David Hume** (1711-1776, çok istemesine rağmen üniversitede görev alamamıştır), istihdam ve ticaretin, iyi işleyen ve vatandaşlarına bunların karşılığında iyi hayat şartları sunabilen devlet için şart olduğunu öne sürmüştür. Glasgow Üniversitesi ahlaki felsefe kürsüsü profesörü **Adam Smith** (1723-1790), 1776'da yayınladığı ***Inquiry into the nature and the causes of the Wealth of Nations*** adlı eserinde, Hume'un düşüncelerini billurlaştırmıştır. Bu kitapta insan kendi yazgısını kendi çizen özgür birey olarak tanımlandığından, eser bir anlamda insanın ekonomik bağımsızlık bildirgesidir. Böylece, insan ve vatandaşlık haklarına dayalı doğal hukuk ve siyasi iktisat, ahlaki felsefe, merkantilizm ve devlet kavramlarından ayrılarak, bağımsız alanlar olarak ortaya çıkmıştır.

Locke, Hume ve Smith çizgisi 1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin, bireylerin göreceli ekonomik eşitliği olmadan siyasi demokrasi olamayacağını öne süren Rousseau çizgisi ise, 1789 Fransız İhtilali'nin temellerindeki felsefeleri oluşturmuştur.

Immanuel Kant (1724-1804, Königsberg Üniversitesi profesörü) Aydınlanmayı, **"insanın kendi yüzünden içine girdiği bir ergin olmayış durumundan kurtulup, aklını kullanmaya başlaması"** olarak tanımlamıştır. Kant, politika, bilim, din ve toplumla ilgili olarak bilinen her şeyin insan aklının süzgecinden geçirilerek eleştirilmesini aydınlanmanın şartı olarak görmüştür. Newtonculuğa etik ve estetik değerler katan Kant, Aydınlanma Çağı ile Romantik çağ arasındaki bağlantı halkasıdır. **Schiller** (1759-1805) ve **Goethe** (1749-1832) bu çizgiyi Almanya'da sürdürmüşlerdir.

Üniversite açısından ele alınması gereken iki konu vardır. Bunlardan birincisi, üniversite mensuplarının ve bir kurum olarak üniversitenin Hümanizma, Yeni Bilim ve Aydınlanma'ya katkılarıdır. Bu konu ilgili bölümlerde ele alınmıştır. Burada ise, ikinci konu olan Yeni Bilimin üniversite müfredatına sistematik olarak ne ölçüde girdiği kısmen ele alınmıştır. Bu konunun çeşitli yönleri ilerideki alt bölümlerde yeri geldikçe ayrıca ele alınmıştır.

Hümanistik konular 14.yüzyılda Padua'dan başlayarak İtalyan üniversitelerinde okutulmuştur. İtalyan üniversitelerinde yönetim ve denetimin Kilise yerine yerel yönetimlerin elinde olması, teoloji fakülteleri yerine hukuk fakültelerinin egemen olması, bu üniversitelerde laik ve nispeten liberal bir ortam yaratmıştır. Hümanistik konular İtalyan üniversitelerinde öğrenim görmüş gezgin bilim adamlarınca Kuzey Avrupa'ya yayılmıştır.

İngiltere, Fransa ve İspanya gibi, Kilisenin esasen üniversitelere hakim olduğu Katolik ülkelerde ise, ileri görüşlü din adamları ve Kilisenin etkisini kırmayı amaçlayan krallar hümanistik konularla Yeni Bilimin üniversitelere girmesine öncülük etmiştir. Bunun bir örneği yukarıda zikredilmiş olan Fransız Kralı I.Francoise'nin Paris'te üniversite dışında açtığı ***College Royal***'dir. Paris Üniversitesi'nin tutucu öğretmenleri bu kuruma şiddetle karşı çıkmışlardır. Diğer bir örnek, teoloji eğitiminin artık günün şartlarına uydurulmasının gerekliliğini görerek, 1499'da Alcala Üniversitesi'nin kuruluşuna ve burada Yunanca ve İbranice eğitiminin başlatılmasına öncülük eden hümanist İspanyol Kardinal **Cisneros**'tur.

Oxford ve Cambridge'de skolastisizme sıkı sıkıya bağlı profesörlerle yenilikçi profesörler arasında bu konuda büyük mücadeleler olmuştur. Örneğin, Cambridge'de "Truvalılar" adı takılan bir grup tutucu profesör, Yunanca eğitimine uzun süre karşı koymuşlardır. Kral 8.Henry'nin annesi

Lady Margareth 1502'de Oxford'da bu amaçla iki kürsü ihdas etmiş, Erasmus 1511'de Thomas More'ın daveti üzerine bu kürsülerden birine Yunanca profesörü olarak atanmıştır. Boşanmasına izin vermediği için Vatikan'la bağlarını koparan 8. Henry, 1535'de Anglikan Kilisesini kurmuş ve Protestanlığın bu kolunu devlet dini haline getirmiştir. Kral 8.Henry dini hukuk öğretimini yasaklamış, Yunanca öğretimini zorunlu kılmış ve, Oxford ve Cambridge'de, elkoyduğu Katolik Kilisesi'ne ait mal varlıklarının gelirleri ile finanse edilen Anglikan ilahiyatı, sivil hukuk, tıp, fizik, Yunanca ve İbranice profesörlükleri ***(regius professorships)*** ihdas etmiştir. **8.Henry, ayrıca, tüm öğretmen ve öğrencilerinin Kraliyet ve onun kilisesine bağlılık yemini etmelerini zorunlu kılmış, üniversiteyi katoliklere tamamen yasaklamıştır.**

Fransa Kralı 4.Henry 1593'de Montpellier tıp fakültesinde botanik ve anatomi kürsüleri ihdas etmiştir.

Tarih ve coğrafya kürsüleri Oxford'da 1622, Cambridge'de 1627'de ihdas edilmiştir. Oxford Üniversitesi bünyesindeki Merton Koleji'nin müdürü Sir Henry Saville 1619'da geometri ve astronomi kürsülerini kurmuştur. Bu kürsülere Yeni Bilimi benimsemiş profesörler atanmıştır. Cambridge'de 1663'de ihdas edilen matematik profesörlüğüne Isaac Newton atanmıştır. Cambridge'de 1704'de astronomi ve deneysel felsefe, 1764'de ise kimya profesörlükleri ihdas edilmiştir. Bu profesörlüklere, yıllık giderlerini ödemeyi taahhüt eden kurucuların adları verilmiştir. (***Savillian, Lucasian, Plumian Chairs*** veya bugünkü deyimle ***endowed professorships).***

Hümanistik ve Yeni Bilimler Reform'dan sonra kurulan veya Protestanlaştırılan Kalvinist ve Lutheran üniversitelere daha kolaylıkla ve kurumsal bir yapı içinde girmiştir. Wittenberg'de 1518'de Melanchton'la başlayan Yunanca eğitiminden sonra, 1529'da Marburg'da tarih ve coğrafya kürsüleri kurulmuştur. Melanchton'un Wittenberg ve Marburg'da başlattığı uzmanlık kürsüleri Protestan üniversitelerine kısa sürede örnek teşkil etmiştir. Kalvinist Leiden Üniversitesi'nin yönetim kurulunun ***(College van Curatoren)*** başkanlarından, Hollandalı devlet adamı, şair ve tarihçi **Janus Dousa** (1545-1604), bu sistemi Leiden'de yerleştirmiş, yüksek ücret ve az ders yükü önererek tanınmış bilim adamlarını Leiden'e çekmiştir. Leiden 16. yüzyıl boyunca Avrupa'nın en önde gelen bilim merkezi olmuştur.

Dar bir alanda uzmanlığa dayalı kürsü sisteminin yerleştiği Halle Üniversitesi 17. yüzyılda, Göttingen Üniversitesi ise 18. yüzyılda öne çıkmıştır. Kürsü sistemi 18. yüzyılda İskoç üniversitelerinde tam anlamıyla kurumlaşmıştır. Bu üniversitelerde kurulan matematik, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, felsefe, klasik dönem etüdleri, tarih, iktisat ve hukuk kürsüleri ve bu kürsülere atanan **Adam Smith**, **Joseph Black** (1728-1799), **John Millar**, **Dugald Stewart** düzeyindeki bilim adamları ve bunlar eş değer düzeylerdeki diğer profesörler, İskoçya'yı 18.yüzyılda Aydınlanma ve Yeni Bilimin en önemli merkezi haline getirmiştir. Bir sonraki yüzyılda bugünkü anlamda oluşan modern fen bilimleri ve insani

ve sosyal bilimlerin temelleri esasen İskoçya'da atılmıştır. İskoçya'da kurumsallaşan kürsü profesörlüğü sistemi, buradan İngiltere ve Kuzey Amerika'ya geçmiştir.

İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Almanca gibi milli dillerin öğretimi 18. yüzyıl sonlarında, milli dillerde eğitim ise, modern milli devlet ve milliyetçilik kavramlarının gelişmesiyle ancak 19. yüzyılda başlamıştır.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Yeni Bilimin 1500-1800 döneminde üniversitelerin sanat fakültelerinin müfredatlarına, birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olarak, yani, bugünkü anlamı ile program sistematiği içinde girdiğini söylemek mümkün değildir.

1500-1800 döneminde bu anlamda meydana gelen en önemli gelişme, anatominin tıp müfredatına girmesi ve bunu takiben tıp ve cerrahlık eğitiminin birleşmesidir. Diğer yandan, Yeni Bilime dayalı mühendislik ve diğer teknik ve mesleki alanlardaki eğitim, bu dönemde üniversite dışında gelişmiştir. Önemli olan diğer bir husus, program sistematiği içinde olmasa da, fen bilimleri, insani ve sosyal bilimler alanındaki bir çok konunun yeni ve daha geniş bir şekilde sanat fakültelerinde okutulmaya başlanmasıdır. Bunun sonucunda, sanat fakültesinin özellikle ***trivium*** kısmında okutulan sözel sanatların üniversite dışında bir alt eğitim kademesine kaydırılması zorunlu hale gelmiş, böylece ortaöğretim kademesi yukarıdan gelen baskıyla şekillenmeye bu dönemde başlamıştır. Bu konuların ayrıntıları aşağıdaki kısımda ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Tanrı-akıl-doğa arasında bir dengenin kurulmasının gerekliliği Kilise tarafından da kabul edilmiş ve böylece, **Sir Karl Raimund Popper**'in (1901-1994, Yeni Zelanda'daki Christ Church Üniversitesi ve London School of Economics profesörü) 1934'de yayınladığı ***Logik der Forschung*** adlı eserinde, **"ifadeleri gözlemlerle çürütülebilen tüm uğraşlar"** diye tanımladığı bilim, akılcı-eleştirel bir dünya görüşü, bundan da öte, bir hayat tarzı olarak, medeniyetin temeline oturmuştur.

Üniversitenin, bunun da ötesinde, ülkelerin eğitim ve yükseköğretim sistemlerinin bugünkü yapıları, 1500-1800 dönemindeki gelişimi yukarıda kısaca özetlenen felsefi ve bilimsel zeminde şekillenmeye başlamıştır.

I.2.2. MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM VE ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI

Yeniçağda üniversite dışında gelişen yükseköğretim kurumlarını iki grupta ele almak gereklidir. Bunlardan birincisi, teknik alanlarda mesleki eğitim yapan kurumlardır. Bunlardan bir kısmı ileriki dönemlerde üniversitenin bu alanlardaki fakültelerini oluşturmuş, bir kısmı ise üniversite dışında yükseköğretim kurumu olarak günümüze kadar gelmiştir. İkinci gruptaki kurumlar ise, çeşitli nedenlerle esas olarak mesleki eğitim yapmak üzere kurulmuş, fakat daha sonra klasik üniversite yapısına bürünmüş kurumlardır.

Ortaçağ Avrupası üniversitesinin sanat fakültesinde öğretilen matematiksel sanatlarda ***(quadrivium)***, gerek matematik ve astronomi gibi teorik, gerekse optik ve manyetizma gibi fiziğin uygulamalı alanlarında önemli ilerlemeler kaydedilmişti; bu alanlarda deneyler ve gözlük ve saat gibi icatlar dahi yapılmaktaydı.

Ancak, teknik meslek eğitimi, daha önce de belirtildiği gibi, yöntemlerini gizli tutan, iyi örgütlenmiş, güçlü ve kapalı meslek loncalarının tekelindeydi. Cerrah, eczacı, mimar ve mühendis gibi mesleklerin her birinin ayrı loncaları vardı. İnşaat teknolojisinin ve bu amaçla kullanılan mekanik cihazların ne kadar geliştiğini, aynı zamanda ilk modern mimar ve mühendis olarak kabul edilen **Leonardo da Vinci**'nin (1452-1519) çizimlerinde görmek mümkündür.

Hızla kentleşen, ekonomik olarak büyüyüp zenginleşen sivil toplum bir yandan, giderek merkezileşip güçlenen devlet bürokrasisi ve yerel yönetimler diğer yandan ve bunlara paralel olarak gelişen savaş teknikleri, gerek sivil toplumun, gerek kamu yönetiminin, gerekse askeriyenin çeşitli düzeylerde yetişmiş mesleki ve teknik elemanlara olan ihtiyacını giderek artırıyordu. Üniversiteler ise, sadece öğretmen, tıp doktoru, hukukçu ve din adamları yetiştiriyordu. Kaldı ki, mekanik sanatların eğitimi, entellektüel değeri olmadığı için, üniversitede yer almayan bir alandı.

Sanat fakültelerinde ***quadrivium*** kapsamında okutulan fen derslerinin, bu fakültelerin mezunlarını bazı alt düzey teknik görevlere hazırlamakta yeterli olduğu yukarıda belirtilmişti. 16.yüzyıl sonlarından itibaren fen bilimlerinin yeni bir anlayışla okutulmaya başlandığı, 17. yüzyıl ortalarından itibaren, özellikle 18. yüzyılda, yeni fen konularının da okutulmaya başlandığı, yine yukarıda belirtilmişti. Bu konularda Leiden ve İskoçya'da bu dönemlerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin, Glasgow Üniversitesi'nde 1751-1757 döneminde doğal felsefe profesörü olarak görev yapan **Robert Dick**, **James Watt**'ı "matematiksel teçhizat" imal etmek üzere 1757-1763 yılları arasında üniversitede teknisyen olarak istihdam etmiştir. **Newcomen**'in icat ettiği buhar makinasını taşıtlarda kullanma fikrini Watt'a o yıllarda üniversitede öğrenci, daha sonra da kimya öğretmeni olan Robert Dick vermiş, Watt bunun üzerine buhar makinaları üzerinde çalışmaya başlamış ve sonuçta ilk ticari buhar makinasını üreterek patentini almıştır. Üniversite Watt'in bir kanal inşa ederek Glasgow'a kömürü daha ucuza taşıma projesine sermayedar olarak katılmıştır. Glasgow Üniversitesi James Watt'a 1806'da fahri doktora vermiştir. İlk kapasitör olarak kabul edilen "Leiden Kavanozları" 1745'te bu şehirdeki üniversitede imal edilmiştir. Elastisite kuramını geliştiren **Robert Hooke** (1635-1702), güç aktarımını kolaylaştıran bağlantısını 1676'da geliştirmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen, ***quadrivium*** kapsamında okutulan fen dersleri, fen bilimleri ile teknoloji arasındaki ilişkiyi kurmada tamamen yetersiz kalmıştır. Yeni Bilimlerden sadece anatomi meslek eğitimi amacına yönelik olarak tıp fakültesi müfredatına girebilmiştir. Bu nedenlerle, mesleki ve teknik eğitim, tıp ve hukuk hariç, 1500-1800 döneminde üniversite dışındaki yükseköğretim kurumlarında gelişmiştir.

Üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının ilk örnekleri yukarıda da zikredilmiş olan cerrah, eczacı ve inşaat ustası loncaları ile Londra'da ***barrister***'ları (savunma avukatı) yetiştiren ***Inns of Court***'dur. İngiliz Kralı 8.Henry'nin dini hukuk öğretimini yasaklaması, Oxford ve Cambridge üniversitelerinin hukuk fakültelerinin mezunlarını neredeyse işe yaramaz hale getirmiş olmasına rağmen, bu fakülteler örf ve adet hukukunu hor görmeyi sürdürmüşler ve müfredatlarına almamışlardır. Buna karşılık, ***Inns of Court***'daki hukuk eğitimi giderek kurumsal bir yapı kazanmaya başlamış ve 1560 yılı itibarı ile buradaki öğrenci sayısı 700'ü aşmıştır. Böylece, İngiltere'nin bu tarihteki yükseköğretim kurumu sayısı Oxford ve Cambridge ile birlikte fiilen üçe yükselmiştir.

Hukuk eğitimi ile ilgili diğer bir önemli gelişme bu dönemde Fransa'da meydana gelmiştir. Kral 14.Louise'nin Maliye Başmüfettişi ve denizcilikten sorumlu devlet bakanı **Jean-Baptiste Colbert**, devleti yeniden yapılandırma programının uygulayıcısı olarak, Fransa'da 1219'dan beri okutulması yasak olan Roma hukukunu 1679'da serbest bırakmış, Paris Üniversitesi'nde Fransız hukuku profesörlüğü ihdas etmiş ve hukuk kitaplarının Fransızca yazılmasını sağlamıştır. Fransa'da avukatların kurduğu meslek kuruluşlarına girebilmek için, İngiltere'nin aksine, hukuk mezunu olmak şartı kralların çıkardığı fermanlarda hükme bağlanmıştı. Ancak, meslek icra yetkisi, meslek kuruluşunda ***battonnier*** unvanlı deneyimli avukatların nezaretinde yapılan staj ***(stage)*** sonucunda alınabiliyordu. Staj süresi 18. yüzyılda hukuk öğrenim süresinden çok daha uzundu. Üniversite dışındaki bu mesleki eğitimin öneminin artması, Fransız hukuk fakültelerini geriletmiştir. İhtilalden sonra bu uygulamaya son verilmiş ve yeni açılan hukuk okullarından mezun olma, meslek icra etmeye yeterli kılınmıştı. Ne var ki, Napoleon yargı sistemini yeniden yapılandırdıktan sonra, meslek kuruluşlarının yeniden kuruluşuna izin vermiş ve staj uygulaması tekrar başlatılmıştır.

Modern tıp eğitimi ise çok ilginç bir çizgide gelişmiştir. Yukarıdaki alt bölümlerde belirtildiği gibi, tıp doktorluğu eğitimi üniversitelerde, cerrahlık ve eczacılık eğitimi ise kapalı loncalarda usta–çırak ilişkisi içinde veriliyordu. Tıp eğitimi ile cerrahlık eğitimi Hollanda, Fransa ve İngiltere'de farklı süreçler içinde birleşmişlerdir.

Fransız cerrahları pratik eğitimin yanında teorik bilgilerin de önemini çok önce kavramışlardı. 15. yüzyılda başlattıkları yoğun girişim ve uzun mücadeleler sonunda, 1515'de tıp fakültelerindeki dersleri izlemelerine izin verilmişti. Ancak, bu izin, cerrahların şiddetle muhalefetine rağmen, berberlere de verilmişti. Fransız cerrahları daha sonra Kraliyet Cerrahi Akademisi'ni kurarak eğitim faaliyetlerini kurumsal bir yapı içinde sürdürmeye başlamışlardı. Aydınlanma ile birlikte el becerisinin artık hor görülmemesi, 18.yüzyıl sonlarına doğru tıp fakültesi öğrenci ve mezunlarının cerrahların Hotel Dieu ve Charite adlı hastanelerde verdikleri derslere ilgilerini artırmış ve bunların yüzlercesi buralardaki cerrahi uygulamaları izlemeye başlamıştı. Almanya'da da benzer gelişmeler başlamıştı.

İngiltere'de Oxford mezunu tıp doktoru Thomas Linacre'in başkanlığında bir araya gelen sivil ve askeri cerrahlar ve berberlerin 1510'da kurdukları ***The United Company of Barber–Surgeons'a,*** Kral 2.Charles tarafından, idam edilen suçluların cesetlerini toplama hakkı verilmişti. Cerrahlar, 1754'de buradan ayrılarak ***The Royal College of Physicians'ı*** kurdular. Bu kuruluşa giriş için Oxford veya Cambridge sanat veya tıp fakültesi mezunu olmak şarttı. Ancak, cerrahlık mesleğini icra etme yetkisi bu kurumdaki eğitim sonunda alınabiliyordu. Londra'daki eczacılar da 1637'de bakkalardan ayrıldılar, 1815'ten itibaren eğitim ve bunun sonunda meslek icra yetkisi vermeye başladılar. Gerek Oxford, gerekse Cambridge esasen cerrahların girişimleri ile meydana gelen cerrahlık ve tıp eğitimini birleştirme yönündeki bu çabalara tamamen bigane kaldı.

Buna karşılık, modern tıp eğitimi Hollanda'da üniversite içinde gelişti. Tıp eğitimindeki ilk devrim 1537'de **Vesalius** tarafından Padua'da gerçekleştirilmiş ve bu üniversitede 1609'da kurulan ilk anatomi kürsüsü ile tıp fakültesi Yeni Bilimin sistematik olarak müfredata alındığı ilk fakülte olmuştu. Ancak, tıp eğitimindeki gerçek devrim Leiden'de **Herman Boerhaave**(1668-1738) tarafından gerçekleştirilmiştir. Boerhaave'nin başlattığı klinik uygulamalı tıp dersleri, öğrencileri tarafından Gottingen, Viyana ve Edinburgh'a taşınmıştır. Bu yüzden, Boerhaave'ye "Tüm Avrupa'nın Öğretmeni" ***(communis Europae praeceptor)*** sıfatı layık görülmüştür. Sonuçta, tıp, cerrahlık ve farmakoloji eğitimleri, aşamalı ve sistematik sınavlar içeren tek bir çerçeve içinde birleşmiştir. **Vesalius ve Boerhaave'nin tıp eğitimindeki yerlerinin Galilei ve Newton'un matematik ve fizikteki yerlerine eşdeğer olduğunu ileri sürmek mümkündür.** Bu birleşme Fransa'da ihtilalden sonra 1794'de gerçekleşmiştir. İngiltere'de ise, Oxford ve Cambridge tıp fakültelerinin mezunları klinik uygulamalar için Londra veya yurt dışındaki hastanelere gitmekteydi. Buna karşılık, Edinburgh ve Glasgow üniversitelerinin tıp fakülteleri Boerhaave'nin öğrencisi Monro'nun daha 1720'de başlattığı girişimlerle, 18. yüzyıl sonlarına doğru ***The Royal College of Physicians*** ile biraraya gelerek ortak klinik eğitimi yapma amacıyla 1794'de ***The Royal Infirmary*** adlı hastaneyi kurdular ve kimya, botanik ve farmakolojiyi müfredata dahil ettiler.

Tıp eğitiminin yukarıda özetlenen gelişmesinin iki ilginç yanı vardır. Birincisi, Yeni Bilimin sistematik olarak ilk kez tıp fakültesine girmesidir. 1775 yılı itibarı ile tıp alanında yayınlanmakta olan bilimsel dergi sayısı 22 idi (bu sayı 1875'de 254'e, 1973'de 19.000'e, 1986'da ise 191.000'e yükselmiştir.). Bunun çok önemli etkileri olmuştur. Örneğin, Bologna üniversitesi anatomi profesörü **Luigi Galvani** (1737–1798), Leiden şişelerini kullanarak yaptığı deneylerle hem elektrik akımını keşfetmiş, hem de elektrofizyolojinin temellerini atmıştır. Pavia Üniversitesi fizik profesörü **Alessandro Volta** (1745-1827), Galvani'nin bulgularını sınarken elektrik pilini icat etmiş ve elektrokimyanın temellerini atmıştır. İkincisi ise, bir meslek kuruluşunun, cerrahların, üniversitenin eğitim programının değiştirilmesindeki etki ve katkılarıdır. **Tıp eğitimindeki bu gelişme, meslek kuruluşlarının giderek güçlenen bu işlevinin ilk örneğidir.**

Kimya, eczacılığa hazırlık dersi ve tıp eğitiminin bir parçası olarak kabul ediliyordu. Örneğin, Edinburgh'da **Joseph Black** (1728–1799) gibi karbondoksiti keşfeden doğa bilimleri ve tıp mezunu kimyagerler tarafından öğretiliyordu. Sanat fakültesindeki ilk kimya kürsüleri İsveç'te Uppsala (1750), Lund (1758) ve Turku'de (Abo, 1760) kurulmuştur. **Celsius** Upsala'da kimya profesörü olarak görev yapmıştır.

Üniversitedeki fen derslerinin yetersizliğinin ortaya çıktığı alanlardan ilk ikisi kartoğrafya ve navigasyondur. 15. yüzyıl ortalarından itibaren denizciliğin Akdeniz dışına taşması üzerine, Portekiz, İspanya ve Fransa'da üniversite dışında denizcilik okulları açıldı (Fransa'da 1666-1672 arasında kurulan okul bugün, ***Ecole National de la Marine Marchande*** adıyla faaliyetlerini sürdürmektedir). Bu okullar, uluslararası ticaret merkezleri haline gelmeye başlayan metropollerdeki zenginleşen tüccarların, gerek kendi işlerinde ihtiyaç duydukları elemanların yetişmesi, gerekse kendi sanatlarının çocuklarına öğretilmesi için, üniversitelerin müfredatlarını gelişen ihtiyaçlara göre değiştirmelerini beklemeksizin açtıkları okulların ilk örnekleridir. Bu tür okullar giderek yaygınlaşmış olup, diğer bir önemli örnek, Londra'da borsanın kurucusu Sir Thomas Gresham'ın vasiyeti üzerine bıraktığı servetle 1579'da açılan ***Gresham College***'dır. Bu okulda, geometri, tıp, teoloji, retorik ve müzik kürsülerinin yanında, navigasyon üzerinde uzmanlaşmış iki astronomi kürsüsü vardı. Elastisite kuramının kurucusu **Robert Hooke** (1635-1702) bu okulda öğretmenlik yapmıştır. Gresham College bir yüzyılı aşkın süreyle İngiltere'de fen bilimlerinin merkezi olmuştur. İleride değinilecek olan ***The Royal Society*** (İngiliz Bilimler Akademisi), ilk toplantısını bu okulda yapmıştır.

İngiltere'de 18.yüzyıl ortalarında Oxford ve Cambridge'de öğrenci veya öğretmen olabilmek için Anglikan Kilisesine bağlılık zorunlu hale getirilmişti. Bu iki üniversite bu suretle 19. yüzyılın sonuna kadar süren uzun bir süre tam anlamıyla Kilisenin denetimine girdi, skolastik tutum ve düşünce, Avrupa'daki gelişmelerin aksine, bu dönemde Oxford ve Cambridge'de sürdü. Aykırı düşünce sahibi olanlar ***(dissenters)*** kendi demek ve okullarını kurdular ***(dissenting academies).*** Bunlar özellikle Manchester, Liverpool ve Birmingham gibi, sanayi ve ticaret merkezlerindeki zengin tüccar ve sanayiciler tarafından destekleniyordu. **Warrington Academy** adlı eğitim kurumu 1757'de bu tür yardımlarla kurulmuştur. Manchester ve Daventry'de de bu tür kurumlar kurulmuştur. **Joseph Priestley** (1733-1804) ve **John Dalton** (1766-1844) gibi, aykırı düşünceli büyük bilim adamları bu kurumlarda halka açık dersler vermişlerdir. Üniversitelerin 19.yüzyıl sonlarına doğru laikleşip çağdaşlaşmasına paralel olarak, bu kurumlar da işlevlerini yitirerek yok olmuşlardır.

1500-1800 döneminde önem kazanan diğer bir öğretim alanı mühendisliktir. Ortaçağ Avrupası'nda loncalarda yetişen inşaat ustaları artık köprü, kanal, su şebekesi (örneğin Toledo'da 1526'da inşa edilen şehir şebekesi) ve yol inşaatlarında yetersiz kalmaya başlamıştı. Keza, giderek önem kazanan madenciliğin (özellikle kömür) mekanik enerji ihtiyacının

karşılanması için madenlerin yanında inşa edilen yel ve su değirmenleri de ustaların tekelindeydi. Ancak, madenler derinleştikçe suyun boşaltılması için kullanılan pompa sistemleri de, Agricola'nın 1550'de yazdığı ***De re metallica*** başlıklı kitaptaki çizimlerde görüldüğü gibi, giderek karmaşıklaşmaya başlamıştı.

Karmaşık mühendislik hizmetleri loncalarda yetişen ustaların yanısıra, "saray mühendisleri" tarafından da görülüyordu. Bunların çoğu üniversitede fen bilimi okumuştu. Bu tür kendi kendini yetiştirmiş veya iş başında yetişmiş mühendisler devlet, yerel yönetimler ve askeriyede de istihdam ediliyordu. Örneğin, askeriyede yetişmiş olan **Simon Stevin** (1548-1620), daha sonra Hollanda hükümetince istihdam edilmiş ve hidrostatik ve hidroliğin bilimsel temellerini atmıştır. 1729'da ilk ticari buhar makinasını icat eden Newcomen ise, hiç formel eğitim görmemişti.

Askeriyenin kendine özgü teknik sorunları vardı. Topların kulanılmaya başlaması balistik problemlerini, istihkâm ve siperlere hücum etme bir çok teknik problemi de ortaya çıkardı. Bu tür konulara üniversitelerin matematik müfredatı içinde bir ölçüde yer verilmeye başlanmıştı. Ancak, bunların da zamanla yetersiz kalmaya başladığı görüldü. Bu tür konuların da öğretildiği askeri teknik okullar 16. yüzyıl sonlarından itibaren ilk olarak Hollanda'da üniversitelerin yakınında kurulmaya başlandı. Örneğin, programlarını Stevin'in hazırladığı ***Duytsche Mathematique*** adlı askeri mühendislik okulu Leiden Üniversitesi'nin hemen yanında kurulmuştu. Öğrenciler üniversitede bir süre matematik okuduktan sonra bu okula alınıyorlardı.

17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yayılan bu tür askeri akademilerde sadece topçuluk ve istihdam değil, her türlü mekanik teçhizat imali, köprü inşaatı, kartoğrafya ve kadastro gibi, dönemin askeri teknolojisinin tüm konuları öğretilmekteydi. Ayrıca, askeriyede kullanılan atların hastalıklarının ilaç ve cerrahi müdahale ile tedavisi, veterinerlik eğitimini ayrı bir öğretim alanı haline getirmeye başlamıştı.

Tüm bu gelişmeler olurken hiç bir sivil veya askeri otorite üniversite bünyesi içinde mühendislik fakültesi kurulmasını düşünmedi; üniversiteye böyle bir öneri götürülmedi. Bunun yerine, devletler birbiri ardına, çeşitli alanlarda üniversiteden bağımsız sivil veya askeri mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları açmaya başladı. **Yükseköğretim düzeyindeki mesleki ve teknik eğitim bu suretle büyük ölçüde üniversite dışında gelişti.** Bu okulların bir kısmı bir çok teknik alanı kapsamaktaydı. Bunların ilk örnekleri Prag Teknik Okulu (1717), ***Ecole des Ponts et Chaussees*** (1741), ***Ecole de Genie Militaire de Mezieres (1748)*** ve Braunschweig'daki ***Collegium Carolinium***'dur (1745). Freiberg (1765), Hanover (1775) ve Paris (1783) gibi merkezlerde madencilik okulları açıldı. İlk veterinerlik okulu Fransa'da Alfort'ta (1766) açıldı; bunu Viyana (1776), Hanover (1778) ve Kopenhag'daki (1778) veterinerlik okulları izledi. Bu örneklere Paris (1698) ve Berlin'deki (1724) cerrahlık, Dresden (1716), Mannheim (1754) ve Porto'daki (1779) topçuluk,

Lyon (1762), Viyana (1762), Torino (1769) ve Dresden'deki (1774) veterinerlik, Moskova (1712) ve Viyana'daki (1712) askeri mühendislik, Königsberg (1757) ve St. Petersburg'daki (1773) madencilik okullarını ve nihayet Hamburg (1768) ve Barselona'daki (1769) ticaret okullarını da eklemek gereklidir.

Askeri okullarda yetişmiş bir çok mühendis modern bilime çok önemli katkılar yapmışlardır. Örneğin, **Joseph-Louis Lagrange** (1736-1813) Torino topçu okulunda, **Pierre-Simon Laplace** (1749-1827) Paris'teki askeri okulda öğretmenlik yapmıştır. Elektrostatiğin kurucusu **Charles Augustine de Coulomb** (1736-1806) askeri okul mezunudur.

Bu okulların bir kısmı daha sonra teknik üniversitelere (Almanya'da önce ***Technische Hochschule***, daha sonra ***Technische Universitat)*** dönüştü veya yakınlarındaki üniversitelerin fakülteleri haline geldi. Buna karşılık, askeri yol ve köprü mühendislerini yetiştirmek üzere 1741'de Fransa'da açılan ***Ecole des Ponts et Chaussees,*** ayrı bir modelin ilk örneği oldu. Bu okul günümüzde Fransa'nın üst düzey bürokrat, teknokrat ve özel sektör yöneticilerini yetiştiren ***grandes ecoles***'ün (Büyük Okullar) ilk örneğidir. Bu askeri teknik okulu, diğer bir askeri mühendislik okulu olan ***Ecole de Genie Militaire de Mezieres*** (1748) ve madencilik okulu olan ***Ecole des Mines*** (1783) izledi. Bu üç okul yapılarını esas olarak değiştirmeden günümüze kadar geldikleri için, geleneksel ***grandes ecoles*** olarak nitelendirilmektedir.

Bu okulların mezunları genellikle düz mühendis olarak çalışmamışlar, Colbert'in 17.yüzyılda oluşturduğu merkezi devlet hiyerarşisinin en tepe noktalarında yer almışlardır. Öğrencilerin üçte ikisi, bu okulların mezunları olan sivil ve askeri bürokratlarla zengin sanayici, işadamı ve toprak sahiplerinin çocuklarıydı. Hatta 1789'dan önce bu okullara bazen sadece asillerin çocuklarının alındığı da olmuştur. Okullara ***concours*** adı verilen sınavla öğrenci seçiliyordu. Bu sınava hazırlık liseden sonra 2-3 yıl sürüyordu ve çok pahalıydı. Yüksek matematik sınavda en büyük ağırlığı taşıyordu. Ancak, Yunanca, Latince, sanat tarihi, ata binme ve eskrim bilenlere ek puan veriliyordu.

Fransız İhtilali'nden önce mimarlık (***Ecole d'Architecture***, 1755), dekoratif sanatlar (1766, ***Ecole National Superieure des Arts Decoratifs,***) veterinerlik ***(Ecole National Veterinaire***, 1762 ve 1766), güzel sanatlar ***(Ecole National des Beaux Arts***, ilki 1648'de, diğerleri 1702, 1766 ve 1780'de) gibi alanlarda da bu tür okullar açılmıştır.

1789 Fransız İhtilali'nin hemen akabinde 1791'de çıkarılan ***Le Chapelier*** kanunuyla eski rejimin ***(ancien regime),*** adı ***College de France*** olarak değiştirilen ***College Royal*** hariç, tüm üst kurumları ile Kilisenin en etkin araçlarından biri olarak görülen üniversitelerin tümü kapatılmış, diplomaları iptal edilmiş, öğretmen ve öğrencileri dağıtılmış ve mal varlıklarına el konmuştur. Buna karşılık, radikal Jakobenler ***Grandes Ecoles*** kurmayı

sürdürmüşlerdir. Bunların en önemlileri 1794'de kurulan ***Ecole Polytechnique*** ve ***Ecole Normal Superieure***'dır. Geleneksel okulların aksine, ***Ecole Polytechnique***'in kurulma amacı, teknokrat değil, pratik mühendis yetiştirmekti. Toplumun alt gelir gruplarının çocuklarına da yükseköğretime giriş kapısını aralayabilmek için, giriş sınavlarında yüksek matematik ve diğer ek puan uygulamaları yerine, basit aritmetik ile uygulamalı fen bilimlerine ağırlık verilmiştir. Bu uygulama ancak 1804'e kadar sürmüş, bu tarihten sonra geleneksel okulların uygulamaları bu okula da taşınmıştır. Bu okulun ilk öğrencileri arasında yer alan **Charles, Gay Lussac, Malus, Fresnel, Sadi Carnot** (1837-1894), **Arago** ve **Biot,** daha sonra fen bilimlerine büyük katkılar yapmışlardır; **Ampere** bu okulda ders vermiştir. ***Ecole Normal Superieure*** ise, liselere öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuştur. Bu dönemde kurulan diğer okullar, yetişkinleri iş saatleri dışında eğitmek için kurulan ***Conservatoire National des Arts et Metieres*** (1794) ve ***Conservatoire National Superieur de Musique***'dir. Aşağıda görüleceği gibi, Napoleon döneminde ***Grandes Ecoles'e*** büyük önem verilmiş ve Fransa bu okullar sayesinde 19. yüzyılda Avrupa'nın başlıca bilim merkezlerinden biri olmuştur. Günümüz Fransa'sında sayıları 300'e ulaşmış olan bu okulların bir kısmı üniversiteden çok daha prestijlidir.

Görüldüğü gibi, üniversitede okutulan matematiksel serbest sanatlar *(quadrivium)*, 1500 – 1800 döneminde teknoloji ile uyumlu bir şekilde yenilenip, bilime ve teknolojiye üniversitenin kurumsal yapısı içinde katkı yapmada fevkalade yetersiz kalmıştır. Üniversitenin bu kısmının günümüz fen fakültesine dönüşme süreci ancak 19. yüzyılda başlamıştır.

Eğitimin bugünkü anlamıyla ilk, orta ve yükseköğretim olarak üç kademeye ayrılması da 16. yüzyıl Hümanizmasının pedagojik ideallerinin sonucudur. Ortaöğretimin üniversiteye, kamu görevine ve çeşitli iktisadi faaliyetlere hazırlık aşaması olarak yapılandırılması hümanistlerin üzerinde önemli durduğu bir konuydu. Beden eğitimi, matematik, dil eğitimi ve ahlaki eğitim, hümanist eğitimin temel taşlarıydı. Okuma, yazma ve aritmetik öğreten ilk ve ortaöğretim düzeyindeki gramer okulu adı verilen bu tür okulların kurulmasına ortaçağ sonlarında başlanmıştı. Bu okulların çoğu üniversitelerle organik bağ içerisindeydi. Bu iki alt öğretim kademesinin şekillenmesi Paris'te başlamıştır. ***Modus Parisiensis*** adı verilen bu modelde 8–18 yaş grubu, yaşlara göre ayrı sınıflara ayrılmakta ve okuma, yazma ve aritmetikle birlikte, serbest sanatların sözel kısmı ***(trivium)*** esas olarak bu okullarda öğretilmekteydi. Bu model Hümanizmayla birlikte Avrupa'ya yayılmıştır. Bu sayede sanat fakülteleri müfredatında, Hümanizmayla birlikte gelişen Cicero bilimlerine dayalı yeni konulara da daha fazla yer açılmış ve sanat fakülteleri, geleneksel ***quadrivium***'un yanında, yeni fen bilimleri ve sosyal ve insani bilimlerin de öğretildiği bir yapı kazanmaya başlamıştır.

Hümanizma eğitimli olmayı hızla toplumsal bir değer haline getirmeye başlamıştı. Ancak, üniversite öğrenimi hem uzundu, hem de giderek

pahalılaşıyordu. Tıp doktorluğu, avukatlık ve yargıçlık üniversite diploması olmadan icra edilemiyordu. Ama, devletin ve yerel yönetimlerin bürokratik yapıları gelişmeye başlamış ve katiplik, dava takipçiliği, dava vekilliği, bazı noterlik hizmetleri, bazı alt düzey kamu görevleri ve ilk ve ortaöğretim öğretmenliği gibi, yeni istihdam alanları açılmaya başlamıştı. Bunlar için bir üst fakülteyi bitirmiş olmak gerekmiyordu. Kaldı ki, üniversite kurmak çok masraf gerektiriyordu.

Bu nedenlerle, özellikle Protestan Almanya ve Hollanda'da bir çok prenslik ve kent yönetimi, üniversite kurmak yerine, çok daha ucuza malolan ve kurucu otorite tarafından çok daha sıkı denetim altında tutulabilen ***gymnasia illustria*** (örnek veya aydınlık okul) adlı okullar açmayı tercih etti. Bu okullarda ***Modus Parisiensis*** modeline göre ilk ve ortaöğretim düzeyinde eğitim yapılmasının yanında, bazı liberal sanat, tıp, hukuk ve teoloji dersleri de veriliyordu. Bunların prototipi Alman Protestan eğitimci **John Sturm** (1507-1589) tarafından 1538'de Strasbourg'da kurulmuş olan ***Gymnasium***'dur. Bu okul esas olarak ***Modus Parisiensis*** modeline göre kurulmuş bir ilk ve ortaöğretim kurumunun üzerine oturtulmuş serbest sanatlar eğitimi yapılan bir birimden oluşuyordu. Üst birimdeki dersler genel öğretmenler tarafından değil, Melanchton'dan esinlenerek kurulan kürsü profesörleri tarafından veriliyordu. Bu okullar uzun süre Protestanların elindeki en önemli eğitim aracı olmuş ve bir kısmı daha sonra Kalvinist akademilere, oradan da üniversiteye dönüşmüştür.

Gerek Protestanlar, gerekse Katolikler (özellikle Cizvit Tarikatı) eğitimi Reform ve Karşı Reformu yaymada çok önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Kurması nispeten ucuz, kolay ve hızlı olduğu için ***gymnasia illustria*** Protestanlar ve Katolikler için elverişli bir model oluşturmuştur. Kaldı ki, Protestanlar Katolik üniversitelerine, Katolikler de Protestan üniversitelerine zaten alınmıyordu.

Hristiyan din adamlarının üniversite dışında, manastırlarda kiliselerde ve ***seminary*** adlı eğitim kurumlarında yetiştirilmesinin çok eskilere dayanan bir geleneği vardı. Üniversiteler kuruldukdan sonra bile, alt düzey din adamlarının çoğu için bu tür eğitim yeterliydi; üniversitede teoloji veya dini hukuk öğrenimi görmüş olmak sadece üst düzey Katolik din adamları için şarttı. Cizvit Tarikatı mensuplarının kurduğu yükseköğretim kurumlarının esin kaynağı manastırlar, kolejler, ***seminary***'ler ve ***gymnasia illustria*** idi. **Cizvit kolejleri** adı verilen bu kurumlar Avrupa'da hızla yayıldı ve büyük bir öğrenci kitlesi, sanat fakülteleri yerine, bu tür kolejlere gitmeye başladı. Özellikle sadece ***trivium*** okumak isteyen Katolik öğrencilerin neredeyse tamamı bu kolejlere kaydı. Cizvit kolejleri esas olarak ortaöğretim düzeyinde eğitim veren bir alt birimle, sanat ve teoloji fakülteleri niteliğindeki iki üst birimden oluşuyordu. Büyük bölümü yatılı olan yüzlerce Cizvit koleji kurulmuş, bunların bir çoğu zamanla üniversiteye dönüşmüştür.

Reform başladığında Avrupa'daki üniversitelerin tamamı Katolik egemenliğindeydi. İlk Protestan üniversiteleri Lutheranların ele geçirdiği Wittenberg ve daha sonra kurdukları Marburg'du. Diğer Protestan mezhebi olan Kalvinist'lerin yayılması ise, Cizvit Tarikatı'nın mensuplarının kurduğu kolejlere benzer bir yapıya sahip olan, John Sturm'un prototipinden hareketle kurulan akademilerle olmuştur. Bunların Huguenotlar tarafından Fransa'da kurulmuş olanları daha sonra kapatılmış, Almanya ve İsviçre'de kurulan Kalvinist akademi ve kolejler ise, daha sonra üniversiteye dönüşmüştür. Kalvinist akademilere sivil otoriteler tarafından dahi diploma verme yetkisi tanınmamıştı. Örneğin, bunların en tanınmışı olan, Fransa'dan 1533'de kaçan Huguenot avukat **John Calvin**'in (1509-1564) 1559'da kurduğu Cenevre Akademisi ***(Academia Geneviensis)*** dahi, ancak ***"testimonium vitae ac doctrinae"*** adlı bir tür mezuniyet belgesi verebiliyordu. Bazı Kalvinist bölgelerde bu belge üniversite diplomasına denkti. Doğrudan Kalvinist üniversite olarak ilk kurulan üniversite, bugünkü Hollanda'nın kurucusu William of Orange'ın 1575'de kurduğu, diploma verme yetkisi Hollanda'nın İspanyol Kralı 2.Flip'in yayınladığı Kraliyet fermanı ile tanınan Leiden Üniversitesi'dir.

John Calvin'in kurduğu ***Academia Geneviensis*** iki bölümden oluşuyordu. ***Schola Privata*** adlı alt bölümde, klasik diller, diyalektik ve retorik okutularak, hazırlık niteliğinde eğitim yapılıyordu. ***Schola Publica*** adlı üst bölümde ise, teoloji ve İncil'in tefsirinin yanında, İbranice, Yunanca, fizik, matematik, diyalektik ve retorik okutuluyordu. Bu tür okulları bitirenler Protestan rahipleri, vaiz öğretmen veya Protestan kiliselerinde gönüllü sivil görevliler ***(elders, deacons)*** olarak toplum hizmetleri görüyorlardı. Başka bir deyişle, Kalvinist akademiler hem Protestan Kilisesi'ne, hem de devlete eleman yetiştiriyordu. Bu nedenle, bu tür yükseköğretim kurumlarına **Seminarium Ecclesiae ac Reipublicae** deniyordu. Bu tür Kalvinist akademiler bugünkü bir çok üniversitenin temelini oluşturmuştur. Örneğin, ***Academia Geneviensis*** zaman içinde bugünkü Cenevre Üniversitesi'ne dönüşmüştür.

Ortaçağ'da Fransa'da kurulmuş olan kolejler 16. yüzyıldan itibaren giderek kendi öğretmenleri olan bağımsız eğitim kurumlarına dönüşmeye başladı. Bunların çoğu hem öğretmenler, hem de öğrenciler için yatılıydı. Sanat, hukuk, tıp ve özellikle teoloji derslerinin çoğu kolejlerde verilmekte olduğundan, üniversitenin işlevi neredeyse mezuniyet sınavlarını yaparak diploma vermeye indirgenmişti. ***Colleges de plein exercise*** adlı kolejlerde üst düzeyde de dersler verilmekteydi; diğer kolejlerde ise, esas olarak üniversiteye hazırlık niteliğinde eğitim verilmekteydi. Kolejlerdeki dersler dışarıdan katılmak isteyen öğrencilere de açıktı.

İspanya'da fakir öğrencilere barınma imkanı sağlama amacıyla kurulmuş olan kolejlerin büyük bölümü bu niteliklerini 1500 – 1800 döneminde de sürdürdüler. Ancak, giderek güçlenmeye başlayan devlet bürokrasisinde kamu görevi üstlenmek, asillerin ve toplumun üst gelir gruplarının da ilgisini

çekmeye başlayınca, Salamanca, Alcala ve Valladolid'deki 6 kolej ***(collegios mayores)*** ile Bologna'da İspanyol öğrenciler için kurulmuş olan kolej, elit kamu görevlilerini ***(letrados)*** yetiştiren yükseköğretim kurumlarına dönüştü. Üniversitelerde yönetim bilimleri kürsülerinin kurulması daha sonra ilk kez Prusya'da 1727'de Halle ve Frankfurt-am-Oder'de gerçekleşmiştir.

Asillerin çocukları geleneksel olarak özel öğretmenler tarafından eğitilmekteydi. Hümanizmanın eğitimi bir toplumsal değer haline getirmesiyle, evlerdeki özel eğitimin de önemi arttı. Buna ek olarak, 16. yüzyılın sonlarına doğru sadace asillerin çocuklarına sivil ve askeri eğitim verme amacıyla üniversite dışında yükseköğretim kurumları kurulmaya başlandı. Bu okullarda üst düzey kamu görevinin gerektirdiği dil, politika, maliye ve tarih gibi derslerin yanında, eskrim, dans ve at binme gibi alanlarda da dersler verilmekteydi. Bu okullara Almanya'da ***Ritterakademien,*** İspanya'da ***Colegio Imperial*** veya ***Reales Estudios***, İtalya'da ***seminaria nobilium,*** Fransa'da sivil olanlara ***academies d'equitation,*** askeri olanlara ***ecoles militaires*** denmekteydi. Asillerin çocukları için kurulan bu okullar da kolej modeline göre kurulmuş yatılı okullardı. Bunların bir bölümü zamanla üniversiteye veya harbiyeye dönüşmüştür.

Diğer bir ilginç örnek, 1781'de Stuttgart'ta kurulan ***Hohe Schule***'dir. Askeri bir akademinin yeniden yapılandırılması ile kurulan bu yükseköğretim kurumu, üniversitenin ne adını, ne de geleneksel fakülte yapısını almıştır. Bunun yerine, hukuk, askeri bilimler, kamu yönetimi ***(Cameralwissenschaft),*** ormancılık, tıp ve iktisat bölümleri kurulmuştur. 1794'de kapanan bu Lutheran yükseköğretim kurumunun amacı, orduya ve devlete eleman yetiştirmekti. Kısa ömürlü olmasına rağmen, bu okul günümüzdeki Alman üniversitelerinde bulunan bölümlerin ***(Fachbereich)*** bir anlamda prototipini oluşturmuştur.

I.2.3 BİLİMSEL DEVRİM, ÜNİVERSİTELER VE BİLİM AKADEMİLERİ

16. ve 17.yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmeler geçmişten gelen bir süreklilik sonucu meydana gelen bir değişim değil, gerçek bir devrimdir. Skolastisizmin hem yöntemlerinin, hem dayandığı metafizik ve mantığın ve de dolayısıyla, vardığı tüm sonuçların yanlışlığı bu dönemde kanıtlanmıştır.

Gelişen ve zenginleşen burjuvazi, güçlenen sivil devlet ve yerel yönetimler, Hümanizmanın insan merkezli yaklaşımının kaçınılmaz bir sonucu olarak insan aklının öne çıkması, Rönesans'ın getirdiği yeni yaşam tarzı, Reformun otoriteye başkaldırma içeriği gibi, bir çok sosyoekonomik faktörün bir araya gelmiş olması Bilimsel Devrim'i doğurmuştur.

Padua, Leiden ve 18. yüzyıl İskoç üniversiteleri gibi istisnalar bir yana bırakılırsa, üniversitenin Bilimsel Devrim'e bir kurum olarak katkısının az olduğu öne sürülebilir. Zira, dönemin üniversiteleri esas olarak öğretim

kurumlarıydı; bilimsel araştırma üniversitenin temel işlevleri arasına henüz girmemişti. Skolastisizmin doktrinleri müfredatlara, daha da önemlisi zihinlere hakimdi.

Ancak, Bilimsel Devrim'i yaratan bilim adamlarının neredeyse tamamının üniversite veya kolej mezunu olduğu, bir kısmının ise bu kurumlarda öğretmenlik yaptığı gözden kaçmamalıdır. Örneğin, **Francis Bacon** Cambridge'de, **Tycho Brahe** Kopenhag'da, **Copernicus,** Crakow, Padua, Bologna ve Ferrara'da, **Vesalius** Padua'da, **Harvey** Cambridge ve Padua'da, **Bernouili'ler** Basle'de, **Boerhaave** Leiden'de, **Boyle** Oxford'da, **Celsius** Uppsala'da yükseköğrenim görmüş, **Erasmus** Avrupa'nın birçok üniversitesinde, **Paracelsus** Basle'de, **Newton** Cambridge'de, **Galilei** Pisa ve Padua'da, **Boerhave** Leiden'de, **Bernouilli**'ler Basle'de, **Celsius** Uppsala'da profesör olarak görev yapmışlardır. Newton'un en önemli eserlerini vebadan korunmak için gittiği Lincolnshire'de, Galilei'nin ise Medici Sarayı'nda verdiği, konunun diğer yanıdır. Buna karşılık, Vesalius'un bilimsel üretimi saray doktoru olduktan sonra esas olarak sona ermiştir.

Descartes'in Hollanda'da üniversitenin dışında yaşadığı meselenin diğer cephesidir. Kesin olan husus, Bilimsel Devrim'i meydana getiren 300 civarındaki bilim adamının, bir kaç istisna dışında, üniversite veya kolejlerde öğrenim görmüş olduğudur. Belli başlı istisnalar, hidrostatik basıncı bulan **Pascal** (1623 - 1662), ışığın dalga kuramını geliştiren **Huygens** (1629 -1695) ve mikroskopu icat ederek mikrobiyolojiye öncülük eden **Antonie Leeuwenhoek**'dir (1632 - 1723).

Üniversitelerde görev yapan bilim adamlarının geçimlerini buralardan aldıkları ücretlerle sürdürmelerinin yanında, kütüphanelerden, çeşitli kolleksiyonlardan, teleskop gibi teçhizat ve kadavraların bulunduğu anatomi laboratuarları, kimya laboratuarları ve botanik bahçeleri gibi tesislerden yararlandıkları ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır.

Copernicus'tan Newton'a uzanan bilimsel devrim çizgisinde, astronomi ve kozmolojideki yeniliklerle başlayarak, maddenin yapısından hareket kanunlarına kadar geniş bir alandaki yeni buluşlar ve geliştirilen teorilerle, evrenin evrensel doğa kanunlarına tabi olduğunun, doğanın ve doğal olayların nicel olarak matematiksel tekniklerle incelenebileceğinin ortaya konması, insanın doğaya egemen olmasındaki en önemli aşamadır. Üniversitenin bu gelişmede rolünün altını bir kez daha çizebilmek için, astronomi, fizik, matematik ve daha genel anlamda tabiat felsefesinin 13.yüzyıldan itibaren, yanlış temellere dayalı ve yanlış yöntemlerle de olsa, üniversitenin ***trivium*** ve ***quadrivium*** bölümlerinde ele alındığını önemle belirtmek gerekir. Bilimsel Devrim esasen, yanlış da olsa, metafiziksel ve matematiksek teorileri olan ve bu nedenle üniversitelerde yüzyıllarca tartışılmış olan serbest sanat alanlarında meydana gelmiştir. Daha ampirik ve daha

pratiğe yönelik alanlardaki devrim ise daha sonra olmuştur. Örneğin, kimya, Ortaçağ'da simyacılar ve ilaç hazırlayan eczacıların tekelindeydi ve serbest sanatlar kapsamında mütala edilmiyordu. Bu yüzden, **Lavoisier**'in 1789'da yarattığı kimya devrimi Newton'dan tam bir asır sonradır.

Ancak, yine de belirtmek gerekir ki, 1500-1800 döneminin üniversitesinde, çeşitli fonlarla desteklenen, profesör ve öğrencilerin birlikte çalıştığı, yaratıcılığı ve üretkenliği teşvik edip ödüllendiren bir kurumsal yapı ve entellektüel ortam henüz oluşmamıştı.

Bilimsel Devrim'le geleneğin yerini yenilik, öğretmenlerin dikte ettiği dogmatik yazılı metinlerin yerini insan gözünün görmesi ve insan aklının düşünerek çözümlemesi almıştır. Kısacası, tecrübe ve bilgi birikiminin gözlem ve deneylerle akılcı eleştirisi yeni bilgilerin kaynağı haline gelmiştir.

Ancak, el becerilerine dayalı deneylerin üniversiteye girmesi gecikmiştir. Bunun muhtemel nedeni, üniversitenin mekanik sanatları geleneksel olarak hor görmesidir. Bunun ilk istisnalarından biri Floransa Üniversitesi matematik ve fizik profösörlerinden **Toricelli**'nin (1608–1647) barometrik basınç üzerindeki deneyleridir. 1643'de barometreyi icad eden Toricelli, vakumun varlığını da kanıtlayarak, Aristo'nun temel dogmalarından birini daha çürütmüştür.

Buna karşılık, Bilimsel Devrim'i yaratan deneysel çalışmaların bir çoğu Tycho Brahe'nin Uraniborg'da yaptığı gibi, üniversite dışında yapılmıştır. Örneğin, **Pascal** barometrik deneyler için dağlara tırmanmıştır. Hava pompasını 1650'de icad eden Magdeburg Belediye Başkanı **Von Guericke** (1602–1686) ise, mezuniyetten sonra üniversiteden ayrılmıştır. Hidrojenin kaşifi **Henry Cavendish** (1731-1810), Kiliseye bağlılık yemini etmeyi reddettiği için üniversiteyi bitirememiş, çalışmalarını The Royal Society çerçevesinde yürütmüştür. Oksijenin kaşifi **Joseph Priestley** (1731-1810) Edinburgh'da hukuk doktoru olmuş, Kalvinist papaz olarak Warrington Academy'de dil ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Keza, modern kimyanın kurucularından **Dalton** (1766-1844), Presbiteryen olduğu için, Manchester Edebiyat ve Felsefe Derneği'nde başkanlık yapmış ve halka açık dersler vermiştir. Uranus ve Saturn'u keşfeden Alman asıllı İngiliz astronom **Herschel** (1738-1822) evinde çalışmıştır. Işığın enterferansını bulan **Young** (1773-1829) ise hekimdi.

Üniversitenin bir çok bakımdan kısıtlayıcı olan genel ortamı,özellikle kuruma hakim olan dini taasup, üniversitede görevli bilim adamlarını yeni ortam arayışlarına itmiştir. Bunlar üniversite dışında çeşitli ortamlarda bir araya gelerek bilimsel ve entellektüel konuları tartışmaya başlamışlardır. Krallar, prensler ve asiller bu ortamları ayni veya nakdi olarak desteklemiş, hatta bazı hallerde doğrudan kurmuş, gelişen ticaret ve sanayi kesiminin

mensupları da yer yer bu ortamlara katılmış, maddi destek sağlamışlardır. Böylece, bilim akademileri doğmuş ve Yeni Bilim kurumsal yapısını üniversitelerde değil, bu tür kuruluşlarda bulmuştur.

Burada sözü edilen akademiler, örneğin Kalvinist'lerin kurduğu Cenevre Akademisi veya asiller için kurulan ***Ritterakademien*** değildir. Örnek olarak verilen bu iki akademi, Vatikan'dan veya bir Kral'dan o devirde diploma verme yetkisi alamadıkları için, ***studium generale*** ad ve statüsü olmayan, ancak esasen o dönemdeki üniversiteye yaklaşık olarak eşdeğer yükseköğretim kurumlarıdır.

Burada sözü edilen bilim akademilerinin prototipi Floransa'da Lorenzo di Medici'nin desteği ile kurulan Platonik Akademi'dir ***(Accademia Fiorentina)***. Bunu takiben, Roma, Napoli, Venedik ve Floransa'da da bu tür, esasen tartışma grubu niteliğindeki akademiler kurulmuştur. Daha örgütlü ve deneysel çalışmalar da yapma amacıyla kurulan ilk akademi 1603'de Roma'da Prens Cesi'nin kurduğu, Galilei'nin de üye olduğu ve eserlerinin en önemlilerini bu akademinin üyesi olarak yazdığı ***Accademia dei Lincei***'dir. Bu akademi Prens'in erken ölümünden sonra kapanmış, ancak kütüphanesi devralınarak aynı adla 1847'de bu kez İtalya'nın millî bilimler akademisi olarak kurulmuştur. Bilimsel deneyleri desteklemek amacıyla 1657'de Dük II. Ferdinand de Medici tarafından kurulan ***Accademia del Cimento*** aynı adla günümüze gelmiştir.

Bu tür bilim akademileri Fransa, İngiltere ve Kuzey Avrupa'da hızla yayılmıştır. Kardinal Richelieu 1635'de ***Academie Francaise***'i kurmuştur. Bu akademi de Fransızca'nın geliştiricisi ve koruyucu olarak günümüze gelmiştir. 17.yüzyıl sonlarında çeşitli bilim, kültür ve güzel sanat alanındaki akademilerin tümü devlet tarafından kurulmuştur. Bunların en önemlisi 1666'da kurulan, 1699'da yeniden yapılandırılan ve günümüze gelen Fransız Bilimler Akademisi'dir ***(Academie Royal des Sciences).*** Başkanı Kral tarafından atanan bu akademinin, hepsi ücretli olmak üzere dört grup üyesi vardı. On şeref üyesinin yanında, matematik, astronomi, anatomi, kimya ve botanik alanlarının her birinden üçer asıl üye seçiliyordu. Her bir asıl üyenin denetiminde çalışmak üzere, istikbal vaadeden genç üyeler ***(eleves)*** ayrıca seçiliyordu. Asıl üyelerin Paris'te ikamet etmeleri zorunluydu. Akademinin görevleri ve yapısı kararnamelerle belirlenmişti. Akademinin en önemli görevlerinden biri yeni teknik buluşları inceleyerek yararlılıkları hakkında hükümete rapor vermekti. Görüldüğü gibi, Fransız Bilimler Akademisi, aslında bilimsel araştırmalarla görevli bir kamu kurumuydu.

Bilimler Akademisi'nin kuruluşuna ortaya koyduğu siyasi iradeyle öncülük eden Colbert, edebiyat ***(Academie des inscriptiones et belles-lettres***, 1663), heykel ***(Academie d'Sculpture,*** 1671***)*** ve ***mimarlık (Academie d'Architecture***, 1671) alanlarında da bu tür kuruluşların kurulmasına öncülük etmiştir. Colbert'in amacı bilim adamı, şair, edebiyatçı ve sanatkarları bu tür kamu kurumlarının çatısı altında biraraya getirmek suretiyle, uyguladığı merkantilist politikaların bilimsel ve fikri temellerini oluşturmaktı.

Buna karşılık, 1662'de Londra'da kurulan ***The Royal Society of London for the Advancement of Natural Knowledge,*** kısa adıyla ***The Royal Society,*** bilim adamlarının yanında, bilimle ilgilenen asiller ve bilime meraklı veya amatör olarak bilimle ilgilenen kişilerin bir araya gelerek kurduğu bir demekti. ***The Royal Society*** devletten yardım almıyor, giderleri üyelerin ödedikleri aidatlardan karşılanıyordu. Resmen kuruluşundan önce ilk toplantılarını ***Gresham College***'da yapan ***The Royal Society'nin*** başarılı olmasında büyük paya sahip olan ve bu kuruluşun ilk başkanı olan Robert Hooke'un kaleme aldığı statünün dibacesi aynen şöyleydi:

"The Royal Society'nin işi, tüm doğal olaylar, yararlı zenaat, imalat, mekanik uygulamalar, makinalar ve deneylere dayalı icadları kapsayan alanlardaki bilgileri geliştirmektir. İlahiyat, metafizik, ahlak, siyaset, gramer, retorik ve mantık derneğin ilgi ve uğraşı alanları dışındadır." Dernek, henüz dinin etkisi altında çeşitli çatışmaların platformu olma niteliğinden kurtulamamış üniversiteler dışında, herhangi bir önyargının hakim olmadığı bilimsel bir ortam oluşturmayı amaçlıyordu.

Açıkca görüldüğü gibi, sosyal ve insani bilimler, ***The Royal Society'nin*** kapsamı dışındaydı. Bu alanlar 1902'de kurulan ***The British Academy*** ile akademi kapsamı içine girmiştir. ***The Royal Society***'nin 1665'den itibaren yayımlamaya başladığı, bilimsel hakemlerin yayınlanmaya değer bulduğu bilimsel makalelerin basıldığı ***Philosophical Transactions,*** ilk bilimsel dergi olup, günümüzde de aynı adla en prestijli bilimsel dergilerden biri olarak sürmektedir. Sir Isaac Newton 1702'de The Royal Society'nin başkanlığına seçilmiştir. Deneyler yapmak ve deneyler hakkında raporlar yazmak, bu derneğin üyelerinin başlıca faaliyetlerinden biriydi.

Almanya'da kurulan ilk akademi 1677'de İmparator'un himayesine giren ***Academia Leopoldina***'dır. Bugünkü Alman Bilimler Akademisi ise, Prusya Kralı I.Frederick tarafından Leibniz'in önerisiyle Fransız Bilimler Akademisine benzer bir yapıda 1700'de kurulup, 1711'de Berlin'de faaliyete geçen ***Akademie der Wissenschaften***'dir.

Bilimler akademileri kısa sürede Rusya (1725), İsveç (1741) ve Danimarka'ya yayılmıştır. Bunlardan en ilginci, Çar Büyük Petro tarafından planlanıp, 1725'de Kraliçe Katerina tarafından St. Petersburg'da açılan akademidir. Bu akademi aslında üç bölümden oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi, Fransız ve Alman akademilerine benzer yapıdaki Rus Bilimler Akademisi ***(Akademia Nauk),*** ikincisi akademi üyelerinin ders verdiği üniversite, üçüncüsü ise üniversite öğrencilerinin ders verdiği liseydi. St. Petersburg Üniversitesi 1794'de akademinin dışında bağımsız bir yapıya sahip olmuştur. Ancak, akademi uzun süre St.Petersburg Üniversitesi olarak tanınmaya devam etmiştir. Rusya'da doğrudan kurulan ilk üniversite, St.Petersburg Akademisi'nin tanınmış akademisyenlerinden ve üniversitenin rektörü **Lomonosov**'un önerisi üzerine, 1755'de kurulan Moskova Üniversitesi'dir. Ne St. Petersburg, ne de Moskova üniversitelerinde teoloji fakültesi vardı. Zira, ortodoks din adamları geleneksel olarak Kiev (1632) ve

Moskova'da Ortodoks Kilisesinin kontrolündeki teoloji akademilerinde ***(kollegia)*** yetişmekteydi. Rus hükümeti, aralarında **Euler**'in de bulunduğu bir çok tanınmış bilim adamını St.Petersburg'da sözleşmeli olarak istihdam etmiştir. Büyük Petro ve Kraliçe Katerina, öğretim üyesi olarak yetiştirilmek üzere çok sayıda Rusu Avrupa üniversitelerine göndermiş, St.Petersburg'da öğrenim gören bir çok bilim adamı Moskova Üniversitesi'nin öğretim kadrosunu oluşturmuştur. Rusya'da bilimsel çalışmalar akademide yapılıyordu, üniversiteler ise sadece eğitim yapılan mekanlardı. Bu geleneksel yapı, SSCB döneminde de sürmüş ve Avrupa ve Amerika'nın aksine, eğitim ve araştırma işlevleri Rusya'da birleşememiştir.

Diğer ilginç bir örnek, 1752'de Birmingham'da kurulan ***The Lunar Society'dir.*** Din adamı, teolog ve oksijenin kaşifi kimyager **Joseph Priestley** (1733-1804) gibi bilim adamları ve düşünürlerle ilk ticari buhar makinasının mucidi **James Watt** ve **Bolton** gibi sanayicilerin, her ayın dolunay akşamı bir araya geldiği bu dernekteki görüş alış verişi ve tartışmalar, bir anlamda Sanayi Devrimi'nin bilimsel temelini oluşturmuştur.

Isının mekanik eşdeğerliliğini ortaya koyan Amerikan asıllı İngiliz fizikçi **Sir Benjamin Thompson**'un (**Count Rumford**, 1753-1814) girişimleri ile 1799'da kurulan ***The Royal Institution***'un amacı, bu kişi tarafından şu şekilde belirtilmekteydi :

"Bilgiyi yaymak, yararlı mekanik buluş ve geliştirmelerin kullanılabilir hale getirmesini kolaylaştırmak, felsefi konferanslar ve deneylerle bilimin günlük ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak öğretilmesini sağlamaktır."

The Royal Institution'ın ilk müdürü, büyük bir bilim adamı ve aynı zamanda iyi bir mühendis (madenci lambasının mucidi) olan **Humphry Davy** idi (1778-1829). **Michael Faraday** (1791-1867) bu kuruma Davy'nin asistanı olarak girmiştir. Elektroliz kanunlarını ortaya koyan ve elektrik motorunu icat eden Faraday'ın gördüğü tek eğitim kilisede pazar günleri verilen okuma yazma dersleriydi. ***The Royal Institution***'un kurduğu mekanik enstitüleri zaman içinde teknik okullara dönüşmüş ve halen faaliyette olan bir çok üniversitenin kökenini oluşturmuştur.

Akademilerin 17.yüzyıldan günümüze gelen en kalıcı katkısı bilimsel dergi yayımlamasıdır. Nitekim, Alman Aydınlanmasının öncülerinden **Christian Wolff** (1679-1754, Marburg ve Halle üniversitelerinde felsefe ve matematik profesörü) akademilerin temel işlevini, daha o dönemde **"yeni bilgi ve keşiflerin üretimi ve yayımı"** olarak tanımlamıştı. Böylece, bilim adamları aralarında mektupla haberleşmeyle oluşmaya başlayan bilimsel tartışma ortamı, kitapların yanında, giderek artan hızla dergilerde yayınlanan bilimsel makalelere dönüşmüştür. **Bu nedenle, 17.yüzyıl sonlarından itibaren bilimsel makale yayımlamış olmak, öğretim üyelerinin atanma ve terfilerinde önemli bir kriter olmaya başlamıştır.**

Buna karşılık, akademilerin, günümüzdeki anlamı ile bir araştırma merkezi olma işlevi, Rusya ve eski komünist ülkeler dışında günümüze gelmemiştir. Bilimsel araştırmalar 19. yüzyıldan itibaren üniversitelerin iki temel işlevlerinden birini oluşturmuştur. Üniversiteler günümüzde bir ülkenin milli Ar-Ge sisteminin üç temel unsurundan biridir; akademiler ise, zaman zaman danışmanlık için başvurulan, bilimsel dergiler yayınlayan, onursal kurumlara dönüşmüştür. Rusya ve eski komünist ülkelerin yükseköğretim bilim ve teknolojide halen karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunların başında, akademilere bağlı enstitü ve laboratuarların, konusuna göre özelleştirilmesi veya üniversite bünyesi içine alınmasıdır.

Özetle, 1500-1800 dönemi Avrupasının bilim dünyası, yükseköğretim kurumları, bilim akademileri gibi kurumsal yapılarla birlikte, mektuplar, kitaplar ve bilimsel dergilerden oluşan bir yazılı metinler ortamından (*Respublica Litteraria)* meydana geliyordu.

I.2.4 ÜNİVERSİTELERİN İÇ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

1500 – 1800 dönemi Avrupası'nın en belirgin niteliği yükseköğretim kurumlarının çeşitliliğinin artmasıdır. Üniversiteyi diğer kurumlardan ayıran en önemli özellik, genellikle Papa'dan, nadiren de sivil otoriteden alınan diploma verme yetkisiydi. Bir çok kurum ise, üniversiteye eşdeğer eğitim yaptığı halde, bu yetkiye sahip değildi. Bu nedenle, başka kurumlarda veya özel öğretmenlerden eğitim gören öğrencilerin sınavlarını yapmak ve başarılı olanlara diploma vermek, üniversitenin kendi öğrencilerini eğitme işlevinin yanında, ikinci bir işlev olarak ortaya çıktı. Zira, üniversite diploması önemli bir sosyal prestij simgesiydi; kaldı ki, tıp doktorluğu, avukatlık ve yargıçlık üniversite diploması olmadan icra edilemiyordu.

16. yüzyıl başı itibarı ile öğrencilerin çoğunluğu artık, Ortaçağ'da olduğu gibi Kilise mensubu ve fakir değil, zengin kentli tüccar ve toprak sahiplerinin çocuklarıydı. Devlet yönetiminde daha etkin olmayı amaçlayan asillerin çocukları da öğrenim görmeye, fakir öğrenci sayısı giderek azalmaya başlamıştı. Asillerin ve zenginlerin çocukları arasında, eğitimlerini Avrupa'nın tanınmış üniversitelerinin bulunduğu şehirleri bazen özel öğretmenleri ile birlikte gezmek, oralarda dersler dinlemek, mümkün olduğu takdirde sınavları başarıp üniversite diploması almak, 17. ve 18. yüzyılda moda olmuştu. ***Grand Tour*** adı verilen bu eğitim seyahatının İtalya, İspanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'de uğrak noktaları vardı. Bilhassa İtalya ve Hollanda'da belirli güzergahlar ***(iter Italicum ve iter Hollandicum)*** üzerindeki Bologna, Padua ve Leiden gibi tanınmış üniversiteler en çok rağbet gören yerlerdi. Bu meyanda, bazı üniversitelerin, hak etmedikleri halde bir çok zengin öğrenciye para karşılığı diploma verdikleri, bazı tanınmış üniversitelerin dahi, sırf gelir sağlamak uğruna, bu yola başvurdukları görülmüştür. İşi ciddi tutan üniversiteler arasında ise, öğrencilerden alınan ücret ve harçlar konusunda rekabet olmuştur.

Bu dönemde meydana gelen ikinci bir önemli gelişme, Bologna Modeli'nin fiilen yok olması ve Paris Modeli'nin kalıcı model olarak günümüze gelmesidir. Öğretmenler bu dönemde üniversitenin gerçek hakimi haline gelmiş, öğrencilerin yönetimdeki hakimiyetleri ve güçleri giderek azalmıştır.

Üçüncü önemli gelişme ise, Ortaçağ'da esas olarak Papa'da ve bir ölçüde de Kutsal Roma İmparatoru'nun uhdesindeki üniversite kurma yetkisinin, giderek artan bir biçimde krallara, prenslere ve yerel yönetimlere geçmesidir. Paris Modeli'nin hakim olmasının bir nedeni de budur; zira, öğretmenlerin ücretleri artık sadece öğrenciler tarafından değil, büyük ölçüde kurumu kuran sivil otorite tarafından ödenmeye başlamıştı.

Daha önce İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere'de yoğunlaşmış olan üniversiteler ve yükseköğretim kurumları hızla Kuzey Avrupa'ya yayılmıştır. Değişik yörelerde oluşmaya başlayan yöresel kültürler, o yöreye en yakın eski üniversitenin yapısının yanında, yeni kurulan üniversitelerin yapılarını da etkilemiş ve çeşitli üniversite tipleri ortaya çıkmıştır. Esasen Paris Modeli'nin çeşitli varyasyonları olan bu dönemdeki üniversite yapılarını üç ana grupta toplamak mümkündür :

- Sanat fakültesinin üstünde, hukuk, tıp ve teoloji fakültelerinden en az birinden oluşan, aynı uzmanlık grubundaki öğretim alanlarının merkezi bir fakülte yapısı içinde toplandığı, **profesörlerin hakimiyetindeki klasik model**,

- Eğitimin çok büyük kısmının kolejlerde yapıldığı, merkezi üniversitenin esas olarak mezuniyet sınavlarını düzenlediği yatılı **kolejler federasyonu niteliğindeki Oxford ve Cambridge modeli,**

- Birbirine çok yakın binalardan oluşan merkezi yönetimli tek bir kolejden oluşan **küçük ve kompakt üniversite modeli.**

1500-1800 döneminde kurulan birinci grup üniversitelerinin tipik örnekleri Leiden (1575) ve Göttingen (1733) üniversiteleridir.

Oxford ve Cambridge'in klasik yapıları günümüzde de neredeyse aynen sürmektedir.

1500-1800 döneminde kurulan üniversitelerin çoğu üçüncü gruptaki üniversitelerdir. Günümüzdeki bir çok İspanyol, Fransız, Kuzey ve Doğu Avrupa üniversitesinin kökeni bu dönemde kurulmuş olan kolejlerdir. Olomouc (1570), Aix-en-Provence (1603), Paderborn (1614), Salzburg (1620), Münster (1622), Dorpat (1632), Bamberg (1648), Innbsruck (1668) ve Breslau (1702) üniversitelerinin kökenleri bu tür kolejlerdir. Bunlar küçük ve kompakt oldukları için ucuza malolduğu gibi, merkezi yönetim tarzından dolayı, kurucu otoritenin öğrencileri ve müfredatı denetim altında tutması daha kolaydı. Bu üniversitelerin bir çoğunun kökleri Cizvit ve diğer tarikat mensuplarının kurduğu kurumlardır. Bu tür kolej modeli üniversiteler başlangıçta sadece üç yıllık bir sanat fakültesi

ile bunun üstündeki dört yıllık bir teoloji fakültesinden oluşmaktaydı; yani, bunlar bir anlamda "yarım üniversiteydi". Ayrıca, sanat fakültesi bir ölçüde ortaöğretim düzeyini de kapsıyordu. Diploma verme yetkileri Papalıkça tanınmıştı. Bunlara daha sonraları diğer fakülteler de eklenmiştir. Ancak, merkezi yönetim sistemi aynen muhafaza edilmiştir. Bu modeldeki merkezi yönetim sistemi günümüz üniversitelerinin de temelini oluşturmuştur.

Protestan üniversitelerinin bir çoğunun kökeni 16. yüzyıl başlarında kurulan ***gymnasia illustria***'dır. Örneğin, Göttingen (1733), Jena (1557) ve Giessen (1607) üniversitelerinin kökenleri, sırası ile 1586, 1548 ve 1605'de Lutheranların, Strasbourg Üniversitesi'nin (1638) kökeni ise Sturm'un 1538'de kurduğu ***gymnasium***'dur. Cenevre Üniversitesi'nin kökeni 1559'da **John Calvin**'in kurduğu Cenevre Akademisidir ***(Academia Geneviensis)***. Kassel (1633) ve Halle (1693) üniversitelerinin kökenleri ise asiller akademileridir ***(Ritterakademien)***. Küçük ve kompakt kolej modeline göre kurulmuş Protestan üniversitelerindeki temel birim Melanchton'la başlayan kürsü sistemiydi. Bu sistem klasik fakülte modeline göre çok daha esnek olduğundan hümanizmle başlayan müfredat yeniliklerini bu sisteme göre yapılandırılmış yeni üniversitelerde gerçekleştirmek çok daha hızlı ve kolay olmuştur. Kürsü sistemi, Aydınlanma Çağı'nda, özellikle İskoçya'dan başlayarak tüm Avrupa'ya yayılmış ve çeşitli biçimlerde günümüze kadar gelmiştir.

1500-1800 döneminde kurulan Kalvinist akademilerin yönetim modeli başta ABD olmak üzere, Hollanda ve İsveç'deki üniversitelerin günümüzdeki yönetim modellerinin temellerini oluşturmuştur. **John Calvin**, kurumların toplumun kontrolü altında tutulmasının gerekliliğine inanıyor ve kurumların yönetiminin bir kişide değil, bir grupta olmasını savunuyordu. Ancak, Calvin, bir kişinin diktatörlüğü kadar, insan kitlelerinin, kitleyi oluşturan kişilerin düzeyleri ne kadar ne kadar yüksek olursa olsun, içine düşebileceği anarşik ortamı da o kadar zararlı ve tehlikeli buluyordu. **John Calvin, ayrıca, ister bürokrat, ister din adamı, ister üniversite profesörlerinden oluşsun, çıkar gruplarının kendi içlerinde oluşturacakları oligarşik yapıların, toplumun genel çıkarları ile çelişeceğine inanıyordu.** Kısacası, Calvin'e göre, toplumun çıkarlarının en güçlü koruyucuları, toplumu oluşturan bireylerdi. **Buna göre, kilise ve üniversite gibi kurumlar, o kurumun mensubu olmayan bir grup toplumda temayüz etmiş kişi tarafından sevk ve idare edilmeliydi (governance).**

Sevk (veya yönlendirme) ve idare ibaresinin İngilizce karşılığı olan ***governance*** kelimesinin Latince kökeni ***gubernare*** sözcüğüdür. Bu sözcüğün tek başına anlamı yönlendirmedir ***(steer)***. Ancak, bir ülke veya bir kurum bazında kulanıldığında, ***governance*** **sevk ve idare** anlamındadır. Bu bakımdan sevk ve idare veya yeni deyimle yönlendirme ve yönetim, yani ***governance*** tek başına yönetim ***(administration)*** veya işletme ***(management)*** sözcüklerinden, üniversiteler bağlamında kavramsal olarak daha uygun ve daha geçerli bir içerik taşır. Ne var ki, sözcüklerden tasarruf amacıyla, bu çalışmada yönetim sözcüğü de yer yer **governance** anlamında kullanılmıştır.

Tekrar konuya dönersek, Cenevre Akademisi Cenevre şehir meclisince finanse ediliyordu. Ancak, akademi şehir meclisi ***(laymen)*** ve Protestan ruhban sınıfı ***(Protestant clergy)*** tarafından ortak yönetiliyordu. Akademinin teoloji öğretmenlerinin tümü ruhban sınıfından olmak zorundaydı; diğer alanlar için böyle bir şart yoktu. İster ruhban sınıfından, isterse sivil olsun, akademinin tüm öğretmenleri ile Protestan rahiplerden oluşan ***college of ministers and professors,*** işe yeni alınacak öğretmen adayları ile rektör adayını seçme yetkisine sahipti. Ancak, yeni öğretmenler ile rektör, bu öneriler dikkate alınarak, şehir meclisi üyelerinin kendi aralarından seçtiği mutemetlerden ***(syndics)*** oluşan dört üyeli, ***small council*** adlı kurul tarafından atanıyordu. Rektörün görev süresi 2 yıldı ve bu süre bir kez uzatılabiliyordu. Rektörün başlıca görevi, akademinin mali kaynaklarını yönetmek, kütüphaneyi denetlemek, öğretim üyelerini yönlendirmek ve öğretmenlerle öğrenciler arasındaki anlaşmazlıkları ve disiplin işlerini karara bağlamaktı. Rektörün ruhban sınıfından olması zorunlu değildi. Akademide, senato muadili, akademik nitelikte veya başkaca bir kurul yoktu.

Edinburgh Üniversitesi Edinburgh kent meclisince kurulmuş ve kuruluş fermanı İskoçya'nın ilk protestan Kralı olan 6.James tarafından yayımlanmıştı. Cenevre Akademisi'nin aksine, Edinburgh Üniversitesi'ne bu fermanla diploma verme yetkisi tanınmıştı. Edinburgh kent meclisi, yine Cenevre'nin aksine, üniversitenin yönetiminde ruhban sınıfına hiçbir yetki vermedi. Üniversite, kent meclisinin seçtiği bir komite tarafından yönetiliyor ve tüm atamalar bu komite tarafından yapılıyordu.

Leiden Üniversitesi'nin ilk yönetim kurulu ***(College van Curatoren)*** kent meclisince atanan üniversite mensubu olmayan üç kişiden oluşuyordu. İlk kurulun başkanı, 31 yaşındaki Ian van der Does idi. Kurulun terkibi, daha sonraları, belediye başkanınca atanan rektörün başkanlığında, kent meclisince seçilen 4 üye ***(curatores)*** ile dört fakültenin birer profesör temsilcisinden ***(assesores)*** oluşacak şekilde değiştirildi.

Dublin'de kurulan Trinity College ise, Oxford ve Cambridge'deki kolejlerden farklı olarak, tek bir ***visitor*** yerine, 7 üyeli ***Board of Visitors*** tarafından denetleniyordu. Bu denetleme kurulunun üyeleri, üniversite mensubu veya ruhban sınıfından değildi. Kolejin eğitim-öğretim ve iç işleyişi ise, Oxford ve Cambridge'de olduğu gibi, öğretmenlerden oluşan ve bir anlamda bugünkü senatonun muadili olan ***Board of Fellows***'a bırakılmıştı.

Böylece, bugün başta Anglo-Sakson ülkeleri olmak üzere, birçok ülkedeki, üniversite mensubu olmayan kişilerden oluşan veya bunların çoğunluğu oluşturduğu kurullara dayalı üniversite yönetim modelinin *(lay governance)* felsefesinin John Calvin'e dayandığı ve bu tür yönetim modelinin günümüzden yaklaşık 5 yüzyıl önce Protestan üniversitelerinde başladığını görüyoruz.

Kökü Ortaçağ Avrupası'na dayanan üniversite hem Kilise, hem de sivil devletle hiyerarşik ilişki içinde olmuştur. 1500-1800 döneminin en belirgin diğer bir özelliği, Kilise'nin etkisinin giderek azalması, sivil devletin ve yerel yönetimlerinin etkilerinin buna orantılı olarak artmasıdır. Ancak, üniversite bu suretle bir yandan giderek laikleşirken, diğer yandan da eskiden sahip olduğu özerkliği de giderek kaybetmiştir. Modern devletin oluşmaya başlamasıyla, sivil otorite, istihdam edeceği üst düzey kamu görevlileri, yargıçlar, kamu hizmeti gören tıp doktorları, avukatlar ve diğer alt düzey kamu görevlilerinin yetiştiği kurumların üzerindeki etkisini her yönüyle artırmıştır. Bu etki müfettişler veya özel komisyonlarca yapılan denetimler, çeşitli karar, kararname ve yönetmelikler ve işe almada aranan şartlarla kendini göstermiştir. Üniversiteler müfredatlarını bu şartlara uydurmada zorlanmışlar, üniversitelerin yeterli görülmediği alanlarda ise, yukarda görüldüğü gibi, üniversite dışı yükseköğretim kurumları açılmıştır.

Örneğin, Fransa'da Kral 14.Louis'nin devleti yeniden yapılandırma programının yöneticisi **Colbert** zamanında 1679'da çıkarılan bir kararname ile hukuk müfredatı yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra tıp müfredatı da aynı şekilde düzenlenmiş, profesörlükler ihdas edilmiş ve bunların sayıları belirlenmiştir. Parlamento 17. ve 18. yüzyılda üniversitede işe girmek için boş kadroların ilan edilmesini ve merkezi sınavların ***(concours de l'aggregation)*** yapılmasını yasalarla düzenlemiştir. Bazı hallerde ise, Kral doğrudan atama yapmıştır. İspanya'da da buna benzer sınavlar ***(oposiciones)*** konmuş, ancak, torpil, yakınları kayırma ve rüşvetin artması üzerine, üniversitede profesör olarak istihdam edilecek kişilerin seçimi 1623'de Kraliyet Konseyi'ne verilmiştir. 18. yüzyıl sonlarında ise, profesörü atama yetkisi tamamen üniversite dışı devlet yetkililerine verilmiştir. Profesör atama yetkisi diğer ülkelerde de üniversitenin uhdesinden çıkmıştır. Yakınlarını kayırma ve içeriden besleme ***(inbreeding)*** bazı hallerde o dereceye varmıştır ki, Marburg, Giessen ve Tübingen gibi bazı prestijli Alman üniversiteleri dahi, aile üniversitesi ***(Familien universitat)*** olarak anılmaya başlamıştır. Cenevre, Basle, Edinburgh, Pavia, Salamanca ve Valladolid gibi, daha birçok köklü üniversitede de benzer olayların yaşandığı görülmüştür. Bu tür olayların yaşanmadığı Leiden, Edinburgh, Trinity College, Padua, Göttingen ve Halle gibi üniversiteler neredeyse istisna teşkil etmiştir. Profesörler, örneğin Louvain ve Milano'da kent meclisi, Padua'da Venedik Senatosu'nun görevlendirdiği üç senatör, Ingolstadt, Tübingen ve Halle'de Prens tarafından atanmaktaydı. Paris, Louvain, Oxford ve Cambridge'de doğrudan Kral tarafından finanse edilen profesörlükler ihdas edilmişti. İngiliz kralları Oxford ve Cambridge'deki kolej müdürlerinin seçimlerine müdahale etmekteydi. Profesör atamaları genellikle üniversitenin görüşü alınarak veya üniversitenin önereceği adaylar arasından yapılmakla birlikte, bunlara itibar edilmediği de oluyordu.

Cambridge'in idari ve akademik yapısı **Kraliçe 1.Elizabeth** tarafından 1570'de çıkarılan bir fermanla köklü bir şekilde değiştirildi. Buna göre, **vice-chancellor,** 1586'dan itibaren kolej müdürlerince önerilen 2 aday arasından

tüm mezunlarca seçilmeye başladı. Üniversite yönetim kuruluna benzer bir kurul olan **Caput**'un üyeleri ise, ***vice-chancellor*** ve 2 **proctor**'un önerdiği 5 aday arasından kolej müdürleri, üst fakültelerin mezunları ***(doctors)*** ve ***Non-Regent House***'un (üniversitenin öğretmen olmayan tüm mezunlarından oluşan kurul) 2 temsilcisinden oluşan bir seçiciler kurulu karafından 1 yıl için seçilmeye başlandı. Büyük Genel Kurul veya Akademik Genel Kurul'a sunulacak tüm karar taslaklarını hazırlama yetkisi ***Caput***'a verildi. Bu tarihten itibaren, ***vice-chancellor*** kolej müdürleri arasından seçilmeye başladı. ***Vice-chancellor***'un atanması ***Chancellor*** tarafından yapılıyordu. Bu meyanda, 1561'den itibaren kolejlerin kıdemli üyelerinin ***(fellows)*** evlenmesi yasaklandı; bu yasak 1861'e kadar sürdü. Öğretmen adaylarını önerme yetkisi ***vice-chancellor*** ve kolej müdürlerine verildi.

Başpiskopos Laud'un 1636'da yayımladığı statüye göre, Oxford'da yönetim yetkileri esas olarak, ***vice-chancellor***'un başkanlığında, kolej müdürleri, yukarıda sözü edilen 2 proctor ve bazı seçilmiş profesörlerden oluşan ***Hebdomadal Board*** adlı, haftada bir toplanan kurulda toplanmıştı.

Böylece, Oxford ve Cambridge'de yönetim yetkileri tüm öğretmen ve mezunlardan oluşan büyük genel kurullardan (Oxford'da ***congregatio magna,*** veya ***convocation,*** Cambridge'de ***senate),*** daha küçük yönetim kurullarına (Oxford'da ***Hebdomadal Board,*** Cambridge'de ***Caput***) geçmeye başladı. V***ice-chancellor***, 1569'dan itibaren Oxford'da da kolej müdürleri arasından ***convocation*** tarafından seçilmeye ve ***chancellor*** tarafından atanmaya başladı. Böylece, Oxford ve Cambridge'deki büyük genel kurulların yetkileri 16.yüzyıl sonlarından itibaren giderek azalmaya başladı. Buna paralel olarak ***vice-chancellor*** ile kolej müdürleri üniversitelerin gerçek anlamda yöneticileri oldu.

Keza, Güney Almanya'daki üniversiteler doğrudan Prens tarafından atanan kişilerin denetim ve hatta yönetimi altına alınmıştı.

Bu tür dış müdahelelerin üniversitedeki eğitimin kalitesini artırdığı ve sivil devletin mali yardımlarının üniversite profesörlerinin hayat standartını yükselttiği tarihi gerçeklerdir. Ne var ki, profesörler artık öğretme yetkisi *(licentia docendi)* kendi meslekdaşları yerine sivil otorite tarafından verilen, aylıklı kamu görevlisine dönüşmeye ve Ortaçağ'da sahip oldukları serbestlik, muafiyet ve ayrıcalıklarını *(libertates, immunitates et honores)* kaybetmeye başlamışlardır. Maaşları devlet tarafından ödenen profesörler *(professores salariati)* ile geçimlerini Kilise ödeneklerinden veya vakfiyelerden sağlayan profesörlerin *(professores beneficiati)* sayısı, maaşları öğrencilerin ödedikleri ücretlerden karşılanan öğretim üyelerine kıyasla artmaya başlamıştır.

Hümanizma ve Rönesans uzun vadede üniversitelerin laikleşmesine önemli etki yapmıştır. Ancak, ilk dönemlerde tersine bir gelişme yaşanmıştır. Gerek Katolik, gerek Protestan, gerekse İngiltere'de Anglikan Kilisesi'ne ve

yer yer bunlarla özdeşleşen devlet başkanlarına bağlılık yemini profesörler için zorunlu kılınmış, özellikle Karşı Reform döneminde Katolik üniversitelerinde Hristiyanlık doktrini ile çelişen kitapların okutulması ve bu gibi konuların anlatılması yasaklanmıştır. Ancak, bu tür anormal kısıtlamalar Aydınlanma ile birlikte kaybolmuş ve sonuçta üniversite, bugünkü gerçek anlamda laik ve liberal yapısına kavuşmuştur.

Üniversitenin iç yapısına gelince, en yüksek akademik ve idari kurul, büyük ölçüde bugünkü senatonun eşdeğeri olan genel kuruldu ***(concilium generale, congregatio generalis, plena, senatus, consistorium, claustro plena).*** Ortaçağ'da her mezun genel kurulun üyesiyken, bu kurul giderek küçülmüş ve Fransa, Almanya ve İsveç'te bir çok üniversitede sadece kıdemli profesörlerden ***(professore ordinarii)*** veya İspanya'da olduğu gibi sadece kürsü profesörlerinden ***(catedraticos)*** oluşmaya başlamıştır. Bologna Modeli'nin hala yürürlükte olduğu Bologna, Montpellier, Salamanca, Padua, Poitiers ve Orleans gibi az sayıdaki üniversitede ise genel kurul sadece "öğrenci milletlerinin" başkanlarından ***(consiliarii)*** oluşmakta, profesörlerin ise fakültelerde kurulları bulunmaktaydı.

Hemen hemen her üniversitede rektörün başkanlığında, daha az sayıda üyeden oluşan yönetim kurulları vardı. Bu kurullar Kıta Avrupası'nda rektörün başkanlığında, rektör yardımcıları ve dekanlardan veya bazı üniversitelerde bunlara ek olarak birer fakülte temsilcisinden oluşmaktaydı. Salamanca Üniversitesi'ndeki ***claustro de consiliaros***, öğrenci rektörün başkanlığında, en az 21 yaşında olma şartıyla öğrencilerin kendi aralarından seçtikleri 8 temsilciden oluşmaktaydı. Ancak, gerçek yönetim gücü 10 kürsü profesörü ve 10 asilden oluşan ***claustro ordinario***'daydı. Ne var ki, kürsü profesörleri, öğrenci rektör ve diğer idari görevliler ***claustro de consiliaros*** tarafından seçilmekteydi; bu kurulun görevi de zaten sadece bu seçimleri yapmaktı.

İspanyol üniversitelerinin yönetiminde üniversite mensubu olmayan üyelerin de bulunmakta olduğu, yukarıda zikredilen asillerin temsilcisi 10 üyede görülmektedir. Bunun diğer örnekleri yukarıda Edinburgh, Leiden ve Trinity College'da verilmişti. Bologna ise, bu konuda başka bir örnektir. Bologna'da başlangıçta öğrencilerle kent halkı arasındaki sorunlara çözüm bulmak için kent meclisince atanan ve ***riformatori della studia*** adı verilen üniversite dışı üyeler, 16 yüzyılın ortalarından itibaren ***assunteria di studia*** adlı kalıcı bir organ oluşturdu. Profesörlerin atanması, müfredatın tespiti, disiplin ve ceza işlerine ilişkin tüm yetkiler 1796'ya kadar bu kurulun elindeydi.

Günümüzde Kıta Avrupası'ndaki bir çok üniversitede profesör düzeyindeki nihai atama yetkisinin eğitim bakanlıklarında olmasının, öğrenci temsilcilerinin ve üniversite mensubu olmayan kişilerin de üniversitenin çeşitli kurullarında yetkili olarak görev almalarının tarihi kökenlerinin 16. yüzyılda olduğunu görüyoruz.

Fakültelerin de dekanın başkanlığında, genellikle sadece profesörlerden veya onların temsilcilerinden oluşan kurulları vardı ***(concilia facultatis).*** Dekan genellikle bu kurul tarafından kendi üyeleri arasından seçilmekteydi.

Rektör eski üniversitelerde, genellikle senato tarafından kıdemli profesörler arasından seçilmekte, daha sonra kurulan üniversitelerde ise, üniversiteyi kuran otorite (Kral, Prens veya yerel yönetim) tarafından atanmaktaydı.

Bologna Modeli'ne göre, kurulmuş üniversitelerdeki öğrenci rektör zamanla önce sembolik bir makama dönüştü. Bir çok üniversitede ise daha sonra tamamen kaldırılarak, rektörün, öğrencilerin de katıldığı bir seçimde kıdemli profesörler arasından seçilmesi usul haline geldi. Bu tür üniversitelerde dahi, profesörleri atama yetkisi zamanla devlet başkanı, yerel yönetim veya dini otoritenin yerel temsilcisine geçti.

Kıta Avrupası'ndaki kolej modeline göre kurulmuş kompakt üniversitelerde, kolejin müdürü aynı zamanda rektördü.

Rektöre idari işlerde yardımcı olan, üniversitelerde bugünkü genel sekreterin eşdeğeri konumundaki yetkilinin unvanı ülkeden ülkeye değişmekteydi ***(dictator, notarius, syndicus, registrar).*** Bunların en az bakalorya düzeyinde öğrenim görmüş olmaları, genellikle hukuk fakültesinde öğrenci veya bu fakülteden mezun olmaları şarttı. Çok önemli diğer bir idari makam da mali konular sorumlusuydu ***(treasurer, oeconomos, quaestor, aedilis, provisor fisci, receptor generalis, massarius, mayordomo, hacedor, administrator).*** Uppsala Üniversitesi'nde bu görevi yapan kişi doğrudan İsveç Kralı tarafından atanmaktaydı.

Ortaçağ'dan gelen bir gelenek olarak, üniversitenin öğrenciler dahil tüm mensupları ile bunların aileleri, uşakları ve üniversitenin tüm idari personelinin her türlü disiplin ve adi suçlar dahil ceza işlerine bakma yetkisi üniversitenin kendi mahkemelerindeydi. Paris Modeli üniversitelerde bu mahkemenin başkanı rektör, Bologna Modeli üniversitelerde ise, öğrenci rektör değil, sivil veya dini otoritenin atadığı şansölye veya diğer yetkiliydi. Bu mahkemeler zamanla sadece disiplin konularına bakan kurullara dönüşmüştür.

Üniversite bir kurum olarak ortaya çıktığı ilk günden itibaren kendi dışındaki bir dini veya sivil otoritenin himayesine sığınmıştır. Üniversitenin yetki ayrıcalık ve muafiyetlerinin ve giderek artan bir ölçüde finansmanının da kaynağı bu otorite olmuştur. Bu nedenle, söz konusu dini veya sivil otoriteyi temsil eden bir kişi veya kişilerden oluşan ve rektörün üstünde yer alan bir makam, zamanla üniversitenin idari yapısı içinde yer almıştır. Dini veya sivil otorite tarafından bu makama atanan kişinin unvanı genellikle şansölye idi.

Üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının sayısı ve çeşitliliğinin artamasının yanında, eğitimin giderek güçlenen modern devletin asli görevleri arasına girmesi karşısında şansölyelik yetersiz kalmaya başladı ve zamanla sembolik bir makama dönüştü. Bunun yerine, 18. yüzyıldan itibaren denetim, hatta yer yer yönetim ve yönlendirme, eski deyimle sevk ve idare gücü, devlet yapısı içindeki bakanlıklara, bunların alt birimlerine ve/veya bu amaçla oluşturulan kurullara geçmeye başladı.

Bunun ilk örnekleri, İspanya'da daha 17. yüzyıl başlarında 1623'de kurulan ***Junta de Education*** ve ***Junta de Colegios*** ile Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın 1760'da kurduğu ***Studienhofkomission*** ve işgali altındaki Kuzey İtalya'da ayrıca kurduğu ***Magistrato Generale degli Studi***'dir. Bu örnekleri, bir bakıma ilk eğitim bakanlığı olarak kabul edilen 1773'de Polonya'da Crakow Üniversitesi'nin rektörünün başkanlığında, özellikle ilk ve ortaöğretim kurumlarının öğretmenlerinin yetiştirilmesini düzenleme ve tüm eğitim kademeleri üzerinde gözetim ve denetim yapma görevleriyle kurulan komisyon izledi.

Üniversitelerin gözetim, denetim ve hatta yönetimi, giderek kurumlaşan bu tür yapılara, daha sonra da merkezi yapının güçlü olduğu ülkelerde bakanlıklara geçmiştir. Yerel yönetimlerin güçlü olduğu veya federatif yapılardaki ülkelerin prototipi ise Leiden üniversitesinde ***curatores***'dir. Bu model Belçika, İsviçre ve Almanya'da giderek yaygınlaşmıştır. Bu tür kurullar rektörün atanması dahil, geniş akademik, idari ve mali yetkilerle donatılmıştır. Bu yönetim modeli günümüzde İsviçre'nin federal üniversiteleri ile Hollanda üniversitelerinde, anahatları ile aynen uygulanmaktadır. İdari ve mali yetkiler, 19. yüzyıldan itibaren İsviçre'nin kantonal üniversitelerinde kanton eğitimi bakanlığına, Almanya'da ise hükümet tarafından atanan, önce ***Kurator*** daha sonra ***Kanzler*** unvanlı kişide toplanmıştır. Ayrıca eğitim bakanlıklarının akademik konulardaki yetkileri de giderek artmıştır.

Üniversitenin başlıca mali kaynakları, 16. yüzyılda vakfiye gelirleri, bağışlar ve öğrencilerin ödedikleri ücret ve harçlar, din adamı olan öğretmen ve öğrenciler için Kilise'nin sağladığı yardımlar ile çeşitli gerçek kişi, kurum veya kuruluşların yaptığı ayni veya nakdi yardımlardı. Zaman ilerledikçe kralların, prenslerin, aristokratların ve yerel yönetimlerin ihdas ettikleri profösörlüklere atanan öğretim üyelerine ödenen ücretler gibi nakdi katkıları arttı ve bunlar zamanla kurumsal nitelik kazandı. Ayrıca, üniversitelerin çeşitli vergi muafiyetleri olduğu gibi, bazı vergilerin bir kısmı çeşitli amaçlarla üniversitelere tahsis edilmeye başlandı.

Başlıca gider kalemleri, öğretim üyelerine ödenen ücretler, tesislerin bakım ve onarımı için yapılan harcamalar, fakir öğrencilere yapılan yardımlar ve diğer işletme masrafları ile cari giderlerdi. Örneğin Salamanca Üniversitesi'nin giderlerinin %39'u öğretim üyelerine ödenen ücretler, %26'sı bakım onarım ve çeşitli cari harcamalardan oluşmaktaydı.

Yeni fen bilimlerinin müfredatlara girmeye başlamasıyla laboratuar ve teçhizat için yapılan harcamalar da artmaya başladı. İlk botanik bahçeleri Bologna (1544), Pisa (1567), Leipzig (1580), Leiden (1587), Basle (1588), Montpellier (1566), Padua (1594), Delft (1614) ve Amsterdam'da (1619) kuruldu. Modern fen bilimlerinin müfredata girdiği ilk fakülteler tıp fakülteleridir. İlk üniversite hastanesi ise 1795'de Leiden'de kurulmuştur. İlk rasathaneler Leiden (1632), Ingolstadt (1639), Utrecht (1642) ve Kopenhag'da (1642), ilk kimya laboratuarı ise Nurnberg yakınındaki Altdorf'da (1682) kurulmuştur.

Ortaçağ'da esasen sadece kolejlerin küçük kütüphaneleri vardı; üniversite kütüphaneleri 16. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlamıştır. Kütüphanelerin çoğu kralların veya aristokratların bu amaçla yaptıkları şartlı bağışlarla kurulmuştur. Oxford'da 1602'de kurulan **Bodleian Kütüphanesi** dışındaki üniversite kütüphaneleri 18. yüzyıla kadar cılız kalmıştır. Yeni Bilim'in ve kitap ticaretinin gelişip yayınlamasıyla beraber, kütüphaneler büyümeye ve bunlar için yapılan harcamalar önemli bir gider kalemi olmaya başlamıştır. Fransa'da 1662'de, İngiltere'de 1702'de çıkarılan matbaa kurulmasına ve telif haklarına ilişkin kanunların çıkması ve daha sonra Prusya'da çıkarılan kararnamelerle, basılan her kitabın belirli sayıdaki kopyalarının kütüphanelere ücretsiz olarak verilmesinin zorunlu kılınmasıyla üniversite kütüphaneleri gelişmeye başlamış, bu amaçla yapılan bağışlar artmış, kütüphanecilik bir meslek olarak gelişmiş ve kütüphane müdürü yarı akademik konumu ile üniversitenin üst düzey yöneticileri arasındaki yerini almıştır. Gottingen, Leiden, Louvain, Freiberg, Dublin (Trinity College), Lisbon, Salamanca ve Krakow'un yanında, Fransa'daki bazı ***grandes ecoles***'in kütüphaneleri önemli bilim merkezleri haline gelmiştir.

İlk üniversite basımevi 1470'de Sorbonne'da kurulmuş, bunu Cambridge (1583) ve Oxford (1584) izlemiş, üniversite basımevleri kısa sürede önemli merkezlere yayılmıştır. Leiden Üniversitesi'nde üniversite ile beraber 1575'te basımevi de kurulmuş, bu basımevinin işletmesi 1620'de sözleşme ile **Elsevier** ailesine devredilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ortaçağ Avrupası üniversitelerinde öğrencileri öğretmenlerden ayırdetmek çok zordu. 16. yüzyıldan itibaren bu durum hızla değişmeye başlamıştır. Bir çok üniversitede giderleri şartlı bağış ve vakfiyelerden karşılanan sürekli profesörlükler ihdas edilmiştir. Bir çok üniversitede çekirdek kadroyu oluşturan sürekli profesörlerin yanında, çeşitli unvanları olan öğretim üyeleri ve yardımcılarından oluşan bir kadro kurulmuştur. Örneğin, Louvaine'de çekirdek kadrodaki profesörlere ***professores regentes*** denmekte ve sadece bunlar kurullara katılmaktaydı; ***professores legente*** ise sadece ders verme yetkisine sahipti. Bazı üniversitelerde maaşları Kral tarafından ödenen profesörlere ***professores regii, professores caesarii*** veya ***regius professors*** deniyordu. İspanya'da sabahları temel dersleri verenlere ***catedras mayores***, öğleden sonraları yardımcı kitapları okutanlara ***catedras minores*** deniyordu. Gün geldiğinde

üniversitedeki bir profesör kadrosuna atanmak için beklerken özel ders vererek geçimlerini sağlayanlara Almanya'da ***Privatdozenten,*** temel dersleri verenlere ***ordinarii***, yardımcı kitapları okutanlara ***extraordinarii,*** bunların Fransa'daki eşdeğerlerine ise, ***docteurs regents*** ve ***docteurs agreges*** deniyordu.

İyi ders vermek, yayın yapmaktan daha önemliydi. Ancak, 18. yüzyıldan itibaren yayının önemi hızla artmıştır. Örneğin, 1765 itibarı ile Göttingen'de ilk atanan öğretim üyelerinin ortalama yayın sayısı 5, profesörlüğe yükseltilenler için ise bu sayı 10'du. Bu yayınlar genellikle ders notları veya ansiklopedik bilgi derlemeleriydi. Yine aynı dönemlerde profesörler bir çok ülkede sivil ve dini otoritelere danışmanlık yapmaya başlamışlardır.

O dönemlerde esasen bir seremoniyle alınan doktora, profesör düzeyindeki atamalar için genellikle şarttı.

Ortaçağ'da büyük bölümü din adamı ***(clergy)*** olan öğretim üyeleri, 16. yüzyıldan itibaren tıp fakültelerinden başlayarak hızla laikleşmiştir ***(lay professoriate).*** Buna karşılık, daha önce de belirtildiği gibi, sivil otoritenin atamalardaki yetkisi de artmıştır. Düzenli maaşa bağlanmış profesörlere ***(professores salariati)*** derslerine kaydolan öğrenci sayısına göre, öğrencilerin ödedikleri ücretlerden ek ödeme yapılabiliyordu. Sanat fakültelerinde ise, öğretim üyelerinin maaşları neredeyse tamamen öğrencilerin ödedikleri ücretlerden karşılanıyordu. Yukarıda sözü edilen çeşitli kolejler ve ***gymnasia illustria*** gibi, esasen üst fakültelere hazırlık mahiyetinde eğitim veren sanat fakültelerine rakip kurumlar çoğalmaya başlayınca, bu fakültelerdeki öğrenci sayıları düşmüş ve bu nedenle öğretim üyelerinin gelirlerinde de ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Örneğin, Almanya'da sanat fakültelerine kaydolan toplam öğrenci sayısı 1720'de 4400 iken, 1790'da 3400'e, 1800'de ise 299'e düşmüştür.

Yukarıda belirtilen torpil, kayırma ve içten besleme *(inbreeding)* gibi, fevkalade zararlı tutumların yanında, azalan öğrenci sayıları karşısında gelirlerin düşmesini önleme amacıyla genç ve yetenekli elemanların işe alınmasını engellemek gibi olumsuzluklar da ortaya çıkmıştır. Bu tutumlar dış otoritelerin üniversiteleri denetleme eğilimlerini güçlendirmiştir.

16. yüzyıl sonlarında dahi, öğretim üyeleri esasen genel öğretmen niteliğindeydi. Aynı öğretim üyesinin hem İbranice, hem hukuk, hem tıp, hem de teoloji öğretmesi nadir rastlanan bir olay değildi. Yeni Bilim'in gelişmesi ile öğretim üyeleri çok daha dar alanlarda uzmanlaşmaya başlamışlardır. **Melanchton'un başlattığı kürsü sistemi,** klasik fakültelerden oluşan üniversitelerde de hızla yaygınlaşmış, özellikle Almanya ve Hollanda'daki Protestan üniversitelerinden sonra, gerçek anlamı ile İskoçya'da uzman kürsü profesörlüğü olarak kurumlaşmıştır. 18. yüzyılda İskoç üniversitelerindeki

Colin Maclaurin (matematik), **Joseph Black** (kimya), **Francis Hutcheson** (tarih), **Adam Smith** (iktisat) ve **John Millar** (hukuk ve iktisat tarihi) gibi, gerçek bilim adamı kürsü profesörleri, Kuzey Avrupa Protestan üniversitelerindeki meslekdaşları ile birlikte Aydınlanma'nın öncüleri arasında yer almışlardır.

Öğrenci kabulünde uzun süre herhangi bir kriter aranmamıştır. Üniversiteye kaydedilecek öğrencilerde daha önce okudukları okullardaki bitirme sınavlarını başarmış olma şartının aranmasının gerekliliği, ilk kez Jena'da öğretim üyelerince dile getirilmiştir. Almanya'da 1788'den itibaren lise ***(gymnasium)*** bitirme sınavlarının ***(abitur)*** başarılması şartının aranmaya başlaması, ortaöğretim ile yükseköğretim kademesi arasındaki ayırımın belirginleşmeye başlamasına yol açmıştır. Eğitim kademelerinin ilk, orta ve yükseköğretim olarak kurumsallaşması ise, ancak bundan sonra, 19. yüzyılda resmiyet kazanabilmiştir.

Katolik ve Protestanlar dışındaki din ve mezheplere mensup öğrencilerin kabulü ilk kez 16.yüzyıldan itibaren Padua'da başlamış, ancak Musevi öğrencilerden üç kat fazla ücret alınmıştır. İlk kız öğrenci de 1678'de Padua üniversitesi'nden mezun olmuştur.

Devlet ve yerel yönetim bürokrasilerinin büyüyüp kurumsallaşarak güçlenmesi, 17. yüzyılın sonlarına doğru üniversiteye olan talebi artırmıştır. Üst gelir gruplarındaki ailelerin çocukları öğrencilerin çoğunluğunu oluşturmaya başlamıştır. En çok rağbet gören fakülte 15. yüzyılda sanat, 16. yüzyılda teoloji iken, 17. yüzyılda hukuk öne çıkmış, 18. yüzyılda ise tıp birinci sıraya yükselmiştir. 16. yüzyılın başlarından itibaren, din adamı olmayan sivil öğrenciler çoğunluğa geçmeye başlamış ve bu eğilim giderek artmıştır. Ancak, üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısının yaş grubu (o dönemde 16 - 25) nüfusuna oranı olarak tanımlanan okullaşma oranı 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da ortalama %2, en yüksek olan ülkelerde ise, ancak %3 civarında kalmıştır. Bu oran, sayıları artmaya başlayan üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının da etkisiyle, 18. yüzyıl sonlarında %1 civarına düşmüştür.

Öğretim dili 18. yüzyıl sonlarına kadar Latince ***(lingua franca)*** iken, bu yıllardan itibaren Hümanizma ve Aydınlanmanın etkisini göstermesiyle, milli dillere dönüşmüştür.

Ortaçağdan gelen, bakalorya, lisans ve doktora derecelerinden oluşan diploma sistemi ile hukuk, tıp ve teoloji gibi üst fakültelere girmek için sanat fakültesini veya bunun eşdeğerini bitirmiş olma şartı, bu dönemde de sürmüştür. Ancak, sanat fakültesini bitirenlere verilen dereceye bu dönemde ***Magister Artium*** denmeye başlamıştır. Yeni Bilim klasik üniversite dışındaki sanat fakültelerinin müfredatlarına daha kolaylıkla ve daha hızlı girmiş ve bu fakülteler çok daha kısa sürede gerçek fen ve edebiyat fakültesi niteliğini kazanmaya başlamışlardır. Bu fakültelere yer yer felsefe fakültesi adı da verilmeye başlanmış, bazı sanat ve felsefe fakültelerinde ise ***doctor***

philosohiae adlı lisansüstü düzeyde bir dereceye yönelik programlar başlatılmıştır. Günümüzde alanına bakılmaksızın, doktora derecesi'ne ***Doctor of Philosohy*** (felsefe doktoru) denmesinin ve bunun kısaltılmış adının ***Ph.D.*** olmasının tarihi kökeni bu fakültelerdir.

Söz konusu dereceler için gereken minimum öğrenim süreleri de 17. yüzyılda kesinlik kazanmaya başlamıştır. Bu süreler, ortalama olarak sanat bakaloryası ***(Bachelor of Arts)*** için 4 yıl, sanat lisansı ***(Magister Artium*** veya ***Master of Arts)*** için bakaloryanın üstüne 3 yıl, hukuk, tıp ve teoloji için sanat lisansının üstüne 3 ile 7 yıl arasındaydı.

Doktora derecesi ise, herhangi bir fakülteden lisans derecesi alındıktan sonra, esasen bir seremoni olan sınav sonunda verilen bir unvandı. Doktora bu anlamda, akademik yaşama girişi simgeleyen tören sonunda verilen bir dereceydi. Doktorasını alan kişinin öğretmenlerine ve mesai arkadaşlarına ziyaretler ve hediyeler vermesi adetti ***(Pompa).*** Bu adet törenin bir parçasıydı.

Doktoranın lisanstan tek farkı, sözlü sınavın daha uzun ve esasen bir tören niteliğinde olmasıydı. Bu törensel sınava esasen lisans derecesini aldıktan bir gün sonra dahi girmek mümkündü; doktora için ek bir eğitime ve tez hazırlamaya gerek yoktu. Ancak, üniversite öğretim üyeliği ***(doctor regens)*** için doktora şarttı. Ne var ki, atama ayrı bir işlemdi; yani her ***doctor***, ***doctor regens*** olamıyordu.

Görüldüğü gibi, o dönemdeki ***doctor*** derecesi bugünkü doktora ***(Ph.D.)*** derecesinden çok farklıydı. Bugünkü doktora derecesine bir ölçüde benzeyen tek derece, bazı sanat ve felsefe fakültelerinde yeni başlayan ***doctor of philosophiae*** derecesiydi.

Hukuk ve tıp mesleklerini icra etmek için lisans derecesi yeterliydi; doktora derecesi şart değildi. Lisans derecesi normal olarak bakalorya aşamasını takip eden ek bir eğitim süresi sonunda yapılan sözlü sınavla alınıyordu. Yazılı sınavlar yoktu; ilk yazılı sınav ***"Tripos"*** adıyla 1792'de Cambridge'de başlamıştır. Sistematik sınav yönetmelikleri ilk kez 1801'de Oxford ve Cambridge'de yürürlüğe girmişti.

Yükseköğrenimin öğrencilere maliyeti, üniversite, fakülte ve sonuçta alınan dereceye bağlı olarak, kalifiye bir işçinin bir ile on yıllık maaşı arasında değişmekteydi. İspanya ve Polonya'da 17. yüzyıl başına kadar bakalorya derecesi'nin dahi tıp ve hukuk meslekleri icra etmek için yer yer yeterli kabul edilmesi ve lisans derecesinin ek maliyeti, bakalorya derecesine sahip öğrencilerin sadece %2'sinin lisans öğrenimine devam etmeleri sonucunu doğurmuştur.

Derece, unvan ve benzeri kazanımlar için gereken asgari süreler ve meslek icra etmek için yeterli kabul edilen dereceler, ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içinde değişik yörelerdeki üniversiteler arasında dahi büyük farklılıklar göstermekteydi.

Diploma denkliği o dönemde de büyük bir sorundu. Bu teknik sorunun yanında, sivil devletin kamu görevlisi olarak istihdam edeceği üniversite mezunlarının devlete ve devlet başkanına sadakatlarını garanti altına almak amacıyla, kamu görevine giriş için devletin etkisi altında bulundurduğu yükseköğretim kurumlarından mezun olma şartları getirilmiştir. İlk olarak 1534'de Polonya'da başlatılan bu uygulamayı, Portekiz (1538), İspanya (1559), Hollanda (1570), Fransa (1603), İsveç (1655), Prusya (1723), Avusturya (1774) ve Rusya'da (1798) aranmaya başlanan benzer şartlar izlemiştir.

Yükseköğretimin giderek gelişen devlet ve yerel yönetim yapılarının gerektirdiği nitelikteki elemanları yetiştirmedeki yetersizliği, yeni uygulamalara yol açmıştır. Fransa'da 1498'den itibaren sivil mahkemelerde görev yapacak yargıç ve hakimlerde hukuk lisansı veya hukuk doktorasına sahip olma şartı aranmaya başlamıştı. 1546'da devlet hukuk mezuniyet sınavlarının usul ve esaslarını belirlemiş, bundan yaklaşık yüz yıl sonra da **Colbert** hukuk müfredatlarını kamu görevlilerinde aranan yeni niteliklere göre düzenlemişti. Ayrıca, 1766'dan itibaren Paris sanat fakültesine alınacak yeni öğretmenler ***(docteurs agreges)*** merkezi sınavla belirlenmeye başlamıştı. İspanya'daki uygulama da Fransa'dakine benzer nitelikteydi. Başka bir deyişle, Fransa ve İspanya'da devlet yeni öğretmenlerin işe alınmasından müfredatlara kadar uzanan bir yelpazede üniversitelere müdahale ediyordu.

Prusya ve İskandinavya'da ise, uygulama çok farklıydı. İsveç'te yargı mensupları için önce 1620'de staj, daha sonra 1678'de savcılar için giriş sınavı konmuştu. Danimarka'da 1736'da, İsveç'te 1750'de tüm kamu görevlileri için giriş sınavı kondu.

Prusya'da İmparator I.Frederick'in 1693'de başlattığı uygulama zaman içinde geliştirildi ve tüm yargı mensupları ve kamu görevlileri için üç aşamalı giriş sınavları ile birlikte, sınavlar arasında işbaşında zorunlu mesleki eğitim de kondu. Böylece, kamu yönetimi ***(Kameralwissenschaften*** veya ***Staatswissenschaften)*** kendi başına bir yükseköğretim alanı haline gelmeye başladı. Bu alandaki ilk kürsüler 1727'de Halle ve Frankfurt an Oder'de ihdas edildi. Daha sonra da Giessen (1777), Stuttgart (1781) ve Mainz'de (1782) kamu yönetimi fakülteleri kuruldu. Bu kürsü ve fakültelerin kurulmasının kuramsal temelleri, Alman Aydınlanmasının öncülerinden Marburg ve Halle üniversiteleri felsefe ve matematik profesörü **Christian Wolff**'un (1679-1754), devletin sosyoekonomik gelişmenin motoru olduğu yolundaki görüşlerine dayanmaktadır. Daha sonraları demografi ve halk sağlığı da bu kapsamda ele alınmıştır. İlginç olanı, Prusya'daki mesleğe giriş sınavlarına girmede üniversite mezunu olmanın şart koşulmamasıydı. Üniversitede 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan krizin başlıca nedenlerinden biri budur. Bu tür mesleğe giriş sınavları 1709'da avukatlara, 1718'de tıp doktorlarına da teşmil edildi; dahası bunlara Prusya üniversitelerinden mezun olma şartı getirildi. **Böylece, üniversite diploması ile meslek icra etme ehliyeti kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaya başladı.**

Özetle, devletin, toplumun ve meslek kuruluşlarının üniversitenin müfredat programlarına ve öğretim üyesi atamalarında izlenecek usul ve esaslara müdahalesi bu dönemde başlamıştır.

Günümüzde üniversite öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu, üniversitenin kökeninin, rektörün eşitler arasında birinci olduğu *(primus inter pares)*, tamamen kendi kendini yöneten bir alimler topluluğu *(free republic of scholars* veya *collegial model)* şeklinde bir kurumsal yapı olduğunu zannetmektedir. Özellikle Bologna modeli bu yapıya örnek olarak gösterilmektedir. Halbuki, ilk dönemlerde dahi, Bologna'daki öğretmenler bilgilerini ücret karşılığında pazarlayan girişimcilerdi. Kendi kendini yöneten kurumlar için en yakın gelen örnek Oxford ve Cambridge'deki kolejlerdir. Ne var ki kolejlerin üstündeki kurumsal yapıyı oluşturan Oxford ve Cambridge üniversiteleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

I.2.5 DÜNYAYA YAYILMA

Üniversite Avrupa'dan kolonistler, Katolikliği yayan tarikatlar (özellikle Cizvit ve Dominikan tarikatlarının mensupları) ve Kuzey Amerika'ya giden göçmenler tarafından yayılmıştır.

Avrupa dışındaki ilk üniversite Dominikan tarikatı mensupları tarafından 1538'de Santo Domingo'da kurulmuş ve derhal Papalık tarafından tanınmıştır. Üniversitenin amacı misyoner din adamları yetiştirmekti. Bunu, İspanyol Kralı tarafından 1571'de Lima ve 1595'te Meksiko'da kurulan üniversiteler izlemiş ve bu üniversiteler de Papalık tarafından hemen tanınmıştır. Bu ilk üniversitelere Salamanca Üniversitesi'ne tanınmış olan yetki ve ayrıcalıklar aynen verilmiştir. Bu tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl içinde Latin Amerika'da İspanyollar tarafından 24 üniversite kurulmuştur. Santiago (1685), Bogota (1704), Havana (1721), Karakas (1725), Cordoba (1761), Buenos Aires (1778), Ascunsion (1779) ve 1812'de Nikaragua'da kurulan üniversite bunların bazılarıdır. Portekiz kolonisi olan Brezilya'da ise ilk üniversite ancak 1922'de kurulmuştur.

Güney Asya'nın ilk üniversitesi olan Santo Tomas İspanyollar tarafından 1611'de Manila'da kurulmuştur.

Bologna Modeli'ne göre kurulmuş olan Salamanca Üniversite'nin yapısı İspanyolların kurduğu bu üniversitelere örnek teşkil etmiştir. Ancak, Salamanca'da rektörün öğrenci olmasına karşılık, öğrencilerin Latin Amerikan üniversitelerindeki yetkileri çok daha sınırlıydı. Rektörlük görevi bir yıl süreyle, dönüşümlü olarak üst düzey bir din adamı veya sivil bir yönetici tarafından yürütülüyordu. İspanyol kolonyal üniversitelerinin kuruluş amacı Kilise ve İspanyol Krallığı'nın çıkarlarına hizmet edecek dini ve sivil oligarşileri yaratmaktı. Üniversiteler yerel halka da açıktı ve özellikle misyonerlere etkili bir hizmet yapabilmeleri için gerekli olan yerel diller de öğretiliyordu. Bu

üniversiteler, Kilise'nin Katolikliği yaymak için ihtiyaç duyduğu din adamlarını ve koloni yönetiminde görev alan hukukçularla yöneticileri yetiştirmede başarılı olmuşlar, ancak kısıtlı amaçlarının yol açtığı dogmatizm nedeniyle, uzun süre yaratıcı ve eleştirel kültür ve bilim ortamı haline gelememişlerdir. Kaldı ki, kuruluş amaçları arasında bu işlevler zaten ön görülmemişti.

Buna karşılık, Kuzey Amerika'da Protestanlığın çeşitli mezheplerine mensup, dindar göçmenlerin kurduğu üniversiteler bambaşka bir çizgide gelişerek, zaman içinde Avrupa üniversitelerinden çok farklı kurumsal yapıları ortaya çıkardılar. İngiltere'den Amerika'ya göç edenlerin çoğu Anglikan Kilisesi'nin baskısından kaçarak dini özgürlüklerine kavuşmak isteyen aykırı inanç sahipleriydi ***(dissenters)***. Bunların amacı, yeni vatanlarında Avrupa'nın uygar yaşam tarzını yerleştirmek ve kendi dini inançlarına göre yaşamaktı. Önlerindeki model Oxford, Cambridge, İskoç üniversiteleri, özellikle esasen kent meclisince yönetilen Edinburgh Üniversitesi, John Calvin'in 1559'da kurduğu Cenevre Akademisi, 1575'de kurulan Leiden Üniversitesi ve 1593'de Dublin'de kurulan Trinity College idi. Ama, bu kadar karmaşık yapıdaki üniversiteleri taklit edecek kadar zengin değillerdi. Sonuçta, bu üniversitelerdeki kolejlerle, aykırı inanç sahibi aydınların kurduğu eğitim kurumları, düşünce ve tartışma toplulukları ***(dissenting academies)*** ve Kalvinist akademi ve üniversitelerin çeşitli unsurlarını içeren yapıları ortaya çıkardılar. İngiliz koloni yönetiminin yönlendirme ve desteği yoktu; kaldı ki, bağımsız zihniyetli göçmenlerin bu yönde talepleri de yoktu. Kendi okullarını kendi imkanlarıyla ve kendi bildikleri şekilde kurmaya başladılar.

Bunların ilki Massachusetts eyalet yönetiminin tahsis ettiği 400 sterlin ve zengin Protestan rahip ***John Harvard***'ın bunun yaklaşık iki katı tutarındaki bağışıyla, 1636'da kurulan **Harvard College**'dir. Harvard Üniversitesi'nin nüvesinin oluşturan bu kolejin öğrencilerinin çoğu din adamı olmak amacıyla okuyorlardı; öğretmenlerin çoğu zaten din adamıydı. Koleje kaydolabilmek için bir ortaöğretim kurumunu bitirmiş olmak şart değildi. Yunanca veya Latince bilmek ve kültürlü olmak yeterliydi. Bunlara ilaveten, coğrafya bilgileri ancak 1807'den itibaren aranmaya başladı. Hafta içi gündüz sabah 8'den akşam 5'e kadar, Cumartesi günleri ise yarım gün ders yapılıyordu. İlk yıl mantık, Yunanca, İbranice, retorik, din bilgisi, din tarihi ve bitki bilgisi, ikinci yıl bunlara ilaveten ahlak bilgisi, siyaset ve Aramaik, üçüncü ve son yılda ise aritmetik, astronomi, Süryanice, retorik ve din bilgisi okutuluyordu.

Massachusetts Eyalet Meclisi Harvard'a 28 Ekim 1637'de diploma verme yetkisi tanıyarak bir anlamda üniversite statüsü verdi. Kolej 1638'de eğitime başladı ve 1642'de ilk 9 mezununu verdi. Harvard College'ı kuran Puritan göçmenlerin arasında Cambridge'de 1585'de Protestanlar tarafından kurulmuş olan Emmanuel College mensubu 35 kişi vardı. Bunların görgüsüne göre kolej, kendi mensuplarınca ***(fellows)*** seçilen bir müdür ***(master)*** tarafından yönetilmeliydi. Ama, Harvard'da, Cambridge'in aksine, öğretmenlerin oluşturduğu lonca niteliğinde bir topluluk yoktu. Ayrıca, Kalvinist anlayışa göre, zihinleri yoğuran kiliseler ve eğitim kurumları, ruhban sınıfı ***(clergy)***

mensupları ile ruhban sınıfından olmayan sivil, daha doğru tabirle laik kişilerden *(laymen)* oluşan kurullar tarafından yönetilmeliydi. Dolayısıyla, Harvard ilk beş yılında, eyalet valisi, eyalet vali yardımcısı, eyalet mali işler sorumlusu, 3 hakim ve 6 Protestan rahipten oluşan bir komite tarafından yönetildi. Daha sonra 1642'de çıkarılan kanunla Harvard'da Gözlemciler Kurulu ***(Board of Overseers)*** adıyla ilk **"Sevk ve İdare"** kurulu kuruldu. Yirmibir üyeli bu kurulun 11 üyesi eyaletin üst düzey kamu görevlileri, 9'u ise Protestan rahipti. Kolejin müdürü (president) makam icabı *(ex oficio)* kurulun üyesiydi. Üniversitenin ***president***'ı (rektörü) Dunster, 1650'de Gözlemciler Kurulu'nun eyalet yönetiminden yeni bir statü almasını talep etti. Buna göre, Gözlemciler Kurulu üniversitelerin dış meseleleri ile uğraşacak, günlük iç yönetim için ise ayrı bir kurul oluşturulacaktı. İç kurulun, ***Harvard Corporation*** adıyla, Dublin Trinity College ile Oxford ve Cambridge'deki kolejlerde olduğu gibi, rektör ve öğretmenlerden ***(President and fellows)*** oluşması öngörülüyordu. Ancak, Harvard'ı kuranlar, çoğu kriz dönemindeki Oxford ve Cambridge mezunu olan genç ve çok sık değişen öğretmenlerin kurumu yönetemeyeceklerini düşünüyorlardı; bu iki üniversitedeki öğretmelerin hakimiyetine dayanan oligarşik yönetim modelinin Amerika'ya taşınması söz konusu olamazdı. Dolayısıyla, 18. yüzyıl başlarından itibaren, rektörle birlikte 7 üyeden oluşan yönetim kurulu niteliğindeki iç kurulun rektör ***(president)*** dışındaki 6 üyesi, Gözlemciler Kurulu'nun onayıyla üniversite mensubu olmayan, toplumda temayüz ederek saygınlık kazanmış vatandaşlar ***(prominent citizens)*** arasından atanmaya başlandı. Kalvinist kurumların yönetiminde yer alan, ruhban sınıfı mensubu olmayan kişiler için kullanılan ***laymen*** tabiri, zaman içinde üniversite yönetiminde yer alan üniversite mensubu olmayan kişiler anlamında da kullanılmaya başlandı ve böylece ***lay governance*** denen Amerikan üniversite yönetimi modelinin temelleri atıldı.

Virginia'da 1693'de Anglikan Kilisesi'ne bağlı göçmenler tarafından bir lise ***(grammar school)*** olarak kurulan **College of William and Mary**'ye bundan bir yıl sonra İngiliz Kralı tarafından diploma verme yetkisi tanınmıştır. Bu kolejde, koloninin temayüz etmiş kişileri arasından oluşturulmuş 18 üyeli ***Board of Visitors*** adlı bir mütevelli heyeti, günlük iç işleri yürütmek üzere rektör ve 6 profesörden oluşan bir de yönetim kurulu vardı. Ancak, esasen öğretmenler tarafından yönetilen Oxford'daki disiplinsizliğe karşılık, şehir meclisince yönetilen Edinburgh Üniversitesi'ndeki düzeni gören kurucular, kolejin yönetimini öğretmenlere bırakma taraftarı değildi. Eyalet valisi Thomas Jefferson tüm yetkilerin tamamen üniversite mensubu olmayan ***(laymen)*** kişilerden oluşan bir kurulda olmasına taraftardı. Bu bakımdan, iç işleri yürüten kurul bir süre sonra lağvedildi ve tüm yetkiler, rektörün de dahil edildiği ***Board of Visitors***'de toplandı.

Amerikan üniversite yönetim sisteminin prototipi ne Harvard, ne de William and Mary'deki çift kurullu sistemdir. Connecticut'da 1701'de **Yale** soyadlı bir hayırseverin yaptığı bağışla kurulan **King's College**'a bir yıl sonra eyalet meclisince diploma verme yetkisi tanınarak üniversite statüsü verilmiş ve bu kurum **Yale College** adını almıştır. Eyalet meclisince 1745'de kabul

edilen statüye göre, Yale College'in tüzel kişiliğini temsil yetkisi 10 üyeden oluşan mütevelli heyet ile bu heyetin atadığı ***president***'a (rektör) verilmiş ve üyeliğin herhangi bir nedenle boşalması halinde, kalan üyelerin yeni bir üye seçmesi hükme bağlanmıştır. İlk mütevelli heyetinin tümü üniversite mensubu olmayan din adamlarıydı. Bunların 9'u Harvard mezunuydu. Ancak, bunlar kolejin öğretim üyeleri olmadığı için, kurum açısından teknik olarak ***laymen*** idi. Mütevelli heyetin ilk üyelerinin hepsinin ruhban sınıfından olmasına karşılık, 1745'den itibaren, eyalet yönetiminin zorlamasıyla, üst düzey kamu görevlileri de boşalan üyeliklere seçilmeye başlamıştır.

The College of New Jersey 1746'da genel validen üniversite statüsünü almış, adı daha sonra **Princeton University** olarak değiştirilmiştir. **Columbia Üniversitesi** 1745'de New York'ta King's College, **Pennsylvania Üniversitesi** 1755'de The College, Academy and Charitable School of Philadelphia, **Brown Üniversitesi** 1765'de Rhode Island'da College in the Colony of Rhode Island, **Rutgers Üniversitesi** 1766'da Queen's College adıyla açılmıştır. Koloni döneminin son üniversitesi olan **Dartmouth College** 1769'da New Hampshire'da kurulmuştur.

Princeton'un günümüzde de yürürlükte olan statüsüne göre, eyalet valisi ve rektör ***(president)*** makamları icabı ***(ex officio)*** 23 üyeli mütevelli heyetin üyesidir. İlk mütevelli heyetin üyelerinin 12'si Presbiteryen rahip, 11'i ise sivil kişilerdi.

Pennsylvania Üniversitesi'nin 24 üyeli ilk mütevelli heyetinde hiç din adamı yoktu. Bunların 8'i tüccar, 4'ü tıp doktoruydu. **Benjamin Franklin** bu üyelerden biriydi. Columbia çeşitli Protestan mezheplerinin temsilcileri tarafından kurulmuştur. Ancak, rektör genellikle Episkopal mezhebinin mensubuydu. Rutgers ise, Hollanda asıllı Protestan göçmenler tarafından kurulmuştur.

Bunlardan sadece Brown Üniversitesi başlangıçta Harvard ve William and Mary'de olduğu gibi ikili kurul sistemi ile yönetilmişti. Ancak, zamanla bu üniversitelerin de yönetim yetkileri tamamen üniversite mensubu olmayan kişilerden oluşan tek bir mütevelli heyette toplanmıştır. Sadece Columbia ve Princeton'da rektör de mütevelli heyetin üyesiydi.

Pennsylvania ve Yale üniversitelerinde eyalet valisi günümüzde de şeklen mütevelli heyet başkanıdır. New Jersey eyaletinin valisi de halen makamı icabı **(ex officio)** Princeton mütevelli heyetinin üyesidir. Massachusetts eyalet valisi de 1865'e kadar Harvard'ın Gözlemciler Kurulu'nun başkanıydı; vali günümüzde de diploma törenlerinde kurulun başkanının yanında özel bir yere sahiptir.

Böylece, 1776 yılı itibarı ile İngiltere'de Oxford ve Cambridge olmak üzere sadece iki üniversite varken, bu ülkeden Amerika'ya göç edenler , aynı tarihte, bugün dünyanın en önde gelen üniversitelerinden dokuzunun nüvesini kurmuşlardı.

İlk Amerikan üniversitesi olan Harvard'ı kuran Puritanlar amaçlarını, **"Eğitimi geliştirmek suretiyle cehaleti önlemek ve refahı artırmak"** cümlesiyle ifade etmişlerdir. Komşu eyalet olan Connecticut'daki Yale'in kuruluş amacı ise, **"Kilise ve devlette görev yapacak gençleri yetiştirmek"** şeklinde ortaya konmuştur.

Koloni döneminde kurulan 9 kolejin tümü serbest sanat eğitimi yapan kolejlerdi ***(liberal arts college)***. Bu nedenle, ABD'nde kolej ve üniversite terimleri eş anlamlı olarak kullanılagelmiştir.

ABD'nde bu dönemde kurulan kolejler topluma eğitim yoluyla hizmet amacıyla kurulmuş, devlet görevlileri, Kilise mensupları ve toplumda temayüz etmiş kişiler tarafından sevk ve idare edilen kurumlardı. Bu kurumların başlıca gelir kaynakları bağışlar, vakfiye gelirleri ve eyalet meclislerince yapılan yardımlar ve tanınan muafiyetlerdi. Dolayısı ile, bu kolejler bugünkü anlamı ile ne özel, ne de kamu kurumuydu; bunlar toplumsal kurumlardı.

Tıp eğitimi ilk kez 1765'de Philadelphia'da başlamış, bunu William and Mary ve Harvard izlemiştir. İlk hukuk dersleri de William and Mary, Philadelphia ve Kings College'de başlamıştır. Ancak, bunlar Avrupa üniversitelerinde olduğu gibi, mesleğe yönelik üst fakülte niteliğinde değil, Kilisede, devlette, toplumda görev alacak veya ticaret yapacak dindar, vicdan sahibi ve iyi vatandaş bir centilmenin serbest sanat eğitimi çerçevesi içindeki genel eğitiminin bir parçası olarak veriliyordu.

Kolejlere öğrenci kabulünde aranan şartlar genelde Harvard'daki gibiydi. Oniki yaşındaki bir çocuk, 30 yaşındaki bir adamla aynı sınıfta olabilirdi. Harvard 1807'den itibaren coğrafya bilgisini, Princeton ise 1820'den itibaren İngilizce gramer bilgisini kabul için şart koşmaya başladı. Cebir Harvard müfredatına 1844, geometri ve tarih ise 1847'de girdi. Ne var ki, Amerika gibi dinamik, girişken ve maceracı ruhlu bir toplumun iktisadi gelişmesi için ihtiyaç duyulan jeodezi, ölçme, navigasyon, ticaret, zootekni ve kamu yönetimi gibi mesleki ve teknik konularla, matematik, kimya, botanik, ve mineroloji gibi temel ve uygulamalı fen bilimleri de ilk dönemden hemen sonra, özellikle İskoç üniversitelerinde öğrenim görmüş göçmenlerin etkisiyle, tedricen müfredatta yer almaya başladı. Ancak, bu konular da mesleki ve teknik eğitim sistematiği içinde değil, serbest sanat eğitimi çerçevesinde veriliyordu.

İlk bilim akademisi olan **American Philosophical Society** 1760'da Philadelphia'da, **American Academy of Arts and Sciences** ise 1780'de Boston'da faaliyete geçti. ***American Philosophical Society***'nin ilk başkanı **Benjamin Franklin** idi.

Yetenekli öğretim üyesi en büyük sorundu; 1750-1800 döneminde Amerika'daki toplam öğretim üyesi sayısı 210 civarındaydı. Bunların çoğu din adamı, hekim ve hukukçu olarak çalışmakta veya öğretmenlik yapmaktayken üniversiteye intisap etmişti. İlk dönemlerde çoğu Oxford veya Cambridge mezunuydu. İskoç üniversitelerinde öğrenim görmüş öğretmenlerin artmasıyla müfredatlar gelişmeye başlamıştır.

Koloni dönemindeki ABD üniversiteleri çok küçük kurumlardı. Aralarında ABD'nin ikinci başkanı John Adams'ın da bulunduğu, 1755 Harvard mezunlarının sayısı sadece 24'tü. Mezun sayısı 100'ün üzerine ilk kez 1826'da Yale'de çıkmış, bunu 1860'da Harvard izlemiştir.

Harvard'ın ilk rektörü olan, Nathaniel Eaton'un unvanı Cambridge'deki bazı kolej müdürlerinin unvanı olan ***master***'dı. Pennsylvania'nın ilk rektörü olan William Smith'in unvanı da, yine Oxford ve Cambridge'deki bazı kolej müdürlerinin unvanı olan ***provost*** idi. Bir çok yolsuzluğa karışan Eaton'dan sonra Harvard'ın ikinci rektörü olan Dunster, muhtemelen bu yüzden ***master*** yerine ***president*** unvanını almış ve bu unvan kalıcı olarak günümüze gelmiştir. ***Provost*** ise, günümüz ABD üniversitelerinde akademik işlerden sorumlu kıdamli rektör yardımcısına verilen unvandır.

İlk rektörler yönetimin yanında, öğretmenlik, yeni mali kaynak bulma ve öğrenim ücretlerini ödeme gücüne sahip yetenekli öğrencileri cezbetme ve ibadet hizmetlerinden de sorumluydu. Rektör ***(president)*** genellikle ahlaki felsefe öğretmeniydi ve esasen güçlü bir başöğretmen konumundaydı.

ABD'nin ikinci cumhurbaşkanı olan John Adams, **"İnsanlar başka insanların eğitimini ve bunun gerektirdiği masrafları üstlenmelidir."** diyerek, eğitimin, federal yapıdaki ABD'nde eyaletlerinin sorumluluğunda olduğunu ve hayırsever zenginlerin eğitime katkı yapmalarının gerektiğini ifade etmiştir. 1782 ile 1802 yılları arasında 20 yıllık dönemde 19 yeni üniversite kurulmuştur. Bunlar arasında ilk eyaletlerin kurduğu Georgia (1785), North Carolina (1793), Tennessee (1794) gibi devlet (eyalet) üniversiteleri ile, ilk Katolik üniversitesi olan Georgetown (1789) ve özel üniversiteler olan University of Pittsburgh (1787) ve University of Louisville de (1798) vardır.

Özellikle bağımsızlık savaşından sonra (1776-1783), eyaletlerin kurduğu devlet üniversiteleri ile hayırsever zenginlerin ve dini grupların bağış ve girişimleriyle kurulan üniversitelerin sayısı artmaya başlamıştır. Üniversitelere yapılan ayni ve nakdi bağış ve yardımlar artmış, eyalet meclisleri bazı vergi gelirlerini ve gayrimenkulleri üniversitelere tahsis etmeye başlamıştır. Kurulan üniversitelerin tümü, Yale College modelindeki üniversite mensubu olmayan kişilerden oluşturulan mütevelli heyetler ***(board of trustees, board of governors, board of regents)*** ve bu heyetlerce atanan güçlü yetkilere sahip rektörlere ***(president)*** dayalı yönetim sistemine göre kurulmuştur.

Bu dönemlerde kuzey komşu Kanada'daki belli başlı yükseköğretim kurumları Cizvitlerin Quebec ve Atlantik eyaletlerinde kurduğu ***seminary***'ler ve bağımsızlık savaşından sonra kuzeye kaçan Kraliyet taraftarlarının 1785'de New Brunswick eyaletinin Fredericton şeklinde kurduğu King's College'dir. Bu kurum, Kanada'nın bu bakımdan en eski üniversitesi olan bugünkü **University of New Brunswick**'in nüvesidir. Quebec eyaletindeki **Laval Üniversitesi**'nin nüvesi ise 1636'da kurulan ***seminary***'dir.

1500-1800 döneminde meydana gelen gelişmeleri;

• Skolastik düşüncenin yerini Hümanist ve Akılcı düşüncenin alması sonucunda müfredatların köklü bir biçimde değişmeye başlaması,

• Kilisenin güç ve etkisinin azalması, ruhban sınıfından gelen öğrencilerin azınlığa düşmesi ve sonuç olarak üniversitenin laikleşmesi, Kral, Prens ve yerel yönetimlerin gücünün artması, üniversite mensubu olmayan kişilerin ***(laymen),*** gerek Avrupa'da, gerekse Kuzey Amerika'da üniversitelerin üst yönetimlerinde yetkili olarak yer almaya başlaması,

• Öğrenci örgütlerinin önemini kaybetmesi, üniversite içindeki gücün rektörün başkanlığında profesörlerden oluşan senato ve dekanın başkanlığındaki fakülte kurulu gibi organlara geçmesi, kürsülerin ihdas edilmesi,

• Bilimsel araştırma faaliyetlerinin üniversite dışındaki kurum ve kuruluşlarda gelişmesi, öğretmen atamalarında eğitsel yeteneklerin yanında, bilimsel yayınların da öne çıkması,

• Mühendislik, askeriye, devlet idaresi gibi alanlarda mesleki eğitim veren üniversite dışı **yükseköğretim kurumlarının** ortaya çıkması, üniversite diploması ile meslek ehliyetlerinin ayrışması, mesleki kuruluşların etkisinin artması,

• Üniversitenin Avrupa dışına yayılması

şeklinde özetlemek mümkündür.

19. yüzyıl başı itibarı ile Avrupa'daki üniversite sayısı 190, Kuzey ve Güney Amerika'daki üniversite sayısı ise 50 civarındaydı. Ne var ki , mesleğe yönelik eğitimin üniversite dışında gelişmesi, kamu görevlerine giriş için uygulanmaya başlayan sınavlar ve stajlar, üniversite öğrencilerinin sayısında büyük düşüşlere yol açmış ve İskoçya ve Hollanda üniversiteleri ile bazı Alman üniversiteleri dışındaki üniversiteler, Oxford ve Cambridge dahil, içine kapanık kurumlar haline dönüşmüştü. Fransa'da ise, ihtilalden sonra 1791'de çıkarılan **Le Chapelier** kanunu ile tüm üniversiteler kapatılmış ve akademik giysiler yasaklanmıştı. **Kısacası, 18. yüzyıl sonu itibarı ile Avrupa üniversitesi gerçek bir kriz içindeydi.**

I.3 19. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER

I.3.1 NAPOLEON BONAPARTE, *UNIVERSITE DE FRANCE* VE *GRANDS ECOLES*

Amerika Birleşik Devletleri 1776'da bağımsızlığını kazanmış, 1789'da Fransız İhtilali olmuştu. İhtilalin hemen ardından Fransa'daki üniversiteler kapatılmış ve Kilisenin tüm mal varlığına el konulmuştu. 1804'de İmparatorluğu'nu

ilan eden **Napoleon Bonaparte** (1769-1821), üniversiteyi Kilisenin uzantısı olarak gördüğü için, işgal ettiği topraklardaki tüm üniversiteleri de kapatmıştı. Kilise-devlet ilişkilerini düzenleyip, devleti laik çizgide yapılandıran **Napoleon, eğitimi kamu hizmeti olarak görüyordu. Napoleon'a göre, eğitimin temel amacı, nitelikli meslek adamları yetiştirmek sureti ile devletin siyasi istikrarının sürdürülmesiydi.** Bunun için özerklik yerine, hiyerarşik bir yönetim yapısı ve tekdüze müfredat, genel eğitim yerine, mesleki ve teknik eğitim öne çıkmalıydı. Bu düşüncelerden hareketle, Napoleon, eski üniversiteleri yeniden faaliyete geçirmek yerine, 10 Mayıs 1806 tarihinde çıkardığı kanunla ***Universite de France*** adıyla yeni bir kurumsal yapı yarattı.

Kurulan, aslında bir üniversite değil, bir milli eğitim sistemiydi. Sistemin amacı kültürel ve mesleki eğitim vermek suretiyle sınıfsız toplumda çeşitli hizmetleri görecek kişileri ve liderleri burjuvazinin içinden çıkararak yetiştirmekti. Sistem, ister Jakoben, ister İmparatorluk taraftarı, isterse Cumhuriyetçi olsun, başta Napoleon olmak üzere, tüm Fransız liderlerin ön gördüğü güçlü merkezi devlet anlayışına uygun bir yapıyla kurulmuştu. Buna göre, Fransa, ***academie*** adı verilen milli eğitim bölgelerine bölündü. Sistemin en üst noktasında doğrudan İmparator tarafından atanan ***Grand Maitre*** (Büyük Hoca, daha sonra Milli Eğitim Bakanı) unvanlı bir kişi, her bir eğitim bölgesinin başında ise, bu kişi tarafından atanan bir ***recteur de l'academie*** (akademi rektörü) unvanlı bir kişi vardı. İlk, orta ve yükseköğretim kademelerindeki tüm eğitim kurumları bu sistemin içine alındı. Yükseköğretim kurumları esasen ***grandes ecoles*** idi. Bazı bölgelerde hukuk, tıp, fen, edebiyat ve ilahiyat gibi alanlarda fakülteler de kuruldu. Ancak, bunlar merkezi İmparatorluk Üniversitesi olan ***Universite de France***'ın fakülteleriydi, birbirlerinden tamamen kopuktu ve düzenli müfredat programları yoktu. Tıp dışındaki fakültelerin tek işlevi, halka açık konferanslar ve mezuniyet sınavları düzenlemekti. İsteyen herkes bu fakültelere kaydolup konferansları dinleyebiliyor ve kayıt olduğunda sınavlara girip mezun olabiliyordu. Cerrahlık akademisi ve eczacılık kolejinin kapatılmasından sonra, ihtilal ordusunun sağlık personelini yetiştirmek üzere 1793'de kurulan ***ecoles de sante,*** yeni "üniversite"'ye tıp fakülteleri olarak bağlanmıştı. İhtilalden sonra kapatılan hukuk fakülteleri de 1810'da yeniden yapılandırılarak bu üniversite'ye bağlandı.

Mezuniyet şartları, müfredat programları, haftalık ders saatleri, akademik atama ve terfiler gibi, tüm akademik ve idari konulardaki içerik ve işleyişe ilişkin usul ve esaslar Paris'te ***Grand Maitre***'e bağlı birimlerde hazırlanıyordu. Fakültelerin araştırma işlevi zaten yoktu. Bu işlev, adı artık ***College de France*** olan eski ***College Royal*** ile çeşitli müze ve kamu araştırma kurumlarındaydı.

Universite de France'in en önemli birimi eski rejimin (***ancien regime)*** kolejlerini ikame etmek üzere kurulan ***lycees*** idi. Bunlar esasen ortaöğretim kurumları olmakla birlikte, adeta bir üniversitenin birimleriymiş gibi yapılandırılmış ve yönetmelikleri üniversite terminolojisiyle yazılmıştı. Örneğin,

öğretmenlerinin ünvanı ***professeur***, mezunlarına verilen derecenin adı ise ***baccalaureat*** idi. Başka bir ifadeyle, ***lycees*** bir anlamda üst fakültelere hazırlık yapan sanat fakültesi olarak düşünülmüş, bunların mezunlarının da üst fakülte olarak düşünülen ***grandes ecoles***'a devam etmeleri öngörülmüştü.

Lycees'in öğretmenleri ***(professeurs),*** sistemin üzerinde en titizlikle durulan birimi olan ***Ecole Normal Superieure***'de yetiştiriliyordu. Öğretmenlerin ***lycees***'de sürekli iş statüsü ***(tenure)*** kazanabilmeleri için, ***Concours d' agregation*** denen sınavlarda başarılı olmaları şarttı. İlginç olan husus, ***agregation*** kelimesinin doğrudan tercümesinin "üniversiteye intisap" olmasıdır.

Bu sistem Fransa'da Napoleon'dan sonra da uzun süre aynen devam etmiştir. Bu meyanda, bir çok alanda yeni ***grandes ecoles*** açılmıştır. Bunların başlıcalarından biri, geleneksel okullardan farklı olarak, toplumun alt tabakalarının çocuklarını marangoz, metal işlemeci, tesisatçı ve makina teknisyeni olarak yetiştirmek üzere, 1806'dan itibaren çeşitli bölgelerde açılan ***Ecoles des Arts et Metiers*** adlı okullardır. Ara düzeydeki teknik elemanları yetiştirme amacıyla açılan bu okullar, zamanla mühendislik okullarına dönüşmüş ve bazılarına iktisat gibi yeni bölümler eklenmiştir. Diğer ***grands ecoles***'den farklı olarak, 1829'da Paris'te kurulan ***Ecole Central des Arts et Manufactures*** özel sektöre mühendis yetiştirme amacıyla kurulmuştu. Okulun kurucularından, ünlü matematikçi **Navier, "matematiği yararlı bir araç olarak mühendisliğin temeli haline getirme"** düşüncesindeydi. Böylece, mühendisliğin o döneme kadarki ana yöntemi olan deneme-yanılma'nın yerini bilimsel bilgi ve yöntemler almaya başladı. Bu okul aynı adla elit bir yükseköğretim kurumu olarak günümüzde de faaliyetini sürdürmektedir.

Çağdaş sanayi toplumunun sosyal örgütlenmesinin dayandığı düşünce ve bilgi sisteminin öncülerinden, sosyoloji terimini ilk kez kullanan Fransız filozof, ***Ecole Polytechnique***'in matematik öğretmenlerinden **Auguste Comte**'un (1798-1858), **"teori ile pratik arasındaki ilişkiyi düzenleyerek üretim tesislerini yöneten kişiler"** olarak tanımladığı mühendislerin eğitimi üzerinde Fransa'da 19. yüzyıl boyunca önemle durulmuştur. 1880-1900 yılları arasında açılan ***ecoles d'application*** ile çeşitli fizik ve kimya enstitüleri, 1948'de ***Ecoles Nationales Superieures d' Ingenieurs*** adlı elit mühendislik okulları olarak ***grands ecoles***'a dahil olmuştur.

Fransa'da 19.yüzyıl boyunca tarım, ormancılık, gıda, veterinerlik, odontoloji, tekstil, jeoloji, siyaset bilimi (örneğin, ***Ecole Libre des Sciences Politiques,*** 1870), mimarlık, gazetecilik, telgrafçılık, antropoloji, dericilik, dil ve edebiyat, elektrik, endüstriyel etüdler, ticaret ve noterlik gibi çeşitli alanlarda devlet tarafından bir çok ***grands ecoles*** kurulmuştur. 1871'den başlayarak Paris, Marsilya, Le Havre, Lille, Rouen ve Montpellier gibi merkezlerde ticaret odaları tarafından ***Ecole des Hautes Etudes Commerciales*** adlı özel ticaret yüksekokulları kurulmuştur.

Grands ecoles'un öğretim ve öğrencilerinden bir bölümü, yukarıda da belirtildiği gibi, modern fen bilimlerine büyük katkılar yapmışlardır. Örneğin, bakteriyolojinin kurucularından **Louis Pasteur** (1822-1895), Strasbourg ve Lille'deki ***Ecole Normal Superieure'de*** kimya profesörü ve araştırma direktörü olarak çalıştıktan sonra, Paris'teki fen fakültesine geçmiştir. Radyoaktivitenin kaşifi **Becquerel** (1852-1908), ***Ecole Ponts et Chaussees***'den mezun olmuş ve ***Ecole Polytechnique***'de fizik profesörlüğü yapmıştır. Ünlü matematikçi **Henri Poincare** (1854-1912), ***Ecole Polytechnique*** ve ***Ecole des Mines***'de okumuş, daha sonra Paris'teki fen fakültesine profesör olarak atanmıştır. Keza **Marie Curie** (1867-1934), ***Ecole normal superieure***'de öğretmenlik yaptıktan sonra, Sorbonne'a fizik profesörü olarak atanmıştır.

Universite de France 1896'ya kadar sürmüştür. Zaman içinde ***Grand Maitre*** unvanının yerini Kamu Eğitim Bakanı almıştır. Bu meyanda, hükümet 1885'de her milli eğitim bölgesinin ***(academie)*** merkezi niteliğindeki kenti bir 'fakülte kenti"ne dönüştürme kararını almış, bu kentlerin her birinde ***recteur de l'academie***'nin başkanlığında bir fakülte konseyi kurulmuştur. Nihayet, 1896'da **Louis Liard**'ın öncülüğünde çıkarılan kanunla, üniversitelere yeniden tüzel kişilik tanınarak, eski üniversiteler bu kez yeni yapılarıyla ihya edilmiştir.

Ancak, **Universite de France**'ın idari ve bürokratik yapısı ve yetkileri esasen muhafaza edilmiş, sadece adı bakanlık olarak değişmiştir. İleriki bölümlerde görüleceği üzere, Napoleon'un kurduğu ***academie, recteur de l'academie*** gibi kurumlar, benzer yetkilerle günümüzde de sürmektedir. Bunların sayısı günümüzde 23'tür. Keza, esas olarak Napoleon'un düşüncesinin ürünü olan ve 19. yüzyıl boyunca Fransa'nın yükseköğretim bilim ve teknoloji sisteminin ana unsurunu teşkil eden ***grandes ecoles*** de günümüze aşağı yukarı aynı yapılarıyla gelmişlerdir. Bu elit yükseköğretim kurumlarının sayısı günümüz Fransa'sında 300 civarındadır.

1.3.2. WILHELM VON HUMBOLDT VE ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTESİ

19. yüzyıla gelene kadar üniversitenin temel işlevi, bilgiyi muhafaza etmek ve nesilden nesile aktarmak, yani eğitim ve öğretimdi. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren, üniversite öğrenciliği ruhban sınıfının hakimiyetinden çıkmış, ancak bu kez neredeyse asillerin ve zenginlerin çocuklarına mahsus bir ayrıcalık haline gelmişti. Üniversitenin, toplumun her kesimine açılarak, kişilerin doğumuna göre değil, yeteneklerine göre toplumda yükselmelerinin aracı haline gelmesinin felsefi temelleri 19.yüzyıl başlarında atılmaya başlamıştır. Nitekim, yukarıda anlatılmış olan **Universite de France** ve İhtilali izleyen dönemde Fransa'daki uygulamalar, üniversite kanalıyla olmasa da, diğer yükseköğretim kurumları vasıtasıyla bu amaca ulaşma düşüncesiyle yürürlüğe konmuştur.

18. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp, 19.yüzyıl ortalarına kadar süren dönemde, **Romantizm,** Aydınlanmanın akılcılık, maddiyatçılık ve elitizmine orta sınıfın tepkisi olarak doğmuştur. Doğal güzelliklere hayranlık, akla karşı duygu, insan benliğinin, kişiliğinin ve ruh hallerinin araştırılması Romantizmin başlıca unsurlarıdır. **Jean Jacques Rousseau** bu akımın habercisi, **Goethe, Schiller, Coleridge** ve **Wadsworth** edebiyat, **Verdi** ve **Wagner** müzik alanındaki öncüleridir. İlk evresinde düşünce, edebiyat ve müzik alanlarında evrensel nitelikleri olan Romantizmin ikinci evresinde halk kültürüne, ulusal ve etnik kültüre ilgi artmış, bunun neticesinde **kültürel milliyetçilik** ve **idealizm** yeni düşünce akımları olarak ortaya çıkmıştır. Bir tür başkaldırma olan bu düşünce akımları, 17. ve 18. yüzyıllarda meydana gelen Bilimsel Devrim'in insan-doğa-kainat ilişkisini yeni bir çizgiye taşımasına benzer bir biçimde, insan-toplum-devlet ilişkisini yeni bir yörüngeye oturtmaya başlamıştır.

Milli devlet ve milli eğitim sistemleri bu dönemde böyle bir düşünce ortamında şekillenmeye başlamıştır. Eğitimin işlevi, insan karakterini geliştirmek yerine, insanın entellektüel gelişme aracı olarak görülmeye başlamıştır. Bunun Almanca'daki karşılığı, insanın bir ideali hedefleyen bir süreç içinde kültürel ve estetik değerler kazanmak suretiyle ruhen gelişmesi ve olgunlaşması anlamına gelen ***Bildung*** kelimesidir. Bu kelimenin Rusça'daki karşılığı ***Obrazovannost,*** İsveç dilinde ise ***Bildning*** dir. ***Bildung*** kelimesinin içeriğinin, Aydınlanma anlamındaki ***Aufklarung*** kelimesinden farkı, ikinci kelimenin insan hayatı ile ilgili olarak akılcılık ve görev (misyon) kavramlarını içermesidir. ***Bildung*** kelimesi, giderek eğitim yoluyla bilgilenme ve gelişme, **Ausbildung** ise mesleki eğitim anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Fransız İhtilali'nden sonraki dönemde Napoleon sadece Fransa'daki üniversiteleri kapatmak veya bir kısmını **lycee**'ye dönüştürmekle kalmamış, işgal ettiği Alman topraklarındaki 22 üniversiteyi de tamamen kapatmıştı. Bunların bir kısmı ise, örneğin, 18. yüzyılın en önemli bilim merkezlerinden biri olan ve 1694'den beri Almanca eğitim yapan Halle'nin Westfalya'ya taşınmasında olduğu gibi, başka yerlere taşınmıştı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun, Prusya'nın 1806'da Jena'da Napolyon'a mağlup olmasını takiben, 1807'de imzalanan Tilsit Anlaşması ile hukuken ve fiilen yok olması ile, sadece Alman üniversiteleri değil, geçmişte Papa'dan veya İmparator'dan ***studium generale*** statüsünü almış tüm üniversitelerin özerklik ve ayrıcalıklı konumlarının hukuki ve meşru dayanakları da esasen yok olmuştu. **Böylece, Avrupa'nın eski dönemde milletlerüstü bir şebeke niteliğindeki evrensel üniversite sisteminin yerini, münferit ülkelerin milli yükseköğretim sistemleri almaya başlamıştır.**

Üniversite özerkliği ve akademik hürriyet kavramları da bu gelişmelere paralel olarak yeni bir içerik kazanmaya başlamıştır. Örneğin **Kant,** bu bağlamda özel ve kamusal çerçeveler arasında kesin bir ayrım yapılmasını gerekli görüyordu. **Kamu çerçevesi içindeki üniversitede görev yapan bir profesör öğrencilerine ders verirken devletin çıkardığı kanun ve**

yönetmeliklere mutlaka uymak zorundaydı. Buna karşılık, özel çerçeve içinde yer alan dergiler, kitaplar ve konferanslardan herkes istediği gibi yararlanmak suretiyle kendini inançları doğrultusunda yeni bilgiler edinmede veya kendi düşüncelerini aktarmada serbestti.

19. yüzyılın başında, o dönemdeki Alman devletlerinin en güçlüsü olan ve 1871'de Almanya'yı birleştirerek Avrupa'nın en güçlü devleti haline getiren Prusya'nın elinde Frankfurt-am-Oder, Königsberg ve Braslau olmak üzere sadece üç üniversite kalmıştı. Bu dönemde Prusya'da eğitim sistemi üzerinde yoğun tartışmalar vardı. Örneğin 1788'de ***Abitur***'u ihdas eden Prusya Eğitim Bakanı **Julius von Massow**, üniversitelerin teknik kolejlere dönüştürülmesini savunuyordu. Zamanla, Fransa'nın etkisiyle oluşan bu tür pratik amaçlı düşüncelere karşı entellektüel tepkiler ortaya çıktı. İşte bu ortamda Jena Üniversitesi mezunu, ünlü Alman dilbilimci ve diplomat **Wilhelm von Humboldt** (1767-1835), 1808 yılının Kasım ayında Prusya Eğitim Dairesi Başkanlığı'na atandı. Akademik hayattan kopmak istemeyen von Humboldt, bu görevde 16 ay süreyle kaldı ve yeterince bağımsız olmadığı için kendi isteği üzerine bu görevden alındı.

Görev süresi boyunca, bir yandan Prusya'nın milli eğitim sisteminin yapılandırılması çalışmalarını tamamlayan von Humboldt, bir yandan da 1802'de kurulmasına karar verilmiş olan **Berlin Üniversitesi**'nin statüsü üzerinde çalıştı. ***Bildung*** kavramına içten bağlı bir bilim adamı ve düşünür olan von Humboldt, bu çalışmaları sırasında şu temel ilke ve görüşleri ortaya koydu:

- Üniversite, tüm bilim alanlarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin araştırma faaliyetleri ile birlikte ve bir bütünlük içinde yürütüldüğü bir kurumdur.

- Üniversite mesleki ve teknik yüksekokuldan farklı bir kurumdur. Üniversitenin temel işlevi, herhangi bir mesleğe yönelik olmaksızın eğitim-öğretim ve araştırma yapmaktır ***(Wissenschaft als Beruf).*** Amaç, kişilerin kendilerini tanıyıp gelişmelerini sağlamaktır ***(Bildung).*** Buna göre, eğitimin en etkin aracı, öğretim üyelerinin uygun gördükleri konuları öğretme özgürlüğüne ***(Lehrfreiheit),*** öğrencilerin de istedikleri konuları öğrenme özgürlüğüne ***(Lernfreiheit)*** sahip oldukları seminerlerdir. Araştırmanın amacı, bilim için bilimdir ***(reine Wissenschaft).***

- Üniversitenin sahibi devlet değil millettir. Devletin bu konudaki temel görevi öğretim üyelerini atamak, bunların maaşlarını ödemek ve verimli çalışmaları için gerekli olan özgürlük ortamını oluşturmaktır.

Wilhelm von Humboldt'un bu görüş ve düşüncelerinin bir çoğu ütopik bulunarak uygulamaya konulmamıştır. Ancak, bunların bazıları, von Humboldt'a yakın görüşlere sahip olan **Schleirmacher** tarafından hazırlanarak 1816'da yayımlanan **Berlin Üniversitesi** kuruluş statülerinde yer almıştır.

Bu statülerde, üniversite Paris Modeli'nde olduğu gibi, profesörlerin hakimiyetindeki bir kurum olarak yapılandırılmış ***(Ordinarien-Universitat)*** ve senato ile fakülte kurullarının terkip ve yetkileri buna göre tanımlanmıştır. Öğretim üyeleri için, ***ordentliche Professoren, ausserordentliche Professoren*** ve ***Privatdozenten*** olmak üzere, akademik unvan kademeleri ihdas edilmiştir. Geleneğin tam tersine, profesör ve doçent düzeyindeki atamalara ilişkin tüm yetkiler doğrudan devletin elinde toplanmıştır. Buna karşılık, üniversitenin kendi kendini yönetmesi ve her türlü sansürden muaf tutulması hükme bağlanmıştır. Akademik lider olan rektörün yanında, 1819'dan itibaren idari ve mali konularda sorumlu ve yetkili olan ***Kurator*** unvanlı bir makam ihdas edilmiş ve bu kişinin hükümet tarafından atanacağı hükme bağlanmıştır. Bu makam günümüze ***Kanzler*** unvanı ile gelmiş olup, Kıta Avrupası üniversitelerinin tamamında bu tür bir organ bulunmaktadır. Alman üniversitelerindeki Kanzler, idari ve mali konulardaki yetkileri itibarı ile, bazılarına göre, bugün dahi, tek kişilik bir yönetim kurulu mahiyetindedir. Wilhelm von Humboldt'un görüşlerinin tam aksine, üniversite hem genel, hem de özel uzmanlık eğitimi yapan ***(allgemeine und besondere wissentschaftliche Bildung)*** bir kurum olarak tanımlanmıştır.

Almanya'da 1850'de kabul edilen Anayasa ile öğretim üyelerinin akademik hürriyetleri teminat altına alınmış ve görevden alınamayacakları hükme bağlanmıştır. Günümüzde birçok öğretim üyesi tarafından ideal üniversite yapısına örnek gösterilen 19. yüzyıl Alman üniversitelerinde öğretim üyeleri, üniversitenin de görüşü alınarak, profesör düzeyinde Kayzer, doçent düzeyinde ise Eğitim Bakanı tarafından atanıyordu. 1817-1900 döneminde yapılan atamaların yaklaşık %25'i üniversitenin görüşü alınmadan veya önerilen adaylar dışından yapılmıştı. Rektör ve dekanlar profesörler tarafından 1 yıl süreyle seçiliyor ve rektör Bakan tarafından atanıyordu. **Ancak, rektörü seçen kişiler, rektör tarafından değil, Bakan veya Kayzer tarafından atanıyordu.** Tüm öğretim üyeleri kamu görevlisi statüsündeydi.

Açıkça görüldüğü gibi, Berlin Üniversitesi ile daha sonra yeniden düzenlenen Alman üniversitelerinin yapısı, von Humboldt'un görüşlerinden çok farklıdır. Ancak, Wilhelm von Humboldt'un eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerinin birlik ve bütünlük içinde yürütülmesi ilkesi modern üniversitenin yapısını tamamen ve kalıcı bir biçimde etkilemiş ve değiştirmiştir; von Humboldt'un bunun dışındaki görüşleri ise günümüzde öğretim üyelerinin neredeyse tamamının zihinlerinde ütopik bir ideal olarak yaşamaktadır. **Wilhelm von Humboldt'un öngördüğü yapıdaki bir üniversite bugüne kadar hiçbir ülkede kurulmamıştır.**

Alman üniversitelerinin vakfiye gelirleri yok denecek kadar azdı. Üniversite bütçeleri bakanlık tarafından hazırlanıyor ve akademik kadro sayıları da bu kapsamda bakanlık tarafından tespit ediliyordu.

Berlin Üniversitesi kuruluşundan hemen sonraki yıllar içinde, felsefede **Schopenhauer** ve **Hegel,** psikolojide **Wundt,** tarihte **Ranke,** kimyada **Liebig** ve fizikte **Helmholtz** gibi dönemin bilim devlerini öğretim üyesi olarak istihdam etmiş ve dünyanın en önemli bilim merkezi haline gelmiştir.

Altı çizilmesi gereken husus, von Humboldt'la birlikte bilimsel araştırmanın, eğitim-öğretim yanında ikinci temel işlev olarak üniversitenin görev ve işlevleri arasına girmesidir.

I.3.3 MODERN ÜNİVERSİTE YAPISININ OLUŞUMU

James Watt'ın 1776'da buhar makinasını ticari olarak üretmesiyle başlayan Sanayi Devrimi'ne üniversitenin kurumsal olarak doğrudan katkısı yoktur. Zira, bu tarihe kadar üniversitenin tek işlevi esas olarak eğitim-öğretimdi. Araştırma üniversitenin işlevleri arasına henüz girmemişti. Mesleki ve teknik eğitim, tıp ve hukuk hariç, üniversite dışındaki yükseköğretim kurumlarında veriliyordu. Yeni Bilimi geliştiren üniversite mensubu bilim adamları akademi ve dernek gibi üniversite dışı ortamlarda bir araya geliyorlardı. İskoçya ve Hollanda'daki üniversiteler ile Halle ve Göttingen gibi bazı Alman üniversiteleri bir bakıma istisnai durumlardı. Nitekim, Sanayi Devrimi'nin Glasgow'da başlaması bir tesadüf değildi. Birmingham'da üniversite mensupları, girişimci sanayici ve işadamları ve düşünürlerin bir araya geldikleri ***The Lunar Society***'nin Sanayi Devrimi'ne doğrudan katkısının üniversiteden daha fazla olduğunu ileri sürmek mümkündür. Keza, İngiltere'deki ***The Royal Society*** ile ***The Royal Institution*** ve Fransa'daki ***Academie des Sciences***'ın bilimin gelişmesine kurumsal katkılarının da üniversiteden daha fazla olduğu ileri sürülebilir.

Nihayet altı çok önemle çizilmesi gereken husus, Sanayi Devrimi'nin temelini oluşturan bir çok icadın bilimsel temellere dayanmaksızın mucitler tarafından gerçekleştirildiğidir. Bunun en çarpıcı örneği buhar makinasıdır.Isıl enerjinin mekanik enerjiye dönüştürülmesinin bilimsel temellerini teşkil eden termodinamiğin birinci ve ikinci kanunları, buhar makinasının ticari olarak üretilmeye başladığı 1776'dan neredeyse bir asır sonra, ***Carnot, Kelvin, Helmholtz, Claussius*** ve ***Clapeyron*** tarafından ortaya konmuştur.

Bu durum 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hızla değişmeye başlamıştır. Wilhelm von Humboldt'un bir çok düşüncesi ütopik bulunarak uygulamaya konmamıştır. Ancak, bunlar arasında yer alan eğitim-öğretim ve araştırmanın birliği ve bütünlüğü ilkesi modern üniversitenin temelini oluşturmuştur. Böylece, bilimsel araştırma üniversitenin asli işlevleri arasına girmiştir.

Aslında **Melanchton**'la Almanya'da başlayan, daha sonra Leiden ve İskoç üniversitelerinde uygulamaya konan kürsü sistemi Alman üniversitelerinde kurumsal bir yapı kazanmış ve kürsü üniversitenin temel akademik birimi haline gelmiştir. Kürsü hem eğitim-öğretim, hem de araştırma birimi olarak Alman üniversitelerinde hızla yaygınlaşmıştır. Alman Üniversitelerinde mesleki eğitim yapılmıyordu. Kürsü başkanı olan profesör öğrencilerine seminerler ve derslerle en son bilimsel araştırma konularını ve araştırma yöntem ve tekniklerini öğretiyordu. Öğrenci isterse başka üniversiteye geçebiliyor veya

gidip başka bir kürsü başkanının verdiği dersleri dinleyebiliyordu. Yaptığı çalışmaları derleyip bir tez haline getiren öğrenci, bunu bir jüri önünde savunuyor ve bilime orjinal katkılar yaptığının tespit edilmesi halinde doktor unvanını alıyordu. Başka bir deyişle, 19.yüzyıl Alman üniversitelerinde bir mesleğe yönelik olmaksızın (tıp hariç), Wilhelm von Humboldt'un düşlediği gibi bilim için bilim yapılıyordu ***(Wissenschaft als beruf).***

Berlin Üniversitesi Wilhelm von Humboldt'un görevinden ayrılmasından kısa bir süre sonra Prusya Kayzeri'ne ithafen **Friedrich Wilhelms Universitat** adıyla açıldı. Çağdaş felsefenin son büyük sistem kurucularından ***Georg Wilhelm Friedrich Hegel*** (1770- 1831), Tübingen Üniversitesi'nden mezuniyetini takiben, bir müddet Jena'da ***Privatdozent*** ve Numberg'de lise öğretmeni olarak çalıştıktan sonra, 1818'de Berlin Üniversitesi felsefe kürsüsüne profesör olarak atandı. Burada Schopenhauer ile aynı zamanda çalışan Hegel, ölümünden bir yıl önce 1830'da bu üniversitenin rektörlüğüne atanmıştı. Enerjinin korunumu kanunu olarak bilinen termodinamiğin birinci kanununu ortaya koyan ***Hermann von Helmholtz*** (1821-1894), Berlin Üniversitesi tıp fakültesini bitirdikten sonra, Königsberg ve Bonn üniversitelerinde anatomi ve fizyoloji profesörü olarak çalıştı ve 1871'de Berlin Üniversitesi'ne fizik profesörü olarak atandı. 1887'de bu üniversitenin rektörlüğüne atanan **Helmholtz,** akademik yılın açılışında yaptığı konuşmada Alman üniversitelerinde öğrencilerin gerçekten istediklerini öğrenme hakkına ***(lernfreiheit)*** sahip olduğunu, bazı zorunlu derslerin ise, üniversitenin şartı değil, devlet memuriyetine giriş sınavlarındaki ***(staats examen)*** soruları kapsayan konuları içerdiklerinden dolayı verildiğini ifade etmiş ve **üniversitenin özerkliğinin ancak devletin teminatı altında mümkün olduğunun altını çizmiştir.**

19.yüzyıl Alman üniversitelerindeki kürsü profesörleri, tarihte ilk kez bu dönemde üniversitede kurumsal bir yapı içinde yürüttükleri bilimsel araştırmalar ve yönelttikleri doktora tez çalışmaları ile modern bilimin, fen bilimleri ve sosyal ve insani bilimler olmak üzere ayrı disiplinler halinde temellerini atmışlardır. Kuramsal matematiğin yanı sıra, matematiğin jeodezi, astronomi ve elektromagnetizma alanlarındaki uygulamalarına da önemli katkılar yapan **Carl Friedrich Gauss** (1777-1855), Göttingen Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördükten sonra, doktorasını Helmstedt Üniversitesi'nden almış, bunu takiben Göttingen'de astronomi profesörü olarak atanmış ve buradaki rasathaneyi kurmuştur. Modern organik kimyanın kurucusu **Justus von Liebig** (1803-1873), Giessen Üniversitesi'nde kimya profesörüydü. Tayf çözümlenmesini belirleyen ve elektrik devrelerininde akım, gerilim ve dirençlerin hesaplanmasında kullanılan kanunları ortaya koyan **Gustav Robert Kirchoff** (1824-1887), Heidelberg Üniversitesi'nde fizik profesörüydü. Tayf çözümlenmesini **Bunsen**'le birlikte burada belirledi. Termodinamiğin ikinci kanununu ortaya koyanlardan **Rudolph Clausius** (1822-1888), Würzburg ve Bonn'da fizik profesörü olarak çalışmıştır. Modern matematiğin kurucularından **Georg Friedrich Bernhard Riemann** (1826-1866), Berlin Üniversitesinde, **Dirichlet** ve **Jacobi** gibi büyük matematikçilerin

yanında öğrenim gördü, doktorasını aldığı Gottingen Üniversitesi'nde doçent olarak görev yaptı ve Dirichlet'in ölümü üzerine Berlin Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak atandı. Organik kimyada moleküler yapı kuramını ortaya koyan **Friedrich August Kekule von Stradonitz** (1829-1896), Giessen'de Liebig'in yanında doktora çalışmalarını tamamladı, Heidelberg ve Gent'de ders verdikten sonra, Bonn Üniversitesi'ne kimya profesörü olarak atandı. 1901'de ilk Nobel fizik ödülünü alan, modern fizik çağını başlatan ve X ışınlarını bularak tıpta çığır açan **Wilhelm Conrad Röntgen** (1845-1923), Strasbourg, Giessen, Würzburg ve Münih üniversitelerinde fizik profesörü olarak çalışmıştır. Küreler kuramını kuran **Georg Cantor** (1845-1918), Zürih ve Berlin'de matematik öğrenimi gördükten sonra, doktorasını Göttingen'den aldı ve Halle Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak görev yaptı. Fonksiyonel analizin öncülerinden **David Hilbert** (1862-1943), doktorasını Konigsberg'den aldıktan sonra, Göttingen Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak çalıştı.

Vesalius ve **Boerhaave**'den sonra, fizyolojiyi anatomiden ayırarak tıpta üçüncü büyük devrimi gerçekleştiren, Helmholtz'un hocası, 19. yüzyılın en büyük doğa bilimcilerinden **Johannes Peter Müller** (1801-1858), Bonn Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra, 1833'te **Rudolph**'un yerine Berlin Üniversitesi fizyoloji profesörlüğüne atanmıştır. Müller'in öğrencisi ve fizikokimyasal fizyolojinin kurucusu **Carl Friedrich Wilhelm Ludwig** (1816-1895), Marburg, Zurich, Viyana ve Leipzig üniversitelerinde fizyoloji dersleri vermiştir. Ludwig'in asistanı **Fick**, Fourier'in ısı iletim denklemlerini çözeltilere uygulayarak, modern kimya sanayinin en önemli işlemlerinden biri olan ayırım işlemlerinin bilimsel temelini oluşturan kütle aktarımının kuramlarını ortaya koymuştur. Müller'in öğrencisi ve deneysel psikolojinin kurucusu olan **Wilhelm Wundt** (1832-1920), Heidelberg Üniversitesi'nde fizyoloji dersleri vermiş, o dönem Heidelberg'de olan Helmholtz'un asistanlığını yapmış, daha sonra Zürich ve Leipzig üniversitelerinde psikoloji profesörü olarak görev almış ve Leipzig'de bir dizi laboratuarlarla birlikte psikoloji enstitüsünü kurmuştur. Farmakolojinin öncüsü **Buccheim** (1820-1879), bugünkü Estonya'daki Dorpat Üniversitesi'nde tıp profesörüydü. Patolojinin öncüsü **Virchow** (1821-1902), Berlin'de tıp öğrenimi gördükten sonra Charite hastanesine tıp profesörü olarak atanmıştır. Pasteur'la birlikte bakteriyolojinin öncüsü sayılan **Robert Koch** (1843-1910), Göttingen'de tıp öğrenimi gördükten sonra, askeri cerrah olarak çalışmıştır. Leiden'de Boerhaave'nin başlattığı modern tıp eğitimi yükselen bir çizgiyle sürmüştür. Örneğin, Utrecht'te tıp öğrenimi gördükten sonra 1886'da Leiden Üniversitesi fizyoloji profesörlüğüne atanan **Willem Einthoven** (1866-1927), elektrokardiyografi cihazını geliştirmiş ve bu nedenle 1924'de Nobel tıp ödülünü almıştır.

Neuchatel Üniversitesi'nde 1939'da fiziksel coğrafya profesörü olarak görev yaptıktan sonra ABD'ne göç eden ve 1854'de Princeton Üniversitesi'ne jeoloji ve coğrafya profesörü olarak atanan **Arnold Henry Guyot** (1807-1884) ile birlikte fiziksel coğrafya ve ekolojinin kurucusu sayılan, Wilhelm von Humboldt'ın kardeşi **Alexander von Humboldt** (1769-1859), Frankfurt-am-

Oder ve Göttingen üniversitelerinde okuduktan sonra, Freiberg madencilik okulunda bir süre öğrenim görmüş, fakat diploma almadan ayrılmıştır. Araştırma ve ders verme yöntemleriyle tarihin modern bir bilim olarak kurulmasının öncülerinden **Leopold von Ranke** (1795-1886), Berlin Üniversitesi'nde 1825'de doçent olarak atanmış, 1834'de profesörlüğe yükseltilmiştir. Psikolojinin öncülerinden **Hermann Ebbinghaus** (1850-1909), Berlin Üniversitesi'nde kısa bir süre çalıştıktan sonra, Breslau ve Halle üniversitelerinde profesör olarak çalışmıştır.

Görüldüğü gibi, 19. yüzyılda Alman üniversitelerinde kürsü profesörü olarak çalışan bilim adamları modern fen bilimleri, sosyal bilimler ve insani bilimlerin temellerini atarak, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında meydana gelen bilimsel patlamaya öncülük etmişlerdir.

Alman üniversitelerindekine benzer boyuttaki bilimsel gelişme aynı dönemde İskoçya'da meydana gelmiştir. Canlılarda evrimin doğal seçme yoluyla gerçekleştiğini öne süren kuramıyla bilim ve düşünce tarihinde devrim yaratan İngiliz doğa bilimci **Charles Robert Darwin** (1809-1882), ***On the Origin of Species*** kısa adıyla bilinen kitabını 1859'da yayınlamıştı. Darwin Edinburgh'da tıp, Cambridge'de teoloji okumuş, daha sonra çeşitli bilimsel gezilere katılmıştır. Darwin esas olarak İskoç üniversite sisteminin ürünüdür. Mutlak sıcaklık ölçeğini bularak termodinamiğin ikinci kanununa değişik bir yorum getiren **William Thomson** (1824-1907, **Lord Kelvin**), Glasgow ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra, 1846'da Glasgow Üniversitesi doğa felsefesi kürsüsüne profesör olarak atandı. Tüm çalışmalarını bu üniversitede yürüten Lord Kelvin, Britanya'daki ilk fizik labaratuarlarını burada kurdu. Atlas Okyanusu'nda İrlanda ile Newfoundland arasına **1866'da döşenen ilk transatlantik telgraf kablosunun başarılı olmasında, kabloyu döşeyen şirketin teknik danışmanı olarak belirleyici rol oynadı.** Bu işten dolayı büyük bir ün ve servet kazandı, 1890'da Royal Society'nin başkanlığına seçildi, **öldüğünde Westminster Abbey'de Newton'un yanına gömüldü.** Yaşamı boyunca 600'den fazla bilimsel makale yayımlayan Lord Kelvin, bir çok buluş yaparak bunların patentini aldı. Lord Kelvin Glasgow Üniversitesi'nde birçok yeniliğe öncülük etti, 1872'de fen bilimlerinde ilk kez lisans programını ***(Bachelor of science)*** başlatarak, akademik yapıda köklü değişikliklerin mimarı oldu. Bu program 1876'da St.Andrews Üniversitesi'nde de başlatıldı. **Newton'un evrensel kütle çekim kanunundan sonra en önemli bilimsel kuram olarak kabul edilen elektromanyetik teorinin kurucusu James Clerk Maxwell** (1831-1879), Edinburgh ve Cambridge'de öğrenim görmüş, Cambridge ve Abeerdeen'de öğretim üyesi, Londra'daki King's College'de doğa felsefesi profesörü olarak görev yapmıştır. Bugünkü termoelektrik üretim tesislerinin temelini oluşturan Rankine çevriminin geliştiricisi İskoç mühendis ve fizikçi **William John Rankine'dir** (1820-1872). İngiliz filozof ve iktisatçı, temsili demokrasi ve üretim, bölüşüm ve gelir dağılımı üzerindeki çalışmaları ile siyaset biliminin kuramlarının oluşmasına öncülük edenlerden **John Stuart Mill** (1806-1873), formel eğitim görmemiştir. Doğu Hindistan Kumpanyası'nda denetçi olarak

çalışan, aynı zamanda gazetelere makaleler de yazan Mill,1876'da St. Andrews Üniversitesi'nin sembolik bir makam olan rektörlüğüne seçilmiştir.

Almanya ve İskoçya'daki bu gelişmeler yanında, Kopenhag Üniversitesi fizik profesörü **Hans Christian Oersted** (1777-1851), elektromanyetizmaya yaptığı katkılarla, Fransa'da **Louis Pasteur** (1820-1872), **Pierre** (1859-1906) ve **Marie Curie** (1867-1934), ***Grands Ecoles***'den sonra intisap ettikleri Sorbonne fen fakültesinde bakteriyoloji ve atom fiziğine ve bunlardan daha önce, ***Ecole Polytechnique*** matematik öğretmeni **Andre-Marie Ampere** (1775-1836) elektrodinamik ve elektromagnetizmaya, Fransa'nın Newton'u olarak da adlandırılan, üniversite mensubu olmayan **Pierre-Simon Laplace,** (1749-1827) matematik, astronomi ve fiziğe, yine üniversite mensubu olmayan **Charles-Augustine de Coulomb** (1736-1806) elektriğe, **Ecole Polytechnique** öğretmenlerinden **Joseph-Louis Lagrange** sayılar kuramı, analitik mekanik ve astronomiye yaptıkları katkılarla modern fen bilimlerine öncülük ettiler.

Modern sosyolojinin temelleri Fransa'da **Auguste Comte** ve **Adolph Quetelet** ile, modern iktisatın temelleri ise İskoçya'da **Adam Smith** ile atılmıştı. Modern iktisat, 19. yüzyılda **John Stuart Mill**'in yanında, borsa simsarı olarak özel çalışan İngiliz iktisatçı **David Ricardo**'nun (1772-1823) 1817'de yayımladığı ***Principles of Political Economy and Taxation***, Lozan Üniversitesi siyasal iktisat kürsüsü profesörü **Leon Walras**'ın (1834-1910) 1874'de yayımladığı ***Elements d'economique politique pure*** ve 1893'de Walras'tan boşalan kürsüye atanan İtalyan iktisatçı **Wilfredo Pareto**'nun (1848-1923) ***Cours d'Economie Politique*** ve 1906'da yayımladığı ***Manuele d' economia politica*** başlıklı kitaplarıyla sosyal bilimlerin başlıca alanlarından biri olan iktisat üniversite müfredatlarına sistematik olarak girdi. İlk dinler tarihi ve karşılaştırmalı din kürsüsü 1876'da Leiden'de kurulmuştur.

19. yüzyıl başlarındaki Oxford ve Cambridge ise, esasen Kilise'nin ihtiyacı olan ruhban sınıfını yetiştiren, içine kapanık eğitim-öğretim kurumları niteliğindeydi. Mesleki ve teknik eğitim ve bilimsel araştırma ve tartışmalar ***The Royal Institution*** ve ***The Royal Society*** gibi kurumlarla diğer derneklerde yürütülmekteydi. Modern bilime büyük katkılar yapmış olan hidrojenin kaşifi **John Cavendish** (1731-1810), Anglikan Kilisesi'ne bağlılık yemini etmeyi reddettiği için bu üniversiteyi bitirememiş, çalışmalarını özel imkanları ile yürüterek, 1760'da ***The Royal Society***'ye üye seçilmişti. Yıldız astronomisini kuran, Uranüs'ün kaşifi ve optiğe büyük katkılar yapan Alman asıllı İngiliz astronom **Sir William Herschell** (1738-1822), formel eğitim görmemiş, evinin bodrum katında yürüttüğü çalışmaları ile ***The Royal Society***'ye üye seçilmişti. Oksijenin kaşifi İngiliz kimyager **Joseph Priestley** (1733-1804), aykırı düşünce mensuplarının ***(dissenters)*** kurduğu ***Warrington Academy*** adlı okulda dil ve edebiyat öğretmeniydi; zira, aykırı düşünce ve sahipleri üniversiteye ve dolayısıyla tıp, hukuk ve ilahiyat gibi mesleklere kabul edilmiyorlardı. Priestley'e 1733'de ***The Royal Society***'nin Copley madalyası verilmiştir. Maddenin atom kuramına yaptığı katkılarla modern fen

bilimlerinin kurucuları arasında yer alan **John Dalton** da (1766-1844) aykırı düşünce sahibi olduğu için, Manchester'deki Edebiyat ve Felsefe Derneği'nde halka açık matematik ve fizik dersleri veriyordu; geçimini bunun dışında verdiği özel derslerle sağlıyordu. Dalton 1822'de ***The Royal Society***'ye üye seçilmiştir. Manchester'de Dalton'dan ders alan **James Prescott Joule** (1818-1898), enerjinin çeşitli türlerinin temelde birbirinin aynı olduğunu ortaya koymuş ve elektrik devresindeki direncin ısıya dönüştürdüğü elektrik enerjisi ile direnç ve elektrik akımı arasındaki bağıntıyı türetmiştir. Işığın dalga kuramının kurucusu İngiliz fizikçi ve hekim **Thomas Young** (1773-1829), üniversite öğrenimi görmüş, fakat çalışmalarını hekimlik yaparken kendi imkanları ile sürdürmüştür.

Bir çok kimyasal elementi bulan ve madenci lambasını icat eden Sir **Humphry Davy** de (1778-1829) üniversite öğrenimi görmemişti. Çalışmalarını The Royal Society'nin başkanı Davies Giddy'nin sağladığı imkanlarla yürüten Davy, daha sonra bu bilim kuruluşunun üyeliğine seçilmiş ***The Royal Institution***'da ders vermiştir. 19. yüzyılın en büyük bilim adamlarından biri olan **Michael Faraday** (1791-1867) ise hiç öğrenim görmemişti. Elektromanyetik indükleme ve diyamagnetizmayı bulan, elektrik motorunu icad eden ve elektroliz kanunlarını ortaya koyan Faraday'ı Davy asistanı olarak ***The Royal Institution***'a almıştı.

İlk otomatik sayısal bilgisayarı tasarlayan İngiliz matematikçi ve mucit **Charles Babbage** ise (1792-1871), Cambridge'de Lucas matematik profesörüydü. Buna karşılık, Babbage'nin geliştirdiği bilgisayar için program yazan **Ada King** (1815-1852, **Lady Lovelace**), zengin bir ailenin kızıydı ve tamamen özel öğretmenlerden ders alarak yetişmişti. Modern simgesel mantığın cebirini geliştiren **George Boole** (1815-1864), matematiği ve optik araç yapımını babasından öğrenmişti; hiç formel eğitimi olmamasına rağmen yayınlarından dolayı 1854'de İrlanda'da Cork'taki Queen's College'in matematik profesörlüğüne atanmıştı.

Alman, İskoç ve Hollanda üniversiteleri ile karşılaştırıldığında Oxford ve Cambridge'in, bir kaç istisna dışında, 19. yüzyılın son çeyreğine gelene kadar İngiltere'deki bilimsel buluş ve gelişmelere katkısının kurumsal olarak son derece sınırlı kaldığı görülmektedir.

Cambridge 1570, Oxford 1636'da çıkarılan statülere göre yönetilmekteydi. Aristo mantığı hala yer yer hakim olan düşünce tarzıydı. İlerici öğretim üyelerince geliştirilmek istenen sınav sistemi en büyük münakaşa konularından biriydi. Yönetim tam anlamıyla oligarşik bir yapıya bürünmüştü. Üniversite öğreniminin Anglikan Kilisesi'nin denetiminde ve ruhban sınıfının elinde olması savunuluyor, İskoçya'da çok önce uygulanmaya başlanan ve Almanya'da kurumsal yapı kazanan kürsü profesörlüğü sistemine şiddetle karşı çıkılıyordu.

Üniversite içindeki yenilikçilerin girişimleri sonucunda Kraliyet ve Parlamento olaya el koydu. Kraliyet araştırma komisyonlarının raporlarını takiben, Başbakan Gladstone'un gayretleriyle 1854'de Oxford, 1856'da Cambridge için reform kanunları çıkarıldı. Oxford için çıkarılan kanunla ***Convocation***'un (genel kurul) üniversitede ikamet eden ***(resident fellows)*** ve etmeyen ***(non-resident fellows)*** tüm mezunlardan oluşan yapısı değiştirilmedi. Bu kurula ***Chancellor***'u seçme ve ***Congregation***'da üçte iki çoğunluk sağlanamayan konuları karara bağlama yetkisi tanındı. ***Congregation***'un terkibi ise, ***Convocation***'un Oxford'da ikamet eden üyelerinden oluşacak şekilde değiştirildi. ***Hebdomadal Board***'ın adı ***Hebdomadal Council***, terkibi ise ***Chancelor, Vice Chancellor*** ve iki ***proctor***'un yanında, ***Congregation*** tarafından seçilecek 6 kolej müdürü, 6 profesör ve 6 ***Convocation*** üyesinden oluşacak şekilde değiştirildi; ***Hebdomadal Council***'daki kolej müdürü sayısı daha sonra 3'e düşürüldü, **Convocation** üyeleri arasından seçilen temsilci sayısı ise 9'a yükseltildi. Bu şekilde oluşturulan ***Hebdomadal Council***'a, ***Convocation*** ve ***Congregation***'un genel gözetimi ve denetimi altında tüm önemli kararları alma, yönetmelikleri çıkarma yetkileri verildi. Ayrıca, toplantı tutanaklarının ve yönetmeliklerin Latince yerine İngilizce olması hükme bağlandı.

Cambridge'de eskiden iki bölümlü olan ***Senate,*** bu kez üniversitenin tüm mezunlarından oluşan, Oxford'daki ***Convocation***'a eşdeğer bir genel kurul olarak düzenlendi. Oxford'daki ***Congregation***'a eşdeğer olan ***Regent House***'un ise, Cambridge mezunu olup da üniversitede öğretim üyesi veya idari personel olarak çalışanlardan oluşması hükme bağlandı. Yönetim kurulu niteliğindeki ***Council***'ı oluşturma yetkisi ***Regent House***'a verildi ve ***Caput*** lağvedildi.

Gerek Oxford, gerekse Cambridge'de ***vice-chancellor*** (rektör) görevinin kolej müdürleri tarafından sırayla ikişer yıllık dönem için yapılması ve sırası gelen kolej müdürünün bu görevi yapmayı istememesi halinde, bir sonraki sırada olan müdürün ***vice-chancellor***'luk görevini üstlenmesi benimsendi.

Böylece, Oxford ve Cambridge'in, esas yetkisi Chancellor'u seçmek olan ve tüm mezunlardan oluşan genel kurul ***(Convocation ve Senate)***, diğer üniversitelerdeki senatonun muadili olan akademik kurul ***(Congregation*** ve ***Regent House)*** ve icra kurulu niteliğindeki ***Hebdomadal Council*** ve ***Council***'dan oluşan bugünkü yapısı 19.yüzyıl sonları ile 20.yüzyılın başlarında ortaya çıktı.

Görüldüğü gibi, üniversitede öğretim üyesi olmayan mezunlar *(non regents* ve *non-resident fellows)* ile kolej müdürleri Oxford ve Cambridge üniversitelerinin yönetiminde önemli bir ağırlığa sahiptir. Dolayısıyla, bu iki üniversiteyi dahi, tamamen öğretim üyeleri tarafından yönetilen kurumlar olarak nitelendirmek doğru değildir.

Bu reformlardan sonra, Oxford ve Cambridge hızla gelişmeye başlayarak dünyanın en önemli bilim merkezleri arasına girdiler. Cambridge'de 1876'da kurulan ***Cavendish Laboratory*** kısa süre içinde dünyanın en önde gelen bilimsel araştırma merkezlerinden biri oldu. Bu laboratuarın ilk üç başkanı olan ***James Clerk Maxwell*** (1871-1879), ***Lord Rayleigh*** (1879-1884) ve ***J.J. Thomson*** (1885-1919), 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başındaki bilimsel patlamanın en önde gelen isimleri arasındadır.

Yine bu dönemde sınav sistemleri düzenli hale geldi, Yeni Bilim alanlarında profesör ve doçent ***(reader)*** kadroları ihdas edildi, bu kadrolara yapılacak atamalarda adayları değerlendirmek üzere jüriler kurulmasına ilişkin usul ve esaslar belirlendi. Fen bilimleri, insani bilimler ve sosyal bilimler alanlarında fakülteler ve fakülte kurulları kuruldu. En önemli olarak da, kendi mali kaynakları olan kolejlerden bağımsız olarak, üniversite için ayrı fonlar ihdas edildi. Bu fonun başlıca kaynağı, zengin mali kaynaklara sahip kolejlerin yıllık gelirlerinden yapılan kesintiydi. Örneğin, 1871 yılında Oxford Üniversitesinin toplam geliri 50.000, kolejlerin toplam geliri ise 400.000 sterlindi. Aykırı düşünce sahipleri **(dissenters)** ancak bu dönemde üniversitelere kabul edilmeye başlandı.

Hollanda ve İskoçya'da başlayan, Almanya'da 19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kurumsal yapı kazanan araştırıcı kürsü profesörlüğü, çağdaş üniversite yapısını neredeyse yeniden tanımlayarak şekillendirmenin ötesinde, bilim ve teknoloji arasındaki ilişkinin kurulmasının da başlangıcını teşkil etmiştir. Böylece, 19. yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında meydana gelen bilimsel patlamanın temelleri atılmış ve mucitler devri kapanarak bilime dayalı teknolojiler devri başlamıştır.

Üniversitenin işlev ve yapısındaki bu köklü değişikliğe rağmen, mesleki ve teknik eğitim, tıp ve hukuk dışında, esasen üniversite dışında gelişmeye devam etmiştir. Fransa'da devletin öncülüğünde ***grand ecoles*** ile yürüyen mesleki ve teknik eğitim, Almanya ve diğer ülkelerde de bunlara benzer yapıdaki okullarda gelişmiştir.

Napoleon'un mağlup edilmesinden sonra giderek güçlenen Prusya'da teknik eğitime büyük önem verilmeye başlanmıştır. Alman üniversitelerinde bilimsel düzey çok yüksekti, ama mesleğe yönelik teknik eğitim yapılmıyordu. İktisadi gelişmeyi özel sektör eliyle sağlamayı devlet politikası haline getiren Prusya'da sanayinin ihtiyaç duyduğu teknik elemanların yetiştirilmesi için çeşitli düzeylerde teknik okullar açılmıştır. Daha sonraki Alman teknik yüksekokullarının ***(technische hochschule)*** ve bunları izleyen teknik üniversitelerin ***(technische universitat)*** nüvelerini oluşturan bu okulların kökeni, 1826'da Berlin'de açılan ***Gewerbeinstitut***'dur. Bu kurumun diğer teknik okullardan en önemli farkı, teknolojik eğitimin, temel fen bilimlerinde hazırlık mahiyetinde bir eğitimden sonra başlamasıdır. Başka bir ifade ile,

teknoloji bu süreçte artık deneme-yanılma yöntemine dayalı bir zenaat veya beceri olmaktan çıkarılıp, bilimsel temellere dayandırılmıştır. Bu okul 1864'de Berlin'deki inşaat okulu ***(Bauakademie)*** ile birleştirildikten sonra ***Gewerbeakademie*** adını almış, 1879'da ise ***Technische Hochschule Berlin*** adıyla teknik üniversite statüsü kazanmıştır.

Almanya'da 19.yüzyılda kurulmuş olan bir çok teknik okul ve teknik kolej, Alman prensliklerinin 1871'de Prusya'nın önderliğinde birleşmesinden sonra, önce teknik yüksekokul ***(technische hochschule),*** daha sonra da üniversiteye eşdeğer statüdeki teknik üniversite ***(technische universitat)*** düzeyine yükseltilmiştir. Halen faaliyette olan meşhur Alman teknik üniversitelerinin isimleri ile teknik okul olarak kuruluş ve üniversite statüsünü kazandıkları tarihler sırasıyla parantez içinde gösterilmiştir: Aachen (1870, 1880), Braunschweig (1745,1877), Clausthal (1775,1864), Darmstadt (1836, 1877) ve Karlsruhe (1825,1865). Kayzer 2. Wilhelm 1899'da bu okullara doktora ***(Doktor-Ingenieur)*** derecesini verme yetkisi tanımıştır.

Bochum (1816), Bremershaven (1879), Flensburg (1866), Furtwangen (1850'de saatçilik okulu), Hagen (1824), Hildesheim (1831), Holzminden (1900), Karlsruhe (1871), Münster (1878), Niederrhein (1855), Nurnberg (1823), Pforzheim (1831), Regensburg (1898) gibi teknik okullar ise, 1970'de kurulan ***Fachhochschule*** adlı yükseköğretim kurumlarının nüveleridir. Elektrik devrelerindeki ohm kanununu bulan ***Georg Simon Ohm*** (1789-1854) Nürnberg'deki teknik okulda fizik profesörüydü.

Almanya'da 18.yüzyılın ortalarında, üniversiteye hazırlık mahiyetinde, ortaöğretim yapan ***Gymnasium***'lara (genel lise) alternatif olarak kurulan ***Realschule*** adlı ortaöğretim kurumları, 19.yüzyıl ortalarından itibaren uygulamalı fen bilimlerine ağırlık veren ve mesleki teknik yükseköğretime hazırlık niteliğinde eğitim yapan ortaöğretim kurumları (mesleki ve teknik lise) olarak yeniden düzenlendi.

İsviçre'de 1854'de kurulan, **Albert Einstein'ın** (1879-1955) mezun olduğu ve bir müddet fizik profesörü olarak görev yaptığı Zurich'deki ***Eidgennosische*** **Technische Hochschule** (ETH) ile Stockholm'de 1874'de kurulan Kraliyet Yüksekokulu (***Kungliga Tekniska Högskolan,*** KTH), Almanya'daki teknik yüksekokulların müvelerini teşkil eden teknik okullar model alınarak kurulmuş ve yine Almanya model alınarak, bunlara daha sonra teknik üniversite statüsü verilmiştir. ETH doğrudan bu statüyle, KTH ise 1827'de kurulan teknik okulun yeniden yapılandırılması ile kurulmuştur.

Gerek İngiliz, gerekse Amerikan yükseköğretim sisteminin temeli bugün dahi serbest sanat eğitimi veren kolejlere ***(liberal arts college)*** dayanmaktadır. Eflatun'un eğitimin amacını ideal toplumun bireylerini yetiştirmek şeklindeki ifadesi ile, Aristo'nun meslek eğitimini hor gören felsefesine dayanan serbest sanat eğitimi, 19.yüzyıl ortalarında **John Henry Newman**'ın (1801-1890) 1852'de yayınladığı ***The Idea of a University*** adlı

kitapta ifade ettiği görüşleri ile yeni bir boyut kazanmıştır. Protestanlıktan Katolikliğe dönen, Oxford mezunu Kardinal Newman, Dublin'de yeni kurulan Katolik üniversitenin rektörüydü. Serbest sanat eğitiminin savunucusu olan Newman, pratik yarara yönelik eğitim ve araştırmaya ağırlık veren Alman üniversite modeline şiddetle karşıydı. Newman'a göre, üniversitede sadece insanın ruhunu sakinleştirmek ve eşitlik ve özgürlük kavramlarını insan adeti haline getirme amacıyla, felsefenin genel çerçevesi içinde edebiyat ve bilim öğretilmeliydi. Araştırmaya gerek yoktu. Mesleki ve teknik yükseköğretimin Amerika ve İngiltere'de Almanya'ya kıyasla daha geç başlamasında Newman'ın görüşlerinin önemli etkisi olmuştur.

Yükseköğretim, İngiltere'de 19.yüzyılın ikinci yarısında, bir yandan Oxford ve Cambridge geleneği, diğer yandan da Newman'ın etkisiyle, Almanya, Fransa ve Kıta Avrupası'ndaki değer ülkelerden çok farklı bir çizgide gelişmiştir.

1825 yılı itibarı ile Birleşik Krallık'ta, İngiltere'deki Oxford ve Cambridge ve İskoçya'daki St.Andrews, Glasgow, Aberdeen ve Edinburgh olmak üzere, toplam 6 üniversite vardı. İngiliz üniversitelerinde 3000, İskoç üniversitelerinde ise 4000 öğrenci öğrenim görmekteydi.

Mesleki ve teknik yükseköğretim ***The Royal Institution***'un çeşitli yörelerde kurduğu mekanik enstitüleri ile meslek kuruluşlarının kurduğu tıp ve diğer alanlardaki münferit kolej veya kurumlar ile yayılmaya başlamış, zenginlerin yaptığı bağışlarla kurulan kolejler ise, daha ziyade serbest sanat eğitimi yapılan kurumlar olmuştur. Örneğin, Manchester'da **John Owens** adlı zengin bir tüccarın yaptığı bağışla 1852'de kurulan **Owens College**'da esasen serbest sanat eğitimi,1824'de kurulan mekanik enstitüsünde ise teknik eğitim yapılıyordu. Bu tür kolejler ve teknik okullar 19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Birmingham, Bristol, Newcastle, Leeds, Londra, Manchester, Nottingham, Sheffield, Southampton ve Galler'de yoğunlaşmıştır.

Kuzey İngiltere'de **Durham Üniversitesi**, güneyde ise **Londra Üniversitesi** Parlamento tarafından, sırası ile, 1832 ve 1836'da çıkarılan kanunlarla, bu teknik okullarla civarlarındaki diğer mesleki eğitim veya serbest sanat eğitimi yapan kolej ve okulların müfredatlarını düzenlemek, mezuniyet sınavlarını yapmak ve bu sınavlarda başarılı olanlara diploma vermek üzere kurulmuştur. **Bu iki üniversite, İngiltere'de kanunla kurulan ilk üniversiteler olmanın yanında, aynı zamanda dünyadaki ilk akreditasyon kuruluşları olarak da kabul edilmektedir.**

Bu okul ve kolejlerin bir kısmı birleştirilerek yeni üniversiteler kurulmuştur. Örneğin, Birmingham (1900), Bristol (1900), Leeds (1887), Manchester (1880), University of Manchester Institute of Science and Technology, UMIST (Mekanik enstitüsü 1824, üniversite statüsü 1956), Nottingham (University College 1881, üniversite 1948), Sheffield (tıp koleji 1828, teknik okul 1884, University College 1897, üniversite statüsü 1905),

Southampton (University College 1902, üniversite statüsü 1952) ve University of Wales (1893), bu dönemde kurulan kolej ve teknik okulların nüvelerini oluşturduğu ve ilk binaları kırmızı tuğladan inşa edildiği için ***red brick universities*** tabir edilen üniversitelerdir. Bu üniversitelere, Oxford ve Cambridge'den farklı olarak, Kilise'nin etkisi olmaksızın, sivil toplum tarafından kuruldukları için, ***civic universities*** de denmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısı, Birleşik Krallık'ta Oxford ve Cambridge dışındaki üniversitelerin bugünkü yönetim yapılarının şekillendiği dönemdir.

İskoç üniversitelerinin yapısı, Edinburgh'da üniversiteyi yöneten kent meclisi ile üniversite senatosu arasında 1810'da çıkan ihtilafın başlattığı bir süreç içinde şekillenmeye başladı. Şehir meclisi o yıl tüm öğrenciler için zorunlu kayıt ücreti koydu. Üniversite senatosu önce bu uygulamaya, daha sonra da tıp müfredatı ile tıp fakültesine yapılan bir profesör atamasına karşı çıktı ve bu ihtilafların çözümü için İçişleri Bakanı'na ***(Home Secretary)*** başvurdu. Dönemin bakanı Robert Peel, bunun üzerine, tüm İskoç üniversitelerini ziyaret ederek denetlemek ***(visitation)*** üzere 1826'da bir komisyon kurdu. Uzun süren çalışmalar sonunda 1858'de çıkarılan ***Universities (Scotland) Act of 1858*** adlı kanunla yeni bir komisyon kuruldu ve bu komisyona İskoç üniversitelerinin yönetim sistemini oluşturma yetkisi verildi. 1862'de çalışmalarını tamamlayan komisyonun hazırladığı statülere göre her bir İskoç üniversitesinde en üst sevk ve idare organı olarak ***court*** adlı bir kurul kuruldu ve bu kurulun üyelerinin çoğunluğunun üniversitenin mensubu olmayan kişilerden ***(laymen)*** oluşması hükme bağlandı. Bu kurulun sembolik olarak başkanı olan ***Chancellor***'u seçme yetkisi ise, üniversitenin mezunları ile en az dört dönem kayıtlı olan öğrencilerden oluşan Genel Kurul'a ***(General Council)*** verildi. Rektörün muadili olan ***Principal*** unvanlı kişiyi ve profesörleri atama yetkileri ise ***Court***'a verildi. Bu meyanda, senatonun daha önce kullandığı yetkilerin bir çoğu da ***Court***'a devredildi.

St.Andrews, Glasgow ve Aberdeen'de ***rector*** unvanlı kişi geleneksel olarak öğrenciler tarafından seçiliyordu. Edinburgh'da ise şehrin belediye başkanı aynı zamanda üniversitenin rektörüydü. 1862'de yapılan değişiklikle ***rector*** tamamen sembolik bir makama indirgendi ve bu kişinin tüm kayıtlı öğrenciler tarafından seçilmesi hükme bağlandı.

Yukarıda da görüldüğü gibi, 19. yüzyıl ortalarındaki reformlardan sonra da kolej müdürleri ve mezunların Oxford ve Cambridge üniversitelerinin yönetimindeki ağırlıkları sürmüştür. Her ne kadar kurumların mensupları olsalar da, mezunlar ve kolej müdürlerini bir bakıma üniversite dışı kişiler ***(laymen)*** olarak nitelendirmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, kimilerine göre, Oxford ve Cambridge dahi, kısmen de olsa, üniversite dışı kişilerce sevk ve idare edilen ***(lay governance)*** kurumlardı. Bunun yanında, giderek güçlenen ve zenginleşen sanayi ve ticaret kesiminin mensupları kurumların yönetimine ağırlık koyma eğilimindeydi. Bu bakımdan, 19.yüzyılın ilk yarısında kurulan ve daha sonraki ***red brick*** veya ***civic universities*** tabir edilen üniversitelerin nüvelerini teşkil eden kolejlerin yönetimi, her türlü akademik konu dahil,

tamamen o kurumun mensubu olmayan kişilerden oluşan yönetim kurullarındaydı ***(lay governing boards).*** Bu kolejlerin ilk dönemlerinde öğretim üyelerinin neredeyse hiç bir konuda söz hakkı olmadığı gibi, danışma için başvurulan akademik kurullar dahi yoktu.

Ancak, 19. yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişmeye başladı. Birleşik Krallık'ta tüm üniversitelerin yönetim ve iç işleyişini düzenleyen kanunlar hiç bir zaman olmamıştır, bugün de yoktur. Bunun yerine, her bir üniversitenin yönetim organlarının terkibi, Kraliyet Konseyi ***(Privy Council)*** tarafından çıkarılan Kraliyet Kararnameleri ile ***(charters)*** belirlenmiştir. 19. yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında çıkarılan bu tür kararnamelerle öğretim üyelerinin de belirli ölçülerde yönetime katılması sağlanarak, İngiliz üniversitelerinin bugünkü yapıları ortaya çıkmıştır.

Başka bir deyişle, bugünkü İngiliz üniversitelerinin yönetim yapılarının prototipi Oxford ve Cambridge değildir. Bu bakımdan prototip, Manchester'deki **Owens College**'dır. Bu kolejin 1880'de kabul edilen statüsüne göre, kolejde ***court, council*** ve ***senate*** olmak üzere üç üst kurul kurulmuştur. Kırkiki üyeli ***court***'un 39 üyesi üniversite mensubu olmayan kişi ***(laymen),*** biri kolejin müdürü ***(principal),*** 2'si ise profesördü. Görevi esasen kolejin mali kaynaklarını yönetmek olan, genel kurul niteliğindeki ***court***'a karşı sorumlu olan, yönetim kurulu niteliğindeki 13 üyeli ***council***'ın 10 üyesi kolejde öğretim üyesi olmayan kişi ***(laymen)***, 3'ü ise yukarıda zikredilen ***principal*** ile 2 profesördü. Senato ***(senate)*** ise tamamen profesörlerden oluşmaktaydı.

Owens College örneğinde görülen yönetim modeli, daha sonra kurulan tüm üniversitelere anahatları itibarı ile aynen uygulanmıştır. Ancak, yukarda sözü edilen üç kurulun terkibi, her bir üniversite için aynı değildir. Her bir üniversitedeki üç üst kurulun üye sayısı üyelerinin kimler olacağı, ***court*** ve ***council***daki üyelerin ne kadarının üniversitenin öğretim üyeleri, idari personeli ve öğrencilerinden olacağı, bu kurulların yetkileri ve hatta bazı hallerde değişik olan adları, ***court***'a başkanlık eden ***chancellor*** ile ***council*** ve ***senate***'a başkanlık eden ***vice-chancellor***'un (rektör) seçilme usulleri ve yetkileri, o üniversitenin kuruluşuna ilişkin Kraliyet Kararnamesi'nde ***(Royal Charter)*** veya kuruluş kanununda ***(Act of Parliament)*** ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu hususların her biri üniversiteden üniversiteye farklıdır. Örneğin ***court***'un üye sayısı Sheffield'de 605, Manchester'da ise 129'dur. Genel kurul niteliğindeki üst kurulun adı İngiliz üniversitelerinde büyük çoğunlukla ***court*** olmakla birlikte, örneğin Aston'da ***convocation***, dört eski İskoç üniversitesinde ***general council***, yine bir İskoç üniversitesi olan Strathclyde'da ise ***general convocation***, buna karşılık London School of Economics'de ***standing committee***'dir. İngiliz üniversitelerindeki ***council***'ın İskoç üniversitelerinde muadili olan kurulun adı ***court***'dur.

İngiliz ve İskoç üniversitelerinin 19.yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında oluşan yönetim yapıları anahatları ile bugün de aynen uygulanmaktadır. Buna göre, gerek ***court,*** gerekse ***council***ın veya bunların muadilleri olan üst kurulların üyelerinin çoğunluğu, o üniversitenin mensubu

olmayan kişilerdir ***(laymen).*** Akademik organ olan ***senate*** veya bunun muadili olan kurul ise, esasen öğretim üyelerinden oluşur.

19. yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında kurulan İngiliz üniversiteleri ilk dönemlerinde esas olarak nüvelerini oluşturan kolejlerin gelirleriyle ve bağışlarla varlıklarını idame ettirebilmiş ve faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir. İlk kez 1889' da bu kolejlere devlet bütçesinden 15.000 sterlin tutarında mali yardım yapılmış, bu miktar 1900'de 25.000 sterline yükseltilmiştir. Günümüz İngiliz üniversitelerinin, mali kaynakları esasen devlet tarafından sağlanan ancak, tüzel kişiliğe ve kendi mülklerine sahip olan özel kuruluş niteliğindeki, bu ülkeye özgü hukuki statüleri böylece oluşmuştur.

İngiltere'de, Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkerindeki teknik yüksekokullara benzer bir yapıdaki ilk yükseköğretim kurumu, 1851'de Londra'da açılan ilk sanayi sergisini takiben kurulan ***Royal College of Science***'dır. Bu kolej daha sonra ***Imperial College of Science and Technology*** adını almış ve Londra Üniversitesi'ni oluşturan kolejlerden biri olarak günümüze gelmiştir. Günümüz Londra Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren ***London School of Economics (LSE),*** Henry Hunt Hutchinson adlı zenginin yaptığı bağışla 1895'de kurulmuştur.

Londra'da ***Inns of Court***'ta yüzyıllardır yapılmakta olan avukatlık eğitimi, 1846'da parlamentoda ağır eleştirilere hedef olmuştur. Bundan altı yıl sonra, dersleri ve sınavları düzenlemek üzere, ***The Council of Legal Education*** kurulmuş ve 1872'den itibaren baroya kaydolabilmek için bu sınavlarda başarılı olma şartı getirilmiştir. Böylece, ***Inns of Court*** içinde bir "hukuk okulu" teşekkül etmiştir. Londra Üniversitesi'nin müşterek hukuk eğitimi yapma önerileri sürekli olarak reddedilmiştir. ***Inns of Court***'ta avukatlık ***(barrister)*** eğitimine başlamak üzere üniversite mezunu olma şartı ancak 1960'dan itibaren kısmen aranmaya başlamıştır. Herhangi bir üniversite derecesi yeterli olmakla birlikte, genellikle hukuk fakültesi mezunları bu eğitime başlamıştır. Ne var ki, sadece bir hukuk fakültesini bitirenler, bugün dahi savunma avukatlığı ***(barrister)*** değil, ancak dava vekilliği ***(solicitor)*** veya hukuk müşavirliği yapma yetkisine sahiptir.

Londra üniversitesi, ***Inns of Court*** ile ortak hukuk eğitimi düzenleme girişiminde başarısız olmasına karşılık, modern tıp eğitimini başlangıçtan itibaren bünyesi içine almıştır. Üniversitenin doğrudan kendi bünyesi içindeki tıp fakültesi ile King's College'daki tıp koleji, ***College of Physicians*** ile işbirliği yaparak bir çok eğitim hastanesinde tıp eğitimi başlatmıştır. Londra Üniversitesi'nin eğitim hastanesi sayısı 2.Dünya Savaşı'nın öncesinde 34'e ulaşmıştır. Bir kamu kurumu olarak, 1858'de çıkarılan Tababet Meslek Kanunu ile kurulan ***General Council of Medical Education and Registration*** esasen tıp hekimlerinin meslek kuruluşu olan ***College of Physicians*** ile birlikte İngiltere'deki tıp eğitimini ve tababet mesleğini denetim altına almıştır. İnşaat , makina, gaz ve elektrik mühendisleri odalarına Kraliyet

Konseyi ***(Privy Council)*** tarafından, sırası ile, 1818, 1847, 1863 ve 1872'de tüzel kişilik ve üye kayıt şartlarını tespit yetkisi verilmesine rağmen, mühendis odaları, avukatlar ve doktorların aksine, mühendislik eğitimi verebilecek kurumsal bir yapı oluşturamamışlardır. Odalar doğrudan eğitim vermek yerine, zaman içinde mühendislik müfredatları üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olmuşlardır.

Hollanda'da Fransız işgalinden önce var olan çok sayıdaki üniversitenin tümünün yeniden faaliyete geçirilemeyeceği Kral 1. Willem tarafından 1815'de dile getirilmiştir. 1848'de kabul edilen anayasa ile Hollanda'da özel eğitim kurumlarının kurulmasına izin verilmiştir. Bu ülkede 19. yüzyıl boyunca, devlet üniversiteleri olan Leiden ve Groningen (1614) ve Utrecht (1636) ile 1632'de Amsterdam belediyesine bağlı ***Atheneaum Illustre*** adıyla aydınlık okul olarak kurulmuş olan ve 1877'de üniversite statüsü verilen özel Amsterdam Üniversitesi olmak üzere, sadece dört üniversite faaliyetlerini sürdürmüştür. 1876'da çıkarılan yükseköğretim kanunuyla devlet, özel Amsterdam Üniversitesi dahil, tüm üniversitelerin finansmanını üstlendi. Ancak, bu kanunla üniversitelerin yönetim kurullarının ***(College van Curatoren)*** üyelerini atama ve kurumların bütçelerini hazırlama yetkileri de devlete geçti, öğretim üyelerine kamu görevlisi statüsü verildi ve her bir üniversiteye devlet tarafından birer sekreter ***(secretaris)*** atanmaya başlandı. Bu meyanda, akademik konularda yetkili bir kurul olarak, rektörün başkanlığında profesörlerden oluşan ***Senatus Academicus*** kuruldu. Böylece, 19. yüzyıl başına gelene kadar üniversitenin devlet nezdindeki temsilcisi olan ***College van Curatoren,*** bu kanundan sonra Eğitim Bakanlığı'nın üniversitedeki organı niteliğine büründü. Hollanda'da 1876'da çıkarılan yükseköğretim kanunu 1960'a kadar yürürlükte kalmıştır. Söz konusu kanunla, üniversite ***(universiteit)*** bir çok alanda evrensel eğitim yapan bir kurum olarak tanımlanmış, mesleki ve teknik eğitim yapan yükseköğretim kurumlarına ise, ***hogeschol*** (yüksekokul) adı verilmiştir.

Fransa'da 1875'de çıkarılan Yükseköğretim Özgürlüğü Kanunu ile özel üniversite ve özel ***grands ecoles*** kurulmasına izin verilmiştir.

İspanya'da 1821'de kabul edilen anayasada üniversite bir devlet kurumu olarak tanımlanmıştır. 1857'de çıkarılan, zamanın Eğitim Bakanı **Claudio Moyano**'ya izafeten, Moyano Kanunu ***(Ley Moyano)*** olarak bilinen kanunla İspanyol yükseköğretim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre, sistem geleneksel fakültelerden oluşan üniversiteler, mühendislik ve kamu yönetimi alanlarında eğitim veren yükseköğretim kurumları ve inşaat, kadastro ve öğretmenlik gibi alanlarda mesleki eğitim veren kurumlar olmak üzere üç alt sektörden oluşacak biçimde tanımlanmıştır. Her üç alt sektördeki yükseköğretim kurumlarının tümü devlet kurumu olarak yapılandırılmıştır. Aynı kanunla Madrid'deki merkezi üniversite ***(Universidad Complutensa de Madrid)*** ile birlikte 9 coğrafi bölgedeki kurumlara üniversite statüsü verilmiştir. Moyano Kanunu İspanya'da yaklaşık bir yüzyıl süreyle yürürlükte kalmıştır.

19. yüzyılın başlarında İsveç'de kurulan ***Chalmers Tekniska Högskola*** adlı yükseköğretim kurumu çok ilginçtir. Bu kurum İsveç'e yerleşerek zengin olmuş bir İskoç tüccar olan William Chalmers'ın bilimsel temellere dayalı bir sanayi okulu kurulmasını vasiyet ederek, tüm servetini bu amaç için bağışlamasıyla, 1829'da arkadaşları tarafından özel bir yükseköğretim kurumu olarak kurulmuştur. Bu kurum bir mütevelli heyet tarafından yönetiliyor ve rektör bu heyet tarafından atanıyordu. Enstitünün esasen bir mühendislik okulu olmasına karşılık, rektör genellikle temel fen bilimciler arasından atanıyordu. İsveç Kralı'nın 1836'dan itibaren bu enstitüye devlet bütçesinden yardım yapmasıyla İskandinav ülkelerindeki özel yükseköğretim kurumlarına kamu kaynaklarından düzenli yardım yapma geleneği de başladı. Bu kurum uzun süre, yarı özel, yarı kamu kurumu niteliğini sürdürdü ve 1937'de tamamen İsveç devlet üniversiteleri sistemi içine girerek, özel kurum niteliğini büyük ölçüde kaybetti.

I.3.4 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ GELİŞMELER

19.yüzyıl başlarında ABD'ndeki yükseköğretimi şekillendiren beş eğilim vardı. Bunların başında İngiltere ve İngiliz kurumlarına duyulan antipati geliyordu. İngiliz karşıtı düşünceler, Amerikan üniversitelerini giderek klasik Oxford ve Cambridge modelinden uzaklaştırmıştır. Bağımsızlık mücadelerine yardımcı olan Fransa'nın etkisi bir süre kendini göstermiştir. Yunanca yerine Fransızca okutulması moda olmuş, en önemli olarak da Fransız askeri okullarına benzer yapıdaki **United States Military Academy** 1802'de **West Point**'te kurulmuştur.

İkincisi, Batı Avrupa Sanayi Devrimi'ni yaşarken, ABD'nde fen ve teknoloji eğitimi neredeyse yoktu. Üçüncüsü, Amerikan halkı giderek artan bir biçimde, Oxford ve Cambridge'de olduğu gibi, **"fildişi kulelerde"** ***(ivory tower)*** kendi bildikleri doğrultuda eğitim-öğretim yapan profesörlerden oluşan üniversiteler yerine, günlük hayatlarında karşılaştıkları sorunlara çözümler üretecek yapıda üniversiteler istiyordu. Dördüncüsü, Amerikan halkı, toplumun ayrıcalıklı küçük bir kesimine hitap eden elitist kurumlar değil, büyük kitlelere açık demokratik yapılar talep ediyordu. Nihayet, beşinci olarak, Amerikalılar 19.yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren Alman üniversitelerindeki gelişmelerin farkına varmaya başlamıştı.

Amerikan İç Savaşı'ndan önce ABD'ni oluşturan ilk 13 devletin (eyalet), Georgia ve North Carolina'dan sonra, dördünde daha devlet üniversitesi kurulmuştu: Maryland (1812), Virginia (1819), Delaware (1821) ve South Carolina (1821).

Ancak, modern Amerikan üniversitesinin akademik yapı bakımından prototipi Harvard, Yale, Princeton veya Columbia değildi; bunlar o dönemde esasen serbest sanat eğitimi yapan kolejlerdi ***(liberal arts college).*** Değişik alanlarda eğitim yapan ilk Amerikan üniversitesi, ABD'nin üçüncü Başkanı **Thomas Jefferson** tarafından 1819'da kurulan **Virginia Üniversitesi**'dir. Bu

üniversitede eski diller, modern diller, matematik, doğal felsefe (fizik), anatomi ve tıp, ahlaki felsefe ve hukuk olmak üzere 5 değişik alanda paralel eğitim yapılıyordu. Bunların her biri için, fakülte yerine, okul ***(school)*** terimi kullanılıyordu. Bu üniversitede daha sonra ticaret, imalat ve diplomasi okulları da kuruldu. İlk dönemlerde öğrenciler bu okullardan herhangi birini seçerek kendi tempoları ile okuma, okul değiştirme veya her okulda birden öğrenim görme serbestisine sahipti. Ancak, 1831'den itibaren her bir okulda bir bütünlük içinde ayrı master dereceleri verilmeye başlandı. Bu derece, o dönemde henüz lisansüstü düzey ifade etmiyordu.

ABD'nde kolej ve üniversite terimleri eş anlamlı olarak kullanıldığı gibi, fakülte terimi yerine, ***school of law, school of engineering, medical school, business school*** vb. terimlerde olduğu gibi, okul kelimesinin kullanılmasının tarihi kökeni Virginia Üniversitesi'ne uzanmaktadır.***Faculty member*** ise öğretim üyesi demektir.

19.yüzyılın ilk yarısında kurulan, aralarında, Miami (Ohio, 1809), Ohio (1804), George Washington (1821), Michigan (1817), Rensselear Polytechnic Institute (1824), Case Western Reserve (1826), Indiana (1828), Alabama (1831), New York (1831), Wesleyan (1831), Tulane (1835), Emory (1836), Missouri (1839), Notre Dame (1842), Villanova (1842), Missisipi (1844), State University of New York (1844), Iowa (1847), Wisconsin (1849), City University of New York (1849) ve Oregon (1850) gibi, bir kısmı özel, bir kısmı devlet üniversitesi olan kurumlarla yükseköğretim ülke sathına yayılmaya başlamıştır.

Gerçek kişiler tarafından kurulan özel üniversitelerin statüsü, 1819'da kesinlik kazanmıştır. Sorun, bu kurumların, statüleri her an eyalet meclislerince değiştirilmesi mümkün olan kamu kurumları mı, yoksa kurucuları ve daha sonra onların belirlediği kişiler tarafından yönetilen ve sadece bu kişilere karşı sorumlu olan, kamu yararına çalışan özel vakıflar mı olduğuydu. Diploma verme yetkileri eyalet meclislerince tanındığı için, bu kurumların bu meclislere karşı sorumlu kamu kurumları olup olmadığı yönünde istifhamlar vardı. Ancak, konu Yüksek Mahkeme'nin ***(Supreme Court)*** 1819'da Dartmouth College ile ilgili olarak verdiği kararla açıklığa kavuşmuştur.

1719'da Eleazer Wheelock ile bir grup arkadaşına Dartmouth College'i kurmaları için İngiliz Kralı tarafından izin verilmiş ve Eleazer Wheelock ilk rektör olarak atanmıştı. Oğlu John Wheelock, babasının ölümünden sonra rektörlüğe getirilmiş, ancak bir süre sonra mütevelli heyet tarafından görevden alınmıştı. John Wheelock'un New Hampshire eyalet yönetimine başvurması üzerine, hükümet kendisini tekrar rektörlüğe getirmişti. Konunun 1816'da Yüksek Mahkeme'ye intikali üzerine, Mahkeme, Başkanı John Marshall'ın kaleme aldığı kararda, Dartmouth College'ın kuruluşuna ilişkin İngiliz Kraliyet fermanının, hukuken, kamu yararına çalışan vakıf niteliğindeki bu kurumun mütevelli heyetine rektör atama yetkileri veren bir kontrat olduğu, bu tür kontratların Amerikan Anayasası'nın teminatı altında olduğu ve eyalet meclislerince tek taraflı olarak değiştirilemeyeceği ifadelerine yer verilmiştir.

Böylece, Amerikan üniversite yönetim sisteminin en önemli unsurunu oluşturan, mütevelli heyetlerin rektör atama yetkisi ve bu tür özel üniversitelerin statülerini ancak kurucular veya onların tespit edeceği, kendilerini izleyen kişiler tarafından değiştirebileceği, anayasal bir güvenceye kavuşmuştur.

1869 yılında Michigan Eyaleti Yüksek Mahkemesi de Michigan Eyalet Üniversitesinin mütevelli heyetinin ***(board of regents)*** yetkilerini tanıyan bir karar almıştır. Nihayet 1943 yılında Illinois Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin eyalet hükümetlerinin kamu kurumu olarak üniversite kurabilecekleri ve üniversitelerin tüzel kişiliğe sahip mütevelli heyetlerce yönetebileceğine dair vermiş olduğu karar, üniversitenin, o üniversite mensubu olmayan kişilerden ***(laymen)*** oluşan "**sevk ve idare**" kurulu niteliğindeki heyetler ***(board of trustees, board of governors, board of regents*** vb.) tarafından yönetilmesine dayanan Amerikan üniversite yönetim sisteminin ***(lay governance)*** hukuki ve mülki temellerini oluşturmuştur.

19.yüzyılın ikinci yarısında doğu yakasında Massachusetts Institute of Technology (MIT, 1860), Johns Hopkins (1867), Cornell (1868) ve Clark (1887), orta batıda Chicago (1890), Texas'da Texas A&M (1867), batı yakasında ise Berkeley (1868) ve Stanford (1895) gibi günümüzün en önemli bilim merkezleri kuruldu.

Bir Alman üniversitesini ziyaret eden ilk Amerikalı devlet adamı, 1766'da Göttingen'e giden **Benjamin Franklin**'di. Bundan sonra, Harvard, Yale ve doğu yakasındaki diğer üniversite ve kolejlerin öğrencileri, Göttingen ve Berlin başta olmak üzere, Alman üniversitelerine gitmeye başladılar. 1815-1870 döneminde Alman üniversitelerine kaydolan Amerikalı öğrenci sayısı 640 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam giderek artmış ve sadece 1895'te kaydolan öğrenci sayısı 450'ye ulaşmıştı. 1815-1915 arasındaki yüzyılda Almanya'da öğrenim gören Amerikalı öğrenci sayısının 6000 ile 9000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer yandan, Amerikaya göç eden bir çok Alman bilim adamı üniversite ve kolejlerde öğretim üyesi olarak görev almaya başlamıştı.

ABD'nde Alman Üniversiteleri örnek alınarak, akademik kütüphaneler ve müzeler kurulmaya, büyük binalar inşa edilmeye başlandı. Alman üniversitelerindeki seminerler, bilimsel araştırmalar ve doktora çalışmaları benimsendi; ilk doktora derecesi 1861'de Yale'de verildi.

Ancak, Amerikan üniversiteleri bazı nedenlerle İngiliz ve Alman üniversitelerinden çok farklı bir çizgide gelişmiştir. Bunlardan birincisi, Avrupa'da Ortaçağ'dan beri okullar veya özel öğretmenler tarafından yürütülen ilk ve ortaöğretim olarak nitelendirebilecek bir yükseköğretim öncesi eğitim kademesi, üniversiteden önce de vardı. Avrupa'daki ortaöğretim kademesi üniversiteler kurulduktan sonra giderek kurumsal bir yapı kazanmıştı. Amerika'da koloni dönemindeki ilk 9 kolej kurulduğunda, bu ülkede başkaca hiç bir eğitim kurumu yoktu. Dolayısıyla, kolejler ve üniversiteler 1870'e gelene kadar, bir ölçüde hazırlık ve telafi eğitimi de yapmak

zorundaydı. Örneğin, yukarıda da belirtildiği gibi, Harvard'a öğrenci olarak kabul edilebilmek için Yunanca ve Latince bilmek ve kültürlü olmak yeterliydi. Harvard 1807'de coğrafya, 1820'de Princeton İngilizce gramer, Harvard cebir, 1844'de Harvard geometri, 1847'de Harvard ve Michigan eski çağ tarihi, 1860'da ise Michigan modern tarih bilme şartlarını aramaya başladı. Üniversiteye öğrenci kabulüne ilişkin şartların sistematize edilmesi, Berkeley'de 1868'den itibaren yapılmaya başlanan aritmetik, geometri, İngilizce gramer, coğrafya ve Amerikan tarihinden sorular içeren sınavla başlamıştır. Bunu, Michigan'ın öğrenci kabul edeceği ortaöğretim kurumlarını 1870'den itibaren tespit etmeye başlaması izlemiştir.

İkinci fark, gerek Kıta Avrupası'nda, gerekse Britanya'da öğretim üyelerinin tarihten gelen güçlü lonca gelenekleri olmasına karşılık, Amerika'daki öğretim üyelerinin bu tür bir geleneğe sahip olmamasıdır. İlk dönemlerdeki öğretim üyelerinin çoğu genç ve deneyimsizdi. Çoğu tüm konuları öğreten sınıf öğretmenleri niteliğindeydi; temel görevlerinden biri, güçlü bir başöğretmen tipindeki rektöre disiplin işlerinde yardımcı olmaktı. **1870 yılı itibarı ile üniversite başına ortalama öğrenci sayısı 90, öğretim üyesi sayısı 10'du.** Toplumu (ve pazarı) temsil eden, tam yetkili mütevelli heyet ve bu heyet tarafından güçlü yetkilerle donatılarak atanan, gerektiğinde görevinden alınabilen güçlü rektör, yönetim sisteminin belirgin niteliğiydi.

Üçüncü önemli fark, Almanya ve Fransa'da olduğu gibi, meslek standartlarını belirleyen güçlü merkezi devlet veya İngiltere'deki lonca niteliğindeki güçlü meslek kuruluşlarına benzer kurumsal yapıların Amerika'da bulunmamasıydı. Bu nedenlerle, Amerikan üniversiteleri pazar ve toplumun taleplerine çok daha hızla uyum sağlayabilmiş, mesleki ve teknik eğitim, meslek icra etmeye doğrudan imkan veren diploma ve dereceye yönelik müfredat sistematiği içinde, Amerikan üniversitelerinde çok daha kolay ve hızla yer alabilmiş, buna imkan veren akademik yapılar çok daha esnek bir biçimde kurulabilmiştir. Örneğin, öğretim üyelerinin sayısının artmasına ve uzmanlık alanlarının çeşitlenmesine paralel olarak, kürsü profesörlükleri yerine, bölümler kurulmuştur. 1891'de Harvard'da 12 bölüm, 1893'de Chicago'da 26 bölüm kurulmuştu. **Böylece, tam yetkili mütevelli heyet, bu heyet tarafından atanan güçlü rektörün *(president)* yanında, rektörün önerisi üzerine mütevelli heyet tarafından veya heyetin rektöre tanıdığı yetki dahilinde rektör tarafından atanan güçlü bölüm başkanı, Amerikan üniversite yönetim sisteminin üçüncü belirgin unsuru olarak ortaya çıkmaya başladı.**

Amerikan yükseköğretim tarihinde bir çok bakımdan önemli olan aşama, Kongre tarafından ilki 1862'de çıkarılan ***Morril Land-Grant Acts*** adlı federal kanunlardır. Bu kanunlarla, "tarım ve mekanik sanatlar" ***(agriculture and mechanical arts)*** yanında, serbest sanat ***(liberal arts)*** alanlarında da yükseköğretim düzeyinde eğitim-öğretim ve araştırmalar yapmak üzere kurulacak kurumlara arazi tahsis eden eyaletlere ve bu alanlarda program başlatan kolejlere federal bütçeden mali yardım yapılması hükme bağlanmıştır.

1887'de çıkarılan diğer bir federal kanunla da ***(Hatch Act of 1887)*** bu kurumlarda kurulacak araştırma ve deney merkezlerine federal bütçeden yardım yapılması ve kurumun araştırma faaliyetleri yeterli düzeye ulaştığında üniversite statüsü verilmesi hükme bağlanmıştır. Her bir eyalette geniş kitlelere yükseköğretim imkanı sağlayan ve aynı zamanda yörenin ihtiyaçlarına çözüm getirmeye yönelik deney ve araştırmalar yapan bu tür en az bir kolejin kurulması öngörülmüştü.

California, Texas, Illiniois ve bir çok diğer eyalet üniversiteleri bu kanunlar sayesinde kurularak gelişmiştir. Texas A&M University'nin ismindeki A agriculture'ı, M ise mechanical'ı simgelemektedir. Çok esnek bir şekilde kaleme alınan bu federal kanunlarla sağlanan imkanlar, daha önce kurulmuş kolejlerin bu kanunların amaçlarına uygun bir biçimde yeniden yapılandırılarak gelişmeleri için de kullanılmıştır. Massachusetts'de fonların bir kısmı yeni kurulan Massachusetts Institute of Technology'nin geliştirilmesi için kullanılmıştır. Cornell Üniversitesi, kısmen bu fonlar, kısmen de özel kaynaklardan sağlanan bağış ve yardımlarla kurulmuştur. Cornell, özel bir üniversite olmasına rağmen, ***land-grant universities*** denen bu üniversite modelinin örneği olarak gösterilmektedir. Cornell kapılarını kızlara, beyaz olmayanlara ve fakirlere açan ilk üniversitedir. Hiçbir dini gruba bağlı değildir; bugün tarım ve makina mühendisliği ile serbest sanatlar dışında da çok geniş bir yelpazede eğitim-öğretim ve araştırma yapan bir kurumdur. Büyük çoğunluğu eyalet üniversitesi olan bu tür üniversiteler, Minnesota ve California gibi eyaletlerin çocuklarına yükseköğretim imkanı sağlamıştır. Bu üniversitelerin tümü günümüzde tıp doktoru, hukukçu, fen, sosyal ve insani bilimcilerin de kaynağıdır.

Harvard ve Yale 1840'larda fen bilimleri okullarını (fakülteleri), 1850'lerde ise laboratuarlarını kurmuştur. Mühendislik eğitimi, ABD'nde doğrudan mühendislik eğitimi yapma amacıyla kurulan özel üniversitelerde başlamıştır. İnşaat mühendisliği ilk olarak 1824'de kurulan Rensselear Polytechnic Institute'da başlamış ve İngilizce konuşan ülkelerdeki ilk mühendislik diploması 1835'de bu üniversitede verilmiştir. Bu üniversiteyi Harvard (1845), Michigan (1850) ve Dartmouth (1851) izlemiştir. 1850 yılı itibarı ile ABD'nde mühendislik eğitimi veren 85 özel ve devlet üniversitesi vardı. İlk mühendis odası 1867'de kurulan inşaat mühendisleri odasıdır. Bunu maden ve metalurji (1870), makina (1880) ve elektrik (1884) odaları izlemiştir 1894'de Mühendislik Eğitimini Geliştirme Derneği kurulmuştur.

1870'lere gelene kadar Amerika'da örgütlü ve güçlü barolar yoktu. Bu nedenle, 1840-1860 döneminde neredeyse her yıl yeni bir hukuk okulu kurulmuştur; bunların verdiği diplomalar avukatlık mesleğini icra etmek için yeterliydi. Baroların, 1871'de New York'tan başlayarak güçlenmesine ragmen, hiç bir zaman İngiltere'deki ***Inns of Court*** 'ta olduğu gibi, mesleki eğitim yapma yetkileri olmamıştır. Ne var ki, Amerikan baroları baroya kabul sınavları yoluyla hukuk eğitiminde çok etkili olmuşlardır. Örneğin, hukuk okullarının ***(law schools)*** lisansüstü düzeye yükseltilmesi, baroların zorlamasıyla olmuştur.

İngiltere'de 1858'de çıkarılan Tababet Kanunu ile, Tıp Eğitimi ve Tababet Meslek Konseyi kamu kurumu olarak kurulmuş ve bu konseye tüm tıp eğitimi yapan kurumları denetleme yetkisi verilmiştir. Bu kamu kurumu, tabip odası niteliğindeki eğitim kuruluşları ile işbirliği yapmıştır. Dolayısıyla, gerek üniversitede, gerekse üniversite dışındaki kuruluşlarda yapılan tıp eğitimi İngiltere'de daima tababet mesleğini fiilen icra edenlerin kontrolunda kalmıştır.

Fransa'da ise, ihtilalden sonra tüm tabip odaları kapatılmıştı. ***Ecoles de sante*** adlı tıp eğitim okullarının Napoleon döneminde ***Universite de France***'a fakülteler olarak bağlanmasından sonra, klasik üniversite tıp eğitimi ile cerrahların klinik eğitimi fiilen birleşmiştir. Ancak, klinik eğitimi yapılan hastaneler üniversiteye değil, sağlık departmanına ***(Assistance Publique)*** bağlıydı; tıp diploması ve meslek icra yetkisi ise fakülte tarafından veriliyordu. Üniversitedeki tıp profesörleri aynı zamanda hastanelerde de görevliydi. Akademik tıp eğitiminden klinik tıp eğitimine geçiş sınavlaydı. ***Externat*** denen bu eğitim 2 yıl sürüyordu. Bu süre sonunda yapılan ikinci bir sınavı kazanan çok daha az sayıdaki öğrenci ise, 4 yıl süreli ***Internat*** adlı klinik eğitimine başlayabiliyordu. Ancak bu eğitimi tamamlayanlar hastanelere doktor olarak atanabiliyor, bunlardan daha sonraları yapılan sınavları ***(concours'd agregation)*** kazananlar üniversiteye profesör olarak atanabiliyordu. ***Externat*** sınavını kazanamayanlar için 1841'den itibaren önce bir yıllık ***stage*** konmuş, bu süre 1862'de iki yıla çıkarılmıştır. 19. yüzyılda tıp eğitimi Fransa'da tamamen devletin kontrolundaydı.

American Medical Association (Amerikan Tabipler Derneği veya Odası) 1849'da kuruldu. Ancak, bu derneğin, İngiltere'deki uygulamanın aksine ***(College of Physicians),*** üniversitelerle işbirliği yaparak bizatihi kendisinin eğitim verme imkanı yoktu. Bu nedenle, çabalarını tıp okullarına giriş, eğitim-öğretim ve mezuniyet standartları üzerinde yoğunlaştırdı. Modern tıp eğitimi ABD'nde 1889-1893 yılları arasında Alman Üniversiteleri örnek alınarak Johns Hopkins'de başladı. Buna göre, temel tıp bilimleri, klinik bilimler ve tıbbi araştırmalar kendi hastanesi olan tıp okulunda ***(medical school)*** tek bir kurumsal çerçeve içinde ve tamamen öğretim üyelerince yürütülüyordu.

Bugünkü Amerikan üniversitesinin akademik yapısı iç savaşı izleyen yıllarda şekillenmeye başlamıştır. Bu gelişmenin en önemli unsuru lisansüstü derecelere yönelik programlar ile bilimsel araştırmaların başlamasıdır.

Yüksek lisans düzeyindeki dereceye yönelik çalışmalar 17. yüzyılda Harvard'da başlamıştı. Bu dönemlerde Harvard'da lisans derecesini alan öğrenciler teoloji alanında kendi başlarına yürüttükleri çalışmaların sonuçlarını umuma açık konferanslarda sunmak suretiyle yüksek lisans ***(master)*** derecesini alıyorlardı. Ancak, bu dönemlerdeki bilimsel faaliyetler, aynı dönemde İngiltere'de olduğu gibi, esasen üniversite dışındaki kuruluşlarda sürüyordu. Bunların başında, **Benjamin Franklin**'in (1706-1790) kurduğu ***American Philosophical Society*** geliyordu. 19. Yüzyılda ***American***

Association for the Advancement of Science (1848) ve ***National Academy of Sciences*** (1863) kuruldu. Mezuniyet sonrası eğitim ***(graduate education)*** ve bilimsel araştırmaları yürütmek üzere 1840'lı yıllarda Harvard'da The Lawrence School, Yale'de The Sheffield School adlı akademik birimler kuruldu. 1861'de Yale'de verilen ilk Amerikan doktora derecesi (Ph.D.) Yale College'de değil, The Sheffield School'da yürütülen çalışmalar sonunda verilmişti.

Ancak, Alman üniversitelerindekine benzer bir yapı içinde mezuniyet sonrası eğitimi ve bilimsel araştırmaları yürütmek amacıyla kurulan ilk üniversite **Johns Hopkins**'dir (1876). Bu üniversite, 1874'de ölen Baltimore'lı tüccar ve banker John Hopkins'in, yarısıyla bir üniversite, yarısıyla da bir hastane kurulması için vasiyetiyle bağışladığı 7 milyon dolarla kurulmuştur. **Johns Hopkins ABD'ndeki, bugünkü anlamı ile ilk gerçek üniversite olarak kabul edilmektedir.** Johns Hopkins'i Harvard ve Columbia izledi. Doğu yakasındaki diğer üniversiteler ise, bu dönemde esas olarak ***liberal arts college*** niteliğindeki muhafazakar yapılarını sürdürüyorlardı. Buna karşılık, batıda kurulan California Üniversitesi ile Wisconsin ve Minnesota gibi yeni üniversiteler bu yapıya hemen adapte oldular. Kaldı ki, araştırma bunların kuruluş amaçları içinde yer alıyordu.

Yeni kurulan ***land-grant*** üniversitelerde ise tarımsal araştırmalar, 1887'de çıkarılan federal kanunla kurulan deney istasyonlarında, zaten bu alandaki eğitimden daha önce başlamıştı. Tıp araştırmaları John Hopkins ve Harvard'dan başlayarak hızla yayıldı. Öğretmen yetiştirmek ve eğitim bilimlerinde araştırmalar yapmak üzere 1888'de Columbia'da Teachers College kuruldu.

Bilimsel araştırmalara dayalı Alman Üniversite modeli yaygınlaştıkça, Amerikan Üniversitelerinin nüvesini oluşturan kolej, lisanüstü düzeyde mesleki eğitim yapılan tıp ve hukuk gibi okullara hazırlık mahiyetinde eğitim yapılan bir birim niteliğine büründü. Bunlar büyük araştırma üniversitelerinde zamanla fen-edebiyat fakültelerine dönüştü. Fen-edebiyat fakültelerinin İngilizce'deki karşılığının ***arts and sciences*** olmasının kökeni, serbest sanat kolejlerinin bu fakültelerin nüvesini oluşturmasıdır.

Böylece, günümüzde **araştırma üniversitesi *(research university)*** olarak adlandırılan büyük Amerikan üniversitelerinin yapısı 19.yüzyıl sonlarında Johns Hopkins, Harvard, Yale ve Columbia'dan başlayarak ortaya çıktı ve bu yapı hızla yayıldı. Bu yapının bilimsel omurgası fen-edebiyat fakültesidir. Bu fakülte, günümüzde de bir yandan lisansüstü düzeyde eğitim yapılan tıp ve hukuk okularına hazırlık niteliğinde lisans düzeyinde eğitim verirken, diğer yandan temel fen, sosyal ve insani bilimlerde kendi lisans programlarını yürütmekte ve aynı zamanda mühendislik, tarım, eczacılık ve iktisat gibi lisans düzeyinde eğitim yapan okulların müfredatlarında yer alan temel bilim derslerini vermektedir.

Yüksek lisans ***(master)*** ve doktora ***(Ph.D.)*** düzeyindeki programlarda hem ağır bir ders yükü, hem de bilimsel araştırmalara dayalı tez aşamaları vardır. Bu faaliyetler, tıp ve hukuk gibi sadece lisansüstü düzeyde eğitim yapılan okullar dışında, mezuniyet sonrası okul ***(graduate school)*** tarafından koordine edilir. Okul terimi, fakülte anlamındadır. Tüm okulların başındaki öğretim üyelerinin unvanı dekandır ***(dean).***

Bir çok bağımsız kolej, büyük üniversitelerdeki lisansüstü okullara hazırlık niteliğinde, sadece lisans düzeyinde eğitim-öğretim yapılan kurumlardır ***(liberal arts college).***

Böylece, Amerikan yükseköğretim sisteminin lisans ***(bachelor)***, yüksek lisans ***(master)*** ve doktora ***(Ph.D.)*** olmak üzere, genellikle birbirini izleyen üç aşamadan oluşan derece sistemi oluşmuştur. Tıp ve hukuk gibi lisansüstü okullara giriş için yüksek lisans derecesine sahip olma şartı yoktur. Bu okulları bitirenlere ***medical doctor (M.D.)*** veya ***doctor of jurisprudence (J.D.)*** unvanları verilir. Tıp ve hukuktaki bu doktora dereceleri, ders yükü yanında, yoğun bilimsel araştırma ve tez içeren ***doctor of philosophy (Ph.D.)*** derecesinden farklıdır.

Amerika'daki doktora ***(Ph.D.)*** derecesi, giderek Alman doktorasından farklı bir nitelik kazanmıştır. 1897 yılı itibarı ile Amerikan üniversitelerinde verilen doktora derecesi sayısı 300 civarındaydı. Başlangıçta sadece lisansüstü düzeyde eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma yapma amacıyla kurulan, ancak daha sonra yoğun talep üzerine, lisans düzeyinde de eğitim-öğretim yapmaya başlayan Johns Hopkins'de dahi, doktora öğrencilerinin toplam öğrenci sayısı içindeki payı bu dönemde ancak %10 civarındaydı.

Üniversite bünyesi içindeki işletme okulları ***(business schools)*** Amerikan üniversiteleri ile gelen bir yeniliktir. Bunların ilki Pennsylvania Üniversitesi'nde 1881'de kurulan **Wharton Business School**'dur. Wharton'un kuruluş yılı Fransa'daki ***Ecole des Hautes Etudes Commerciales*** ile aynıdır. Almanya'daki bu tür ilk okul ***(Handelshochshule)*** 1898'de Leipzig'de kurulmuştur. Gerek Almanya, gerekse Fransa'daki bu tür okullar sanayi ve ticaret kesiminde, üniversite dışında kurulmuştur. İşletme eğitimi İngiltere'de üniversitelere 20.yüzyıl başında girmiştir (Birmingham 1902, Manchester 1904, Londra 1920).

Alman üniversite modeline karşı olan John Henry Newman'ın eğitim felsefesi bu dönemde Amerikan üniversitelerinde de yer yer etkili olmuştur. Birçok üniversite mensubu yükseköğretimin amacının sadece klasik serbest sanat eğitimi olduğunu ifade etmeyi sürdürmüşlerdir. Ne var ki, doktora derecesine sahip olma ve bilimsel yayınlar yapmış olma, öğretim üyeliğine giriş için giderek artan bir biçimde önşart olarak aranmaya başlamış ve genel öğretmenlerin ***(general tutors)*** yerini, hızla, uzmanlaşmış, doktoralı öğretim üyeleri almaya başlamıştır. Öğretim üyeliği böylece bir meslek haline gelmiş, öğretim görevlisi ***(instructor),*** yardımcı profesör ***(assistant professor),***

doçent ***(associate professor)*** ve profesör ***(full professor)*** akademik unvan kademeleri ihdas edilmiş ve akademik terfilerde, öğretmenlik yeteneklerinden çok, bilimsel araştırma ve bilimsel yayın başlıca kriter haline gelmiştir.

Amerika doğumlu ilk büyük bilim adamı **Josiah Willard Gibbs**'dir (1839-1903). Babası da Yale üniversitesi'nde dini edebiyat profesörü olan Gibbs, 1863'de mühendislikte Amerikada verilen ilk doktora derecesini alan kişidir. Doktora aldığı Yale Üniversitesi'nde matematiksel fizik profesörlüğüne atanan Gibbs, fizikokimyasal ve istatiksel mekaniğin kurucusudur. Bu dönemlerde ABD'ndeki üniversitelerde profesör olarak görev yapan diğer bir ünlü bilim adamı, Alman asıllı **Abraham Albert Michelson**'dur (1852-1931). Işık hızının temel sabit olarak kabul edilmesini sağlayan Michelson, spektroskopi ve meteoroloji alanlarında da çalışmalar yapmıştır. Michelson Paris, Heidelberg ve Berlin'de çalışmalar yaptıktan sonra, 1883'de Cleveland'daki Case Üniversitesi Bilimler Okulu'nda fizik profesörlüğüne atanmıştır. ABD'li kimyacı **Edward Williams Morley** ile birlikte yaptığı, ***Michelson-Morley*** deneyi olarak bilinen ölçümlerinde, ışık hızı ile buna eklenen herhangi bir başka hız topladığında, gene ışık hızının elde edildiği ortaya konmuştur. Bu sonuç, klasik Newton fiziği ile çelişiyordu. Bu olguyu yeni bir fiziksel temele oturtmak için fizikçilerin giriştiği çalışmalar **Albert Einsten**'in (1879-1955) 1905'de relativite teorisini geliştirmesiyle sonuçlanmıştır. Michelson 1859'da Massachusetts'de Worcester'daki Clark Üniversitesi fizik profesörlüğüne atandıktan sonra, 1892'de yeni kurulan Chicago Üniversitesi'nin fizik bölümü başkanlığına atanmış, 1907'de Nobel fizik ödülünü almış, 1923-1927 yılları arasında ***National Academy of Sciences***'ın başkanlığını yapmıştır. ABD'ndeki üniversitelerde 19.yüzyıl sonlarında ulaşılmış olan bilimsel düzeyin diğer bir örneği, Johns Hopkins üniversitesi tıp okulunun gelişmesine öncülük eden **Simon Flexner**'dir (1863-1946). 1895-1899 arasında Johns Hopkins, 1899-1903 döneminde ise Pennslyvania Üniversitesi'nde tıp profesörü olarak çalışan, patalog ve bakteriyolog Flexner, dizanteri basilini ayırarak tanımlamış ve menenjit tedavisi için bir serum hazırlamıştır. Daha sonra New York'taki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün başkanlığını yapan Flexner, bu enstitüyü dünyanın en ileri tıbbi araştırma merkezlerinden biri haline getirmiş ve Rockefeller Üniversitesi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir.

Bu dönemde Amerikan üniversitelerinin akademik yapıları da, başlangıçta örnek aldıkları Alman üniversitelerinden tamamen farklılaşmıştır. Almanya'daki **"otokratik kürsü profesörlüğü"** yerine, belirli bir bilimsel ve öğretim alanı disiplinin bütünlüğü içinde, ancak her biri ayrı uzmanlığa sahip birden fazla profesörün yanında doçent ve yardımcı profesörlerden oluşan **bölüm *(department)***, Amerikan üniversitesinin temel akademik birimi haline gelmiştir.

Günümüz Amerikan üniversitelerinin, ister mühendislik gibi mesleki bir alan, isterse lisansüstü eğitime hazırlık niteliğinde eğitim yapılan serbest sanatlar gibi genel bir alanda olsun, lisans düzeyindeki müfredat programlarının ana yapısı da 1819'da Virginia Üniversitesi'nde başlatılan

değişik programlardan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu alanda en önemli yenilik 19.yüzyıl ortalarında Harvard'da başlatılan seçmeli derslerdir ***(elective courses).*** Bu çizgide şekillenmeye başlayan lisans düzeyindeki eğitim, zaman içinde şu dört ana bileşenden müteşekkil hale gelmiştir: a) Temel bilimsel alanlarla serbest sanat alanlarındaki temel dersler; b) derece alınacak alandaki **(major, *anadal*)** dersler; c) başka bir alandaki **(minor, *yandal*)** dersler; ve d)seçmeli dersler. Her bir dersin müfredattaki ağırlığına göre ayrı bir kredisi vardır.

Bölüm sistemi öğretim üyelerinin birbirleriyle ve öğrencilerle etkileşebildikleri **kollegyal** bir ortamdır. Birbirleriyle ilgili alanlardaki bölümlerden oluşan okullar (fakülteler), Amerikan sisteminin en belirgin niteliklerinden biridir. İngiliz sisteminde de bölüm temel birimdir; ancak, genellikle bir bölümde aynı zamanda bölüm başkanı olan bir tek profesör vardır.

Böylece, 19.yüzyıl sonlarında Amerikan üniversitelerinde uzman profesörlük kurumsal bir yapı kazanmıştır. Bu tür profesörlüklere atanan bilim adamlarına, ders yükleri düşük tutularak veya hiç ders yükü verilmeyerek yaratılan zaman yanında, zengin kütüphanelerden yararlanma imkanları, laboratuar, araştırma asistanları, seyahat ve yayın ödenekleri gibi maddi imkanlar da hızla sağlanmaya başlamıştır. Araştırma imkanlarının yaratılması için hayırsever zenginlerin yaptığı bağışlar giderek artmaya başlamıştır. Bu meyanda, bağışlarla oluşturulan vakfiyelerin gelirleri ile finanse edilen profesörlüklerin ***(endowed profesorships)*** sayısı giderek artmaya başlamıştır. Genellikle bağış yapan hayırseverin adını taşıyan bu tür profesörlüklerin ilk örneği Harvard'da 1721'de ihdas edilen Hollis ilahiyat profesörlüğüdür.

Amerikan üniversitelerinin ilk dönemlerinde bir öğretim üyesinin ortalama görev süresi üç yıldı. Ancak, bağışa dayalı profesörlükler yaygınlaştıkça, bu tür profesörlüklere atananlara sürekli iş statüsü ***(tenure)*** verilmeye başlanmıştır. Böylece, zamanla doçentler ve yardımcı profesörler belirli sürelerle ***(non-tenured faculty members),*** profesörlerin bir kısmı ise sürekli statüde ***(tenured faculty members)*** istihdam edilmeye başlanmıştır.

Giderek zenginleşen Amerikan toplumunun ve gelişen Amerikan demokrasisinin ***Alexis de*** **Tocqueville** tarafından fırsat eşitliği, bireysel başarı, özel girişim ve özel girişimlerce yaratılan kurum ve kuruluşlara gönüllü katılma ve kaliteli ortamlar yaratma şeklinde ifade edilen belirgin özellikleri ve hayırsever zenginlerin bağış yapma geleneklerinin oluşması, Amerikan üniversitelerinin gelişmesine de yansımıştır. Özellikle mezunların ***(alumni)*** yetiştikleri üniversiteye ***(alma mater)*** bağış yapmaları, 19. yüzyıl sonlarından itibaren bir gelenek haline gelmeye ve kurumsal bir yapı kazanmaya başlamıştır. İlk **mezunlar fonu** ***(alumni fund)*** 1891'de Yale'de kurulmuş, bunu Harvard'dan 1880'de mezun olanların, mezuniyetlerinin 25. yıldönümünde yaptıkları 100.000 dolar tutarındaki bağış izlemiştir.

1894 yılı itibarı ile Amerika'nın 11 büyük araştırma üniversitesindeki (Chicago, Columbia, Cornell, Harvard, Pennsylvania, Yale, California, Illinois, Michigan, Minnesota ve Wisconsin) toplam öğrenci sayısı 21.000 civarında, ülkedeki toplam öğrenci sayısı ise yaklaşık olarak 120.000 idi. Ortalama öğrenci/öğretim üyesi oranı, özel üniversitelerde 10, devlet (eyalet) üniversitelerinde ise 14'tü. 19. yüzyıl boyunca, öğrenci sayısına göre en büyük üniversite Harvard idi. Eyalet üniversitelerinin büyümesi 1880'den itibaren hızlanmıştır. İlk kez 1910'da Michigan 5.383 kayıtlı öğrenciyle, aynı yıl kayıtlı öğrenci sayısı 4.123 olan Harvard'ı bu bakımdan geçmişti.

Giderek büyüyen üniversitelerin idari yapıları da 19. yüzyılın son çeyreğinde şekillenmeye başladı. Önce kütüphaneciler ***(librarian)***, sonra öğrenci kayıt ve kabul işleri müdürleri ***(registrar)*** atanmaya başladı. Bu iki yarı akademik görevli, günümüz Amerikan üniversitelerinin hiyayarşilerinde en üst sıralardadır. 1890'larda dekanlar ve rektör yardımcıları atanmaya başladı. Rektör ***(president)*** artık kuruluş dönemlerindeki başöğretmen olmaktan çıkıp, kurumun gerçek anlamda idari ve akademik lideri haline gelmişti. 1899-1921 yılları arasında Yale'in rektörü olan Arthur Twinning Hadley, 1871-1886 yılları arasında rektör olan Noah Porter'ı odasında ziyaret ettiğinde, kendisinin Kant okumakta olduğunu, buna karşılık, Porter'in halefi Timothy Dwight'in ise artık üniversitelerin gelir gider hesaplamasıyla meşgul olduğunu gördüğünü hatıralarında ifade etmiştir.

19. yüzyıl sonlarına gelene kadar, Amerikan üniversitelerindeki fen, mühendislik ve tıp okulları, üniversitenin adını taşıdığı serbest sanat kolejlerinin civarında, fakat büyük ölçüde bu kolejlerden bağımsız olarak faaliyet gösteriyordu. Meslek eğitimi veren tıp ve hukuk okulları henüz lisansüstü değildi.Yani bu okullara giriş için serbest sanat kolejinden lisans diploması alma şartı yoktu. Lise mezunları doğrudan bu okullara girebiliyordu. Rektör ***(president)*** esasen kolejin başöğretmeni niteliğindeydi. Diğer okulların başında ise, o meslekten gelen genellikle ***dean*** (dekan) denen bir yönetici bulunuyordu. Dekanlar, kendi mesleki meşgalelerinden arta kalan zamanlarında bu okulları yönetiyorlardı. Özellikle Harvard'ın ilk dönemlerinde rektörler, öğretim üyelerinin toplantılarında oyların eşitliği halinde çift oya sahip olmanın ötesinde, güçlü yetkilere sahip değildi. Ancak, 1810'dan itibaren Gözlemciler Kurulu rektörün yetkilerini artırmaya başladı. Yale'de ise rektör başlangıçtan itibaren güçlü yetkilerle donatılmıştı. Ancak, özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru serbest sanat kolejlerinin etrafındaki mesleki eğitim yapan okullar (fakülteler) büyümeye başlayınca, rektörlerin yetkileri de giderek artırılmaya başladı ve dekanlar tamamen rektöre karşı sorumlu kılındı.

ABD üniversitelerinin bugünkü yapılarının oluştuğu 19.yüzyıl sonları güçlü rektörlerin başladığı dönemdir. Cornell'in ilk rektörü **Andrew Dickson White,** Michigan'da 38 yıl rektörlük yapan **James Burrill Angell**, Harvard'da **Charles W.Eliot,** Johns Hopkins'in 25 yıl görev yapan ilk rektörü **Daniel Coit Gilman** ve Chicago'da Rockefeller Vakfı'ndan milyonlarca dolar tutarında bağış temin eden **William Rainey Harper,** bu büyük bilim merkezlerinin 19. yüzyıl sonlarında görev yapan gerçek kurucularıdır.

1870-1910 dönemi ABD üniversitelerinde rektörlük makamının tam zamanlı yöneticiliğe dönüştüğü dönemdir. Ancak, bu dönemde görev yapan rektörler, yönetici olmanın ötesinde, Avrupa'daki gelişmeleri sürekli izleyen, ülkenin eğitim sistemlerinin gelişmesi için yoğun çaba harcayan, geleceği görerek, başında bulundurdukları kurumları buna göre yapılandıran gerçek entellektüellerdi.

Böylece, 1876-1901 yılları arasında, Johns Hopkins'den başlayarak, Alman üniversitelerinde ilk kez hayata geçirilen eğitim-öğretim ve araştırmanın birliği ilkesi, Amerikan üniversitelerinde bambaşka boyutlar kazandı ve yepyeni akademik yapıları ortaya çıkardı. Doktora derecesi öğretim üyeliği için önkoşul haline geldi ve herbiri kendi alanında uzmanlaşmış öğretim üyeleri, üniversite yaşamını kalıcı bir meslek olarak benimsedi.

Yine bu yıllarda, Amerikan üniversite sisteminin ana ilkeleri oluştu. Buna göre, her türlü mali konu tamamen mütevelli heyetin yetkisindedir. Öğretim üyesi atamaları, rektörün önerisi üzerine mütevelli heyet tarafından yapılır. Keza, kurumun temel politikaları yeni fakülteler kurulması, yönetmeliklerin değiştirilmesindeki nihai yetkiler de mütevelli heyettedir. Ancak, eğitim öğretim ve araştırmanın içeriği ile ilgili akademik konular öğretim üyelerinin yetki alanındadır; mütevelli heyet bu tür akademik konulara karışmaz. Öğretim üyesi ***(faculty member)*** tabiri ilk kez Pennsylvania Üniversitesi'nin 1755'de kabul edilen yönetmeliklerinde geçmiştir. Harvard bu deyimi 19.yüzyıl ikinci yarısından itibaren kullanmaya başlamıştır. Ancak, senato muadili kurullar ABD üniversitelerinde 19. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlamıştır. Bunun ilk kurumsal örnekleri, 1859'da Michigan'da kurulan ***university senate,*** 1880'de Johns Hopkins'de kurulan ***academic council*** ile 1891'de Cornell'de kurulan ***academic senate***'tir. Michigan'da senato kurulmasına ilişkin ***Board of Regents*** kararında, **"üniversiteyi oluşturan fakültelerin profesörleri, üniversitenin kurumsal bütünlüğünü temsilen, üniversite senatosunu oluşturacaktır."** cümlesi yer almıştır. Stanford'da 1903'de kurulan ***academic council***'in kuruluşuna ilişkin mütevelli heyet kararında, **"akademik konulardaki yetkilerin tüm öğretim üyelerinden oluşan bu kurulda olduğu, ancak, öğrenci kabulü, öğrenim süreleri ve mezuniyete ilişkin şartların tespitinde mütevelli heyetinin onayının gerektiği"** vurgulanmıştır. Johns Hopkins'in ilk rektörü Daniel Coit Gilman, öğretim üyelerinden oluşan bu tür kurulun yetkilerini, **"öğretim üyelerinin akademik terfilerine ilişkin usul ve esasların tespiti ve öğrencilerin daha iyi yetişmeleri için yapılması gerekenlerin araştırılması"** olarak belirlemiştir. Johns Hopkins'de bu amaçlarla 1880'de kurulan ***academic council,*** rektörle birlikte 6 profesörden oluşuyordu.

Amerikan üniversitelerinde akademik hürriyet kavramının yerleşmesi bakımından büyük önem taşıyan bir olay 19. yüzyıl sonlarında Wisconsin Üniversitesi'nde yaşanmıştır. 1892'de Johns Hopkins'ten Wisconsin'e geçen iktisat profesörü Richard T.Ely, o zamana göre radikal görüşlere sahipti. Üniversitenin mütevelli heyet ***(board of regents)*** üyelerinden biri, gazetelere

verdiği, hakaret düzeyinde cümleler içeren bir beyanatla Ely'yi bu görüşlerinden dolayı ağır bir şekilde eleştirmiş ve bazı ithamlarda bulunmuştu. Bunun üzerine, mütevelli heyet kendi içinden bir komite oluşturarak konuyu araştırdı. Komitenin verdiği rapor üzerine, mütevelli heyet Ely'nin işine son vermek bir yana, kendi üyesini ihtarla cezalandırdı. Wisconsin Üniversitesi ***board of regents***'ının bu tarihi kararında:

"Eğer biz mütevelli heyet olarak her alandaki bilginin gelişmesinin gerekliliğine inanmaz isek, bu görevde bulunmaya layık olamayız. Bu bakımdan, sonuçları nereye varırsa varsın, gerçeğin araştırılmasına yönelik tüm bilimsel çalışmalar tam bir özgürlük ortamı içinde yapılabilmelidir." cümlesine yer vermiştir. Bu karardaki anahtar ibare, **gerçeğin araştırılmasına yönelik bilimsel çalışmalar** sözcükleridir. **Başka bir deyişle, sübjektif değer yargılarının, dogmatik ideolojilere dayalı görüşlerin ve önyargıların ortaya konmasından ibaret, bilimsel yöntemlerle yapılmayan çalışmalar, akademik özgürlük kapsamında mütalaa edilemez.**

Böylece, Amerikan üniversite yönetim sisteminin dört ve beşinci önemli özellikleri de ortaya çıkmıştır. Bunlara göre: a) Eğitim-öğretim ve bilimsel araştırmalarla ilgili akademik konular, mütevelli heyetin genel gözetim ve denetimi altında, öğretim üyelerinden oluşan senato ve benzeri akademik kuralların yetki alanındadır; b) Mütevelli heyet, üniversite ile toplum ve hükümet arasında gerektiğinde köprü, gerektiğinde tampon görevi yapmak suretiyle, üniversite özerkliğinin ve akademik hürriyetin teminatını oluşturur.

I.4 20. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER

Üniversitelerin dünyaya yayılması 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında giderek hızlanmıştır. Avusturalya'daki Sidney ve Melbourne üniversiteleri 1850'de, Yeni Zellanda'daki Otago üniversitesi 1869'da İngilizler tarafından kurulmuştur.

Japonya, İmparator Meiji'nin 1868'de yayınladığı 5 maddelik fermanla dışa açılmaya başladı. 1870'den itibaren yabancı uzmanlar getirtilmeye ve Japon gözlemciler yurtdışına gönderilmeye başlandı. 1869'da Japon İmparatorluk Üniversitesi ***(Daigaku)*** kuruldu. Bu üniversite, 1877'de ***Tokyo Daigaku*** adını aldı. Birçok Japon öğrenci, İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya ve ABD'ne gönderildi. Bu ülkelerdeki çeşitli yüksek öğretim kurumlarına benzer çok sayıda yükseköğretim kurumu kuruldu. Tokyo Üniversitesi başta Alman modeline göre kurulmuştu. Ama, ABD'ndeki üniversiteler örnek alınarak, ziraat ve mühendislik fakülteleri de üniversite bünyesi içinde yer alıyordu. Üniversitelerin kuruluş dönemindeki yabancı profesörlerin yerini kısa süre içinde yurt dışında eğitilmiş Japonlar aldı; 1890 yılı itibarı ile profersörlerin %80'i Japondu. Kitaplar hızla tercüme edildi ve dersler Japon dilinde verilmeye başlandı. Bu üniversiteyi, Kyoto (1897), Tohoku (1907), Kyushu (1910) ve Hokkaido (1918) üniversiteleri izledi.

Hindistanda 1957'de Kalküta, Bombay ve Madras üniversiteleri, Tayland'da 1915'de Chulalongkorn Üniversitesi kuruldu. Kore Üniversitesi 1905'de Posung College adıyla faaliyete geçti. Kanada'nın batısında Alberta (1908) ve British Columbia (1908) üniversiteleri faaliyete geçti. 1911'de Tayvan'da Tsing Hua, Hong Kong'da Hong Kong Üniversitesi, İsrail'de 1912'de Haifa-Technion, 1934'de Weizmann Institute, Brezilya'da 1922'de Rio de Janerio Üniversitesi, Singapur'da 1929'da Raffles College kuruldu. Yükseköğretim böylece artık yeryüzünün neredeyse her köşesine yayılmıştı.

Yükseköğretimin şekillenmesine ve gelişmesine etki eden başlıca faktörler bilim ve teknoloji arasındaki ilişki, yükseköğretimin elit eğitimden kitlesel eğitime geçerek halka açılması ve 1. ve 2. Dünya Savaşlarıdır. Özellikle sanayi ve teknolojinin giderek bilimsel temellere oturması yükseköğretimin yapısını köklü bir biçimde değiştirmiştir.

I.4.1. BİLİME DAYALI TEKNOLOJİ VE SANAYİ

İnsanlık nispeten kısa bir süreden beri, kimine göre **"Bilgi Toplumu"**, kimine göre de **"Sanayi Sonrası Toplum"** olarak nitelendirilen bir aşamaya geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu köklü değişim ve dönüşümün, M.Ö. 8000 yılı civarındaki Tarım Devrimi ile, 1760-1850 yılları arasındaki dönemde meydana gelen Sanayi Devrimi'nden sonra, insanlığın geçirdiği üçüncü büyük aşama olduğu ve bunun en belirgin niteliklerinden birinin de küreselleşme olduğu hususunda görüş birliği vardır.

Ulaşılmış olan bu aşamanın gerektirdiği insan gücünün niteliklerini ve bunun kaynağı olan eğitim sisteminin kurumsal yapısı ile işlevlerini tanımlayabilmek için, söz konusu süreci tarihsel bir perspektif içinde anlamak gereklidir.

Bilimin amacı anlamak, teknolojinin amacı yapmak, sanayinin amacı ise yapılanı ticari ölçekte üretip satarak kar etmektir.

İnsanoğlu varoluşunun ilk zamanlarından beri beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve de kendisini öteki yaratıklardan ayıran belki de en önemli niteliği olan **anlama tutkusunu** tatmin edebilmek için arayış içinde olmuş, bu itici güç de bilgi üretim ve birikimine, keşifler ve icatlar yapılmasına yol açmıştır.

Tarım Devrimi ile birlikte, toprak sermayenin başlıca unsurunu oluşturmuştur. Ancak, bundan sonra binlerce yıl boyunca, üretim ve ulaşım insanların ve hayvanların kas gücü ve bunun daha verimli kullanılabilmesi için geliştirilen aletlerle yapılmıştır. Başka bir deyişle, toprak ve kas gücü bu devirlerin başlıca üretim araçlarını oluşturmuştur.

Ancak, konuya geçmeden önce, bilimin ne olduğunu kısaca tanımlamakta yarar vardır. Gelmiş geçmiş en büyük bilim filozoflarından addedilen, **Sir Karl Raimund Popper** (1901-1994), bilimin **"ifadeleri gözlemlere dayanılarak çürütülebilen tüm uğraşlar"** diye tanımlanabileceğini savunmuştur.

Popper'in bilimin ne olduğu sorusuna verdiği bu basit yanıt epistemolojide devrim yaratmıştır. Popper 1934 yılında yayımladığı Bilimsel Araştırmanın Mantığı ***(Logik der Forschung)*** adlı eserinde ilk defa tartıştığı bu bilim tanımı ile bilime ve bilgibilimine yeni ufuklar açmış bir filozoftur. Bunun belki de en önemli nedenlerinden biri, Popper'in bilim tanımından çıkan şu ilginç sonuçtur. Bilimde amaç, bol hipotez üreterek bunların gerektirdiği gözlemleri yapmak suretiyle bilgi bazını genişletmek ve üretilen hipotezleri hızla çürüterek yerine yenilerini geliştirmektir. Popper'in tezinin en veciz ifadesi şudur: **"İnsan yanlışlarından öğrenir!"**.

Bu pek basit ve sağduyu gereği gibi görünen davranış Batı toplumları içinde bir gelenek haline getirilmiştir. Batı uygarlığını tüm diğer kültürlerden ayıran tek özellik işte bu akılcı ve eleştirel yaklaşımdır. Bu nedenle, aşağıdaki kısaca özette görüleceği gibi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insanların refah düzeylerine yansıtılması da yine Batı'da başlamıştır.

Teknoloji, M.Ö. 650-500 yılları arasında Millet'te **Thales, Anaksimandros** ve **Anaksimenes** ile başlayan ve ***Vesalius,*** **Copernicus, Brahe, Kepler, Galilei, Harvey** ve **Newton** tarafından çağdaş anlamda temelleri atılan yeni bilimden bir anlamda bağımsız olarak gelişmiş, hatta teknolojik gelişmeler, 18. yüzyılın sonlarına gelene kadar bilimsel gelişmelerin önünde gitmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, buhar makinası Sanayi Devrimi'nin simgesidir. Buhar makinası ilk olarak 1690'da Fransız asıllı İngiliz fizikçi **Denis Papin** (1647-1712) tarafından tasarlanmış, ancak, İngiltere'de maden ocaklarının taşan suyunun tahliyesinin önemli bir sorun olmasının dürtüsüyle ilk kez makina ustası **Thomas Newcomen** (1663-1729) tarafından 1712'de imal edilmiş, 1765'den itibaren de bir teknisyen olan **James Watt** tarafından geliştirilerek ticari olarak üretilmeye başlamıştır. Buna karşılık, buhar makinasının teorik temellerini oluşturan Carnot çevrimi 1824'de **Sadi Carnot** tarafından, termodinamiğin birinci kanunu 1798'de **Thompson'un** ısının mekanik teorisini takiben, Joule ve Helmholtz tarafından, termodinamiğin ikinci kanunu ise **Clausius, Clapeyron** ve **Kelvin** tarafından 1850 ve 1851'de ortaya konmuştur. Bugünkü termoelektrik üretim teknolojisinin temelini oluşturan Rankine çevrimi ise İskoç mühendis ve fizikçi **William Rankine** (1820-1872) tarafından 1859'da geliştirilmiştir. Köy okullarında öğrenim gören İngiliz mühendis **Richard Trevitichik** (1771-1833), 1803'de yüksek basınçlı buhar makinasını geliştirmiş ve ilk kez tren tekerlekleri üzerine yerleştirmiştir. Lancaster'de bir Quaker okulunda öğrenim gören ABD'li mühendis **Robert Fulton** (1765-1815), buhar makinasını 1804'de gemilere, Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gören İngiliz mühendis **Robert Stephenson** (1803-1829) ise, 1825'de tren lokomotifine yerleştirerek ulaştırmanın boyutlarını değiştirdiler.

Bu suretle, fosil yakıtlardan kimyasal enerjiyi dönüştürerek elde edilen mekanik enerji, üretim ve ulaşımda kas gücü yerine geçmiş ve donanım (makina-teçhizat, ***hardware***) sermayenin asli unsuru haline gelmiştir. Toprağın yanında, parasal sermaye, hammadde, donanım ve emek başlıca üretim faktörlerini oluşturmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere, Sanayi Devrimi'nin simgesi olan buhar makinası bir çoğu üniversite mezunu dahi olmayan teknisyen mucitler tarafından geliştirilmiş ve uygulanmış, bu teknolojinin bilimsel temelleri ise bunlardan çok sonra ortaya konmuştur.

Ancak, Sanayi Devrimi ile birlikte, bilime dayalı teknoloji ve sanayi dönemi başlamıştır. Zenaatkarların çalıştığı atölyelerin yerini, bilim adamlarının çalıştığı laboratuarlar ile araştırma-geliştirme (Ar-Ge) merkezleri ve bunlarla sürekli irtibat halinde olan mühendislerin çalıştığı fabrikalar almıştır. Bunun yanında, tefecilik bankacılığa, girişimcilik sanayi baronluğuna dönüşmüş ve parasal sermaye bu kişilerin elinde toplanmaya başlamıştır.

Kimya sanayii bunun ilk örneklerinden biridir. **Liebig**'in öğrencisi **Augustus Wilhelm von Hofmann** (1818-1892), mezuniyetinden sonra Londra Üniversitesi'ne bağlı ***The Royal College of Science***'ın kimya bölümünü kumakla görevlendirilmiştir. Burada Hofmann'ın öğrencisi olan **Sir William Henry Perkin**(1838-1907), laboratuarda anilinden kinin üretmeye çalışırken, ilk sentetik boyar madde olan anilin morunu imal etti ve 1856'da bu maddenin patentini alarak, 1857'de Harrow yakınlarında bir üretim tesisi kurdu. Perkin, bu tesiste kurduğu laboratuarda keşfettiği bir çok yeni kimyasal maddeyi daha sonra ticari olarak üretti.

Almanya'ya dönen Hofmann ise, bir çok yeni sentetik boyar madde üretti. Badische Anilin und Soda Fabrik (BASF) adlı Alman kimyasal üretim şirketi, Berlin Üniversitesi'nde **Kekule**'nin yanında doktora yapan, Münih Üniversitesi profesörü **Johann Wilhelm von Baer'ı** (1835-1917), 1869'da kurduğu araştırma gurubunun başına getirdi. Bu grubun yürüttüğü araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri sonunda bulunan yeni kimyasal maddeler 1897'den itibaren ticari çapta üretilmeye başlandı.

Perkin'in Harrow'daki tesisinde kuruduğu laboratuarlar ile BASF'ın von Baer başkanlığında oluşturduğu kimyasal maddeler üretimi araştırma grubu, endüstriyel araştırma-geliştirme (Ar-Ge) birimlerinin ilk örnekleridir. Gerek Perkin, gerekse BASF, bu araştırmaların sonuçlarına dayalı olarak sınai üretime geçtiklerinde, Ar-Ge için yaptıkları yatırım ve harcamaların kat kat fazlasını kazanmışlardır.

Elektrik teknolojilerinin gelişimi ise çok daha ilginçtir. Elektrik teknolojisi ve buna dayalı sanayiler, bilime dayalı teknoloji ve sanayilerin ilk örneğidir. **Galvani** (elektrik akımı, 1780), **Coulomb** (manyetik ve elektrik kuvvetler, 1785), **Faraday** ve **Davy** (elektroliz kanunları, 1807), **Oersted** (elektromanyetizma,

1819), **Ampere** (elektriğin manyetik etkisi, 1820), **Ohm** (galvanik devrelerin matematiksel olarak incelenmesi, 1827), **Faraday** (manyetik endüksiyonlardan elektrik akımı, elektrik motoru ve dinamo, 1831), **Gauss** (yerin manyetikliği ve Gauss Kanunu, 1839) ve **Kirchoff** (elektrik devreleri, 1859) tarafından elektrik ve manyetizma alanında yapılan bilimsel buluşlar kısa süre içinde teknolojik gelişmelere öncülük etmeye başlamıştır. **Volta** 1795'de galvanik pili, **Faraday** ise 1831'de elektrik motoru ve dinamoyu üretmiş, Yale mezunu **Samuel Morse** (1791-1872), 1837'de telgrafı icad etmiş ve 1866'da ilk transatlantik kablo döşenmiştir.

1837'de **James Clerk Maxwell** tarafından geliştirilen elektromanyetik teori, Newton'un evrensel yerçekimi kanunu ile birlikte bilim tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Newton'un yeryüzündeki ağırlık kuvvetleri ile gök cisimlerinin hareketlerini yöneten kuvvetlerin aynı matematiksel ifade ile tanımlandığını göstermesinden sonra, Maxwell elektrik kuvveti ile manyetik kuvvetin aynı kökenli olduğunu kanıtlamıştır. Daha sonra, Berlin'de Helmholtz'un yanında doktora yapan Karlsruhe Technische Hochscule ve Bonn Üniversitesi fizik profösörü **Heinrich Rudolf Hertz**(1857-1894, elektromanyetik dalgaların deneysel olarak gerçeklenmesi, radyo dalgaları, 1888), Maxwell'in teorisini, elektromanyetik dalgaların varlığını, rastlantısal da olsa, deneysel olarak göstererek kanıtlamıştır.

Bu bilimsel gelişmeleri şu teknolojik gelişmeler izlemiştir: elektrik lambası, güç santral ve elektrik şebekesi (**Thomas Alva Edison**, 1887), çok fazlı elektrik motoru ve alternatif akım, transformatör ve radyo anteni (1889), sinema (**Edison** ve **Lumiere** kardeşler, 1893-1895), telsiz telgraf (**Marconi**, 1895) ve ilk radyo yayını (1920).

Thomas Alva Edison (1847-1931) genellikle "mucitlerin babası" olarak nitelendirilir. Ancak, bu tamamen yanlıştır. Algılamasının yavaşlığı nedeniyle ilkokuldan uzaklaştırıldıktan sonra özel öğretmenler tarafından eğitilen Edison, meraklı ve yaratıcı bir kişiydi; daha 10 yaşlarındayken evinin kilerinde bir laboratuar kurarak kimya ve elektrik deneyleri yapmaya başlamıştı. Daha sonra telgrafçılığı öğrendi. Faraday'ın kitaplarını okudu ve bilimsel dergileri izledi. Kazandığı parayla önce bir atölye kurdu. Fakat buradan para kazanamadı. Şansı, New York Borsası'nın bozulan telgraf aygıtını tamir ettikten sonra açıldı. Bundan sonra telgraf aygıtları üzerindeki patentlerinden kazandığı serveti, New Jersey'de Menlo Park'ta kurduğu Ar-Ge tesislerine yatırdı. Edison, burada daha önce birlikte çalıştığı ustaların yanında, çok sayıda üniversite mezunu, mühendis, kimyager, fizikçi ve matemakitçi de istihdam ediyordu. 1887'de Menlo Park'tan West Orange'a taşınan Edison, burada Menlo Park'ın on katı büyüklüğündeki Edison Ar-Ge Laboratuarını ve 5000 kişinin çalıştığı üretim tesislerini kurdu. **Açıkça görüldüğü gibi, Edison bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izleyen, fen bilimi öğrenimi görmüş kişileri istihdam ederek Ar-Ge yapan ve bunların sonuçlarını endüstriyel çapta üretime dönüştüren bir girişimciydi.**

Amerikalı girişimci **Alexander Graham Bell** (1847-1922), Londra ve Edinburgh üniversitelerinde dersler dinlemiş, bunun dışında özel eğitim görmüştür. **Guglielmo Marconi** (1874-1936) ise teknik okul mezunudur. **Elektrik teknolojisinin üç büyük ismi olan Faraday, Edison ve Bell'in üniversite öğrenimi görmemiş olmaları çok ilginçtir.**

1908'de Henry Ford'un T-modeli otomobili seri olarak üretmeye başlaması ile hem modern otomotiv sanayii kurulmuş, hem de kütlesel üretim ***(mass production)*** denen, o zamana göre yepyeni bir sınai üretim yöntemi ortaya çıkmıştır.

Çok sayıda ve birbirinin tıpa tıp aynı ürünlerin büyük ölçekli "bacalı fabrikalarda" ***(smoke stack industries)*** üretilerek büyük pazarlara arzı Sanayi Toplumu'nun en belirgin niteliklerinden biridir.

Kütlesel üretimin bir anlamda ideoloğu olan, Stevens Institute of Technology mezunu, Amerikalı makina mühendisi **Frederick Winslow Taylor**'ın (1856-1915) 1911'de yayınladığı ***"Principles of Scientific Management"*** başlıklı kitabında yer alan görüşlerine göre, bu tür üretim, mühendislerce yapılan iş ve zaman etüdleri ***(time and motion study)*** ile belirlenen ve düz işçilerce yapılabilecek basit işlemlerden oluşur. Dolayısı ile, bu tür üretim tarzına dayalı Sanayi Toplumu'nun ihtiyaç duyduğu insangücü profili, az eğitim görmüş çok sayıda düz işçi ile, nispeten çok daha az sayıda araştırıcı, idari ve mali yönetici, tasarım mühendisi, üretim mühendisi, pazarlamacı ile **foreman** gibi ara kademe ve destek personelinden ibarettir.

Ancak, bilime dayalı elektrik teknolojilerinin hızla yaygınlaşmasının yanında, 1888'de **Hertz**'in elektromanyetik dalgaları, 1895'de Röntgen'in X ışınlarını tesadüfen keşfetmesinden sonra, doğal radyoaktivitenin keşfi **(Becquerel,** 1896 ile **Pierre** ve **Marie Curie,** 1898), elektronun keşfi **(J.J.Thomson)** ve **Helmholtz** ve **Kirchoff**'un Berlin'de öğrencisi olan, 1885'de Kiel'de doçent, 1889'dan itibaren de Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan **Max Planck**'ın (1858-1947) geliştirdiği kuantum kavramı ile özel relativite teorisi ve foton kavramı **(Einstein,** 1905) ve genel relativite teorisinin **(Einstein,** 1913) ortaya konması sonucunda, **yeni bir kronolojik çağ yanında, yeni bir bilimsel çağ da başlamıştır.**

Çekirdek fiziğindeki gelişmelerin katı hal fiziğine yansıması sonucunda, elektron mikroskopu (1937), nükleer manyetik rezonans (1946), holograf (1947), laser (1960) ve çok yakın bir zaman önce de taramalı tünelleme mikroskobu (1986) gibi, cihaz ve teknikler ortaya çıkmış ve malzeme bilimi ile elektronik gibi yeni bilimsel alanlar ve bunlara dayalı yeni teknolojiler doğmuştur. Bunların sonucunda da, önce vakum tüplerini ikame eden transistör (1948), daha sonra yarı iletkenler, entegre devreler ve yongalar (1960), fiber optik kablo (1970) ve mikroişlemci (1971) gibi ürünler ortaya çıkmıştır.

Yoğun madde fiziği, malzeme bilimi ve elektroniğin insanlığa en büyük armağanları bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileridir. **Pascal**'ın vergi mahkemesi başkanı olan babasına yaptığı hesaplarda yardımcı olma amacıyla 1642'de imal ettiği toplama makinası, elektromekanik hesap makinası (1880) ve bu makinayı ticari olarak üretme amacıyla 1911'de **Computing-Tabulating-Recording Company** adıyla kurulup 1924'de **International Business Machines Corporation (IBM)** adını alan şirket, otuz ton ağırlığındaki, vakum tüplü ilk bilgisayar (**ENIAC**, 1946) ve kütlesel olarak üretilen transistörlü ilk bilgisayarın (**UNIVAC**, 1951) ardından, 1960'lı yıllarda entegre devreli bilgisayarlar, 1970'li yıllarda mikroişlemcili bilgisayarlar piyasaya çıkmış ve nihayet 1980'li yıllarda çıkan kişisel bilgisayarlar ile bu teknoloji evlerimize girmiştir.

M.Ö.3500 yılı civarında yazının, M.Ö.170 yılında parşömenin ve 1454'de matbaanın icadı ile gelişen yazılı iletişim, telgraf (**Samuel Morse**, 1837), fotoğraf makinası (1839), s abit görüntülerin elektrikle iletimi (**Caselli**, 1860), daktilo makinası (1867), telefon (**Alexander Graham Bell**, 1876), fonograf (1877), sinema (**Edison** ve **Lumiere** kardeşler, 1893-1895), telsiz telgraf (**Marconi**, 1895), radyo yayını (1920), televizyon yayını (1929, İngiltere), telex (30'lu yıllar), renkli televizyon (1953, ABD), haberleşme uydusu (Telstar, ABD, 1958), fotokopi makinası (1958), ilk transatlantik fiber optik kablo (1977) ve telefax (80'li yıllar) ile yazılı metinlerin yanında, ses ve hareketli görüntüyü de kapsayan telekomünikasyon teknolojilerine dönüşmüştür.

Bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerindeki bu gelişmelerin birleşmesi, bilginin işlenmesi, iletilmesi, depolanması ve bilgiye ulaşım olarak tanımlanan enformatik, yazılım ***(software)***, optoelektronik ve fotonik gibi yeni bilim alanları ve bunlara dayalı yeni teknolojileri doğurmuştur.

Günümüzde ise, bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri artık birbirlerinden ayrılamaz hale gelmiş ve fiber optik kablolarla birbirlerine bağlanan bilgisayarlardan oluşan bilgi şebekeleri ve katma değerli şebekeler ***(Value Added Networks, VANs)*** dünyayı sarmıştır. Birbirleri ile "konuşabilen" bilgisayarların ses, görüntü ve yazılı metinlerin nakledildiği hatlarla birbirlerine bağlandığı, akıllı ve geniş bantlı tümleşik hizmetler sayısal şebekesinin ***(Intelligent, Broad Band, Integrated Services Digital Network, IN,B-ISDN)*** artık tüm dünyayı kaplamaktadır. ***Internet*** ve **elektronik posta** artık günlük hayatımızın bir parçası olmuştur. Çok kısa bir süre önce işletmeye açılan ***World Wide web,*** bu ağın sanal dokümantasyon merkezidir ***(Virtual veya Cyber Library).***

Görüldüğü gibi, 1948'de transistörün geliştirilmesini izleyen yaklaşık elli yıllık bir süre içinde, bilime dayalı "ileri teknolojilerin" doğduğu, bunların yeni bilimsel alanlar açtığı, bu alanlardaki araştırmaların da başka yeni ve ileri teknolojiler doğurduğu, başka bir deyişle, bilim ve teknolojinin itme ve çekme türü, karşılıklı bir zincirleme etkileşim ilişkisi içine girdiği yeni bir dönem başlamıştır.

Bilgi ve bilgili insangücünün ekonominin en önemli girdileri haline gelerek başlıca üretim faktörlerinden birini oluşturması, bilim ve teknoloji arasındaki yukarıda özetlenen ilişki ile birlikte **Bilgi Toplumu**'nun veya **Sanayi Sonrası Toplum**'un en belirgin niteliğidir. **Bu nedenle, bilgi ve bilgili insanların kaynağı olan üniversiteler ve araştırma merkezleri artık ileri ve özellikli üretim faktörleri olarak nitelendirilmektedir.**

İmalat sanayiinin yapısı da doğal olarak bu gelişmelere göre değişmiştir. Kütlesel üretim yönteminin yerini bilgisayarla tümleşik imalat ***(Computer Integrated Manufacturing CIM)*** ve robotların kullanıldığı, esnek imalat sistemleri ***(Flexible Manufacturing Systems, FMS)*** almış, ***Just-in-time*** gibi stok kontrol ve pazarlama yöntemleri ile toplam kalite yönetimi ***(Total Quality Management, TQM),*** sıfır hata ***(zero defect)*** gibi teknikler ile maliyetler düşürülmüş ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin gerek teknoloji geliştirme, gerekse imalat sanayi içindeki payları artmıştır.

Özetle, bilgi ve bilgili insan, ekonominin en önemli girdileri haline gelmiş olup, teknoloji, artık, makina ve teçhizat olduğu kadar, girdileri ürünlere (mal ve hizmet) dönüştüren, bilgi, örgütlenme ve yöntemlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Diğer üretim faktörlerinin sonlu olmasına karşılık, bilginin sınırı yoktur. Biyoteknoloji ve gen mühendisliğindeki gelişmeler bunun en ilginç kanıtlarından biridir. Bunların bilimsel temeli olan moleküler biyoloji, enzimlerin 1897'de **E.Büchner** (1860-1917) tarafından bulunması ile başlamıştır. Elektron mikroskopunun imali (1937), DNA'nın kalıtımdaki rolü (1944) ile çifte sarmal şeklindeki yapısının, Chicago Üniversitesi mezunu, California Institute of Technology ve Harvard Üniversitesi öğretim üyesi **James Dewey Watson** (1928-) ile Cambridge Üniversitesi Cavendish Labaratuarları araştırmacılarından **Francis Henry Compton Crick** (1916-) tarafından 1953'de belirlenmesi ve daha sonra Johns Hopkins Üniversitesi mikrobiyoloji profesörü **Daniel Nathans** (1928-) ile aynı üniversitenin fizyoloji profesörlerinden **Hamilton Smith** (1931-) tarafından 1970'de geliştirilen tutuklanmış enzim, doku kültürü, **recombinant DNA** ve Saint Louis'deki Washington Üniversitesi fizyoloji profesörü **Stanley Cohen**'in (1922-) 1973'de gerçekleştirdiği genetik manipülasyon ve bunu izleyen yabancı genlerin hücreye yerleştirilmesi (1976) gibi teknikler, yeni bir teknolojik alan açmıştır. Bu alandaki ilk şirket olan **Cetus** 1971'de kurulmuş, ilk patent **Genentech** adlı şirket tarafından 1980'de alınmıştır. **20. yüzyılın fiziksel bilimler çağı olmasına karşılık, 21. yüzyılın biyolojik bilimler çağı olacağına dair öngörüler yaygındır.**

Üretim sistemlerindeki köklü değişikliklerin yanında, üretilen ürünlerin boyutlarındaki küçülme **(minyatürleştirme)** tüm hızı ile sürmektedir. Elektronikte mikron mertebesinin altına inilmesi ve tümleşik devrelerde tümleşme yoğunluğunun artırılmasından ***(Very Large Scale Integration, VLSI)*** sonra, şimdi de nanometre mertebesinde üretime temel teşkil etme potansiyelini taşıyan **nanobilim** adlı yeni bir bilimsel alan açılmıştır.

Üretim sisteminin kütlesel olmaktan çıkarak esnek üretime dönüşmesi ve rekabetin küreselleşmesi sonucunda toplam kalite yönetiminin önem kazanması, doğal olarak insangücü profilini de etkilemektedir.

Bilgi Toplumu'nun gerektirdiği insangücü profilini belirleyen gelişmeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

• Taylorist üretim sisteminin gerektirdiği çok sayıdaki düz işçinin yerini, daha az sayıda bilgili ve kalifiye işçi almaktadır. Bazılarına göre Sanayi toplumu'nda Frederick Winslow Taylor ne ise, Bilgi Toplumu'nda onun eşdeğeri olan W.Edwards Deming'in ortaya koyduğu toplam kalite ilkesine göre yönetilen işyerlerindeki bilgili işçilerin, üretimin her kademesinde inisiyatif kullanmaları ve sadece söyleneni yapan değil, aktif olarak üretime katılan kişiler olması gerekmektedir.

• Bu tür işçilerin, asgari bir fen ve matematik bilgisi yanında, istatistiki kalite kontrol yöntemlerine de aşina olmaları istenmektedir.

• Bazı meslekler evden icra edilebilir hale gelmektedir.

• Bir kişinin yaşamı boyunca yedi kez meslek değiştirebileceği tahmin edilmekte ve dolayısıyla yetişkinlerin sürekli eğitimi önem kazanmaktadır.

• Meslekler arasındaki farklılıklar azalmakta ve genel formasyon önem kazanmaktadır.

Tüm bu hususlar gözönüne alındığında, bilgi toplumunun gerektirdiği insangücünde bulunması gereken nitelikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

• Teknolojik gelişmelere ve bunların yol açtığı değişime adapte olabilme ve sürekli olarak kendini yenileyebilme yeteneği,

• İleri teknolojilere aşinalık, özellikle bilgisayar okur yazarlığı *(computer literacy),*

• Kendi mesleki alanlarındaki derinleme bilginin yanında, fen ve mühendislik alanlarındakiler için asgari düzeyde bir sosyal bilimler bilgisi, sosyal bilim alanlarındakiler için de asgari bir fen ve teknoloji bilgisi, özellikle teknolojinin toplumsal etkilerini kavrayabilme yeteneği,

• Anadili ile birlikte en az bir yabancı dilde yazılı ve sözlü iletişim yeteneği,

• Grup halinde çalışabilme, özellikle disiplinlerarası çalışma yapabilme beceri ve yeteneği.

Okul öncesi eğitimden başlayarak, çıraklık eğitimi ve yetişkinlerin eğitimi dahil, yükseköğretim kademesine kadar, **Bilgi Toplumu**'nun gerektirdiği niteliklere sahip insangücünün kaynağı olan eğitim sistemi, günümüzde her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. Ancak, diğer eğitim kademelerine kıyasla yükseköğretim daha da fazla önem kazanmış durumdadır. Zira, yükseköğrenim görmüş insangücüne olan talebin göreceli olarak artmasının yanında, yükseköğretim kurumlarının bir kısmı aynı zamanda bilgi üretiminin de odak noktasıdır.

19. yüzyıl sonu ile 20.yüzyıl başından itibaren bilime dayalı teknolojiler devri başlamıştır. Başka bir deyişle, icadın ***(invention)*** yerini yenilikler ***(innovation)*** almaya başlamıştır. İcat ile yenilik arasındaki fark, 1934'de Avusturya asıllı, Amerikalı iktisat profesörü **Joseph A.Schumpeter** (1883-1950) tarafından 1934'de yazılan **"The Theory of Capitalist Development"** adlı kitapta ortaya konmuştur. Schumpeter, Graz ve Bonn üniversitelerinde ders verdikten sonra, ABD'ne göç ederek Harvard'da öğretim üyesi olarak görev almıştır.

Teknolojik gelişme, bilimsel verileri kullanmak suretiyle aynı ürünü daha ucuza mal etmek veya daha kaliteli veya yeni ürünler üretmektir. Kredilerle finanse edilen, zaman zaman çalkantılı da olsa, sürekli teknolojik gelişme ve yeniliklere dayalı büyüme kapitalist ekonominin temelidir. Bu tür büyüme, bu fikirleri ilk kez ortaya koyan **Schumpeter**'e izafeten, günümüzde **Schumpeter Büyümesi** olarak adlandırılmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi, Schumpeter Büyümesi'nin temeli bilim ve teknolojidir. Başka bir ifadeyle, bilim ve teknoloji artık ileri ve zengin ülkelerin manivelası haline gelmiştir ***(The Lever of the Riches).***

İcat, yeni bir ürün veya üretim projesi ile ilgili orjinal bir fikir, formül, tasarım veya modeldir. Yenilik ise, bir icadın yeni bir üründe veya yeni veya daha gelişmiş bir üretim sürecinde kullanımıdır. İcat düzenli ve organize bir Ar-Ge faaliyetinin sonucunda ortaya çıkmayabilir. Nitekim, 19. yüzyıl sonlarına kadar durum böyleydi. Yenilik ise, düzenli ve organize bir Ar-Ge faaliyetinin sonucudur. 19.yüzyıl sonlarından itibaren meydana gelen gelişme, kişisel merak ve çoğu kez de rastlantısal olarak meydana gelen icatların yerini, artık bilimsel temelleri olan düzenli ve organize Ar-Ge faaliyetlerine dayalı yeniliklerin almasıdır. 20.yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen gelişme ise, bilimsel araştırma, bunu izleyen teknolojik Ar-Ge faaliyetleri ile endüstriyel üretim ve pazarlama arasında geçen zamanın çok, ama çok kısalmasıdır.

Bilim adamları ile sanayiciler arasındaki ilişki 19.yüzyıl başlarından itibaren başlamıştır. Bakınız ulaşılan bu aşama 1819 yılında Fransa'da nasıl görülüyordu:

"Geçmişte bilim adamlarının buluşları ya defterlerinde ya da akademilerin yayın organlarında kalıyordu ve sanayiciler bu bilimsel gelişmeleri üretim proseslerinde kullanabileceklerinin farkında değillerdi. Bugün ise, bilim adamları ile sanayiciler arasında çok yakın ilişkiler kurulmuştur; sanayici bilim adamına danışmakta ve bu iki grup insan sanayii mükemmelleştirme yolunda beraberce terlemektedir" ***(Jean-Antoine Chaptal, De l'Industrie Française, 1819).***

19. yüzyılın ilk yarısında Alman üniversitelerinde başlayan bilimsel araştırma faaliyetleri ve doktora düzeyindeki eğitim, 19.yüzyıl sonlarından

itibaren Amerikan üniversiteleri tarafından geliştirilerek adapte edilmiş ve modern araştırma üniversitelerinin temelleri atılmıştı. Bu suretle üniversite, bilime dayalı teknolojilerin nüvesini oluşturmaya başlamıştı.

ABD'nde ***Morril Land-Grant Act***'ın kanunlaştığı 1862 yılı itibarı ile 13 yükseköğretimi kurumunda mühendislik eğitimi verilmekteydi. İlk mühendislik programları ***Ecole polytechnique***'den esinlenerek ABD'nde de askeri akademilerde başlatılmıştı. West Point'deki US Military Academy (1819) ve Annapolis'deki US Naval Academy (1845), ABD'ndeki mühendislik eğitiminin öncüleridir. Ancak, bugünkü modern mühendislik eğitiminin temelleri 1824'de Rensselaer Polytechnic Institute'de atılmıştı. Bu kurumda mühendislik dersleri fen bilimleri ve matematik derslerini izlemekte ve bunlara paralel olarak sosyal ve insani bilimlerde de dersler verilmekteydi.

Bu okulları, Union College (1845), The Polytechnic College of the State of Pennsylvania (1853), Yale (1854), Michigan (1854), New York (1854), Polytechnic Institute of Brooklyn (1854), Cooper Union College (1857), Harvard (1865) ve Dartmouth (1867) izlemişti. Massachusetts Institute of Technology 1865'de faaliyete geçmiştir. Bu okullar 1866'ya kadar toplam 300 civarında mezun vermiştir. Mühendislik eğitimi verilen yükseköğretim kurumu sayısı 1872'de 70'e, 1880'de 85'e 1896'da 110'a, 1917'de 126'ya yükselmiş olup, bugün 290'dır. Bu okulların verdiği mezun sayısı 1870'te 100 iken, 1914'te 4300'e yükselmiş, kayıtlı öğrenci sayısı ise 1890'da 10.000'e, 1910'da ise 30.000'e yükselmiştir. ABD'ndeki mühendislik eğitimi 1885'ten itibaren giderek artan bir biçimde bilimsel gelişmelere dayanmaya ve sanayinin ihtiyaçlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Atölye tipi eğitim, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Worcester Polytechnic Institute, Stevens Institute of Technology, Cornell ve Georgia Institute of Technology gibi kurumların öncülüğünde bu yönde gelişmiştir.

Fen bilimleri alanındaki ilk doktora derecesinin 1861'de Yale'de fizikte verilmesini takiben, Johns Hopkins (1876) ve University of Chicago (1892) kuruluşlarından itibaren lisanüstü eğitim ve araştırmaya başlamışlardır. İlk mühendislik doktorası 1875'de Columbia'da verilmiştir. Mühendislik doktora programları Harvard'da 1893, MIT'de 1894'de başlamıştır. 1896 yılı itibarı ile ABD'nde mühendislikte üç doktora verilmişti. 1894'de Chicago'da yapılan ilk dünya mühendislik kongresini takiben, **Society for the Promotion of Engineering Education** kurulmuş, bu dernek 1946'da **American Society of Engineering Education** adını almıştır. Bu kuruluşun yayınladığı **Engineering Education** adlı dergi mühendislik eğitimini çok önemli ölçüde geliştirmiştir.

Böylece, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı itibarı ile, Almanya ve ABD'nde, bilime dayalı teknoloji ve sanayilerin insangücü ve bilgi kaynağını oluşturan modern araştırma üniversiteleri, bugünkü anlamı ile şekillenmiştir. Alman ve Amerikan üniversiteleri bu dönemde bilimsel ve teknolojik araştırma ve doktora programlarının entegre bir şekilde yürütüldüğü başlıca merkezlerdi.

Amerikan doktorası, Alman doktorasından farklı bir yapıda gelişmiştir. Amerikan sisteminde 4 yıllık lisans düzeyinde eğitimi takiben, lisansüstü düzey ve belirli ölçüde araştırmadan oluşan yüksek lisans ***(master's)*** eğitimi üzerine, ileri düzeyde ders ve özgün araştırmalar içeren doktora **(Ph.D.)** programları oluşmuştur. Buna karşılık, Alman doktorası bilimsel araştırma ve seminerlerden oluşmaktaydı. Bu geleneksel yapılar esasen günümüzde de sürmektedir.

Amerikan üniversiteleri geliştikçe, Alman ve Amerikan üniversiteleri arasında karşılıklı ziyaretler ve işbirliği de artmaya başlamıştır. Örneğin, 1884'de Amerikan-Alman Teknik Mühendisler Derneği kurulmuştur. 1911-1912 eğitim-öğretim yılı itibarı ile ABD üniversitelerinde 143 Alman öğrenci, Alman üniversitelerinde ise 255 Amerikalı öğrenci öğrenim görmekteydi.

Böylece, Alman üniversiteleri ve bu üniversitelerde gelişen bilim ve teknoloji Amerikan üniversitelerini etkilerken, 20. yüzyıl başında itibaren bu kez Amerikan üniversiteleri ve burada gelişen bilim ve teknoloji Almanya'yı etkilemeye başlamıştır. Örneğin, ABD'ndeki ***land-grant*** üniversitelerdeki tarımsal kimya ve gıda kimyası Giessen'de Liebig'in yanında öğrenim gören Amerikalılar tarafından kurulmuş, buna karşılık Taylor'un geliştirdiği kütlesel üretim yöntemleri Almanya'ya Berlin Teknik Üniversitesi'nde 1912'de kurulan makina elemanları kürsüsü kanalıyla girmiştir.

ABD'nde ***land-grant*** üniversitelerde kurulan deney istasyonları ve Leiden'de 1884'de kurulan soğutma laboratuarları ise, üniversite sanayi işbirliğinin ilk örnekleridir. Bazı tür araştırmaların üniversite bünyesi içinde yapılamayacağı düşüncesinden hareketle, üniversite dışında kamu ve özel sektör araştırma kurum ve kuruluşları kurulmaya başlanmıştır. Yukarıda sözü edilen, BASF bünyesinde **von Baer**'in başkanlığında oluşturulan araştırma grubu, sanayideki düzenli Ar-Ge bölümlerinin belki de ilk örneğidir. ABD'nde General Electric araştırma laboratuarlarının başına ünlü fizikokimyacı **Irving Langmuir** (1881-1957) getirilmiştir. Yine bu yıllarda, New York'ta **Bell Telephone Laboratories** kurulmuştur.

İngiltere'de 1901'de kurulan **Engineering Standarts Committee** (bugünkü adı **British Standarts Institute**, BSI), 1902'de Teddington'da kurulan National Physics Laboratory ve aynı yıl ABD'nde kurulan **National Bureau of Standarts** (bugünkü adı **National Institute of Standarts and Technology),** modern kamu araştırma kurumlarının ilk örneklerindendir.

Fransa'da bilimsel araştırma faaliyetleri 16. ve 17. yüzyıldan beri esas olarak üniversite dışında ***College de France*** (ihtilalden önceki adı ***College Royal***) ve ***Academie Royal des Sciences*** bünyesi içinde yürütülmekteydi. İngiltere'de ***The Royal Society*** ve ***The Royal Institution*** bir anlamda bu işlevi görmekteydi. Bu kuruluşların üyelerinin bir kısmı aynı zamanda üniversitede de görevliydi.

Almanya'da üniversite dışındaki araştırma enstitüleri 19. yüzyıl başında kurulmaya başlanmıştı. Örneğin, spektroskopi'nin öncülerinden **Joseph Von Fraunhofer** (1787-1826), Münih yakınlarında kurulu **Untzschneider Optik Enstitüsü'nde** çalışmaktaydı. Üniversitelerin Alman sanayiinin ihtiyacı olan bilimsel araştırmalarda yetersiz kaldığı düşüncesiyle, Berlin'de 1878'de kurulan **Physikalisch-Technische Reichanstalt** ilk modern kamu araştırma enstitüsü olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmelere rağmen, Almanya'da bilimsel araştırmalar hala esasen üniversite bünyesi içindeydi. Ancak, buralardaki faaliyetlerin yeterli görülmemesi üzerine, 1911'de devlet desteği ile ***Kaiser Wilhelm Gesellschaft***'a bağlı araştırma enstitüleri kurulmuştur. Bu enstitüler 1948'den sonra ***Max Planck zur Förderung der Wissenschaften*** adını almış olup, bunların sayısı, büyük çoğunluğu fen, mühendislik ve tıp, küçük bir kısmı ise sosyal ve insani bilim alanlarında olmak üzere, bugün 74'tür.

Düzenli araştırma faaliyetleri İngiltere'de 20. yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır. Alman ve Amerikan doktora derecelerine benzer doktora programlarının Birleşik Krallık'ta da başlatılmasının gerekliliği 1912'de Dışişleri Bakanlığı'nca dile getirilmiş ve bu tür programlar 1917'de ilk kez yeni kurulmuş olan Manchester, Liverpool, Leeds, Sheffield ve Birmingham üniversitelerinde başlatılmıştır. Cambridge bunları izlemiştir.

Düzenli tıp araştırmaları ABD'nde 1887'de kurulan ***National Institute of Health*** ile başlamıştı. Birleşik Krallık'ta tıbbi araştırmalara kamu kaynaklarından destek sağlamak üzere 1. Dünya Savaşı'ndan hemen önce 1913'te ***Medical Research Council*** kurulmuştur.

1.Dünya Savaşı bilimsel araştırmaların ülkenin savaş gücüne ne ölçüde katkı yapacağını açıkça göstermiştir. Birleşik Krallık'da 1915'de Kraliyet Konseyi'ne ***(Privy Council)*** bağlı bir komite olarak ***Department of Scientific and Industrial Research*** kurulmuş, bu komite 1916'da konsey şeklinde örgütlenmiştir (bugünkü adı ***Science and Engineering Research Council).*** Bunu, 1931'de kurulan ***Agricultural and Food Research Council*** izlemiştir. Bugün Birleşik Krallık'ta yukarıdaki üç konseye ilaveten, 1965'de kurulan ***Natural and Environmental Research Council*** ve ***Economic and Social Research Council*** olmak üzere, 5 araştırma konseyi, gerek kendilerine bağlı birimlerde, gerekse üniversitelerde yürütülen araştırmalara kamu kaynaklarından destek sağlamaktadır.

Almanya'da 1. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 1920'de kurulan ***Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft***'ın bugünkü adı ***Deutsche Forschungs Gemeinschaft'dır (DFG).*** İtalya'da 1923'te kurulan ***Consiglio Nazionale delle Richerche (CNR)*** ve Fransa'da 1939'da kurulan ***Conseil National de la Recherche Scientifique (CNRS)*** gibi kurumlar, Birleşik Krallık'taki konseylerin eşdeğerleridir. Üniversitelerdeki araştırma faaliyetlerinin gerektirdiği finansmanın büyük bölümü bu tür kurumlar kanalıyla

kamu kaynaklarından sağlanmaktadır. Ayrıca, bu tür kurumlara doğrudan bağlı kamu araştırma kurumları da vardır. Örneğin, bugün CNRS'e bağlı, büyük çoğunluğu üniversiteler içinde yer alan, 312 araştırma enstitüsü vardır. Bunların bir kısmı sosyal ve insani bilimler alanındadır. Keza, İtalya'da CNR'a bağlı yüzlerce araştırma enstitüsü vardır. Bunların da bir kısmı üniversiteler içindedir.

İngiliz üniversitelerini etkileyen **John Henry Newman**, Alman modeline karşıydı. Newman, liberal sanat eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor ve araştırmayı üniversitenin işlevi arasında görmüyordu. Buna karşılık, Cambridge'de doktora yaptıktan sonra bu üniversite ve Londra'daki öğretim üyeliğini takiben Harvard'da görev alan, İngiliz matematikçi ve filozof **Alfred North Whitehead** (1861-1947), 1916'da yaptığı ***"The Aim of Education"*** başlıklı konuşma ve 1929'da yayımladığı ***"A Plea for Reform"*** adlı kitaplarında, üniversitenin araştırma ve eğitimin birlikte yürütülmesi gereken bir gelişme merkezi olduğunu savunmuştur. Whitehead'ın bu görüşleri Amerikan üniversitelerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Bu dönemlerde Amerikan ve Kanada üniversitelerinin başlıca gelir kaynakları eyalet meclislerince tahsis edilen ödenekler, öğrencilerden alınan öğrenim ücretleri, vakfiyelerden elde edilen gelirler ve bağışlardan ibaretti; ayrıca araştırma fonları yoktu. Ancak, 1920'li yıllardan itibaren, yani savaştan hemen sonra, durum değişmeye başladı. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın aksine, ABD'nde araştırma fonları hayırsever zenginlerin kurduğu vakıflar ve özel şirketler tarafından sağlanmaya başlandı. İlk kez hayırsever bir zengin 1899'da Harvard'a araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi için bir bağış yaptı. Üniversite bu bağışla 36 adet doktora bursu ihdas etti. Böylece yeni bir gelenek başlamış oldu.

1899'da Harvard'da başlayan zengin hayırseverlerin üniversitelerdeki eğitim ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi için bağış yapma geleneği, 20. yüzyılın başından itibaren kurumsal bir yapı kazanmaya başladı. ***Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching*** (1905), ***Carnegie Corporation*** (1911), ***Rockefeller Foundation*** (1913), ***W.K. Kellog Foundation*** (1930), ***Alfred P.Sloan Foundation*** (1934) ve ***Ford Foundation*** (1936) bu amaçlarla kurulan ilk vakıflardır.

20.yüzyılın başlarında Rockefeller Vakfı ile elektrik sanayi, ilaç şirketleri ve telekomünikasyon şirketlerinin, özellikle **America Telegraph and Telephone Company'in (AT&T)**, Michigan, MIT, California, Wisconsin, Johns Hopkins, Minnesota, Illinois, Northwestern ve George Washington gibi araştırma üniversitelerine sağladıkları araştırma fonları, hayırsever zenginlerin ve ticari şirketlerin yaptığı bağışların ilk örnekleridir. Yine bu yıllarda kurulan ***National Research Council*** (1916), ilk defa Rockefeller Vakfı ile birlikte araştırma üniversitelerinde doktora sonrası araştırma bursları ***(post-doctoral fellowships)*** ihdas etmiştir. İlk dönemlerde matematik, fizik, kimya, biyoloji ve tıp alanlarında verilen bu burslar, daha sonraları diğer alanlara da teşmil

edilmiştir. Bu dönemlerde doktora derecesini alan her 10 kişiden birine bu tür burslar verilmiş ve bu bursları alanların %80'i daha sonra üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev almıştır. 1920'li yıllarda Amerikan üniversitelerinden doktora alanların sayısı yaklaşık 3 kat artmıştır.

Alman araştırma üniversitesi modelinin ABD'ne adapte edilmesine öncülük edenlerden **Abraham Flexner**'in Almanya'da en çok etkilendiği hususların başında bilim adamlarına bilimsel araştırma faaliyetleri için sağlanan zamandı. Bu düşünceden hareketle, Flexner Princeton'da 1929'da ***Institute of Advanced Study***'nin kurulmasına öncülük etti ve bu enstitünün ilk direktörü oldu. Flexner, daha Weimar Cumhuriyeti'nden çok önce, **Albert Einstein**'i bu enstitüde görev almak üzere ikna etmişti.

Albert Einstein (1879-1955), Zürih'deki Eidgenossische Technische Hochschule'nin (ETH) öğretmen yetiştiren bölümünden 1896'da mezun olduktan sonra, 1908'de Zürih Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Zürih ve Prag'da öğretim üyeliği yapan Einstein, 1913'te Berlin'de profesör oldu ve Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün fizik bölümünün direktörlüğünü üstlendi.1921'de fotoelektrik etki ve kurumsal fizik alanındaki çalışmalarından dolayı Nobel fizik ödüllerini aldı. 1930'da California Institute of Technology, 1931'de Oxford'da konuk profesör olan Einstein, 1932'de tekrar ABD'ne gitti, 1933'de Nazilerin iktidara gelmesi üzerine, Flexner'in davetini kabul ederek Princeton'daki Advanced Study Institute'de görev aldı ve ömrünün sonuna kadar burada çalıştı. **Einstein'in Amerikaya yerleşmesi, adeta "Papa'nın Vatikan'ı terkedip Amerikaya yerleşmesi" olarak nitelendirilmişti.**

Bu dönemde dünya çapında üne sahip çok sayıda Alman bilim adamı göç ederek Amerikan üniversitelerinde görev aldı. Bunların 12'si Nobel ödülü sahibiydi. Bu bilim adamları, sadece fen bilimleri, tıp ve mühendislikte değil, sosyal ve insani bilimlerde de Amerikan üniversitelerine büyük katkılar yaptılar. Columbia Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olarak görev alan **Franz Neumann**, bu göçün etkisinin, İstanbul'un Fethi'nden sonra İtalya'ya göç eden Bizanslı bilginlerin etkisiyle karşılaştırılabilir boyutta olduğunu öne sürmüştür.

1. ve 2. Dünya Savaşları bilimsel araştırmaların boyutlarını ve üniversitelerin yapılarını köklü bir biçimde değiştirmiştir. Bilim adamları, bu dönemde, çalışmalarını ülkelerinin savaş gücüne katkı yapacak alanlarda yoğunlaştırmışlardı. Yeni malzemeler, patlayıcılar, kimyasal silahlar, havacılık, tıp ve cerrahlık alanlarında yeni gelişmeler sağlanmıştır. Tarihçiler, dil bilimciler, iktisatçılar ve matematikçiler bir araya gelerek kriptografiyi geliştirmişler, uluslararası hukuk, gıda dağıtım ve ulaştırma sistemlerinin yönetimine ve yeni üretim sistemlerine katkılar yapmışlardır. Bu tür çalışmalar özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında çok daha örgütlü bir biçimde yürütülmüştür. ABD'nde ülkenin savaş gücünü bilimsel temellere oturtma amacıyla ***US Office of Scientific Research and Development*** (***OSRD,*** ABD Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Ofisi) kurulmuş ve başına MIT'nin

dekanlarından, ünlü fizikçi **Vannevar Bush** getirilmiştir. Radar, penisilin, atom bombası ve birçok silah sistemi bu kurumun ürünleridir. Atom bombasının imali ile sonuçlanan **Manhattan Projesi,** bu tür organize çalışmaların en belirgin örneğidir. Örneğin, plutonyum ilk kez California Üniversitesi'nin Berkeley Kampüsünde üretilmiş, atom çekirdeği ilk kez 2 Aralık 1942'de, ABD'ne göç eden ünlü İtalyan nükleer fizikçi **Enrico Fermi**'nin önderliğinde, Chicago Üniversitesi'nde parçalanmıştır. Almanya'da kömürden sentetik petrol üretimi ve savaş sırasında yürütülen çalışmalar, İngiltere'de ***Bletchley Park***'ta toplanan İngiliz bilim adamlarının Almanların enigma adlı kripto cihazını deşifre etmeleri bunun diğer örnekleridir.

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre önce, zamanın ABD Başkanı F.D. Roosevelt, ***OSRD*** Başkanı **Vannevar Bush**'a yazdığı 17 Kasım 1944 tarihli mektupta şu soruyu yöneltmişti:

"Bilimsel araştırmaların sonuçlarının ve bilimsel bilgi birikiminin 2. Dünya Savaşı sırasında karşılaşılan sorunların çözümünde kullanılması konusunda elde edilen deneyimler barış zamanında:

- **Sağlıklı bir toplum yaratılması,**
- **Yeni iş alanları açılması,**
- **Hayat standartının yükseltilmesi için**

ne şekilde kullanılabilir?"

Vannevar Bush'un bu kısa soruya cevaplaması bir yıla yakın süre çalışmayı gerektirmiş ve yanıt ***"Science-The Endless Frontier"*** başlıklı bir rapor halinde verilmiştir.

Bunun sonucunda, üniversiteler ve diğer araştırma kurum ve kuruluşlarındaki bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerini, ülkenin genel sosyoekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda oluşturulmuş programlar çerçevesinde kamu kaynaklarından desteklemek, bu tür programları oluşturmak ve yürütülmesini sağlamak üzere, ***National Science Foundation (NSF), Atomic Energy Commission, Office of Naval Research*** gibi bir dizi Ar-Ge politikası tespit ve destekleme kurumu kurulmuştur. ***National Institute of Health (NIH)*** de bu kapsamda yeniden teşkilatlandırılmıştır.

İsveç diğer bir örnektir. Bu ülkede 1942'de Teknik Araştırmalar Konseyi ***(Tekniska forskningsradet)***, 1945'de Tıp Araştırmaları Konseyi, 1946'da Fen Bilimleri Araştırmaları Konseyi, 1947'de Atom Enerjisi Araştırma Konseyi, Savunma Araştırmaları Konseyi ***(Forsvarets forskningsanstalt)***, Tarım Araştırmaları Konseyi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Konseyi ve İnsani Bilim Araştırmaları Konseyi kurularak, üniversitelere bu kanallarla kamu kaynaklarından araştırma fonları aktarılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde, özel sektörün yarı yarıya ortak olduğu endüstriyel araştırma enstitüleri kurulmuştur.

2.Dünya Savaşı'ndan sonra, bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi ABD federal hükümetinin birincil öncelikleri arasına girmiştir. Federal hükümet bütçesinden bu amaçla üniversitelere tahsis edilen kaynak 1950'de 1 milyar dolar iken, 1996'da 21 milyar dolara yükselmiştir. Bu meyanda, giderek büyüyen ve karmaşıklaşan sivil ve askeri kurum ve kuruluşların üst düzey yönetici ihtiyacını karşılama amacıyla, işletme ve yönetim okulları da ***(business schools)*** giderek büyümüştür.

Almanya'da bir kürsü profesörünün denetimindeki araştırma laboratuarlarının etrafında oluşan araştırma grubuna karşılık, ABD ve İngiltere'de çok daha esnek ve endüstriyle organik ilişki içinde olan araştırma birim ve yapıları 2.Dünya Savaşı'ndan sonra hızla kurulmaya başlanmıştır. Özellikle Stanford ve bir ölçüde de MIT etrafında oluşan bu yapılar, ***bilim parkları***'nın ilk örnekleridir. Bunları, 1959'da North Carolina'da kurulan ***Research Triangle*** izlemiştir.

2. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, Stanford Üniversitesi'nin arazisi üzerinde üniversite-sanayi işbirliği gerçekleştirme ve özellikle yeni kurulacak şirketlere üniversitenin bilgi birikiminden yararlanma imkanı sağlama amacıyla ***Stanford Industrial Park*** kurulmuştur.

Stanford Üniversitesi ve kampusundaki endüstriyel Ar-Ge parkı, birlikte büyüyerek gelişmişlerdir. Bu parkın kurulmasına ve gelişmesine öncülük eden kişi, Stanford'da önce öğretim üyeliği, sonra mühendislik fakültesi dekanlığı, ardından da akademik işlerden sorumlu rektör yardımcılığı ***(provost)*** görevlerinde bulunan **Frederick Terman**'dır (1900-1982). Terman'ın iki öğrencisi olan **David Packard** ile **William Hewlett**, 1939'da, Terman'ın yardım ve teşviki ile Hewlett and Packard adlı şirketi, Packard'ın Palo Alto'daki evinin garajında kurmuşlardır. **Hewlett and Packard,** bugün yıllık cirosu milyarlarca dolar olan dev bir elektronik şirketidir.

2.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Terman MIT'de Radyo Araştırmaları Laboratuarı'nın başına geçmiş ve bir yandan radar cihazlarının engellenmesine yönelik teknoloji ve cihazların geliştirilmesine öncülük ederken, diğer yandan da RCA, General Electric ve Bell gibi, bu cihazları imal eden şirketlere danışmanlık yapmıştır. 1946'da bu kez dekan olarak Stanford'a dönen Terman, 1955'te bu üniversitedeki Elektronik Laboratuarı'nı kurmuştur. General Electric, Sylvania ve Hewlett and Packard başta olmak üzere, bir çok elektronik şirketi, Stanford Üniversitesi'nin arazisi üzerinde kurulan endüstriyel parkta kendi Ar-Ge birimlerini kurmuşlardır. Bell Laboratuarları'nda **transistörü icat eden William Shockley**, 1955'de Bell'den ayrılarak, Palo Alto'da kendi şirketini kurmuştur. Böylece, ***Silicon Valley***'in temelleri atılmıştır.

Keza savaştan hemen sonra, Massachusetts Institute of Technology'de kurulan Elektronik Araştırma Laboratuarı'nda yürütülen, Savunma Bakanlığı

destekli uygulamalı ve teknolojik araştırmaların sonuçlarını ticari olarak değerlendirmek üzere, bu üniversitenin yakınlarında çok sayıda şirket kurulmuştur. Böylece, ABD'nin diğer bir yüksek teknoloji ve sanayi bölgesi Boston civarındaki ***Route*** 128 adlı karayolu etrafında doğmuştur.

Soğuk savaş dönemi ABD üniversitelerindeki Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.Nükleer ve konvansiyonel silah sistemlerini geliştirme amacıyla yürütülen çalışmalar, **transistör, yarıiletkenler** ve **mikroişlemci** gibi bir çok yan ürünü ortaya çıkarmıştır. Bu tür yan ürünlerin en önemlilerinden biri **Internet**'tir. 1969'da Savunma Bakanlığı'nın finanse ettiği Ar-Ge faaliyetlerine katılan kurum ve kuruluşlar arasında hızlı haberleşmeyi sağlama amacıyla başlatılan proje, sonuçta Interneti doğurmuştur. 1989'da Internet'in başlıca bilgi depolama ve bilgiye ulaşma ***(information retrieval)*** sistemi olarak kurulan ve bir anlamda sanal kütüphane ***(virtual*** veya ***cyber library)*** olan ***World Wide Web***'den sonra, gerek eğitim-öğretim ve araştırma, gerekse finans ve ticaret tamamen şekil değiştirmeye başlamıştır.

İngiltere'de üniversitelerde ve kamu araştırma kuruluşlarında yürütülen bilimsel ve teknolojik Ar-Ge projelerinin sonuçlarının ticari olarak değerlendirilmesine aracı olma amacıyla 1949'da ***National Research Development Corporation*** adıyla bir kamu kuruluşu kurulmuştur.

Birleşik Krallık'daki ilk bilim parkı 1972'de Edinburgh'daki yeni Heriot-Watt Üniversitesi etrafında kurulmuştur. Bunu 1973'te Cambridge'de kurulan bilim parkı izlemiştir. Halen ABD'nde 150, Birleşik Krallık'ta 26, Fransa'da 26, Almanya'da 20 civarında bilim parkı vardır. ABD'ndeki bilim parklarının yaklaşık yarısının sahibi üniversitelerdir. Buna karşılık, diğer ülkelerdeki bilim parklarının çoğu kamunundur.

Özetle, bir ülkenin bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sisteminin kamu araştırma kuruluşları ve özel sektör Ar-Ge birimleri ile birlikte üç ana unsurundan birini oluşturan üniversiteler, Wilhelm von Humboldt'un düşlediği gibi, eğitim-öğretim ve araştırmanın birlikte ve bir bütünlük içinde yürütüldüğü kurumlar haline gelmişlerdir. Ancak, 1810'da Berlin'de başlayan bu dönüşüm, yaklaşık 200 yıllık bir süreç içinde, von Humboldt'un öngördüğü yönde gelişmemiştir. Yani, bugün başta ABD olmak üzere, bazı ileri ülkelerdeki araştırma üniversiteleri, isteyen öğrencinin istediğini öğrendiği ***(lernfreiheit)***, isteyen öğretim üyesinin uygun gördüğünü öğrettiği ***(lernfreiheit)*** ve bir mesleğe yönelik olmaksızın eğitim-öğretim ve bilimsel araştırmalar yapılan ***(Wissenchaft als beruf)*** kurumlar değildir. Tersine, araştırma üniversitesi, gerek lisans, gerekse lisansüstü düzeyde bilimsel temellere dayalı olarak mesleki eğitim ve ülkelerin genel ekonomik politikaları çerçevesinde oluşturulan programlar ve bu programlar dahilinde tahsis edilen kamu ve özel kaynaklarla temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalarla yeni kavramların ortaya konmasına öncülük etmenin yanında, bunların sonuçlarının ticari uygulamalara dönüştürülmesine de doğrudan veya dolaylı olarak katılan bir kurumdur.

Kısacası, araştırma üniversitesi günümüzde bilgi ekonomisinin beyni durumundaki bilgi ve bilgili insan üreten bir işletme halinde dönüşmüştür. Ne var ki, tüm bu gelişmeler sonunda, üniversitelerde nelerin araştırılacağına karar verme yetkisi sadece üniversitelerin inhisarında olmaktan çıkmıştır.

I.4.2 KİTLESEL EĞİTİME GEÇİŞ, STANDARTLARIN VE ÜLKE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

20.yüzyıl başı itibarı ile üniversite ve üniversite dışı yükseköğretim kurumları dünyanın her köşesine yayılmıştı. Hindistan, Kanada, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Sahra Afrikası'nda üniversiteler ve kolejler kurulmuştu.

20. yüzyılın başlarında ABD ve Birleşik Krallık'taki gelişmeler yükseköğretimin yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. ABD'nde 1860-1890 döneminde 200'den fazla yükseköğretim kurumu kurulmuştu. Bunların neredeyse tamamı eyalet meclislerince, herhangi bir standart aranmaksızın, çoğu kez yerel prestij mülahazalarıyla çıkarılan kanunlarla kurulmuştu. Özellikle öğrenci kabulüne ilişkin standartların oluşturulması artık bir zorunluluk haline gelmişti. ABD'nin doğu yakasındaki kolejler ve üniversiteler ile ortaöğretim kurumları bir araya gelerek yükseköğretime giriş, stadardlarını tespit etmeye başladılar. Bu çalışmalar sonunda, 1900'de Yükseköğretime Giriş Sınavları Kurulu ***(The College Entrance Examination Board)*** kuruldu. Bu kurulun yaptığı sınavlar bir hafta sürüyor ve çeşitli alanlarda sorulan sorulara yazılı metinler halinde cevaplar isteniyordu.

Ancak, öğrenci kabulüne ilişkin usul ve esaslarla ilgili en önemli gelişme, ilk kez 23 Haziran 1926'da yapılan 8040 lise mezununun girdiği **Scholastic Aptitude Test (SAT)** adlı çoktan seçmeli test usulü sınavdır. Bu sınavı, 1935'te lisansüstü düzeydeki programlara kabul edilecek öğrencileri seçme amacıyla başlatılan **Graduate Record Examination (GRE)** adlı sınav izlemiştir. Çok sayıda cevap kağıdını hızla değerlendirmek üzere, IBM tarafından 1936'da ilk otomatik test okuma cihazı geliştirilmiştir. Bu tür testleri ülke çapında uygulamak üzere, 1948'de **Educational Testing Service (ETS)** adlı kuruluş kurularak Princeton'da faaliyete geçmiştir. ETS, kuruluşundan kısa bir süre sonra, tıp ve hukuk okullarına giriş testlerini de yapmaya başlamıştır. **Böylece, öğrenci seçimi artık tamamen üniversitelerin inhisarında olan bir yetki olmaktan çıkmaya başlamıştır.**

Yükseköğretimin standartlarının belirlenmesindeki ikinci önemli aşama 1905'te kurulan Carnegie Öğretimi Geliştirme Vakfıdır **(Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching)**. Bu vakıf yardım yapacağı yükseköğretim kurumlarında arayacağı şartlar şu şekilde tespit etmişti:

•Dört yıllık bir örtaöğretim kurumu mezunları arasından öğrenci kabul ediyor olmak,

•En az 6 tam-zamanlı profesörün kurumda görevli olması,

•Fen, sosyal ve insani bilimler ***(arts and sciences)*** alanlarında en az dört yıl süreli lisans düzeyinde programlar bulunması,

•En az 200.000 dolar tutarında vakfiyeye sahip olmak.

Öte yandan, 1905'de kurulan Amerikan Üniversiteler Derneği ***(Association of American Universities, AAU)***, aynı yıl Berlin üniversitesi'nden aldığı bir mektupta, bu üniversitenin artık sadece AAU üyesi kurumlardan mezun olan öğrencileri doktora için kabul edeceğini öğrendi. AAU, istemeyerek de olsa, 1914'de ilk kez akredite üniversiteler listesi yayınlamak zorunda kaldı. Bu listede derneğin 21 üyesinin yanında, Carnegie Vakfı'nın tanıdığı yükseköğretim kurumları ile birlikte, dini cemaatların etkisi altında olduğu için bu vakfın tanımadığı bazı üniversitelerle birlikte, toplam 119 kurum yer alıyordu. Bu listenin hazırlamasında lisansüstü düzeyde eğitim yapıyor olmak kriter olarak alınmıştı. Bu liste Prusya Eğitim Bakanlığı'na gönderildi. AAU 1923'den itibaren akredite edeceği kurumları yerinde incelemeye başladı. 1948'de akredite kurum sayısı 238'e yükselmişti. Ancak, bu tarihten sonra AAU akreditasyon faaliyetine son verdi.

Ne var ki, akreditasyon artık ABD'nde kurumlaşmıştı. Bu amaçla bir çok bölgesel akreditasyon derneği, üniversiteler ve kolejlerin kendileri tarafından kuruldu. Başlıca akreditasyon kriterleri mezuniyet için gereken minimum kredi-saat miktarı, kütüphane ve laboratuar imkanları, vakfiye gelirleri, eyaletlerden sağlanan kamu yardımları, lisans mezunlarının tanınmış üniversitelerin lisansüstü programlarına kabul edilip edilmediği ve **"kurumun genel bilimsel atmosferiydi".**

Bunlar yükseköğretim kurumlarının kendilerinin gönüllü olarak oluşturdukları akreditasyon mekanizmalarıydı. Kısa süre içinde meslek kuruluşları da bu alanda çok etkili olmaya başladı. 1847'de kurulan Amerikan Tıp Derneği ***(American Medical Association, AMA)*** bu alanda öncülük etti. 1875-1914 yılları arasında Avrupa'da eğitim gören 15.000 civarındaki tıp doktoru ABD'ne döndüklerinde bu ülkede tıp eğitimi veren kurumları ciddi bir şekilde incelemeye aldılar. Johns Hopkins tıp okulu ideal ölçek alınarak 1910'da yapılan değerlendirme sonucunda 155 tıp okulunun 75'i kapandı. Bundan cesaret alan Amerikan Dişçilik Derneği 1918'de, Amerikan Barolar Birliği ise 1923'te kendi alanlarında eğitim yapan akredite üniversiteler listelerini yayınladılar. Bunu 1930'lı yıllarda kimya, mühendislik, ormancılık ve sosyal hizmet alanlarındaki mesleki kuruluşların akreditasyonları izledi.

Görüldüğü gibi, İngiltere ve Fransa'da meslek kuruluşları tıp ve hukukta doğrudan eğitim verir, Almanya'da ise devlet meslek giriş sınavları düzenlemek suretiyle standart oluşturup kalite kontrolu yaparken, ABD'nde yükseköğretimin standartizasyon ve kalite kontrolu yükseköğretim kurumlarının kendilerinin gönüllü olarak oluşturduğu dernekler ve meslek kuruluşlarının tespit ettikleri kriterlere göre yaptıkları akreditasyonla gerçekleşmiştir.

ABD'nde meslek icra etme yetkisinin ilgili meslek kuruluşlarınca verileceği 19.yüzyıl sonlarından itibaren eyalet meclislerince hükme bağlandığından, bu kuruluşlar yükseköğretim kurumlarının müfredatları üzerinde çok ciddi anlamda söz sahibi olma konumunu elde etmişlerdir. **Yani, yükseköğretim kurumlarında nelerin öğretileceği artık sadece bu kurumların inhisarında değildir.** ABD'nde halen Federal Eğitim Bakanlığı'na kayıtlı 51 meslek kuruluşu akreditasyon yetkisine sahiptir.

Üniversite öğretim üyeliğinin meslek standartlarının oluşması, öğretim üyelerinin akademik konulardaki yetkilerinin kurumlaşması ve akademik hürriyet kavramının gelişerek yaygınlaşması bakımından önem taşıyan bir aşama, 1915 yılında kurulan Amerikan Üniversite Profesörleri Derneğidir ***(American Association of University Professors, AAUP).*** Derneğin kuruluşuna öncülük eden Johns Hopkins Üniversitesi'nin 18 profesörü amaçlarını şu cümlelerle ifade etmişlerdi:

"Üniversitenin sorunlarını daha genel ve sistematik bir biçimde tartışmaya imkan sağlamak, öğretim üyeliği mesleğinin görüşlerini yetkili bir kurumsal yapı içinde kamuoyuna duyurmak ve gereken hallerde ortak hareket etmek".

Derneğin kurucuları olan, her biri kendi alanlarındaki bilimsel çalışmaları ile temayüz etmiş, gerçek bilim insanı olan profesörler kurulacak derneğin amaçlarına ulaşabilmesi için:

"Mütevelli heyetlere karşı düşmanca tutum takınmak, akademik hürriyet kavramına militanca yaklaşmak ve işçi sendikası gibi davranmaktan özellikle kaçınılması"
gerektiğini vurgulamışlardır.

Yine aynı dönemde ABD üniversitelerinin idari teşkilatları da bugünkü profesyonel yapıları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. **Frederick Winslow Taylor**'un 1911'de yayınladığı **"Principles of Scientific Management"** adlı kitabında yer alan, işlevsel teşkilatlanma ve verimlilik gibi kavramlarla yöneylem araştırması gibi yöntemler, giderek büyüyen, işlevsel çeşitlilik kazanan ve aynı ölçülerde karmaşıklaşan ABD üniversitelerine, **sevk ve idare *(governance)*** ve yönetim ***(administration)*** yöntemlerinin yanında, işletme, ***(management)*** anlayışını da sokmuştur. Bu yeni kavramlar ABD üniversitelerinin rektörlerinin ***(presidents)*** konulara yaklaşımlarını, iş tanımlarını ve bu kişilerde aranan nitelikleri de köklü bir biçimde değiştirmiştir. Buna göre rektör, üniversitenin akademik lideri olmanın yanında, başlıca icra organı ***(chief executive officer)*** haline gelmiştir. Rektörün temel işlevleri, denetleme ***(superintendence),*** imkan yaratma, işleri kolaylaştırma ve koordinasyon ***(facilitation)*** ve politika oluşturmada liderlik etme ***(leadership in policy making)*** olarak ortaya çıkmıştır.

Üniversitenin standartize edilmesinde ve yükseköğretime tahsis edilen kamu kaynaklarının dağıtımında yeni mekanizmalar oluşturma bakımlarından

büyük önem taşıyan diğer bir gelişme 1919'da Birleşik Krallık'ta meydana geldi. Bu tarihte üniversitelere kamu kaynaklarından yapılacak mali yardımlar konusunda hükümete tavsiyelerde bulnmak üzere Üniversite Ödenekleri Komitesi **(University Grants Committee UGC)** kuruldu. Bundan önce bu görev maliye müfettişlerince yerine getirilmekteydi. Bu bağlamda, üniversite sanayi ve üniversite-toplum ilişkileri bakımından ilginç olan husus, maliye müfettişlerinin raporlarında Leeds Üniversitesi'nin çevresindeki sanayi ve entellektüel hayata yapmış olduğu katkıların belirtilmiş olmasıdır. **İngiltere'de kurulan UGC, üniversitelerle siyasi iktidar arasında gerektiğinde köprü, gerektiğinde tampon görevi yapmak üzere ülke düzeyinde kurulan ilk ara kuruluştur *(intermediary body veya buffer organization).*** Birleşik Krallığı takiben, Yeni Zelanda, Avustralya, Hindistan ve Pakistan gibi İngiliz etkisindeki ülkelerde de aynı adla bu tür ara kuruluşlar kurulmuştur.

Yirminci yüzyılın hemen başlarında meydana gelen bu gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- **Eğitim-öğretimin yanında, temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalar ile toplum hizmetleri, üniversitenin temel işlevleri arasına girmeye başlamıştır.**
- **Mesleki öğretimin önem kazanması, üniversitenin bir kurum olarak toplum üzerindeki etkisinin derinleşmesi ve üniversitenin faaliyetlerinin yürütülmesi için gerek kamu kaynaklarından gerekse özel kaynaklardan giderek artan miktarlarda harcama yapılmasının zorunlu hale gelmesi ile üniversitenin topluma ve kamuya karşı sorumlu kılınması ve denetlenmesini *(accountability)* temine yönelik yapılar tesis edilmeye ve düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.**
- **Üniversite yönetimi giderek tam zamanlı bir iş haline gelmiştir.**

Üniversitenin ve üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının dünyanın her köşesine yayılmış olmasına rağmen, 20.yüzyılın ilk yarısında okullaşma oranı en ileri ülkelerde dahi %4 civarındaydı. Üniversite öğretim üyeliği ve öğrenciliği önceleri esasen ruhban sınıfının tekelindeyken, zamanla aristokratların sivil ve asker üst düzey kamu görevlileri, zengin toprak sahipleri, şehirli tüccar ve sanayici gibi toplumun üst gelir gruplarının çocuklarına özgü bir ayrıcalık halini almıştı. Ünlü İspanyol filozof ve hümanist, Madrid Üniversitesi metafizik profesörü **Jose Ortega y Gasset** (1883-1955), eğitimin amacına ilişkin görüşlerini 1930'da yayınladığı **"Üniversitenin Misyonu"** adlı kitapta ortaya koymuştur. Bu görüşlerin ortaya konduğu dönemde İspanyol üniversitelerinin başlıca işlevleri öğrencileri mesleklere hazırlamak ve bilimsel araştırma yapmaktı. Ortega y Gasset'de, Newman gibi, araştırma işlevini gereksiz buluyor ve mesleki eğitime karşı çıkıyordu; görüşleri bu bakımdan gerçek dışıydı. Ancak, 1936'da Madrid Üniversitesi'nde öğrencilere hitaben yaptığı bir konuşmada, ortalama üniversite öğrencisinin toplumun devletin himayesine muhtaç kesimlerde gelmesinin gerekli olduğunu dile getirmiş ve Avrupa üniversitelerini bu bakımdan ağır bir şekilde eleştirmiş olması, Ortega y Gasset'i üniversite tarihinde önemli bir yere oturtmuştur.

Bugünkü anlayışa göre, yükseköğretim sistemleri, okullaşma oranına göre, ayrıcalıklı kesimlere özgü veya elit (%15'in altında), kitlesel (%15-%50 arası) ve evrensel (%50'den fazla) olmak üzere, üç grupta toplanmaktadır. Buna göre, 20.yüzyıl başı itibarı ile en ileri ülkelerin yükseköğretim sistemleri dahi henüz elit grubundaydı.

Yükseköğretimin kitleselleşmesi 2.Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nden başlayarak gerçekleşmiştir. 1944 yılında Amerika'da kabul edilen "Askerden Dönenlere Topluma Uyum Kazandırılması Kanunu" ***(G.I.Bill of Rights)*** ile savaş sonrası üniversitelerde okumak isteyen askerlere ABD Federal Hükümeti'nce yardım yapılacağının hükme bağlanması üzerine, Amerikada hem öğrenci sayılarında büyük bir artış meydana gelmiş, hem de hükümetle üniversitelerin ilişkileri yeni boyutlar kazanmıştır. Zira, bu yardımın ancak eyaletlerin eğitim dairelerince kabul edilecek yükseköğretim kurumlarına girenlere verileceği öngörülmekteydi.

1945-1957 yılları arasında tüm dünya ülkelerinde üniversitelerin idari ve akademik organizasyonu daha formelleştirilmiş, öğretim programları, 2.Dünya Savaşı esnasında yapılan araştırmaların sonuç ve uygulamalarını yansıtacak bir biçimde revizyona tabi tutulmuş, öğretim üyesi yetiştirilmesi ve bunların mesleki bakımdan geliştirilmesi önem kazanmıştır. Bunun yanında, sağlık, kültür, spor, beslenme ve barınma gibi öğrenci hizmetleri üniversitenin idari yapısı içinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır.

Sovyetler'in 1957 yılında uzaya gönderdiği uydu, Batı'da "**Sputnik Şoku**"nu yaratmış ve yükseköğretim sistemini derinden etkilemiştir. Amerika'da eski kampuslar genişletilmiş, birçok yeni üniversite ve yükseköğretim kurumu kurulmuştur. Amerikada 1963 yılında Kongre tarafından çıkarılan yükseköğretimle ilgili kanunla **(The Higher Education Facilities Act),** bir eyaletin Federal Hükümet tarafından finanse edilen yükseköğretimle ilgili bir programa katılabilmesi için, o eyalette bu amaçla koordinasyonu sağlamak üzere, eyalet hükümetine bağlı bir kuruluşun bulunması zorunlu hale getirilmiştir. Buna benzer hükümler 1965 yılında çıkarılan Yükseköğretim Kanunu'nda **(Higher Education Act of 1965)** yer almış ve 1972 yılında bu kanuna eklenen bir maddeyle de, bir eyalette yükseköğretimin planlanması ve geliştirilmesi için federal hükümetce yapılacak mali yardımların muhatabı olarak eyalet çapında yetkilere sahip bir koordinasyon organının kurulması zorunlu hale gelmiştir. **Böylece, ABD'nde eyalet düzeyinde yetkilere sahip ara kuruluşlar yaygınlaşmaya başlamıştır.**

Birleşik Krallık'ta 2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Nottingham (1948), Southampton (1952), Hull (1954), Exeter (1955), bugün bağımsız üniversite statüsünde olan University of Manchester Institute of Science and Technology (UMIST, 1956) ve Leicester (1957) üniversiteleri kurulmuştur.

Bunları, Sussex (1961), Keele (1962), Newcastle (1963), York (1963), East Anglia (1964), Lancester (1964), Strathclyde (1964), Kent (1965), Essex

(1965) ve Warwick (1965) izlemiştir. Oxford ve Cambridge'den sonra 19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarında kurulan üniversitelere ***red brick universities*** denmesine benzer şekilde, bu üçüncü kuşak üniversitelere ***white brick universities*** denmiştir. Bu üniversitelerin bir kısmı eskiden var olan kolej ve teknik okulların yeniden yapılandırılması ile kurulmuştur.

Birleşik Krallık'taki yükseköğretim sistemi 1963'de ***Lord Lionel Robbins***'in başkanlığında kurulan bir komisyon tarafından baştan aşağıya gözden geçirildi. Bu komisyonun raporundaki önerilerin hükümet tarafından benimsenmesi üzerine, 1966'da Aston, Bath, Brunel, City (Northampton), Heriot-Watt ve Loughborough, 1967'de ise Dundee, Salford ve Stirling üniversiteleri kurulmuştur.

Kıta Avrupası'nda da benzer gelişmeler yaşandı. Örneğin, Almanya'da 1960-1975 yılları arasında 20 yeni üniversite kuruldu.

Japon üniversiteleri 1945'den önce esasen Alman üniversitelerine benzer bir yapıya sahipti. Almanya'dakine benzer kürsü sistemi ***(Koza)*** 1893'de ihdas edilmişti. Japon öğretim üyeleri, aynen Almanya'da olduğu gibi, öğrencilerin araştırmalarını denetleyerek ve en son bilimsel gelişmeleri aktararak, araştırma ve eğitimi bir bütünlük içinde yürütüyorlardı. Ancak, bu faaliyetler o dönemlerde orijinal bilimsel araştırmalardan ziyade, esasen Batı'daki bilimsel gelişmeleri aktarmaktan ibaretti.

1894'de yayımlanan İmparatorluk Fermanı ile, Japonya'da öğrencileri üniversiteye hazırlayan ileri eğitim okulları ***(Kotogakko)*** kurulmuştu. Bu okullarda yabancı dillerle birlikte, hukuk ve sosyal bilimler, mühendislik ve fen bilimleri, tıp ve tarım olmak üzere dört alanda, konulara giriş düzeyinde dersler veriliyordu. Yükseköğretime talep artmaya başlayınca, özel ileri eğitim okulları da kurulmaya başladı. 1918'de yayımlanan İmparatorluk Fermanı ile bu okullara üniversite statüsü verildi ve tüm üniversiteler fakülteler halinde organize edildi. Böylece, Japonya'daki özel üniversitelerin temelleri atılmış oldu.

2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1946'da ABD'nin gönderdiği eğitim danışmanları, Japonlarla birlikte çalışarak Japon eğitim sistemini yeniden yapılandırdı. ABD'nin amacı, devletin üniversiteler üzerindeki kontrolunu ve Alman etkisini azaltmaktı. Bu çalışmalar sonunda, Japon Milli Eğitim Bakanlığı ***(MONBUSHO)*** tarafından **Yükseköğretim Kurumları Kuruluş Standartları** bir yönetmelik halinde yayımlandı. Bu yönetmelikte, altyapı, kütüphane imkanları, öğrenci/öğretim üyesi oranları ve zorunlu dersler gibi hususlara ayrıntılı olarak yer verildi. 1949'da çıkarılan kanunla üniversiteler özerk ve öğretim üyelerinin akademik hürriyete sahip olduğu kurumlar olarak tanımlandı.

Bu yönetmelik hükümleri bağlamında, Japonya'da, ABD'ndeki ***land-grant*** eyalet üniversitelerine benzer bir şekilde, milli düzeydeki üniversitelerin yanında, her bir vilayette en az bir yerel ***(prefecture)*** üniversitenin bulunması

benimsendi. Ancak, ABD'ndeki ***land-grant*** üniversitelerin eyalet yöntemlerine bağlı olmasına karşılık, Japonya'daki ***(prefectural)*** üniversiteler de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. ABD'li eğitim uzmanları Almanya'nın etkisini bir ölçüde azaltmış, fakat Milli Eğitim Bakanlığı'nın üniversiteler üzerindeki idari ve mali kontroluna engel olamamıştı. Böylece, 1949'da Japon üniversitelerinin yeni yapıları ortaya çıktı. Yukarıda sözü edilen yönetmelikle Bakanlığa bu konuda verilen yetkiler, 1956'da kanunla düzenlendi.

1949 yılı itibarı ile, Japonya'da 70'i milli, 17'si yerel ve 81'i özel olmak üzere, toplam 168 üniversite vardı. Eski üniversiteler, kürsülerden oluşan fakülteler, yeni üniversiteler ise, bir tür bölüm olan ***gakkamokusei***'den oluşan fakülteler halinde örgütlendi. Bu meyanda, araştırma faaliyetleri eski üniversitelerde yoğunlaştırıldı ve sadece bu üniversitelerde doktora programları yürütülmesine izin verildi.

1960'lı yılardan itibaren, ülke ekonomisi geliştikçe, yükseköğretime olan talep hızla artmaya başladı. Bu talebi karşılama amacıyla çok sayı ve türde kamu ve özel yükseköğretim kurumları kuruldu. Bu suretle Japon yükseköğretim sistemi hızla büyüdü ve kurumsal çeşitlilik kazandı.

20.yüzyılın başında Avustralya ve Yeni Zelanda'daki yükseköğretim kurumlarının yapıları İngiliz üniversiteleri gibiydi. Bunlar, o dönemde İngiltere'de kurulan Manchester, Liverpool, Birmingham ve Leeds gibi ***red brick*** üniversitelerin adeta küçük modelleriydi. Araştırma faaliyetleri yok denecek düzeydeydi. Esas işlevleri, orta tabakanın çocuklarına serbest sanat ve meslek eğitimi vermek suretiyle bunları hayata hazırlamaktı. 1911 yılı itibarı ile Avustralya'da 6 üniversite vardı. Öğrenci sayısı 1939'da ancak 14.236'ya yükselmişti. Bunların %25'i lisans öncesi, %1'i ise lisansüstü düzeydeydi. Ancak, bu durum 2.Dünya Savaşı'ndan sonra hızla değişmeye başladı. Üniversitelerin ısrarlı talepleri üzerine, Federal Hükümet tarafından 1956'da Birleşik Krallık'taki University Grants Commite'nin (UGC) o zamanki başkanı Sir Murray'ın başkanlığında bir komite kuruldu. **Murray Committee**'nin 1957'de sunduğu rapor doğrultusunda Birleşik Krallık'taki UGC'ye benzer yapı ve işlevleri olan ***Australian Universities Commission*** kuruldu ve bu suretle yükseköğretimin giderleri büyük ölçüde federal hükümet tarafından üstlenildi. Bu meyanda, gerek Avustralya, gerekse Yeni Zelanda'da ABD'nin etkileri artmaya başladı.

Kanada'nın Atlantik eyaletlerinde İngilizler, Quebec'de Fransızlar tarafından kurulan ilk yükseköğretim kurumlarında bu ülkelerin etkileri görülmekle birlikte, ülkenin batısında kurulan nispeten yeni üniversiteler esasen ***land-grant*** modeline göre gelişti. Günümüz Kanada üniversitelerinin akademik yapıları büyük ölçüde Amerikan üniversiteleri gibidir.

Yükseköğretime olan talebin giderek artması bir yandan, Batı ülkelerinde giderek gelişen ekonomilerin ihtiyaç duyduğu insangücü diğer yandan, üniversitelerin ve üniversiteye eşdeğer kurumların yanında, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yeni tür yükseköğretim kurumlarının ortaya çıkışının başlıca nedenleridir. Bunlar aşağıdaki alt bölümlerde ele alınmıştır.

I.4.3 ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI VE KISA SÜRELİ MESLEKİ VE TEKNİK YÜKSEKÖĞRETİM

2.Dünya Savaşı'na gelene kadar ara insangücünün başlıca kaynağı meslek loncaları ve mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları idi. Ancak, ekonomi geliştikçe bu tür kurumlarda yetişenlerin ötesinde, üniversite öğrenimini gerektirmeyen, ancak ortaöğretim düzeyindeki eğitimin de yeterli olmadığı yeni işler ortaya çıktı. Kısa süreli yükseköğretim kurumları kısmen bu nedenden, kısmen de yükseköğretime olan talebi daha kısa süre içinde ve daha düşük maliyetle karşılama düşüncesinden ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde, üniversitelerin artık bu talebi karşılayamayacağı tüm ülkelerde anlaşılmıştı.

Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarının prototipleri ABD'nde 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan, ortaöğretimle yükseköğretim arasında bir statüdeki ***junior colleges***'dır (lisans öncesi kolejler). Bu tür kurumların ortaya çıkış nedeni, aslında 19. yüzyıl ortalarında üniversitelere gelen yeni öğrenciler için birinci ve ikinci yıllarda yapılması gerekli görülen hazırlık eğitimi yükünün üniversitelerden alınması yönündeki taleplerdi. Diğer bir neden ise, lise mezunu öğrencileri iki yıllık bir süre içinde, üniversite öğrenimi gerektirmeyen işlere hazırlamaktı. Dini gruplar ve yerel eğitim idarelerince kurulmaya başlanan bu tür kurumlar, kısa süre içinde beş eyalet dışında tüm ülkeye yayıldı; sayıları 1922'de 207'ye, 1930'da ise 450'ye yükseldi. Bunlar, ortalama öğrenci sayısı 160 olan küçük kurumlardı.

İlk dönemlerde bu okullarda esas olarak üniversitenin ilk iki yılındaki eğitime eşdeğer lisans öncesi düzeyde ***(prebaccalaureate-level)*** genel eğitim yapılıyordu. 2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 1947'de kurulan Başkanlık Yükseköğretim Komisyonu'nun mesleki ve teknik eğitim yapan kurumlara yapılacak yardımların artırılması yönündeki önerisi Federal Hükümet tarafından benimsenince, lisans öncesi kolejlerin işlevleri de değişmeye başladı ve bu tarihten sonraki 20 yıl içinde bu kez ***community college*** adı verilen yeni bir tür lisans öncesi kolejler ortaya çıktı. Bu okullarda, üniversitelerdeki lisans programlarına dikey geçişe imkan veren, genel lisans öncesi eğitim yanında, doğrudan bazı ara düzeydeki mesleklere yönelik eğitim yapılan programlar ve üniversiteye veya herhangi bir mesleğe yönelik olmaksızın, kişileri toplum hizmetine hazırlayan veya geçmişlerindeki eksik kalan yönlerini tamamlamaya yönelik genel kültür ve eğitim programları da yaygınlaştı. Böylece, bu tür kolejler yeni lise mezunlarının yanında, yetişkinlerin sürekli eğitimini de üstlendi.

Bugünkü tanımı ile ***junior college*** ve ***community college***, verdiği en yüksek derece lisans öncesi derece ***(associate degree)*** olan, akredite edilmiş, kamu veya özel yükseköğretim kurumudur. Kısaca lisans öncesi kolej olarak adlandırdığımız bu kurumların sayısı 1948'de 328'i kamu, 322'si özel olmak üzere toplam 650 iken, 1987'de 1062'si kamu, 162'si özel olmak üzere toplam 1224'e ulaşmıştır. 1997'de ise 1092'si kamu, 684'ü özel olmak üzere

toplam 1776'ya yükselmiştir. 1987'de 5.057.453 olan kayıtlı öğrenci sayısı, 1997'de 5.360.686'ya ulaşmıştır. Öğrencilerin yaklaşık olarak %65'i yeni mesleki bilgiler edinme veya genel kültürlerini geliştirme amacıyla, çalışırken okuyan yetişkinler, yaklaşık %55'i ise bayandır. Bu kurumlardaki öğrenci/öğretmen oranı 20 civarındadır. Öğretmenlerin öğrenim düzeyi genellikle yüksek lisans olup, bu kurumlarda araştırma faaliyeti yoktur.

ABD'ndeki kamu lisans öncesi kolejleri genellikle yerel eğitim idarelerine bağlıdır. Bunların, o yörenin temayüz etmiş kişileri arasından 4 yıl süreyle atanmış, sayısı 5 ile 9 arasında değişen yönetim kurulları vardır. Bazı eyaletlerde bu tür kolejler eyalet yükseköğretim sisteminin parçalarıdır. Bazı eyaletlerde ise, bu tür kolejler doğrudan eyalet üniversitelerine bağlıdır.

ABD yükseköğretim sisteminin 1997 yılı itibarı ile profili Tablo 1'de gösterilmiştir. ABD'ndeki yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin yaklaşık olarak %45'i bu tür kolejlerdedir. Kaliforniya'daki kolejlerin yarısının öğrenci sayısı 15.000'in üzerindedir. Kamuya ait lisans öncesi kolejlerin başlıca gelir kaynakları eyalet bütçesinden yapılan yardımlar (%47), yerel eğitim idaresinin katkısı (%17), öğrenim ücretleri (%16) ve federal bütçeden yapılan yardımlardır (%10). Kayıtlı öğrencilerin %72'si bir mesleğe yönelik lisans öncesi diploma programlarında, kalanı ise genel eğitim programlarındadır.

ABD'ndeki ***community*** ve ***junior colleges***'in Kanada'daki eşdeğerleri uygulamalı sanat ve teknoloji kolejleridir ***(colleges of applied arts and technology).*** Kayıtlı öğrenci sayısına göre, bu tür lisans öncesi kolejlerin Kanada yükseköğretim sistemi içindeki payı halen %45 civarındadır.

1997 yılı itibarı ile Japon yükseköğretim sisteminin profili Tablo 2'de gösterilmiştir.

1946'da Japonya'ya giden Amerikalı eğitim uzmanlarının etkisiyle kurulan lisans öncesi kolejlerin ***(tanki daigaku)*** sayısı Japonya'da hızla artmıştır. Bu tür kurumların sayısı 1960'da 280'e, 1965'de ise 369'a yükselmiştir. Japon Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre, 1997 yılı itibarı ile bu ülkedeki lisans öncesi kolej sayısı, 29'u milli, 62'si yerel ve 504'ü özel olmak üzere, toplam 595, bu kolejlere kayıtlı öğrenci sayısı ise 446.750'dir. Eğitim süresi sağlık alanlarında (hemşirelik ve paramedik) 3, diğer alanlarda ise 2 yıldır. Mezunlara verilen derece, ABD'nde olduğu gibi, ***associate degree***'dir. Mezunların lisans programlarına dikey geçiş imkanı olmakla birlikte, bu yolu tercih edenlerin oranı sadece %2'dir.

Milli düzeydeki kolejler genellikle sağlık alanlarındadır. Özel kolejler kar amacı gütmeyen vakıflarca ***(gakko hojin)*** kurulabilmektedir. Her üç tür kolej de Milli Eğitim Bakanlığı'nca tespit edilen standartlara uymak zorundadır. Kuruluş ve yeni birimler açılmasına ilişkin izin, Üniversiteler Kuruluş ve Tüzel Kişilik Konseyi'nin ***(Daigaku Setchi Gakko Hojin Shingikai)*** görüşü alınarak bakan tarafından verilmektedir. Bu tür lisans öncesi kolejlerin ortalama öğrenci sayısı 770'tir.

TABLO 1
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
1997

KURUM TÜRÜ	KURUM SAYISI				ÖĞRENCİ SAYISI		
	KAMU	ÖZEL (VAKIF)	ÖZEL (KAR AMAÇLI)	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
ÜNİVERSİTE VE KOLEJ	615	1.536	169	2.320	5.836.433	3.061.332	8.896.765
LİSANS ÖNCESİ KOLEJ	1.092	184	500	1.776	5.360.686	244.883	5.605.569
TOPLAM	1.707	1.720	669	4.096	11.971.119	3.306.215	14.502.334
PAY, %	42	42	16	100	82	18	100

Toplam lisans öncesi ve lisans öğrenci sayısı : 12.450.587
Toplam lisansüstü öğrenci sayısı : 2.051.747
KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISINA GÖRE :
Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin payı : % 45
Özel kurumların sistem içindeki payı : % 18
Özel kurumların üniversiteler içindeki payı : % 34
Özel kurumların kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim içindeki payı : % 4

Kaynak : The Chronicle of Higher Education, Almanac, September 1,2000.

TABLO 2
JAPON YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
1997

KURUM TÜRÜ	KURUM SAYISI				ÖĞRENCİ SAYISI			
	Milli	Yerel	Özel	Toplam	Milli	Yerel	Özel	Toplam
TEKNİK KOLEJ *(koto senmon gakko)*	54	5	3	62	19.318	1.689	1.018	22.025
LİSANS ÖNCESİ KOLEJ *(tanki daigaku)*	29	62	504	595	10.754	23.957	412.039	446.750
ÜNİVERSİTE *(Daigaku)*	99	57	431	587	505.416	80.063	1.989.873	2.575.352
UZMANLIK YÜKSEKOKULU *(senshu gakko senmon kotei)*	147	220	3.179	3.546	17.146	33.678	601.248	652.072
TOPLAM	329	344	4.117	4.790	552.634	139.387	3.004.178	3.696.199
PAY, %	7	7	86	100	15	4	81	100

Lisansüstü öğrenci sayısı : 164.350
Diğer muhtelif yüksekokullara kayıtlı öğrenci sayısı : 136.928
Toplam öğrenci sayısı : 3.997.477

KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISINA GÖRE :

Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin payı : % 33
Özel kurumların sistem içindeki payı : % 81
Özel kurumların üniversiteler içindeki payı : % 77
Özel kurumların kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim içindeki payı : %92

Kaynak : Japon Milli Eğitim Bakanlığı (MONBUSHO) verileri.

Japonya'da lisans öncesi kolejler dışında kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim yapılan iki tür kurum daha vardır. Bunlardan birincisi teknoloji kolejleridir ***(koto senmon gakko).*** Bu kolejlerde, zorunlu temel eğitimi takiben 5 yıl süreli teknik eğitim yapılmaktadır. Teknisyen yetiştiren bu kolejlerin sayısı 62 olup, bunların 54'ü milli, 5'i yerel, 3'ü özeldir. Toplam kayıtlı öğrenci sayısı 22.025 civarındadır.

Üçüncü tür kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumu ise **senshu gakko senmon kotei** adı verilen uzmanlık yüksekokullarıdır. Bunlar ortaöğretimden sonra en az bir, genellikle iki yıl süreyle ticaret, işletme, serbest sanat, hemşirelik, paramedik gibi alanlarla bazı teknik alanlarda sertifikaya yönelik programlar yürüten kurumlardır. 1997 yılı itibarı ile, bu kurumların sayısı 147'si milli, 220'si yerel 3.179'u özel olmak üzere, toplam 3.546, kurumlara kayıtlı öğrenci sayısı ise toplam 652.072'dir. Bu tür kurumların kuruluş izni Milli Eğitim Bakanlığı'ndan değil, vilayet veya belediyelerden alınmaktadır. Özel kurumların payı %94'tür.

Japonya'da, bunların dışında kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim veren, ticari yükseköğretim kurumları da ***(proprietary higher education)*** vardır. Bunların sayısı 3000'i aşkın olup, kayıtlı öğrenci sayısı 136.928'dir.

Üniversite dışındaki tüm bu tür kurumlara kayıtlı öğrenci sayısının Japon yükseköğretim sistemi içindeki payı %40 civarındadır.

Ticari yükseköğretim kurumları, ABD, Kanada, Endonezya, Hindistan, Pakistan, Brezilya, Meksika, Malezya, Filipinler, Tayland gibi ülkelerde de oldukça yaygındır; Almanya ve İngiltere'de de bu tür kurumlar vardır. Bunların yapıları ve öğrenci sayıları hakkında genellemeler yapmak mümkün değildir. Ancak, bu tür yükseköğretim kurumları ile diğer kısa süreli mesleki ve teknik eğitim yapan yükseköğretim kurumları arasındaki en belirgin fark, birinci tür kurumlara girebilmek için ortaöğretim mezunu olma şartının genellikle aranmamasıdır. Bu kurumlar, hemşirelikten, çiçek düzenlemeye, kozmetolojiye, büro hizmetlerine, iş idaresi ve ticarete, bilgi teknolojilerine ve bazı teknik alanlara kadar uzanan geniş bir yelpazede diploma veya dereceye yönelik olmaksızın eğitim veren kurumlardır. ABD'nde bunların sayısının 6000, kayıtlı öğrenci sayısının ise, lisans öncesi düzeyde mesleki ve teknik yükseköğretim yapan kurumlardaki öğrenci sayısının üçte ikisi civarında olduğu tahmin edilmektedir. ABD'ndeki ticari yükseköğretim kurumlarının yıllık öğrenim ücretleri 1500 ile 10.000 dolar arasında değişmektedir. Bu kurumlar çeşitli kuruluşlarca akredite edilmektedir.

Ticari yükseköğretim kurumlarının Filipinlerdeki kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim alt sektörü içindeki payının %67 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Tayland'da bu tür okulların sayısı yaklaşık olarak 400'dür.

Birleşik Krallık'ta 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulmuş olan ortaöğretim sonrası düzeyde çeşitli alanlarda mesleki ve teknik eğitim veren çok sayıda kurum vardır. Bunlara 1992'den önce topluca ***colleges and institutes of higher and further education*** denmekteydi. İskoçya'daki ***Scottish central institutions***, Galler ve Kuzey İrlanda'daki ***colleges of advanced technology,*** İngiltere'deki çeşitli mesleki ve teknik eğitim okul ve kolejleri, güzel sanatlar okulları, bazı öğretmen yetiştiren kurumlar bu kapsamdaydı. Bunların bazıları lisans düzeyinde derece, bazıları ise teknisyenlik diploması ***(Dip.Tech.)*** vermekteydi. Bu okul ve kolejlerin müfredat programlarını tespit etmek ve bunlar sonunda verilen dereceleri onaylamak etmek üzere 1964'te ***Council for National Academic Awards (CNAA)*** adlı kuruluş kurulmuştur. Bu tür okulların bir kısmının diplomaları daha önce, zaten başlangıçta bu amaçla kurulmuş olan Londra ve Durham üniversitelerince tasdik edilmekteydi.

1963'te yayımlanan **Robbins** Raporunda teknik eğitime ağırlık verilmesi ve bu tür okulların bir kısmının ***Colleges of Advanced Technology, CATs*** adı altında birleştirilerek, bu tür 9 kolej kurulması öneriliyordu. Hükümet, bunun yerine, İngiltere ve Galler'deki kolejleri birleştirerek buralarda 30, Kuzey İrlanda'da 1 olmak üzere, 1967'de politeknik ***(polytechnics)*** adıyla 31 yeni yükseköğretim kurumu kurdu. Bunlar da aslında kolejler ve okullar gibi lisans düzeyinde derece veya bunun altında bir düzeyde diploma veriyorlardı. Bu kurumlarla üniversitelerin farkı, politekniklerde araştırma işlevi ile yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim olmamasıydı. İkinci bir fark da politekniklerin verdiği derece diploma ve müfredat programlarının ***CNAA***'nın onayına tabi olmasıydı. Yani, ***CNAA*** bir anlamda 19.yüzyılın ilk yarısında bu amaçla kurulmuş olan Londra ve Durham üniversitelerinin bu işlevini politeknikler bakımından üstlenmiş oluyordu.

Böylece, Birleşik Krallık'taki yükseköğretim sistemi çift kulvarlı ***(binary)*** sisteme dönüşmüş oldu. Sistem üniversiteler ile politeknikler ve kolejler olmak üzere iki alt sektörden oluşuyordu. Aslında sistemi üniversiteler, politeknikler ve kolejlerden oluşan üç kulvarlı bir sistem olarak nitelendirmek daha doğruydu. Çünkü, politeknikler lisans düzeyindeki eğitim itibarı ile üniversitelerden önemli ölçüde farklı değildi. Önemli farklar, politekniklerin kendi başlarına dereceye yönelik programlar oluşturamamaları, araştırma ve lisansüstü düzeyde eğitim işlevleri bulunmayışı, üniversiteye giriş için ortaöğretim diplomasına eşdeğer genel eğitim sertifikasının ***(General Certificate of Education,GCE)*** üzerine iki veya üç tane ileri düzeyde dersten ***(A-level)*** başarılı olunması, politekniklere giriş için ise ***GCE***'nin yeterli olması ve politekniklerin yönetimlerinin, öğretim üyelerini atama yetkisi dahil, mahalli idarelere bağlı olmasıydı.

Politekniklere girişte A-level derslerinin aranmayışı, bu kurumları kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kapsamına sokmaktadır. Ancak, politeknikler ABD'ndeki lisans öncesi düzeydeki ***community college***'ların üstünde, esasen lisans düzeyinde, fakat daha kısa süreli eğitim yapan

yükseköğretim kurumlarıydı.Bu bakımdan, politeknikleri üniversite dışı yükseköğretim kurumu ***(non-university institution, NUI)*** olarak nitelendirmek daha doğrudur.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde, politeknikler ve kolejlerde okuyan öğrenci sayısı, üniversitelere kayıtlı öğrenci sayısını aşmıştı; yani, Birleşik Krallık yükseköğretim sisteminin kayıtlı öğrenci sayısına göre yarıdan fazlası politeknikler ve kolejlerden oluşmaktaydı. Bu alt sistemin %30'u ise, lisans derecesine değil, lisans öncesi diplomaya yönelik programlara kayıtlı öğrencilerden oluşmaktaydı; yani 80'li yılların ortası itibarı ile kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin Birleşik Krallık yükseköğretim sistemi içindeki payı %30 civarındaydı.

Birleşik Krallık'ta 1988'de çıkarılan Eğitim Reformu Kanunu ***(Education Reform Act)*** ile 70 yıllık geçmişe sahip ***University Grants Committee*** lağvedilerek, yerine Üniversite Fonları Konseyi ***(Universities Funding Council, UFC)*** ve ***Polytechnics and Colleges Funding Council, PCFC)*** adlarıyla iki yeni ara kuruluş kuruldu. En çok lisans düzeyinde mesleki ve teknik eğitim yapma amacıyla kurulmuş olan politekniklerde, üniversitelere benzeme eğilimlerinden kaynaklanan akademik kayma ***(academic drift)*** zaten başlamıştı. Birçok politeknikte uygulamalı araştırmalar ve yüksek lisans programları başlamış, doktora düzeyinde de eğitim yapmak için girişimler artmıştı. Nihayet, 1992'de çıkarılan ***The Higher and Further Education Act*** adlı kanunla politekniklere, istedikleri takdirde üniversite statüsüne geçme yetkisi tanındı ve sonuçta bu kurumların hepsi üniversiteye dönüştü. Böylece, Birleşik Krallık'daki çift-kulvarlı ***(binary)*** yükseköğretim sistemi fiilen sona ermiş oldu.

Birleşik Krallık'ta 1988 ve 1992'de yürürlüğe giren kanunlarla yükseköğretim ***(higher education, HE)*** ve ileri eğitim ***(further education, FE)*** olmak üzere, iki sektör tanımlanmıştır. Buna göre, yükseköğretim kurumları 18 yaş sonrası yaş grubunun ileri düzeyde eğitim gördüğü kurumlardır. Bu kurumlara girebilmek için, 18 yaşında girilen sınavla alınan İleri Genel Eğitim Sertifikası'na ***(General Certificate of Education Advanced - Level, GCE A - Level)*** sahip olmak şarttır. Bu tanıma göre, Birleşik Krallık yükseköğretim sistemi, İngiltere'de 69, İskoçya'da 15, Kuzey İrlanda'da 3 ve Galler'de 2 olmak üzere, toplam 89 üniversite ve kendi başına diploma verme yetkisine sahip olan üniversiteye eşdeğer 19 kurum ile, diplomaları üniversiteler tarafından tasdik edilen 34 yükseköğretim kolejinden ***(college of higher education)*** oluşmaktadır. Bu kurumlara halen kayıtlı toplam öğrenci sayısı 1.820.849 olup, bunların içinde lisans öncesi düzeydeki programlara kayıtlı öğrencilerin oranı %32'dir.

İleri eğitim sektörü ise, topluca ileri eğitim kolejleri ***(colleges of further education)*** adı verilen, sayısı 500'ü aşkın kurumdan oluşmaktadır. İleri eğitim kolejlerine girebilmek için 15-16 yaşlarında girilen sınavla alınan Genel Ortaöğretim Sertifikası'na ***(General Certificate of Secondary Education,***

GCSE) sahip olmak yeterlidir. Bu kurumlarda üç grup öğrenci vardır. Birinci grup 12 yıllık zorunlu eğitimden sonra, ***sixth form school*** denen okullarda ara kademe elemanı eğitimi gören 16-18 yaş grubundaki öğrencilerdir. İkinci grup öğrenci, kendilerini yeniden yetiştirme amacıyla öğrenim gören yetişkinler, üçüncü grup öğrenci ise, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretime eşdeğer olarak nitelendirilebilecek düzeyde öğrenim gören öğrencilerdir. İkinci ve üçüncü gruplardaki öğrencilerin devam ettiği okullara ***college of further education*** ve ***tertiary colleges*** denmektedir. İleri eğitim sektöründeki toplam öğrenci sayısı 1.188.770'i tam zamanlı, 3.279.895'i yarı zamanlı olmak üzere toplam 4.468.665'tir. Yaşı 25'in üzerinde olan öğrenciler, bu sayının %50'den fazlasını oluşturmaktadır.

Buna göre, Birleşik Krallık yükseköğretim sisteminin yükseköğretim ve ileri eğitim sektörlerinden oluştuğu kabul edildiği takdirde, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin sistem içindeki payının %71 olduğu ileri sürmek mümkündür. Ancak, tam zamanlı öğrenci eşdeğer esasına göre, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin Birleşik Krallık yükseköğretim sistemi içindeki payı halen %32 civarındadır.

Birleşik Krallık'taki ileri eğitim kolejleri, İngiltere, Kuzey İrlanda ve Galler'deki Eğitim ve İstihdam Bakanlığı'na bağlı İleri Eğitim Fonları Konseyleri *(Further Education Funding Council, FEFC)*, İskoçya'da ise İskoçya Eğitim ve Sanayi Dairesi kanalıyla dağıtılan fonlarla finanse edilmektedir. Ayrıca, özel sektörün de katılımını sağlamak amacıyla kurulan Yetiştirme ve Girişim Konsey'lerine, *(Training and Enterprise Councils, TEC)*, özel sektörün istediği nitelikte ara kademe elemanı yetiştirilmesini sağlamak üzere, ileri eğitim kolejleri ile sözleşme yapma yetkisi tanınmıştır.

Avustralya'da yükseköğretime giderek artan talebi karşılamanın yollarını aramak üzere 1964'te kurulan **Martin Komisyonu**'nun raporunu takiben, eskiden beri mevcut olan teknoloji enstitüleri ve çeşitli meslek okulları gibi, ortaöğretim sonrası düzeyde mesleki ve teknik eğitim yapan kurumlar yeniden yapılandırılarak, İleri Eğitim Koleji ***(college of advanced education CAE)*** adlı 26 yükseköğretim kurumu kuruldu. Bu kurumlar esasen Birleşik Krallık'taki politekniklerin eşdeğeriydi. Böylece, Avusturalya'da da çift kulvarlı ***(binary)*** yükseköğretim sistemi kurulmuş oldu.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde, ileri eğitim kolejlerinin sayısı 47'ye yükselmiş ve bu kurumlara kayıtlı öğrenci sayısı, üniversitelere kayıtlı öğrenci sayısını geçmişti. Ancak, aynen politekniklerde olduğu gibi, ileri eğitim kolejleri de zamanla giderek üniversitelere benzemeye başladı. 1987'de çıkarılan kanunla o tarihte mevcut olan 19 üniversite ile 47 ileri eğitim koleji birleştirilerek oluşturulan 35 üniversiteyi içine alan Birleşik Milli Sistem **(Unified National System, UNS)** kuruldu. Böylece, Avustralya'da da çift kulvarlı yükseköğretim sistemi sona erdi.

Ancak, Avustralya'da eskiden beri, üçüncü bir yükseköğretim alt sektörü vardı. Teknik ve İleri Eğitim ***(Technical and Further Education, TAFE)*** adı verilen bu alt sektörde halen 250'den fazla sayıda kolej çeşitli düzeylerde mesleki ve teknik eğitim vermektedir. ***TAFE*** kolejlerinde üç tür öğrenci vardır. Birinci grup öğrenci, Birleşik Krallık'taki ***sixth form*** okullara benzer şekilde, 10 yıllık temel eğitimden sonra teknisyenlik eğitimi gören öğrencilerdir. İkinci grup öğrenci 12 yıllık eğitimden sonra, yani ortaöğretim sonrası, lisans öncesi düzeyde, 2 veya 3 yıl süreyle yükseköğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerdir. Üçüncü grup öğrenci ise, yeni mesleki bilgiler edinmek isteyen yetişkinler ile çeşitli mesleki sertifika programlarına devam eden öğrencilerdir. Bu alt sektörde eğitim gören öğrenci sayısının halen 1.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

TAFE kolejlerinden üniversitelerdeki lisans programlarına dikey geçiş yapmak mümkündür. Bazı kolejler üniversitelerin programlarında yer alan derslerin bir kısmını vermek suretiyle Birleşik Milli Sisteme taşeronluk hizmeti de vermektedir.

TAFE alt sektöründe kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim gören öğrenciler yanında, bir grup öğrenci de üniversitelerde, özellikle eski ileri eğitim kolejlerinden oluşturulan üniversitelerdeki lisans öncesi programlara kayıtlıdır. **Her iki tür öğrenci göz önüne alındığında, OECD verilerine göre, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretiminin Avustralya yükseköğretim sistemi içindeki payı %45'tir.**

Üniversite dışında daha kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları 1970'li yıllarda tüm ülkelerde yaygınlaşmıştır. Almanya'da kurulan ***Fachochschulen*** bu tür kurumların diğer bir örneğidir. Bu yükseköğretim kurumları çeşitli mesleki alanlarda, özellikle iktisat, mühendislik ve çeşitli toplumsal hizmet alanlarında, uygulamalı araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde de çalışabilecek eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.

Bu tür yükseköğretim kurumları doğrudan Federal hükümet veya eyalet ***(Land)*** hükümetleri tarafından kurulmuştur. Eyalet hükümetlerince kurulanlar daha ziyade ara kademe kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur; bunlarda eğitim süresi 1,5-2 yılı okulda, 1-1,5 yılı ise iş başında eğitim olmak üzere, ortalama 3 yıldır. **Araştırma bu okulların temel işlevleri arasında yer almamaktadır.** ***Fachhochschulen'*****in Alman yükseköğretim sistemi içindeki payı %26, lisans öncesi düzeydeki programlara kayıtlı öğrencilerin payı ise %13 civarındadır.** Bu tür okulların sayısı halen 177'dir.

Almanya'da üniversiteye giriş için 13 yıllık ***gymnasium*** eğitiminden sonra ***Abitur*** şarttır. Buna karşılık, ***Fachhochschulen***'e giriş için ise, son iki yılı meslek lisesi niteliğindeki ***Fachoberschule***'de geçirilmiş olmak kaydıyla, 12 yıllık ortaöğretim yeterlidir. Bu bakımdan, Almanya'daki üniversite öğreniminin 4 yıldan fazla sürdüğü de göz önüne alındığında, ***Fachhochschulen***'i ABD'ndeki **community college**'lar ile Birleşik Krallık'daki politeknikler arasında

bir düzeyde, üniversite dışı ***(non-university institution, NUI)*** mesleki ve teknik yükseköğretim kurumu olarak nitelendirmek gerekmekle birlikte, bu okulların bir çoğunun genelde lisans düzeyine eşdeğer derece verdiği de belirtilmelidir.

Almanya'da 1970'li yıllarda kurulan diğer bir tür yükseköğretim kurumu **"kapsamlı yüksekokul"**dur ***(Gesamthochschule)***. Bu okullarda klasik üniversite birim ve programları ile ***Fachhochschule*** yapıları birarada bulunmaktadır. Bunların sayısı halen 5, kayıtlı öğrenci sayısına göre Alman yükseköğretim sistemi içindeki payı %6 civarındadır.

Hollanda yükseköğretim sistemi de üniversiteler ve mesleki yüksekokullar ***(hoger beroepsonderwijs, HBO)*** olmak üzere, iki alt sektörden oluşmaktadır. Bir kısmı eskiden var olan bu yüksekokullar 1986'da çıkarılan Mesleki Yükseköğretim Kanunu ile yeniden yapılandırılmıştır. **Bu yüksekokulların Hollanda yükseköğretim sistemi içindeki payı %55, sayısı ise 90 civarındadır.** Üniversiteye giriş için 6 yıl süreli üniversiteye hazırlık mahiyetinde genel eğitim yapan ortaöğretim kurumunun ***(VWO)*** bitirilmiş olması şarttır. Buna karşılık, ***HBO***'lara giriş için 5 yıllık mesleki ortaöğretim ***(HAVO*** veya ***MBO)*** yeterlidir. Yükseokulların birinci sınıfından sonra üniversitelere dikey geçiş imkanı vardır.

Norveç'te sayısı 110 civarındaki bölgesel mesleki ve teknik yükseköğretim kurumunun *(Distrikt Hogskoler)*, kayıtlı öğrenci sayısına, göre Norveç yükseköğretim sistemi içindeki payı yaklaşık olarak %43'dür. Bu tür mesleki ve teknik eğitim veren kolejlerin İsveç yükseköğretim sistemi içindeki payı %52, İsviçre'deki ileri mesleki ve teknik kolejlerin ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı ise %47'dir. İrlanda Cumhuriyeti'nde mesleki ve teknik kolej ve yüksekokulların sayısı 32, öğrenci sayısına göre ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı ise %33'dür. Finlandiya'da yeni ihdas edilen mesleki derecelere *(Ammatikorkealoulu)* yönelik programlar diğer bir örnektir; bu okullara kayıtlı öğrencilerin ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı %21'dir. Bu pay, Portekiz'de %38, Danimarka'da %18, Avusturya'da %9, Yeni Zelanda'da %32, Polonya'da %16, Kore'de %33, Yunanistan'da %41'dir.

Macaristan yükseköğretim sistemi de üniversiteler ***(egyetem)*** ve mesleki ve teknik yüksekokullardan ***(föiskola)*** oluşmaktadır. Estonya'da bu iki tür yükseköğretim kurumunun adları sırasıyla, ***ülikool*** ve ***rakenduskörgool***dur. Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim Çek Cumhuriyeti'nde 1995'de başlamıştır.

Fransa'da sayısı halen 300 civarında olan ***grandes ecoles,*** üniversite dışı yükseköğretim kurumudur. Ancak, bu kurumları kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumu olarak nitelendirmek doğru değildir. Bu okullar, tersine, ortaöğretimde sonra, özel hazırlık okullarında öğrenim gördükten veya, üniversite öğreniminin birinci aşamasını tamamladıktan sonra, özel

sınavlarla girilen elit yükseköğretim kurumlarıdır. Bunların bir kısmı özel, bir kısmı bakanlıklara bağlı, çoğu ücretlidir. ***Grandes ecoles*** günümüzde de Fransa'nın hem kamuda, hem de özel sektörde, elit yönetici ve teknokrat kadrolarının kaynağı olan, son derece yüksek prestijli yükseköğretim kurumlarıdır.

Fransa'da iki tür kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumu vardır. Bunlardan birincisi, 1961'den itibaren üniversite bünyeleri içinde kurulan 2 yıllık ***Instituts Universitaires de Technologie (IUT),*** ikincisi ise 1959'dan itibaren bazı mesleki ve teknik liselerin üstüne eklenen ***Sections de Techniciens Superieures***'dir ***(STS). IUT, Diplomes Universitaires de Technologie (DUT)*** adlı diplomalar, ***STS*** ise, ***Brevets de Techniciens Superieurs (BTS)*** adlı, yüksek teknisyenlik sertifikaları vermektedir. Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin Fransız yükseköğretim sistemi içindeki payı %12'si ***STS***, %5'i ***IUT*** ve %5'i de çeşitli toplum hizmeti ve paramedikal eğitim veren okullara kayıtlı öğrenciler olmak üzere, toplam %22'dir. ***IUT***'lerin tamamen kamu kurumu olmasına karşılık, ***STS***'lere kayıtlı öğrencilerin %41'i özel kurumlardadır.

Bazı üniversiteler, 1984 yılından itibaren, bulundukları bölgenin ihtiyaç duyduğu alanlarda 2 yıllık mesleki eğitim programları ***(Diplome d'etudes universitaires scientifiques et techniques, DEUST)*** ile yine 2 yıllık genel diploma programları ***(Diplome d'Universite, DU)*** uygulamaya başlamışlardır. Bu programlara kayıtlı öğrenciler de dikkate alındığında, **kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin, Fransız yükseköğretim sistemi içindeki payı tahminen %25 civarındadır.**

Grandes ecoles'e hazırlık niteliğinde eğitim yapan okulların payı %4, ***Grandes ecoles***'e kayıtlı öğrencilerin payı ise %10'dur.

OECD verilerine göre, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin İspanyol yükseköğretim sistemi içindeki payı %2 civarında görünmektedir. Ancak, bu ülkede üniversite bünyeleri içinde yer alan ***Escuelas Universitarias*** adlı birimlerde esasen kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim yapılmaktadır. Bu okullara kayıtlı öğrencilerin sayısı göz önüne alındığında, bu tür yükseköğretimin İspanyol sistemi içindeki payının %23 civarında olduğu görülmektedir.

Almanya, Avusturya ve İtalya'da bu oranın nispeten düşük olmasının nedeni, bu ülkelerdeki güçlü mesleki ve teknik ortaöğretim ile bütünleşmiş geleneksel işbaşında eğitim sisteminin okul ve işverenlerle işbirliği ile yürütülmesidir. Ancak, kısa bir süre önce Avusturya'da iki tane Fachhochschulen kurulmuş olup, bu okullarda halen 60 program yürütülmektedir. İtalya'da ise bu alandaki eğitim, özellikle küçük ölçekli aile işletmelerinde geleneksel usta-çırak ilişkisi içinde verilmektedir. **Bunların dışında, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimin tüm ileri ülkelerin yükseköğretim sistemleri içinde genellikle %30'un üzerinde bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu tür yükseköğretim kurumları, yükseköğretimin kitleselleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.**

I.4.4 UZAKTAN EĞİTİM

Yükseköğretimin kitleselleşmesinin yanında, gelişen teknolojinin yetişkinlerin sürekli eğitimini gerekli kılması ve toplumun genel kültür düzeyinin yükseltilmesi yolundaki taleplerin artması, Türkiye'deki deyimi ile "açıköğretim", daha doğru olan teknik terimi ile ise **"uzaktan eğitim"** ***(distance education)*** adı verilen, yeni bir yükseköğretim türünü ortaya çıkarmıştır.

Uzaktan öğretim, öğrencinin eğitim süresinin büyük bir bölümünde öğretmeni ile yüz yüze temas halinde olmadığı, eğitim malzemesinin basılmış yazılı metinler ve diğer medya araçları vasıtası ile iletildiği ve öğrencinin öğretmeni ile , postayla gönderilen ödevler, telefon, bilgisayar ***(computer conferencing)***, video ***(video conferencing)*** ve ***Internet*** gibi araçlarla ikili iletişim kurabildiği, eğitim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı bir öğretim türü olarak tanımlanmaktadır.

Uzaktan eğitim aslında, kamu posta sistemlerinin kurulmasını takiben, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. İngiltere'de **Isaac Pitman** 1840'da mektupla öğretimi, 1865'de Fransa'da **Charles Toussaint**, Almanya'da **Gustav Langenscheidt** mektupla Fransızca ve Almanca öğretimini başlatmışlardır. ABD'nde 1873'de **Anna Ticknor** Evde Eğitimi Geliştirme Derneği'ni kurarak, ücra köşelerdeki insanların mektupla eğitimini başlatmıştır.

Üniversite bünyesinde uzaktan eğitim ilk kez 1897'de Chicago Üniversitesi'nde başlatılmıştır. 1930 yılına gelindiğinde, 39 Amerikan üniversitesinde mektupla öğretim programları vardı. Avustralya'da Queensland Üniversitesi 1911'de mektupla öğretim başlatmış, bu tür programlar Rusya'da 1926, Güney Afrika'da ise 1946'da başlatılmıştır.

Birleşik Krallık'ta uzaktan öğretim, yükseköğretimi kitleselleştirmeyi, yani demokratikleştirmeyi, hedef alan İşçi Partisi Hükümetinin Başbakanı Harold Wilson'un 1960'lı yıllar ortalarındaki girişimleriyle başlamıştır. Bu girişimler sonucunda Açık Üniversite **(Open University)**, bağımsız ve derece verme yetkisine sahip bir yükseköğretim kurumu olarak 1969'da bu ülkenin üniversiteleri arasında yer almıştır. Diğer yükseköğretim kurumlarına devam etme imkanı bulamayanlar için kurulmuş olan Açık Üniversite, uzaktan öğretimin üniversite statüsüne sahip ilk kurumsal örneğidir. Kuruluşundan bugüne kadar geçen süre zarfında, Açık Üniversite'den yaklaşık 300.000 kişi mezun olmuştur. Bu üniversitenin öğrenci sayısı, yarısı lisans düzeyindeki programlara kayıtlı öğrenciler olmak üzere, halen 100.000 civarındadır. Bu kurumda tam zamanlı olarak görev yapan akademik personel sayısı ise halen 1.000'e yakındır.

Halen 90 ülkede uygulanmakta olan yükseköğretim düzeyindeki uzaktan öğretim programları şu dört grupta toplanmaktadır:

- Daha önce yükseköğrenim görme fırsatını bulamamış olanlara, örneğin, önlisans diploması olup da, bunu lisans derecesine yükseltmek isteyenlere olanak sağlamak ***(second chance education),***

- Üniversite mezunu olup da çalışmakta olanlara, değişen teknolojinin gerektirdiği yeni bilgileri vermek veya mesleki geliştirme programları uygulamak ***(recurrent education),***

- Bir kuruluşun elemanlarını iş başında eğitmek ***(corporate needs),***

- Yükseköğretim çağındaki nüfusun eğitimi için konvansiyonel örgün eğitime alternatif yaratmak ***(primary access).***

Uzaktan öğretim, aşağıda belirtilen üç şekilde düzenlenmektedir:

- Bazı ülkelerde, diğer üniversitelere kabul edilme şartlarını sağlayamayan öğrenciler için dereceye yönelik programlar uygulayan bağımsız açık üniversiteler vardır.

- Kısmen uzaktan öğretim, kısmen de örgün öğretim yapan üniversitelerin örnekleri, başta ABD, İsveç, Norveç ve Avustralya olmak üzere, tüm ileri ülkelerde giderek yaygınlaşmaktadır.

- Bazı dersleri uzaktan öğretimle ortaklaşa vermek üzere bir kaç üniversitenin bir araya gelerek oluşturdukları konsorsiyumların örnekleri ABD, Fransa, İrlanda, İtalya ve Danimarka'da vardır.

Halen Birleşik Krallık dışında, bazı ülkelerdeki belli başlı uzaktan öğretim üniversiteleri ve bunların kuruluş tarihleri şöyledir:

- Tayland :Ramkhamhaeng (1971) ve Sukhothai Thammathirat (STOU) (1978)
- Kanada : Tele-Universite de l'Universite du Quebec (1972) ve Athabasca University (1975)
- İspanya : Universidad Nacional de Education a Distancia (1972)
- Kore : Korea Air and Correspondence University (1972) ve Kyongi Open University (1982)
- Pakistan : Allama Iqbal Open University (1974)
- Almanya : Fernuniversitat-Gesamthochschulen (1974)
- Türkiye : YAY-KUR (1974) ve Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi (1982)
- İsrail : Ha'Universita Ha'Pethuo (Everyman's Open University) (1974)
- Kosta Rika : Universidad Estatal a Distancia (1977)
- Venezuela : Universidad Nacional Abierda (1977)

- İtalya : Universita della terza Eta e del tempo disponibile (1978)
- Çin : Central Radio and TV University (1979)
- Hollanda : Open Universiteit (1981)
- Sri Lanka : Institute of Distance Education (1981)
- Endonezya : Universitas Terbuka (1984)
- Japonya : University of the Air (1985)
- Hindistan : Indira Gandhi National Open University (1985)
- Ürdün : Al-Quds Open University (1987)
- Tayvan : National Open University (1987)
- Portekiz : Universidade Aberta (1988)

Hindistan'daki **Indira Gandhi Open University**, hem doğrudan derece vermek, hem de ülkedeki diğer uzaktan öğretim kurumlarının standartlarını belirleme amacıyla kurulmuştur. Bu üniversitenin öğrenci sayısı 1989'da 55.000'e ulaşmıştı.

Tayland'daki iki uzaktan öğretim üniversitesinde çeşitli düzeylerdeki programlara kayıtlı öğrenci sayısı 600.000 civarındadır. Bu üniversitelerde yetişkinlerin eğitimine yönelik çeşitli mesleki programlar da yürütmektedir.

Pakistan'daki Allama Iqbal Open University, başlangıçta öğretmenlerin eğitimi için kurulmuştur. Halen kırsal kesimdeki yetişkinlerin eğitimine yönelik programlar da yürütmektedir.

Almanya'daki ***Fernuniversitat*** ve Hollanda'daki ***Open Universiteit*** bu ülkelerdeki diğer üniversitelerin verdiği derecelere eşdeğer derecelere yönelik programlar yürütmektedir. Almanya ve Hollanda'daki bu üniversitelere kayıtlı öğrenci sayıları halen, sırasıyla, 55.000 ve 50.000'dir.

Eski SSCB'ndeki tahminen 1,4 milyon kadar öğrenci, çeşitli yükseköğretim kurumlarının bünyeleri içindeki birimlerce yürütülen uzaktan öğretim programlarına kayıtlıydı. Uzaktan öğretimin bu ülkenin yükseköğretim sistemi içindeki payına ilişkin nispeten sağlıklı veri bugün için yoktur.

Portekiz'deki uzaktan eğitim programları, öğretmen yetiştirme ve iktisat üzerinde yoğunlaşmıştır. İspanya'daki programlar ise, hukuk, işletme ve iktisattan, fen bilimlerine kadar uzanan geniş bir alandadır; kayıtlı öğrenci sayısı halen 100.000 civarındadır.

Venezuela ve Kosta Rika'daki öğrenci sayıları, sırasıyla 30.000 ve 15.000 civarında olup, mühendislik dahil bir çok mesleki alanda programlar vardır.

Çin'deki uzaktan eğitim programları Central Radio and TV University yanında, çeşitli yükseköğretim kurumlarının bünyeleri içindeki birimlerce yürütülmekte olup, toplam yükseköğretim öğrencilerinin %25'i bu tür programlara kayıtlıdır.

Uzaktan eğitim bazı ülkelerde, bağımsız açık üniversiteler veya çeşitli yükseköğretim kurumları içindeki birimlerce yürütülen uzaktan eğitim programları yerine, konsorsiyumlar tarafından ortak uzaktan eğitim programları şeklinde yürütülmektedir. Fransa'daki ***Federation Interuniversitaire de l' Enseignement a Distance (FIED)*** kapsamında, 22 üniversitenin katılımıyla uzaktan eğitimin yanında, kısmen yüz yüze eğitim de yapılmaktadır. İtalya'da benzer yapıdaki **Consorzio per l'Universita a Distanza (CUD)** 1984'de, İrlanda Cumhuriyeti'ndeki **Irish National Distance Education Center** ise, 1987'de Dublin'deki konsorsiyumun odak noktası olarak, fakat Dublin'deki National Institute for Higher Education'un bir fakültesine eşdeğer statüde kurulmuştur. Kanada'nın kuzey bölgelerine eğitim hizmeti götürmek üzere 1986 kurulan **Contact North** adlı konsorsiyuma bir çok üniversite ve kolej dahildir.

Avustralya'da çok yaygın bir uzaktan eğitim ağı vardır. Adı ***Open Learning Australia*** olan bu ağ kapsamında 24 üniversite ve yükseköğretim kurumunda sosyal bilimler, işletme, fen bilimleri, teknoloji ve sağlık bilimleri alanlarında lisansöncesi, lisans ve lisansüstü dersler verilmektedir. Bu derslerden alınan kredileri mezuniyete saymak mümkündür. Ayrıca sertifika programları da vardır. Halen 400.000 civarında öğrenci bu şekilde öğrenim görmektedir.

İngiltere'de **Wolsey Hall** ve **National Extension College** kar amaçlı uzaktan eğitim kurumlarıdır. Norveç'teki 25 özel uzaktan eğitim kurumuna kayıtlı öğrenci sayısı, bu ülkedeki örgün yükseköğretim programlarına kayıtlı öğrenci sayısının yaklaşık iki katıdır. Bu ülkedeki özel uzaktan eğitim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin %70'i iki kuruma kayıtlıdır. Bu kurumlarda mühendislik ve bilgisayar programları da vardır.

ABD'nde yükseköğretim sistemi dışında, çeşitli özel kurumlar,şirketler, silahlı kuvvetler ve kamu kurumlarınca yürütülen uzaktan eğitim programlarına kayıtlı öğrenci sayısının 5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu ülkede sayısı 500'e ulaşan özel uzaktan eğitim kurumu vardır. Bu kurumların 110'u **National Home Study Council**'a akredite olup, çeşitli mesleki ve teknik alanlarda programlar yürütmektedir. Şirketlerin, silahlı kuvvetlerin ve kamu kurumlarının yürüttükleri programlar, bu kuruluşların personelinin sürekli ve tekrar eğitimine yöneliktir. Video konferans, şirketlerin çok yaygın olarak kullandığı bir uzaktan eğitim yöntemidir.

Televizyonla uzaktan eğitim gerek ***community college***'lar, gerekse üniversiteler tarafından örgün eğitime destek amacıyla yaygın biçimde kullanılmaktadır. Keza, bilgisayar konferansı da bu amaçla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde dersler disketlere yüklenerek öğrencilere gönderilmekte ve öğrenciler öğretim üyeleriyle elektronik posta gibi yöntemlerle doğrudan ilişki kurabilmektedir. **Elektronik Üniversite Şebekesi** adıyla konsorsiyum oluşturmuş 19 üniversiteden bu yolla lisans derecesini almak mümkündür.

ABD'nde bağımsız açık üniversite yakın zamana kadar yoktu. Uzaktan eğitim, bu ülkedeki üniversiteler, şirketler ve askeri yükseköğretim kurumlarının bünyeleri içindeki birimlerce yürütülmekteydi. Üniversitelerin oluşturduğu en büyük konsorsiyum, 1990'lı yılların başında 70 yükseköğretimin kurumunun üye olduğu **National University Continuing Education Association (NUCEA)** idi. Bu konsorsiyum tarafından yürütülen programlara 250.000 öğrenci kayıtlıydı. Telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi, özellikle **Internet**'in yaygınlaşması ve ***World Wide Web***'in kurulması, uzaktan eğitimin biçim, içerik ve ülke yükseköğretim sistemleri içindeki yer ve payını 90'lı yılların ortalarından itibaren köklü bir biçimde değiştirmeye başlamıştır. Bir çok Amerikan üniversitesi **Internet** üzerinden ***on-line*** eğitime başlamıştır. Halen Amerikan üniversitelerinin %75'i bu tür eğitim yapmakta olup, tamamen uzaktan eğitim yöntemi ile yürütülen dereceye yönelik programlara kayıtlı olan veya derslerinin bir kısmını bu yöntemle alan öğrencilerin sayısının 6 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. **ABD üniversitelerinde halen 90.000 ders bu tür yöntemlerle verilmektedir.**

New York University ve Duke University gibi bir çok prestijli ABD üniversitesi, kısmen uzaktan, kısmen de örgün eğitimden oluşan programlar başlatmışlardır. Bunlar daha ziyade işletme yüksek lisansı (MBA) programlarıdır. Ünlü Stanford University tamamen sanal ortamda yüksek lisans programları başlatmıştır; bu programlardaki öğrenci sayısı 5.000'dir. Chicago ve Columbia üniversiteleri **Unext** ile ortak olarak tamamen sanal bir kolej kurmak için anlaşmışlardır. **University of Illinois Virtual Campus** ve **University of Illinois Online**'da verilmekte olan 1.755 derse 32.000 öğrenci kayıtlıdır. University of California'ya bağlı **UC Berkeley Extension**'da 61.000 öğrenci uzaktan eğitimle verilen 2900 derse kayıtlıdır. State University of New York sisteminde 12.000, University of Maryland'da 12.000 öğrenci uzaktan eğitimle verilen derslere kayıtlıdır.

İleri teknolojileri kullanmak suretiyle, tamamen uzaktan eğitimle dereceye yönelik programlar başlatan ilk sanal üniversite ***(virtual*** veya ***cyber university)***, 1989'da kurulan **University of Phoenix Online**'dır. Bu üniversite, halen lisans ve lisansüstü düzeyde derecelere yönelik 35 program içinde 800 ders vermektedir. Halen öğrenci sayısı 9.500 olan bu sanal üniversitenin hedefi 200.000 öğrencidir. 1993'te kurulan ***Capella University*** yüksek lisans ve doktora düzeyinde 500 ders vermektedir. 1995'de kurulan **Jones International University** işletme yüksek lisansı ***(MBA)*** ve çeşitli mesleki alanlarda 26 sertifikaya yönelik 80 ders vermekte olup, bölgesel kuruluşlarca akredite edilen ilk sanal üniversitedir. Halen ABD'nde faaliyette olan diğer sanal üniversiteler ise şunlardır. **Unext** (1997, işletme yüksek lisansına yönelik 100 ders), ***Cenquest*** (1997, işletme alanında 100 ders 2 yüksek lisans ve 3 sertifika programı), **Pensare** (1998, MBA derecesine yönelik 30 ders) ve **Fathom** (2000, lisans ve yüksek lisans düzeyinde 7000 ders). Yeni faaliyete geçen **Western Governors University** adlı sanal üniversitenin öğrenci sayısı ise halen 900'dür.

Microstrategy adlı yazılım şirketinin sahibi olan ABD vatandaşı Michael Saylor, herkese açık ve ücretsiz bir sanal üniversitenin kurulması için 100 milyon dolar bağışlamıştır.

İngiltere Yükseköğretim Fonları Konseyi ***(Higher Education Funding Council for England, HEFCE),*** Oxford ve Cambridge dahil, İngiliz üniversitelerinden oluşan bir konsorsiyum vasıtasıyla dünyaya açık bir sanal üniversite kurulacağını, bu üniversitenin 2005'te 75.000 yabancı uyruklu öğrenciyi kaydetmeyi ve bundan 700 milyon sterlin gelir beklendiğini, 2000 yılının şubat ayında duyurmuştur. **Open University,** zaten **Internet** ve **World Wide Web** üzerinden dünyaya açılmış olup, halen 24.000 yabancı öğrenci bu üniversiteye kayıtlıdır.

İleri telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerine dayalı tamamen sanal uzaktan eğitimin örgün yükseköğretimin yerini alacağını öne sürmek gerçekçi olmayan bir yaklaşımdır. Ancak, bu teknolojilerin örgün yükseköğertimle büyük ölçüde bütünleşmekte olduğu, en prestijli üniversitelerde dahi derslerin bir kısmının bu yöntemle verilmeye başlandığı ortada olup, bunun giderek yaygınlaşacağı açıktır. Diğer yandan, yüksek lisans düzeyinde, özellikle işletme alanında, tamamen sanal programlar giderek artmaktadır. Ancak, sanal veya **on-line** uzaktan eğitimin kullanılma potansiyelinin en yüksek olduğu alan yetişkinlerin sürekli ve tekrar eğitimi ***(continuing and recurrent adult education)*** ve çeşitli mesleki ve teknik sertifika programlardır. Bu alanın yıllık mali hacminin halen ABD'nde GSMH'nın %6'sı civarında olduğu ve bu sektörün hızla büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Sanal yöntemlerle uzaktan eğitimin sahip olduğu büyük ticari potansiyel, bu alanı telekomünikasyon, bilgisayar, yazılım ve medya şirketleri ile yayınevleri için çok çekici bir yatırım alanı haline getirmeye başlamıştır. Halen hisseleri borsalarda alınıp satılan 10 ABD şirketi bu alanda önemli yatırımlar yapmaktadır. **On-line** dersler halen, yıllık cirosu 240 milyar dolar olan ABD yükseköğretim sisteminde, 350 milyon dolarlık bir paya sahiptir. Ne var ki, yıllık cironun 2003'te 2 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

I.4.5 ÖZEL YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI

19. yüzyıla gelene kadar özel üniversite veya devlet üniversitesi diye bir ayırım yoktu. Gerek dünyevi otorite, gerekse uhrevi otorite bir üniversiteye maddi yardım yaparken, bu kurumun kimler tarafından ve hangi amaçla kurulduğunu dikkate almıyordu. Kaldı ki, modern devlet yapısı henüz oluşmadığından, bugünkü anlamda devlet bütçesi diye bir kavram da yoktu. Kilise açısından üniversite, organik bir bütün olan toplumun bir parçasıydı. Modern devlet yapıları oluşmaya başladığında dahi İmparator ve Kral'ın açısından üniversite devlet yapısının bir parçasıydı. Yerel yönetimler veya hayırsever zenginler açısından da durum farklı değildi.

Özel üniversite büyük ölçüde öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleri ile finanse edilen bir kurum olarak kabul edildiği takdirde, Ortaçağ Avrupası üniversitelerinin büyük bölümünü, başta Bologna Üniversitesi olmak üzere, özel üniversite olarak sınıflandırmak gerekir. Eğer vakfiye gelirleri ile ayni ve nakdi bağışlar da bir ölçü olarak alınırsa, 19. yüzyıldan önce kurulmuş olan üniversitelerin neredeyse tamamı özel üniversite olarak nitelendirilebilir.

16. yüzyıl sonları ile 17. ve 18. yüzyıl başlarında sivil otorite tarafından kurulan üniversite dışındaki denizcilik okulları, askeri akademiler ve çeşitli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları, bu bakımdan ilk devlet kurumları olarak kabul edilebilir. Özellikle, Fransa'da ihtilalden sonra kurulan ***grandes ecoles,*** bugünkü anlamıyla ilk devlet yükseköğretim kurumları olarak kabul edilebilir. Hollanda da ise, Leiden (1575), Groningen (1614) ve Utrecht (1636) üniversiteleri bugünkü anlamıyla devlet üniversitesi tanımına en yakın kurumlardır. Bu üniversitelerin adlarının başında bugün de Devlet Üniversitesi ***(Rijks universiteit)*** terimi vardır.

Devlet ve özel yükseköğretim kurumu ayırımı ilk kez 19. yüzyılda ABD'nde şekillenmeye başlamıştır. Eyalet meclislerince çıkarılan kanunlarla kurulan eyalet üniversiteleri ***(state universities)***, bu bakımdan, daha önce çeşitli Protestan mezheplerince kurulmuş olan özel kolejlerden farklıydı.

Almanya ve Fransa'da ise 19.yüzyıl boyunca üniversiteler giderek devlet kurumu niteliğine bürünmüşlerdir. Katolik Kilisesi ve özel sektör kuruluşları, Fransa'da 1875'de çıkarılan Yükseköğretim Hürriyeti Kanunu'ndan sonra, üniversite ve ***grandes ecoles*** kurmaya başlamışlardır. Belçika'da ise, ilk devlet üniversiteleri 1816 ve 1817'de kurulan Ghent ve Liege üniversiteleridir. 1834'de kurulan Üniversite Libre de Bruxelles, bu ülkedeki ilk sivil özel üniversitedir. Bu üniversitenin adındaki serbest ***(libre)*** sözlüğü, Kiliseden bağımsızlık anlamındadır. Bu üniversitenin Flaman dilinde eğitimi yapan bölümü, Vrije Universiteit Brussel adıyla 1970'te kurulmuştur. Hollanda'da 1848'de yapılan anayasa değişikliğinden sonra, özel üniversitelerin kurulması mümkün olmuştur. 1632'de Amsterdam Belediyesi'nce aydınlık okul ***(Athenaeum Illustre)*** olarak kurulan Amsterdam Üniversitesi (**Universiteit van Amsterdam),** tam üniversite statüsünü 1876'da kazanmıştır.

Bunu 1880'de Amsterdam'da kurulan özel kalvinist üniversite ***(Vrije Universiteit Amsterdam)***, Nijmegen'de 1923 kurulan Katolik Üniversitesi ***(Katholike Universiteit Nijmegen)*** ve 1927'de Tilburg'da özel ticaret okulu ***(Handelshogeschool)*** olarak kurulan ve 1963'de ***Katholike Hogeschool*** adıyla üniversite statüsü kazanan özel üniversiteler izlemiştir.

İspanya'da 1812'ye gelene kadar üniversiteler esasen Katolik Kilisesi'nin hakimiyeti altında bulunan özel kurumlardı. O yıl kabul edilen anayasa ile üniversite bir devlet kurumu olarak tanımlandı. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1857'de çıkarılan Moyano Kanunu ***(Ley Moyano),*** üniversiteleri devlet kurumları olarak yeniden yapılandırıldı. Ancak, daha

sonra, Franco rejimi sırasında, Katolik Kilisesi'ne tekrar üniversite açma izni verildi. Bugün İspanya'daki 4 özel Katolik üniversitesinin 3'ü bu dönemde açılmıştır.

Kayıtlı öğrenci sayısı ve kurum türüne göre, Fransa'daki özel yükseköğretim kurumlarının Fransız yükseköğretim sistemi içindeki payları şöyledir:

- ***Grandes ecoles***'e hazırlık kursları ..... % 17
- ***Section Technicien Superieure, STS*** ..... % 41
- ***Institut Universitaires de Technologie*** ..... % -
- Üniversite .....% 12
- ***Grandes ecoles*** .....% 26
- Ülke Yükseköğretim Sistemi İçindeki Genel Pay .....%13

Belçika'da özel üniversitelere kayıtlı öğrencilerin toplam üniversite öğrencileri içindeki payı %70, özel yükseköğretim kurumlarının ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı ise, Dünya Bankası verilerine göre, %65'tir. Yine Dünya Bankası verilerine göre, özel yükseköğretim kurumlarının ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı Hollanda'da %53, İspanya'da ise %10'dur.

Belçika ve Hollanda'daki özel üniversiteler neredeyse tamamen kamu kaynaklarından finanse edilmektedir. Bu bakımdan, sadece finansman kaynağı göz önüne alındığında, bu iki ülkedeki özel üniversiteleri gerçek özel üniversite olarak nitelendirmek zordur. Buna karşılık, Fransa'daki özel üniversiteler ve özel ***grandes ecoles*** ile diğer özel yükseköğretim kurumlarına kamu kaynaklarından yapılan yardım çok azdır.

Özel yükseköğretim kurumlarının Portekiz'deki gelişmesi çok ilginçtir. 1970'li yılların ortalarına gelene kadar Portekiz'de yükseköğretim okullaşma oranı çok düşüktü. Salazar diktatörlüğünün 1974'de sona ermesini takiben, 1976'da kabul edilen Anayasa'nın 43. Maddesi ile özel yükseköğretim kurumlarının kurulmasına izin verildi. Bu tür kurumlar hem demokrasiyi geliştirmenin, hem de yükseköğretimdeki okullaşma oranının artırılmasının aracı olarak görülüyordu. 1987-1992 döneminde Eğitim Bakanlığı yapan Roberto Carneiro'nun yükseköğretime girişteki barajları kaldırması, özel yükseköğretim kurumları için burs programları ihdas etmesi ve bu tür kurumların alt yapılarının geliştirilmesi için 17 milyon dolar tutarında fon sağlanmasından sonra, özel yükseköğretim kurumları Portekiz'de hızla gelişti. Portekiz yükseköğretim sisteminin, çeşitli türdeki kurumlara kayıtlı öğrenci sayılarına göre profilinin 1984-1997 dönemindeki gelişmesi aşağıda gösterilmiştir :

	1984,%	1989,%	1997,%
Devlet üniversiteleri	76,0	63,5	46,7
Devlet politeknikleri	12,6	15,0	18,6
Özel üniversiteler	7,9	10,5	15,0
Özel politeknikler	3,3	11,0	19,7

Görüldüğü gibi, özel yükseköğretim kurumlarının Portekiz yükseköğretim sistemi içindeki, payı halen %35 civarındadır. Söz konusu dönemde devlet kurumlarındaki öğrenci sayısı %40 oranında artarken, özel kurumlardaki artış oranı %250 olarak gerçekleşmiştir. Ne var ki, Portekiz'deki özel yükseköğretim kurumları düşük yatırım ve düşük işletme masrafı olan alanlarda ve nüfusun yoğun olduğu coğrafi bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Özel yükseköğretim kurumları, komünizmin çöktüğü 1989'dan itibaren başlayan dönemde eski komünist ülkelerde inanılmaz bir hızla yaygınlaşmıştır. Bazı ülkelerde bu tür kurumların sayıları ve kayıtlı öğrenci sayısına göre ülke yükseköğretim sistemi içindeki payları halen yaklaşık olarak şöyledir:

	Özel Kurum Sayısı	Pay,%
Polonya	184	30
Romanya	102	25
Macaristan	32	Veri Yok
Bulgaristan	5	12
Letonya	5	11
Slovenya	5	3
Çek Cumhuriyeti	Veri Yok	< 1
Litvanya	1	< 1

Ancak, eski komünist ülkelerdeki bu tür kurumların tamamı kar amaçlı ve büyük çoğunluğu öğretim standartları düşük veya belirsiz kurumlardır.

ABD yükseköğretim sisteminin 1997 yılı itibarı ile profili Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi, Bu ülkedeki 2.320 üniversite ve kolejin 1.798'i özel olup, bunların 169'u kar amaçlıdır. Toplam 1.776 lisans öncesi kolejin 1.092'si kamu kurumu, 184'ü vakıflarca kurulan, 500'ü ise kar amaçlı özel kurumdur. Kayıtlı öğrenci sayısına göre, özel kurumların üniversiteler ve kolejler içindeki payı %34, lisans öncesi kolejler içindeki payı %4, ülke yükseköğretim sisteminin geneli içindeki payı ise %18'dir.

ABD'nde yükseköğretim ister özel, ister kamu olsun, tüm yükseköğretim kurumlarında reel öğrenim ücretine tabidir. Ancak, özel kaynakların yanında, kamu kaynaklarından desteklenen geniş burs ve kredi programları vardır.

Bu programlar hem özel hem de devlet yükseköğretim kurumlarından okuyan öğrencilere açıktır. Dolayısıyla, ABD'deki özel yükseköğretim kurumları bu tür programlar vasıtasıyla dolaylı olarak kamu kaynaklarından desteklenmektedir. Diğer yandan, araştırma fonlarının tahsisinde de kamu ve özel diğer bir ayırım olmadığından, bu fonlar da özel üniversiteler için ikinci bir mali destek alma vasıtasıdır. Üniversitelerin alt yapılarının geliştirilmesine yönelik federal veya eyalet fonlarında da böyle bir ayırım yoktur. Ayrıca, kar amacı gütmeyen özel yükseköğretim kurumları vergiden muaftır. ABD'ndeki özel ve resmi üniversitelerin gelirlerinin kaynaklarına göre dağılımı yaklaşık olarak şöyledir:

	Özel	Kamu
• Öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleri	% 43	% 19
• Kamu kaynaklarından doğrudan sağlanan destek	% 5	% 42
• Kamu kaynaklarından sağlanan araştırma fonları	% 11	% 13
• Vakfiye ve bağış gelirleri	% 15	% 05
• Üniversitelerin ürettiği hizmetlerden sağlanan gelir	% 26	% 21

Görüldüğü gibi, finansman kaynaklarına göre, ABD'ndeki özel üniversiteler ile kamu üniversiteleri arasındaki başlıca farklar, özel üniversitelere kamu kaynaklarından çeşitli yollarla yapılan yardımların, devlet üniversitelerine yapılan yardımlardan yaklaşık üç kat az, buna karşılık, öğrenim ücretleri ile vakfiye ve bağışlardan elde edilen gelirlerin özel üniversitelerde devlet üniversitelerine kıyasla üç kat fazla olmasıdır. ABD'nde özel yükseköğretim kurumu bulunmayan tek eyalet Wyoming'dir.

ABD'ndeki resmi ve özel üniversitelerin neredeyse hepsinin gelir getiren vakfiyeleri vardır. En yüksek vakfiyeye sahip olan 10 üniversitenin vakfiyelerinin toplam varlıkları milyon dolar olarak aşağıdaki gibidir :

Harvard	14.256
Texas Üniversite Sistemi	8.128
Yale	7.198
Princeton	6.469
Emory	4.476
University of California	4.315
MIT	4.288
Washington University	3.762
Texas A&M Üniversite Sistemi	3.746
Columbia	3.637

İçinde bulunduğumuz yıl itibarı ile ABD'ndeki ortalama yıllık öğrenim ücretleri dolar olarak kurum türlerine göre şöyledir :

4 yıllık devlet kurumu	3.226
4 yıllık özel kurum	14.003
2 yıllık devlet kurumu	1.328

Görüldüğü gibi, lisans düzeyindeki yıllık öğrenim ücretleri, özel kurumlarda, devlet kurumlarının 4 katından fazladır.

Avrupa ve ABD'ndeki özel yükseöğretim kurumları, bilhassa özel üniversiteler, Kilise'nin veya çeşitli dini grupların, ticaret odaları gibi özel girişim kuruluşlarının veya hayırsever zenginlerin, bir ölçüde prestij kazanma amacıyla girişimleri sonucunda kurulmuşlardır. Belçika, Hollanda, Portekiz, Fransa, İspanya ve eski komünist ülkeler dışındaki Avrupa ülkelerinde özel yükseköğretim kurumları yaygın değildir. İngiltere'deki tek özel üniversite 1970'te kurulan **Buckingham Üniversitesi**'dir. Ancak, Birleşik Krallık'taki üniversitelerin tümü aslında kamu kaynaklarından finanse edilen ve hukuken özel statüdeki kurumlardır.

1994 yılına kadar İsveç'teki tek özel üniversite, 1909'da Kraliyet Fermanı ile kurulmuş olan Stockholm Ekonomi Okulu idi **(Handelshögskolani Stockholm)**. Üniversiteye eşdeğer bir kurum olan bu okulun öğrenci sayısı halen 1700'dür. Daha önce zikredilmiş olan Chalmers Teknoloji Üniversitesi **(Chalmers Tekniska Högskola),** 1829'da özel mühendislik okulu olarak kurulduktan sonra, 60'lı yıllarda devletleştirilmiştir. Ancak, bu üniversite, daha sonraları, araştırma fonları, çeşitli vakıf ve özel sektör kuruluşlarının yaptığı bağışlarla, ihtiyaç duyuğu kaynakların önemli bir bölümünü kendi yaratmaya başlamıştır. İsveç'te 1991'de iktidara gelen muhafazakarların başlattığı özelleştirme kapsamında, Chalmers Teknoloji Enstitüsü'ne vakıf üniversitesi statüsü verilmek suretiyle, bu üniversite 1994'de esasen özelleştirilmiştir. Bu üniversite halen, İsveç'teki diğer üniversitelerden farklı olarak, içinde hükümet tarafından atanmış üyeler bulunmayan ve rektörün de üye olmadığı bir mütevelli heyet tarafından yönetilmektedir. 1995 yılı itibarı ile bu üniversitedeki lisans programlarına kayıtlı öğrenciler devlet tarafından, lisansüstü programlar ile araştırma faaliyetleri ise, üniversitenin kendi yarattığı veya araştırma konseylerinden sağladığı fonlarla finanse edilmektedir. Devlet katkısının üniversitenin toplam gelirleri içindeki payı %80'dir. Üniversitenin öğrenci sayısı halen 6.700'dür. Buna göre, özel yükseköğretim kurumlarının İsveç yükseköğretim sistemi içindeki payı %3'tür.

Almanya'daki ilk özel üniversite 1982'de kurulan **Witten Herdecke Üniversitesi**'dir. Tıp, dişçilik, iktisat ve işletme alanlarında faaliyet gösteren bu üniversitenin öğrenci sayısı halen 1000 civarındadır. Bu ülkedeki ikinci üniversite eşdeğeri özel yükseköğretim kurumu, 1984'de kurulan **Otto Beisheim Lisansüstü İşletme Okulu**'dur. Bu okulun öğrenci sayısı halen 300 civarındadır. 1999'da kurulan **International University of Bremen** adlı özel üniversite, mühendislik ve sosyal bilim alanlarında ilk kez 2000 yılında öğrenci almıştır.

Avrupa'da bazı ülkelerdeki uluslararası işletmecilik okulları, bu kıtadaki özel yükseköğretim kurumlarının değişik türdeki örnekleridir. Bunların başlıcaları şunlardır.

Institut Europeen d' Administration des Affaires, INSEAD (Fontainbleu)
Institute for Management Development, IMD (Lausanne)
Institute de estudios superiores de la empresa, IESE (Barselona)
Rotterdam School of Management
Scuolo di Direzione Aziendale-Bocconi (Milano)
Institut superieur des affaires (Paris)
London Business School
Manchester Business School.

Bunların bazılarının kuruluş tarihleri eskidir. Örneğin, Barselona ve Manchester'ın kökenleri 19. yüzyıla kadar gitmektedir. IMD'nin kuruluşu 1946'ya kadar uzanmaktadır. INSEAD ise 1959'da kurulmuştur. Bu okullar MBA derecesine yönelik programlar uygulayan, yüksek prestijli kurumlardır.

Avustralya'daki ilk özel üniversite, kar amacı güden, ancak elit bir kurum olma iddiası ile 1987'de kurulan **Bond Üniversitesi**'dir. İşletme, hukuk ve bilişim teknolojileri alanlarında faaliyet gösteren bu üniversitenin öğrenci sayısı halen 1700'dür. 1991'de kurulan **Avustralya Katolik Üniversitesi**'nin faaliyetleri, öğretmen yetiştirme alanlarında yoğunlaşmış olup, öğrenci sayısı halen 11.000 civarındadır. Kurulmasına karar verilen **William Simon Üniversitesi** henüz faaliyete geçmemiştir. Yeni Zelanda'da özel yükseköğretim kurumları çok yeni bir kavramdır.

Buna karşılık, özel yükseköğretim kurumları, başta Japonya ve Kore olmak üzere, Asya-Pasifik ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinde çok yaygındır. ABD ve Avrupa'daki özel üniversitelerin ve özel yükseköğretim kurumlarının bir çoğu kar amacı gütmeyen, yüksek prestije sahip elit kurumlardır. Örneğin, ABD'nin en önde gelen 25 araştırma üniversitesinin 19'u özel üniversitedir. Buna karşılık, Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkelerindeki özel yükseköğretim kurumlarının bir çoğu kar amacı güden, küçük ve belirli alanlarda mesleki ve teknik eğitim yapan kurumlardır. Bunlar, Brezilya, Japonya, Tayland, Filipinler ve Şili'de olduğu gibi, 1960'lı yıllarda patlayan talep ile piyasada geçerli bir beceri edinme isteklerinin artması sonucunda ortaya çıkmış kurumlardır.

Japon yükseköğretim sisteminin 1997 yılı itibarı ile profili Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi, Japonya'daki 587 üniversitenin 431'i, 595 lisans öncesi kolejin 504'ü, 3.546 uzmanlık yüksekokulunun 3.179'u, uzmanlık yüksekokullarının ise neredeyse tamamı özeldir. Kayıtlı öğrenci sayısına göre, özel üniversitelerin üniversite alt sektörü içindeki payı %77, özel lisans öncesi kolejlerin bu alt sektördeki payı ise %92'dir. Ülke genelinde özel yükseköğretim kurumlarının payı %81'dir. 1960-1990 döneminde Japonya'daki özel yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrenci sayısı, yaklaşık olarak, üniversitelerde 4, lisans öncesi kolejlerde 6 kat artmıştır. Üniversitelerdeki öğretim elemanlarının %50'si, lisans öncesi kolejlerdeki öğretim elemanlarının ise, %83'ü özel kurumlardadır. Ülke genelinde akademik personelin %65'i, yüksek lisans öğrencilerinin %35'i, doktora öğrencilerinin ise %32'si özel kurumlardadır.

Japonya'daki milli ve özel üniversitelerin 1996 yılı itibarı ile gelir kaynaklarının dağılımı şöyledir:

	Milli, %	Özel, %
Devlet Bütçesinden katkı	59,5	11,2
Öğrenim ücretleri	11,7	54,3
Bağışlar ve diğer gelirler	3,3	3,0
Üniversitelerin kendi yarattığı kaynaklar	25,5	31,3

Yine 1990'lü yılların başı itibarı ile, Kore'deki toplam 456 yükseköğretim kurumunun 363'ü, 100 üniversitenin ise 78'i özel kurumlardır. Kayıtlı öğrenci sayısına göre özel kurumların üniversiteler içindeki payı %67, diğer yükseköğretim kurumları içindeki payı %96, ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı ise %74'tür. Bu oranlar Tayvan'da, sırası ile, %55, %84 ve %71'dir. Kayıtlı öğrenci sayısına göre özel yükseköğretim kurumlarının ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı Filipinler'de %85, Endonezya ve Bangladeş'de %67, Hindistan'da %60, Tayland'da ise %30'dur.

Özel yükseköğretim kurumlarının ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı Latin Amerika genelinde 1955'de %14 iken, günümüzde yaklaşık olarak %33'tür. Küba dışındaki tüm Latin Amerika ülkelerinde özel yükseköğretim kurumları vardır. Bu tür kurumların ülke yükseköğretim sistemleri içinde payı Kolombiya'da %61, Brezilya'da %59, Şili'de %48, Meksika'da %19, Venezuela'da %17, Arjantin'de %16, Ekvator'da %15'tir; Bolivya ve Uruguay'da ise %10'un altındadır.

Dünya genelinde, özel yükseköğretim kurumlarının başlıca gelir kaynağı öğrenim ücretleridir. **Yükseköğretim yarı kamusal bir hizmettir.** Dolayısıyla, bu hizmetin, biri bu hizmetten yararlanan kişiye daha fazla gelir olarak dönen kişisel, diğeri ise eğitim görmüş bir kişiden dolayı toplumun geneline dönen toplumsal olmak üzere iki tür getirisi vardır. Buna göre,özel yükseköğretim kurumlarının yarattıkları toplumsal katma değer oranında kamu kaynaklarından çeşitli yollarda desteklenmesi, sosyal adalet, fırsat eşitliği ve kamu maliye teorisinin bir gereğidir. Bir çok iktisatçı, özel yükseköğretim kurumlarının kamu kaynaklarından desteklenmesini, özellikle devlet yükseköğretim kurumlarında reel öğrenim ücreti uygulanmayan hallerde, verimi artırma ve muhtemel eşitsizlikleri önleme bakımından da gerekli görmektedir. Bu nedenlerle, özel yükseköğretim kurumları bir çok ülkede çeşitli yollarla kamu kaynaklarından desteklenmektedir. Örneğin, Belçika, Portekiz, Hollanda ve Şili'deki özel üniversiteler neredeyse tamamen devlet tarafından finanse edilen kurumlardır. Dünya genelinde ise, kamu kaynaklarından sağlanan mali desteğin özel yükseköğretim kurumlarının toplam gelirleri içindeki payı %10'un altındadır. Kar amaçlı yükseköğretim kurumlarına bu tür destek verilmesi hiç bir ülkede söz konusu değildir.

I.4.6 KİTLESELLEŞME VE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ

Bugün 15 milyona yaklaşan öğrenci sayısı ve %81'e ulaşmış yükseköğretim okullaşma oranı ile dünyanın en büyük yükseköğretim sistemine sahip olan ABD'nin yükseköğretimdeki okullaşma oranı 20.yüzyıl başında sadece %4 idi. 2. Dünya Savaşı sona erdiğinde ise, bu ülkedeki toplam öğrenci sayısı ile ancak 1,5 milyon, yani bugünkü sayının yaklaşık onda biri kadardı. Aynı yıllarda, yükseköğretim okullaşma oranı İsveç ve Almanya gibi ileri ülkelerde dahi ancak %5'e ulaşmıştı. Kısacası, 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde, yükseköğretim en ileri ülkelerde dahi, ayrıcalıklı kesimlere özgü, yani elitist bir yapıya sahipti.

Yükseköğretimin kitleselleşmesi 1950'li yılların ortalarından sonra başlamış ve dünyaya yayılma hızlanmıştır. Yükseköğretimdeki öğrenci sayıları 1955-1990 döneminde Tayland'da 63, Venezuela'da 60, Endonezya'da 36, İspanya'da 15, İsveç'de 12, Avusturya'da 9, Fransa'da 7 ve ABD'nde 6 kat artmıştır.

Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöktüğü 1989'dan bügüne kadar geçen dönemde, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Romanya, Polonya, Litvanya ve Letonya'daki yükseköğretim öğrenci sayısı 1.284.509'dan, 2.137.997'ye yükselmiştir. Macaristan yükseköğretim okullaşma oranını 2010'da %50'ye yükseltmeyi hedeflemektedir.

1970'ten günümüze, çeşitli ülke gruplarının yükseköğretimdeki okullaşma oranları ile öğrenci sayılarındaki artışlar, sırası ile, Tablo 3 ve Tablo 4'te, bazı ülkelerin 1965 ve 1999 yıllarındaki brüt okullaşma oranları ile 1975 ve 1999 yıllarındaki öğrenci sayılarının karşılaştırılması ise Tablo 5'te gösterilmiştir. Açıkça görüldüğü gibi, Tablo 5'te gösterilen ülkeler arasında yükseköğretimi henüz kitleselleştirememiş olan, yani brüt okullaşma oranı %15'in altında kalan ülkeler Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan ve Pakistan'dır. 1999 yılına ait brüt okullaşma oranları Şekil 1'de ayrıca gösterilmiştir. Bu şekilde açıkça görüldüğü gibi, **yükseköğretimdeki okullaşma oranı ile ülkenin gelişmişlik düzeyi arasında %100'e yakın bir ilişki vardır.**

Ülke yükseköğretim sistemlerinin, okullaşma oranlarına göre, elit (%15'in altında), kitlesel (%15-%50 arası) ve evrensel (%50'den fazla) olmak üzere üç gruba ayrıldığı yukarıda belirtilmişti. Bu kısımda verilen istatistiki değerlerden görüleceği gibi, dünya ortalaması 1985 itibarı ile kitlesel sınırını geçmiştir. İleri ve müreffeh ülkelerin ise neredeyse hepsi artık evrensel yükseköğretim sistemine sahiptir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, gelişen teknolojinin ortaöğretim sonrası eğitim görmüş işgücüne olan talebi artırması, yükseköğretime artan talebin kısa sürede ve nispeten ucuz maliyetlerle karşılanması yönündeki düşünceler, mesleki ve teknik eğitim yapan daha kısa süreli yükseköğretim kurumlarının

TABLO 3

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ OKULLAŞMA ORANLARI, %

ÜLKE GRUBU	1970	1980	1990	1997
GELİŞMİŞ ÜLKELER	28,9	40,5	49,5	57,4
LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER	4,7	10,5	12,6	16,3
ARAP ÜLKELERİ	4,7	10,5	13,2	16,3
DOĞU ASYA VE OKYANUSYA	1,6	3,7	6,6	12,1
GÜNEY ASYA	4,7	4,8	6,3	7,9
AFRİKA	1,1	1,8	3,2	4,2
DÜNYA ORTALAMASI	10,0	13,7	15,3	19,5

Kaynak : UNESCO Statistical Yearbook 1999.

TABLO 4

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİ SAYILARI (milyon)

ÜLKE GRUBU	1970	1975	1980	1985	1990	1995
YÜKSEK GELİR GR	20,9	21,3	23,9	24,7	31,0	36,3
DİĞER ÜLKELER	6,0	19,0	26,9	33,6	37,3	44,2
DÜNYA TOPLAMI	26,9	40,3	50,8	58,3	68,3	80,5

Kaynak : UNESCO Statistical Yearbook 1999.

TABLO 5
BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNDEKİ ÖĞRENCİ SAYILARI VE BRÜT OKULLAŞMA ORANLARI

ÜLKE	ÖĞRENCİ SAYISI		BRÜT OKULLAŞMA ORANI, %	
	1975*	1999*	1965*	1999*
ALMANYA	VY	2.131.907	9	47
ABD	11.184.859	14.261.778	40	81
AVUSTRALYA	274.738	1.041.648	16	80
AVUSTURYA	96.736	240.632	9	48
ARJANTİN	596.736	1.069.617	15	36
BELÇİKA	159.660	358.214	15	56
BİRL. KRALLIK	732.947	1.820.849	12	52
BREZİLYA	1.089.808	1.868.529	2	9
ÇİN	500.993	6.075.215	VY	6
ÇEK CUMHURİYETİ	90.649	207.221	VY	24
DANİMARKA	110.271	174.975	14	48
EKVATOR	170.173	206.541	3	20
ENDONEZYA	278.200	2.303.469	3	11
FİLİPİNLER	769.749	2.022.106	19	29
FİNLANDİYA	114.272	226.458	11	74
FRANSA	1.038.576	2.062.495	14	51
HOLLANDA	288.026	468.970	17	47
HONG KONG	44.482	97.392	5	22
HİNDİSTAN	3.043.865	6.060.418	5	7
İRLANDA	46.174	134.566	12	41
İSPANYA	540.238	1.684.445	6	48
İSRAİL	97.097	198.766	20	41
İSVEÇ	162.640	275.217	13	50
İSVİÇRE	64.720	148.024	8	33
İTALYA	976.712	1.892.542	11	47
JAPONYA	2.248.903	3.917.709	13	41
KANADA	1.079.960	1.783.716	26	88
KOLOMBİYA	176.098	644.188	3	17
KORE	318.683	2.511.659	6	68
MACARİSTAN	107.555	194.607	VY	24
MALEZYA	57.650	210.724	2	12
MEKSİKA	562.056	1.612.318	4	16
MISIR	480.016	850.051	7	20
NORVEÇ	66.628	185.320	11	62
PAKİSTAN	127.932	371.162	2	3
PERU	195.641	657.586	8	26
POLONYA	575.499	720.267	13	25
PORTEKİZ	79.702	319.525	5	39
RUSYA	5.500.000	4.458.363	VY	43
SİNGAPUR	22.607	92.140	10	39
ŞİLİ	149.647	380.603	6	30
TAYLAND	130.965	1.522.142	2	22
TAYVAN	VY	265.233	VY	VY
TÜRKİYE	262.302	1.503.981**	4	28(19)***
ÜRDÜN	11.873	112.959	2	27
VENEZUELA	213.542	550.783	7	28
YENİ ZELANDA	66.178	269.656	15	63
YUNANİSTAN	117.246	363.150	10	47

VY : Veri Yok

* Belirtilen yıldaki UNESCO Statistical Yearbook' da yer alan en son yıla ait değer

** 1999-2000 eğitim – öğretim yılı

*** Parantez içindeki değer sadece örgün öğretime göredir.

Kaynak: The Task Force on Higher Education and Society, "Higher Education in Developing Countries, Peril and Promise", The World Bank, Washington, D.C., (2000).

TABLO 6

BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ

ÜLKE	YURTDIŞI/YURTİÇİ ÖĞRENCİ ORANI, %	KURUMLARIN PAYLARI,%			ÖĞRENCİ / ÖĞRETİM ELEMANI ORANI			ÖZEL KURUMLARIN PAYI, %
		ÜNİV.	DİĞER*	UZKT. EĞT	ÜNİVERSİTE	DİĞER	GENEL	GENEL
ALMANYA	2,1	61	26	3	9	5	8	<1
ABD	0,2	55	45	**	16	20	18	18
AVUSTRALYA	VY	55	45	**	21	VY	VY	1
AVUSTURYA	4,1	90	10	-	9	9	9	4
ARJANTİN	VY	69	31	-	15	7	12	16
BELÇİKA	VY	45	55	-	10	10	10	65
BİRLEŞİK KRALLIK	1,3	63	32	5	18	16	17	<1
BREZİLYA	0,7	VY	VY	VY	11	VY	11	59
ÇİN	VY	30	45	25	8	27	12	-
ÇEK CUMHURİYETİ	VY	51	49	-	VY	VY	8	<1
DANİMARKA	VY	82	18	-	VY	VY	19	-
EKVATOR	VY	98	2	-	VY	VY	16	52
ENDONEZYA	VY	65	18	17	12	18	13	63
FİLİPİNLER	VY	79	21	-	VY	VY	25	85
FİNLANDİYA	VY	63	37	-	16	VY	VY	-
FRANSA	1,5	75	25	-	24	VY	21	13
HOLLANDA	2,3	30	59	11	10	15	13	53
HONG KONG	36,1	46	28	26	14	17	15	6
HİNDİSTAN	0,7	88	11	1	17	22	19	60
İRLANDA	9,1	44	48	8	19	16	17	-
İSPANYA	VY	70	23	7	18	VY	18	10
İSRAİL	4,8	38	49	13	6	6	6	VY

* Diğer: Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim

** Uzaktan öğretim dahil edilmemiştir

VY : Veri Yok

<1 : % 1'den az

Devamı izleyen sayfada

Kaynaklar : a) UNESCO Statistical Yearbook 1999.

b) The Task Force on Higher Education and Society,"Higher Education in Developing Countries, Peril and Promise", The World Bank, Washington, D.C., (2000).

c) OECD," Education Policy Analysis 1999", Paris, (1999).

TABLO 6 (Devam)

BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ

ÜLKE	YURTDIŞI/YURTİÇİ ÖĞRENCİ ORANI, %	KURUMLARIN PAYLARI,%			ÖĞRENCİ / ÖĞRETİM ELEMANI ORANI			ÖZEL KURUMLARIN PAYI, %
		ÜNİV.	DİĞER*	UZKT. EĞT	ÜNİVERSİTE	DİĞER	GENEL	GENEL
İSVEÇ	3,5	48	52	-	VY	VY	8	3
İSVİÇRE	5,2	53	47	-	12	VY	VY	VY
İTALYA	2,1	97	3	<1	28	VY	28	11
JAPONYA	1,6	67	33	<1	21	15	19	81
KANADA	1,4	52	48	<1	23	36	29	-
KOLOMBİYA	VY	87	13	-	VY	VY	9	61
KORE	3,1	58	33	9	19	39	22	78
MACARİSTAN	VY	64	36	-	6	8	7	VY
MALEZYA	21,5	50	49	<1	VY	VY	14	12
MEKSİKA	0,8	88	5	7	VY	VY	10	17
MISIR	0,9	83	17	-	VY	VY	16	<1
NORVEÇ	4,7	59	41	**	14	14	14	-
PAKİSTAN	2,4	10	72	18	VY	VY	VY	VY
PERU	1,1	54	46	-	14	16	15	33
POLONYA	1,4	84	16		VY	VY	10	<1
PORTEKİZ	2,7	61	38	1	VY	VY	12	35
RUSYA	0,3	58	42	**	10	10	10	-
SİNGAPUR	19,7	41	59	-	12	15	14	-
ŞİLİ	VY	52	48	<1	13	VY	VY	28
TAYLAND	1,3	39	24	37	19	VY	VY	18
TAYVAN	VY	30	55	15	VY	VY	VY	25
ÜRDÜN	15,4	74	21	5	22	17	21	34
VENEZUELA	VY	75	21	4	11	14	13	17
YENİ ZELANDA	VY	50	2	18	23	7	13	-
YUNANİSTAN	VY	70	30	-	21	28	23	-

* Diğer: Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim

** Uzaktan öğretim dahil edilmemiştir

VY : Veri Yok

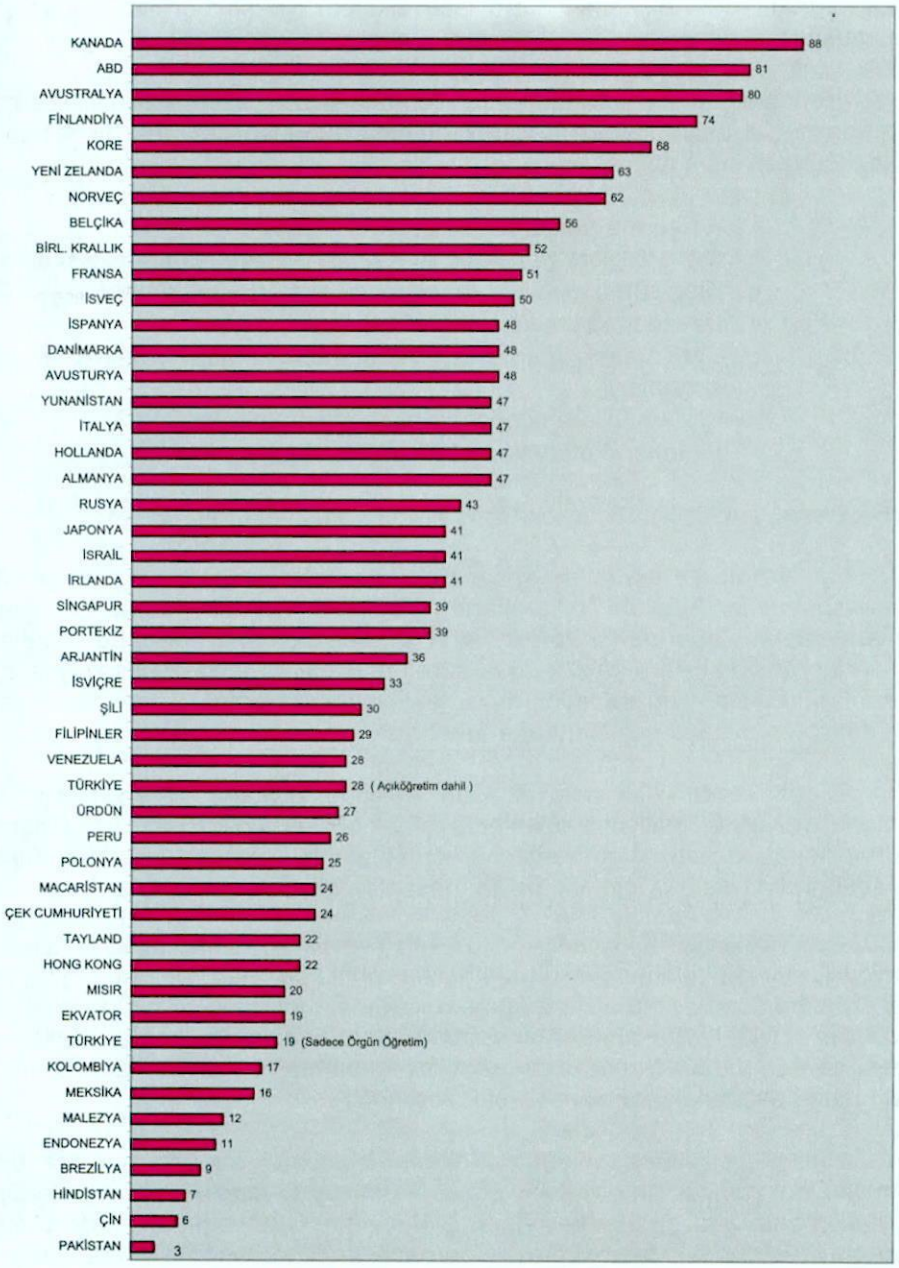
<1 : % 1'den az

Kaynaklar : a) UNESCO Statistical Yearbook 1999.

b) The Task Force on Higher Education and Society,"Higher Education in Developing Countries,

ŞEKİL 1

BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİNDEKİ BRÜT OKULLAŞMA ORANLARI %

Kaynak: Bkz. Tablo 5

kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla, hemen hemen her ülkede çeşitli yapılarda ve değişik sürelerde eğitim yapan üniversite dışı yükseköğretim kurumları kurulmuştur. Bu tür kurumlara, 1970'li yıllardan itibaren uzaktan eğitim kurumları da eklenmiştir. Böylece ülkelerin yükseköğretim sistemleri oluşmuştur.

İlk üniversitelerin kurulduğundan bu yana geçen yaklaşık 900 yıllık süre zarfında çeşitli aşamalardan geçerek gelinen bügünkü noktada bir ülkenin yükseköğretim sistemi:

- Araştırma üniversiteleri,
- Geniş kitlelere yönelik eğitim yapan kitlesel eğitim üniversiteleri,
- Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları,
- Uzaktan eğitim kurumları,
- Kâr amacı gütmeyen vakıflarca kurulan yükseköğretim kurumları,
- Kâr amaçlı ve ticari yükseköğretim kurumları,
- Şirketlerin bünyelerindeki eğitim birimleri,

olmak üzere, çok çeşitli türlerdeki kurumlardan oluşmaktadır.

Ne var ki, bu kurumları kesin çizgilerle birbirlerinden ayırt etmek ve ülkeleri bu açıdan birbirleri ile karşılaştırmak giderek zorlaşmaktadır. Örneğin, Almanya'daki ***Fachhochschulen*** ile Hollanda'daki ***HBO***'lar bu ülkeler açısından üniversitelere kıyasla kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarıdır. Ancak, bu kurumlar, gelişmekte olan ülkelerdeki üniversitelerden çok daha ileri düzeyde eğitim, hatta araştırma yapan kurumlardır.

Diğer yandan, sadece uzaktan eğitimle diploma veren kurumlar yanında, özellikle gelişmiş ülkelerde ileri telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerine dayalı, örgün eğitimle bütünleşmiş uzaktan eğitimin ülke yükseköğretimi sistemi içindeki payını hesaplamak artık çok zordur.

Özel yükseköğretim kurumlarını ,devletten yardım alıp almadığına, kar amacı gütmediğine, yönetimlerinde hükümet temsilcilerinin bulunup bulunmadığına ve reel öğrenim ücreti alınıp alınmadığına göre sınıflandırmak mümkündür. Özel kurumları devlet kurumlarından ayırdetmek de bu bakımdan zordur. Kaldı ki, tüm ülkelerde, ne tür olursa olsun, tüm özel kurumlar da devlet kurumlarının tabi olduğu akademik normlara uymak zorundadır.

Nihayet, çeşitli nedenlerle kendilerini yenilemek isteyen, hem çalışıp hem okuyan, yarı zamanlı, yetişkin öğrencilerin sayısı, özellikle ileri ülkelerde, yükseköğretim yaş grubundaki öğrenci sayısına kıyasla hızla artmaktadır. Örneğin, ABD'ndeki yükseköğretim öğrencilerinin yaklaşık %40'ı 24 yaşın üzerindedir. Birleşik Krallık'taki ileri eğitim sektöründeki yarı zamanlı öğrenci sayısı, tam zamanlı öğrenci sayısının yaklaşık 2,5 katıdır.

Bu nedenlerle, bu bölümde verilen uluslararası karşılaştırmalarda, ülke yükseköğretim sistemlerinin:

- Üniversiteler,
- Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları,
- Uzaktan eğitim kurumları

olmak üzere, üç tür kurumdan oluştuğu kabul edilmiştir. Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumu ise, ortaöğretim sonrası düzeyde, ancak o ülkedeki üniversitelerde yürütülen lisans düzeyindeki programlardan daha kısa süreyle eğitim yapan kurumlar olarak ele alınmıştır. Uzaktan eğitim kurumları olarak da sadece bu yöntemle derece veren kurumlar dikkate alınmıştır.

Yönetimlerinde hükümet temsilcisi bulunmayan tüm kurumlar özel yükseköğretim kurumları olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda özetlenen türdeki kurumların ülke yükseköğretim sistemleri içindeki payları, kurum sayısına göre değil, kayıtlı öğrenci sayısına göre verilmiştir. Öğrenci sayıları ve çeşitli türdeki kurumların payları, ABD ve Japonya dışında, UNESCO, OECD ve Dünya Bankası kaynaklarından derlenmiştir. ABD ve Japonya ile ilgili değerler ve yararlanılan kaynaklar Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Üniversitelerdeki öğrenci/öğretim üyesi ve kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci/ders veren öğretim elemanı oranları UNESCO kaynaklarından derlenmiştir.

Yurtdışında yükseköğrenim gören öğrenciler yurtiçindeki yükseköğretim öğrenci sayısına oranı Dünya Bankası kaynaklarından derlenmiştir.

Bazı ülkelerin, yukarıda özetlenen kriterlere göre hazırlanan yükseköğretim sistemlerinin profilleri özet olarak Tablo 6'da gösterilmiştir. Bu tabloda gösterilen değerlere, çeşitli ülkelerin yükseköğretim sistemlerini kabaca birbirleri ile karşılaştırmak ve yaklaşık bir fikir edinmenin ötesinde, başkaca bir anlam yüklenmemelidir. Özellikle çeşitli ülkelerdeki kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarının birbirlerinin eşdeğerleri olmadıklarının altı çizilmelidir. Bunların bir kısmı üniversite dışındadır. Bir kısmı ise, Türkiye, Fransa, İspanya ve bazı ABD üniversitelerinde olduğu gibi, üniversite bünyeleri içindedir.

Bilim ve teknoloji göstergelerinin neler olduğu (iktisaden faal 10.000 nüfus başına araştırıcı ve yardımcı sayıları, GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay, Ar-Ge faaliyetlerinin içinde yükseköğretim kurumları, kamu araştırma kurumları ve özel sektör Ar-Ge birimlerinin payları gibi) ve bu göstergelerin nasıl hesaplandığı ***Frascati Manual***'da ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna karşılık, yükseköğretim göstergeleri henüz bu ayrıntıda standartize edilmemiştir. Kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim, uzaktan

eğitim ve özel kurumların bazı ülkelerin yükseköğretim sistemleri içindeki payları, sırası ile, Şekil 2,3 ve 4'te gösterilmiştir.

Şekil 2'de görüldüğü gibi, Almanya (%26) İspanya (%23), Avusturya (%10) ve İtalya (%3) hariç, kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarının ülke yükseköğretim sistemi içindeki payı hiç bir ileri ülkede %30'un altında değildir. İki yıllık meslek yüksekokullarının Türk yükseköğretim sistemi içindeki payı ise, ancak %15'dir.

Türkiyenin uzaktan eğitimin yükseköğretim sistemi içindeki %35'lik payı ile Tayland'ın (%37) ardından ikinci sırada olduğu Şekil 3'te görülmektedir.

Özel yükseköğretim kurumlarının payının gösterildiği Şekil 4 bazı yanılgıları açıkça ortaya koymaktadır. Genel kanı, özel yükseköğretim kurumlarının ancak yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde yaygın olarak bulunabileceği yönündedir. Ancak, dünyanın en zengin ülkesi olan ABD, özel yükseköğretim kurumlarının sistem içindeki %18'lik payı ile bu bakımdan orta sıranın biraz altındadır. Avusturya (%4), İsveç (%3) ve Almanya (1) ve Birleşik Krallık (%1) ise en alt sıralardadır. Buna karşılık, Filipinler (%85), Endonezya (%63), Kolombiya (%61), Hindistan (%60), Brezilya (%59), Portekiz (%38), Ürdün (%34) ve Peru (%33) gibi ülkelerde, özel yükseköğretim kurumlarının payı ABD'nin çok üstündedir. Belçika ve Hollanda ise, yukarıda da belirtildiği gibi, özel durumlardır. Kanada, Norveç, Finlandiya ve Danimarka gibi ileri ve müreffeh ülkelerde ise, özel yükseköğretim kurumu henüz yoktur.

Bazı ülkelerin yurtdışındaki yükseköğretim öğrencilerinin yurtiçinde yükseköğrenim öğrencilerine oranları Şekil 5'te gösterilmiştir. Bu şekilde görüldüğü gibi, Hong Kong, Malezya, Singapur ve Ürdün gibi, nüfus bakımından küçük ülkelerde bu oran %15 ile %36 arasında değişmektedir. Türkiye %3,2'lik oran ile bu bakımdan üst sıralardadır.

UNESCO verilerine göre en çok yabancı uyruklu yükseköğretim öğrencisi bulunan ilk 10 ülkeler şunlardır:

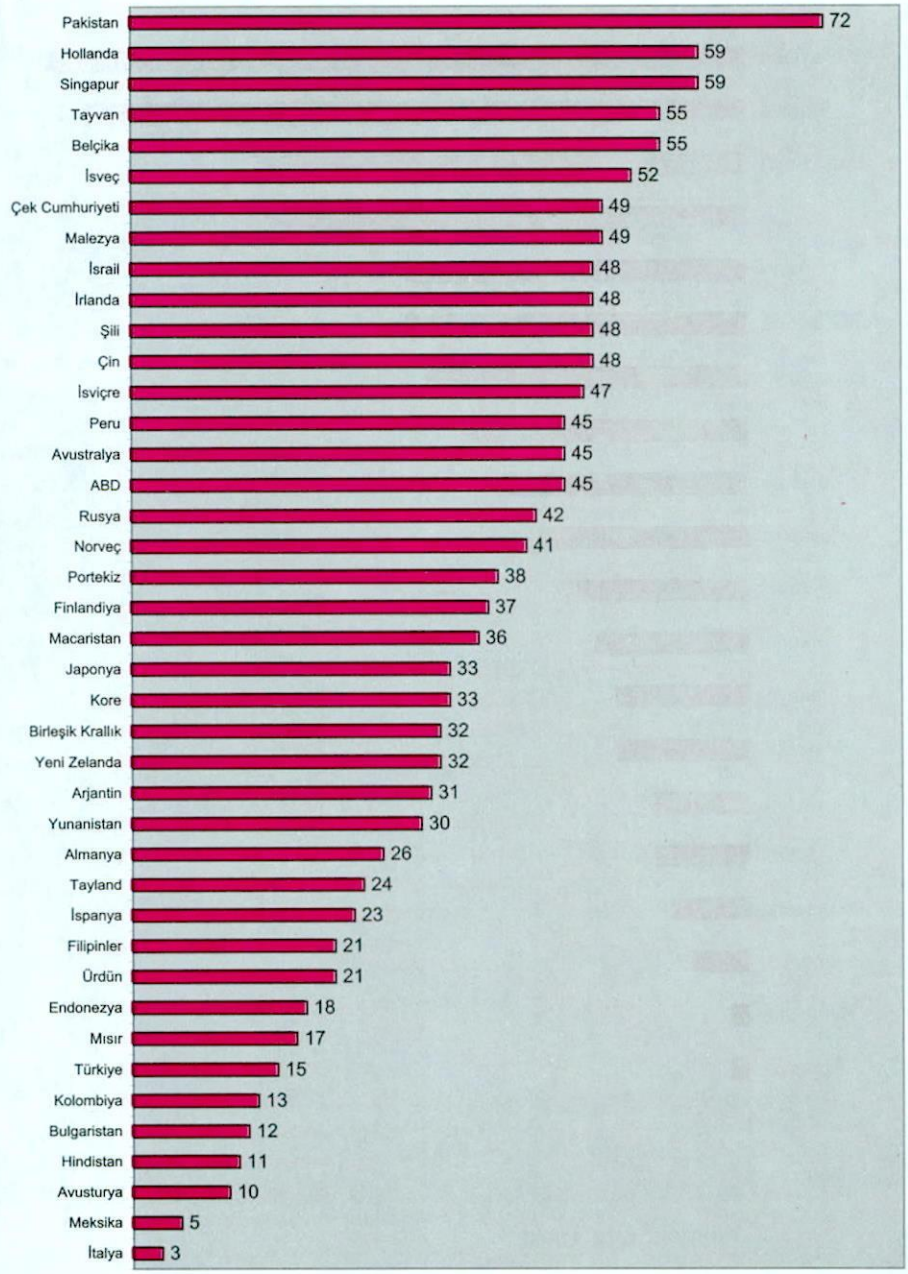
ABD	453.785
Birleşik Krallık	198.838
Almanya	165.977
Fransa	138.191
Avusturya	102.284
Rusya	73.172
Japonya	53.511
Belçika	34.966
İsviçre	24.093
İşyanya	21.403

The Chronicle of Higher Education Almanac 2000 sayısındaki verilere göre, ABD'nde yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin ülkeler itibarı ile dökümünde ilk 15 sıradaki ülke şunlardır:

ŞEKİL 2

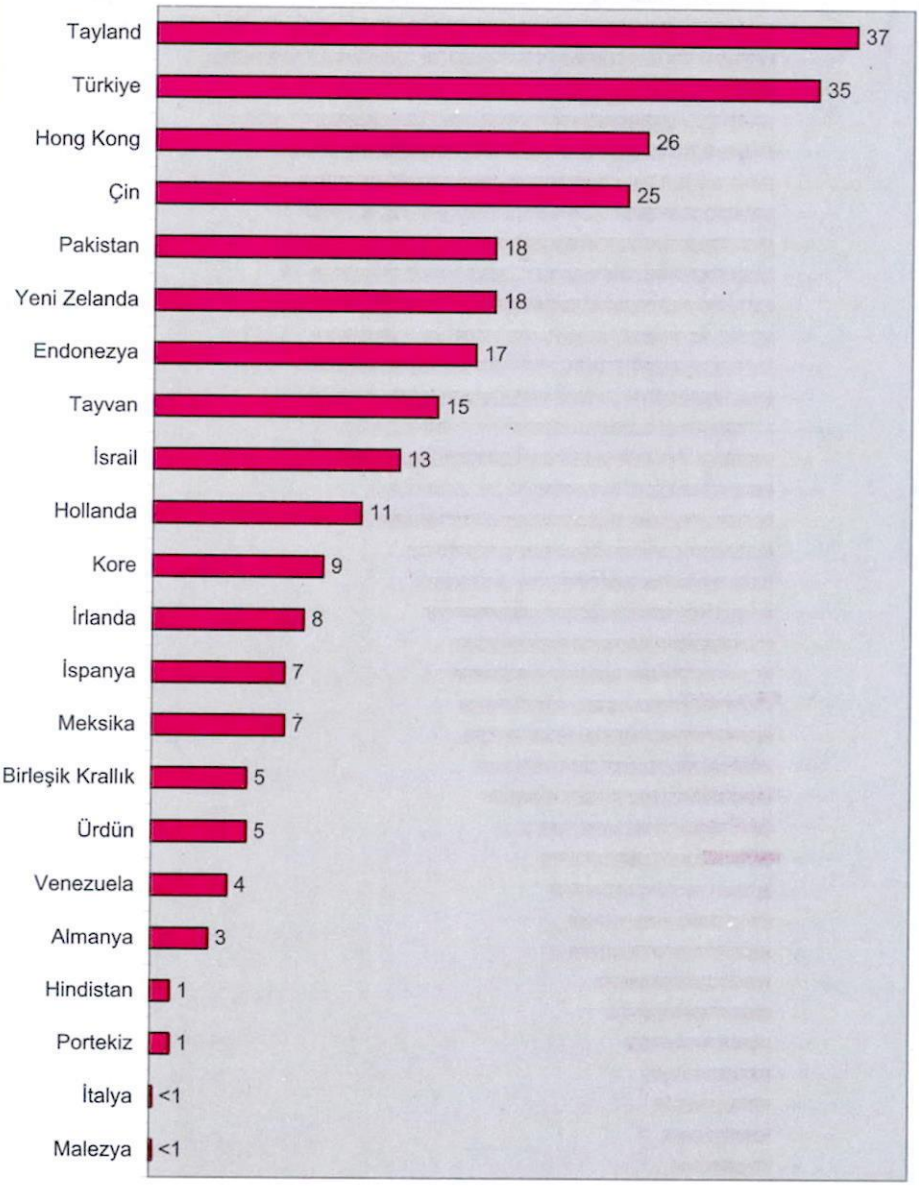
KISA SÜRELİ MESLEKİ VE TEKNİK YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI

(Kayıtlı Öğrenci Sayısının %' si olarak)

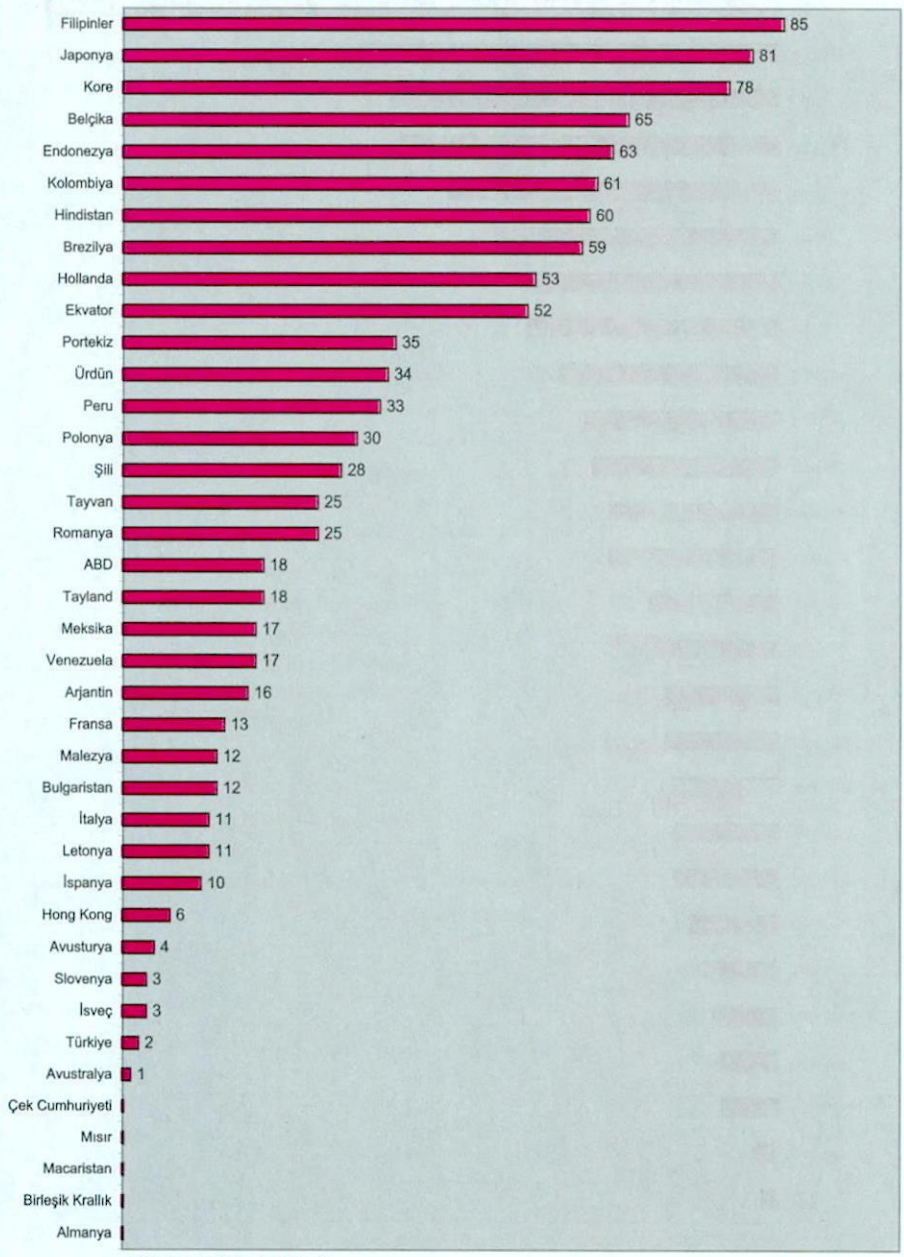
Kaynak: Bkz. Tablo 6

ŞEKİL 3
UZAKTAN EĞİTİMİN BAZI ÜLKELERİN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI
(Kayıtlı Öğrenci Sayısının %' si olarak)

Kaynak: Bkz. Tablo 6

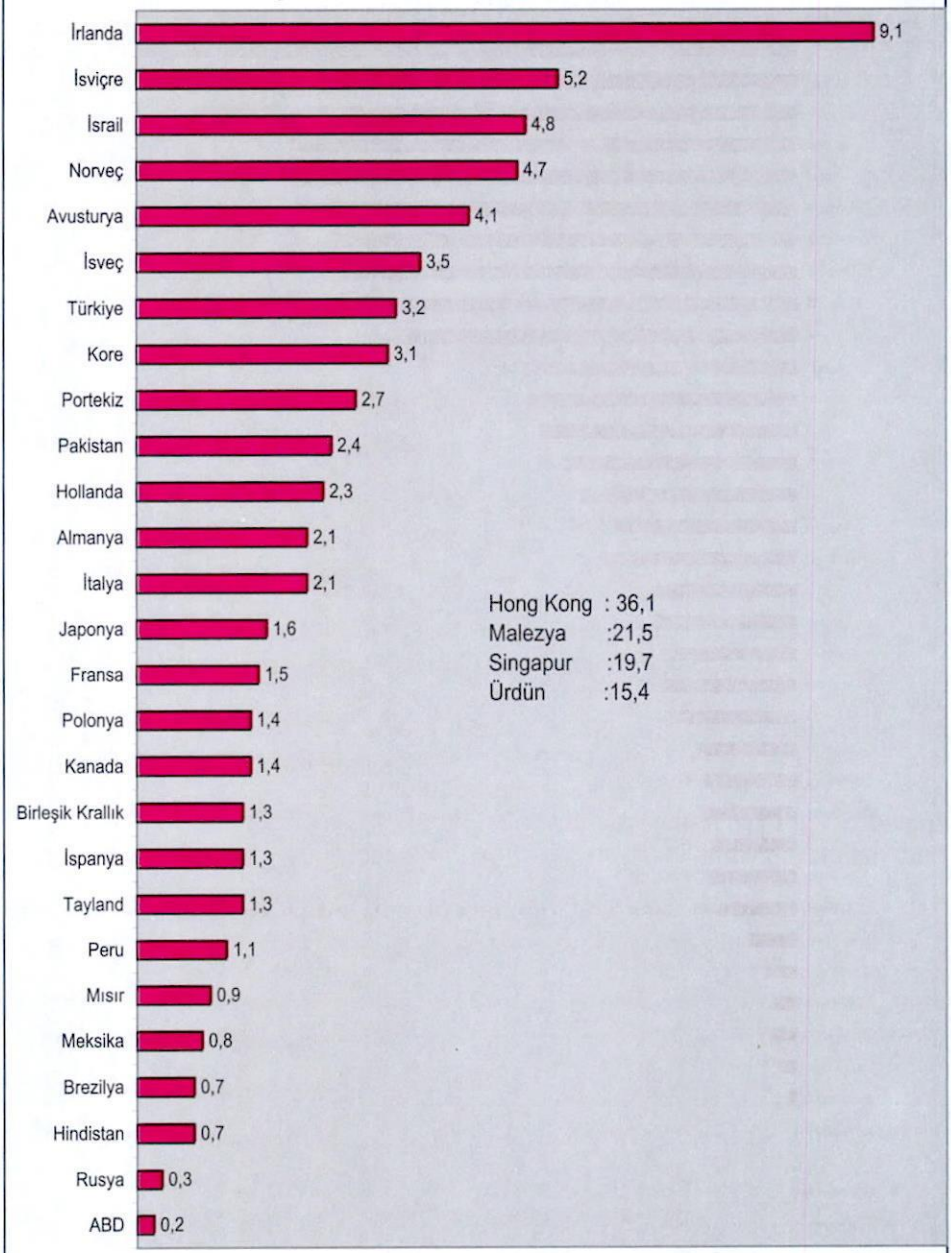
ŞEKİL 4
ÖZEL YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ BAZI ÜLKELERİNİ YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI
(Kayıtlı Öğrenci Sayısının %' si olarak)

Kaynak : Bkz. Tablo 6

ŞEKİL 5

BAZI ÜLKELERİN YURTDIŞINDAKİ YÜKSEKÖĞRENİM ÖĞRENCİLERİNİN YURTİÇİNDE YÜKSEKÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİNE ORANLARI, %

Kaynak: The Task Force on Higher Education and Society, "Higher Education in Developing Countries Peril and Promise ", The World Bank, Washington, D.C., (2000).

Çin	51.001
Japonya	46.406
Kore	39.199
Hindistan	37.482
Tayvan	31.043
Kanada	22.746
Tayland	12.489
Endonezya	12.142
Malezya	11.557
Meksika	9.641
Almanya	9.568
Türkiye	9.377
Hong Kong	8.735
Brezilya	8.052
Birleşik Krallık	7.765

TÜSİAD tarafından ABD'nde yaptırılan bir araştırmaya göre ise, bu ülkede yükseköğrenim gören Türk öğrenci sayısı 15.000 ve bunların ABD ekonomisine yıllık katkısı 836 milyon dolardır. Bu araştırmadaki bulgulara göre, Türkiye ABD'ndeki öğrenci sayısına göre Avrupa ülkeleri arasında birincidir.

Bazı ülkelerin üniversitelerindeki öğrenci/öğretim üyesi ve kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci/ders veren öğretim elemanı oranlarının UNESCO kaynaklarından derlenen ortalama değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir. Sadece bu değerlere bakarak ülkeleri karşılaştırmak sağlıklı genellemelere yol açmayabilir. Örneğin, Brezilya ve Endonezya üniversitelerindeki öğrenci/öğretim üyesi oranı sırası ile 11 ve 12'dir. Buna karşılık ABD, Birleşik Krallık ve Japonya için ise, bu değerler sırası ile 16, 18 ve 21'dir. Dolayısıyla, sadece bu değerlerin daha düşük olması, eğitimin daha kaliteli olduğu anlamına gelmeyebilir. Düşük öğrenci/öğretim üyesi oranları, bazı hallerde kaynak israfının göstergesi olabilir.

Diğer yandan, aşağıda görüleceği gibi, ABD ve Japonya gibi ileri ülkelerde, üniversiteler kendi aralarında da lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinin tümünde eğitim-öğretim yapan elit araştırma üniversiteleri ve en çok yüksek lisans düzeyinde faliyet gösteren kitlesel eğitim üniversiteleri gibi sınıflandırmalara tabidirler. ABD'ndeki bazı araştırma üniversitelerindeki öğrenci/öğretim üyesi oranları şöyledir:

Stanford	9
Northwestern	7
Chicago	6
Harvard	9
MIT	5
Johns Hopkins	7
Princeton	6
Columbia	6

Ayrıca, ABD'ndeki bu tür araştırma üniversitelerinde lisansüstü öğrencilerin oranı da çok yüksektir. Bu oran, örneğin, Columbia'da %63, Princeton'da %38, MIT'de %15'dir.

İleri ülkelerin üniversitelerindeki ortalama öğrenci/öğretim üyesi oranı 15'dir. Bu oran 1999 yılı itibarı ile Türkiye'de 32'dir. Ülkemizdeki kısa süreli mesleki ve teknik yükseköğretimdeki (2 yıllık meslek yüksekokulları) öğrenci/ders veren öğretim elemanı oranı ise 45'tir.

Ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin profillerinin anahtarları ile karşılaştırılmasında buraya kadar esasen eğitim-öğretimle ilgili makro göstergeler üzerinde durulmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, yükseköğretim kurumları, özellikle üniversiteler, aynı zamanda ülkelerini Ar-Ge sistemlerinin de üç ana unsurundan biridir. Bu bakımdan, üniversitelerin Ar-Ge faaliyetlerine katkısı da uluslararası karşılaştırmalarda üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Bir ülkenin milli Ar-Ge sistemi:

- Özel kuruluşların Ar-Ge birimleri,
- Kamu Ar-Ge kuruluşları,
- Üniversiteler

olmak üzere, üç ana unsurdan oluşur. ***Frascati Manual***'a göre, uluslararası karşılaştırmalar bakımından ele alınması gereken göstergeler, GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay, 1.000.000 nüfus başına Ar-Ge personeli sayısı ve yukarıda belirtilen üç tür Ar-Ge kuruluşunun bu faaliyetler içindeki paylarıdır.

Bazı ülkelerin milli Ar-Ge sistemlerinin UNESCO kaynaklarından derlenen profilleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Bazı ülkelerin Ar-Ge için yaptıkları harcamaların GSMH'ya oranları Şekil 6'da, 1.000.000 nüfus başına Ar-Ge personeli sayıları ise Şekil 7'de gösterilmiştir. Şekil 1'de refah düzeyi ile yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı arasında görülen bariz ilişki, Şekil 6 ve Şekil 7'de, bu kez Ar-Ge göstergeleri ile refah düzeyi arasında da aynen görülmektedir.

Ancak, Pakistan, Rusya ve Hindistan'ın GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayırdıkları, sırası ile, %0,92, %0,86 ve %0,73 düzeyindeki paylar, İspanya'nın ayırdığı %0,90 gibi, nispeten yüksek bir oranla mukayese edilebilir değerlerdir. Özellikle Rusya'da 1.000.000 nüfus başına düşen 3.587 araştırıcı sayısı, dünyadaki en yüksek değerlerden biridir. Dolayısıyla, GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan payla, 1.000.000 nüfus başına düşen araştırıcı sayısı, tek başlarına ülkelerin refah düzeylerini açıklamaya yeterli değildir.

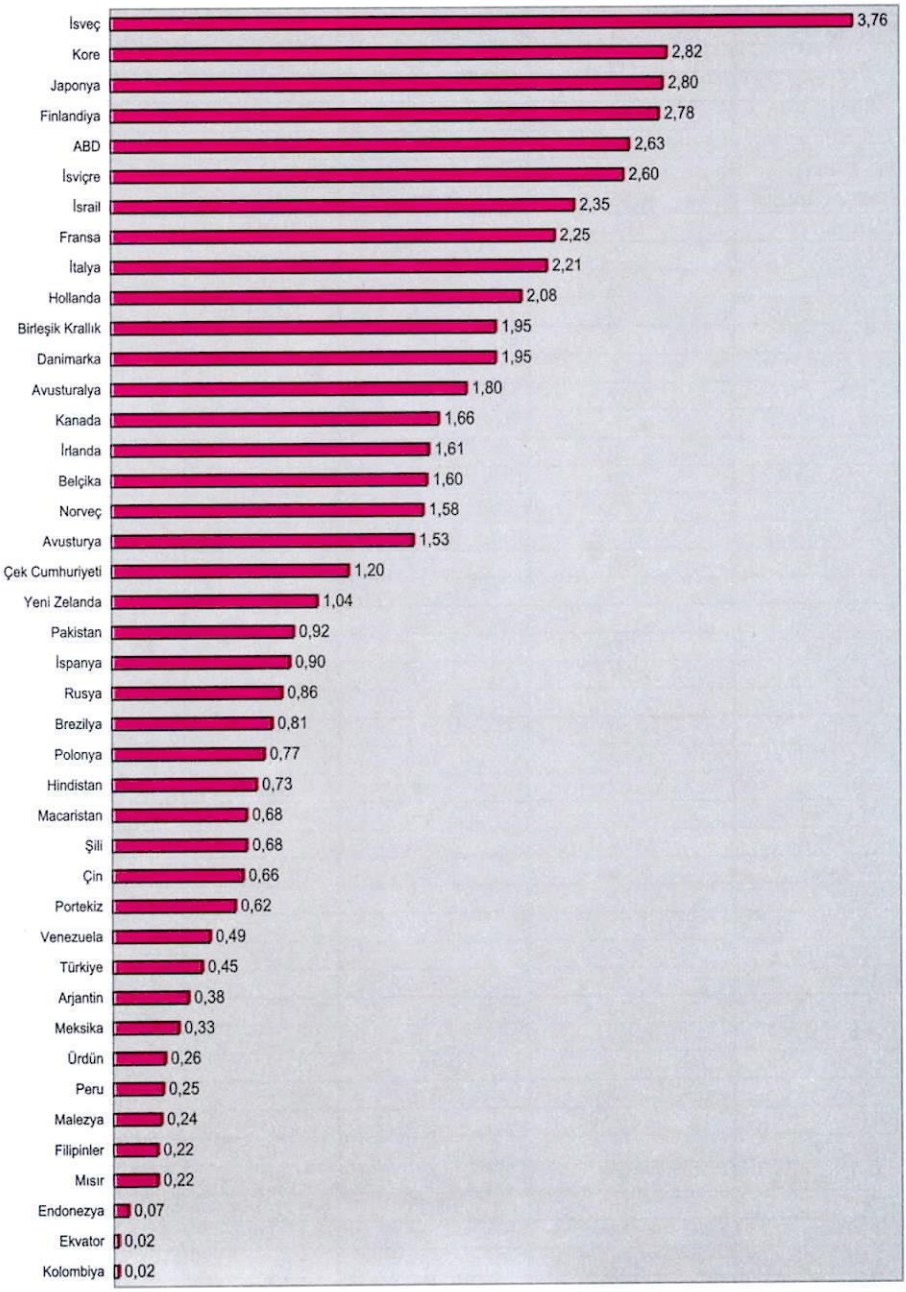
Bazı ülkelerde Ar-Ge için yapılan harcamaların, bu harcamaların yapıldığı kurumlara göre dağılımı Şekil 8 ve Şekil 9'da gösterilmiştir. Şekil 8'de görüldüğü gibi, ileri ülkelerin neredeyse tümünde özel sektör Ar-Ge birimlerinde yapılan harcamalar, tüm harcamaların yaklaşık olarak %50'sinin üzerindedir. Buna karşılık, Şekil 9'da gösterilen, üniversitelerde yapılan

TABLO 7
BAZI ÜLKELERİN AR-GE SİSTEMLERİNİN PROFİLLERİ

ÜLKE	AR-GE HARCAMALARI GSMH' nin %' si	BİR MİLYON NÜFUS BAŞINA ARAŞTIRICI	YAPILAN HARCAMALARA GÖRE KURUMLARIN PAYLARI, %	
			ÖZEL SEKTÖR	ÜNİVERSİTE
ALMANYA	2,41	2.831	72,9	14,6
ABD	2,63	3.676	68,8	10,0
AVUSTRALYA	1,80	3.557	40,9	25,7
AVUSTURYA	1,53	1.627	53,8	34,9
ARJANTİN	0,38	660	VY	30,0
BELÇİKA	1,60	1.815	72,9	18,0
BİRL. KRALLIK	1,95	2.448	65,0	15,4
BREZİLYA	0,81	168	18,8	15,7
ÇEK CUM.	1,20	1.222	VY	VY
ÇİN	0,66	454	VY	VY
DANİMARKA	1,95	3.259	54,0	24,9
EKVATOR	0,02	146	VY	VY
ENDONEZYA	0,07	182	VY	VY
FİLİPİNLER	0,22	157	VY	VY
FİNLANDİYA	2,78	2.799	62,1	18,8
FRANSA	2,25	2.659	61,0	14,7
HOLLANDA	2,08	2.219	57,9	21,4
HİNDİSTAN	0,73	149	11,4	VY
İRLANDA	1,61	2.319	60,0	20,3
İSPANYA	0,90	1.305	55,9	19,1
İSRAİL	2,35	4.828	64,9	35,1
İSVEÇ	3,76	3.826	65,0	32,9
İSVİÇRE	2,60	3.006	74,0	12,9
İTALYA	2,21	1.318	55,9	20,0
JAPONYA	2,80	4.909	68,8	19,4
KANADA	1,66	2.719	50,7	16,0
KOLOMBİYA	0,02	133	VY	VY
KORE	2,82	2.193	80,9	10,0
MACARİSTAN	0,68	1.099	52,9	16,9
MALEZYA	0,24	93	VY	VY
MEKSİKA	0,33	204	18,0	50,6
MISIR	0,22	459	VY	VY
NORVEÇ	1,58	3.664	52,9	22,0
PAKİSTAN	0,92	72	VY	VY
PERU	0,25	233	-	VY
POLONYA	0,77	1.358	VY	18,6
PORTEKİZ	0,62	1.182	22,9	54,0
RUSYA	0,86	3.587	VY	VY
SİNGAPUR	1,13	2.318	57,9	25,4
ŞİLİ	0,68	445	VY	66,9
TAYLAND	0,13	103	16,5	30,6
TAYVAN	VY	VY	51,3	VY
TÜRKİYE	0,45	291	20,4	69,8
ÜRDÜN	0,26	94	VY	VY
VENEZUELA	0,49	209	-	VY
YENİ ZELANDA	1,04	1.663	30,0	VY
YUNANİSTAN	0,47	773	20,9	21,7

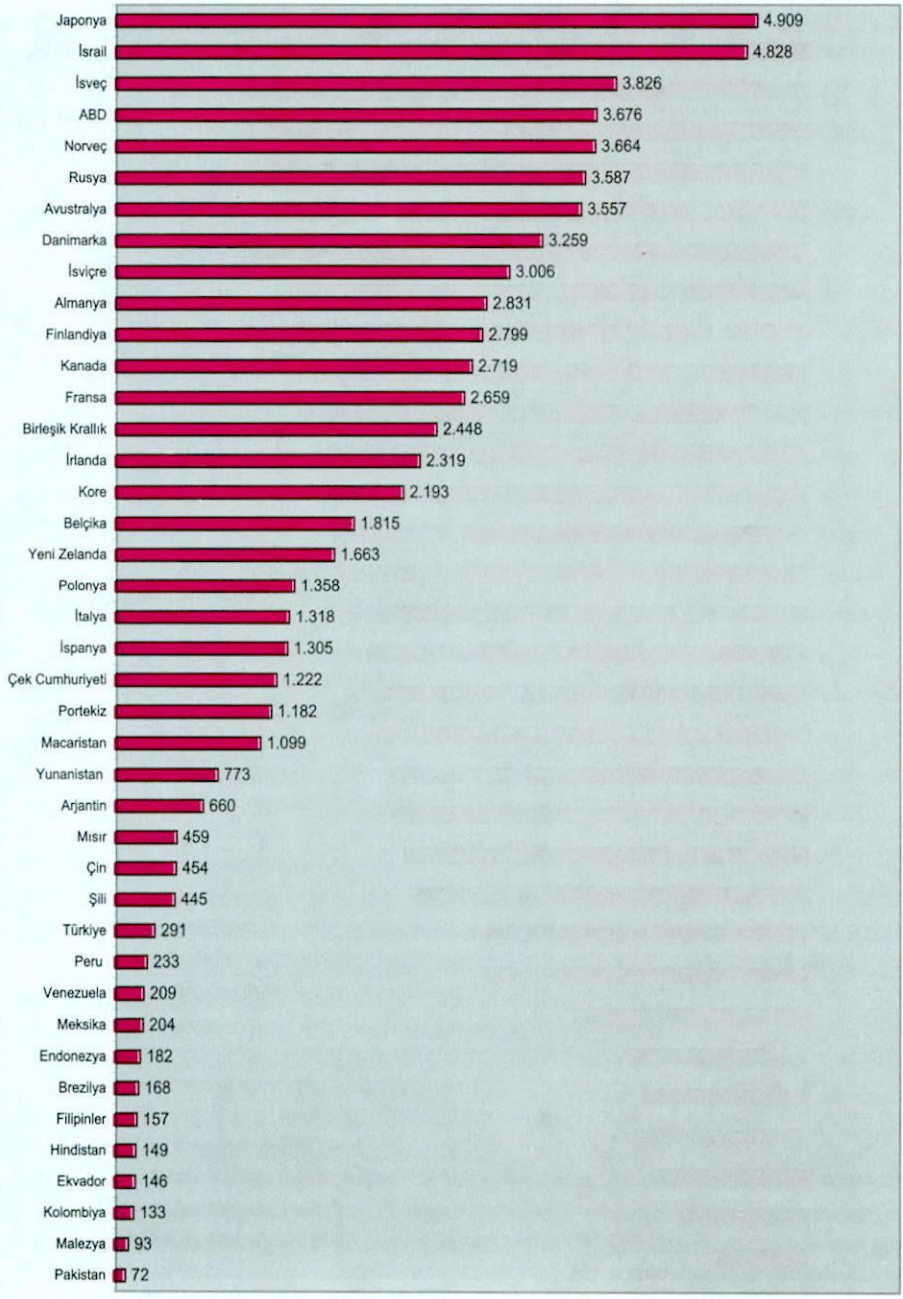
Kaynaklar : a) UNESCO Statistical Yearbook 1999.
b) Gürüz, K. ve diğerleri, TÜSİAD Yayın No. T/94, 6-167, (1994).

ŞEKİL 6
BAZI ÜLKELERDE AR-GE FAALİYETLERİ İÇİN YAPILAN HARCAMALARIN GSMYH' YA ORANLARI,%

Kaynak : UNESCO Statistical Yearbook 1999.

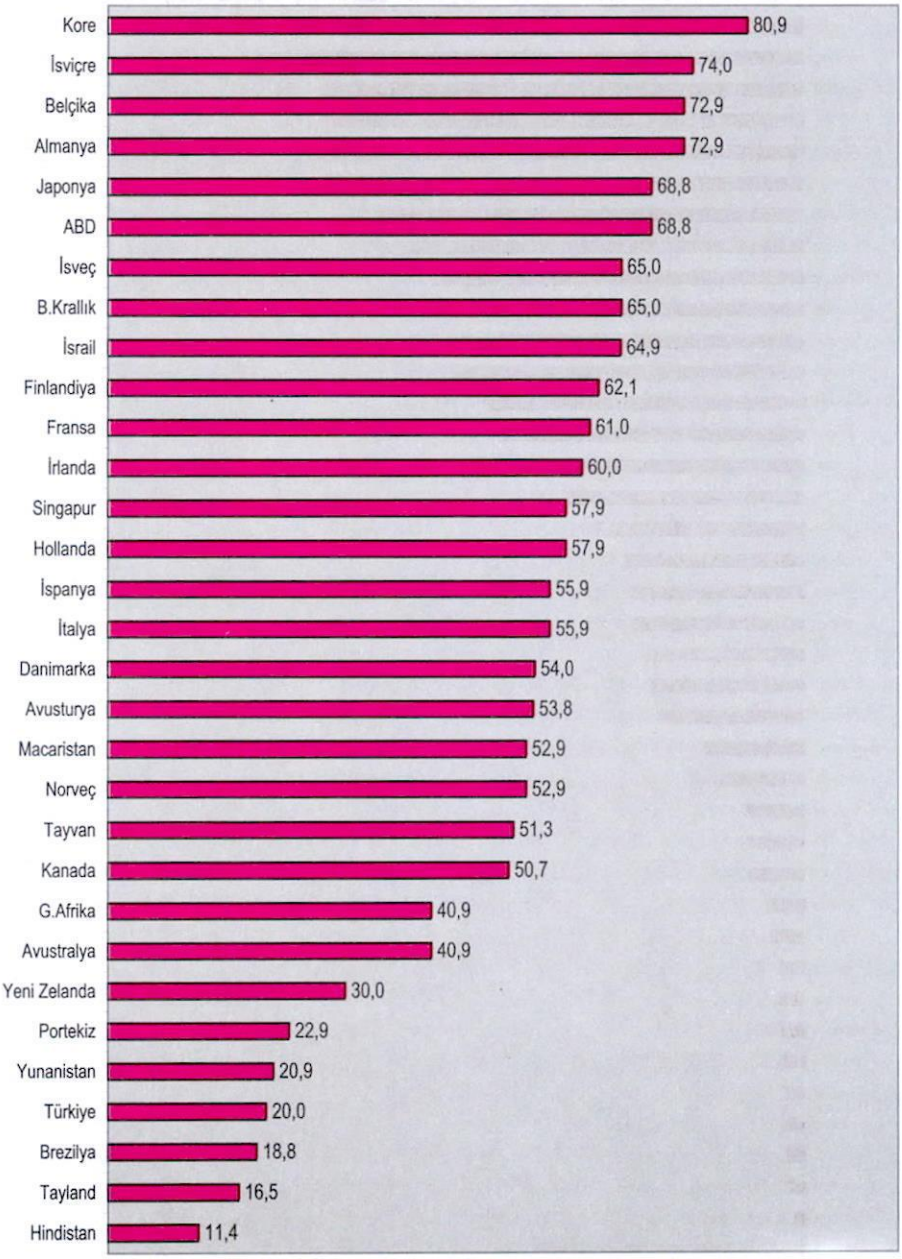
ŞEKİL 7
BAZI ÜLKELERDE BİR MİLYON NÜFUS BAŞINA ARAŞTIRICI SAYILARI

Kaynak : UNESCO Statistical Yearbook 1999.

ŞEKİL 8

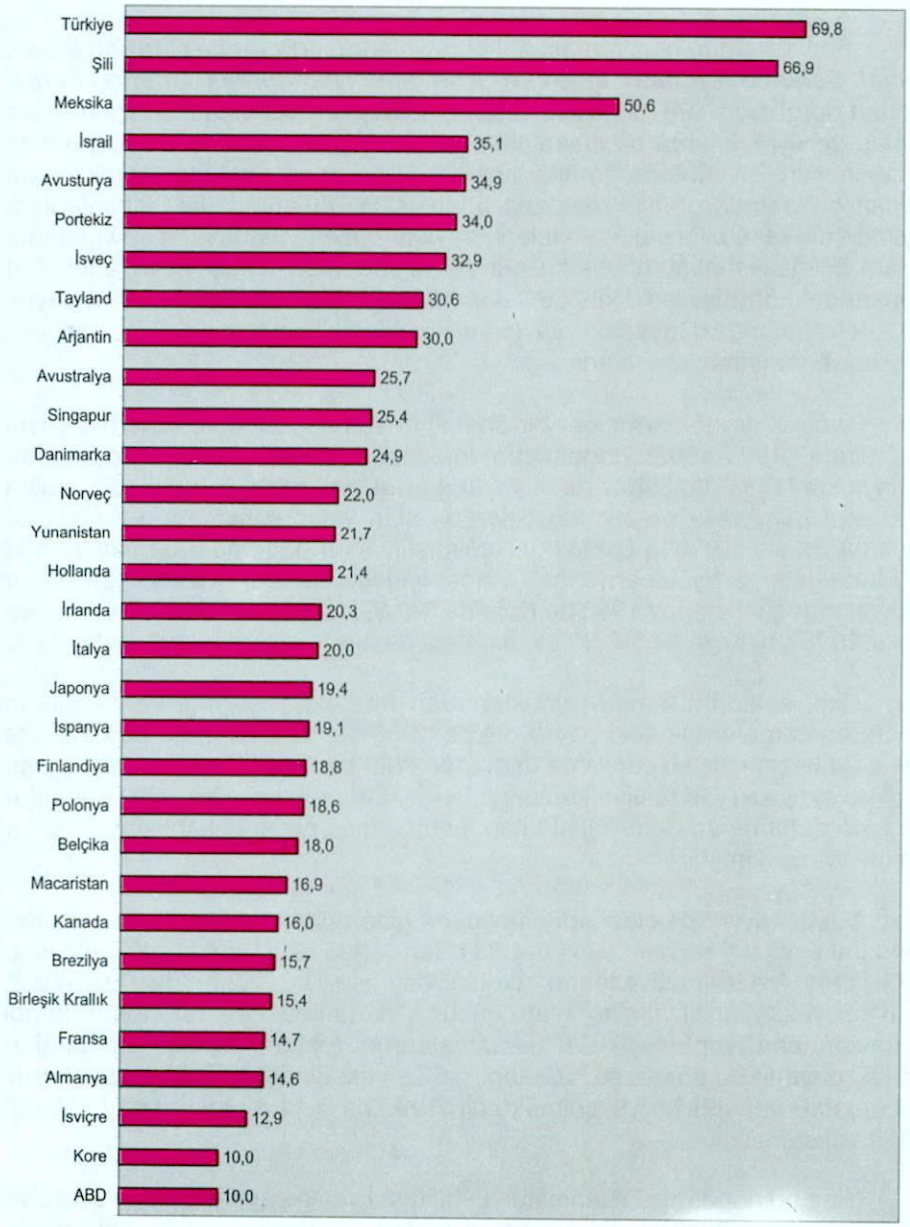
TOPLAM AR-GE HARCAMALARI İÇİNDE ÖZEL SEKTÖR AR-GE BİRİMLERİNİN PAYLARI, % (1990)

Kaynak: Gürüz, K. ve diğerleri.TÜSİAD Yayın No. T/94, 6-167, (1994).

ŞEKİL 9

BAZI ÜLKELERİN AR-GE HARCAMALARI İÇİNDE ÜNİVERSİTELERİN PAYLARI, % (1990)

Kaynak: Gürüz, K. ve diğerleri,TÜSİAD Yayın No T/94, 6-167, (1994).

harcamaların toplam harcamalara oranına bakıldığında, Türkiye, Şili ve Meksika'nın, büyük farkla ilk üç sırada, Kore, ABD, İsviçre, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi, ileri ve müreffeh ülkelerin ise, en alt sıralarında olduğu görülmektedir.

Bazı ülkelerin uluslararası atıf endekslerince ***(Science Citation Index, Social Science Citation Index*** ve ***Arts and Humanities Citation Index)*** taranan dergilerde 1981 ve 1995 yıllarında yayınlanmış olan bilimsel makale sayıları ve aynı yıllarda bu makalelere yapılmış olan atıf sayıları Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi, ABD, gerek makale, gerekse atıf sayıları bakımından büyük farklarla öndedir. Bu ülkenin bilim insanlarınca yayınlanmış olan bilimsel makalelerin sayısının aynı yıl dünyada yayınlanmış toplam bilimsel makale sayısına oranı 1981'de %38, 1995'de %32 idi. Atıf sayılarındaki oranlar ise 1981'de %49, 1995'de %43 idi. Başka bir ifadeyle, ABD tek başına dünyadaki yayınların yaklaşık üçte birini, atıfların ise neredeyse yarısının kaynağıdır.

Tablo 8'de görülen diğer bir önemli husus, İspanya ve Kore'nin yayın sayılarında 1981-1995 döneminde meydana gelen büyük sıçramadır. İspanya'nın 1981'de 3.462 olan yayın sayısı, yaklaşık 5 katlık bir artışla 1995'de 15.367'ye, Kore'nin 1981'de 234 olan yayın sayısı ise, yaklaşık 20 katlık bir artışla, 1995'te 5.393'e yükselmiştir. Aynı dönemde atıf sayılarında meydana gelen artış, İspanya için 7, Kore için ise 16 kattır. GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay 1980'de Kore'de %0,57, İspanya'da ise %0,44 idi. Bu paylar 1995'de, Kore'de %2,82'ye, İspanya'da ise %0,90'a yükselmiştir.

Özel sektörün kendi kaynaklarından Ar-Ge için yaptığı harcamaların toplam harcamalar içindeki payı Kore'de 1980'de %48 iken, bu pay 1994'te %81'e yükselmiştir. İspanya'da ise, 1982'de çıkarılan bir kanunla kamu kaynaklarından Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan fonları üniversiteler dahil, kurumlar arasında dağıtma ve öncelikli alanları tespit etme yetkisi bakanlıklar arası bir komisyona verilmiştir.

Yayın sayısında ciddi artış meydana gelen diğer bir ülke de İrlanda'dır. İrlanda'nın yayın sayısı 1981'de 881'den 1995'de 1.891'e yükselmiştir. GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay ise, bu dönemde %0,74'den %1,61'e yükselmiştir. İlginç olan husus, İrlanda'da özel sektörün kendi kaynaklarından yaptığı Ar-Ge harcamalarının toplam Ar-Ge harcamaları içindeki payının bu dönemde %34'ten, %63'e yükselmiş olmasıdır. Hindistan'da özel sektörün payı hızla yükselmektedir. 1990'da %11,4 olan bu pay 1994'te %24'e yükselmiştir.

Yine bu dönemde, Yunanistan'ın bilimsel yayın sayısı 968'den 3.150'ye atıf sayısı ise 8.981'den 21.106'ya yükselmiştir. Yunanistan'la ilgili olarak ilginç olan husus, dış kaynaklı Ar-Ge fonlarının, özellikle Avrupa Birliği'ndeki sağlanan fonların, toplam Ar-Ge harcamaları içinde 1986'da %2 olan payının 1993'de %30'a yükselmiş olmasıdır.

TABLO 8
BAZI ÜLKELERİN FEN VE SOSYAL BİLİMLER ALANLARINDAKİ
BİLİMSEL YAYIN VE ATIF SAYILARI

ÜLKE	YAYIN SAYISI		ATIF SAYISI	
	1981	1995	1981-1985	1993-1997
ABD	174.123	249.386	3.496.945	6.475.200
BİRL. KRALLIK	38.580	61.734	684.437	1.334.782
JAPONYA	27.177	58.910	378.092	930.981
ALMANYA	23.101	41.039	319.296	782.069
FRANSA	33.602	53.160	467.933	1.068.338
KANADA	19.560	33.426	299.529	669.313
RUSYA	VY	24.958	VY	159.065
İTALYA	9.618	24.695	133.715	422.636
AVUSTRALYA	10.519	18.088	147.733	301.320
HOLLANDA	7.270	16.702	143.320	384.977
İSPANYA	3.462	15.367	31.272	227.637
HİNDİSTAN	13.623	14.883	56.464	90.162
İSVEÇ	6.891	12.825	145.644	289.268
İSVİÇRE	6.160	11.510	146.664	341.129
ÇİN	1.293	11.435	8.517	77.841
İSRAİL	4.934	8.279	73.973	148.182
BELÇİKA	4.273	8.167	67.888	166.223
POLONYA	4.563	7.097	30.960	71.003
DANİMARKA	3.855	6.414	93.093	147.212
FİNLANDİYA	2.615	5.732	41.094	119.304
BREZİLYA	1.913	5.440	14.446	55.170
KORE	234	5.393	2.656	43.561
AVUSTURYA	2.735	5.287	28.921	94.144
NORVEÇ	2.306	4.264	34.601	70.109
YENİ ZELANDA	2.200	3.539	23.181	53.775
YUNANİSTAN	968	3.150	8.981	21.106
ÇEK CUMHURİYETİ	2.598	3.047	21.591	39.407
MACARİSTAN	968	3.259	8.981	34.790
MEKSİKA	907	2.901	8.779	28.589
ARJANTİN	1.051	2.589	10.015	28.240
TÜRKİYE	378	2.471	2.139	15.404
HONG KONG	375	2.382	3.770	27.406
MISIR	1.304	2.091	5.133	9.730
SİNGAPUR	192	1.914	1.302	16.257
İRLANDA	881	1.891	9.047	27.772
ŞİLİ	673	1.376	6.521	15.940
VENEZUELA	348	660	3.962	7.847
TAYLAND	373	648	2.419	8.398
PAKİSTAN	189	618	935	2.803
MALEZYA	229	587	1.332	3.450
ENDONEZYA	135	294	1.015	4.138
KOLOMBİYA	89	310	694	3.364
FİLİPİNLER	243	294	1.379	2.893
ÜRDÜN	56	278	263	1.018
PERU	72	143	620	1.614
YÜKSEK GELİR GRUBU ÜLKELER	**386.586**	**663.107**	**6.772.401**	**14.285.843**
DİĞER ÜLKELER	**72.871**	**108.929**	**365.818**	**830.881**
DÜNYA TOPLAMI	**459.457**	**772.036**	**7.138.219**	**15.116.724**

Kaynak: The Task Force on Higher Education and Society; "Higher Education in Developing Countries, Perils and Promise", The World Bank, Washington, D.C., (2000).

Tablo 8'de görüldüğü gibi, 1981-1995 döneminde bilimsel yayın sayısında büyük sıçrama gerçekleştiren ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bu dönemde ülkemizin yayın sayısı yaklaşık 7 katlık bir artışla 378'den 2.471'e yükselmiştir. Aynı dönemde atıf sayısında meydana gelen artış 7 kattan biraz fazladır.

Buna karşılık, ülkemizde GSMH'dan Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay 1964'te %0,37 iken, 1991'de %0,53 ile en yüksek değerlerine ulaştıktan sonra, 1993'de %0,44'e 1994'de %0,36'ya düşmüş, 1994'te ise %0,49'a yükselmiştir. Üniversitelerin payı 1990'da %69,8 ve 1991'de %71,0 iken, bu pay 1997'de %57,2'ye düşmüş,aynı dönemde özel sektör kuruluşlarının payı ise %20,4'ten, %32,3'e yükselmiştir. Özel sektörün payındaki bu artış olumlu bir gelişmedir. Buna karşılık, Ar-Ge faaliyetleri için yapılan harcamalar fevkalade düşüktür. Bu bakımdan, 1981'den başlayarak, ülkemizin uluslararası yayın sayısında meydana gelen ve halen de düzenli olarak süren sıçrama, büyük bir başarıdır.

ABD federal bütçesinden üniversitelerdeki bilimsel araştırma faaliyetlerine tahsis edilen kaynak 1950'de 1 milyar dolar iken, 1996'da 21 milyara yükselmiştir. Bu kaynağın %95'i, sayısı yaklaşık olarak 100 olan **elit araştırma üniversitelerine** tahsis edilmektedir. 1998'de federal kaynaklardan en çok araştırma fonu tahsis edilen 15 üniversite şunlardır (milyon dolar):

Johns Hopkins	829
Michigan	483
Wisconsin (Madison)	420
MIT	411
Washington	410
Stanford	395
California (San Diego)	378
California (Los Angeles)	374
Texas A&M	363
Minnesota	363
California (Berkeley)	356
Cornell	351
Pennsylvania State	339
California (San Fransisco)	334
Harvard	300

Görüldüğü gibi, sadece bu 15 üniversite federal araştırma fonlarından %30 civarında bir pay almaktadır.

ABD yükseköğretim sisteminin en önemli niteliklerinden biri kurumlar arasındaki işlevsel çeşitliliktir. **Carnegie Foundation**'ın sınıflandırmasına göre, ABD'ndeki yükseköğretim kurumları verdikleri en üst düzeydeki dereceye göre aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır.

*** DOKTORA DERECESİ VEREN KURUMLAR**
(Doctorate-Granting Institutions)

- **Yaygın Doktora ve Araştırma Üniversiteleri**
  (Doctoral / Research Universities-Extensive)

Bu üniversiteler, geniş bir yelpazede lisans düzeyinde eğitim yapmanın yanında, en az 15 alanda yılda en az 50 doktora derecesi veren üniversitelerdir.

- **Yaygın Doktora ve Araştırma Üniversiteleri**
  (Doctoral / Research Universities-Intensive)

Bu üniversiteler, geniş bir yelpazede lisans düzeyinde eğitim yapmanın yanında, en az 3 alanda yılda en az 10, ya da yılda toplam olarak en az 20 doktora derecesi veren üniversitelerdir.

*** SADECE YÜKSEK LİSANS DERECESİ VEREN KURUMLAR**
(Master's (Comprehensive) Colleges and Universities)

- **I. Kategori**

Bu kurumlar, geniş bir yelpazede lisans düzeyinde eğitim yapmanın yanında, en az 3 alanda yılda en az 40 yüksek lisans derecesi veren kurumlardır.

- **II. Kategori**

Bu kurumlar, geniş bir yelpazede lisans düzeyinde eğitim yapmanın yanında, yılda en az 20 yüksek lisans derecesi veren kurumlardır.

*** SADECE LİSANS DERECESİ VEREN KURUMLAR**
(Baccalaureate Colleges)

- **Serbest Sanat Kolejleri**
  (Liberal Arts)

Bu kurumların verdiği lisans derecelerinin en az yarısı serbest sanat alanlarındadır.

- **Genel Kolejler**
  (General)

Bu kurumlar, verdiği lisans derecelerinin yarısından azı serbest sanat alanlarındadır.

- **Lisans ve Lisans Öncesi Kolejleri**
  (Baccalaureate / Associate's Colleges)

Bu kurumlar, verdiği derecelerinin çoğu lisans öncesi düzeyde olan kurumlardır.

*** SADECE LİSANS ÖNCESİ DÜZEYDE DERECE VEREN KOLEJLER**
(Associate's Colleges)

Bu kurumlar, birkaç istisna dışında sadece lisans öncesi düzeyde derece veren ve bunun yanında çeşitli sertifika programları yürüten kolejlerdir ***(community colleges*** ve ***junior colleges).***

*** UZMANLIK KURUMLARI**
(Specialized Institutions)

Dini okullar (seminaries), sadece tıp ve bazı hallerde dişçilik, eczacılık ve hemşirelik alanlarında da çeşitli düzeylerde derece veren **sağlık bilimleri merkezleri**, sağlık hizmetleri yüksekokulları, mühendislik ve teknoloji yüksekokulları, işletme okulları, sanat müzik ve tasarım okulları, hukuk okulları, öğretmen yetiştiren kurumlar ile denizcilik okulları ve askeri okullar bu kategoridedir. Bunların tıp, sağlık ve işletme alanlarında olanları lisansüstü düzeydedir. Mühendislik ve teknoloji okulları ile eczacılık ve dişçilik okullarının bazılarında lisansüstü düzeyde derece de verilmektedir.

İçinde bulunduğumuz yılda ABD'ndeki yaygın doktora ve araştırma üniversitesinin sayısı 150, yoğun doktora ve araştırma üniversitesinin sayısı ise 111'dir.

2000 yılına gelene kadar Carnegie sınıflandırmasının doktora derecesi veren kurumlar bölümü, bugünkü gibi 2 değil, aşağıda gösterilen 4 kategoriye ayrılıyordu:

- **Araştırma Üniversiteleri**
  (Research Universities I)

Bu üniversiteler, geniş bir yelpazede lisans düzeyinde eğitim yapmanın yanında yılda en az 50 doktora derecesi veren ve federal kaynaklardan en az 40 milyon dolar araştırma fonu olan üniversitelerdir.

- **Araştırma Üniversiteleri II**
  (Research Universities II)

Bu kategorideki üniversitelerin, ilk kategorilerden farkı, federal kaynaklardan sağladıkları araştırma fonlarının yıllık miktarının 15,5 ile 40 milyon dolar arasında olmasıdır.

- **Doktora Üniversiteleri I**
  (Doctoral Universities I)

Bu üniversiteler en az 5 alanda yılda en az 40 doktora derecesi veren kurumlardır.

- **Doktora Üniversiteleri II**
  (Doctoral Universities II)

Bu kategorideki üniversiteler en az 3 alanda yılda en az 10 veya toplam en az 20 doktora derecesi veren kurumlardır.

1994 yılı verilerine göre, Araştırma Üniversiteleri I sınıfındaki 88 üniversite, aralarında **Harvard, Stanford** ve **Chicago** gibi özel üniversitelerle **North Carolina (Chapel Hill, Michigan** ve **California (Berkeley)** gibi kamu üniversitelerinin de bulunduğu, dünyanın en önde gelen seçkin araştırma üniversiteleridir.

Yine 1994 yılı verilerine göre, yukarıdaki 4 kategorideki üniversitelere kayıtlı toplam öğrenci sayısı, bunların kamu ve özel üniversiteler arasındaki dağılımı ve kurum başına ortalama öğrenci sayısı aşağıdaki gibidir:

	Top.Öğrenci	Kamu, %	Ort.Öğr.Sayısı
Araştırma Üniversiteleri I	2.030.000	81,3	23.068
Araştırma Üniversiteleri II	641.000	76,2	17.324
Doktora Üniversiteleri I	658.000	70,94	12.902
Doktora Üniversiteleri II	651.000	77,5	10.850
Toplam	3.981.000	78,2	

2000 yılı itibarı ile toplam sayısı 261'e ulaşmış olan yukarıdaki 4 kategorideki üniversitelerin 1994'de 236 olan sayısının 151'i kamu, 85'i özel üniversitedir. Bu 4 kategorideki üniversiteye üniversiteye kayıtlı öğrencilerin ABD yükseköğretim sistemine kayıtlı toplam öğrenci sayısı içindeki payı %26,1'dir.

Kaliforniya eyaletindeki yükseköğretim sistemi, ABD'ndeki işlevsel dağılımın en tipik örneklerinden biridir. **University of California Sistemi'nin** tüm kampuslarında lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim-öğretim ve araştırma yapılmaktadır. Buna karşılık, **State University of California Sistemi'nin** kampuslarında ise, en çok yüksek lisans düzeyinde derece verilmektedir. Bu eyaletteki devlet lisans öncesi kolejlerinin büyük bir kısmı ikinci sistemin bünyesi içindedir. Başka bir ifadeyle, University of California Sistemi **elit araştırma üniversitesi**, State University of California Sistemi ise, esasen **kitlesel eğitim üniversitesidir.** İkinci sistemin mütevelli heyet başkanının ifadesine göre, bu sistemin birinci önceliği eyaletteki ilk ve ortaöğretim kurumlarının öğretmenlerini yetiştirmektir.

Japonya'da da üniversitelerin tümü lisanüstü eğitim-öğretim yapma yetkisine sahip değildir. Mezuniyet sonrası okulu bulunan üniversitelerin türleri ve vermeye yetkili oldukları derecelere göre dökümü şöyledir:

	Milli Üniv.	Yerel Üniv.	Özel Üniv.	Toplam
Sadece Yüksek Lisans	34	7	49	90
Yüksek Lisans ve Doktora	61	16	146	223
Toplam	95	23	195	313

Görüldüğü gibi, 2. Dünya Savaşı'ın takiben yükseköğretimin kitleselleşmesi ve üniversitelerdeki bilimsel ve uygulamalı araştırma faaliyetlerinin ülkenin bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sisteminin üç ana unsurundan birini oluşturması, geniş bir kurumsal çeşitliliğin yanında, üniversite düzeyindeki kurumlar arasında dahi işlevsel farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşümü en başarılı şekilde gerçekleştiren ABD, gerek fen bilimleri, gerekse sosyal ve insani bilimlerdeki Nobel ödülü ve bilimsel yayın sayılarına göre dünya ülkeleri arasında açık farkla birincidir. Fen bilimleri alanındaki Nobel ödüllerinin %40'ını, iktisattaki Nobel ödüllerinin ise %60'ını ABD vatandaşı bilim insanları almıştır. Nihayet, ABD geniş bir yelpazede artık evrenselleşmiş ve işlevsel ve kurumsal çeşitlilik arzeden yükseköğretim sistemi ve bilime dayalı teknoloji ve sanayilerle Schumpeter büyümesini en iyi şekilde gerçekleştirerek, dünyanın en müreffeh ve en güçlü ülkesi haline gelmiştir.

Lisans öncesi düzeyde öğretimden, doktora düzeyinde eğitime kadar geniş bir yelpazede, en ileri teknolojileri örgün öğretimle bütünleştirerek çağ nüfusu ile birlikte yaklaşık aynı sayıda yetişkini de eğiten, temel bilimsel araştırmalarının yanında, ileri teknolojik araştırmalar da yapan ve bunların sonuçlarını ticari uygulamalara dönüştüren, öğrencilerine, mezunlarına ve topluma çok çeşitli hizmetler sunan ABD üniversiteleri, artık **multiversite** olarak nitelendirilmektedir.

KAYNAKLAR

1. International Association of Universities (IAU), "University Autonomy : Its Meaning Today", IAU Paper No.7, Paris, (1965).

2. Robinson, E.R., **"The New Polytechnics"**, Penguin Books, London, (1968).

3. Green, V.H.H., **"The Universities"**, Penguin Books, London, (1969).

4. Layard, R., King, J., and Moser, C., **"The Impact of Robbins"**, Penguin Books, London (1969).

5. IAU, **"The University and the Needs of Contemporary Society"**, IAU Paper No.10, Paris, (1970).

6. Trow, M., "Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education", s.92-101, **"Policies for Higher Education"**, OECD, Paris, (1974).

7. Moodie, G.C., and Eustace, R., **"Power and Authority in British Universities"**, George Allen and Unwin Ltd., London, (1974).

8. Cowley, W.H., **"President, Professors and Trustees : The Evolution of American Academic Government"**, Jossey-Bass Pub., Washington, D.C., (1980).

9. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, **"The Control of the Campus"**, Princeton University Press, Princeton, N.J., (1982).

10. Conference of European Rectors (CRE), "Town and Gown:The University in Search of its Origins", CRE Info. No.62, Geneva, (1983).

11. CRE, "Historical Compendium of European Universities", Geneva, (1984).

12. Barnes G., **"The American University"**, ISI Press, Philadelphia, (1984).

13. CRE, "Interrogating the Past : In Search of the University", CRE Info. No.69, Geneva, (1985).

14. Boyer, E.L., **"College: The Undergraduate Experience in America"**, Harper and Row Publishers, Cambridge, (1987).

15. Society for Research into Higher Education (SRHE), **"The Goals of Universities"**, Open University Press, (1988).

16. Kerr, C., and Gade, M.L., **"The Guardians"**, Association of Governing Boards of Universities and Colleges, Washington, D.C., (1989).

17. Teichler, U. and Wasser, H., (Ed.), **"German and American Universities"**, Wissenschaftliches Zentrum fur Berufs-und Hochschulforschung, Gesamthochschule Kassel, Werkstattberichte 36, (1992).

18. Clark, B.R., and Neave, G.R., (Ed.), **"The Encyclopedia of Higher Education"**, Vol.1-4, Pergamon Press, (1992).

19. Ruegg, W. (Gen.Ed.), **"A History of University in Europe"**, Vol. 1 (1992), Vol. 2 (1997), Cambridge University Press.

20. Rottblatt, S. and Wittrock, B., (Ed.), **"The European and American University since 1800"**, Cambridge University Press, (1993).

21. Gellert, C., (Ed), **"Higher Education in Europe"**, Jessica Kingsley Pub., London, (1993).

22. Gürüz, K., Şuhubi, E., Şengör, A.M.C., Türker, K. ve Yurtsever, E., "Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji", TÜSİAD Yayın No T-94, 6-167, İstanbul, (1994).

23. The World Bank, **"Higher Education: The Lessons of Experience"**, Washington, D.C., (1994).

24. Ana Brittanica, 15. Baskı, İstanbul, (1994).

25. The World Bank **"Priorities and Strategies for Education"**, Washington, D.C., (1995).

26. Burgen, A. (Ed.), **"Goals and Purposes of Higher Education"**in the 21st Century", Jessica Kingsley Pub., London, (1996).

27. Cowen, R. (Ed.), **"The Evaluation of Higher Education Systems"**, Kogan Page, London, (1996).

28. Brennan, J., de Vries, P., and Williams, R., (Eds.), **"Standarts and Quality in Higher Education"**, Jessica Kingsley Pub., Higher Ed. Policy Ser.37, London, (1997).

29. Harayama, Y., "The University System in Japan", Higher Education Management, 69-87,10(1), (1998).

30. Clark, B.R., **"Creating Entrepreneurial Universities Organizational Pathways of Transformation"**, Pergamon Press, (1998).

31. Ortega y Gasset, J., "**Üniversitelerin Misyonu**" (Çev.Neyyire Gül Işık), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul, (1998).

32. De Boer, H., Maassen, P., and de Weert, E, E., "The troublesome Dutch university and its Route 66 towards a new governance structure" , Higher Education Policy, 329-342, 12, (1999)

33. Wasser, H., "Diversification in Higher Education", Gesamthocschule Kassel, Werstattberichte 56, (1999).

34. OECD, "**Education Policy Analysis** 1999", Paris, (1999).

35. **UNESCO Statistical Yearbook 1999**, Paris, (1999).

36. Leedham-Green, E., "**A Concise History of Cambridge**", Cambridge University Press, (1999).

37. The World Bank, "**Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise**", Washington, D.C., (2000).

38. OECD, "Investing in Education", Paris, (2000).

39. Birleşik Krallık, Fransa ve Japonya yükseköğretim istatistikleri, çeşitli yıllar.

40. Amaral, A., and Teixeira, P., "The rise and fall of the private sector in Portuguese higher education", Higher Education Policy, 13, 245-246, (2000).

41. UNESCO-CEPES," **Ten Years After and Looking Ahead: A Review of the Transformations of Higher Education in Central and Eastern Europe**", Bucharest, (2000).

42. McCormick, A., "Bringing the Carnegie Classification into the 21st Century", AAHE Bulletin, January, 2000.

43. The Chronicle of Higher Education Almanac, September 1, 2000.

44. "The World of Learning 2000", 50th Ed., Europa Publications, London, (2000).

45. Louscher, D.J., and Cook, A.H., "The US National Economic Impact from Turkish Students Attending US Educational Institutions", Foresight Int., FI-TR-01/6, Bath, Ohio, 22 March, 2001.

II. BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİM SEVK VE İDARE SİSTEMLERİ *(GOVERNANCE)*

II.1 GİRİŞ

Bir önceki bölümde özetlenen tarihçeden anlaşılacağı gibi, üniversite 16. yüzyıla gelene kadar, tek dilde (Latince, ***Lingua Franca***) eğitim yapan, uluslararası, daha doğrusu, uluslarüstü nitelikte bir kurumdu. Meşruiyetini, hukuki statüsünü ve gücünü, evrensel kurumlar olan Papa veya Kutsal Roma İmparatoru'ndan alıyordu. Ne var ki, Hristiyan alemi Katolik ve Protestan olarak ikiye bölündüğünde, üniversite de bir kurum olarak kendini bu ihtilaf ve çatışmanın içinde buldu. Papa veya İmparatora kıyasla evrensel olmaktan ziyade yerel güce sahip olan krallar, prensler ve kent yöneticileri bu çatışmalarda üniversitenin entellektüel desteğini veya en azından sadakatini temin etmek istiyorlardı. Bu yüzden, üniversitenin kurumsal gücünün ilk dönemlerde sembolik de olsa evrensel olan kaynağı, giderek önce yerelleşti, daha sonra da ulus devletlerin ortaya çıkışıyla millileşti.

Yükseköğretim sistemlerinin ortaya çıkışındaki ikinci önemli etmen, **Yeni Bilim**'in esasen üniversite dışındaki kurum ve kuruluşlarda gelişmesidir. Yeni Bilime dayalı navigasyon, askeri ve sivil mühendislik, cerrahlık, veterinerlik, kamu yönetimi ve iş idaresi gibi mesleki ve teknik konular, üniversiteden önce, devletin veya özel sektörün kurduğu mesleki ve teknik yükseköğretim kurumlarına gimiştir. İskoç, Hollanda ve Halle ve Göttingen gibi bazı Alman üniversiteleri bir yana bırakılırsa, 17., 18. ve hatta 19. yüzyıl boyunca skolastisizmin hakim olduğu üniversite, mesleki ve teknik bilgilerin öğretildiği üniversite dışı yükseköğretim kurumları ile bilimsel akademi ve derneklerin yanında, içine kapanık oligarşik yapıdaki bir kurum olarak, sönük ve ikinci planda kalmıştır.

Üniversite ile toplumun üst yapısı arasındaki ilişkiyi belirleyen üçüncü etmen, 18. yüzyılın ortalarından itibaren Aydınlanmanın ve Akılcılığın bir sonucu olarak teşkilatlanmaya başlayan ve daha sonraları milli niteliğe bürünen devlet yapılarıdır. Modern üniversite yapısının oluşmasındaki en önemli aşamalar olarak kabul edilen **Universite de France** ve **Berlin Üniversitesi**'nin kurulduğu 19. yüzyıl başlarında başlayıp, yaklaşık yüzelli yıl süren bir süreç içinde, merkezi ulus devlet yapılarının gelişmesine paralel olarak, özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde üniversitenin iç işleyişini, müfredat programlarını, sınav ve değerlendirme esaslarını, mezuniyet şartlarını, derece ve diplomaları ve öğretim üyelerinin özlük haklarını düzenleyen çok sayıda düzenleme devlet bürokrasileri tarafından yapılmıştır. Aynı dönemde hukuk devleti ilkesinin gereği olarak yapılan bu tür ayrıntılı düzenlemelerle Kıta Avrupası ülkelerindeki öğretim üyelerinin hukuki statüsü, öğretmen loncasından

(universitas magistrorum) kamu görevlisine dönüşmüştür. Örneğin, Fransa'da askerlere ***le corps militaire,*** hariciyecilere ***le corps diplomatique*** dendiği gibi, öğretim üyelerine topluca ***le corps universitaire*** denmekteydi.

Bürokratik Devrim olarak nitelendirilen bu aşamada, üniversite, çıkarılan ayrıntılı kanun, kararname ve yönetmeliklerle devletin genel denetim ve gözetimi altında topluma karşı sorumlu kılınmıştır ***(accountability).*** Bu gelişmeye paralel olarak, üniversitenin giderlerinin büyük bölümü de devlet bütçesi vasıtasıyla kamu kaynaklarından karşılanmaya başlamıştır.

Devletin denetim ve gözetimi Kıta Avrupası ülkelerinde kanun, kararname ve yönetmeliklerle kurulan üç mekanizma ile sağlanmıştır. Bunlardan birincisi, çeşitli meslek ve kamu görevleri ile müfredatlar ve diplomalar arasında kurulan ilişkidir. Kıta Avrupası ülkelerinde devlet istihdam edeceği kamu görevlilerini yetiştirme görevini bu yolla üniversiteye vermiş, ancak, bunların hangi şablon ve kalıplara göre eğitileceğini kendi belirlemiştir. Öğretim üyelerinin ***(academia)*** güç ve yetkileri ile yönetsel meslekdaşlık ilişkileri ***(collegiality)*** bu çerçeve içinde tutulmuştur.

İkinci mekanizma, özellikle profesör düzeyindeki atamalardaki nihai yetkinin, ülkeden ülkeye değişen şekilde, üniversite dışındaki devlet yetkililerine verilmesidir. Bu yetki, Almanya, Fransa, Avusturya, İsveç, Hollanda ve İtalya gibi ülkelerde devlet başkanına veya eğitim bakanına verilmiştir. İspanya'da ise, bu amaçla milli sıralama ve seçme sınavları ihdas edilmiştir. Bu suretle, atamaların mevzuatta belirtilen usul ve esaslar ile liyakat ***(meritocracy)*** ilkesine göre yapılmasının teminat altına alınması amaçlanmıştır.

Üçüncü mekanizma ise, bütçeden yapılacak harcamalar başta olmak üzere, her türlü işlemin yürürlükteki mevzuata uygun olarak yapılmasını teminen, her üniversiteye idari ve mali işlerde yetkili ve sorumlu bir kamu görevlisinin hükümet tarafından atanmasıdır. Bu görevlinin unvanı Almanya'da ***Kanzler****, Fransa'da ***Secretaire General***, Hollanda'da ***Secretaris***, Belçika'da ***Regirings Commisaris*** veya ***Administrateur,*** Avusturya'da ***Universitatsdirektor***, Danimarka'da ***Administrationchef,*** Finlandiya'da ***Hallintojohtaja,*** Norveç ve İsveç'de ***Universitetsdirektor,*** İsviçre'de ***Administrateur*** veya ***Verwaltungsdirektor***, İtalya'da ***Direttore Administrativo***, İspanya'da ***Gerente,*** Portekiz'de ***Administrator***, Yunanistan'da ***Genikos Grammateus***'dur.

* Alman üniversitelerindeki ***Kanzler***'in konumunu belirtmek için iki hatıramı nakletmek istiyorum. Bunlardan ilki, ODTÜ ile Berlin Teknik Üniversitesi arasındaki işbirliği protokolunu görüşmek üzere bu üniversitenin ***Kanzler***'inin gelmiş olmasıdır. İkincisi ise, 1986'da katıldığım İskoçya'daki bir yükseköğretim yönetimi konferansındaki baş konuşmacının Trier Üniversitesi'nin ***Kanzler***'i Ignaz Bender olmasıdır.

ABD ve Birleşik Krallık gibi Anglo-Sakson ülkelerinde ise, üniversite ve yükseköğretim sistemlerinin sevk ve idaresi başka bir çizgide gelişmiştir. Bu ülkelerde, üniversitelerin iç işleyişi, müfredatlar, sınav ve değerlendirme esasları, mezuniyet şartları, derece ve diplomalar ile öğretim elemanlarının özlük hakları, atanma ve terfilerine ilişkin usul ve esaslar hiçbir zaman merkezi veya federal hükümetin veya eyalet yönetimlerinin çıkardığı ayrıntılı kanun, kararname ve yönetmeliklerle düzenlenmemiştir. Bu ülkelerin üniversitelerinde hükümet tarafından atanan, idari ve mali işlerden sorumlu ve yetkili bir kamu görevlisi yoktur. Üniversiteler devlet bürokrasisinin içinde değildir. Öğretim üyelerinin statüsü kamu görevlisi değil, esasen serbest meslek sahibi konumudur.

Böylece, **Kıta Avrupası Modeli** ve **Anglo-Sakson Modeli** olmak üzere, anahatları itibarı ile iki tür üniversite sevk ve idare sistemi ortaya çıkmıştır.

Kıta Avrupası modelinde, üniversiteler doğrudan eğitim bakanlığına veya bunun eşdeğeri olan bir bakanlığa bağlıdır. Almanya gibi, federatif yapıya sahip ülkelerde üniversiteler bulundukları eyaletin **(Land)** eğitim bakanlığına bağlıdır. Bu ülkelerde rektör genellikle bir seçiciler kurulu ***(electoral college)*** tarafından seçilir ve ilgili bakan veya devlet başkanı tarafından atanır. Bakanlık üniversiteler üzerinde genel koordinasyon, standart oluşturma ve bütçe hazırlamadan, bazı ülkelerde, dolaylı da olsa, eğitim-öğretimin içeriğine ve özellikle profesör düzeyindeki atamalarda nihai yetkiye kadar uzanan, ülkeden ülkeye değişen oranlarda, denetim, gözetim hatta yer yer bazı tasarruf yetkilerine sahiptir.

Anglo-Sakson modelinde ise, eğitim bakanlıklarının üniversiteler üzerindeki etkileri dolaylı ve genellikle yok denecek kadar sınırlıdır. Bu ülkelerde yükseköğretim sistemleri ve üniversiteler esasen ara veya tampon kuruluşlar ***(intermediary body*** veya ***buffer organizations)*** eliyle sevk ve idare edilir. Bu tür ara kuruluşlar ülke veya eyalet ve kurumsal olmak üzere iki düzeydedir. Kurumsal düzeydeki ara kuruluşların örnekleri, ABD'ndeki ***board of trustees, board of governors*** veya ***board of regents*** ile İngiltere'deki ***court*** ve ***council*** veya ***board of governors*** adlı, yönetim kurulu niteliğindeki kurullardır. ABD'ndeki bu tür kurulların üyelerinin, bir kaç istisna dışında, tamamı o üniversitenin mensubu olmayan, toplumda temayüz etmiş, saygın kişilerdir ***(laymen).*** Bazı ABD üniversitelerinde çok az sayıda, genellikle bir öğrenci temsilcisi de bu tür kurullarda üye olarak bulunur. Birleşik Krallık'taki ***court*** ve ***council*** adlı, kurum düzeyindeki ara kuruluşlarda o üniversitenin öğretim üyeleri ile bazı hallerde öğrencilerinin temsilcileri de üye olarak bulunur. Ancak, öğretim üyesi ve öğrenci temsilcilerinin azınlıkta olması genel kuraldır. Esasen üniversite mensubu olmayan kişilerce sevk ve idare edilen üniversitelerden oluşan bu sisteme, bu yüzden **kurum mensubu olmayanlarca sevk ve idare *(lay governance)*** denir.

Anglo-Sakson modelinde, özellikle ABD'nde kurum düzeyindeki ara kuruluşun temel görevleri şunlardır :

• Üniversite ile hükümet ve toplum arasında gerektiğinde köprü, gerektiğinde tampon görevi yapmak,

• Rektörü atamak, rektöre destek olmak ve gerektiğinde görevden almak,

• Üniversitenin kısa, orta ve uzun vadeli gelişme planlarının yapılıp uygulanmasını sağlamak,

• Üniversiteyi oluşturan yönetici, öğretim elemanı, idari personel ve öğrenciler arasında çıkabilecek ihtilaf ve sorunlara tarafsız hakem olarak çözüm bulmak.

Kıta Avrupası modeli ile Anglo-Sakson modeli arasındaki çok önemli diğer bir fark da rektörün seçim, atama, görev süresi ve yetkilerindedir. Kıta Avrupası modelinde rektör, terkibi ülkeden ülkeye değişen seçiciler kurulu tarafından, genellikle o üniversitenin profesörleri arasından seçilir ve ilgili bakan veya devlet başkanı tarafından atanır. **Bazı ülkelerde, örneğin Almanya'da eyalet eğitim bakanının seçilen rektörü veto etme yetkisi vardır.** Kıta Avrupası ülkelerinde rektörlerin görev süreleri nispeten kısa ve yetkileri nispeten sınırlıdır.

Anglo-Sakson modelinde ise, rektör (***president*** veya ***vice-chancellor***) kurum düzeyindeki ara kuruluş tarafından atanır, görev süresi uzun ve yetkileri geniştir. Rektör, yönetim kurulunun belirlediği yetkiler dahilinde, üniversitenin hem akademik lideri, hem de başlıca icra organıdır ***(chief executive officer)***. Bu ülkelerde rektörde o kurumun mensubu olma ve profesör olma şartı aranmaz. Rektörlüğün boşaldığı medya organlarında ve bilimsel dergilerde geniş bir şekilde duyurulur ve adayların başvurması istenir. Üyelerinin çoğu genellikle yönetim kurulunun üyelerinden oluşan, ancak, içinde mutlaka öğretim üyelerinin, mezunların ve bazı hallerde öğrenci temsilcilerinin de bulunduğu bir arama ve değerlendirme komitesi ***(search and screen committee),*** kendi başvuran veya başkalarınca önerilen rektör adaylarını, gerektiğinde mülakat yaparak ve bir çalışma programı isteyerek değerlendirir ve vardığı sonuçları ilgili yönetim kuruluna sunar. Yönetim kurulu, genellikle bu komitenin sunduğu adaylardan birini rektör olarak atar. Ancak, kurul sunulan adaylardan birini atamak zorunda değildir. Rektörün görev süresi, sorumluluk ve yetkileri ve kendisine ödenecek ücret ile sağlanacak diğer imkanlar, yönetim kurulunca tespit edilir ve tüm bu hususlar genellikle bir sözleşme ile bağıtlanır. **Özetle, Anglo-Sakson ülkelerinde rektör seçiminde öğretim üyelerinin sandığa oy atması diye bir usul kesinlikle yoktur. Aday tespitinde izlenen yöntem ne olursa olsun, rektörün atanmasındaki nihai yetki ilgili yönetim kurulundadır.**

Anglo-Sakson modelinde akademik, idari ve mali tüm yetkiler, nihai olarak kurum düzeyindeki ara kuruluştadır. Bu ülkelerdeki devlet üniversitelerinde yıllık gelir bütçesi dışındaki hiç bir konu, yönetim kurulunun üstündeki başkaca bir kurum veya kuruluşun onayına tabi değildir. Üniversitenin yıllık faaliyet programı, bu programa uygun gider bütçesi,

akademik ve idari yöneticilerle öğretim elemanlarının atanması yönetim kurulunda sonuçlanır. Ancak, ABD'nde ve özellikle Birleşik Krallık'da, ciddi bir kriz ve ihtilaf çıkmadığı sürece, yönetim kurulu akademik konulara karışmaz.

Öğretim üyelerinin yönetime katılmaları bakımından, ABD Üniversiteleri ile Birleşik Krallık üniversiteleri arasında önemli farklar vardır. Bunlardan birincisi, Birleşik Krallık'da, genel kural olarak azınlıkta olsalar da, üniversitelerin yönetim kurullarında, öğretim üyelerinin temsilcilerinin de bulunmasıdır. İkincisi, Birleşik Krallık üniversitelerinin günlük işleyişinin, yönetim kurulu ***(council)*** ve senato tarafından müştereken oluşturulan komiteler eliyle yürütülmesidir. ABD üniversitelerinde de bu tür komiteler vardır. Ancak, bu komiteler Birleşik Krallık'ta yönetim kuruluna değil senatoya, ABD'nde ise yönetim kuruluna bağlı olarak çalışır. Başka bir ifadeyle, öğretim üyeleri Birleşik Krallık'ta, ABD'ne kıyasla, yönetimde daha fazla söz hakkına ve yetkiye sahiptir. Ancak, öğretim üyelerinin maaşlarının ABD üniversitelerinde genellikle her bir öğretim üyesi için alan ve yıllık performansına bağlı olarak yönetim kurulunca ayrı ayrı belirlenmesine karşılık, Birleşik Krallık'taki öğretim üyelerinin maaşları ülke genelinde, esasen toplu sözleşmeyle oluşturulan tekdüze bir ölçekle belirlenir. **Bu farklardan dolayı, kimilerine göre, aslında, Kıta Avrupası, Birleşik Krallık ve ABD olmak üzere üç ana üniversite sevk ve idare modeli vardır.**

Gerek Kıta Avrupası, gerekse Anglo-Sakson modelinde, çok az sayıdaki istisna dışında, rektörün başkanlığında, çeşitli akademik birimlerin yöneticileri ile temsilcilerinden oluşan bir akademik kurul vardır. Bu kurulun adı genellikle senatodur.

Her iki modelde de üniversiteler genellikle fakülteler halinde teşkilatlanmıştır. Anglo-Sakson modelinde fakülteler bağlı bölümlerden oluşur. Fakülte dekanları ile bölüm başkanlarının atanmasındaki nihai yetki, bu modelde üniversite düzeyindeki ara kuruluştadır. Bu düzeydeki atamalarda da geniş katılımlı ve yoğun bir aday arama ve değerlendirme ve danışma süreci vardır. Dekanlar ve bölüm başkanları, Birleşik Krallık'ta genellikle üniversite içinden atanır. ABD'nde ise, dışarıdan dekan ve bölüm başkanı atanması istisnai bir durum değildir.

1960'lı yılların sonuna gelene kadar Kıta Avrupası ülkelerindeki üniversiteler, özellikle Alman üniversiteleri, esasen profesörlerin hakimiyeti altındaydı ***(ordinarien-universitat);*** fakülteler, bölümlerden değil, kürsülerden oluşmaktaydı. Hatta, bütçe doğrudan kürsülere verilmekteydi. Bu yıllarda meydana gelen öğrenci olaylarını izleyen 1968-1978 yılları arasındaki dönemde yapılan değişikliklerle, üniversite yönetimindeki bu anlayışın yerini, üniversitenin profesörler ve diğer öğretim elemanları, idari ve teknik personel ve öğrenciler olmak üzere üç gruptan oluştuğuna dayanan bir yönetim anlayışı ***(gruppenuniversitat)*** aldı. Hemen hemen tüm Kıta Avrupası üniversitelerinin üst kurulları ile fakülte kurulları, söz konusu bu üç grubun temsilcilerinden ***(drittelparitat)*** oluşacak şekilde düzenlendi.

Bu dönemde Fransa (***Loi d'orientation,*** 1968), Almanya (***Hochschulrahmengesetz***, 1976), Avusturya ***(Universitatorganisationgesetz),*** Hollanda (***Wet op de Universitaire Bestuurleiding***, 1970) ve İsveç'te (1977) çıkarılan kanunlar bu anlayışı temel almıştır. Ancak, **akademik oligarşinin** üniversitedeki hakimiyetine son veren bu kanunlarda da eğitim bakanlıklarının üniversiteler üzerindeki hakimiyeti sürmüş ve üniversitenin iç işleyişine, hatta müfredatlara ilişkin ayrıntılara kanunlarda geniş bir şekilde yer verilmiştir. Örneğin, çeşitli alanlardaki müfredat programlarının ayrıntıları Avusturya'da federal kanunla belirlenmişti.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, 2.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda tüm ülkelerde yükseköğretim kurumlarının sayı ve türleri ile öğrenci sayıları hızla artmıştır. Birleşik Krallık'daki ***polytechnics,*** Avustralya'daki ***colleges of advanced education (CAE)*** ile Almanya'daki ***Fachhochschulen*** gibi, üniversite dışı, nispeten daha kısa süreli ve mesleki ve teknik eğitim ağırlıklı yükseköğretim kurumları bu dönemde hemen hemen her ülkede kurularak yaygınlaşmıştır.Yine hemen hemen her ülkede geniş burs ve kredi programları yürürlüğe konmak sureti ile, toplumun her kesiminin çocuklarına yükseköğretimde fırsat eşitliği sağlanmıştır. Bunun sonucunda, ileri ülkelerin yükseköğretim sistemleri, ayrıcalıklı kesimlere özgü, elit sistemlerden, kitlesel sistemlere dönüşmeye başlamıştır.

Kıta Avrupası'ndaki demokratik üniversite tanımı, öğretim üyelerince yönetilen üniversite değildir. Tersine, bu ülkelerdeki demokratik üniversite tanımının iki ana unsuru, okullaşma oranına göre kitleselleşme ve toplumun temsilcileriyle kurumu oluşturan öğretim üyesi, idari ve teknik personel ve öğrencilerin temsilcilerinin belirli oranlarda yönetimde yer almalarıdır. Devletin üniversiteler üzerindeki genel gözetim ve denetim hakkı ve bunun gereği olarak da ayrıntılı düzenlemeler yapma yetkisi, demokratik üniversite anlayışına aykırı bir husus olarak değerlendirilmez.

Başka bir ifade ile, 1980'li yıllara gelene kadar, devlet, Kıta Avrupası ülkelerinde yükseköğretimi kamu kaynaklarından finanse eden ve yükseköğretim faaliyetlerinin **süreçlerini düzenleyen *(Regulatory State)*** konumunu korumuştur. Ancak, 1980'li yıllardan itibaren devletin konumu ve işlevleri hakkında dünya genelinde başlayan görüş değişikliği, kısa süre içinde tüm ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarına da yansımaya başlamıştır. **Thatcher** ve **Reagan** ile Birleşik Krallık ve ABD'nde başlayan, kamu harcamalarının kısılması ve kamu kaynaklarının kullanımında işletme verimliliğine daha fazla önem verilmesi yönündeki eğilim kısa süre içinde yükseköğretimi de etkilemiştir.

1984 yılında Birleşik Krallık'daki üniversitelerin durumunu incelemek üzere bu ülkenin Rektörler Komitesi'nce **(Committee of Vice-chancellors and Principals, CVCP) Sir Alex Jarrat'ın** başkanlığında kurulan komite, 1985 yılında yayınladığı, **Jarrat Raporu** olarak bilinen raporunda özetle:

•Üniversitelerin piyasa koşullarına duyarlı olması,

•Rektörün, akademik liderlik niteliğinin yanında, kurumun başlıca icra organı *(chief executive officer)* niteliğini de taşıması,

•Üniversite yönetiminde modern işletmecilik tekniklerinin kullanılması,

•Birim maliyet kavramı ile kaynak kullanım verimliliğine önem verilmesi,

•Üniversitelerin faaliyetlerinin nicel ve nitel performans göstergeleri ile değerlendirilmesi,

gibi önerilerde bulunmuştur.

Jarrat Raporu Birleşik Krallık ve tüm diğer Batı ülkelerindeki üniversite çevrelerinde olumlu ve olumsuz büyük yankılar uyandırmıştır. O kadar ki, önerilen hususlar **"Jarratvari önlemler"** ***(Jarratian measures)*** ve bu raporu izleyen dönem **"Jarrat sonrası"** ***(Post-Jarrat period)*** olarak nitelendirilmiştir.

Seksenli yıllar yükseköğretimin, özellikle üniversitelerin, hükümetler ve toplumlar tarafından "yakın inceleme" altında tutulmaya başlandıkları bir dönemdir. OECD ülkelerindeki üniversitelerin durumunu inceleyen ve 1987 tarih ve "Yakın İnceleme Altındaki Üniversiteler" **(Universities under Scrutiny)** başlıklı raporun girişinde şu ifadelere yer verilmiştir:

"Yükseköğretimin halen içinde bulunduğu kriz sadece kamuoyunun bu kurumların performansına olan güveninin sarsılması değil, belki de yükseköğretim kurumlarının doğası ve değişik türdeki kurumların sistemin bütünü içindeki rol ve işlevlerinin belirlenmesi ile ilgilidir. Bu itibarla, üniversitelerin sistem içindeki özel konumunun yeniden değerlendirilmesi gereklidir."

Bu yıllara gelene kadar, yükseköğretimin finansmanı Birleşik Krallık dahil, tüm Avrupa ülkelerinde devletin asli görevleri arasında mütalaa ediliyordu. Yukarda da belirtildiği gibi, devlet, Kıta Avrupası ülkelerinde, Anglo-Sakson ülkelerinden farklı olarak, yükseköğretimle ilgili süreçleri ayrıntılı kanun, kararname ve yönetmeliklerle düzenliyordu. Özellikle bütçenin harcanması ayrıntılı mevzuata tabiydi. Yükseköğretim esasen devlet tarafından finanse ediliyordu ve İspanya, Fransa ve Hollanda dışında, **reel öğrenim ücreti** ***(tuition fee)*** uygulaması yoktu. İngiltere'de öğrenim ücreti vardı; ancak, bu ücret öğrenciler tarafından değil, öğrencilerin ikamet ettikleri yörenin yerel yönetimince üniversitelere ödeniyordu. Başka bir ifadeyle, yükseköğretim öğrenciler açısından bu ülkede de öğrenim ücretine tabi değildi. Üniversitelerin ihtiyaç duyduğu mali kaynaklar esasen devlet tarafından sağlandığı için, üniversitelerin kendilerinin kaynak yaratmaları beklenmiyordu. Devletin bütçe vasıtasıyla sağladığı katkı, yükseköğretim kurumlarının gelir kaynakları arasında, ülkeden ülkeye %70 ile %90 arasında değişen bir paya sahipti.

Bu durum 1980'li yılların ortalarından itibaren tüm ülkelerde değişmeye başladı. Yükseköğretim artık **kamusal** değil, **yarıkamusal** bir hizmet olarak görülmeye başladı. Reel öğrenim ücreti birçok ülkenin gündemine girdi ve

bazı ülkelerde uygulamaya kondu. Üniversitelerin sahip oldukları her türlü tesis, teçhizat, bilgi birikimi ve insangücünü kullanarak, ihtiyaç duydukları kaynakların bir kısmını kendilerinin yaratması teşvik edilmeye hatta yer yer çeşitli mekanizmalarla zorunlu kılınmaya başladı.

Kısacası, 1985 yılında yayınlanan Jarrat Raporunu izleyen dönemde yükseköğretimin finansmanı, mali verimlilik, kurumların yönetiminde işletmecilik anlayışı ve kurumlar arası rekabet, bunların sosyal adalet ve fırsat eşitliği ile bağdaşırlığı ve özerklik ile akademik hürriyet üzerindeki etkileri, sadece Birleşik Krallık değil, tüm ülkelerin yükseköğretim gündemini oluşturdu.

Birçok üniversite mensubunun tepkisini çekmesine rağmen, yükseköğretimin eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve toplum hizmeti işlevleri itibarı ile, topluma ve pazara sunulan bir hizmet boyutunun da olduğu artık inkar edilmesi mümkün olmayan bir gerçek haline geldi. Üniversitenin sorumluluğu ***(accountability)*** sadece devlete karşı olarak değil, öğrenciler, ebeveynler ve işverenler gibi tüm ilgililere (müşteriler ve paydaşlar, ***stake-holders),*** yani toplum ve pazara karşı olarak tanımlanmaya başladı. Hal böyle olunca, topluma ve pazara sunulan her türlü mal ve hizmette olduğu gibi, yarı kamusal bir hizmet olan **yükseköğretimin kalitesinin de nitel ve nicel performans göstergeleri ile ölçülmesi** ve bu hizmetten yararlananların bu konularda bilgilendirilmesi de gündeme geldi. Tüm ileri ülkelerde bu amaçla çeşitli **performans göstergeleri** geliştirildi, **akademik değerlendirme** ve **kalite kontrol** sistemleri kuruldu.

Birleşik Krallık'da Jarrat Raporu'nun yayınlanmasının ardından, Rektörler Komitesi (CVCP), bu kez **"Academic Standarts in Universities"** başlıklı bir rapor hazırlayarak, üniversitelerin faaliyetlerini bu raporda yer alan ilkelere göre değerlendirmelerini talep etti. Birleşik Krallık'da akademik standartların ülke genelinde tekdüzeliğini sağlama amacıyla eskiden beri uygulanan dış sınavcı ***(external examiner)*** adlı bir uygulama vardı. Buna göre, her üniversite her bir programını değerlendirmek üzere, diğer üniversitelerin o alanda temayüz etmiş öğretim üyeleri arasından bir komisyon seçmekteydi. CVCP'nin 1986'da yayınladığı sözkonusu raporda özellikle bu uygulama üzerinde durulmuş ve üniversitelerin bu uygulamaya ek olarak, kendi içlerinde oluşturacakları bir merkezi komite marifetiyle programlarını sürekli olarak değerlendirmesi talep edilmiştir.

CVCP 1991'de çok daha köklü bir uygulamaya geçerek, kendi bünyesi içinde **Akademik Denetleme Birimi *(Academic Audit Unit)*** oluşturdu ve bu birim vasıtasıyla üniversitelerin kendi içlerinde oluşturdukları akademik değerlendirme ve kalite kontrol mekanizmalarını denetlemeye başladı. Böylece, Birleşik Krallık'taki üniversiteler yaklaşık 800 yıllık geçmişlerinde ilk kez dışarıdan gelen bir talep üzerine akademik değerlendirmeye tabi tutulmaya başladı. Söz konusu birimin hazırladığı raporların kamuoyuna duyurulmasıyla bu ülkedeki üniversitelerin özerklik şemsiyesi altındaki performansları da kamuoyu önünde sınanmaya ve denetlenmeye başladı.

Birleşik Krallık'ta 1988'de çıkarılan Eğitim Reformu Kanunu ile ***(Education Reform Act 1988)*** University Grants Committee yerine, bu kez doğrudan Eğitim ve İstihdam Bakanlığı'na ***(Department for Education and Employment)*** bağlı, üniversitelere ayrılan kamu kaynaklarını üniversiteler arasında dağıtmak üzere Üniversite Ödenekleri Konseyi ***(Universities Funding Council, UFC)*** ve üniversite dışı yükseköğretim kurumlarına ayrılan kamu kaynaklarını bu tür kurumlar arasında dağıtmak üzere ***Polytechnics and Colleges Funding Council (PCFC)*** adıyla, yine doğrudan bakanlığa bağlı ikinci bir konsey kuruldu. Bu konseylere, kurumlara kaynak tahsis ederken, ilgili yükseköğretim kurumu ile yapılan tahsisin amacına uygun sözleşme yapma yetkisi verildi. Böylece, bu ülkede **sözleşmeye dayalı özerklik *(contractual autonomy)*** dönemi başladı. UFC'nin genel sekreterliğine getirilen ünlü matematikçi **Sir Peter Swinnerton-Dyer,** bu göreve gelişinden kısa bir süre sonra ülkedeki üniversitelerin araştırma faaliyetlerini değerlendirmeye ***(research assessment exercise)*** aldı. Üniversite ve alan bazında, o alandaki bilimsel yayınları ile temayüz etmiş bilim insanlarından oluşan alan komiteleri vasıtasıyla yürütülen bu çalışmalarda her bir üniversitenin faaliyet gösterdiği her bir alandaki araştırma faaliyetleri, bilimsel yayın sayısı, bu yayınlara yapılan atıflar, lisansüstü öğrenci sayısı, mezun sayısı, alınan patentler ve dışarıdan sağlanan araştırma fonlarının miktarları gibi, nicel **performans göstergeleri** kullanılarak değerlendirildi. Üniversitelere her bir alanda not verildi ve üniversiteler bu nota göre alanlar itibarı ile sıralanarak, sonuçlar kamuoyuna duyuruldu.

1992'de çıkarılan **Further and Higher Education Act** adlı kanunla politeknikler üniversitelere dönüştürüldü. Bu meyanda, UFC ve PCFC lağvedilerek, bunların yerine, İngiltere, Galler ve İskoçya için ayrı ayrı yükseköğretim fonlar konseyleri (***Higher Education Funding Council for England, HEFCE, Higher Education Funding Council for Wales, HEFW*** ve ***Scottish Higher Education Funding Council, SHEFC)*** ile bunların üniversite dışı yükseköğretim kurumları ***(further education institutions)*** için muadilleri olan ***Furher Education Funding Council for England (FEFCE)*** ve ***Further Education Funding Council for Wales (FEFCW)*** kuruldu. Öğretmen yetiştirmenin ülkenin geleceği açısından taşıdığı önemden dolayı, öğretmen yetiştirmeye tahsis edilen kamu kaynaklarını bu alanda faaliyet gösteren yükseköğretim kurumları arasında dağıtmak üzere, İngiltere'de 1996'da HEFCE'a bağlı olarak **Öğretmen Yetiştirme Ajansı *(Teacher Training Agency, TTA)*** kuruldu.

Bu konseylere, yükseköğretime tahsis edilen kamu kaynaklarının kurumlar arasında dağıtımında kullanılmak üzere çeşitli kriterler ***(formula funding)*** geliştirip bu amaçla kullanma yetkisi tanınmasının yanında, yükseköğretim kurumlarının **eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerininin kalitesini değerlendirme *(quality assessment)*** ve bu değerlendirmenin sonuçlarını kaynak tahsisinde bir gösterge olarak kullanma yetkisi de verildi. **Böylece, yükseköğretim kurumlarının ürünlerinin (mezunlar ve araştırmaların sonuçları) kalitesi ile kaynak tahsisi doğrudan ilişkilendirilmiş oldu.**

Bu meyanda, CVCP daha önce kurmuş olduğu Akademik Denetleme Birimi'nin faaliyet alanını genişletti ve bu birim reorganize edildi. Bu birim yerine, yükseköğretim kurumlarının kendi akademik faaliyetlerinin kalitesini ve standartlara uygunluğunu denetleme ve değerlendirme amacıyla kendi içlerinde oluşturdukları mekanizmalar ve kullandıkları yöntemlerin sürekli olarak denetlenip incelenmesi ***(quality audit)*** ile görevli, **Yükseköğretim Kalite Konseyi *(Higher Education Quality Council, HEQC)*** kuruldu. Kalite değerlendirme ***(quality assessment)*** ve kalite denetimi ***(quality audit)*** işlevleri 1996'da birleştirilerek, bu alanlardaki görev ve yetkiler **Yükseköğretim Kalite Teminat Ajansına *(Quality Assurance Agency for Higher Education, QAA)*** devredildi ve bu kurum Birleşik Krallık düzeyinde yetkili kılındı.

ABD Anayasasına göre, eyaletler ile yerel yönetimler eğitimden birinci derecede sorumludur. Federal hükümetin sorumluluğu ise ikinci derecededir. İlk ve orta öğretim kademelerinin finansmanının sağlanmasının yanında, eyalet hükümetleri ve yerel yönetimler ilk iki öğretim kademesinin standartlarını, müfredat programlarının ana ilkeleri ile içeriklerini ve öğretmenlerde aranacak nitelikleri doğrudan tespit ederler. Yükseköğretim kademesinde ise, eyalet meclisleri yükseköğretim kurumlarının kuruluş kanunlarını kabul eder ve bu kurumlara her yıl kamu kaynaklarından yapılacak yardımları karara bağlar. Başka bir ifade ile, eyalet hükümetleri ile yerel yönetimlerin ABD yükseköğretim kurumları üzerindeki yetkileri, ilk ve orta öğretim kademelerinde olduğu gibi, doğrudan değil, dolaylıdır.

ABD yükseköğretim kurumlarının finansmanı, eyalet hükümetlerinin her yıl kabul ettiği bütçe ile yaptığı doğrudan katkılar, federal hükümetin Ar-Ge faaliyetleri ile tesis ve teçhizat altyapısının geliştirilmesi için yaptığı doğrudan katkılar ile oluşturduğu çeşitli programlar ***(Pell Grants, Supplemental Opportunity Grants, College Work-Study, Perkins Loans, Stafford Loans, Plus Loans, Supplemental Loans for Students)*** çerçevesinde öğrencilere sağlanan burslar ve krediler vasıtasıyla yaptığı dolaylı katkılar, öğrenim ücretleri, vakfiye gelirleri ve çeşitli bağış ve yardımlardan sağlanır. Bir önceki bölümde sözü edilen 1963, 1965 ve 1972 yıllarında çıkarılan bütçe kanunları ile federal hükümetin yükseköğretim kurumlarının tesis ve teçhizat altyapılarının geliştirilmesi için yaptığı doğrudan katkıları o eyaletteki yükseköğretim kurumları arasında dağıtmak üzere, her eyalette bu amaçla bir **ara kuruluş** kurulması zorunlu hale getirilmiştir. Bunların ayrıntıları aşağıda ABD ile ilgili bölümde ele alınmıştır. ABD'nde eyalet düzeyindeki bu tür ara kuruluşların büyük bölümü ile Birleşik Krallık'taki yukarıda sözü edilen ara kuruluşlar arasında yetkileri itibarı ile benzerlikler vardır. Gerek Birleşik Krallık, gerekse ABD'ndeki ülke, bölge veya eyalet düzeyindeki ara kuruluşlar, Kıta Avrupası ülkelerindeki eğitim bakanlıklarının aksine, yükseköğretim kurumlarının iç işleyişleri ile müfredat programlarını düzenlemezler. ABD'ndeki bu tür ara kuruluşların yetkileri esasen kamu kurumlarının öğrenci sayısına göre büyüklüklerini ve her yıl alınacak öğrenci sayıları ile öğrenim ücretlerini belirlemek ve kurumların açılmasını önerdikleri yeni akademik birim ve programlara ilişkin hususları karara bağlamaktır.

Yine bir önceki bölümde sözü edilmiş olan, 1944'de çıkarılan Savaştan Dönen Askerlere Uyum Kazandırma Kanunu ***(G.I.Bill of Rights)*** ile yükseköğrenim görmek isteyen terhis edilmiş askerlerin bu kanunla sağlanan haklardan yararlanabilmeleri için, **akredite** edilmiş yükseköğretim kurumlarına kayıtlı olmaları zorunlu kılınmıştır. Böylece, 20. yüzyıl başlarında ABD'nde başlayan akreditasyon, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkede giderek yaygınlaşmıştır. Ancak, akreditasyonun kurumsal yapıları ABD'nde federal veya eyalet yapılarının tamamen dışında oluşmuştur. ABD, bu bakımdan Birleşik Krallık'tan da farklıdır.

Altı çizilmesi gereken husus, akreditasyonun ABD'nde hükümet organlarınca yapılacak kalite denetimine alternatif oluşturmasıdır. Akredite olmak, bir kurumun veya bir kurumca yürütülen bir programın yetkili bir akreditasyon kuruluşunca o alan için belirlenmiş olan eğitsel kalite standartlarını sağlamış veya aşmış olması demektir. ABD'nde **kurumsal** ve **uzmanlık alanı** ***(specialized accreditation)*** olmak üzere iki tür akreditasyon vardır.

Uzmanlık alanı akreditasyonu o alandaki uzmanlık veya meslek kuruluşlarınca yürütülür. Bunun anlamı, bir mesleki alandaki dereceye yönelik eğitim programlarında o alan için ilgili kuruluş tarafından tespit edilmiş olan standartların sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesidir. Bu tür akreditasyon, örneğin mühendislik programları için Mühendislik ve Teknoloji Akreditasyon Kurulu ***(Accreditation Board for Engineering and Technology),*** öğretmen yetiştirilen programlar için Öğretmen Yetiştirme Milli Akreditasyon Konseyi ***(National Council for the Accreditation of Teacher Education)*** ve işletme programları için eski adıyla Amerikan İşletmecilik Okulları Kurulu ***(American Assembly of Collegiate Schools of Business),*** yeni adıyla Uluslararası İşletme Eğitimi Derneği ***(International Association of Management Education)*** gibi, o alana özgü kuruluşlar tarafından yürütülür. Bu tür uzmanlık alanı akreditasyon kuruluşları, meslek icra etme ehliyeti veren meslek odalarından farklıdır. Bunların yaptığı akreditasyonun amacı, kamu veya özel işveren kurum ve kuruluşlarına, çeşitli yükseköğretim kurumlarında o alanda yürütülen eğitim-öğretim programlarının kalitesi hakkında bilgi vermektedir. Bu tür kuruluşlar daha ziyade kendi alanlarındaki müfredat programlarının asgari müşterek ve standartlarını tespit ederler. Halen ABD'nde bu tür akreditasyon kuruluşunun sayısı 40 civarındadır.

ABD'nde, özellikle tıp, dişçilik, eczacılık, veterinerlik, hukuk, mühendislik ve mimarlık alanlarındaki diploma ve dereceler, o alanda meslek icra etmek için doğrudan yeterli değildir. Bu tür mesleki alanlarda meslek icra etme ehliyeti, o alandaki meslek kuruluşunca yapılan sınavlar sonunda alınır. Özellikle sağlık ve hukuk alanlarında Amerikan Tıp Derneği ***(American Medical Association, AMA)*** ve baroların mesleki ehliyet sınavları, yükseköğretim kurumlarının müfredat programları üzerinde çok önemli bir kalite denetim mekanizmasıdır. Tababet mesleğini icra yetkisi için bir eyaletteki sınav sonucunda alınan ehliyet, başka bir eyalette geçerli değildir. Baroya kayıt her eyalette sınavladır. Keza muhasebecilik ***(chartered accountant),*** mühendislik ***(professional engineer)*** gibi alanlarda da bu tür

sınavlardan geçilmeden meslek odalarına kaydolunamaz, hatta meslek icra edilemez. Bu tür meslek odalarının bazıları da kendi alanlarındaki yükseköğretim programlarını periyodik olarak akredite eder. Meslek odalarının kendi alanlarında temayüz etmiş bilim insanlarından oluşan, çok ciddi çalışmalar yapan bilimsel ve eğitsel komiteleri vardır. Bunların bazılarının yayınladığı bilimsel dergiler dünyanın en saygın bilimsel dergileri arasındadır.

Kurumsal akreditasyonun odağı ise, bir bütün olarak kurumdur. Bu tür akreditasyonda dikkate alınan hususlar şunlardır:

•Kurumun kendince tanımlanan bir amaç ve misyonunun bulunup bulunmadığı,

• Bu amaç ve misyona uygun mali kaynaklara sahip olup olmadığı,

•Kurumun kendi tespit ettiği amaç ve misyona uygun bir şekilde faaliyet gösterip göstermediği,

•Kurumun amaç ve misyonuna uygun faaliyetlerinin sürdürülebilirliği.

Başka bir ifadeyle, kurumsal akreditasyon, uzmanlık alanı akreditasyonunun aksine, mutlak değerlere bağlı değildir. Kurumsal akreditasyon 1949'dan bu yana, 6 coğrafi bölgede ***(Middle States, New England, Northwest, North Central, Southern, Western)*** örgütlenmiş 6 dernek vasıtasıyla yürütülmektedir. Bu dernekler ilgili bölgedeki yükseköğretim kurumlarının gönüllü olarak oluşturduğu hükümet dışı örgüt ***(non-governmental organization, NGO)*** niteliğindeki kuruluşlardır. Her bir derneğin, akredite olmuş yükseköğretim kurumlarının mensupları arasından seçilen bir yönetim kurulu vardır.

Bu derneklerce yapılan akreditasyonun ağırlığı, her bir kurumun kendince hazırlanan, kendi kendini değerlendirme ***(self-study)*** raporudur. Bu raporda kurum kendini, amaç ve misyon, gelişme planı ve değerlendirme, sevk ve idare sisteminin etkinliği, eğitim-öğretim programlarının içerik ve niteliği, toplum hizmetleri, araştırma ve yayın faaliyetleri, öğretim üyelerinin nitelikleri, öğrenci hizmetleri, kütüphane, dokümantasyon ve bilgi işlem altyapısı, tesis ve teçhizat, mali kaynaklar ve etik uygulamalar açılarından ayrıntılı olarak değerlendirir ve bu raporu bağlı olduğu derneğe sunar. Dernek bu raporu yaklaşık olarak 18 ay süreyle inceler ve oluşturduğu bir grup öğretim üyesi bu süre sonunda kurumu yerinde denetler. Bu grubun verdiği rapora göre, kurum akredite edilir veya edilmez. Bu tür ayrıntılı denetim yaklaşık olarak 10 yılda bir yapılır. Ancak, her kurum bu süre zarfında belirli aralıklarla kendi kendini değerlendirme raporu hazırlayarak bağlı olduğu derneğe göndermekle yükümlüdür.

Kurumsal akreditasyon zorunlu değildir. Ancak, bu şekilde akredite olmayan kurumlara kayıtlı öğrenciler federal hükümetin finanse ettiği burs ve kredi programlarından yararlanamadığı gibi, kurumun kendisi de federal veya eyalet hükümetinin finanse ettiği Ar-Ge programları ile tesis ve teçhizat altyapısını geliştirme programlarından kaynak alamaz. Akredite olmamış bir

yükseköğretim kurumundan alınan derslerin kredileri başka bir yükseköğretim kurumunda geçerli değildir. Bu tür kurumların mezunlarının iş bulma şansı yok denecek kadar azdır. ABD'ndeki yükseköğretim kurumlarının %95'i bu nedenlerden dolayı gönüllü olarak kurumsal akreditasyon programlarına katılmaktadır.

1975'e gelene kadar uzmanlık alanı akreditasyonu yapan kuruluşlar ***American Commission on Accreditation (ACA)***, kurumsal akreditasyon yapan 6 bölgesel kuruluş ise ***Federation of Regional Accreditation Commissions of Higher Education (FRACHE)*** adlı iki üst kuruluş halinde örgütlenmişlerdi. Bunlar 1975'te ***Council on Post-Secondary Accreditation (COPA)*** adlı tek bir üst kuruluşun çatısı altında birleşti.

Ancak, 1980'li yılların ortalarından itibaren yükseköğretim kurumlarının gönüllü olarak katıldıkları uzmanlık alanı ve kurumsal akreditasyon programları kamuoyu ve hükümetler tarafından yeterli görülmemeye başladı. Reagan döneminde federal hükümetin katkısı azaltılarak, finansman yükü eyaletlere kaydırılmaya başladı. Bu nedenle, maliyet verimliliği ***(cost-effectiveness)***, istihdam pazarına uygunluk ***(relevance)*** ve rekabet gibi kavramlar öne çıktı ve topluma karşı sorumlu kılınma ve hesap verme ***(accountability)*** yeni boyutlar kazandı. Eyalet valilerince 1986'da yayımlanan, Lisans ve Lisans Öncesi Yükseköğretimde Devletin Rolünün Dönüşümü ***(Transforming the State Role in Undergraduate Education)*** ve Sonuç Alma zamanı ***(A Time for Results)*** başlıklı raporlarda, o zamana kadar yürütülen akreditasyonun artık yetersiz kalmaya başladığı vurgulandı. Başkan Bush döneminde 1991'de yayımlanan 2000 Yılının Hedefleri ***(Goals 2000)*** başlıklı raporda eğitim sisteminin ülkenin küresel rekabet gücünü belirleyen başlıca unsurlardan biri olduğunun altı çizildi, her eyaletin milli hedeflere ulaşmada kendine özgü yollar izleyebileceği, ancak bunların sonuçlarının federal düzeyde izleneceği karara bağlandı. Böylece, akademik değerlendirme ***(academic evaluation and assessment)*** ve kalite kontrolu ***(quality control)*** yükseköğretim kurumlarının sevk ve idaresinin temel konusu haline geldi.

Hangi kuruluşların akreditasyon yapmaya yetkili olduğu, yukarıda sözü edilen COPA adlı üst kuruluş tarafından belirleniyordu. 1992 yılında çıkarılan ***Reauthorization of the Higher Education Act*** adlı federal kanunla kurumsal akreditasyonun standartları belirlendi. Buna göre, kurumsal akreditasyon halen 12 standart kategoride değerlendirme içermektedir. Bu standart katagorilerde, geleneksel akademik göstergelere ek olarak, öğrencilerin kaç yılda mezun oldukları, başarısızlık oranları, mezunların kendi alanlarında iş bulma oranları, öğrencilerin memnun veya şikayetçi olduğu konuların belirlenmesi ve öğrencilerin aldıkları kredileri geri ödeme oranları gibi ekonomik göstergelere yer verildi. Bunun yanında, bölgesel akreditasyon kuruluşlarını denetleme ve bunların izlediği usul ve esasları onaylama yetkisi Federal Eğitim Bakanlığı'na ***(Department of Education)***, yükseköğretim kurumlarında açılacak yeni program ve birimleri onaylama yetkisi ise eyalet

düzeyindeki ara kuruluşlara verildi. Ayrıca, öğrencilerin aldıkları kredileri geri ödeme oranlarını sürekli izlemek üzere, her eyalette özel bir birim kurulması (***State Post-Secondary Review Entity, SPRE***) zorunlu kılındı. Bu birime, geri ödeme oranı düşük olan kurumları ayrıca denetleme yetkisi verildi.

COPA'nın kurumsal akreditasyon işlevi artık fiilen sona erdiğinden, bu kuruluş 1994'de lağvedildi. Uzmanlık alanı akreditasyon kuruluşlarının faaliyetlerini ülke düzeyinde koordine etmek üzere, aynı yıl ***Commission on Recognition of Post-Secondary Education*** adlı üst kuruluş kuruldu.

Böylece, 1990'lı yıllarda, Birleşik Krallık'ta dış sınavcı ***(external examiner)***, ABD'nde ise uzmanlık alanı akreditasyonu ***(specialized accreditation)*** ve kurumsal akreditasyon ***(institutional accreditation)*** gibi, gönüllü olarak katılınan ve daha önceleri esasen yükseköğretim kurumlarınca yürütülen akademik değerlendirme ve kalite kontrolunda devletin ağırlığı önemli ölçüde arttı.

Kısacası, Reagan ve Thatcher ile başlayan serbest pazar yönelimleri, 1990'lı yıllarda Birleşik Krallık ve ABD'nde kurumsal yapılar kazanmış ve bu ülkelerden tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yönelimleri şu şeklide özetlemek mümkündür:

* Reel öğrenim ücreti ***(tuition fee)*** uygulaması,
* Kaynakların çeşitlendirilmesi ***(resource diversification)***,
* Maliyet verimliliği ***(cost-effectiveness)*** ve işletmecilik ***(management)***,
* Akademik değerlendirme, kalite kontrolu ve akreditasyon,
* Özel yükseköğretim kurumlarının yaygınlaşması.

Bu gelişmeler Kıta Avrupası ülkeleri, Avustralya ve Japonya'ya, aynı felsefi temeller üzerinde, ancak değişik şekillerde ve değişik oranlarda yansımıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 19. yüzyıl başı ile 1980'li yılların ortaları arasında geçen dönem, yükseköğretimin kurumsal sevk ve idaresi ile kurumsal yapılarının şekillendiği dönemdir. Devlet bu dönemde, Kıta Avrupası ülkelerinde **düzenleyici *(regulatory state)*** bir rol üstlenmiş, yükseköğretimde akademik oligarşi ile devlet bürokrasisi arasında dengeye dayalı, **bürokratik bir düzen *(bureaucratic revolution)*** kurmuştur. Ancak, serbest pazar yönelimlerinin artmasına paralel olarak, Kıta Avrupası ülkelerinde de devletin yükseköğretimdeki rolü, süreçleri düzenlemekten, kurumların girdi ve çıktılarını değerlendirerek, bunlara göre kaynak tahsis eden ***(evaluative state)*** bir şekle dönüşmüştür. Bu değişikliğe paralel olarak, özellikle ABD ve bir ölçüde de Birleşik Krallık'ta eskiden beri varolan girişimcilik ***(entrepreneurship)*** ve işletmecilik ***(management)***, Kıta Avrupası ülkelerinin yükseköğretim kurumlarına da yeni kavramlar olarak girmeye başlamıştır ***(managerial revolution).***

Düzenleyici devletten, değerlendirici devlete dönüşümü, Kıta Avrupası ülkeleri bakımından şu şekilde özetlemek mümkündür.

DÜZENLEYİCİ DEVLET *(Regulatory State)*	DEĞERLENDİRİCİ DEVLET *(Evaluative State)*
SEVK VE İDARE *(Governance)*	
• Ayrıntılı kanun ve yönetmelikler	Amaçlar ve hedefler
• Merkezde karar	Kurumda kararlar
• Sembolik rektör	Güçlü rektör
• Sadece öğretim üyeleri	Tüm ilgililer ve paydaşlar
KAYNAK TAHSİSİ *(Resource Allocation)*	
• Ayrıntılı bütçe	Torba bütçe
• Fakültelere tahsis	Kuruma tahsis
• Bir önceki yıla göre veya girdilere bağlı	Girdi ve çıktılara bağlı
KURUMSAL YAPI	
• Devlet Kurumu	Devlet kurumlarının yanında özel kurumlar
• Rekabet yok	Ülke ve dünya ölçeğinde rekabet
• Kaynakların çoğu kamusal	Kaynak yaratmanın teşviki
• Öğrenim ücretsiz	Reel öğrenim ücreti
• Bürokratik ve oligarşik	Girişimci ve toplum ve pazara duyarlı

Jarrat Raporu'ndan bu yana geçen onbeş yıl içinde akademik değerlendirme, kalite kontrolu ve akreditasyon tüm ülkelerde yükseköğretimin gündemine girmiştir. Birçok ülkede bu amaçlarla yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş ve yöntemler geliştirilmiş, ABD ve Birleşik Krallık gibi bazı ülkelerde üniversiteler eğitim ve araştırma faaliyetlerine göre değerlendirilerek sıralanmış, bu sıralamaların periyodik olarak kamuoyuna duyurulması rutin hale gelmiş ve nihayet bir çok ülkede kaynak tahsisi performans göstergeleri ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Özellikle araştırma fonlarının tahsisi neredeyse tamamen kurumların ve öğretim üyelerinin münferit performanslarına endekslenmiştir.

Küreselleşen dünyamızda bu tür değerlendirme ve akreditasyonun uluslararası boyutlar kazanması muhtemel bir gelişmedir. Zira, işgücünün uluslararası hareketliliği artmış, ulusal düzeydeki şirketlerin transnasyonalleşmesi

sonucunda üretim ve Ar-Ge faaliyetleri bir ülke yerine, birbirini tamamlayan parçalar halinde, birden çok ülkede yapılmaya başlanmıştır.

Düzenleyici devlet ve oligarşik-bürokratik kurumsal yapıdan, değerlendirici devlet ve girişimci- işletmeci yapıya geçiş, 1990'lı yıllarda tüm ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin sevk ve idaresini köklü bir şekilde değiştirmeye başlamıştır. Sevk ve idare ***(governance)***, yükseköğretimle ilgili tüm yasal düzenlemeler, bunlara bağlı kararnameler ve bakanlık tebliğleri, finansman, bütçe ve mali denetim mekanizmaları, kurumların iç işleyişleri, rektörün ve diğer yöneticilerin belirlenmesine ilişkin usul ve esaslar, üniversite mensubu olmayan kişilerin yönetimdeki ağırlıkları, akademik değerlendirme, akreditasyon ve kalite kontrol mekanizmaları gibi, bir çok unsurdan oluşan bir bütündür. Bunların herbiri üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılabilir ve karşılaştırmalara dayalı, kapsamlı raporlar yazılabilir. **Ülkemizdeki tartışmalar, maalesef, sadece rektörün seçim ve atamasına indirgenmiş olduğu için, bu çalışmada daha ziyade bu konu üzerinde durulmuştur. Ancak, halen Türk yükseköğretiminin en önemli sorununun aslında finansman ve bütçe sisteminden kaynaklandığı göz önüne alınarak, rektörün seçim ve atamasına geçmeden önce, bu konu anahatları ile ele alınmıştır.**

II.2 FİNANSMAN VE BÜTÇE SİSTEMLERİ

II.2.1 EĞİTİM YATIRIMLARININ GETİRİLERİ VE ÖĞRENİM ÜCRETLERİ

Adam Smith işgücünün **"beceri, maharet ve muhakeme yeteneğini"** 1776'da **"Milletlerin Zenginliği"**ni belirleyen önemli unsurlardan biri olarak belirtmiş ve bu suretle eğitimin ekonomi ile ilişkisini çok önce dile getirmiştir. Ne var ki, eğitimin ekonomik açıdan ele alınması nispeten yeni bir yaklaşımdır. **Theodore Schultz**'un 1961'de **"Kişilerin mali olanaklarını eğitimleri için harcamaları bir tür yatırım kararıdır"** şeklinde ifade ettiği ve eğitimle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirttiği insangücü sermayesi kuramı ***(human capital theory)*** bu tür yaklaşımın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Buna göre, eğitim amacıyla yapılan yatırımların getirisi veya geri dönüşü ***(rate of return)*** vardır. Eğitime yapılan yatırım bu bakımdan herhangi bir diğer yatırımdan farklı değildir. Eğitim yatırımının getirisi, bu yatırımdan dolayı değişik zamanlarda elde edilen kazanç ve meydana gelen maliyetlerin toplamının toplam yatırım miktarının yıllık yüzdesi olarak ifade edilmesidir. Örneğin, eğitim yatırımının %10 olması demek, yapılan yatırım miktarı söz gelimi 100 TL ise, bu yatırımdan dolayı her yıl 10 TL net kazanç elde edilecek demektir.

Eğitim için iki tür yatırım yapılmaktadır.Bunlardan birincisi, eğitimi gören kişinin veya ebeveyninin yaptığı harcamalardır. Bazı ülkelerde öğrenci ve ebeveynlerin yaptığı harcamalara ilişkin değerler Tablo 9'da gösterilmiştir. Bu harcamalar, eğer varsa öğrenim ücreti ve doğrudan eğitim için yapılan harcamalar ile öğrencinin eğitimi süresince, bir alt düzeyde eğitim görmüş bir

TABLO 9
ÖĞRENCİ VE EBEVEYNLER TARAFINDAN YAPILAN YILLIK YÜKSEKÖĞRETİM HARCAMALARININ BAZI ÜLKELERDEKİ MİKTARLARI
(1997-1998, ABD $)

ÜLKE	KAMU KURUMU				ÖZEL KURUM			
	ÖĞR. ÜCRETİ VE DİĞER	BESLENME VE BARINMA	DİĞER GİDERLER	TOPLAM HARCAMA	ÖĞR. ÜCRETİ VE DİĞER ÜCRETLER	BESLENME VE BARINMA	DİĞER GİDERLER	TOPLAM HARCAMA
ABD	4.000	5.650	2.350	**12.000**	20.000	6.600	2.400	**29.000**
KANADA	2.668	3.750	3.467	**11.965**				
ÇİN	442	973	530	**1.945**	885	973	884	**2.742**
MEKSİKA	16	1.775	380	**2.171**	4.218	2.715	880	**7.813**
KENYA	316	790	540	**1.646**	2.236	1.184	618	**4.038**
NAMİBİYA	884	1.301	334	**2.519**				
MALEZYA	3.515	2.000	1.500	**7.015**	4.325	3.100	1.500	**8.925**
ALMANYA	190	2.760	1.840	**4.790**				
BİRLEŞİK KRALLIK	1.500	5.500	1.500	**8.500**				

Kaynak: Johnstone, B., and Shroff-Mekta, P., "Higher Education Finance and Accessibility: An International Comparative Examination of Tuition and Financial Assistance Policies", Center of Comparative and Global Studies in Education, University at Buffalo, SUNY, February, 2000.

kişi olarak bir işte çalışmadığından dolayı feragat ettiği ücretlerdir. Bu yatırımdan dolayı kişinin elde ettiği kazanç ise, bir üst düzeyde eğitim gördüğünden dolayı alacağı ücretle, eğitimi bir alt düzeyde kalmış olsaydı alacağı ücret arasındaki farktır. Eğitimin **kişisel getirisi** olarak tanımlanan bu hesaplamada söz konusu olan ücretler, vergiler düşüldükten sonra ele geçen net ücretlerdir.

Eğitim için yapılan kişisel harcamalar yanında, kamu kaynaklarından yapılan harcamalar da vardır. Dolayısıyla, eğitimin **toplumsal getirisi** eğitim kademelerine göre alınan brüt, yani vergiler düşülmeden önceki ücretlerin, o kişinin eğitim görmesi için kendisinin yaptığı ve kamu kaynaklarından yapılan harcamaların toplamına olan oranının zaman içindeki yıllık yüzde olarak ifadesidir.

Daha basit bir ifadeyle, kişisel getiri, bir üst kademede eğitim görmüş kişinin bundan dolayı elde edeceği net ek gelirin, kendisinin bu amaçla yaptığı toplam net harcamalara oranıdır. Toplumsal getiri ise, kişinin bir üst kademede eğitim görmesinden dolayı yaratılan katma değerin, bu amaçla kişinin yaptığı ve kamu kaynaklarından yapılan harcamaların toplamına olan oranıdır.

Dünya Bankası'nca 58 ülkede yapılan araştırmanın sonuçları, eğitimin kişisel ve toplumsal getirilerinin çeşitli ülke grupları arasında eğitim kademeleri itibarı ile dağılımının Tablo 10'daki gibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tablo 11'de görüldüğü gibi, eğitimin kademesi yükseldikçe toplumsal getiri azalmaktadır. Ayrıca, her ülke grubu için her kademedeki kişisel getirinin toplumsal getiriden daha yüksek olduğu ve kişisel getiri lehindeki en büyük farkın yükseköğretim kademesinde bulunduğu görülmektedir.

Yine Dünya Bankası'nca çeşitli ülkeler için yapılmış olan yükseköğretim kişisel ve toplumsal getirileri üzerindeki hesapların sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 10 ve Tablo 11'de verilen değerlerden şu sonuçlara varmak mümkündür:

•Ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi azaldıkça yükseköğretimin gerek kişisel, gerekse toplumsal getirisi artmaktadır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, az gelişmiş ülkelerde yetişmiş insan gücü sermayesi, fiziksel sermayeye göre daha kıttır. İkincisi ise, dünya genelinde, düşük gelir grubu ülkelerden yüksek gelir grubu ülkelere, yükseköğretim için yapılan yatırımların miktarı arttıkça, yatırımın getirisi azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, "azalan getiriler ilkesi" kendini göstermektedir.

•Her üç ülke grubunda da yükseköğretimin toplumsal getirisi, kişisel getiriye kıyasla belirgin bir şekilde düşüktür. Bunun nedeni, kamu kaynaklarından yükseköğretime yapılan sübvansiyonlardır.

TABLO 10
YÜKSEKÖĞRETİMİN GETİRİLERİ (1988)

ÜLKE	GETİRİ, %	
	KİŞİSEL	TOPLUMSAL
DÜŞÜK GELİR GRUBU		
BOTSWANA	38.0	15.0
GANA	37.0	16.5
LESOTO	36.5	10.2
MALAWİ	46.6	11.5
NİJERYA	34.0	17.0
SOMALİ	33.2	19.9
ORTA GELİR GRUBU		
İSPANYA	15.5	12.8
HONG KONG	25.2	12.4
SİNGAPUR	25.4	14.1
TAYVAN	18.4	15.0
KOLOMBİYA	24.9	18.4
VENEZUELA	15.6	8.7
YÜKSEK GELİR GRUBU		
BELÇİKA	8.7	6.7
DANİMARKA	10.0	7.8
BİRLEŞİK KRALLIK	27.5	8.0
JAPONYA	8.3	5.7
HOLLANDA	10.4	5.5
NORVEÇ	7.7	7.5
İSVEÇ	10.3	9.2

Kaynak: Clark, B.R., and Neave, G.R., (Ed.), " The Encyclopedia of Higher Education", Vol.2, P. 1002, Pengamon Press, (1992).

TABLO 11
EĞİTİMİN KİŞİSEL VE TOPLUMSAL GETİRİLERİNİN ÇEŞİTLİ ÜLKE GRUPLARI ARASINDA EĞİTİM KADEMELERİNE GÖRE DAĞILIMI, %

ÜLKE GRUBU	TOPLUMSAL GETİRİ			KİŞİSEL GETİRİ		
	İlköğretim	Ortaöğetim	Yükseköğretim	İlköğretim	Ortaöğetim	Yükseköğretim
AFRİKA	26	17	13	45	26	32
ASYA	27	15	13	31	15	18
LATİN AMERİKA	26	18	16	32	23	23
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	27	16	13	29	19	24
ORTA GELİŞMİŞ ÜLKELER	16	14	10	17	13	13
SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELER	-	10	9	-	14	12

Kaynak: Tilale, J.B.G., "Education and its Relation to Economic Growth, Poverty and Income Distribution Part Evidence and Further Analysis", The World Bank Discussion Paper No. 6, Washington, D.C., (1989).

•Yüksek gelir grubu ülkelerden düşük gelir grubu ülkelere gittikçe, kişisel getiri ile toplumsal getiri arasındaki fark belirgin bir şekilde artmaktadır. Başka bir ifadeyle, yükseköğretim için kamu kaynaklarından yapılan harcamalar, düşük gelir grubu ülkelerde yapılan kişisel harcamalara kıyasla daha yüksektir.

•Yükseköğretimin toplumsal getirisi yüksek gelir grubu ülkelerdeki banka ve devlet tahvili gibi alternatif yatırım araçlarının getirilerine yaklaşık olarak eşittir. Başka bir ifadeyle, insangücüne yapılan yatırım ile fiziksel sermaye yatırımlarının getirileri sanayileşmiş, ileri ülkelerde eşitlenmiştir.

Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir konu, kamu kaynaklarından yükseköğretime yapılan sübvansiyonların bir ülkedeki çeşitli gelir grupları arasında ne şekilde dağıldığıdır. Dünya Bankası'nca bu konuda 2 Asya ve 2 Latin Amerika ülkesinde yapılan araştırmaların sonuçları aşağıda gösterilmiştir (%) :

	GELİR GRUBU		
ÜLKE	**ALT**	**ORTA**	**YÜKSEK**
Şili	15	24	61
Kolombiya	6	34	60
Endonezya	7	10	83
Malezya	10	38	52

Açıkça görüldüğü gibi, kamu kaynaklarından yükseköğretime yapılan sübvansiyonların büyük bölümü toplumun üst gelir gruplarına gitmektedir. Örneğin, Endonezya gibi nispeten fakir bir ülkede kamu kaynaklarından yükseköğretime yapılan her 100 birim sübvansiyonun 83 biriminin bu ülkedeki yüksek gelir grubu ailenin çocuklarına gittiği görülmektedir. Ayrıca, yaygın ve derinlemesine bir incelemeye dayanmasa da, yukarıda verilen değerler, Malezya'dan Endonezya'ya, ülke fakirleştikçe yüksek gelir gruplarının devlet sübvansiyonundan yararlanma oranının arttığını göstermektedir.

Yukarıda verilen değerlerle Tablo 10 ve Tablo 11'deki bulgular bir araya getirildiğinde, yükseköğretimin giderlerinin tamamen kamu kaynaklarından karşılanmasının toplumların alt gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına kaynak aktaran bir mekanizma oluşturduğu ve bu nedenle sosyal adalet ve fırsat eşitliğine aykırı olduğu görülmektedir. Ülkemizde de bu olgunun, sayısal verilerin elimizde olmamasına karşın, dramatik boyutlara vardığı açıkça gözlenmektedir. Yükseköğretime giriş sınavına hazırlık için özel dershanelere yapılan ve yıllık miktarının neredeyse yükseköğretim bütçesine yaklaştığına dair ciddi karineler bulunan ödemeler, bu olgunun ülkemizdeki en bariz kanıtıdır. Kaldı ki, bu tür okul dışı hazırlık pedagojik olarak yararlı değil, tam tersine fevkalade zararlıdır.

Toplumsal ve kişisel getiri hesaplarının mutlak değerler olarak alınıp devlet politikalarının ayrıntılarının sadece bu değerlere göre tespit edilemeyeceği üzerinde görüş birliği vardır. Buna karşılık, artık üzerinde genel mutabakat bulunan hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

•Eğitimin her kademesine yapılan yatırımların getirisi, özellikle orta ve düşük gelir grubu ülkelerde çok yüksektir. Dolayısıyla, diğer sektörlerden eğitim sektörüne kaynak aktarmak yerinde bir karardır.

•Kaynakların kıt olduğu hallerde, yatırımlarda ilköğretim kademesine öncelik verilmelidir.

•Üç eğitim kademesi arasında yarı kamusal hizmet olma niteliği en yüksek olanı kademe yükseköğretimdir.

•Yükseköğretim sonucunda yaratılan katma değerin büyük bölümü, özellikle orta ve düşük gelir grubu ülkelerde, bu hizmetten yararlanan kişilere geri dönmektedir.

Dolayısıyla, sorulması ve cevaplanması gereken sorular şunlardır:

•Yükseköğretimin maliyet unsurları nelerdir?

•Bu maliyet kimler arasında ve ne şekilde paylaşılmalıdır?

Bu soruların yanıtları **Johnstone**'un, kısa süre içinde klasik kaynak olarak kabul edilen ***"Sharing the Costs of Higher Education"*** adlı kitabında verilmiştir. Buna göre, yükseköğretimin maliyet unsurları:

•Akademik ve idari personelin ücretleri, bina, tesis, teçhizat, kütüphane ve bilgisayar gibi genel öğretim ve araştırma altyapısı giderleri,

•Proje bazındaki araştırma giderleri,

•Öğrencilerin eğitim araçları (kitap, kişisel bilgisayar v.b.) için yaptıkları harcamalarla beslenme, barınma, sağlık, kültür ve spor giderleri,

•Öğrencilerin yükseköğretim görmekte olduklarından dolayı feragat ettikleri potansiyel gelirler,

olmak üzere başlıca dört kategoriden oluşmaktadır.

Yükseköğretimin maliyeti ise, genelde şu grupların katkılarının birleştirilmesi ile karşılanmaktadır:

•Vergi mükellefleri,

•Ebeveynler,

•Öğrencilerin kendileri,

•Yükseköğretim kurumlarının kendilerinin yarattığı mali kaynaklar,

•Mezunları istihdam eden işverenler,

•Yardım ve bağışlarda bulunan hayırseverler.

Yukarıda sözü edilen grupların yükseköğretimin maliyet unsurlarının hangilerini karşıladığı Tablo 12'de gösterilmiştir.

Yükseköğretimin giderlerinin bu gruplar arasında ne şekilde paylaştırılacağı, sosyal adalet ilkeleri,fırsat eşitliği ve kaynak kullanım verimliliği ile çok yakından ilgili olan bir konudur. OECD'nin bazı üye ülkelerdeki finansman yöntemleri ile ilgili raporunun özetinde belirtildiği gibi:

"Hiç bir ülkenin yükseköğretimin en pahalı şeklini ücretsiz olarak her isteyene sunamayacağı giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Kendilerine sağladığı yararlar göz önüne alındığında, öğrenciler ve mezunları istihdam eden işverenler yükseköğretimin giderlerine daha fazla katkıda bulunmalıdırlar."

Eğitim yatırımlarının kişisel ve toplumsal getirilerine dayalı analizler, reel öğrenim ücreti ***(tuition fee)*** uygulamasının gerekçesinin bir kısmıdır. Bu uygulamanın diğer gerekçelerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

•Özellikle ayrıcalıklı kesimlere özgü yükseköğretimden kitlesel yükseköğretime geçme aşamasındaki düşük ve orta gelir grubu ülkelerde yükseköğretime olan talep hızla artmaktadır. Buna karşılık, yükseköğretimin birim maliyetlerinin artış hızı bu gruplardaki ülkelerde yıllık enflasyonun üzerinde seyretmektedir. Çünkü, bu ülkelerdeki değer yargılarının bir sonucu olarak, maliyet verimliliği üzerinde durulamamakta ve artık önceliği olmayan programlar tasfiye edilememektedir.

•Kaynakları kıt olan ülkelerde, kaynak tahsisinde politik tercihler yapılması zorunludur. Örneğin, ilköğretim kademesinin toplumsal getirisi daha yüksek olduğundan, bu kademeye öncelik verilmekte veya kaynaklar kısa vadeli politik getirisi daha yüksek olan alanlara kaydırılmaktadır.

•Hizmetten yararlananların, o hizmetin maliyetinin hiç değilse bir kısmına katılmasının gerekliliği, bir çok kişi tarafından ideolojik olarak paylaşılan bir görüştür. Yükseköğretime yapılan devlet sübvansiyonlarının, özellikle düşük ve orta gelir gruplarındaki ülkelerde toplumun orta ve üst gelir gruplarına gidiyor olması, bu görüşe daha da haklılık kazandırmaktadır.

•Yüksek talep ve kısıtlı arzı olan yarı kamusal bir hizmetin ücrete tabi kılınmasının insanları daha akılcı tercihler yapmaya yönelteceği ve rekabete yol açarak, bu hizmet alanında kalite artışına yol açacağı düşünülmektedir.

Bu nedenlerden dolayı, yükseköğretimin finansman yükü 1990'lı yılların başından itibaren bir çok ülkede merkezi hükümetlerden yerel yönetimlere, örneğin ABD ve Almanya'da federal hükümetlerden eyalet hükümetlerine ve vergi mükelleflerinden öğrencilere ve ebeveynlere kaydırılmaya başlanmıştır.

TABLO 12
DEVLET YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ GELİR KALEMLERİ VE KAYNAKLARI

GELİR KALEMLERİ	KAYNAKLAR				
	DEVLET (Vergi Mükellefleri)	ÖĞRENCİLER VE EBE-VEYNLER	TİCARİ KURULUŞLAR	MEZUNLAR VE HAYIRSEVERLER	ULUSLARARASI KURULUŞLAR
DEVLETİN BÜTÇE VASITASI İLE DOĞRUDAN KATKISI	●				
ÖĞRENCİLER ÜZERİNDEN YAPILAN DOLAYLI KATKILAR:					
Burslar	●		●	●	●
Sübvansiyonsuz Krediler		●	●		
Sübvansiyonlu Krediler	●		●		
REEL ÖĞRENİM ÜCRETLERİ		●			
MAL VE HİZMET ÜRETİMİ:					
Sertifika Programları		●	●		
Danışmanlık	●		●		●
Araştırma-Geliştirme	●		●		●
Mal Üretimi	●		●		
Laboratuar Testleri	●		●		
KİRA VE FAİZ GELİRLERİ			●	●	
BAĞIŞLAR			●	●	●

Bir çok ülkede reel öğrenim ücreti ***(tuition fee)*** uygulanmasına geçilmiş, bunun yanında öğrencilere sunulan sağlık, beslenme ve barınma hizmetlerindeki sübvansiyonlar önemli ölçüde azaltılmıştır.

Bazı ülkelerdeki devlet üniversitelerinde uygulanan reel öğrenim ücretleri ABD doları olarak aşağıda gösterilmiştir :

Avustralya	3330-5500
Kanada	1350-2668
Hollanda	2250-3150
Birleşik Krallık	1000 sterlin
Çin	0-442
Kenya	132-316
Namibia	238-884
Almanya	190

Burada ilginç olan iki husus, Birleşik Krallık'daki uygulamanın muhafazakar hükümet zamanında planlanıp, sosyal demokrat hükümet zamanında hayata geçirilmiş olması ve Çin'de bazı üniversitelerdeki 442 ABD dolar tutarındaki öğrenim ücretinin bu ülkedeki fert başına milli gelirden fazla olmasıdır.

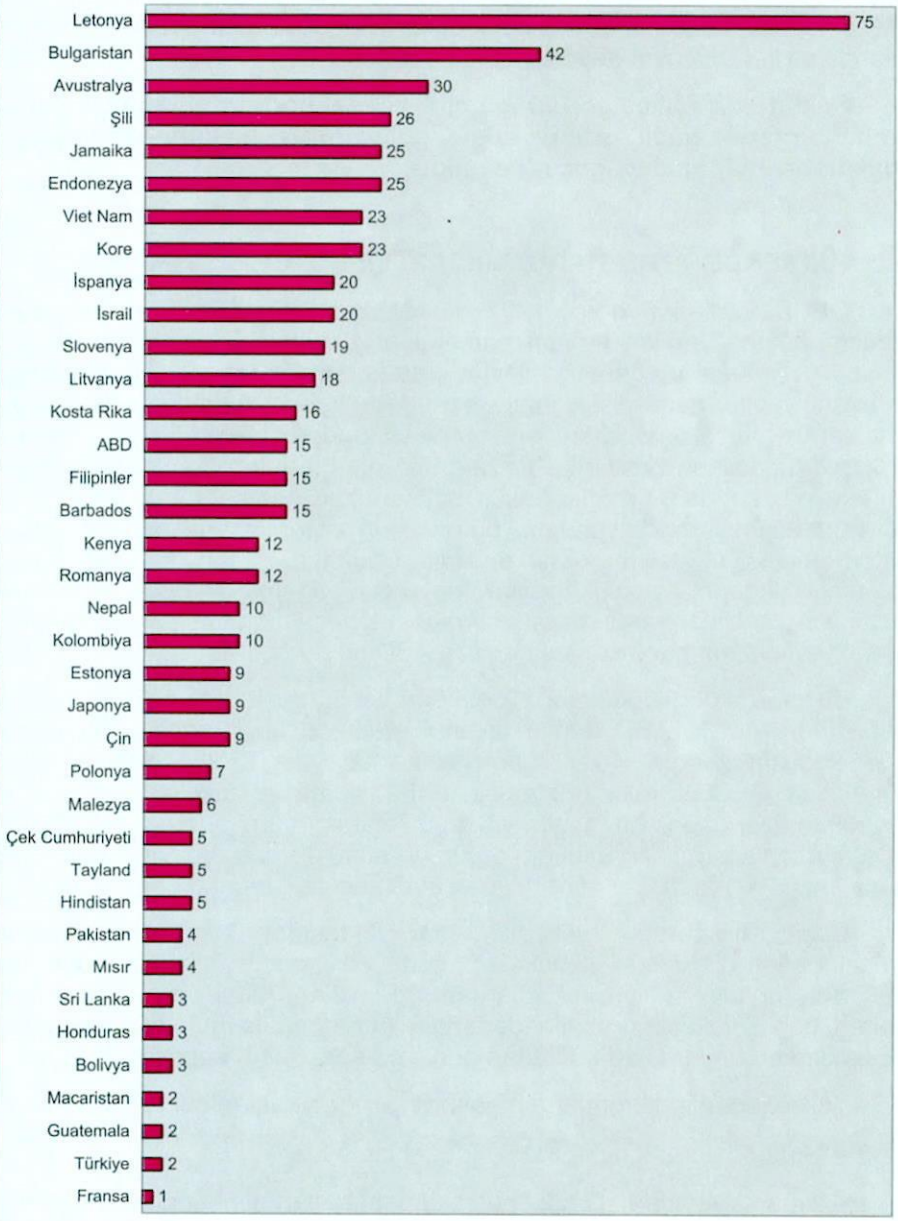
Eski komünist ülkelerde değişik bir öğrenim ücreti uygulaması vardır. Buna göre, devlet bütçesi yoluyla kamu kaynaklarından sağlanan mali destek göz önüne alınarak ücretsiz olarak okutulacak öğrenci sayısı tespit edilmektedir. Kimlerin ücretsiz yükseköğrenimden yararlanacağı sıralama sınavı ile belirlendikten sonra, bunun dışında kalan öğrenciler istedikleri takdirde reel öğrenim ücretine tabi olarak yükseköğrenim görebilmektedir.

Avustralya'daki uygulama daha da ilginçtir. Bu ülkede öğrenciler öğrenim ücretini peşin ödeyebilmekte veya erteleyebilmektedir. Ödeme ertelendiği takdirde, borca faiz uygulanmakta ve miktar artmaktadır. Ancak, ödeme, yükseköğrenim görmüş olan kişilere vergi sürşarjı uygulanması sureti ile yapılmaktadır. Yükseköğretime Katkı Programı ***(Higher Education Contribution Scheme)*** adıyla 1989'dan itibaren başlatılan bu uygulamayla, lisans düzeyindeki birim maliyetlerinin 1996'da %23'ü, 1997'den itibaren ise o yıl kabul edilen öğrencilerden başlayarak %37'si öğrenciler veya ebeveynleri tarafından karşılanmıştır.

Bazı ülkelerde devlet yükseköğretim kurumlarında öğrencilerden alınan reel öğrenim ücretlerinin, devletin bütçe kanalıyla kamu kaynaklarından yaptığı doğrudan katkıya oranları Dünya Bankası'nca hesaplanmış olup, Şekil 10'da gösterilmiştir. Bu şekildeki değerler, Letonya, Bulgaristan ve Avustralya

ŞEKİL 10

BAZI ÜLKELERDE DEVLET ÜNİVERSİTELERİNDEKİ REEL ÖĞRENİM ÜCRETLERİNİN KAMU KAYNAKLARINDAN ÖĞRENCİ BAŞINA YAPILAN HARCAMALARA ORANI, %

Kaynaklar: a) "Priorities and Strategies for Education",The World Bank, Washington, D.C., (1995).
b) "Ten Years After and Looking Ahead: Review of the Transformation of Higher Education in Central and Eastern Europe",UNESCO - CEPES, Buchanest, (2000).

dışındaki ülkeler için 1990'lı yılların ilk yarısındaki durumu yansıtmaktadır. Henüz bir geçiş dönemi yaşamakta olan eski komünist ülkeler bir yana bırakılırsa, bu oranın en yüksek olduğu ülkenin %30 ile Avustralya olduğu, bu ülkeyi %26 ile Şili, %25 ile Endonezya, %23 ile Kore, %20 ile İspanya ve İsrail ve %15 ile ABD ve Filipinler'in izlediği görülmektedir. Bu oranın Kenya ve Hollanda'da %12 ile aynı değerde olması ilginçtir.

Şekil 10'da açıkça görüldüğü gibi, yükseköğretim zengin ülkelerde öğrenim ücretine bağlı, orta ve düşük gelir grubu ülkelerde ise ücretsiz olmalıdır diye bir anlayış geçerli değildir.

II.2.2 YÜKSEKÖĞRETİM HARCAMALARI VE BÜTÇE SİSTEMLERİ

OECD verilerine göre, 1997 yılında bazı ülkelerde yükseköğretim öğrencisi başına yapılan toplam harcamalar Şekil 11'de gösterilmiştir. Bu şekilde gösterilen değerlere devlet tarafından eğitim amacıyla kuruma doğrudan yapılan sübvansiyonlar, özel kuruluşların yaptıkları bağış ve yardımlar ile, varsa öğrencinin veya ebeveynin ödediği reel öğrenim ücretleri dahildir. Öğrencilerin beslenme ve barınma giderleri ile öğrenim ücretlerine kamu kaynaklarından, örneğin düşük faiz ve uzun ödeme süresi gibi, çeşitli yollarla yapılan sübvansiyonlarla, öğrencilerin öğrenim sürelerince feragat ettikleri potansiyel gelirler dahil değildir. Başka bir ifadeyle, Şekil 11'de gösterilen değerler yükseköğretim öğrencisi başına yapılan kurumsal harcamalardır. Uluslararası karşılaştırmaların daha anlamlı olması için, bu değerler satın alma gücü paritesine göre ABD doları olarak verilmiştir.

Bu şekilde görüldüğü gibi, yükseköğretim öğrencisi başına yılda 17.466 dolarlık harcamayla ABD dünya ülkeleri arasında ilk sıradadır. Bu ülkeyi 16.376 dolarla İsviçre, 14.809 dolarla Kanada ve 12.981 dolarla İsveç izlemektedir. OECD ülkeleri ortalaması 10.893 dolardır. Türkiye'deki harcama ise 2.397 dolar olup, bu değer yaklaşık olarak, 1997 yılı yükseköğretim bütçesinin toplam (açıköğretim artı örgün öğretim) öğrenci sayısına bölünerek satın alma gücü paritesine göre dolara çevrilmesi ile bulunan değere eşittir.

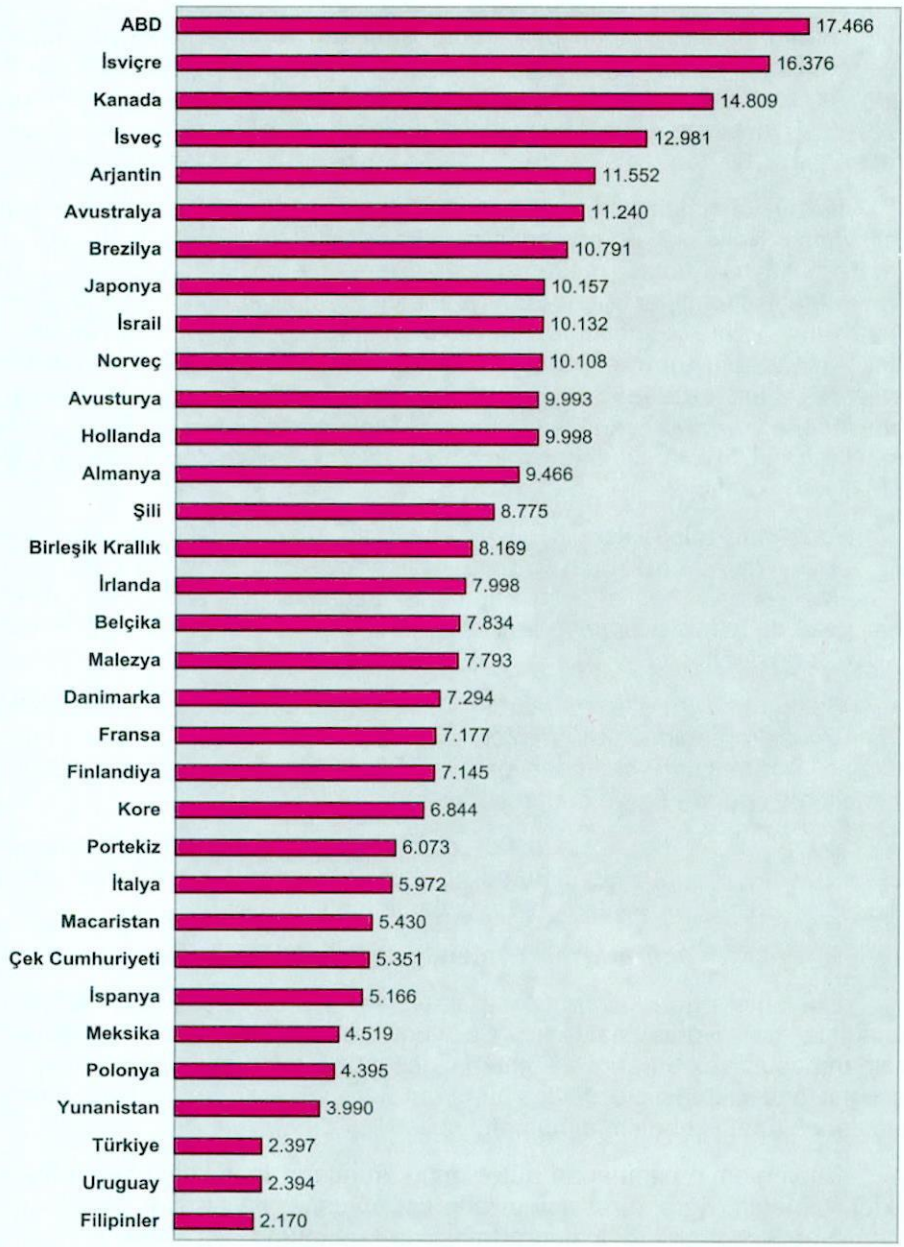
Çeşitli ülkelerdeki yükseköğretim finansmanı yöntemleri, kamu kaynaklarından hiç destek almaksızın, sadece öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleri ile finanse edilen kurumlardan, öğrencilerin beslenme ve barınma giderleri dahil, yükseköğretim giderlerinin tamamen kamu kaynaklarından karşılandığı kurumlara kadar uzanan geniş bir spektrumu kapsamaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının başlıca gelir kaynakları şunlardır:

•Kurumun ücret karşılığında yaptığı hizmetler,

•Kamu Kaynakları : Devlet bütçesinden ayrılan genel ödenekler, belirli projeler ve faaliyetler için bütçeye konulan özel ödenekler ve yine bu tür amaçlarla çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarından sağlanan gelirler,

Şekil 11
YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİSİ BAŞINA KURUMSAL HARCAMA
(Satınalma Gücü Paritesine Göre ABD $) 1997

Kaynak: OECD, "Education at a Glance OECD Indicators Education and Skills", Paris, (2000).

•Kurumun Kendi Gelirleri: Yapılan yatırımlardan ve varsa vakfiyelerden sağlanan gelirler ile yardımlar ve bağışlar,

•Öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleri.

Bu alt bölümde kamu kaynaklarından sağlanan ödenekler ele alınmıştır. Çeşitli gelir gruplarındaki ülkelerde yükseköğretimdeki öğrenci başına kamu kaynaklarından yapılan harcamaların 1985 ve 1995 yıllarındaki değerleri Tablo 13'te gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü gibi, 1985 yılında 2.011 ABD doları olan dünya ortalaması, %65 oranında bir artışla 1995'de 3.370 ABD dolarına yükselmiştir. Söz konusu 10 yıllık dönemde Avrupa ortalaması %100'den fazla artarak, 2.975 dolardan 6.585 dolara yükselmiştir.

Kamu kaynaklarının kamu yükseköğretim kurumlarına tahsis yolları özet olarak Şekil 12'de gösterilmiştir. Bu şekil üzerinde 1 no.lu yol ile gösterilen kaynak tahsis mekanizması yükseköğretim kurumlarının eğitim-öğretim faaliyetleri ile araştırma faaliyetlerinin daha ziyade alt yapı giderlerini kapsayan ve kamu yükseköğretim kurumlarının gelirlerinin bir çok ülkede en büyük kısmını oluşturan ana bütçe ödenekleridir. Ana bütçe ödenekleri tüm ülkelerde ya devlet bürokrasisi içinde yer alan birimler, ya da ara kuruluşlar ***(intermediary bodies)*** vasıtasıyla tahsis edilmektedir. Bu yollar Şekil 12'de, sırası ile, 1a ve 1b olarak gösterilmiş olup, bunların Türkiye'deki karşıtları DPT ve Maliye Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu'dur.

Araştırma ödeneklerinin büyük kısmı ise, ülkemizdeki karşıtı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) olan bilimsel ve teknolojik Ar-Ge faaliyetlerini destekleyen kurumlar vasıtasıyla ve proje veya Ar-Ge birimi bazında tahsis edilmektedir. Bu tahsis mekanizması Şekil 12'de 2 no.lu yol olarak gösterilmiştir.

Şekil 12'de 3 no.lu yol olarak gösterilen mekanizma ise, ülkemizdeki karşıtı Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURT-KUR) olan kurumlar vasıtasıyla öğrencilere sağlanan parasal desteklerden kredi veya burs alan öğrencilerce ödenen öğrenim ücretleridir.

Bu alt bölümde 1 no.lu yol olan ana bütçe ödeneklerinin tahsis mekanizmaları üzerinde durulmuştur. Dünya ülkelerinde bütçe hazırlamada kullanılan başlıca dört yöntem aşağıda özetlenmiştir.

a)* Pazarlık ve Anlaşma Yöntemi *(Negotiated Funding)

Bu yöntem geri kalmış ülkeler ile Arjantin, Brezilya, Türkiye, İtalya ve Yunanistan'da uygulanmaktadır. Bu yöntemin belirgin özelliği, bütçenin hazırlanmasında herhangi bir kriterin gözönüne alınmasından ziyade, ikili ilişkilerin öne çıkması ve devlet bürokrasisinin yükseköğretim kurumlarının bütçelerine tümüyle hakim olmasıdır.

Bu yöntemle hazırlanan bütçelerin kurumların faaliyetleri ile bir ilişkisi yoktur. Örneğin, öğrenci sayısının artması bütçenin de artışını beraberinde getirmeyebileceği gibi, bütçenin artması da kurumsal faaliyetlerin artmasına yol açmayabilmektedir.

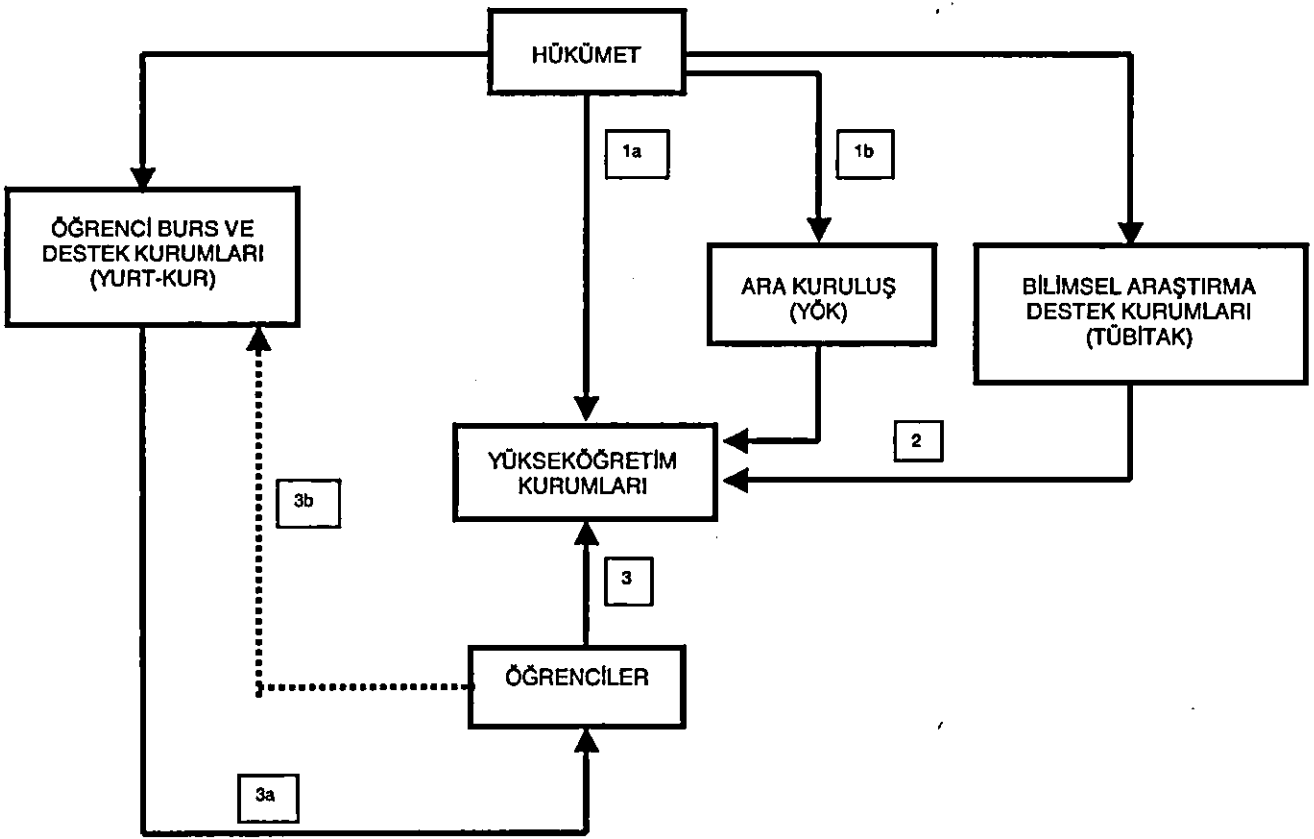
TABLO 13

YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENCİ BAŞINA KAMU KAYNAKLARINDAN YAPILAN HARCAMALAR (ABD $)

	1985	1995
DÜNYA ORTALAMASI	2.011	3.370
Gelişmiş Bölgeler	3.498	5.936
Kuzey Amerika	3.761	5.936
Asya / Okyanusya	3.720	5.488
Avrupa	2.975	6.585
Eski Sovyetler Bloğu Ülkeler	666	457
Gelişmekte Olan Bölgeler	602	967
Sahra Afrikası	1.531	1.241
Arap Ülkeleri	2.211	1.588
Latin Amerika / Karayipler	548	937
Doğu Asya / Okyanusya	406	709
Güney Asya	333	1.058
En Az Gelişmiş Ülkeler	299	252

Kaynak: UNESCO, "Higher Education in the Twenty-first Century Vision and Action", Final Report, 5-9 October, 1998, Paris.

ŞEKİL 12
KAMU KAYNAKLARININ
YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINA TAHSİS YOLLARI

Pazarlık ve anlaşma ile bütçe hazırlanmasında en çok başvurulan yol, bir yılın bütçesini, bir önceki yılın bütçesini belirli bir oranda artırmak suretiyle hazırlamaktır ***(incremental budgeting).***

Pazarlık ve anlaşma yöntemi ile hazırlanan bütçelerin, Türkiye'de olduğu gibi, özellikle bir çok fasıl ve kalemden ***(line-item budgeting)*** oluşturulması ve harcamalar sırasında da devlet bürokrasisinin onayının gerekmesi durumunda, kurumları kaynak kullanmada verimliliği göz önüne almaya özendirici hiçbir unsur kalmamaktadır.

Bu yöntemin ikinci önemli sakıncası yükseköğretim kurumlarını toplumun istek ve beklentilerine duyarsız kılmasıdır. **Kısacası, ana bütçeleri anlaşma ve pazarlık yöntemi ile hazırlanan yükseköğretim kurumları bütçelerinin gerçek anlamda sahibi değildir.**

b) Girdilere Göre Hazırlama Yöntemi *(Input Funding)*

Pazarlık ve anlaşma yönteminin sakıncalarından dolayı, bir çok ülke, özellikle ileri ülkeler, bu yönteme yönelmişlerdir. Yükseköğretim kurumlarının ana bütçelerinin bu yöntemle hazırlandığı ülkeler Kanada, Çin, Birleşik Krallık, Fransa, Macaristan, Endonezya, Japonya, Norveç ve bir çok eyaletindeki uygulamalar uyarınca ABD'dir.

Bu bütçe hazırlama yöntemi, en basite indirgenmiş şekli ile yükseköğretim kurumlarına tahsis edilecek ana bütçenin ortalama öğrenci maliyetinin öğrenci sayısı ile çarpılması sonucunda hazırlanmasıdır.

Ancak, performans göstergelerinin önem kazanması ile birlikte bütçenin hazırlanmasında kullanılmak üzere kurumun çeşitli faaliyetlerine değişik ağırlık veren, kurumun toplumun ve pazarın istek ve beklentilerine duyarlı olmaya ve kaynak kullanımında daha verimli davranmaya özendiren, çok daha ince ayarlı kaynak dağıtımına yol açan formüller geliştirilmiştir ***(formula funding).***

Bu yöntemin kullanıldığı ülkelerde kurumlara tahsis edilen bütçeler çok az fasıl ve kalem içermekte, bir çok ülkede ise kurumun tümüne tahsis edilen tek kalem bütçeden ***(torba bütçe, block grant)*** oluşmaktadır.

Girdilere göre bütçe hazırlanan ülkelerdeki, ister devlet bürokrasisi içinde yer alan birim, isterse ara kuruluş niteliğinde olsun, bütçeyi hazırlayan organ gerekli ve yeterli altyapıya sahip olmalıdır. Yükseköğretim kurumları da, mali özerkliğe sahip olduklarından, kurum içinde kaynak dağıtımı ile verimli kaynak kullanımının gerektirdiği profesyonel işletmecilik ve finansal analiz altyapısına sahip bulunmalıdır.

Bu yöntem böyle bir altyapısı bulunmayan ülkelerde de uygulanmaktadır. Bunların en ilginci olan Vietnam'daki uygulamada, yükseköğretim kurumları, gerek öğrenim ücretleri gerekse geçim harcamaları devletçe karşılanan, öğrenim ücretlerinin bir kısmı devletçe karşılanan ve öğrenim ücretlerini tamamen kendileri ödeyen öğrenciler olmak üzere, üç grup öğrenci kabul etmektedir. Bu ülkedeki yükseköğretim kurumları, hükümetin belirlediği üst sınır içinde, öğrenim ücretlerini ve kontenjanlarını tespit etmede ve bu suretle elde ettikleri gelirleri kullanmada büyük yetki ve esnekliklere sahiptir.

Çıktıların istenen kalite düzeyinde olmasının garanti edilemeyeceği, kurumların mezunlara talep bulunmayan alanlarda büyüme eğilimi gösterebileceği, kurumlar arasında çeşitliliğin azalabileceği ve araştırma ödeneklerinin yetkinlik merkezlerinde yoğunlaştırılması gerekirken, bu faaliyetleri sığ bir şekilde tüm kurumlara yaymaya yol açabileceği hususları, girdilere göre bütçe hazırlama yönteminin başlıca sakıncaları olarak görülmektedir.

Bu sakıncaları azaltmak amacıyla giderek yaygınlaşan bir uygulama bazı hizmet ve işlevlerin yükseköğretim kurumları arasında ihaleye çıkarılması ve kaynakların en uygun önerileri veren yükseköğretim kurumlarına tahsis edilmesidir ***(contractual funding)***.

Bu uygulama özellikle araştırma ödeneklerinin bir kısmının tahsisinde artık tüm ileri ülkelerde uygulanmaktadır. Ana bütçedeki araştırma ödenekleri esas olarak araştırma altyapısının geliştirilmesinde kullanılmakta, fakat proje veya merkez bazındaki ödenekler ise bilimsel araştırmaları destekleyen kuruluşlarca belirlenen öncelikli alanlar ve programlar çerçevesinde ihale yoluyla tahsis edilmektedir.

c) **Çıktılara Göre Bütçe Hazırlama Yöntemi** ***(Output Funding)***

Girdilere göre bütçe hazırlama yönteminin sakıncalarını gidermek amacıyla Danimarka, Finlandiya, İsrail, İsveç ve Hollanda'da yeni uygulamaya başlanan bu yöntemde, öğrencilerin öğrenimlerini normal süreçler içinde tamamlayabilmeleri için gereken kriterler göz önüne alınmaktadır.

Dikkat edilecek olursa, bu yöntem isteyenin esas itibarı ile istediği kuruma girdiği ve yükseköğretimdeki öğrencilere verilen desteklerin hibe şeklinde olduğu ülkelerde uygulanmaktadır. Bu ülkelerdeki öğrenciler, yükseköğrenim süresince sahip oldukları yaşam düzeyi oldukça yüksek olduğundan, öğrenimlerini gereksiz yere uzatmaktadırlar.

Bu yöntemin 1983 yılında uygulamaya konulduğu Hollanda'da mezuniyet süreleri önemli ölçüde kısalmış ve öğrenimlerini terkeden öğrencilerin kurumdan ayrılmaları daha alt sınıflarda olmaya başlamıştır.

Çıktılara göre bütçe hazırlama yönteminin giderek yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir.

d) Öğrencilerin Tercihlerine Göre Kaynak Tahsisi ***(Student Based Funding, Voucher Scheme)***

Bu yönteminin esası Şekil 12'de gösterilen kaynak tahsis mekanizmaları içindeki 1 no.lu yolun ağırlığını azaltarak, 3 no.lu yolun ağırlığını nisbi olarak artırmaktır.

Bu yöntemin en ileri noktaya götürülmesi durumunda :

•Devlet belirli girdi ve/veya çıktılara göre öğrenci başına yapacağı sübvansiyonu belirleyerek her yükseköğretim öğrencisinin kendisine bu miktarı bir çek veya makbuz ***(voucher)*** ile ödeyecektir.

•Yükseköğretim kurumları öğrencilerden talep edecekleri öğrenim ücretlerini tamamen kendileri tespit edecek ve bütçelerini yine tamamen kendileri buna göre hazırlayacaklardır.

•Öğrenciler gidecekleri yükseköğretim kurumunu kendileri tercih edecek ve eğer varsa, talep edilen öğrenim ücreti ile devlet sübvansiyonu arasındaki farkı kendileri ödeyecektir.

Halen bu yönteme en yakın uygulama Şili'dedir. Bu ülkede 1981'den itibaren özel ve kamu yükseköğretim kurumu şeklindeki ayırım tamamen kaldırılmış, bunun yerine devlet yardımı alan ve almayan kurumlar şeklinde bir ayırım getirilmiş ve yükseköğretim öğrencilerine kredi veren bir kurum kurulmuştur.

Bu sistemin başlıca sakıncaları şunlardır : Özellikle bilgi ve beceriden ziyade diplomanın önemli olduğu kültürel ortamlarda kalite düşme tehlikesi vardır. Bu sakınca kamu sektörünün işveren olarak ağırlık taşıdığı ülkelerde daha da büyüktür. Diğer bir sakınca ise, birim öğrenci maliyetlerinin çok daha yüksek olduğu tıp, fen ve mühendislik alanlarının ihmal edilmesidir.

Şili'deki uygulamanın sonucunda 1980-1990 döneminde büyük çoğunluğu özel olmak üzere 300 yeni yükseköğretim kurumu kurulmuştur. Bu kurumların bazıları başarılı olmuş, bazılarında ise yukarıda sayılan sakıncaların tümü görülmüştür. Ayrıca, uygulamaya konulan finansman yönteminin toplumun alt gelir gruplarına daha fazla olanak sağlanmasının amaçlanmasına karşılık, bu beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir.

Bu bakımdan, tamamen serbest pazar koşullarına dayalı bir yükseköğretim finansman modelinin en gelişmiş sosyoekonomik ve kültürel ortama sahip olan ABD gibi bir ülkede dahi görünür gelecekte gerçekleşme olasılığı yoktur. Bununla birlikte, giderek yaygınlaşmakta olan uygulama ve eğilimleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

•Pazarlık ve anlaşma ile kaynak tahsis yönteminin yerini girdi ve/veya çıktılara göre tesbit edilen formüllere göre bütçe hazırlama yöntemlerinin alması,

•Bütçenin giderek tek kalem bütçe haline indirilmesi ve yükseköğretim kurumlarının bütçenin kurum içi dağıtımı ve harcanması konusunda serbest ve yetkili kılınması

•Bazı faaliyet ve işlevlerin, özellikle geniş kapsamlı araştırma faaliyetlerinin gerektirdiği kaynakların ihale yoluyla tahsisi, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin giderek ayrılması ve araştırma faaliyetlerinin yetkinlik merkezlerinde yoğunlaştırılması,

•Öğrenim ücretlerinin payının giderek artırılması, bir çok ülkede esas olarak karşılıksız burs şeklindeki öğrenci destekleme programlarının giderek borçlandırma ve gelir düzeyine bağlı *(means-tested)* burs ve kredilere dönüştürülmesi sureti ile Şekil 12'de kesikli çizgi halindeki 3b no.lu yolla geri ödemelerin *(cost recovery)* artırılması, öğrenci beslenme ve barınma hizmetlerindeki sübvansiyonun azaltılması,

•Yükseköğretim kurumlarının çeşitli hizmet satışı yolları ile kendi yarattıkları kaynaklarından artırılması için özendirilmesi, özel nitelikli kaynakların, yükseköğretime özel yükseköğretim kurumları kurarak doğrudan veya bağış, burs, profesörlük ihdas etme *(endowed professorships)*, ortak Ar-Ge projelerine kısmi destek sağlama gibi dolaylı katkılar yapılmasının teşvik edilmesiyle gelir kaynağı çeşitlendirilmesine gidilmesi *(revenue diversification)*,

•Üniversitenin geleneksel varlık nedenini oluşturan ve bu kurumları prestijli ve insanlığa yararlı kılan, "kollegyal ortam" ile "akademik özgürlük" ortamını zedelemeden, modern yönetim ve işletme tekniklerinin yerleştirilmesi.

Tüm bu araştırma, tartışma ve çabaların amacı yükseköğretim kurumlarını toplumların istek ve beklentilerine daha duyarlı hale getirmek yükseköğretimin toplumsal ve kişisel getirileri ile yarı kamusal hizmet olma niteliğini bağdaştırarak bu alanda kütlesel fırsat eşitliği sağlamak ve bir ölçüde rekabet unsuru getirerek, kalite düzeyini ve kaynak kullanım verimliliğini artırmaktır.

Hangi ülkede hangi bütçe sisteminin uygulandığı özet olarak Tablo 14'te gösterilmiştir.

Bu sistemler arasında en verimsiz olanı, ülkemizde halen uygulanmakta olan birinci sistemdir. **Bu sistem, kamu kaynaklarının hem dağıtımında hem de kullanımında aşırı merkeziyetçi, bürokratik işlemleri çok yoğun, sınırlayıcı, çalışanları ve üniversite yöneticilerini motive etmeyen, yaratıcılığı engelleyen, üniversitelerdeki akademik ortamla bağdaşmayan bir yapıdadır. Bu olgu, üniversitelerimizdeki araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde beklenen çağdaş uygulamaları, ne yazık ki olumsuz yönde etkilemektedir.**

Devletin işlevi süreçleri düzenlemeden çıktıları değerlendirmeye doğru değişirken, serbest pazar ekonomisinin bir çok unsuru yükseköğretim alanında da yer almaya başlamıştır. Kurumlar arasında sağlıklı bir rekabet ortamının tesisi bu unsurların başında gelmektedir. Bunun için ise, kurumların fiziksel ve mali kaynaklarının gerçek anlamda sahibi olmaları ve kendi amaç ve misyonları ile faaliyetlerinin kapsam ve niteliğine uygun yıllık gider bütçelerinin kendilerinin yapabilmeleri şarttır. Serbest pazar ekenomisi için ideal olan durum, öğrenci merkezli bütçe sistemidir **(student based funding, voucher scheme)**. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, yükseköğretimin yarı kamusal bir hizmet olma niteliği göz önüne alındığında, bu sistemin görünür gelecekte en ileri ülkelerde dahi kurulamayacağı yaygın bir kanıdır. Bu nedenle, halen ileri ülkelerde en yaygın olarak kullanılan sistem çeşitli girdi ve çıktı göstergelerinin birlikte kulanıldığı formüllere dayalı ***(formula funding)*** torba bütçe sistemidir ***(lump-sum budgeting)***.

BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN BÜTÇE SİSTEMLERİ

1. Sistem	2. Sistem	3. Sistem	4. Sistem
Arjantin	Birleşik Krallık	Avustralya	Şili
Brezilya	Çin	Danimarka	
Ceyazir	Endonezya	Finlandiya	
Fas	Fransa	Hollanda	
Filipinler	Güney Afrika	İsrail	
Gana	Japonya	İsveç	
Hindistan	Kanada		
Honduras	Macaristan		
İtalya	Nijerya		
Kenya	Norveç		
Nepal	Vietnam		
Nijer			
Pakistan			
Papua Yeni Gine			
Peru			
Sudan			
Tanzanya			
TÜRKİYE			
Ürdün			
Venezuella			
Yemen			
Yunanistan			

Kaynak: The World Bank, " Higher Education The Lessons of Experience ", Washington, D.C., (1994).

Ne var ki, bütçe sistemlerinin giderek esnekleştiği ve serbest pazar ekonomisinin bir çok unsurunun artık yükseköğretim alanında da yer aldığı bir gerçektir. Bu olgu, düzenleyici devletten değerlendirici devlete dönüşüm ile buna eşlik eden yetkilerin merkezden kurumlara kaydırılmasının en belirgin niteliğidir. Ancak, aşağıda anahtarları özetlenen çeşitli ülkelerdeki sevk ve idare sistemlerine ilişkin bilgilerden görüleceği üzere, bu dönüşüm, kurumların yönetiminin sandığa oy atılarak seçilen yöneticilere ve kurullarda oylanarak alınan kararlara bırakılması demek değildir. Tam tersine, devletin bürokrasisinin yetkilerinin bir kısmı merkezden kurumlara kaydırılırken, yükseköğretim kurumlarının, özellikle öğretim üyelerinin karar yetkilerinin bir kısmı da, bu hizmetten yararlanan toplum ve pazarın çeşitli unsurlarına kaydırılmıştır. Başka bir ifadeyle, öğretim üyelerinin dışındaki paydaşlar da *(stake-holders)* yükseköğretimin sevk ve idaresinde yetkili olarak görev almaya başlamıştır.

Birleşik Krallık, ABD, diğer bazı Anglo-Sakson ülkeleri ile Almanya, Fransa, İspanya, İsveç, Hollanda ve diğer bazı Kıta Avrupası ülkelerinin üniversite yönetim sistemlerinin anahatları aşağıdaki alt bölümlerde özetlenmiştir. Rektörlerin seçim ve atamalarına ilişkin usul ve esaslar ile üniversitenin üst yönetim organlarının terkibi özellikle ele alınmıştır.

II.3 ANGLO-SAKSON ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

II.3.1 BİRLEŞİK KRALLIK ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

Birleşik Krallık'ta iki düzeyde ara kuruluş vardır. Bir önceki alt bölümde de belirtildiği gibi, İngiltere, Galler ve İskoçya'da ülke düzeyindeki ara kuruluşların temel görevleri üniversitelere tahsis edilen kamu kaynaklarını kurumlar arasında esasen torba bütçeler halinde dağıtmak ve üniversitelerin mali ihtiyaçlarını tespit ederek ilgili bakanlıklara önermektir.

1992 yılında çıkarılan Further and Higher Education Act 1992 adlı kanunun 61. maddesine göre, örneğin **The Higher Education Funding Council for England** en az 12, en çok 15 üyeden oluşmakta olup, üyelerin tamamı Eğitim ve İstihdam Bakanı'nca atanmakta ve üyelerden biri yine Bakan tarafından kurulun başkanı olarak belirlenmektedir.

İskoçya'daki konseyin üyeleri ilgili bakan, Galler'deki konseyin üyeleri ise meclis tarafından atanmaktadır.

Birleşik Krallık'da 5 grup üniversite vardır. Birinci grupta İngiltere'deki Oxford ve Cambridge ile İskoçya'daki St.Andrews, Aberdeen, Glasgow ve Edinburgh gibi eski üniversiteler yer almaktadır. İkinci gruptaki Londra Üniversitesi ile University of Wales, aslında bir çok bağımsız kolej ve okulun mezuniyet sınavlarını düzenlemek üzere kurulmuş şemsiye kuruluşlardır. Bu nedenle, söz konusu iki üniversite federal üniversiteler olarak da adlandırılmaktadır.

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında kurulan ***civic*** veya ***red brick*** üniversiteler üçüncü, 2.Dünya Savaşı ile 1970 arasında kurulan ***white brick*** üniversiteler dördüncü ve 1992'den sonra üniversiteye dönüştürülen politeknikler ise beşinci gruptaki üniversiteleri oluşturmaktadır.

Bunların her birinin iç işleyişlerini düzenleyen, kendilerine özgü ayrı statüleri vardır. Kiminin parlamento tarafından çıkarılmış kuruluş kanunu, kiminin ise Kraliyet Konseyi ***(Privy Council)*** tarafından yayımlanmış kuruluş fermanı ***(charter)*** vardır. 1992'den önce kurulmuş üniversitelerin büyük çoğunluğu kraliyet fermanı ile kurulmuştur. Oxford ve Cambridge'in ise ne kanunu ne de fermanı vardır. Ancak, esasen kolejler federasyonu niteliğindeki bu iki üniversitenin işleyişlerini düzenleyen statülerinde değişiklik yapılabilmesi için Kraliyet Konseyi'nin onayının alınması zorunludur. Oxford ve Cambridge'nin yapıları diğer üniversitelerden tamamen farklıdır.

Cambridge Üniversitesi'nin en üst organı genel kurul niteliğindeki ***Senate*** olup, bu kurul üniversitenin tüm mezunlarından oluşur. Sembolik olarak üniversitenin başı olan ***Chancellor, Senate*** tarafından seçilen, toplumda temayüz etmiş bir kişidir. Bu görev halen Prens Philip tarafından yürütülmektedir. ***Regent House*** üniversitenin tüm öğretim üyeleri, akademik yöneticileri, üniversiteyi oluşturan 31 kolejin müdürleri, diğer akademik yöneticileri ve mensuplarından ***(fellows)*** oluşur; üye sayısı halen 3000 civarında olup, esas yetkisi yönetmeliklerde yapılacak değişiklikleri karara bağlamaktır. Üniversitenin yönetim kurulu niteliğindeki ***Council***, kolej müdürlerinin seçtiği 4, profesör ve doçentlerin seçtiği 4, ***Regent House***'ın profesör, doçent veya kolej müdürü olmayan üyeleri arasından seçtiği 8 ve öğrencilerin seçtiği 3 temsilci olmak üzere, toplam 19 üyeden oluşur. Rektör ***(Vice-chancellor)*** en çok 7 yıl süreyle ***Council*** tarafından atanır.

Oxford Üniversitesi'nde üniversitenin tüm mezunlarından oluşan genel kurulun adı **Convocation**'dur. Üniversitenin ***Chancellor***'u genel kurul tarafından seçilir. Oxford'da Regent House'un muadili olan kurulun adı ***Congregation***'dur. Yönetim kurulu niteliğindeki ***Council***, rektörün ***(vice-chancellor)*** başkanlığında, üniversiteyi oluşturan kolejlerin ikişer temsilcisinin oluşturduğu **Conference of Colleges**'ın başkanı ile bu kurulun Congregation'un üyeleri arasından seçtiği bir kişi, kolejlerin kendi mensupları arasından sırayla seçtiği iki ***proctor*** (kıdemsiz öğretim üyelerinin disiplin işlerinden sorumlu görevliler) ve bir ***assessor*** (öğrenci işleri sorumlusu), ***Congregation***'un kendi üyeleri arasından fen bilimleri ve sosyal ve insani bilimlerin 6'şar üye ile temsilini sağlayacak şekilde seçtiği 7 üye ile 5 ana eğitim-öğretim alanı kurulunun başkanları, ***Congregation***'un bunlar dışında, alanına bağlı olmaksızın seçtiği 3 üye, ***Council***'un yukarıda sayılan üyelerince ***Congregation***'un üyeleri arasından seçtiği 3 üye ile ***Congregation'un*** onayına bağlı olarak üniversite dışından seçtiği 2 üyeden oluşur. Üyelerin görev süresi 4 yıl olup, ***Congregation***'un seçtiği üyelerin en çok 3'ünün, aynı zamanda kolejlerden birinin yönetim kurulunda olmamak kaydıyla, tekrar

seçilmeleri mümkündür. Ayrıca, 3 öğrenci temsilcisi (2'si lisans, biri lisansüstü düzeyde), oy hakkı olmaksızın, özlük haklarının görüşüldüğü oturumlar dışındaki toplantılara katılırlar.

Rektör ***(vice-chancellor)*** adayı 14 kişilik bir komite tarafından tespit edilerek ***Congregation***'a sunulur.Önerilen adayın en az 125 oy farkıyla reddedilmesi halinde, komite bu kez 2 aday önerir ve bu adaylar arasında seçim yapılır. Reddedilen adayın 2 adaydan biri olarak yeniden önerilmesi mümkündür. Rektör adayı komitesi, ***Chancellor*** veya onun ***Council***'un üniversite mensubu olmayan üyeleri arasından atadığı bir kişinin başkanlığında, ***Council***'un kendi üyeleri arasından seçtiği 3, ***Congregation***'un ***Council***'un üyesi olmayan kıdemli öğretim üyeleri arasından seçtiği 4,5 ana eğitim-öğretim alanı kurulunun seçtiği birer, ***Conference of Colleges***'ın başkanı ile bu kurulun seçtiği ***Council*** üyesi olmayan bir üye olmak üzere, toplam 14 üyeden oluşur. Rektörün görev süresi 5 yıl olup, bir kereye mahsus olmak üzere 2 yıl uzatılabilir.

Görüldüğü gibi, Oxford ve Cambridge üniversitelerinin kendilerine özgü yönetim yapıları vardır. Buna karşılık, çok daha sonraları kurulan ***red brick*** ve ***white brick*** üniversitelerin yönetim sistemleri Oxford ve Cambridge'den tamamen farklıdır. Bu üniversiteleim herbirinde, biri genel kurul, diğeri ise yönetim kurulu niteliğinde olmak üzere, kurum düzeyinde iki ara kuruluş vardır.

Genel kurul niteliğindeki ara kuruluşun adı genellikle ***court***'tur (Aston ve Heriot-Watt'ta ***Convocation***, Stirling'de ***Conference***, Strathclyde'da ***General Convocation***, eski İskoç üniversitelerinde ***General Council***). Bu kurulun üye sayısı ve terkibi, her bir üniversite için ayrı ayrı çıkarılan kraliyet fermanları ile belirlenmiştir. Üye sayısı en az 50 olup, bazı üniversitelerde 400'ün üzerindedir; örneğin Sheffiled Üniversitesi'nde 695'dir. Ortalama üye sayısı 200'dür. Kurulun terkibi üniversitenin bulunduğu yörenin özelliklerine ve üniversitenin misyonuna göre belirlenmiştir. Üyeler genellikle yerel yönetimlerin temsilcileri, yörenin parlamenterleri, yöredeki okulların, dini kuruluşların, meslek kuruluşlarının, sanayi ve ticaret odalarının temsilcileri, üniversitenin üst düzey yöneticileri ile ***council***'un üyeleri ile üniversitenin öğrenci, idari personel ve mezunlarının temsilcilerinden oluşur.

Örneğin, Nottingham Üniversitesi'nin court'u 421 kişi olup bunun 50'si üniversitenin profesörleri, bölüm başkanları, yurt müdürleri, eski chancellor ve vice-chancellor'ları, bazı emekli profesörler, genel sekreter (registrar) ve kütüphane müdürlerinden oluşur. Geri kalan üyeler mezunlar, yerel yönetim, kilise, o yörenin parlamenterleri, yöredeki ilk, orta ve diğer yükseköğretim kurumları ile mesleki kuruluşların temsilcileri ile court'un kendi ve Kraliyet Konseyi'nin atadığı üyelerden oluşur.

Üniversitenin sembolik olarak başı olan ***chancellor court*** tarafından, üniversitenin mensubu olmayan, toplumda temayüz ederek saygınlık

kazanmış kişiler arasından seçilir ve kurula ve diploma törenlerine başkanlık eder. ***Court,*** genellikle yılda bir kez toplanır. Başlıca görevleri üniversitenin bütçesi ile hesaplarını onaylamak, yıllık faaliyet raporunu kabul etmek ve statülerde yapılacak değişiklik önerilerine son şeklini vererek ***Privy Council***'a sunmaktır.

Yönetim kurulu niteliğindeki ikinci ara kuruluşun adı genellikle ***council***'dır (İskoç üniversiteleri ile Londra ve Galler'de ***court,*** Belfast'taki Queen's University'de ise ***senate***). Bu kurulun üye sayısı en az 30 olup, bazı üniversitelerde 50'nin üzerindedir. Aynen ***court***'da olduğu gibi, ***council***'ın da üye sayısı ve terkibi her bir üniversitenin kendine özgü kuruluş fermanında belirtilmiştir. Üniversitenin üst düzey yöneticileri, ***court*** tarafından atanan kişiler, senatonun atadığı öğretim üyeleri, öğretim üyelerinin temsilcileri, yerel yönetimlerin temsilcileri, üniversitenin mezun ve öğrencilerinin temsilcileri ile ***council***'ın yukarıda sayılan üyelerince belirlenen üyelerden ***(co-opted members)*** oluşur.

Örneğin, yine Nottingham Üniversitesi'nin ***Council***'ı 50 üyeli olup, bunlardan 6'sı ***Court***'un, 12'si senatonun, 2'si mezunların, 2'si öğrenci birliğinin, 8'i yerel yönetimlerin seçtiği temsilcilerdir; ***Chancellor, Vice-chancellor*** ve yardımcıları ile ***Registrar*** görevleri icabı ***(ex-officio)*** üyedirler. Ayrıca, ***council***'ın yukarda sayılan üyelerinin seçtiği 12 üye daha vardır ***(co-opted members).***

Gerek ***court***, gerekse ***council***'ın üyelerinin çoğunluğunun o üniversitenin mensubu olmayan kişilerden ***(laymen)*** oluşması Birleşik Krallık'da yazılı olmayan genel bir kuraldır. Rektör (İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda'da ***vice-chancellor***, İskoçya'da ***principal***), geniş katılım ve kapsamlı bir arama ve değerlendirme ***(search and screen)*** sürecinden sonra, ***council*** tarafından atanır. Bu süreç sırasında üniversite rektörlüğünün boşaldığı gazete ve dergilere ilanlar verilerek duyurulur, adayların başvuruları alınır veya başkaları tarafından adaylar gösterilir. ***Council*** senatonun, öğretim üyelerinin, mezunların ve danışmayı uygun gördüğü diğer kişi ve kuruluşların görüşlerini alır; **ancak, sandığa oy atma şeklinde bir usul yoktur**. Rektörde profesör olma şartı yoktur. Rektörün görev süresi uzundur; hatta bazı üniversitelerde rektör süresiz olarak atanır.

Rektör, ***council***'ın ve senatonun başkanıdır. Her türlü idari ve mali konudaki nihai yetki ***council***'dadır. Bu kurulun akademik konularda da genel gözetim ve denetim yetkileri vardır. ***Council*** yılda en az üç, en çok altı kez toplanır ve yetkilerini senatoyla ortak olarak oluşturulan komisyonlar vasıtasıyla kullanır.

1992 sonrasında kurulan üniversitelerde ***council***'ın muadili olan kurulun adı ***board of governors***'dur. 1992 yılında çıkarılan Further and Higher Education Act 1992 adlı kanunla, politekniklerden dönüştürülerek kurulan üniversitelerin yönetim organlarını oluşturma yetkisi ***Privy Council***'a verilmiştir. Üye sayısı en az 12, en çok 24 olan bu kurulun üyelerinin en az yarısı üniversitenin mensubu olmayan kişilerden olmak zorundadır. Senato'nun

atadığı öğretim üye temsilci sayısı ile öğrencilerin seçtiği temsilci sayısı en çok 2 olabilir. ***Board of governors***'un başkanının, üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından seçilmesi zorunludur. ***Vice-chancellor***, board of governors karafından atanır ve eski üniversitelerdeki muadillerine kıyasla daha fazla icra yetkisine sahiptir.

II.3.2 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

ABD üniversite yönetim sisteminin temel ilkesi, üniversitenin genel çizgi ve yönünün o üniversitenin mensubu olmayan kişilerden ***(laymen)*** oluşan kurulca tespit edilmesi ve bu kurul tarafından atanan rektörün ***(president)*** üniversitenin başlıca icra organı ***(chief executive officer)*** olarak görev yapmasıdır. Birleşik Krallık'taki üniversitelerin gerek genel kurul ***(court)***, gerekse yönetim kurulu ***(council)*** niteliğindeki ara kuruluşlarında, azınlıkta olmaları genel kural olsa da, o üniversitenin öğretim üyelerinin temsilcilerinin de bulunmasına karşılık, ABD üniversitelerinde kurum düzeyindeki ara kuruluşta ***(board of trustees, board of regents, board of governors, v.b.)***, istisnai haller dışında, o üniversitenin öğretim üyelerinin temsilcileri yoktur. Amerikan üniversite yönetim sistemi bu bakımdan Birleşik Krallık üniversite yönetim sisteminden farklıdır.

Harvard'da 15 yıl süreyle fen-edebiyat fakültesi dekanlığı yapmış olan **Henry Rosovsky** Amerikan üniversite yönetim sistemini aynen şöyle tanımlamaktadır :

"Amerikan sisteminde, nihai olarak yetkili olan makam, bir kişi yani rektördür. Genel olarak eğitim politikası, müfredat programları, işe alınacak yeni öğretim üyeleri ve öğrenci kabulü ile ilgili hususlar, akademik personelin önerileri üzerine karara bağlanır veya bu konulardaki yetkiler akademik personele devredilmiştir. Ancak, kurumun bütçesi, vakfiyesi ve gelir kaynaklarının yönetimi, uzun vadeli gelişme planları ve yeni eğitim programlarının başlatılması vb. hususlar, rektörün en üst noktasında bulunduğu ve mütevelli heyete karşı sorumlu olan bir yönetim hiyerarşisinin yetki alanı içindedir. Sistemde önemli olan iki nokta şunlardır. Birincisi, bölüm başkanları, dekanlar ve rektör yardımcıları seçilmez; bunlar atanırlar ve gerektiğinde görevden alınabilirler. Bu husus çok önemlidir; zira akademik yöneticilerin seçimle gelmesinin sonucunda oluşan yönetimlerde güçlü liderlik niteliği yoktur. Hangi profesör, örneğin, kendi programını kapatacak yöneticiye oy verir ki? İkinci önemli nokta ise şudur. Gerek devlet üniversiteleri, gerekse özel üniversiteler nispeten bağımsız üyelerden oluşan mütevelli heyetlerce yönetildikleri için, devlet üniversitelerinde dahi politik müdahale yok denecek kadar azdır. Bu nedenlerle, gereken hallerde, çoğunluğun hoşuna gitmeyen kararların alınması bizim sistemimizde mümkündür. Biz, işleyişi daha demokratik yapmanın her şeyi iyileştirmeyeceğini öğrendik. Ayrıca üniversite yönetiminin iyi işleyebilmesi için, çıkar çatışmalarının asgariye indirilmesi gerektiğini de öğrendik."

Görüldüğü gibi, ABD'nde devlet, üniversiteleri yönetme yetkisini ***board of trustees, board of regents*** veya ***board of governors*** adlı, yönetim kurulu niteliğindeki ara kuruluşlara devretmiştir. Bu tür kurulların oluşum şekli, her üniversite için kurumun bulunduğu eyaletin meclisince kabul edilen yasa ile belirlenmiştir. İdari ve akademik yapı bakımından yükseköğretim kurumlarının tümünün bağlı olduğu ülke veya eyalet düzeyinde herhangi bir yasa veya yönetmelik yoktur. Kongre'nin veya eyalet meclislerinin çıkardığı yükseköğretimle ilgili yasalar esasen kaynakların ne şekilde tahsis edilip kullanılacağına ilişkindir.

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, yükseköğretimle ilgili bu yasalardan 1963 yılında çıkarılmış olan ***The Higher Education Facilities Act*** adlı yasada yer alan eyalet koordinasyon kurullarının kurulmasına ilişkin hüküm, Amerikan kamu üniversitelerinin yönetimine bambaşka bir boyut getirmiştir. Halen Delaware dışındaki tüm eyaletlerde bu tür bir kurul teşkil edilmiştir. Bu kurullar yetkilerine göre üç türlüdür.

a) Eyalet Yönetim Kurulu Niteliğindeki Kurullar *(State-wide Governing Boards):*

Eyalet valisi'nce, üyeleri üniversite mensubu olmayan kişiler arasından atanan, üye sayısı 10 ile 20 arasında değişen bu tür kurullar o eyaletteki tüm resmi yükseköğretim kurumlarının yönetimi ile görevlidir. Kaynakların kurumlar arasında dağıtımı, yükseköğretim kurumlarının bütçelerinin hazırlanması, akademik programların onaylanması ve üniversite rektörlerinin atanması bu tür kurulların yetkisindedir. Bazı eyaletlerde o eyaletteki milli üniversiteler için bir, diğer üniversiteler için bir ve 2 yıllık yükseköğretim kurumları için bir tane olmak üzere, ayrı ayrı üç kurul vardır ***(segmental boards).*** Bazı eyaletlerde ise, tüm kamu yükseköğretim kurumlarından sorumlu kurullar ***(consolidated boards)*** vardır.

b) Eyalet Koordinasyon Kurulları *(State-wide Coordinating Boards)*

Bunların oluşum şekli ile üyelerinin atanma usulleri yukarıdaki kurullar gibidir. Ancak, bu tür kurulların yönetim yetkisi olmayıp, sadece planlama ve koordinasyon yetkileri vardır. Bu tür kurulların yetkileri güçlü bütçe kontrolü ve güçlü yönlendirmeden, nisbeten zayıf yönlendirme ve güçlü planlama yetkilerine kadar değişir. Birinci tür koordinasyon kurullarına düzenleyici kurul ***(regulatory board),*** ikinci tür kurullara ise, danışma kurulu ***(advisory board)*** denir.

Bu tür koordinasyon kurullarının bulunduğu eyaletlerde üniversitelerin kendilerinin yönetim kurulları olabildiği gibi, tek bir yönetim kurulu olan çok kampuslu üniversiteler de vardır. Bu tür kurullar kısmi kurul ***(segmental board)*** şeklinde de olabilmektedir.

c) Eyalet Planlama Daireleri (State Planning Agencies):

Bu tür dairelerin eyalet hükümetlerinin temsilcileri ile yükseköğretim kurumlarının yöneticilerini bir araya getirerek iletişim kanalı olarak görev yapmaktan öteye geçen herhangi bir yetkileri yoktur. Kurumlar gönüllü olarak bunların koordinasyonunu kabul edebilir.

Hangi eyalette hangi tür kurulun bulunduğu Tablo 15'te gösterilmiştir. Bu tabloda görüldüğü üzere, sadece 5 eyalette planlama dairesi vardır.

Özel yükseköğretim kurumları kamu kaynaklarından pay talep etmedikleri sürece eyalet kurullarından bağımsızdır. Örneğin, Massachusetts eyaletindeki Harvard ve MIT gibi özel üniversiteler bu eyaletin yönetim kurulundan tamamen bağımsızdır.

ABD'nde teşkilatlanmalarına göre iki tür üniversite vardır. Bunlardan birincisi, **münferit üniversitelerdir.** Bu tür üniversitelerin birden fazla kampusu olabilir. Ancak, münferit üniversiteler, birden fazla kampusları olsa da, aslında akademik ve idari bakımdan bütünlüğü olan kurumlardır. ***Çok kampuslu üniversite sistemleri*** ise, esasen tek bir yönetimin çatısı altında, değişik yerlerdeki çok sayıda yükseköğretim kurumundan oluşan bir örgütlenme biçimidir. Bunun ilk örneği New York şehri içindeki çeşitli yükseköğretim kurumlarının 1920'li yıllarda tek bir yönetim altında toplanması ile oluşturulan ***City University of New York'tur (CUNY).*** Bugünkü **University of North Carolina** ise, bu eyaletteki üç devlet üniversitesinin 1931'de yaşanan ekonomik kriz esnasında tek bir yönetim altında birleştirilmeleri ile oluşturulmuştur. Çok kampuslu üniversite sistemleri 2.Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren, hızla artan öğrenci ve kurum sayılarına paralel olarak giderek yaygınlaşmıştır.

ABD'ndeki en büyük 15 çok kampuslu üniversite sisteminin merkezi mütevelli heyet üye sayıları ile 1990'lı yılların başındaki kayıtlı öğrenci sayıları aşağıda gösterilmiştir:

	Mütevelli Heyet Üyesi	**Öğrenci Sayısı**
State University of New York	16	365.000
California State University	24	343.000
Massachusetts Board of Regents	13	185.000
City University of New York	16	183.000
University of Wisconsin	17	161.900
University of California	30	157.300
State University System of Florida	13	155.600

TABLO 15
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE EYALET DÜZEYİNDEKİ ARA KURULUŞ TÜRLERİNİN EYALETLERE GÖRE DAĞILIMI

EYALET YÖNETİM KURULU (STATE-WIDE GOVERNING BOARD)		EYALET KOORDİNASYON KURULU (STATE-WIDE COORDINATING BOARD)						EYALET PLANLAMA DAİRESİ (i) (STATE PLANNING AGENCIES)		
		DÜZENLEYİCİ KURUL (f) (REGULATORY BOARD)			DANIŞMA KURULU (g) (ADVISORY BOARD)					
TEK KURUL	KISMİ KURULLAR (SEGMENTED BOARDS)	ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ KURULLAR	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ KURULLAR	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI	ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ KURULLAR	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ KURULLAR	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE KURULLARI	ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ DAİRELER	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI ÇOK KAMPUSLU ÜNİVERSİTELER VE KISMİ DAİRELER	MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI
ALASKA (b) GEORGIA HAWAII IDAHO (a) MAINE (c) MASSACHUSETTS (D) MONTANA (a) NEVADA NEW YORK (A) NORTH DAKOTA RHODE ISLAND SOUTH DAKOTA UTAH (d) WEST VIRGINIA	ARIZONA FLORIDA (a) (b) IOWA KANSAS MISSISIPPI NEW HAMPSHIRE (b) NORTH CAROLINA (D) OREGON (b) WISCONSIN (e) WYOMING	CONNECTICUT FLORIDA (a) ILLINOIS	ALABAMA ARKANSAS MARYLAND NEW JERSEY OKLAHOMA SOUTH CAROLINA	OHIO (l)	ALASKA (b) CALIFORNIA LOUISIANA MINNESOTA NEW YORK (h) (a) OREGON (b) (e) TENNESSEE	COLORADO (d) INDIANA MISSOURI NEW MEXICO PENNSYLVANIA TEXAS	KENTUCKY (l) VIRGINIA (l) WASHINGTON (l)	NEBRASKA WASHINGTON D.C.	MICHIGAN VERMONT	DELAWARE

a) Bu eyaletlerdeki kurullar her düzeydeki tüm öğretim kurumlarını kapsar.
b) Alaska , Florida, Oregon ve New Hampshire' de ayrıca eyalet planlama daireleri de vardır.
c) Maine Maritime Academy ile 2 yıllık kurumlar için ayrı kurullar yoktur.
d) Colorado' daki kurul kaynakların kurullar arasındaki dağılımını Eyalet Meclisine önerir.
e) Eğitim politikası ve Planlama Dairesi halinde, doğrudan eyalet valisine bağlıdır.
f) Kurul tüm kurumların bütçelerini hazırlar.
g) Kurul kurumların bütçeleri hakkında Eyalet Valisi' ne ve Eyalet Meclisi' ne önerilerde bulunur.
h) New York Board of Regents' ın bütçe hazırlama yetkisi yoktur.
i) Bunların bütçe yapma ve tavsiyede bulunma yetkileri yoktur.

MÜNFERİT ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULLARI:
(l) Her bir kurumun bağımsız bir yönetim kurulu (board of trustees, governors veya regents) vardır.
(A) Çok kampuslu sistem içinde münferit üniversitelerin kısıtlı tavsiye yetkisine sahip münferit kurulları vardır.
(D) Çok kampus içinde, merkezi yönetim kurulunun devrettiği yetkiler dahilinde görev yapan münferit yönetim kurulları vardır.

Georgia Board of Regents	15	153.600
University of North Carolina	32	131.900
University of Maryland System	17	127.000
University of Texas	9	118.800
Tennessee Board of Regents	17	112.800
Los Angeles Community College District	7	103.000
City Colleges of Chicago	7	101.500
Arizona Board of Regents	10	97.100

ABD'ndeki çok kampuslu üniversite sisteminin toplam sayısı 120, bu sistemlere bağlı toplam yükseköğretim kurumu sayısı ise 1000 civarındadır.

ABD'ndeki toplam yükseköğretim öğrencisinin %70'i bu tür sistemlere bağlı kurumlara kayıtlıdır. Çok kampuslu üniversite sistemlerinin neredeyse tamamı kamu yükseköğretim kurumlarından oluşmaktadır. ABD'ndeki kamu yükseköğretim kurumlarının yaklaşık olarak üçte ikisi çok kampuslu yükseköğretim sistemleri içindedir.[1]

Bağlı kurum türlerine göre üç tip çok kampuslu üniversite sistemi vardır. Bunlar hem lisans, hem de lisans öncesi düzeyde derece veren kurumlardan oluşan sistemler, sadece lisans ve lisansüstü düzeyde derece veren kurumlardan oluşan sistemler ve sadece lisans öncesi düzeyde derece veren kurumlardan oluşan sistemlerdir.

Bir eyalette birden fazla sistem bulunabilmektedir. Örneğin, Kaliforniya'da iki sistem vardır. **California State University System**, en çok yüksek lisans düzeyinde eğitim yapan üniversitelerden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu sistem kitlesel eğitim yapan kurumlardan oluşmaktadır. Buna karşılık, **University of California System**, herbiri elit araştırma üniversitesi niteliğindeki 9 kampustan oluşmaktadır.

Halen 400.000'e yaklaşmış olan öğrenci sayısıyla ABD'nin en büyük çok kampuslu üniversite sistemi olan **State University of New York (SUNY)** sistemine bağlı 64 yükseköğretim kurumu vardır. Bunların 4'ü Camegie Foundation sınıflandırmasına göre yaygın doktora ve araştırma üniversitesi kategorisindeki üniversite, 2'si sağlık bilimleri merkezi, 13'ü liberal sanat koleji, 15'i teknoloji ve uzmanlık koleji, 30'u ise lisans öncesi kolejdir ***(community college).***

City University of New york (CUNY), New York eyaletindeki ikinci sistemdir. Bu sistemde de yüksek lisans ve doktora programlarına koordine eden lisansüstü okul ***(graduate school)***, yine lisansüstü düzeyde eğitim-öğretim yapan tıp fakültesi ***(medical school)*** ve hukuk fakültesi ***(law school)*** gibi elit yükseköğretim kurumları vardır. Bunların yanında, 4 yıllık teknik kolejler ile 2 yıllık lisans öncesi kolejler de aynı sistemin parçalarıdır.

New York eyaletindeki **SUNY** ve **CUNY** sistemlerinin mütevelli heyetleri Tablo 15'te gösterilmiş olan eyalet yönetim kurulu ***(state-wide governing board)*** niteliğindeki kurullardır. Ancak, bu eyalette, eyalet düzeyindeki ara kuruluş olan ***New York Board of Regents***, New York eyaletinde her düzeydeki eğitim kurumları hakkında eyalet valisine ve eyalet meclisine danışmanlık yapan kuruldur ***(advisory board).*** SUNY ve CUNY sistemlerinin her birinin kendi sistem mütevelli heyetleri olduğu gibi, bağlı birimlerinin de ayrıca yönetim kurulları vardır. Kaliforniya eyaletindeki sistemlerin yönetimi de New York'a benzerdir. SUNY sisteminin ayrıntıları aşağıda ele alınmıştır.

Özetle, ABD kamu üniversitelerinin yönetim sistemi Birleşik Krallık'taki sistem gibi iki basamaklıdır. Eyalet düzeyindeki çok kampuslu sistemlerin veya eyaletlerin merkezi mütevelli heyetleri sistem düzeyindeki, bağlı kurumların yönetim kurulları ise kurum düzeyindeki ara kuruluşlardır. Eyalet koordinasyon kurullarının bulunduğu eyaletlerde eyalet düzeyindeki ara kuruluşların yetkileri ise, yönetimden ziyade mali konulardadır. Tablo 15'te gösterilmiş olan eyalet koordinasyon kurulu ***(state-wide coordinating board),*** özellikle düzenleyici kurul ***(regulatory board)*** bulunan eyaletlerdeki yönetim sistemi ile Birleşik Krallık'taki sistem arasındaki benzerlik, bu bakımdan daha fazladır. Başka bir ifadeyle, düzenleyici kurullar Birleşik Krallık'taki HEFCE, SHEFCE ve HEFCW gibi ara kuruluşların bir bakıma muadilleridir.

İster çok kampuslu kamu üniversitesi sistemi, ister münferit kamu üniversitesi, ister münferit özel üniversite olsun, her üniversitenin ***board of trustees, board of governors*** veya ***board of regents*** olarak adlandırılan, kendine özgü ayrı bir yönetim kurulu vardır.

Bu tür kurullar İngiltere'deki ***council***'lerle İskoçya'daki ***court***'ların Amerika'daki karşılığıdır. ***Council*** ve ***court***'ların oluşum biçimleri ile üye sayılarının kraliyet fermanları ile belirlenmiş olmasına karşılık, Amerikan üniversitelerinin yönetim kurullarının terkip ve üye sayıları, eyalet meclislerince kabul edilen üniversite kuruluş kanunları ile belirlenmiştir. **Her iki ülkede de devlet, üniversiteleri yönetme yetkisini bu tür ara kuruluşlara devretmiştir.** Ancak, Birleşik Krallık ve ABD arasında şu önemli farklar vardır:

i) Birleşik Krallık'taki council ve court'ların üye sayısının çok fazla olmasına karşılık, ABD'ndeki board of trustees, board of regents veya board of governors'ın üye sayısı 3 ile 115 arasında değişmekte olup, ortalama üye sayısı 15'tir. Kamu üniversitelerindeki yönetim kurullarının üye sayısı (ortalama 10), özel üniversitelere (ortalama üye sayısı 24) kıyasla daha düşüktür.

ii) Amerikan üniversitelerinin yönetim kurullarında o üniversitenin öğretim üyelerinin temsilcileri bulunmadığı gibi, toplumun herhangi bir kesiminin temsilcileri de bulunmaz. Bunun nedeni, Amerika'daki üniversitelerin yönetim kurullarının toplumdaki çatışma ve çelişkilerin yansıdığı platformlar haline dönüşmesini önlemektir. Bunun tek istisnası o üniversitenin mezunlarının temsilcilerinin bu kurullarda yer almasıdır. ABD'ndeki kamu yükseköğretim kurumlarında halen görev yapmakta olan 8.000 civarındaki mütevelli heyet üyesinin yaklaşık olarak %13'ü o kurumun mezunudur. Üyelerin kendi mesleklerine göre dökümü ise şöyledir:

Sanayi ve ticaret .....%40

Diğer iş çevreleri ..... %25

Eğitim .....%15

Diğer alanlar .....%20

Bir üniversitenin öğretim üyesinin başka bir üniversitenin mütevelli heyetinde üye olması çok nadir rastlanan bir istisnadır. Bu tür üyeler ancak küçük kolejlerin heyetlerinde bulunur.

iii) Mütevelli heyet, o üniversitenin ilerlemesi için hizmet amacıyla bir araya gelmiş kişilerden oluşan bir kuruldur. İster kamu, ister özel, ister tek kampuslu münferit, ister çok kampuslu sistem olsun, mütevelli heyetin temel görevi üniversite ile toplum ve yürütme organı arasında gerektiğinde köprü, gerektiğinde de tampon işlevini görmektir. Başka bir ifadeyle, mütevelli heyet üniversitenin özerkliğinin teminatıdır. Üyelerin görevi üniversiteye para vermek değil, kurumu misyonuna uygun ve en verimli şekilde sevk ve idare etmektir.

Mütevelli heyet üyelerinin tespiti bakımından kamu üniversiteleri ile özel üniversiteler arasında farklar vardır. Kamu üniversitelerinin mütevelli heyet üyelerinin tespitinde 4 yöntem vardır. Bunlardan birincisi eyalet valisince atamadır. Halen 39 eyalette bu yöntem uygulanmaktadır. Altı eyalette mütevelli heyet üyeleri halk tarafından seçilmektedir. İki eyalette seçim eyalet meclisince yapılmakta, 3 eyalette ise kamu üniversitelerinin mütevelli heyet üyeleri birden fazla yolla tespit edilmektedir.

Pennsylvania State University son yönteme bir örnektir. Bu eyaletteki eyalet düzeyindeki ara kuruluş, Tablo 15'te görüldüğü gibi, danışma organı ***(advisory board)*** niteliğindedir. Eyalet üniversitesinin 32 üyeli mütevelli heyetinin 6 üyesi eyalet senatosunun görüşü alınarak eyalet valisince atanmakta, 5 üye bulundukları makam icabı ***(ex-officio)*** üye olmakta, kalan 21 üye ise eyalet meclisi ve eyalet senatosunun başkanları, mezunlar, öğretim üyeleri, ziraat ve ticaret odalarınca belirlenmektedir.

Ancak, Pennsylvania State University oldukça istisnai bir örnektir. En yaygın yöntem eyalet senatosunun görüşü alınarak, eyalet valisince atamadır. Tablo 15'te görüldüğü gibi, Ohio'da eyalet düzeyindeki ara kuruluş, düzenleyici kurul ***(regulatory board)*** niteliğindedir. **The Ohio Board of Regents** adlı bu eyalet düzeyindeki ara kuruluş, eyaletteki tüm kamu yükseköğretim kurumlarının gelişme planlarını hazırlar, ikişer yıllık mali ihtiyaçlarını tespit eder ve yıllık bütçe önerilerini inceler. Kurumlara bağlı yeni akademik birim ve programların açılması, mevcutların birleştirilmesi ve kapatılması bu heyetin onayına tabidir. The Ohio Board of Regents 9 üyelidir. Üyelik süresi 9 yıl olup, her yıl bir üye eyalet senatosunun görüşü alınarak eyalet valisince atanır.

Ohio State University ABD'ndeki en büyük münferit eyalet üniversitelerinden biridir. Bu üniversite ile The Ohio Board of Regents arasında, bütçe ve yeni akademik birim ve programlar açılması dışında, hiyerarşik bir yönetsel ilişki yoktur. Ohio State University, **The Board of Trustees of The Ohio State University** adlı mütevelli heyet tarafından sevk ve idare edilir. Heyetin üye sayısı 9, üyelik süresi ise, 9 yıl olup, her yıl bir üye eyalet senatosunun görüşü alınarak eyalet valisince atanır.

Görüldüğü gibi, kamu üniversitelerinin mütevelli heyetlerinin belirlenmesinde en yaygın yöntem olan eyalet valisince atamada, valinin heyetin tümünü aynı anda değiştirmesi mümkün değildir. Bu suretle kurumsal süreklilik sağlamanın yanında, kısa vadeli politik etkiler de en aza indirilmektedir.

Ohio State University'nin mütevelli heyetinin yetkileri aynen aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:*

"The Board, as the governing body of the University, elects and fixes the tenure in office of the President, faculty, and staff. The Board also fixes and regulates the course of instruction, prescribes the extent and character of research, and approves plans, budgets, bylaws, rules and regulations."

"Üniversitenin sevk ve idare organı olan heyet, rektörü, öğretim üyelerini ve diğer personeli seçerek atar ve görev sürelerini tespit eder. Heyet, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini düzenler, plan, bütçe yönetmelik ve yönergeleri onaylar."

Texas'ta eyalet düzeyindeki ara kuruluş danışma kurulu niteliğinde olduğundan, bu eyaletteki münferit kamu üniversitelerinin mütevelli heyetleri de, Ohio'da olduğu gibi, güçlü yetkilerle donatılmıştır. Örneğin, **Texas Tech University**'nin **The Board of Regents** adlı 9 üyeli mütevelli heyetinin üyeleri eyalet senatosunun görüşü alınarak eyalet valisince atanır. Üyelik süresi 6 yıl olup, her iki yılda bir üyelerin üçte biri yenilenir.

* ABD'ndeki eyalet üniversitelerinin mütevelli heyetlerinin yetkilerini yoruma yer bırakmayacak şekilde, açıklıkla ortaya koyabilmek için, bu konuda atıfta bulunulan kanun ve yönetmelik maddeleri hem İngilizce, hem de Türkçe olarak verilmiştir :

Texas Tech University'nin rektörü'nün *(president)* atanmasına ilişkin mütevelli heyet yetkisi aynen şöyle ifade edilmiştir:

"The Board of Regents is directed to appoint a President to act as the chief executive officer. The President will serve at the pleasure of the Board of Regents."

"Mütevelli heyet, üniversitenin başlıca icra organı olan rektörü atar. Rektör, üniversiteyi mütevelli heyetin uygun gördüğü şekilde yönetir"

ABD'nde öğrenci sayısına göre en büyük çok kampuslu üniversite sistemi **State University of New York (SUNY)** sistemidir. New York'ta eyalet düzeyindeki ara kuruluş olan **New York Board of Regents** tamamen danışma kurulu niteliğinde olduğundan, **Board of Trustees of the SUNY,** esasen eyalet yönetim kurulu ***(state-wide governing board)*** niteliğinde, güçlü yönetim yetkileriyle donatılmış bir kuruldur.

SUNY sisteminin teşkilat şeması Şekil 13'te gösterilmiştir. Mütevelli heyetin 15 üyesi eyalet senatosunun görüşü alınarak eyalet valisince atanmaktadır. Öğrenci genel kurulunun başkanı da mütevelli heyetin üyesidir. Dördü yaygın araştırma üniversitesi sınıfında olmak üzere, toplam 64 yükseköğretim kurumundan oluşan SUNY sisteminin merkezi yönetim kurulu mütevelli heyet, sistemin başlıca icra organı ise **Şansölye** ***(chancellor)*** unvanlı kişidir. Şansölyenin atanmasına, görev ve yetkilerine ilişkin yönetmelik hükümleri aynen şöyledir.

Atanması :

"The Chancellor shall be appointed by the Board of Trustees and shall serve at the pleasure of the Board of Trustees. At any time during the period of appointment, the Board of Trustees may evaluate the service of the Chancellor."

"Şansölye, Mütevelli Heyet tarafından atanır ve Mütevelli Heyet'in uygun göreceği şekilde hizmet görür. Şansölyenin hizmetleri, Mütevelli Heyet tarafından her zaman değerlendirilebilir."

Görevleri :

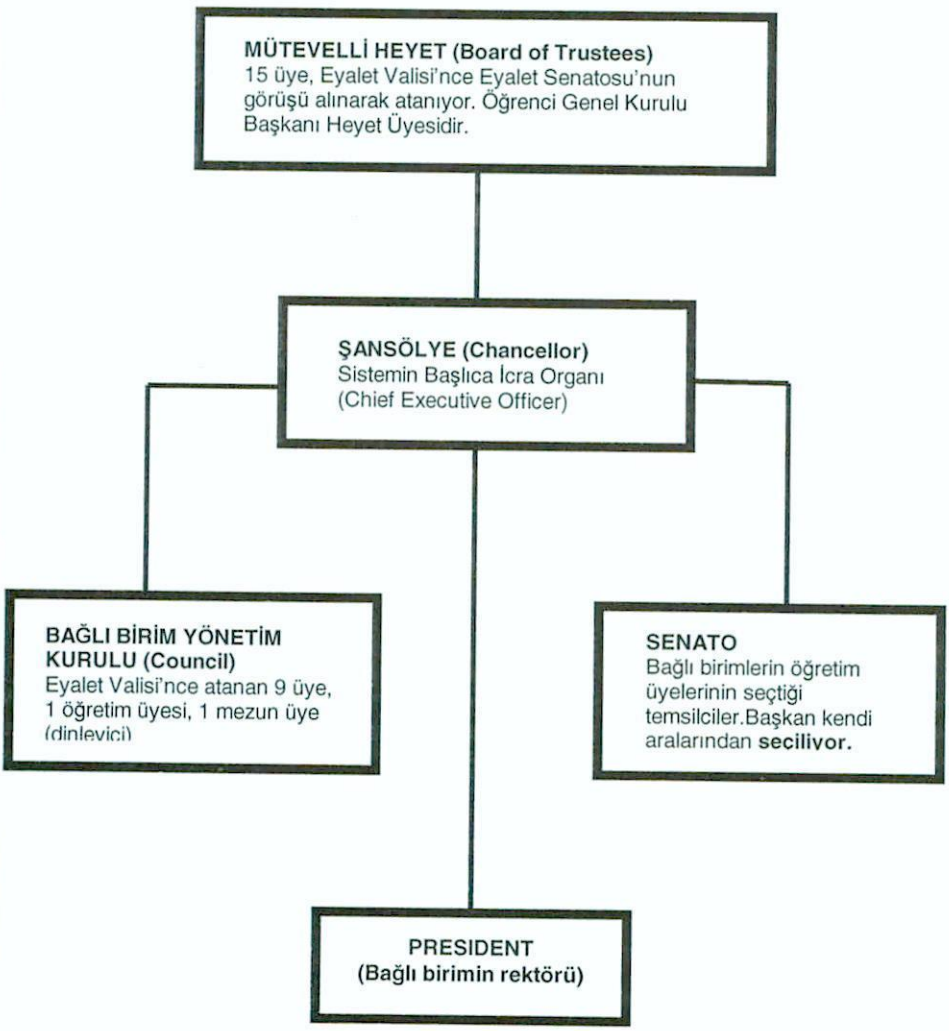
"The Chancellor shall make all appointments of employees. The Chancellor may assign to the officers, faculty and staff of the University, powers, duties and responsibilities, and they shall be responsible to the Chancellor and the Board of Trustees for performance thereof."

"Tüm personel Şansölye tarafından atanır. Şansölye, yöneticilere, akademik ve idari personele, uygun gördüğü yetki, görev ve sorumluluklar verebilir. Tüm personel, görevlerin ifası bakımından Şansölye ve Mütevelli Heyet'e karşı sorumludur."

SUNY sistemine bağlı 64 yükseköğretim kurumunun herbirinin ***council*** adlı ayrı bir yönetim kurulu ve ***president*** unvanlı ayrı bir rektörü vardır. ***Council***

ŞEKİL 13

STATE UNIVERSITY OF NEW YORK (SUNY)
YÖNETİM SİSTEMİ

lisans öncesi kolejler ***(community colleges)*** dışındaki kurumlarda, genellikle eyalet valisince atanan 9 üyeden oluşur, bir öğretim üyesi ve bir mezun temsilcisi de dinleyici olarak toplantılara katılır. Lisans öncesi kolejlerin yönetim kurullarının üyeleri New York eyaletinde bu kolejleri finanse eden yerel yönetimler tarafından atanır. *

SUNY sistemine bağlı yükseköğretim kurumlarının rektörlerinin ***(presidents)*** atanma, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin hükümler aşağıdaki gibidir:

Atanması :

"President shall be appointed by the Board of Trustees after receipt of recommendations of the campus councils and of the Chancellor, and shall serve at the pleasure of the Board of Trustees. Before making its recommendations, the campus council shall consult with a presidential search committee designated for such purpose by the chair of the council and comprised of members of the various campus constituencies, including faculty, students, professional employees, administration, alumni and members of the council. The faculty should predominate among the non-council members of the committee.

The president shall be responsible to the Board of Trustees and the Chancellor. At any time during the period of appointment, the Board of Trustees and the Chancellor may evaluate services of the president."

"Bağlı birimlerin rektörleri, ilgili bağlı birimin yönetim kurulu ile Şansölye'nin görüşleri alınarak, Mütevelli Heyet tarafından atanırlar ve Mütevelli Heyet'in uygun göreceği şekilde hizmet ederler. İlgili bağlı birimin yönetim kurulu öneride bulunmadan önce, yönetim kurulu başkanınca oluşturulan rektör adayları arama komitesine danışır. Komitede, yönetim kurulu üyelerinin temsilcilerinin yanında, öğretim üyeleri, öğrenciler, yöneticiler, idari personel ve mezunların da temsilcileri bulunur. Komitenin, yönetim kurulunun temsilcileri olan üyeleri dışındaki üyeleri arasında öğretim üyelerinin temsilcileri çoğunluğu oluşturur.

Rektör, Mütevelli Heyet ve Şansölye'ye karşı sorumludur.

Rektör'ün hizmetleri, Mütevelli Heyet ve Şansölye tarafından her zaman değerlendirilebilir."

Görevleri :

"The president shall supervise the members of the professional and non-academic staff of such college and shall appoint or recommend to the Chancellor and the Board of Trustees for appointments as members of the professional staff of the College."

* ABD'nde 18 eyaletteki lisans öncesi kolejlerin yerel yönetim kurulları o yörenin halkı tarafından seçilir. 18 eyalette ise, eyalet düzeyindeki kurullar vardır ve bunların üyeleri eyalet valisince atanır. Kalan eyaletlerde karışık sistemler uygulanır.

"Rektör, başında bulunduğu bağlı birimde görevli tüm akademik ve idari personeli denetler ve öğretim üyelerini atar veya öğretim üyesi olarak atanacak adayları Şansölye'ye ve Mütevelli Heyet'e önerir."

University of California diğer bir çok kampuslu eyalet üniversite sistemidir. Ancak, SUNY ve Kaliforniya'daki ikinci sistem olan State University of California sisteminin aksine, dokuz kampuslu **University of California** sistemi, beş tıp okulu ve hastaneleri, üç hukuk okulu, üç ulusal araştırma laboratuarı ve 12 milyar dolar yıllık bütçesi ile sadece ABD'nin değil, dünyanın en önde gelen elit araştırma üniversitelerinden biridir. Kaliforniya'da eyalet düzeyindeki ara kuruluş danışma kurulu niteliğindedir. Bu bakımdan yönetim yetkileri sistemlerin ve münferit üniversitelerin mütevelli heyetlerinde toplanmıştır. University of California sistemi 26 üyeli ***Board of Regents*** adlı mütevelli heyet tarafından sevk ve idare edilir. Üyelerden 18'i 12 yıllık süreler için eyalet valisince atanır, biri heyet tarafından bir yıl süreyle öğrenciler arasından seçilir. Diğer 7 üye ise, bulundukları görevler nedeniyle ***(ex-officio)*** kurulun üyesi olan eyalet valisi ve yardımcısı, eyalet meclis başkanı, eyalet eğitim dairesi başkanı, mezunlar derneğinin başkanı ve yardımcısı ile sistemin ***President***'ından oluşur.

University of California sistemi ile SUNY sistemi arasında bir terminoloji farkı vardır. SUNY sisteminin başlıca icra organının, yani sistemin başkanı veya rektörünün unvanının ***Chancellor*** olmasına karşılık, bu kişinin University of California sistemindeki eşdeğerinin unvanı ***President***'dır. Diğer yandan, sistemi oluşturan yükseköğretim kurumlarının rektörlerinin unvanları SUNY sisteminde ***president,*** University of California sisteminde ise ***chancellor***'dur.

President,University of California sisteminin tümünün başı, ***chancellor*** ise kampusun sorumlu yöneticisi olup, bu yöneticilerin tümü **Board of Regents** tarafından atanır.

Clark Kerr yükseköğretim yönetim sistemlerinin felsefesi üzerinde dünyanın en tanınmış uzmanlarından biridir. Kerr'a göre, Amerikan üniversite yönetim sistemi, bu ülkeye **"tarihin bir armağanıdır"**. Clark Kerr, ***Ronald Reagan***'ın eyalet valisi olduğu dönemde University of California sisteminin President'ı idi ve Reagan'la anlaşmazlığa düşerek bu görevden ayrılmıştı. Kerr, buna rağmen sistemi savunmayı sürdürmüş ve üniversitenin öğretim üyelerinin mensubu oldukları üniversitenin mütevelli heyetinde bulunmamalarını ve rektörlerin mutlaka atanmasını savunagelmiştir.

Özetle, ABD'ndeki kamu üniversitelerinin mütevelli heyetlerinin üyeleri büyük çoğunlukla eyalet meclisinin tasvibi alınarak eyalet valisince atanır. Ancak, atamaların tümü aynı anda yapılmaz. Bu suretle süreklilik sağlanır ve politize edilme tehlikesi en aza indirilmiş olur. Pennsylvania State University gibi, çok az sayıdaki istisna dışında, **bu heyetlerde öğretim üyelerinin temsilcileri yoktur**. Kamu üniversitelerinin mütevelli heyet üyelerinin görev süreleri ortalama 4 yıldır.

Özel üniversitelerin mütevelli heyetlerinin üyelerinin seçim ve atanma usulleri ile görev süreleri bazı bakımlardan devlet üniversitelerinden farklıdır. Genel usul, süresi sona eren bir üyenin yerine yeni üyenin kalan üyeler tarafından seçilmesidir ***(self-perpetuating board).*** Kamu üniversitelerinde rastlanmamasına karşılık, özel üniversitelerin mütevelli heyetlerinin üyelerinin bazıları ömür boyu bu görevde bulunurlar.

Massachusetts eyalet meclisince 1907 yılında kabul edilen kanuna göre, **Boston University**'nin mütevelli heyetinin üye sayısı en az 10, en çok 50'dir. Üyelerin kimler olacağı, bunlarda aranacak nitelikler ve toplam üye sayısı, 1869'da bu üniversiteyi kuran Isaac Rich, Lee Chaflin ve Jacob Sleeper adlı üç kurucu ile bunların arkadaşlarının vasileri tarafından belirlenmektedir.

Stanford University'nin mütevelli heyetinin üye sayısı 35'tir. Üyelerin 8'i Stanford mezunları tarafından gösterilen adaylar arasından, heyetin geri kalan ve hizmet süreleri dolmamış üyeleri tarafından seçilir.

ABD'nin en eski üniversitesi olan **Harvard**'ın sevk ve idare sistemi bazı bakımlardan farklıdır. Bu üniversitede Gözlemciler Kurulu ***(Board of Overseers)*** ve ***Harvard Corporation*** adlı iki üst kurul vardır. Gözlemciler Kurulu'nun üye sayısı 30'dur. Bu kurulun üyeleri, üniversitede görevli olmayan Harvard mezunları tarafından seçilir. Bu kurulun başlıca görevleri, üniversiteye bağlı lisansüstü okullarda ve müzelerde incelemeler yapmak, Harvard'ın kuruluş ilkelerine ve mükemmeliyet amaçlarına uygun olarak çalışmalarını gözetmek, **Harvard Corporation**'a görüş bildirmek, üst düzey atamaları ve büyük yatırımları onaylamak ve üniversiteye uzun vadeli perspektif getirmektir. Kurul yılda en az 5 kez toplanır ve kendi içinden oluşturduğu komiteler vasıtasıyla çalışmalarını yürütür.

Harvard Corporation, konumu icabı ***(ex-officio)*** rektörle ***(president)*** birlikte 7 üyeden oluşur. Rektör dışındaki 6 üyeden biri herhangi bir nedenle ayrılınca geri kalan üyeler yenisini seçerler. Harvard Corporation, Board of Oversees'a karşı sorumlu olup, aldığı kararlar bu kurulun onayından sonra yürürlüğe girer.

Harvard'ın rektör ***(president)*** adayları, Corporation'un rektör dışındaki 6 üyesi ile Board of Overseers'ın kendi içinden seçtiği 3 üyeden oluşan bir arama komitesince ***(search committee)*** tespit edilir. Rektör Corporation tarafından seçilir ve Board of Overseers'ın onayıyla atanır.

Özetle, ister kamu, ister özel, ister tek kampuslu, ister çok kampuslu olsun bu tür heyetlerin en temel görevi üniversite ile toplum ve yürütme organı arasında, hem köprü hem de tampon görevi yapmaktır. Bu tür heyetler ABD'nde üniversitenin kurumsal bağımsızlığının teminatıdır. Bu heyetlerin üyelerinden beklenen üniversiteye para vermek olmayıp bu temel görevi yerine getirmektir.

Amerikan üniversitelerinin yönetim kurulları her konuda nihai yetkiye sahip oldukları halde akademik konularla doğrudan ilgilenmezler. Bu tür

kurulların başlıca görevleri rektörü, dekanları, bölüm başkanlarını ve her unvan kademesindeki öğretim üyelerini atamak, üniversiteye mali kaynak yaratmak ve bunlarla birlikte, üniversiteye tahsis edilen diğer kaynakları girişimci bir zihniyetle yönetmek ve genel olarak **toplum adına üniversiteyi denetleyip yönlendirmektir.**

Amerikan üniversitelerindeki sürekli komiteler, bu tür komitelerin Birleşik Krallık'ta genellikle senato'ya bağlı olmasına karşılık, doğrudan yönetim kuruluna bağlıdır. Bunların başlıcaları finansman, bütçe, yatırım, vakfiye ve tesisler komiteleridir.

Halen ABD'ndeki kamu yükseköğretim kurumlarının mütevelli heyetlerinde, 6.500'ü çok kampuslu sistemler, 1500'ü münferit kurumlarda olmak üzere toplam 8.000 civarında üye görev yapmaktadır. Özel yükseköğretim kurumlarının mütevelli heyetlerinde görev yapan 38.000 üye ile birlikte ABD'nde toplam mütevelli heyet üye sayısı 46.000'dır. Mütevelli heyetlerin başlıca görevleri özetle şunlardır:

•Kurumun misyonunu belirlemek ve bu misyona uygun ve etkin uzun vadeli gelişme ve faaliyet planlarının yapılarak uygulanmasını sağlamak,

•Rektörü atamak, rektöre destek olmak, rektörü değerlendirmek ve gerektiğinde görevden almak,

•Üniversitenin ihtiyaç duyduğu mali kaynakların temin edilmesine öncülük etmek, dengeli gider bütçeleri yapmak, kaynakların verimli ve etkin yönetilmesini sağlamak,

•Her türlü akademik programı onaylamak, üniversite ve bağlı birimlerini sürekli olarak değerlendirerek denetlemek,

•Her türlü yönetmelik, yönerge ve atamayı karara bağlamak,

•Toplum ve hükümetle kurum arasında gerektiğinde köprü, gerektiğinde de tampon görevi yapmak,

•Üniversiteyi oluşturan yönetici, öğretim üyesi, idari personel ve öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklarda tahkim kurulu işlevini yerine getirmek,

•Üniversitenin özerkliliğini korumak.

Mütevelli heyetin en önemli görevi, rektörü seçip atamak, ona destek olmak, denetlemek ve gerektiğinde bu kişiyi görevden almaktır. Rektör Yönetim Kurulu'nun kendine tanıdığı yetkiler içinde ki bunlar genellikle çok geniştir, üniversitenin idari ve akademik lideri ve başlıca icra organıdır. Dünyadaki en güçlü rektörler Amerikan üniversitesinin rektörleridir. Bunun örnekleri yukarda verilmiştir. Ohio State University'nin rektörünün görev tanımı aynen şöyledir:

"The President is the chief executive of the University and as such is responsible for its entire administration, subject to the authority of the Board of Trustees."

"Üniversitenin başlıca icra organı olan rektör, mütevelli heyet'in tanıdığı yetkiler dahilinde üniversitenin yönetiminin tamamından sorumludur.

Profesör ve diğer öğretim elemanlarının görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemek, gerekirse bunların, sürekli iş statü ***(tenure)*** kazanmış olanlar hariç, görevlerine son vermek ve çalışma esaslarını belirlemek, **Stanford University**'nin rektörüne tanınan yetkiler arasındadır.

Amerikan üniversitelerinin rektörlerinde aranılan nitelikler şunlardır: Liderlik, organizasyon becerisi, halkla ilişkiler, kaynak yaratma yeteneği, kararlılık ve aynı zamanda görüş birliği yaratma becerisi, öğretim üyeleri, öğrenciler, yönetim kurulu üyeleri, mezunlar, idari ve teknik personel, hükümet görevlileri ve toplumun fertleri ile iyi ilişkiler kurabilme, girişkenlik, inandırıcılık ve kişilik sahibi olma. Rektör olmak için, bırakın profesör olmayı, üniversite mensubu olmak dahi şart değildir. Ancak, üniversite mensubu olmayan bir kişi atanacaksa, bu kişinin eğitim, öğretim ve araştırma ile ilgili alanlarda başarılı bir geçmişe sahip olması, genellikle aranan bir niteliktir.

Rektör atanmasındaki en önemli merhale, aday tespit çalışmalarıdır. Bunun için genellikle bir aday arama komitesi ***(search committee)*** kurulur ve aday arandığı duyurulur. Aday arama komitesinin oluşum şekli üniversiteden üniversiteye değişir. Komitenin genellikle iki alt komitesi vardır. Her ikisinin üyeleri de yönetim kurulunca seçilir. Danışma komitesinde bazı yönetim kurulu üyeleri ile öğretim üyelerinin ve bazen öğrencilerin de temsilcileri bulunur. İkinci alt komitede, çoğunluğu yönetim kurulu üyelerinin oluşturması kaydıyla, öğretim üyeleri de yer alır. Herhangi bir kişi aday gösterebilir. Tüm adaylar hakkında çok geniş bir araştırma yapılır ve tespit edilen birkaç adayın ismi yönetim kuruluna sunulur. Yönetim kurulu bu adaylarla uzun süre mülakatlar yapar ve sonuçta bunlardan birini atar.

Örneğin, **Texas Tech University**'de uygulanan yöntemde Mütevelli Heyet tarafından bir rektör seçme komitesi ***(Selection Committee)*** kurulur. Bu komitenin biri Aday Arama ***(Search)***, diğeri Danışma ***(Advisory)*** olmak üzere 2 alt komitesi vardır. Aday Arama Alt Komitesi 4 mütevelli heyet üyesiyle 3 üniversite öğretim üyesinden oluşur. Danışma Alt Komitesi ise 4 mütevelli heyet üyesi, 3 öğrenci, 3 mezun ve üniversiteye bağlı herbir fakülte ve okulun birer kıdemli öğretim üyesinden oluşur. Aday Arama Alt Komitesi tüm başvuruları değerlendirerek, nihai adaylar listesini hazırlar. Danışma kurulu, Mütevelli Heyet'in belirlendiği kriterlere göre adayları değerlendirir. İki alt komitenin müşterek toplantısında adaylarla mülakat yapılır ve görüşler Mütevelli Heyet'e sunulur. Rektör, Mütevelli Heyet tarafından atanır.

Rektörler büyük çoğunlukla o üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından ve uzun bir süre için atanır. Bu kişinin aylığı ve diğer çalışma koşulları mütevelli heyet tarafından tespit edilir.

Amerikan üniversitelerinin akademik ve idari yapıları mütevelli heyetler tarafından tespit edilir.

Rektör yardımcıları mütevelli heyetin görüşü alınarak rektör tarafından atanır. Rektör genellikle üniversitenin mali ve idari işlerini takip etmek ve kaynak yaratmak için genellikle üniversite dışında bulunduğundan, ***provost*** denilen bir rektör yardımcısı üniversitenin akademik işlerinden sorumludur.

Üniversitenin en üst akademik organı senatodur. Senato rektör veya onun yokluğundan ***provost***'un başkanlığında, diğer rektör yardımcıları, dekanlar, fakülte ve öğrenci temsilcilerinden oluşur. Senato'nun başlıca görevi üniversitenin akademik politikasını tespit etmektir. Örneğin, SUNY sisteminin senatosunun görevleri aynen şöyle tanımlanmıştır.

"The Senate shall be concerned with the effective educational policies and other professional matters within the University."

"Senato, Üniversite'nin eğitsel politikalarının etkililiği ve diğer akademik konularla ilgilenir."

Ohio State University'nin senatosu, 24 üst düzey yönetici, 68 öğretim üyesi ve 40 öğrenci temsilcisinden oluşur. Öğretim üyelerinin görev süreleri 3 yıl olup, her yıl üçte biri yenilenir. Öğrenci temsilcilerinin görev süresi ise bir yıldır. Senatonun görevi eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine ilişkin akademik konularda mütevelli heyete önerilerde bulunmak ve akademik ve idari personel ile öğrencilerin hakları ve sorumluluklarına ilişkin konuları görüşmek ve görüş ve düşüncelerini dile getirmektir.

Dekanlar konseyi rektörün başkanlığında rektör yardımcıları, dekanlar ve bazen de, kütüphane müdüründen ***(librarian)*** oluşur. Bu konsey üniversitenin günlük işleyişi ile ilgili olarak rektöre görüş ve öneriler sunan bir kuruldur.

Fakültelerin yanında, lisansüstü okullar da ***(graduate schools)*** dekanlık düzeyindedir. Lisansüstü okul o üniversitenin lisansüstü düzeyde ders veren ve araştırma yapan öğretim üyelerinden oluşur; yüksek lisans ve doktora düzeyindeki eğilim faaliyetlerini koordine eder.

Başka ülkelerde bulunmayan diğer bir dekanlık da öğrenci işleri dekanlığıdır ***(dean of students).*** Bu dekanlık öğrenci hizmetleri ve öğrenci faaliyetleri ile ilgilenir. Bu tür faaliyetler, öğrenci işleri dekanının denetim ve gözetiminde tüm öğrencilerin tabii üyesi olduğu **Öğrenci Birliği** ***(Student Union)*** tarafından düzenlenir ve yürütülür.

Amerikan üniversitelerinin temel akademik icra birimi, bölüm başkanı tarafından yönetilen bölümdür. Bölüm Başkanı oldukça güçlüdür; öğretim üyelerinin işe alınmaları, işten çıkarılmaları ve aylıklarının tespitinde geniş ölçüde söz sahibidir.

Dekanların atanmasında da rektör atanmasındakine benzer bir yöntem uygulanır. Dekanların o üniversitenin mensubu olmayan profesör arasından atanması istisna değildir. Bölüm başkanları dekanın önerisi üzerine rektör tarafından atanır. Bölüm başkanlarının da üniversite dışından atanması istisna değildir.

Amerikan üniversitelerindeki tüm kurullar, bölüm başkanı, dekan veya rektöre görüş ve önerilerde bulunan danışma organlarıdır. Nihai karar yetkileri mütevelli heyet veya bu kurulun devrettiği ölçüde rektör, dekan, bölüm başkanı veya kurum içindeki diğer kurul ve komitelerdir.

Öğretim üyelerinin işa alınmaları, sözleşmelerinin uzatılması, bir üst unvan kademesine terfileri ve sürekli iş statüsü ***(tenure)*** ile ilgili tüm işlemler bölümden başlar. Bölüm başkanı o alanda tanınmış kişilerin, adayın kişiliği, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri ve yayınlarının niteliği hakkındaki görüşlerini alır ve kendi görüşü ile birlikte dekana sunar. Tüm bu görüşler ve raporlar, ***provost***'un başkanlığında ilgili dekan ve yönetim kurulunun üniversitenin kıdemli profesörleri arasından atadığı **Terfi ve Sürekli İş Statü Komitesi *(Tenure and Promotions Committee)*** tarafından değerlendirilir ve hazırlanan rapor rektöre sunulur. Nihai karar yönetim kurulu veya bu kurulun devrettiği yetki dahilinde rektör tarafından verilir.

Öğrencilerin söz konusu öğretim üyesinin öğretme ve ders verme yeteneği hakkındaki değerlendirmeleri terfi ve atamalarda genellikle bir ölçüde göz önünde tutulur.

Amerikan üniversitelerinde her kademedeki öğretim üyesinin yıllık maaşı mütevelli heyet tarafından tespit edilir ve bu ücret genellikle dokuz ay üzerinden ödenir. Bunun nedeni, kalan sürede öğretim üyelerinin araştırma projelerinde çalışarak ek gelir temin etmelerini özendirmektir. Bunun dışında, öğretim üyelerinin haftada bir gün üniversite dışı kurum ve kuruluşlara danışmanlık yapmalarına da izin verilebilir.

Öğretim üyelerinin ücretleri üniversiteden üniversiteye hatta aynı bölüm içinde dahi farklılıklar gösterir.

II.3.3 ÜNİVERSİTELERİ ANGLO-SAKSON SİSTEMİNE BENZER SİSTEMLERLE YÖNETİLEN DİĞER ÜLKELER

a) KANADA

Kanada yükseköğretim sistemi, Birleşik Krallık ile ABD sistemlerinin bir çok unsurunu birlikte içermektedir. ABD gibi federal yapıya sahip olan Kanada'da yükseköğretimin finansman yükü büyük ölçüde eyalet hükümetleri üzerindedir. Yükseköğretim kurumlarının gelir kaynakları içinde eyaletlerin katkısı %85, öğrencilerin ödediği öğrenim ücretleri %7, diğer kaynaklar %5, federal hükümetin katkısı ise %3 civarındadır. On eyaletin herbirinde yükseköğretimden sorumlu bir eğitim bakanlığı veya bunun eşdeğeri vardır. Ancak, Saskatchewan, Alberta ve Newfoundland hariç, tüm eyaletlerde yükseköğretime ayrılan eyalet kaynaklarını eyaletteki yükseköğretim kurumları arasında dağıtan ara kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlara çeşitli eyaletlerde verilen isimler şöyledir:

- Maritime Provinces Higher Education Commission
- Nova Scotia Council on Higher Education
- Conseil des universites (Quebec)
- Manitoba Universities Grants Commision
- University Advisory Council

Üniversiteler tüm gelirlerini birleştirerek kendi gider bütçelerini hazırlama ve uygulamada geniş yetkilere sahiptir.

Tüm Anglo-Sakson ülkelerinde olduğu gibi, Kanada üniversitelerinin iç işleyişlerini düzenleyen federal veya eyalet kanunları olmadığı gibi, ne federal eğitim bakanlığı, ne de eyalet düzeyindeki yükseköğretimle ilgili bakanlıklar bu konuda yetki sahibidir. Bunun yerine, her üniversitenin akademik ve idari yapısı bulunduğu eyaletin meclisince çıkarılan kuruluş kanunları ile belirlenmiştir.

Örneğin, New Brunswick Üniversitesi'nin yönetim kurulu ***(board of governors)*** bulundukları görevleri icabı, rektör (***president*** and ***vice-chancellor***) ve rektör yardımcıları ***(vice-presidents),*** eyalet eğitim bakanı ve yardımcısı, mezunlarla ilişkiler müdürü, Fredericton ve St.John şehirlerinin belediye başkanları ile eyalet valisince atanan 10, mezunlar derneğince seçilen 5, New Brunswick eyaleti öğretmenler derneğince seçilen 1, öğretim üyelerince seçilen 6, öğrenciler tarafından seçilen 3 üyenin yanında bu, üyelerce seçilen en çok 5 üyeden oluşur. Yönetim Kurulu'nun başkanı olan şansölye (***chancellor***) eyalet valisince atanır ve sembolik olarak diploma törenlerine de başkanlık eder.

Senato, rektörün başkanlığında, 3 rektör yardımcısı, fakülte dekanları, lisansüstü okul dekanı, öğrenci işleri dekanı ***(dean of students)***, kayıt kabul işleri müdürü (***registrar***), kütüphane müdürü (***librarian***), mezunlarla ilişkiler müdürü, yönetim kurulundaki öğretim üyesi temsilcileri, yönetim kurulunun öğretim üyesi olmayan üyeleri arasından seçilen 2 temsilci, her fakülteden seçilen birer öğretim üyesi temsilcisi, lisansüstü öğrenciler arasından seçilen bir temsilcinden oluşur. New Brunswick Üniversitesi'nin senatosundaki üyelerin rektör hariç yarısı üniversitenin öğretim üyeleridir.

Rektörlüğün boşalması halinde, yönetim kurulu ve senatoca seçilen 3'er üyeden oluşan bir Ortak Aday Önerme Komitesi kurulur. Komite kendi içinden veya dışından bir başkan seçemediği takdirde, eyalet valisi doğrudan bir başkan atar. Komite adayları değerlendirir ve vardığı sonuçları yönetim kurulu ile senatonun ortak toplantısına sunar ve raporun uygun bulunması halinde bir veya birden fazla aday eyalet valisine önerilir. Rektör eyalet valisince atanır.

b) AVUSTRALYA

Avustralya yükseköğretim sistemi 1959-1977 döneminde, aynen Birleşik Krallık'da olduğu gibi, **Federal Australian Universities Commision** ve **Federal Commision on Advanced Education** adlı, ilki üniversiteler, ikincisi üniversite dışı mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları için olmak üzere, ülke düzeyindeki iki ara kuruluş vasıtasıyla planlanmakta ve finanse edilmekteydi. Bu iki komisyon 1977'de **Commonwealth Tertiary Education Commission (CTEC)** adıyla birleştirildi.

Ancak Avustralya'daki bu merkezi ara kuruluş 1988'de lağvedildi. Bunun yerine, İstihdam, Eğitim ve Yetiştirme Bakanlığı'na **(Department of Employment, Education and Training, DEET)**, Milli İstihdam, Eğitim ve Yetiştirme Kurulu **(National Board of Employment, Education and Training, NBEET)** kurularak, eğitim ve yetiştirme (iş eğitimi, training) istihdamla ilişkilendirildi. Bu yeni kurula bağlı İlk ve Ortaöğretim Kurulu **(Schools Council)**, Yükseköğretim Kurulu **(Higher Education Council)**, İstihdam ve Beceri Kazandırma Kurulu **(Employment and Skills Formation Council)** ve Avustralya Araştırma Kurulu **(Australian Research Council)** kuruldu.

Milli İstihdam ve Yetiştirme Kurulu, Bakan tarafından atanan tam zamanlı bir başkanla, yukarıda sıralanan kurulların başkanlarının yanında, eğitim, bilim ve teknolojide temayüz etmiş 2, sanayi ve ticaret alanlarında temayüz etmiş 2, işçi sendikalarından 2 ve Bakan'ın tensip edeceği 2 olmak üzere toplam 8 yarı zamanlı üyeden oluşmaktadır.

Böylece, Avustralya'da ülke düzeyindeki ara kuruluş 1988'den itibaren fiilen kaldırılmış ve bakanlığın yükseköğretimdeki etkisi artmıştır. Avustralya üniversite yönetim sistemi, başlangıçta örnek aldığı Birleşik Krallık sisteminden bu bakımdan farklılaşmıştır.

Avustralya üniversiteleri, kurum düzeyinde, İngiliz üniversitelerine benzer bir sistemle yönetilmektedir. Kurum düzeyinde sevk ve idare kurulu niteliğindeki ara kuruluş ile rektörün adları aynen İngiltere'de olduğu gibi, ***council*** veya ***senate*** ve ***vice-chancellor***'dur. Bu kurulun üyeleri üniversitenin mensubu olmayan toplumda temayüz etmiş kişilerle, öğretim üyeleri, öğrenciler, idari personel ve mezunların temsilcilerinden oluşur. Rektör geniş katılımlı bir danışma ve değerlendirme sürecinden sonra bu kurul tarafından atanır.

Her bir üniversitenin sevk ve idare kurulunun üye sayısı ve terkibi ve yetkileri üniversitenin bulunduğu eyaletin meclisince çıkarılan kanunla belirlenir. Bu kurulun üye sayısı 10 ile 50 arasında olup, çoğunun üye sayısı 15'in üzerindedir.

1988 yılında yapılan köklü değişiklikleri takiben, Avustralya üniversitelerinin sevk ve idare kurulları giderek ABD'ndeki üniversitelerin mütevelli heyetlerine benzemeye başlamıştır. Buna paralel olarak, rektörün konumu da **eşitler arasında birinci *(primus inter pares)*** olmaktan, üniversitenin hem akademik lideri, hem de başlıca icra organına ***(chief executive officer)*** dönüşmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, Avustralya'daki üniversiteler yönetim sistemleri bakımından, başlangıçta örnek aldıkları İngiliz üniversitelerden çok, Amerikan üniversitelerine benzemeye başlamışlardır.

Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren serbest pazar yönelimlerinin, başta kurumlar arası rekabet, kaynak çeşitlendirmesi ve reel öğrenim ücreti gibi bir çok unsuru Avustralya yükseköğretim sisteminde yer almaya başlamıştır. **Hükümetin rolü, belirli sayıdaki yükseköğretim öğrencisini kamu kaynaklarından finanse etmekten, belirli niteliklere sahip mezunları satın almaya dönüşmüştür**. Üniversitelerin yıllık faaliyetlerinin kapsam ve niteliğini, başka bir deyişle, kurumsal eğitim profillerini ***(institutional educational profile)*** ayrıntılı olarak hazırlayıp hükümete sunmaları zorunlu hale gelmiş ve bütçe müzakereleri bu profiller üzerinde yapılmaya başlamıştır. Bu suretle kamu kaynaklarından torba bütçe şeklinde yapılan katkı, sonuçta hükümetle kurum arasında bir anlamda sözleşme olmaktadır. Kurumun yükümlülüğü eğitim profilinde taahhüt ettiği faaliyetleri belirtilen kalite düzeyinde yerine getirmek, hükümetin yükümlülüğü ise, bu faaliyetlerin gerektirdiği kaynakların bir kısmını sağlamaktır.

Bu meyanda, yükseköğretime ayrılan kamu kaynaklarının bir bölümü, özellikle araştırma fonlarının neredeyse tamamı, normal bütçe yolu dışında, kurumlar arası rekabete açılmıştır.

Bu gelişmelere paralel ve bir anlamda da tamamlayıcı olarak 1993 yılında Kalite Teminat Komitesi **(Committee for Quality Assurance)** kurulmuştur. Bu komite, her kurumun eğitim-öğretim, araştırma ve toplum hizmetleri alanlarındaki faaliyetlerini değerlendirmek ***(quality assessment)*** ve kurumun kendi içindeki kalite araştırma ve izleme yöntemlerini gözden geçirmek ***(quality audit)*** suretiyle, üniversiteleri sıralamaktadır. Bu sıralamanın sonuçlarına göre, her bir üniversiteye ayrıca bir parasal ödül verilmektedir.

Özetle, 1988'den bu yana geçen 12 yıl zarfında üniversite özerkliği ve akademik hürriyet kavramları Avustralya'da yeniden tanımlanmıştır. Kendi kendini yöneten öğretim üyeleri topluluğunun yerini, serbest pazar şartlarına ve teknolojik gelişmelere duyarlı kurumsal yapılar, entellektüel merakını tatmin etme arayışındaki alimin yerini ise, pazarlanabilir fikri mülkiyet hakları olan girişimci *(entrepreneurial)* bilim insanları almıştır.

c) İRLANDA CUMHURİYETİ

İrlanda Cumhuriyeti'nde yükseköğretime tahsis edilen kamu kaynakları 1971'de çıkarılan kanunla kurulan ***Higher Education Authority, HEA (An t'Udaras)*** adlı, üyeleri hükümet tarafından atanan ara kuruluş tarafından dağıtılmaktadır. Bu kuruluş, bu anlamda eğitim ve maliye bakanlarına yükseköğretimle ilgili konularda danışmanlık hizmeti vermektedir. Söz konusu kurulun üye sayısı başkanla birlikte 19 olup, üyelerin en az 7'sinin akademik unvanlı, en az 7'sinin de üniversite mensubu olmayan kişiler arasından atanması kanun hükmüdür. Kurulun başkan ve üyeleri hükümet tarafından atanır.

İrlanda Cumhuriyeti'ndeki üniversitelerin sevk ve idaresine ilişkin usul ve esaslar 1997'de çıkarılan **Universities Act 1997** adlı kanunla belirlenmiştir.

Kanunun 16. Maddesine göre, üniversitenin sevk ve idare kurulunun ***(governing authority)*** terkibi genelde şöyledir: rektör ***(chief officer)***, akademik ve mali işlerden sorumlu 2 rektör yardımcısı, en az 2 en çok 6 profesör ve doçent temsilcisi, en az 1 en çok 3 idari ve teknik personel temsilcisi, biri lisansüstü düzeyde olmak üzere 3 öğrenci temsilcisi, meslek kuruluşları ile sendikaların gösterdiği adaylar arasından seçilen 4 temsilci, ilk ve ortaöğretim kurumların planlanmasıyla görevli birimlerden seçilen en az bir en çok 2 üye, Eğitim Bakanı'nca seçilen 4 üye, sevk ve idare kurulunun diğer üyelerince seçilen, kültür ve sanat alanlarındaki çalışmaları ile tanınmış 4 üye, üniversitenin bulunduğu bölgenin yerel yönetimini temsilen seçilen en çok 8 üye. Kurulun üye sayısı en az 20, en çok 40 olup, bunların en az 5, en çok 11'i o üniversitenin öğretim elemanlarıdır. **Başka bir ifadeyle, İrlanda Cumhuriyeti üniversiteleri de üniversite mensubu olmayan kişilerin çoğunluğunu oluşturduğu heyetlerce yönetilmektedir.**

Söz konusu kanunun sevk ve idare kurulunun yetkilerini sayan 18. maddenin 1. Fıkrasının b) bendi aynen şöyledir :

"To appoint the chief officer and such other employees as it thinks necessary for the purposes of the university"

"Üniversitenin rektörü ile üniversitenin amaçlarının gerektirdiğine kanaat getirilen diğer personeli atamak"

Kanunun 19. maddesi uyarınca, gereken hallerde üniversiteyi denetlemek üzere hükümet tarafından yüksek yargı organlarının halen görevde olan veya emekli olmuş üyeleri arasından kıdemli bir yargıç, ***Visitor*** unvanı ile atanabilir. Üniversitenin işleyişinde mevzuata uyulmadığının bu

kişinin verdiği raporla belirlenmesi halinde, sevk ve idare kurulu hükümet tarafından görevden alınabilir.

d) İSRAİL

İsrail Yükseköğretim Kurulu **(The Council for Higher Education)**, Eğitim ve Kültür Bakanı'nın başkanlığında 24 üyeden oluşan, ülke düzeyindeki ara kuruluştur. Üyeler hükümetin önerisi ve Cumhurbaşkanı'nın onayıyla atanır; üyelerin en az üçte ikisinin kendi alanlarında temayüz etmiş akademisyenlerden oluşması zorunludur.

İsrail Yükseköğretim Kurulu'nun başlıca görevleri bu ülkedeki yükseköğretim kurumlarını açılmasına, kapanmasına ve birleştirilmesine, yeni programlar açılmasına, kurumların üniversite adını kullanabilmelerine karar vermek ve yabancı yükseköğretim kurumlarının İsrail'de faaliyet göstermelerine dair başvuruları değerlendirerek karar bağlamaktır.

Kurulun en önemli organı 1977'de hükümet kararnamesi ile kurulan Plan ve Bütçe Komitesi'dir. Altı üyeli komitenin 4 üyesi akademisyen, 2 üyesi ise sanayi ve iş dünyasında temayüz etmiş kişilerdir. Komitenin başlıca görevi, yükseköğretime tahsis edilen kamu kaynaklarını kurumlar arasında dağıtmaktır.

İsrail üniversiteleri ve diğer yükseköğretim kurumları, ister özel, isterse kamu kurumu olsun, aynen Amerikan üniversitelerinde olduğu gibi, mütevelli heyetler tarafından yönetilir. Rektör ***(President)*** bu heyet tarafından atanır ve rektörde profesör olma şartı yoktur. Akademik işlerden sorumlu rektör yardımcısı ***(provost)*** ise, öğretim üyelerince seçilir ve mütevelli heyet tarafından atanır.

II.4 KITA AVRUPASI ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

II.4.1 ALMANYA

Almanya'da hükümet-üniversite ilişkileri, federal hükümet ve eyalet hükümetleri ile olan ilişkiler olmak üzere iki düzeydedir. Tüm yükseköğretim kurumlarının amaç ve yapıları 26 Ocak 1976'da çıkarılan, 9 Nisan 1987'de değiştirilen Yükseköğretim Çerçeve Kanunu ***(Hochschulrahmengesetz)*** ile tespit edilmiştir. Ayrıca, ***Saarlandisches Universitatsgesetz, Gesetz über die Universitaten des Landes Hessen, Landesgesetz über die wissenschaftlichen Hochschulen in Rheinland-Pfalz ve Bayerisches Hochschulgesetz*** gibi, her eyaletteki yükseköğretim kurumları ile o eyalet hükümetinin ilişkilerini ve o eyaletteki üniversitelerin iç işleyişini düzenleyen ayrı yasalar vardır.

Çeşitli eyaletlerdeki ***(Lander)*** yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini koordine eden ve asgari müşterekleri belirleyen federal düzeyde bazı sürekli komite ve kuruluşlar vardır. Eyalet Kültür Bakanları Konferansı ***(Kulturministerkonferenz, KMK)*** ve Alman Rektörler Konferansı

(Hochschulrektorenkonferenz, HRK) bu tür kuruluşlardır. Ancak, bunların kaynak tahsis ve dağıtım yetkileri yoktur. Bu yetkiler Federal Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile eyalet eğitim bakanlarındadır. Bu iki kuruluşta bağlayıcı kararlar ancak oy birliği ile alınabilmektedir.

Federal Eğitim ve Bilim Bakanlığı, eyalet eğitim bakanlıkları ve Max Planck Araştırma Cemiyeti ***(Max Planck Gesellschaft)*** temsilcileri ile Alman Rektörler Konferansı'nın üyelerinden oluşan Milli Akademik Konsey ***(Wissenschaftsrat)*** yükseköğretim kurumlarının yapıları ile müfredat programları ve öğrenci kapasitelerinin planlanmasında görüş ve önerilerde bulunan federal düzeydeki bir kuruluştur. Her ne kadar bu konseyin görüş, öneri ve kararları bağlayıcı değilse de, konsey bu konularda büyük ağırlığa sahiptir.

Birçok diğer Orta ve Kuzey Avrupa ülkesinde olduğu gibi, Almanya'da da rektör ile hükümet temsilcisi olan ve ***Kanzler*** adı verilen bir kamu görevlisinden oluşan iki başlı bir yönetim sistemi vardır. Bu sistemin kökleri Wilhelm von Humboldt'un zamanına uzanmaktadır.

Alman üniversitelerinde iki türlü rektörlük sistemi vardır. 1987 yılında yapılan değişiklikle, üniversitelerin rektörlük ***(Rektor, Rektorat)*** veya başkanlık ***(Prasident, Prasidialkollegium)*** sistemi ile yönetilmesi öngörülmüştür.

Rektörlük sistemi ile yönetilen üniversitelerde rektör o üniversitenin profesörleri arasından seçilir ve görev süresi genellikle 2 yıldır. Yönetim kurulu niteliğindeki ***Rektorat,*** rektörün başkanlığında, rektör yardımcıları ile ***Kanzler***'den oluşur ve üniversitenin günlük işlerini yürütür.

Prasident olarak görev yapmak için üniversite profesörü olma koşulu aranmaz. Yükseköğrenim görmüş olma ve uzun süre üst düzeyde sorumluluk taşıyan yönetim görevlilerinde, özellikle bilim, iktisat ve hukuk alanlarında liyakatla çalışmış olma koşulları aranır. ***Prasident***'ın görev süresi en az 4 yıldır. Ancak, bu süre bazı eyaletlerde 8 yıla kadar çıkar. Yönetim kurulu niteliğindeki ***Prasidialkollegium, Prasident***'in başkanlığında bu kişinin yardımcıları ile ***Kanzler***'den oluşur.

Üniversitenin en üst akademik organı ***Konvent, Grosser Senate, Konsistorium, Grosse Rat, Konzil*** veya ***Versammlung*** adlı üst kuruldur. Bu kurulun adı, üye sayısı ve terkibi eyaletten eyalete değişir. Mesela, Giessen Üniversitesi'ndeki ***Konvent***'in 90 üyesinin 40'ı öğretim üyesi, 10'u diğer akademik personel, 10'u idari ve teknik personel, 30'u ise öğrenci temsilcisidir. Göttingen Üniversitesi'ndeki ***Konzil***'in üye sayısı 130, Eichstatt Üniversitesi'ndeki ***Versammlung***'un üye sayısı ise 36'dır. Bu tür üst kurullar seyrek olarak toplanır. Bunların başlıca görevleri Rektor veya Prasident adaylarını seçmek ve üniversitenin tümü ile ilgili yönetmelikleri onaylamaktır.

İkinci akademik kurul üye sayısı çok daha az olan ve daha sık toplanan senatodur. Dekanların da tabii üye olduğu bu kurulda öğretim üyelerinin ağırlığı daha fazladır. Kurulun başlıca görevi üniversitenin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini planlayıp koordine etmek ve yerine göre üst kurula sunulacak Rektor veya Prasident adaylarını belirlemektir.

Süresi biten Rektor veya Prasident yeniden seçilebilir. Bunların seçim ve atanma usulleri eyaletten eyalete değişir. Bavyera Eyaleti'nde boşalan Prasident'lik, ilgili üniversite tarafından ilan edilir. Üniversitenin üst kurulu başvuran veya aday gösterilen kişiler arasından 3 kişilik bir listeyi ilgili bakana sunar. Bakan bunlardan birini Prasident olarak atar. İlgili üniversitenin 3 ay içinde adayları belirleyememesi halinde, adaylar bakan tarafından belirlenir. Prasident'in 5 ay içinde atanmaması halinde ise bakan geçici bir Prasident atar.

Hessen Eyaleti'nde Prasident adayları senato tarafından belirlenir. Üst kurul bunlardan birini veya üçte iki çoğunlukla olmak kaydıyla, başka birini seçer. Adayın atanması ilgili bakan tarafından yapılır. Prasident'ın görev süresi 6 yıldır.

Triere Üniversitesi'ndeki üst kurulun adı ***Versammlung*** olup, bu kurul 18 profesör, 7 diğer öğretim elemanı, 3 idari personel ve 3 öğrenci temsilcisinden oluşur. Üniversiteye Prasident atanacağı geniş bir şekilde duyurulur. Üniversite mezunu herkes aday olabilir ve aday gösterilebilir. Bu üniversitede 12 profesör, 4 diğer öğretim elemanı , 4 öğrenci ve 1 idari personel temsilcisinden oluşan **senato, eyalet eğitim bakanlığı ile mutabakat sağlayarak** en az 3 kişiyi kapsayan bir aday listesini ***Versammlung'***a sunar. Üst kurul bunlardan birini Prasident olarak seçer; bu kişinin ataması eyalet eğitimi bakanınca yapılır.

Bazı üniversitelerde ise sadece senato vardır. Örneğin, Bonn Üniversitesi'nin senatosu rektör, rektör yardımcıları, fakülte dekanları, 11 profesör temsilcisi, 3 asistan temsilcisi ve 3 öğrenci temsilcisinden oluşur. Bamberg Üniversitesi senatosu ise 14 üyelidir. Rektör üst kurul ile senatonun başkanıdır. Bazı eyaletlerde Kanzler üst kurul ile senatonun tabii üyesidir.

Berlin Hür Üniversitesi ile Berlin Teknik Üniversitesi'nin yapıları farklıdır. Bu iki üniversitede üst kurul ile senatonun üstünde ayrı bir yönetim kurulu vardır. Bu kurulun adı Berlin Hür Üniversitesi'nde mütevelli heyet olup 5 senato temsilcisi, 9 profesör ve diğer akademik personel temsilcisi, 3 Berlin Şehir Meclisi temsilcisi, 4 sendika temsilcisi ve 2 öğrenci temsilcisinden oluşur. Berlin Teknik Üniversitesi'ndeki ***Kuratorium*** ise Prasident, 4 senato temsilcisi, 5 Konzil temsilcisi, 4 Berlin Şehir Meclisi temsilcisi, 2 Berlin senatörü, 2 idari ve teknik personel temsilcisi ile 2 öğrenci temsilcisinden oluşur.

Almanya'da eyalet eğitim bakanlarının seçilen kişiyi rektör olarak atamama veya veto etme yetkisi de vardır. Nitekim, geçmişte araştırmaların finansmanı hususundaki görüşlerinden dolayı seçilen bir kişi bakan tarafından atanmamıştır.

Rektor veya Prasident son gelişmelere rağmen, halen dahi Alman üniversitesinin esas olarak akademik lideridir. İdari ve mali yetkilerinin önemli bir kısmı Kanzler'dedir. Baden-Wüttenberg ve Schleswig-Holstein eyaletlerinde Kanzler üniversitenin belirlediği adaylar arasından, diğer eyaletlerde ise doğrudan hükümet tarafından atanır.

Yükseköğretim Çerçeve Kanunu'nun 45. ve 46. Maddeleri profesörlük düzeyindeki atamaların genel usul ve esaslarını belirlemiştir. Buna göre, açık bulunan profesörlük kadroları istihdam süresi de belirtilerek ilgili üniversite tarafından ilan edilir. Atama ilgili üniversitenin önerisi üzerine, eyaletin yetkili bakanınca yapılır. İstisnai hallerde üniversitenin önermediği kişiler de atanabilir. Özel haller dışında bir üniversitede görevli olan bir kişi aynı üniversiteye profesör olarak atanmaz. Atanan profesöre sürekli iş statüsü ***(tenure)*** verilebilir veya bu kişi ilanda belirtilen süreyle denemeye tabi tutulabilir. Deneme süresi genellikle 5 yıldır. Profesörün aylığı yetkili bakanca belirlenir.

Bu genel esaslar dahilinde, eyaletten eyalete değişen şartlara örnek olarak, aşağıdaki uygulamalar verilmiştir.

a) Hessen Eyaleti

Adaylar ilgili bölüme başvurur. Bölümce oluşturulan bilim komitesi ***(Fachbereichsrat)*** 3 aday belirler ve gerekçeleriyle rektöre sunar. Bilim komitesinde karar oy çokluğu ile alınır. Rektör bu listeyi veto eder veya yetkili bakana sunar. Bakan, bu adaylardan birini veya gerekçe göstermek suretiyle başka birini 1 ay içinde atar veya 4 ay içinde yeni adayların belirlenmesi için aday listesini üniversiteye iade eder.

b) Saarland Eyaleti

İlgili bölümce kurulan komitenin belirlediği 3 aday, senatonun görüşü ve tüm diğer adayların listesi ile birlikte, rektör tarafından ilgili bakana sunulur. Bakan bu 3 adaydan birini atar veya makul bir süre içinde yeni adaylar önerilmesi için listeyi üniversiteye iade eder. Bir kadronun boşalması veya ilan edilmesinden veya aday listesinin iade edilmesinden itibaren bir yıl içinde yeni adaylar önerilmediği takdirde, bakan dekanın ve üniversitenin üst kurulunun görüşlerini alarak uygun gördüğü başka bir kişiyi söz konusu kadroya atayabilir.

c) Triere Üniversitesi

İlgili birimin kurduğu komite adayları değerlendirir ve senatoya sunar. Senato, eyalet eğitim bakanına üç aday önerir. Bakan bunlardan uygun gördüğünü atar; sıralamaya uymak zorunda değildir. Diğer eyaletlerdeki uygulamalar esas itibarı ile bunların benzeridir.

Yukarda verilen örneklerde görüldüğü gibi, Alman üniversitelerinde uygulanan rektör belirleme sisteminde üniversitenin tüm öğretim üyelerinin sandığa oy atması şeklinde bir usul olmadığı gibi, eyalet eğitim bakanı bu süreçte doğrudan ve dolaylı olarak önemli ölçüde söz sahibidir. Seçiciler kurulunda genellikle çoğunluğu oluşturan profesörler, Almanya'da rektör tarafından değil, eyalet eğitim bakanlığı tarafından atandığından, Almanya'da seçmenlerin seçilen tarafından atanması şeklinde ortaya çıkan garip bir çıkar çelişkisi yoktur.

Hochschulrahmengesetz'de 25 Ağustos 1998'de yapılan değişiklikle Almanya'da da düzenleyici devletten ***(regulatory state)*** değerlendirici devlete ***(evaluative state)*** geçiş yönünde, bu ülkenin şartları içinde önemli bir adım atılmışır. Bu değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür :

- Performansa bağlı bütçe sistemi,
- Eğitim-öğretim ve araştırmanın sürekli değerlendirilmesi,
- Öğrenim sürelerinin standartize edilmesi,
- Uzaktan eğitimin teşviki,
- Akademik danışmanlık hizmetleri ve ara sınavların zorunlu kılınması, kredi sistemi ile lisans ve yüksek lisans sistemine geçişin teşvik edilmesi,
- Öğrenci kabulünde, ortaöğretimdeki başarının ağırlığının artırılması,
- Profesör atamalarında öğretim ve araştırma performanslarına ilişkin kriterlerin sıkılaştırılması, dışardan profesör atanmasına imkan verilmesi, süreli profesör atanabilmesi,
- Müfredat programları, sınavlar, mezuniyet şartları ve araştırma faliyetlerini düzenleyen ayrıntıların kanundan çıkarılması,
- Öğretim üyelerinin, diğer öğretim elemanlarının, idari personelin ve öğrencilerin yönetime katılmalarına ilişkin ayrıntıların kanundan çıkarılması,
- Özel yükseköğretim kurumlarına izin verilmesi.

Almanya'da lisans düzeyindeki öğrenim süresi geleneksel olarak 5 yıldır ve yüksek lisans eşdeğeri bir derece yoktur. Ne var ki, 3 veya 4 yıllık lisans ve bunu izleyen 1,5-2 yıllık yüksek lisans ve daha sonra doktora basamaklarından oluşan Anglo-Sakson derece sisteminin giderek genel kabul görmesi, Almanya'yı da bu yöne itmeye başlamış ve son yapılan değişiklikle bu sistem teşvik edilmeye başlamıştır. Bu meyanda, Alman üniversitelerinde hem Alman, hem de yabancı öğrencilere açık, İngiliz dilinde yürütülen 4 yıllık lisans programları da başlamıştır. Almanya'da akademik değerlendirme yapma amacıyla kurulan çeşitli kurulları akredite etmek ve ilgili eyalet eğitim bakanının talebi halinde, üniversite ve Fachhochschulen'de açılan bu tür yeni programları ve açılmasına izin verilen özel yükseköğretim kurumlarını akademik açıdan değerlendirmek ve akredite etmek üzere, 3 Aralık 1998'de 14 üyeli Akreditasyon Konseyi ***(Akkreditierungsrat)*** kurulmuştur. Üyeleri Kulturministerkonferenz ve Hochschulrektorenkonferenz tarafından müştereken atanan bu kurulun terkibi şöyledir :

- 4 öğretim üyesi,
- 4 işçi ve işveren sendikaları temsilcilsi,
- 2 öğrenci,
- 1 üniversite rektörü,
- 1 fachhochschule rektörü,

• 2 eyaletler (Lander) temsilcisi.

Alman üniversiteleri geleneklerine bağlı, muhafazakar kurumlardır. Bu bakımdan, önce 1987'de profesör olmayanlara rektör ***(Prasident)*** olma yolunun açılmasının ardından, 1998'de Akreditasyon Konsey'ine üniversite mensubu olmayan kişilerin de ***(laymen)*** alınması, Almanya için çok köklü bir değişikliktir.

II.4.2 AVUSTURYA

Avusturya üniversitelerinin akademik ve idari yapıları ile iç işleyişleri 1993'de çıkarılan ***Universitats-Organisationgesetz***, dereceye yönelik eğitim-öğretim programlarının müfredatlarına ilişkin genel hususlar ise 1997'de çıkarılan ***Universitats-Studiengesetz*** adlı federal kanunlarla belirlenmiştir.

Avusturya üniversitelerinin yapıları Alman üniversitelerine benzerdir. Üniversitenin iki üst kurulu, genel kurul niteliğindeki ***Universitats Versammlung*** ile akademik kurul olan senatodur. Üye sayısı en çok 600 olan genel kurul, senatonun üyeleri ile birlikte, profesör, diğer öğretim elemanı ***(mittelbau)***, idari personel ve öğrenci temsilcilerinden oluşur. Profesör sayısı diğer üyelerin sayısına eşittir. Senato, rektörün başkanlığında, rektör yardımcıları, ***Kanzler***'in eşdeğeri olan ***Universitatsdirektor***, personel planlama komisyonu başkanı ve 2 : 2 : 1 oranında, profesör, diğer öğretim elemanı ve öğrenci temsilcilerinden oluşur.

1993'de yapılan değişiklikle getirilen önemli bir yenilik, her üniversitede ***Universitatsbeirat*** adlı bir danışma kurulunun kurulmasıdır. Federal hükümet, eyalet hükümeti, belediye, üniversitenin işbirliği yaptığı uluslararası kuruluşlar, özel ve kamu iktisadi kuruluşları ile mezunların eşit sayıda temsilcisinden oluşan bu kurul rektörün belirlenmesinde çok önemli bir rol oynar.

Rektörde profesör olma şartı vardır. Rektörlüğün boşaldığı ilan edildiğinde başvuran adaylar önce ***Universitatsbeirat*** tarafından değerlendirilir. Senato, bu değerlendirmeye göre üç kişilik bir aday listesi hazırlar. Genel kurul bu üç adaydan birini seçer.

II.4.3 FRANSA

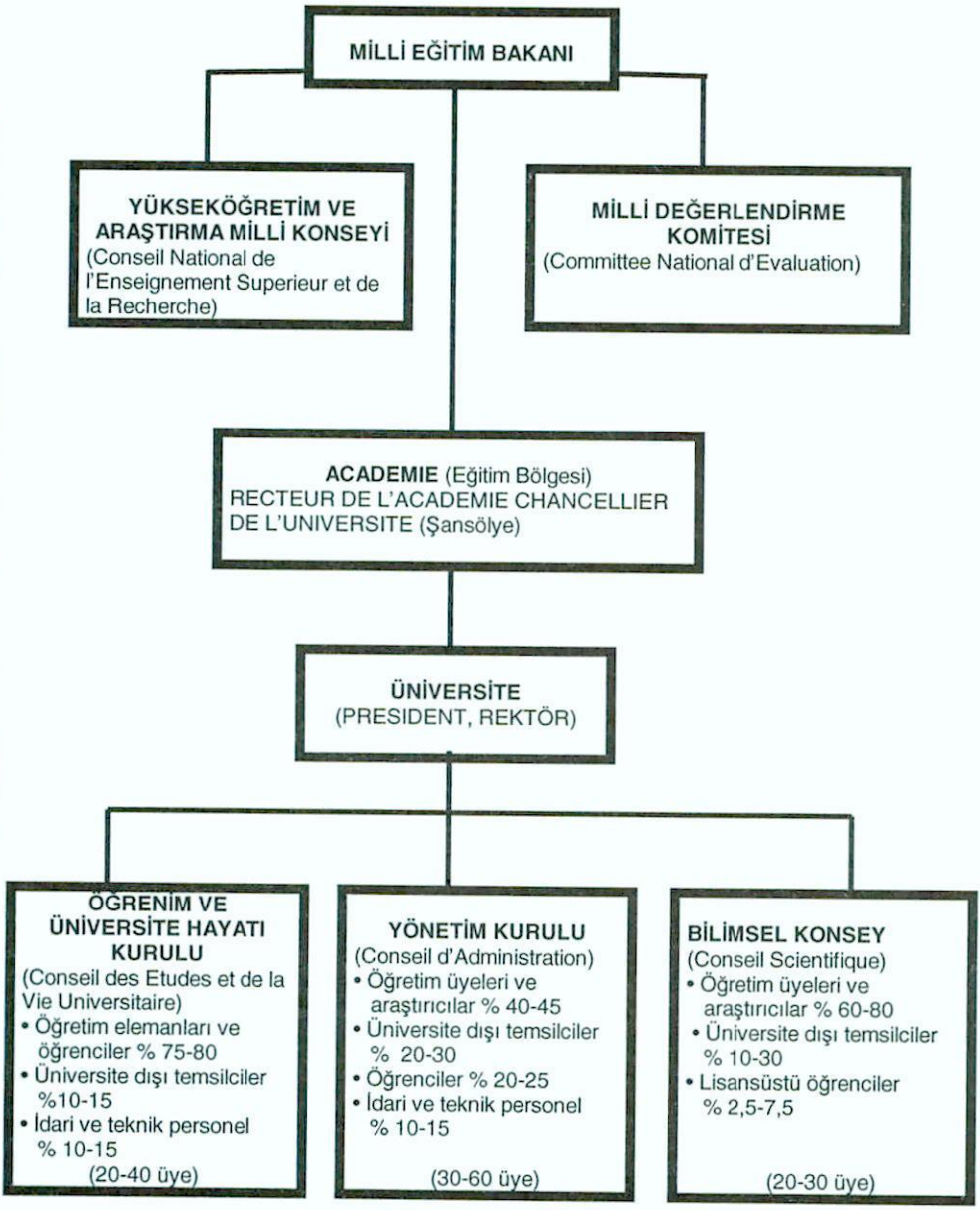
Fransa'da halen yürürlükte olan ve o zamanki Eğitim Bakanı'na ithafen ***Savary Yasası*** olarak bilinen yasa, 26 Ocak 1984'de çıkarılan 84-52 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur ***(La Loi d'Orientation sur l'Enseignement Superieur)***. Buna göre, Milli Eğitim Bakanı yükseköğretim faaliyetlerinin planlanıp koordine edilmesi, öğretim süreleri ve öğrenci kapasitelerinin tespiti gibi konularda yetkilidir. Tüm diplomaları onaylar ve öğretim elemanlarının istihdamı ile ilgili usul ve esasları belirler.* Fransız üniversitelerinin sevk ve idare sisteminin anahatları Şekil 14'te gösterilmiştir.

* 4 Temmuz 1986 tarihli International Herald Tribune'da yer alan bir habere göre, Milli Eğitim Bakanı, bazı usullere uyulmadığı gerekçesiyle, Nantes Üniversitesi'nde kabul edilen bir doktora tezi ile buna dayanılarak verilen doktora derecesini iptal etmiş ve juri başkanı olan Prof.Jean-Claude Riviere'i açığa almıştır.

ŞEKİL 14

ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

FRANSA

Fransa ***Academie*** adı verilen 23 eğitim bölgesine bölünmüştür. Eğitim Bakanı tarafından atanan Akademi Rektörü ***(Recteur de l'Academie)*** ilköğretimden yükseköğretime kadar kendi bölgesindeki tüm eğitim faaliyetlerini koordine eder. Bakanı temsil eden akademi rektörü bu sıfatıyla bölgesindeki tüm yükseköğretim kurumlarının "şansölyesi"dir. Tüm kurullara katılır, ya da temsilcisini yollar. Üniversite rektörlerinin ***(president)*** ve üniversite kurullarının aldığı kararlardan haberdar edilir ve bunların yürürlükteki ilgili mevzuata uygun olup olmadığını inceler (Md.23). Bunların yürürlükteki mevzuata uygun olmadığının tespiti halinde akademi rektörü iptal istemiyle mahkemeye başvurur veya telafisi mümkün olmayan zararlar doğacağına kanaaat getirirse bu işlemleri 3 aylık bir süre için res'en durdurabilir (Md.46).

Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığındaki Bakanlıklararası Komisyon ***(Commission Interministerielle de Prospective et d'Orientation),*** başta devletin merkezi planlama teşkilatı olan ve 4 yıllık planlar hazırlayan ***Commissariat General du Plan*** olmak üzere, ülkenin araştırma faaliyetlerini düzenleyen ***Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS)*** gibi diğer devlet organları ile yükseköğretim kurumları arasındaki bağlantıyı sağlar. Komisyonun başlıca görevi ekonomik gelişmelere göre yükseköğretimde ne gibi değişiklikler yapılmasının gerektiği ve özellikle yetişkin insan gücünde aranılan nitelikler konusunda Milli Eğitim Bakanı'na görüş ve önerilerde bulunmaktır (Md.9,10).

1985'te kurulan Yükseköğretim Konseyi ***(Conseil National de l'Enseignement Superieur et de la Recherche)*** Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında yükseköğretim kurumları, mesleki kuruluşlar, araştırma kurumları, kültürel kuruluşlar ve öğrenci temsilcileriyle Milli Eğitim Bakanı'nca toplumda temayüz etmiş kişiler arasından atanan üyelerden oluşur. Bu konseyin başlıca görevleri "milli diploma" veren yükseköğretim kurumlarının akreditasyonu ve bu diplomaya yönelik eğitim-öğretim programlarının onaylanması, gerekli incelemeleri yaparak yükseköğretim kurumlarınca önerilen öğretim elemanlarının atamaları, gerektiğinde de bu atamaların yönlendirilmesi ve çeşitli yükseköğretim kurumları arasındaki ekipman ve teçhizatın paylaştırılması hususlarında Milli Eğitim Bakanı'na görüş ve önerilerde bulunmaktır (Md.64).

Bu konseye ek olarak, 21 Şubat 1985'te kurulan Milli Değerlendirme Komitesi ***(Comite National d'Evaluation),*** tümü Cumhurbaşkanı tarafından atanan 17 üyeli bir kuruldur. Üyelerin görev süresi bir defaya mahsus olmak üzere 4 yıldır. Üyelerin 11'i, aşağıda sözü edilen ***Conseil National des Universites***'e bağlı bilim alanı komitelerinin başkanları, CNRS'in bölüm başkanları ve çeşitli bilim akademilerince, 4'ü ise Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından önerilen adaylar arasından atanır. Bir üye Devlet Konseyi ***(Conseil d'Etat, Danıştay),*** 1 üye de Sayıştay ***(Cour de Comptes)*** mensupları arasından atanır. Milli Değerlendirme Komitesi'nin başlıca görevleri yükseköğretim kurumlarını ve bunların faaliyetlerini değerlendirmek, eğitim-

öğretim, araştırma ve öğrenci kabulü konularında verimliliğin artırılması için kurumlara önerilerde bulunmak ve yükseköğretim kurumlarının vermekle yükümlü olduğu nitel ve nicel bilgilere dayanarak yıllık ve 4 yıllık raporlar hazırlayıp Fransa Cumhurbaşkanı'na sunmaktır (Md.65).

Üniversite Rektörleri Konferansı ***(Conference des Presidents d'Universites)***, Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlık ettiği bir kuruldur. Bu kurul üniversite rektörlerinin bir araya gelerek ortak sorunlarını dile getirdikleri bir platformdur. Herhangi bir yetkisi veya sürekli personeli yoktur. Yukarıda sözü geçen komite ile konseyin bazı üyeleri de bu toplantılarda hazır bulunur. Kamuoyuna açık toplantılarda, gündemi Milli Eğitim Bakanı belirler. Özel oturumlar ise, bakanın veya üniversite başkanlarının kendi aralarından seçtiği birinci başkan yardımcısının isteği üzerine yapılabilir.

Fransız üniversitelerinde rektöre başkan ***(president)*** denir. Üniversite başkanı ***(president)*** aşağıda sözü edilen 3 üniversite konseyinin ortak toplantısında o üniversitenin öğretim elemanları arasından seçilir. Başkanda profesör olma şartı aranmaz. Başkanın görev süresi 5 yıldır. Süresi biten başkan aradan 5 yıl geçmeden yeniden bu göreve seçilemez. Başkanın ataması Milli Eğitim Bakanı'nca yapılır.

Üniversitenin tüzel kişiliğinin temsilcisi olan başkan, üniversite konseylerine başkanlık eder, bunların kararlarını uygular ve ita amiri olarak görev yapar. İşe alma ve atama yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'nda olduğundan, başkan bunun dışında üniversite personelinin özlük haklarını yürütür (Md.27).

Üniversitenin idari işlerini yürüten genel sekreter başkanın önerisi ve Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla atanır. Mali işleri yürüten sayman ise başkanın önerisi üzerine Milli Eğitim ve Maliye Bakanları'nın ortak kararıyla atanır. Genel sekreter ve sayman oy kullanmadan üniversite konsey ve kurullarının toplantılarına katılırlar (Md.59).

Üniversite dışındaki diğer devlet yükseköğretim kurumlarının ***(grandes ecoles)*** müdürleri, kurum yönetim kurulunun seçimi ve Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla 5 yıllık bir süre için atanır. Süresi sona eren müdür bir defaya mahsus olmak üzere yeniden seçilip atanabilir. Müdürde öğretim elemanı olma şartı aranmaz (Md.36).

Üniversite president'ın başkanlığındaki 3 konsey tarafından yönetilir. Yönetim kurulu niteliğindeki yönetim konseyinin ***(Le Conseil d'Administration)*** üye sayısı 30 ile 60 arasında değişir. Üyelerin %40-45'i öğretim elemanı, %10-15'i idari ve teknik personel, %20-25'i öğrenci temsilcilerinden oluşur. Konseyin geri kalan %20-30'unu oluşturan üyeler ise toplumda temayüz etmiş, üniversite mensubu olmayan kişiler arasından Milli Eğitim Bakanı'nca atanır. Bu konsey üniversitenin bütçe teklifini hazırlar, başkanın diğer kuruluşlarla imzaladığı sözleşmeleri onaylar ve üniversitenin genel politikasını tesbit eder (Md.28). Konseyin bütçe teklifini hazırlayamaması halinde, bu görevi o üniversitenin içinde yer aldığı akademinin rektörü yapar.

Bilim konseyi ***(Le Conseil Scientifique)*** 20-30 üyeden oluşur. Üyelerin %60-80'i öğretim elemanlarının, %7,5-12,5'u lisansüstü öğrencilerin temsilcilerinden oluşur. Konseyin geri kalan %10-30'unu oluşturan üyeler ise bilimsel ve teknolojik araştırmalar alanında temayüz etmiş, üniversite mensubu olmayan kişiler arasında Milli Eğitim Bakanı'nca atanır. Bilim konseyi üniversitenin araştırma ve dokümantasyon politikalarının tespiti, üniversiteye tahsis edilen araştırma fonlarının birimler arasındaki dağılımı konularında yönetim konseyine görüş bildirir, önerilerde bulunur ve üniversitenin kendisinin vereceği diplomalar ile ilgili esasları tespit eder (Md.30).

Öğretim ve Üniversite Hayatı Konseyi'nin ***(Le Conseil des Etudes et de la Vie Universitaire)*** üye sayısı 20 ile 40 arasında değişir. Üyelerin %75-80'i, eşit sayılarda olmak üzere, öğretim elemanı ve öğrenci temsilcilerinden, %10-15'i ise idari ve teknik personel temsilcilerinden oluşur. Konseyin geri kalan %10-15'ini oluşturan üyeler ise toplumda temayüz etmiş kişiler arasından Milli Eğitim Bakanı'nca atanır. Konsey öğrencilere sunulan sağlık, kültür, spor, barınma ve beslenme hizmetlerini koordine eder, düzenler ve üniversite hayatının iyileştirilmesi konusunda yönetim konseyine görüş bildirip önerilerde bulunur (Md.31).

Üniversiteler dışındaki diğer devlet yükseköğretim kurumlarının yönetim konseyinin üye sayısı en çok 40'tır. Üyelerin %30-60'ı toplumda temayüz etmiş kişiler arasından Milli Eğitim Bakanı'nca atanır. Geri kalan üyeler ise eşit sayılarda olmak üzere, öğretim elemanı, öğrenci ve idari ve teknik personel temsilcilerinden oluşur. Yönetim konseyinin başkanı, konseyce dışardan gelen üyeler arasından 3 yıllık bir süre için seçilir (Md.35). Diğer iki konseyin bileşimleri ve görevleri üniversitelerdeki gibidir. Konseylerdeki öğrenci temsilcilerinin görev süresi 2, diğer üyelerin ise 4 yıldır.

Üniversitelere bağlı okul ve enstitüler de diğer okullarınkine benzer birleşimdeki yönetim konseyince yönetilir. Konseyin başkanı aynı şekilde dışarıdan gelmiş bir üyedir. Müdür konseyin önerisi ve Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla atanır. Bu kişide öğretim elemanı olma şartı aranmaz (Md.33).

Fransız üniversitelerine profesör veya doçent ***(maitre d'conference)*** olarak atanmaya aday olabilmek için, akademik yeterliliğin ***Conseil National des Universites*** tarafından tasdik edilmesi ***(qualification)*** zorunludur. Sekreteryası Milli Eğitim Bakanlığı içinde bulunan bu kurula bağlı 75 bilim alanı komitesi vardır. Her bir bilim alanı komitesinin üyelerinin üçte ikisi o alandaki profesörler tarafından seçilir, üçte biri ise Milli Eğitim Bakanı tarafından doğrudan atanır. Hukuk ve hukuğun türevi olduğu kabul edilen kamu yönetimi, iktisat vb. bilim alanlarındaki profesör ve doçent düzeyindeki atamalar ise ***agregation*** adı verilen milli düzeydeki yarışma sınavları ile yapılır. Bu sınavları yapacak jürilerin başkanları Milli Eğitim Bakanı tarafından atanır. Her bir jürinin kalan 6 üyesi ise başkan tarafından seçilir. Başkan ve üyelerin görev süreleri 2 yıldır.

Profesör ve doçent düzeyindeki atamalar, ilgili üniversitenin önerisi üzerine Milli Yükseköğretim Konseyi'nin görüşü alınarak, sırası ile, Fransa Cumhurbaşkanı'nca veya Milli Eğitim Bakanı'nca yapılır (84-431 sayılı kararname). Diğer düzeylerdeki kişiler Milli Yükseköğretim Konseyi'nin belirlediği esaslara göre yapılan sınavlarla işe alınır. Bunların atanmaları Milli Eğitim Bakanı'nın onayına bağlıdır. Öğretim elemanları kamu görevlisi statüsündedir. Profesör ve doçentler sürekli iş statüsüne sahiptir. Bunların uzun süreli izinleri Milli Eğitim Bakanı tarafından verilir. Öğretim elemanı kadroları, Milli Yükseköğretim Konseyi'nin görüşü alınarak, Milli Eğitim Bakanlığı'nca belirlenir. Fransız üniversitelerinin personel bütçeleri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi içindedir.

II.4.4. İSPANYA

İspanyol üniversiteleri 25 Ağustos 1983 tarih ve Üniversite Reformu Kanunu ***(Ley de Reforma Universitario)*** adlı ve 11/1983 sayılı yasaya tabidir. Bu yasanın ikinci kısmında üniversite özerkliği öğretim üyelerinin araştırma yapma özgürlüğü olarak tanımlanmıştır. Bu yasayla, üniversitelerin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini planlayıp koordine ve mali ihtiyaçlarını tespit etmek; milli ihtiyaçlara uygun yükseköğretim kurumlarının kurulması ile ilgili ilkeleri ve bunların akademik personel kadrolarını ve yıllık öğrenci kontenjanlarını belirlemek ve üniversitelerle diğer kamu kuruluşları arasında bağlantı kurmakla görevli bir organ olarak Üniversiteler Konseyi ***(Consejo de Universidados)*** kurulmuştur. Eğitim ve Bilim Bakanı'nın başkanlık ettiği konseyin koordinasyon ve planlama komitesi, üniversite rektörleri, 17 yerel yönetim bölgesinin eğitim işlerinden sorumlu yöneticileri ve hükümetçe atanan 5, meclis ve senatoca seçilen 5'er olmak üzere, toplumda temayüz etmiş toplam 15 üyeden oluşur. Özel üniversitelerin rektörleri bu konseyin üyesi değildir. Ancak, kendi üniversiteleri ile ilgili kararlar alınması söz konusu olduğunda toplantılara katılırlar.

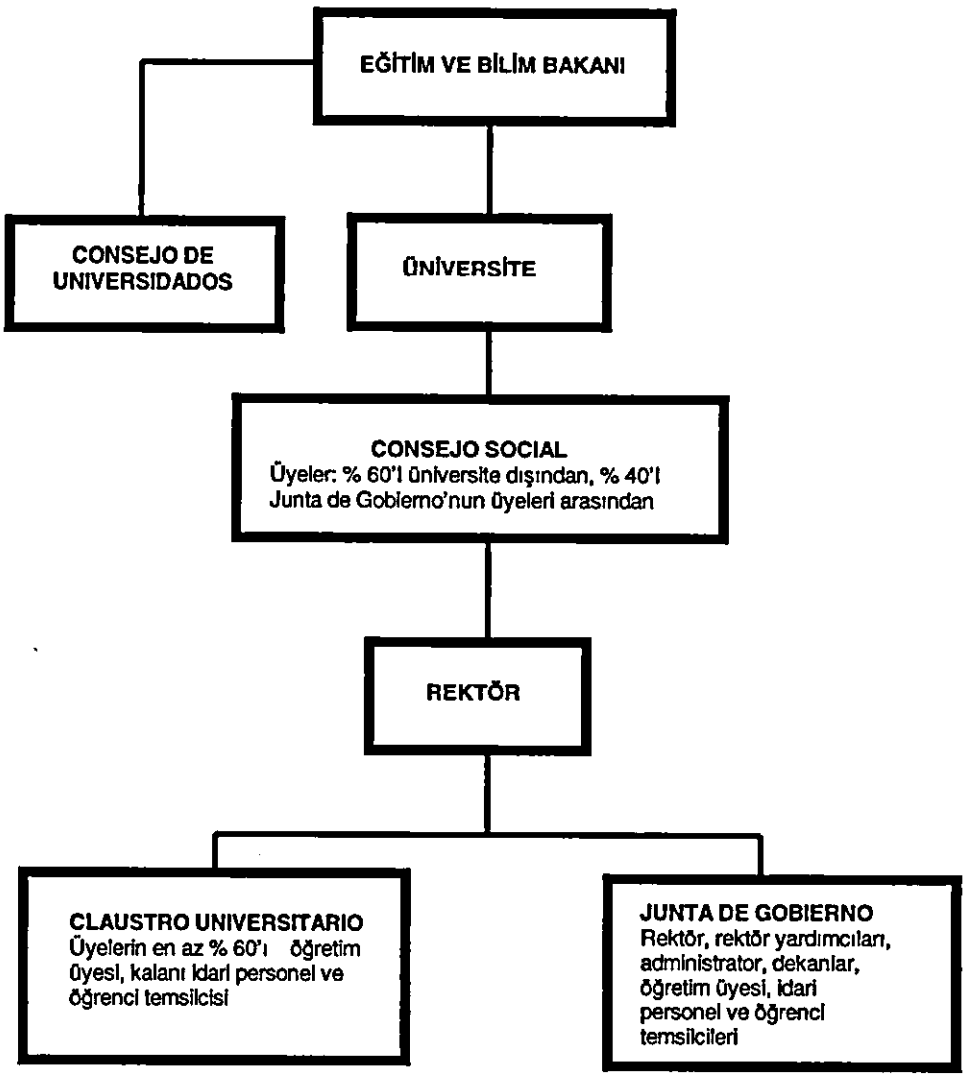
İspanyol üniversite yönetim sisteminin anahatları Şekil 15'te gösterilmiştir. Üniversitenin en üst organı olan sosyal konseyin ***(consejos sociales)*** üyelerinin 3/5'i toplumda temayüz etmiş, üniversite mensubu olmayan kişilerden, geri kalanı ise o üniversitenin mensuplarından oluşur. Konseyin görevi üniversitenin gelişme planı ile yıllık bütçe teklifini onaylamaktır. Bu düzeydeki ikinci organ üniversite kuruludur ***(claustro universitario).*** Bu kurulun üyelerinin en az 3/5'i o üniversitenin öğretim üyelerinden, geri kalanı ise, idari ve teknik personel ve öğrenci temsilcilerinden oluşur. Başlıca görevi üniversitenin yönetmeliklerini hazırlamak ve yürütülen faaliyetlerin ana hatlarını tesbit etmektir. Üniversite kurulunun çıkardığı yönetmelikler ve aldığı kararlar Eğitim ve Bilim Bakanı'nın onayına tabidir. Sosyal konseylerin başkanları Eğitim ve Bilim Bakanı'nca atanır.

Rektör üniversite kurulunca o üniversitelerin profesörleri arasından 4 yıllık bir süre ile seçilir. Süresi biten rektör yeniden seçilebilir. Rektör Eğitim ve Bilim Bakanı'nca atanır. Rektör üniversitenin tüzel kişiliğini temsil eder ve üniversitenin akademik lideridir. Eğitim ve Bilim Bakanı'nca atanan genel sekreter ise üniversitenin idari ve mali işlerini yürütür.

ŞEKİL 15

İSPANYA

ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

Üniversitenin günlük işleri rektörün başkanlığında rektör yardımcıları, fakülte dekanları, okul ve enstitü müdürleri, öğrenci temsilcileri, idari ve teknik personel temsilcileri ile genel sekreter ve idari işler sorumlusundan ***(gerente)*** oluşan yürütme kurulunca ***(junta de gobierno)*** yürütülür.

Üniversiteler fakülte ve bunlara bağlı bölümlerle enstitü ve okullardan oluşmuştur. Bu birimlerden her birinin bir kurulu vardır. Bu kurulların bileşim, yetki ve görevleri üniversite kurulunca çıkarılan yönetmelik ve tüzüklerle belirlenir.

İspanyol üniversitelerinde halen profesöre tekabül eden ***catedraticos de universidad***, yaklaşık olarak doçente tekabül eden ***profesores titulares de escuala universitario*** ve öğretim görevlisinin karşılığı olan ***profesores titulares de escuala universitario*** adlı dört öğretim üyesi unvan kademesi vardır. İlk üç kademeye yükselebilmek için doktora derecesine sahip olmak şarttır.

Üniversite Reformu Kanunu çıktığında İspanyol üniversitelerindeki öğretim üyelerinin büyük bir kısmı ***(interinos)*** veya sözleşmeli ***(contratodos)*** statüdeydi ve bunlar kadrosuz ***(Profesores no numerias, PNN)*** olarak adlandırılmaktaydı. Bunların hangilerinin kadrolara geçirileceğine 1984 ve 1985 yıllarında yapılan merkezi sınav ***(prubbas de idoneidad)*** sonuçlarına göre karar verilmiştir.

Öğretim üyelerinin unvan kademesi terfileri halen 5'er kişilik jüriler tarafından yapılan sınavlara bağlıdır. Jüri üyelerinden başkan ve raportörler ilgili üniversitece, diğer 3'ü ise Üniversiteler Konsey'i tarafından atanmaktadır. Öğretim üyelerinin atanmaları ilgili üniversitenin önerisi ve Eğitim ve Bilim Bakanı'nın kararıyla yapılır. Diğer öğretim elemanları ise öğretim görevlisi, okutman, uzman ve asistanların eşdeğerleri olan kişilerden oluşur. Bunlarında büyük bir kısmı sözleşmelidir.

23 Aralık 1992 tarih ve 9/1992 sayılı Kanunla, merkezi hükümetin üniversiteler üzerindeki idari tasarruf yetkileri ile mali yükümlülüklerinin önemli bir kısmı 17 bölgenin yerel yönetimine devredilmiştir.

II.4.5 İSVEÇ VE HOLLANDA

İsveç ve Hollanda üniversitelerinin sevk ve idaresini düzenleyen mevzuatta 1990'lı yıllarda yapılan değişiklikler, devletin bu alandaki düzenleyici rolünün değerlendiriciye dönüşmesinin tipik örnekleridir. Bu iki ülkede 1990'lı yıllarda yapılan köklü değişikliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için, sözkonusu düzenlemelerden önceki yapıların anahatları da aşağıda verilmiştir.

1993 yılına gelene kadar İsveç yükseköğretim sistemi 1977'de çıkarılmış olan Yükseköğretim Kanunu ile düzenlenmişti. Buna göre, eğitim-öğretim programlarının türleri, süreleri ve amaçları, yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve işleyişleri, bunların bütçeleri ve her yıl alınacak öğrenci sayılarıyla ilgili hususlar parlamento ***(Riksdag)*** tarafından çıkarılan yasalarla belirlenmekteydi. Bu konular Parlamento Eğitim Komisyonu tarafından ele alındıktan sonra Parlamento'da yasalaşmaktaydı.

Yükseköğretimle ilgili taslaklar Parlamentoya Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından sunulmaktaydı. Ancak, yükseköğretimin planlanması ve koordinasyonu Milli Üniversiteler ve Kolejler Kurulu'nca ***(Universitetsoch Högskoleambetet, UHA)*** yapılmaktaydı. Aynı kurul Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nca Parlamentoya sunulacak yasa taslaklarını da hazırlamaktaydı.

UHA İsveç Üniversite ve Kolejleri Şansölyesinin Başkanlığında bir başkan yardımcısı, bu kurula bağlı a) Teknik Bilimler b) İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler, c) Sağlık Bilimleri, d) Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme, e) Edebi ve Kültürel Bilimler Planlama Komitelerinin Başkanları, toplumda temayüz etmiş 6 üye ile üniversite mensubu 2 üye olmak üzere 15 kişiden oluşmakta ve üyelerinin tümü Bakanlar Kurulu'nca atanmaktaydı.

UHA yükseköğretimin ülke düzeyinde planlanıp koordine edilmesi, her yıl üniversite programlarına alınacak öğrenci sayılarının belirlenmesi, yükseköğretim kurumlarının bütçelerinin hazırlanması, yükseköğretimin ve bilimsel araştırmaların genel politika ve stratejilerinin belirlenmesi dışında, aşağıda anlatılan güçlü icra yetkilerine de sahip bir ara kuruluş niteliğindeydi.

1987 yılına gelinceye kadar İsveç yükseköğretim bakımından Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund/Malmo, Göteborg ve Umea olmak üzere 6 bölgeye ayrılmıştı. Her bölgede UHA'ya bağlı 6 bölgesel yükseköğretim komitesi ***(regionstyrelser)*** vardı. Bunların başlıca görevleri, bölgelerindeki ortaöğretim kurumları ve sanayi kuruluşları ile o bölgedeki yükseköğretim kurumları arasında bağlantı kurmaktı. Yükseköğretim Kanunu'nda 1987 yılında yapılan bir ekle bu bölgesel komiteler kaldırılarak bunların görevleri o bölgedeki üniversiteye verildi.

İsveç üniversiteleri ile bu düzeydeki yükseköğretim kurumlarında rektör adayları akademik personel, idari ve teknik personel ile öğrenci temsilcilerinden oluşan 60 kişilik bir seçici kurulca belirlenmekte ve üniversite kurulunun önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca 6 yıllık bir süre için atanmaktaydı. Rektör genellikle o üniversitenin kıdemli profesörleri arasından seçilmekteydi. Rektörün başlıca görevleri üniversitenin akademik liderliğini yapmak, kurumu temsil etmek idi. İdari ve mali yetkiler ise, esasen Bakanlar Kurulu'nca atanan üniversite direktöründeydi ***(universitetsdirektör, förvaltningschef veya kanslichef).***

Üniversite ve bu düzeydeki yükseköğretim kurumlarının en üst idari ve akademik organı üniversite kurulu idi ***(universitetsstyrelsen, konsistoriet veya högskolestyrelsen).*** Üniversite Kurulu rektörün başkanlığında, akademik personel, idari ve teknik personel ve öğrenci temsilcileri ile Bakanlar Kurulu'nca siyasi partilerin mensupları, sendikacılar ve sanayide ve sosyal alanlarda toplum içinde temayüz etmiş kişiler arasından atanan kişilerden oluşmaktaydı. Fakülte kurullarında da hükümetçe atanan, üniversite mensubu olmayan kişiler vardı.

Üniversite kurulu, diğer ülke üniversitelerindeki senato ve yönetim kurullarının yetkilerine sahipti. Bu kurul planlama ve personel politikalarını tespit etme, bütçe teklifini hazırlama ve üniversiteye bağlı birimlerin faaliyetlerini koordine etme konularında yetkiliydi. Yeni birimlerin kurulmasına ilişkin öneriler üniversite kurulunca hazırlanarak UHA'ya sunulmaktaydı.

1977'de yapılan köklü reformun temel amacı, lisans düzeyindeki eğitimi düzenleyerek, yükseköğretimdeki okullaşma oranını artırmaktı. Bu amaçla, üniversitelerle birlikte tüm üniversite dışı mesleki ve teknik yükseköğretim kurumları da aynı sistemin çatısı altında toplandı. Tüm kurumların akademik ve idari yapıları ile organlarının oluşumuna ilişkin usul ve esaslar aynı mevzuatla ayrıntılı bir biçimde tanımlandı. Öğrencilerle idari ve teknik personele karar alma mekanizmalarında oy hakkı verildi. Bütçeler kurumlara değil, yukarıda sözü edilen 5 alana göre hazırlandıktan sonra, alanlardaki öğrenci sayılarına göre kurumlar arasında dağıtılmaktaydı. Profesör kadroları kanunla belirlenmekte, atamalar ise üniversitelerce değil, bakanlıkça yapılmaktaydı. Her bir alandaki müfredat programlarının ayrıntıları ve her yıl çeşitli alanlara alınacak öğrenci sayıları UHA tarafından belirlenmekteydi. Lisansüstü eğitim ve araştırma bütçesi, lisans eğitimi için verilen bütçeden tamamen ayrılmış, bu meyanda sadece ders veren ve araştırma yapması beklenmeyen öğretim üyeleri kadroları ihdas edilmişti. Özetle, İsveç'de 1977'de yapılan reformla, bu ülkenin yükseköğretim sistemi, aslında ABD'ndeki çok kampuslu üniversite sistemlerine dönüştürülmüş, bu meyanda öğrenciler ve idari ve teknik personel ile üniversite mensubu olmayan ve toplumda çeşitli kesimleri temsil eden kişilere yönetimde yer verilmek suretiyle profesörlerin yetkisi azaltılmıştı.

1990'lı yılların başına gelindiğinde, özellikle lisans düzeyindeki programlardaki katı müfredat içerikleri ve kurallar üzerindeki eleştiriler yoğunlaşmıştı. Bu yıllarda kaynakların daha verimli kullanılması ve ülkenin eğitim sisteminin ekonominin uluslararası rekabet gücünü artıracak şekilde yeniden düzenlenmesinin gerekliliği üzerinde görüş birliği oluşmuştu.

1993'de yapılan ilk yasal düzenleme ve bunu izleyen diğer mevzuat değişiklikleri ile, özellikle lisans düzeyindeki eğitim öğretim programları ve öğrenci sayıları itibarı ile katı kalıplara dayalı İsveç yükseköğretim sisteminin pazar şartlarına kısmen duyarlı ***(quasi-market)*** hale getirilmesi amaçlanmıştır. Devlet yükseköğretim kurumlarının yanında, vakıflarca kurulan özel yükseköğretim kurumlarının ve kar amaçlı yükseköğretim kurumlarının da bu pazarda öğrenciler ve araştırmaya ayrılan kaynaklar için birbirleriyle rekabet etmeleri hedeflenmiştir. Kurumlara tahsis edilen kamu kaynaklarının, öğrenci sayıları gibi girdiler ve gelecekte yapılması planlanan aktiviteler yerine, sonuçlara ve çıktılara dayandırılması esası benimsenmiştir.

Her bir yükseköğretim kurumunun kendi misyonunu belirlemesi ve kendi içinde buna uygun kalite teminat programlarını ***(quality assurance)*** yürürlüğe koymasının zorunlu kılınmasının yanında, kurumların akademik faaliyetlerini değerlendirmek ***(academic evaluation),*** kurdukları kalite kontrol

sistemlerini izlemek ***(quality audit)*** ve kurumları akredite etmek, örneğin özellikle doktora düzeyinde yeni programların açılmasını onaylamak, kolejlere üniversite statüsü verilmesi gibi konularda görev yapmak ve genel olarak sistemi koordine etmek üzere UHA'nın yerine Milli Yükseköğretim Ajansı ***(Höghskoleverket)*** adlı kurul kurulmuştur. Bu kurul, hükümetçe atanan Üniversiteler Şanşölyesi ile Kurul Başkanı ve yine hükümetçe atanan en çok 9 üyeden oluşmaktadır. Halen iki üniversite rektörü, iki profesör, bir sendika başkanı, bir gazeteci ve bir küçük işletme yöneticisi kurul üyesi olarak görev yapmaktadır.

Her bir devlet yükseköğretim kurumuna lisans eğitimi için tek bir torba bütçe verilmektedir. Lisansüstü eğitim ve araştırma bütçesi ise, insani ve sosyal bilimler, sağlık bilimleri, fen bilimleri ve teknoloji olmak üzere 4 alanda ayrı ayrı torba bütçeler halinde verilmektedir. Bütçeler yıllık olmakla birlikte, hükümet gelecek 2 yılın muhtemel bütçe rakamlarını da önceden duyurmaktadır.

Her mali yıl öncesinde her bir yükseköğretim kurumu ile eğitim görevi sözleşmesi yapılmaktadır. Bu sözleşmede gelecek 3 yıl içinde hükümetin her bir kurumdan beklediği hususlar yer almaktadır. Bunlar her alandaki minimum öğrenci ve yıllık mezun sayıları, dönem içinde eğitim alanları itibarı ile meydana gelmesi istenen değişiklikler, torba bütçe dışında kaynak sağlanacak özel projeler, hükümetin gerçekleşmesini uygun gördüğü, örneğin kız öğrencilerin sayısının artması gibi hususları kapsamaktadır. Bununla birlikte, her alandaki öğrenci başına yapılacak öğrenci yardımı ayrıca belirlenmektedir.

Lisans eğitimi bütçesi ile ilgili olarak ilginç olan husus, her ay kuruma yapılan bütçe ödemelerinin geçici olmasıdır. Kesin ödeme ve mahsup işlemleri yıl sonunda her bir alandaki tam zaman eşdeğeri öğrenci sayısıyla öğrencilerin başarılı olarak kazandıkları ders kredilerinin kesin olarak belli olmasından sonra yapılmaktadır.

Her bir yükseköğretim kurumu, bu şekilde aldığı devlet yardımına kendi yarattığı kaynaklarla aldığı bağış ve diğer yardımları ekledikten sonra, faaliyetlerinin kapsam ve niteliğine uygun gider bütçesini kendi yapabilmektedir.

İsveç yükseköğretim sistemi rekabete açılarak, kısmen de olsa pazar şartlarına duyarlı hale getirilirken, kurumların bu ortamın gerektirdiği yetki ve esnekliklerle donatıldığı görülmektedir. Yukarıda özetlenen bütçe sisteminin yanında, kurumların idari ve akademik yapılarının tespiti, daha önce parlamentoda olan profesör kadrosu ihdas etme ve hükümette olan bu kadrolara atama yetkisi gibi hususlar tamamen kurumlara bırakılmıştır. Örneğin, yeni kanunda senato ve fakültelerin iç yapılarına dair hiç bir düzenleme yoktur.

Yükseköğretim sisteminde yetkiler bu surette merkezden kurumlara devredilirken, kurumların sevk ve idari sistemleri de işletmecilik anlayışına göre köklü bir şekilde değiştirilmiştir. Tüm

seçimler kaldırılmış ve her bir üniversitenin bir yönetim kurulunca sevk ve idare edilmesi esası getirilmiştir.

Yönetim Kurulu'nun rektör dışındaki 14 üyesinin 2'si öğretim üyelerinin 3'ü ise öğrencilerin temsilcileridir. Kalan 9 üye, hükümet tarafından atanır. Üyelerin görev süresi 3 yıldır. İdari ve teknik personel ile sendika temsilcileri oy hakkı olmaksızın yönetim kuruluna katılıp görüşlerini sunabilirler. Yönetim Kurulu'nun başkanı üniversitenin mensubu olmayan üyeler arasından hükümetçe atanır.

Rektör, Yönetim Kurulu'nun, öğretim üyeleri, öğrenciler ve idari teknik personelin görüşleri alınarak yaptığı öneriler üzerine hükümet tarafından atanır. Rektör adaylarının belirlenmesinde izlenecek usulü tespit yetkisi yönetim kuruluna verilmiştir. Nihai atama yetkisi hükümette olduğundan, önerilen aday yerine başka bir kişinin atanması da mümkündür. Rektörün görev süresi 6 yılı geçmemek üzere, maaşı ile birlikte hükümet tarafından tespit edilir. Rektörde profesör olma şartı yoktur, üniversite dışından rektör atanabilir.

Daha önce esasen seçimle gelen eşitler arasında birinci *(primus inter pares)* konumunda olan rektörün yerini böylece, atamayla gelen ve başlıca icra organı *(chief executive officer)* olan rektör almıştır. Dekanlar ve rektör yardımcıları rektörün önerisi üzerine yönetim kurulunca atanır.

Hollanda uzun yıllardan beri yükseköğretimi ülke düzeyinde belirleyip, planlayıp, koordine edecek merkezi bir kuruluşun arayışı içinde olmuştur. 1898'de kurulan Rektörler Konferansı ***(Rektoren College)*** üniversitelerarasında işbirliği sağlamada yetersiz kalmıştır. 1961'de kurulan Üniversiteler Konseyi ***(Academische Raad)*** her üniversitenin rektörüyle senatosunun seçtiği temsilcilerden oluşmaktaydı. Bu kuruluşun görevi Kraliçe ile Eğitim ve Bilim Bakanına yükseköğretim konusunda görüş ve önerilerde bulunmak ve üniversitelerin kendi aralarındaki bazı ortak uygulamalar konusunda görüş alışverişi yapmaktı.

Eğitim ve Bilim Bakanı 1982 yılında yayımladığı bir genelgeyle üniversitelerin kendi aralarındaki işbirliğini artırmalarını, gerektiğinde bazı fakülteleri birleştirmelerini, öğretim üyelerini ve öğrencilerini birleştiren fakülteleri göndermelerini talep etmiştir. Bu hususların Academische Raad tarafından yerine getirilmemesi üzerine, 1985 yılında çıkarılan bir yasayla bu kuruluş lağvedilerek yerine Hollanda Üniversiteleri İşbirliği Kurulu ***(Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, VSNU)*** ile Yükseköğretim Danışma Kurulu ***(Advise Raad Hoger Onderwijs, ARHO)*** kurulmuştu.

1997 yılına gelene kadar üniversite düzeyindeki tek ara kuruluş yönetim kurulu idi ***(college van bestuur)***. Bu kurul daha önce rektör ile senatonun ***(universiteitsraad)*** seçtiği 2 ve Kraliçenin senatonun görüşünü alarak atadığı 2 olmak üzere, toplam 5 üyeden oluşmaktaydı. 1987 yılında çıkarılan bir yasa ile yönetim kurulunun üye sayısı 3'e indirildi. Rektör bu kurulun tabii üyesi idi. Diğer 2 üye ise, o üniversitenin mensubu olmayan,

toplumda temayüz etmiş kişiler arasında Kraliçe tarafından atanmaktaydı. Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanı bu 2 üyeden birini yönetim kurulu başkanı olarak atamaktaydı. Yönetim kurulu profesör ve doçent düzeyinin altındaki öğretim elemanları ile idari ve teknik personelin atamalarını yapmakta ve üniversitenin gelir kaynaklarını yönetmekteydi. Yönetim kurulunun başkanı üniversitenin tüzel kişiliğinin temsilcisi idi. Yönetim kurulunun kararları Eğitim Kültür ve Bilim Bakanının onayına tabi idi.

Rektör ***(rector magnificus)*** Dekanlar Kurulunun tespit ettiği adaylar arasından Kraliçe adına Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanı tarafından 2 veya 3 yıl süre ile atanmaktaydı. Rektörde profesör olma şartı aranmaktaydı.

İdari ve mali işlerin yürütülmesinde rektöre yardımcı olan genel sekreter ***(secretaris)*** yönetim kurulunca atanmaktaydı.

Üniversitenin en üst akademik organı, senatonun karşılığı olan üniversite konseyi idi ***(universiteitsraad).*** Bu konseyin üye sayısı en çok 40 ve bunların en çok üçte biri akademik personel temsilcisi olup en az altıda biri de Kraliçe tarafından toplumda temayüz etmiş, üniversite mensubu olmayan kişiler arasından atanmaktaydı. Geri kalan üyeler idari ve teknik personel ile öğrenci temsilcileriydi. Konseyin üye sayısı ve bileşimi Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanı'nca belirlenmekte ve üniversiteden üniversiteye değişmekteydi.

Eğitim ve Bilim Bakanı'nca 1985'de yayınlanan "Yükseköğretimde Kalite ve Özerklik" ***(Hoger Onderwijs: Autonomie en Kwaliteit, HOAK)*** başlıklı politika dokümanı ile, Hollanda'da düzenleyici devletten değerlendirici devlete dönüşüm sürecinin ilk adımı atılmıştır. 1987'den itibaren gerek Bakanlık gerekse yükseköğretim kurumları 2'şer yıllık milli ve kurumsal yükseköğretim faaliyet programları yayınlamaya başlamıştır. 1993 yılında çıkarılan kanunla ***(Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, WHW)*** daha önce yürürlükte olan mevzuat uyarınca Bakanlıkta toplanmış olan yetkilerin çoğu üniversitelere devredilmiş ve çıktılara bağlı torba bütçe sistemine geçilmiştir. ***Bu meyanda her üniversitenin kendi kalite kontrol sistemini kurması zorunlu kılınmıştır.***

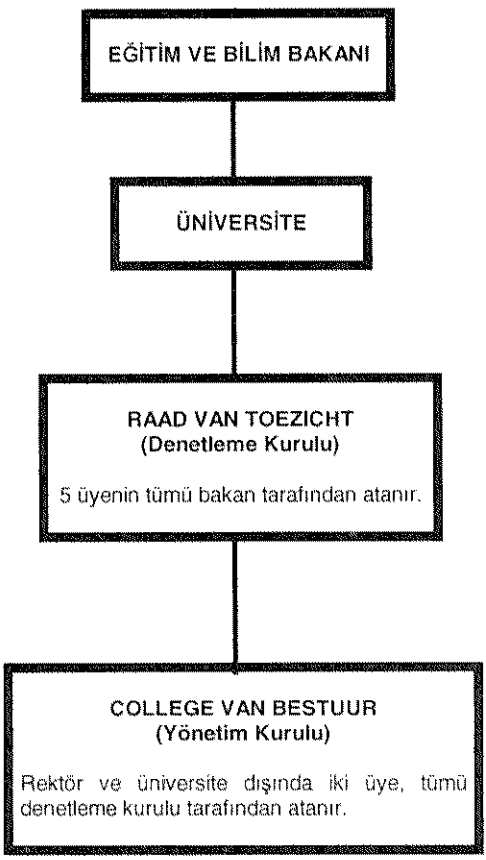
Üniversitelerin kendi içlerinde kurdukları kalite kontrol mekanizmalarını denetlemek ***(quality audit)*** ve elde edilen sonuçları değerlendirerek Bakanlığı bu konularda bilgilendirmek üzere, **Yükseköğretim Kalite Denetleme Kurulu** kurulmuştur. Bu kurulun verdiği raporların olumsuz olması halinde, bakanlığa bütçelerde kısıntı yapma yetkisi tanınmıştır.

1 Eylül 1997 yılında çıkarılan kanunla ***(Het Bestuur en de Instrichting van de openbare Universiteiten)*** devlet üniversitelerinin yapısı köklü bir şekilde değiştirilmiştir. Yeni yapının anahatları şematik olarak Şekil 16'da gösterilmiştir. Buna göre, bir yandan üniversitelerin yetkileri daha da genişletilirken, diğer yandan da üniversitelerin sevk ve idaresinde işletmecilik anlayışı daha da belirgin hale getirilmiştir. Yeni yapıda, **denetleme kurulu** ***(raad van toezicht)*** adıyla her üniversitede kurum düzeyinde ikinci bir ara

ŞEKİL 16

HOLLANDA

ÜNİVERSİTE YÖNETİM SİSTEMİ

kuruluş kurulmuştur. Bu kurul, adı denetleme kurulu olmakla birlikte, yetkileri itibarı ile aslında tam anlamıyla bir sevk ve idare kuruludur. Kurulun en az 3, en çok 5 üyesinin tamamı Bakan tarafından atanır ve gerektiğinde görevden alınabilir (Md.9.7 ve 9.8). Üyelerin görev süresi 4 yıldır. **Biri rektör olan 3 kişilik yönetim kurulu *(college van bestuur)* ise, yeni düzenlemede denetleme kurulu tarafından atanır ve gerektiğinde görevden alınır.** Bu kurulun başkanı eskiden olduğu gibi, rektör dışındaki üyelerden biridir. Yönetim kurulu denetleme kuruluna karşı sorumlu kılınmıştır.

Üniversite konseyi'nin *(üniversiteitstraad)* tüm icra yetkileri kaldırılarak bu organ denetleme ve yönetim kurulunun akademik danışma organı haline dönüştürülmüştür. Daha önce öğretim organları tarafından seçilen dekanlar artık yönetim kurulunca atanmaktadır.

Açıkça görüldüğü gibi, düzenleyici devletten değerlendirici devlete dönüşen İsveç ve Hollanda'da merkezdeki yetkiler üniversitelere devredilmiş ve çıktılara bağlı torba bütçe sistemine geçilmiştir. Ancak, bu dönüşümün gerekli ve kaçınılmaz bir parçası olarak üniversite yönetiminde işletmecilik anlayışı hakim kılınmıştır. Seçilmiş rektörlerin yerini güçlü yetkilerle donatılmış, atanan rektörler almış ve üniversitenin en üst düzeydeki sevk ve idare organlarında üniversite mensubu olmayan kişilerin *(laymen)* ağırlığı çok önemli ölçüde artırılmıştır.

II.4.6. DİĞER KITA AVRUPASI ÜLKELERİ

a) İSVİÇRE (Federal Üniversiteler)

Kıta Avrupa ülkeleri içinde üniversite yönetim sistemi açısından diğer bir ilginç örnek İsviçre'deki federal üniversitelerdir. Zürich'deki **Eidgenössiche Techniche Hochschule,** ETH ile Lozan'daki **Ecole Polytechnique Federale de Lausanne, EFPL,** sırası ile, 1855 ve 1969'da kurulmuş olup, bu iki federal üniversitenin yönetim sistem ve yapıları kantonal üniversitelerden tamamen farklıdır. Bu iki üniversitenin işleyiş ve yapısına ilişkin 4 Ekim 1991 tarihli federal yasa ***(Bundesgesetz über die Eidgenössischen Technischen Hochschulen)*** ile buna dayanılarak çıkarılan 13 Ocak 1993 tarihli tüzüğe ***(Verordnung ETH-Bereich)*** göre, her iki üniversitenin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini planlayan, koordine eden, denetleyen, bu iki kuruluşu yöneten ve bunlarla Federal Hükümet arasında ara kuruluş olarak görev yapan ***ETH-Rat*** adlı tek bir merkezi kurul vardır.

Bu kurul, başkan ***(president veya Prasident),*** iki başkan yardımcısı ile yedi üyeden oluşur. Federal Parlamento tarafından seçilen kurul başkanı ve iki yardımcısı tam zamanlıdır. Yine parlamento tarafından seçilen diğer yedi üye için yasada bir nitelik koşulu yoktur. Başkan ve yardımcıları ile diğer üyelerin görev süresi dört yıl olup yeniden seçilebilirler (Md.24).

Kurul iki federal üniversitedeki öğretim üyelerinin ve araştırma personelinin istihdam ve çalışma usul ve esasları ile müfredat programlarını,

sınav ve değerlendirme esaslarını belirler. Hazırladığı yıllık planları Federal Hükümete sunar; bu iki üniversitede yeni birimler kurulması, mevcutların kapatılması veya birleştirilmesi hususlarında Federal Hükümete önerilerde bulunur; öğrenci kabul şartlarını, öğrenim ücretlerini ve kontenjanlarını belirler, bunların atamalarını yapar ve bu iki üniversitenin bütçe önerilerini hazırlayarak Federal Hükümet'e sunar.

İsviçre'deki bu iki federal üniversitede ülkemizdeki rektörün eşdeğeri olan kişinin ünvanı ***Schulprasident*** olup, bu kişiler de Federal Parlemento taarfından dört yıllık bir süre için seçilirler. Bu kişiler için de yasada bir nitelik koşulu yoktur ve yeniden bu görevlere seçilebilirler. ETH-Rat gerekli gördüğü hallerde, üniversite profesörleri arasından akademik konularda ***Schulprasident'e*** yardımcı olmak üzere bir kişiyi seçebilir. Bu kişinin ünvanı Rektor'dur (Md.28).

b) İTALYA

İtalyan üniversitelerinin sevk ve idare sistemi 9 Mayıs 1989 tarih ve 168 sayılı Kanunla düzenlenmiştir. Buna göre, Yükseköğretim ve Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Bakanlığı ***(Ministero dell'Universita e della Ricerca Scientifica e Technologica, MURST)*** kurularak, yükseköğretim Milli Eğitim Bakanlığı'nın ***(Ministero della Pubblica Istruzione, MPI)*** bünyesi dışına çıkarılmıştır. MURST'ın temel işlevi yükseköğretimin 3 yıllık gelişme planını ve bu plan doğrultusunda parlamentoya sunulacak üniversite bütçe taslaklarını hazırlamaktır. Üniversitelerin seçilmiş temsilcilerinden oluşan Üniversiteler Milli Konseyi ***(Consiglio Universitario Nazionale, CUN)*** Bakana danışmanlık hizmeti veren bir kuruldur.

Akademik değerlendirme ve kalite kontrolü konusundaki ilk yasal düzenleme 1993'de yapılmış ve o yıl oluşturulan kurulun adı, yapısı ve yetkileri 1999'da çıkarılan kanunla değiştirilmiştir. Üniversite Sistemini Değerlendirme Milli Komitesi'nin ***(Comitato Nazionale per la valutazione del sistema universitario)*** 9 üyesi Bakan tarafından atanmaktadır. Bunların üniversite mensubu veya akademik unvanlı olması zorunlu değildir. Komitenin genel olarak akademik değerlendirme ve kalite kontrolünü teşvik etme dışındaki temel görevi, üniversitelerin kurumsal olarak veya alanlara göre denetlenmelerine ilişkin yıllık faaliyet programlarını hazırlayarak icra etmek ve elde ettiği sonuçları yıllık raporlar halinde yayınlamaktır.

Bunlar dışında İtalyan üniversitelerinin her birinin iç yapıları, organlarının terkibi ve seçim usulleri ayrı ayrı kararnamelerle belirlenmiştir. Rektör, üniversitenin profesörleri arasından, öğretim elemanları, öğrenci temsilcileri ve idari personelin gizli oy kullandığı bir seçimle belirlenmektedir. Örneğin, **Floransa Üniversitesi**'nde yaklaşık 2200 öğretim elemanı ile birlikte, çeşitli kurullarda yer alan 100 civarındaki öğrenci temsilcisi ile 2000 civarındaki idari ve teknik personel de oy kullanmakta, ancak idari ve teknik personelin oyları 0,1 ile çarpılarak hesaba katılmaktadır.

Açıkça görüldüğü gibi, İtalyan üniversitelerinin sevk ve idaresi esasen profesör ve doçentlerin elindedir. Üniversite mensubu olmayan kişilerin çeşitli kurullarda yer almaları senatonun kararına bağlıdır. Örneğin, Floransa Üniversitesi senatosu bunu kabul etmemiştir. Profesör atamalarında uygulanan yöntemde kurulan 5 kişilik jürinin bir üyesi atamanın yapılacağı birim tarafından belirlenmekte, kalan 4 üyesi ise o ülkede o alandaki tüm profesörlerin bilgisayar üzerinden katıldığı seçimle belirlenmektedir. Doçentlik jürileri ise 3 üyeden oluşmakta ve benzer bir yöntemle belirlenmektedir. Akademik yükseltme jürilerinin sadece bir üyesinin ilgili birimce belirlenmesi suretiyle çıkar çelişkilerinin asgariye indirilmesi hedeflenmiştir.

c) YUNANİSTAN

Yunanistan yükseköğretim sistemi 1982 yılında çıkarılan 1268 ve 1992'de çıkarılan 2083 sayılı kanunlarla düzenlenmiştir. Yunan üniversitelerinin rektörleri iki rektör yardımcısı ile birlikte seçilmektedir. Tüm öğretim üyeleri (profesör ve doçentler) seçimde oy kullanmakta ve seçiciler kurulunun ***(electoral college)*** %50'si öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Kurulun kalan %50'sinin dağılımı ise şöyledir : Öğrenci temsilcileri %40, diğer öğretim elemanları %5, idari ve teknik personel %5.

d) PORTEKİZ

Portekiz üniversiteleri 24 Eylül 1988 tarih ve 108/88 sayılı Üniversite Özerkliği adlı kanuna göre yönetilmektedir. Kanunun 17. maddesine göre, üniversite genel kurulu profesör, diğer öğretim elemanı, öğrenci ve idari personel temsilcileri ile birlikte görevleri icabı ***(ex-officio)*** rektör, rektör yardımcıları, üniversiteyi oluşturan birimlerin başkanları, tüm öğrenci derneklerinin başkanları veya bir dernek varsa bu derneğin çeşitli birimlerdeki temsilcileri ile üniversitenin genel sekreterlerinden oluşur. Herbir üniversiteyi oluşturan birimler ile genel kurulun terkibi, o üniversitenin kuruluş statüsünde ayrıca belirtilmiştir. Genel kurulun görevi üniversitenin yönetmeliklerini hazırlamak ve rektörü seçmektir. Kanunun 19. maddesine göre, rektör, genel kurul tarafından üniversitenin profesörleri arasından gizli oyla seçilir ve en geç 30 gün içinde Eğitim Bakanı tarafından atanır. Bakan, rektör seçiminde usulsüzlük yapıldığına kanaat getirdiği takdirde, seçilen rektörü atamayabilir. Üniversitenin diğer üst organları senato ve yönetim kuruludur. Senatonun terkibi genel kurula benzerdir; ancak üyelerin %15'i o üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından, üniversitenin kuruluş statüsünde belirtilen usul ve esaslara göre seçilir. Yönetim kurulu rektör, bir rektör yardımcısı, genel sekreter ve bir öğrenci temsilcisinin yanında, o üniversitenin kuruluş statüsünde belirtilen üyelerden oluşur. Portekiz üniversiteleri doğrudan Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Her yıl alınacak öğrenci sayıları birimlerin kurulması, kapatılması ve birleştirilmesi, yıllık bütçe ve kuruluş statüleri Bakanlıkça kararlaştırılır.

Portekiz yükseköğretim sistemi 21 Kasım 1994 tarih ve 38/94 sayılı Yükseköğretim Sistemini Değerlendirme Kanunu'na göre kalite denetimine tabidir. Buna göre, akademik değerlendirme ve kalite kontrol sisteminin kurularak işletilmesinden Eğitim Bakanı sorumludur. Bu kanun kapsamındaki faaliyetleri yürütmek üzere Eğitim Bakanlığı ile Portekiz Rektörler Komitesi müştereken Değerlendirme Konseyi adlı bir kurul oluşturmuşlardır.

e) DANİMARKA

Danimarka üniversite ve diğer yükseköğretim kurumları 27 Mayıs 1993 tarihli Kanuna göre yönetilmektedir. Buna göre, üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları doğrudan Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Kanunun 2. maddesine göre, akademik değerlendirme ve kalite kontrolü ile dış sınavcılar, doktora programları ve öğretim elemanlarının atanmalarına ilişkin genel usul ve esaslar Bakanlıkça belirlenir. Üniversitenin en üst organı senatodur. Kanunun 3. maddesine göre, senato rektörün başkanlığında, Danimarka Bilimsel Araştırma Konseyi ile Yükseköğretim Danışma Kurulu başkanlarınca atanan, üniversite mensubu olmayan birer kişi, üniversitenin üst düzey yöneticileri arasından seçilen 5 kişi, öğretim elemanlarının 2, idari ve teknik personelin 2 ve öğrencilerin seçtiği 3 temsilci olmak üzere toplam 14 üyeden oluşmaktadır. Kanunun 4. Maddesine göre, rektör üniversitenin profesör ve doçentleri arasından 4 yıl için seçilir. Seçiciler kurulunun ***(electoral college)*** terkibi her üniversitenin statüsünde belirtilmiştir. Öğretim elemanları bu kurulun en az yarısını oluşturur. Öğrenci temsilcilerinin oranı ise akademik ve idari personel temsilcilerinin üçte birine eşittir. Danimarka yükseköğretim sisteminde akademik değerlendirme ve kalite kontrolü faaliyetleri Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yükseköğretim Değerlendirme Merkezi'nce yürütülür.

f) NORVEÇ

Norveç'te 1995'te çıkarılan Yükseköğretim Kanunu ile, üniversiteler ve yüksekokullar, Norveç Yükseköğretim Ağı **(Network Norway)** adıyla aynı yasal çerçeve içinde toplanmıştır. Değişik tür yükseköğretim kurumları arasında yatay ve dikey geçişler ve kredi transferi mümkün kılınmış ve bu suretle mesleki ve teknik yükseköğretim öne çıkarılmıştır. Sistem içindeki koordinasyonu sağlama amacıyla, Eğitim, Araştırma ve Kilise İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak 1998'de Norveç Yükseköğretim Ağı Konseyi **(Network Norway Council)** kurulmuştur. Bu konseyin üye sayısı 13 olup, hükümetçe atanan üyelerin ikisi öğrenci temsilcisi, kalanı ise kısmen üniversite mensubu, kısmen de üniversite mensubu olmayan kişilerdir.

Norveç üniversiteleri fakültelerden, fakülteler de bölümlerden oluşmaktadır. Rektör, dekan ve bölüm başkanları , 3 yıl için, çoğunluğunu öğretim üyelerinin oluşturduğu seçiciler kurulları tarafından seçilir. Rektörlerin öğretim üyesi olması zorunlu, ancak profesör olması zorunlu değildir. Rektör,

dekan ve kurul üyelerinin seçim usulleri 21 Haziran 1996 tarihli Bakanlık Kararnamesi ile tespit edilmiştir. Ancak, her üç kademede de, hükümet tarafından atanan idari ve mali konularda yetkili bir kamu görevlisi vardır.

Üniversitenin en üst organları yönetim kurulu ve üniversite konseyidir. Konsey, yönetim kuruluna istişari görüş bildiren bir danışma organı niteliğindedir. Yönetim kurulu 9, 11 veya 13 üyeden oluşur. Rektör ve rektör yardımcısının yanında, öğretim elemanlarınca seçilen 2-5, idari ve teknik personelce seçilen 1,2 ve öğrencilerce seçilen 2-4 temsilci ile, **hükümetçe atanan ve üniversite mensubu olmayan 2-4 üyeden oluşur.** Üniversite konseyinin üye sayısı en az 15 olup, terkibi şöyledir: Öğretim üyeleri % 51-60, diğer öğretim elemanları %0-10, idari ve teknik personel %5- 25 ve öğrenci temsilcileri %15-30. Fakülte ve bölüm kurullarının terkipleri de buna benzerdir. Ancak, bu kurullarda da üniversite mensubu olmayan kişilerin bulunması zorunludur.

II.4.7. JAPONYA

Japon üniversiteleri 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında kuruluş aşamasında Alman üniversitelerinin, 2. Dünya Savaşı sonrası reformlarında ise Amerikan üniversitelerinin etkisi altında kalmıştır. Bu bakımdan, Japon üniversite yönetim sistemini iki ana modelden biri altında ele almak doğru değildir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş, yapı ve işleyişleri kanunlar ve Eğitim, Bilim, Spor ve Kültür Bakanlığı'nca ***(MONBUSHO)*** çıkarılan tebliğ ve karamamelerle düzenlemiştir. Üniversitelerin amaçları, akademik ve idari teşkilatları, eğitim-öğretim programları ve bu programları tamamlayanlara verilecek dereceler ile öğretim elemanlarında aranan nitelikler ve bunların görevleri gibi genel hususların anahatları Okul Eğitimi Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu genel hususlar ile müfredat programlarının ayrıntıları, mezuniyet şartları asgari öğrenci/öğretim üyesi oranları ile tesis ve teçhizatın standartları ise MONBUSHO tarafından çıkarılan **Üniversite Kuruluş Standartları** adlı karamameyle tespit edilmiştir. Üniversite Konseyi bu konularda Bakana danışmanlık hizmeti yapar. Bu konseyin üyeleri kısmen üniversite mensubu, kısmen de sanayi ve ticaret dünyasındandır. Üyeler hükümet tarafından atanır.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, Japonya'da milli, yerel, ve özel olmak üzere üç tür üniversite ***(daigaku)*** vardır. Her üç tür üniversite de tüzel kişiliğe sahip değildir. Milli üniversiteler MONBUSHO'nun Yükseköğretim Dairesi'nin bağlı birimleri niteliğindedir. Keza, vali veya belediye başkanı yerel üniversitenin, kurucu vakıf ise özel üniversitenin sahibi konumundadır. MONBUSHO bu anlamda milli üniversitelerin kurucusu ve dolayısıyla sahibidir; tesis ve teçhizat Bakanlığın mülkiyetinde olduğu gibi, öğretim elemanları da hukuken bakanlığın personeli statüsündedir. Buna karşılık, ne tür olursa olsun, üniversiteler akademik konularla öğretim elemanları ve öğrencilerin disiplin işlemleri konusunda nihai karar yetkilerine sahiptir.

Yerel yönetimler ve vakıflar tarafından kurulan üniversitelerin kuruluş kararnameleri Eğitim Bakanı tarafından yayımlanır. Üniversite Kuruluş Konseyi ve Özel Okullar Konseyi adlı iki kurul bu konuda Bakan'a danışmanlık yaparlar. Üniversite kurmak üzere yapılan başvuruların yukarıda sözü edilen standartlara uygun olup olmadığı bu iki konsey tarafından değerlendirilir.

Japonya'daki gerek milli, gerekse yerel kamu üniversitelerinin akademik yapıları ile iç işleyişleri kurumdan kuruma farklılık göstermekle birlikte, bunlar esasen profesörler tarafından yönetilen klasik Kıta Avrupası üniversite modeli kurumlarıdır. Üniversitenin en üst organı olan senato rektör, rektör yardımcıları, dekanlar, araştırma enstitülerinin yöneticileri ve fakültelerin kıdemli profesörler arasından seçilen temsilcilerinden oluşur. Rektör ***(gakucho),*** senatoyu oluşturan kıdemli profesörler tarafından ve kendi aralarından seçilir ve Eğitim Bakanı tarafından atanır. Bakanın seçilen rektörü veto etme hakkı vardır. Üniversite yönetim kurulu, rektörün başkanlığında fakültelerin profesörleri arasından seçilen dekanlar, araştırma enstitülerinin müdürleri, ve rektör tarafından atanan öğrenci işleri dekanı ile Eğitim Bakanı'nca atanan üniversite genel sekreterinden oluşur.

Japon üniversitelerinin temel akademik birimi fakültedir ***(gakubu).*** Fakülte bölümleri ise, lisansüstü eğitim yapma yetkisi olan üniversitelerde kürsülerden ***(koza)*** oluşur. Amerikan üniversitelerinin aksine, bölüm başkanı güçlü yetkilere sahip değildir.

Japonya'daki kamu üniversitelerinin esasen artık Avrupa'da dahi bir kaç ülke dışında uygulanmayan klasik Kıta Avrupası modeline göre yönetilmelerine karşılık, bu ülkedeki özel üniversiteler Amerikan yönetim sistemini esas almıştır. Her üniversitenin kurucuları tarafından atanan ve yönetim kurulu niteliğinde bir mütevelli heyeti vardır; rektör genellikle bu heyet tarafından atanır. Bazı özel üniversitelerde ise, kurucular rektörü seçme yetkisini üniversitenin kıdemli profesörlerine devretmiştir. Rektör mütevelli heyetin üyesidir. Mütevelli heyetin öğretim üyeleri ile mezunların temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulunun bulunması zorunludur.

MONBUSHO'nun Japon yükseköğretim sistemi üzerindeki etki ve kontrol aracı yukarıda sözü edilen **Üniversite Kuruluş Standartları'dır**. Bu standartlarda son olarak 1991'de yapılan değişikliklerle kamu ve özel üniversitelere müfredat programlarında serbestlik tanınmıştır. Bu meyanda üniversitelerin kendi içlerinde akademik değerlendirme ve kalite kontrol mekanizmaları oluşturmaları zorunlu kılınmıştır.

II.5 ÜNİVERSİTE YÖNETİMİ, AKADEMİK HÜRRİYET VE ÖZERKLİK

Üniversitenin kendi seçtiği organlar eliyle yönetilmediği sürece özerk olamayacağı, ülkemizde bazı çevrelerce ısrarla öne sürülen bir görüştür. Bu anlayışa göre, seçimle gelen rektör ve dekanların görevleri kurullara başkanlık etmek ve kurulların kararlarını uygulamaktır. Yine bu anlayışa göre, üniversitenin faaliyetleri bakımından topluma karşı olan sorumluluğunu ne ölçüde yerine getirdiğinin denetlenmesine ***(accountability)*** ilişkin herhangi bir

mekanizmaya gerek yoktur. Ayrıca, özerkliği bu şekilde anlayan kişiler Yükseköğretim Kurulu gibi merkezi ve mütevelli heyet veya yönetim kurulu gibi üniversite düzeyindeki ara kuruluşları üniversite özerkliğini ortadan kaldıran unsurlar olarak görmektedir.

Kimilerine göre, rektörlerin tüm öğretim üyelerince hatta daha da radikal görüşlere göre, araştırma görevlileri dahil tüm öğretim elemanlarınca, gizli oy ve açık sayımla seçilmesi demokrasinin gereğidir. Rektör bu sistemle belirlenmediği sürece o ülkenin üniversiteleri ve dolayısıyla ülkenin kendi de demokratik değildir.

Bunlar ülkemizde zaman zaman dile getirilen görüşlerdir. Ancak, yukarıdaki alt bölümlerde verilen bilgilerden açıkça görüldüğü gibi, rektörün seçimle gelmesi ve üniversitenin sadece kendi mensupları arasından seçimle oluşturulmuş kurulların kararlarına göre yönetilmesi demokrasinin veya demokratikleşmeye öncülük etmenin ön şartı ise, ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya, İsveç ve Hollanda gibi ülkeleri de antidemokratik olarak kabul etmek gerekmektedir.

Eğer bu görüşler geçerli ise, Almanya, Fransa ve İspanya'daki üniversiteler de özerk ve demokratik değildir. Zira, Almanya'da profesörler Eyalet Eğitim Bakanı'nca atanır ve bakanın rektörü veto etme yetkisi vardır. Fransa'da rektör seçilir; ama, seçiciler kurulunda üniversite mensubu olmayan kişiler de vardır. İspanya'da seçiciler kurulunda üniversite mensubu olmayan kişiler yoktur; ama, üst organlarda bu tür kişiler vardır.

Bu argümanları bu şekilde uzatmak mümkündür. Ancak, kısmen zihin karışıklığı, kısmen yeterince zaman ayırıp konular derinlemesine incelenmediği için bilgisizlikten, kısmen de sokaktaki ortalama insana yaranma eğiliminden kaynaklanan bu tür görüşlerin hiçbir geçerliliğinin olmadığı açıktır.

Bu alt bölümde akademik hürriyet, üniversite özerkliği ve üniversite yönetim mordellerinin birbirleri ile oldukça karmaşık olan ilişkilerinin ileri batı ülkelerinde ne şekilde anlaşıldığı ana hatları ile ele alınmıştır.

Rosovsky'nin akademik hürriyet hakkındaki görüşleri şöyledir :

"Academic freedom is the right to teach what one believes, to espouse unpopular academic and non-academic causes, to act upon knowledge and ideas as one perceives them without fear of retribution from anyone. Nothing can diminish the need for academic freedom; its absence has reduced universities to caricatures in many parts of the contemporary world."

"Akademik hürriyet, herhangi bir kimse tarafından cezalandırılma korkusu olmaksızın inandığını öğretme, akademik veya akademik olmayan konularda çoğunluğun paylaşmadığı görüşleri savunmak ve kendi anladığı şekliyle bilgi ve fikirlere göre hareket etme hakkıdır. Hiçbir şey akademik hürriyetin önemini azaltmaz; bunun yokluğu, günümüz dünyasının birçok yerindeki üniversiteleri karikatürlere indirgemiştir."

Bu konuda yükseköğretim ansiklopedisi'nde yer alan görüşler ise şöyledir (Bkz. Bu bölüm sonunda verilen 28 nolu kaynakta cilt 2, s. 1295, 1296) :

"Because the university certifies to the community that faculty members are entitled to special attention in the market place of ideas, they must morally, confine their judgements in their own fields to matters in which they are using their expertise, and in which they can substantiate them by normal academic standarts."

"Üniversite, öğretim üyelerinin fikir dünyasında ayrıcalıklı ve özel konumlarının olduğunu topluma karşı ifade eden bir kurumdur. Bu nedenle, öğretim üyeleri, ahlaken, konulara ilişkin yargılarını, uzmanlıklarını kullandıkları kendi alanlarıyla sınırlamak ve bu yargılarını normal akademik standartlara uygun bir şekilde kanıtlamak zorundadırlar."

"It should be be noted that the original German concept of academic freedom (Lehrfreiheit) was confined within the university. It did not include any rights for academics to engage in politics outside their employment."

"Akademik hürriyet kavramının kavramsal kökenini teşkil eden, Almanya'daki uygun gördüğünü öğretme hürriyeti, üniversitelerdeki öğretim faaliyetleri ile sınırlıydı. Öğretim üyelerinin üniversite dışındaki siyasi faaliyetleri bu hürriyetin kapsamı içinde değildi."

"As an absolute, academic freedom (the freedom of the individual academic to teach, to do research, and to publish without any external interference), and the related, but not necessarily concomitant, institutional autonomy (the freedom of the university, functioning collectively, to make its own decisions on all these matters) are ideals which cannot be, never have been, and argueably should never be realized."

"Öğretim üyesinin, dışarıdan herhangi bir şekilde karışılmaksızın öğretme, araştırma ve yayın yapması olarak tanımlanan akademik hürriyet ile, bu kavramla ilgili, fakat birlikte olmaları şart olmayan ve üniversitenin yukarıda sayılan konularda kurumsal olarak topluca ve tek başına karar alma hürriyeti olarak tanımlanan kurumsal bağımsızlık (özerklik) bir ideal durumu tanımlar. Bu ideal durum mutlak anlamda hiçbir zaman ve hiçbir yerde gerçekleşmemiştir, gerçekleşemez ve gerçekleşmemesi yönünde çeşitli argümanlar ileri sürülebilir."

Yukarıda özetlenen görüşler bir önceki bölümde anahatları özetlenmiş olan üniversitenin Batı'daki yaklaşık 1000 yıllık tarihi içinde, üniversite, mensuplarının yasaklanmış kitaplar listesine karşı koymalarından başlayarak, **Galileo Galilei** ve **Giordano Bruno** gibi bilim insanı ve düşünürlerin verdikleri mücadeleler, **Immanuel Kant'ın** getirdiği gerçekçi tanım, Wisconsin Üniversitesi mütevelli heyetinin 1859 yılında verdiği karar, Amerikan Üniversite Profesörleri Derneği'ni 1915'de yayınladığı kuruluş statüsünün dibacesinde yer verilen görüşlere kadar uzanan eylem ve felsefi düşünceler zinciri içinde şekillenmiş görüşlerdir.

Akademik hürriyet bilimsel araştırma ortamının vazgeçilmez önkoşuludur; üniversitenin ruhudur. Üniversite, yasama, yürütme ve yargı arasında dördüncü bir kuvvet değildir. Tersine, üniversite sözü edilen üç kuvvet arasında kendine özgü konumu olan bir kurumdur. Ne var ki üniversitenin bu konumundan dolayı sahip olduğu özerklik yargı bağımsızlığına eşdeğer bir kavram değildir. Zira, üniversite netice itibarı ile yarıkamusal bir hizmet üreten ve kendini finanse eden topluma karşı sorumluluğu olan bir kurumdur.

Bu felsefi görüşler dışında bilimsel hürriyet ve üniversite özerkliğinin Batı'da işlevsel tanımları vardır.

Birleşik Krallık'ta 1988'de çıkarılan Eğitim Reformu Kanunu'nun 202. maddesinde akademik hürriyet aynen aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır :

"..... to ensure that academic staff have freedom within the law to question and test received wisdom, and to put forward new ideas and or unpopular opinions, without placing themselves in jeopardy of losing their jobs or privileges they may have at their institutions....."

"..... üniversite öğretim elemanlarının, işlerini veya kurumlarında sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetme tehlikesine maruz kalmaksızın, yürürlükteki kanunlara uymak kaydıyla, genel kabul gören hususları sınama ve sorgulama, ortaya yeni görüşler koyma ve ihtilaflı veya popüler olmayan fikirler ileri sürme hürriyetlerini teminat altına almak üzere....."

İrlanda Cumhuriyeti'nde 1997'de çıkarılan Üniversite Kanunu'nun 14. maddesi akademik hürriyeti benzer bir şekilde tanımlamaktadır:

"A member of the academic staff of a university shall have the freedom, within the law, in his or her teaching, research and any other activities either in or outside the university, to question and test received wisdom, to put forward new ideas and to state controversial or unpopular opinions and shall not be disadvantaged, or subject to less favourable treatment by the university, for the exercise of that freedom.

"Üniversite öğretim elemanları, yürürlükteki kanunlara uymak kaydıyla, öğretim, araştırma ve üniversite içinde veya dışındaki faaliyetlerinde, genel kabul gören hususları sorgulama ve sınama, ortaya yeni görüşler koyma ve ihtilaflı veya popüler olmayan fikirler ileri sürme hürriyetine sahiptir. Hiçbir öğretim elemanına bu hürriyeti kullandığından dolayı üniversite tarafından, öğretim elemanının zararına yol açacak şekilde farklı muamele yapılamaz."

Akademik hürriyet State University of New York yönetmeliklerinde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır :

"It is the policy of the University to maintain and encourage full freedom, within the law, of inquiry, teaching and research. In the exercise of this freedom faculty members, may, without limitation, discuss their own subject in their classroom; they may not, however, claim as their right the

privilege of discussing in their classroom controversial matter which has no relation to their subject. The principle of academic freedom shall be accompained by a corresponding principle of responsibility. In their role as citizens, employees have the same freedoms as other citizens. However, in their extramural utterances employees have an obligation to indicate that they are not institutional spokespersons."

"Yürürlükteki kanunlar çerçevesi içinde kalmak kaydıyla, sorgulama ile öğretim ve araştırmada tam hürriyeti sürdürmek ve teşvik etmek, üniversitenin politikalarının temel ilkesidir. Öğretim üyeleri derslerinde kendi konularını serbestçe tartışabilir. Ancak, bu tartışmalarda, konularıyla ilgisi olmayan ihtilaflı konuları tartışmanın da hak ve ayrıcalıkları olduğunu iddia edemezler. Akademik hürriyet ilkesi, beraberinde sorumlu davranmayı da getirir. Üniversite personeli, vatandaş olarak, diğer vatandaşlarla aynı derecede hürriyete sahiptir. Ancak, üniversite dışında kendi görüş ve düşüncelerini açıklarken, üniversite adına konuşmadıklarını açıkça beyan etmekle yükümlüdürler."

Akademik hürriyet, Ohio State University Öğretim Üyeleri Elkitabı'nda ise şöyle tanımlanmıştır :

"(A) The Ohio State University endorses full academic freedom as essential to attain the goal of the free search for truth and its free exposition. Academic freedom and academic responsibility are twin guardians of the integrity of instutions of higher learning. This integrity is essential to the preservation of a free society and explains the willingness of society historically to accept the concept of academic freedom and, in addition, to protect it through the institution of academic tenure."

"(A) Ohio State University, akademik hürriyet ve bu kavrama eşlik eden akademik sorumluluğu, gerçeği serbestçe araştırma ve ulaşılan sonuçları açıklamanın temel şartı olarak görmektedir. Akademik hürriyet ve akademik sorumluluk kurumsal entegritenin teminatlarıdır. Kurumsal entegrite ise, özgür bir toplumun teminatı ve toplumun akademik hürriyeti kabullenme ve sürekli iş garantisi ile koruma arzusunun ifadesidir."

(B) The principal elements of academic freedom include:

(Akademik hürriyetin temel unsurları şunlardır:)

(1) The freedom of teachers to teach, conduct research and publish research findings;"

(Öğretim elemanlarının öğretme, araştırma ve araştırma sonuçlarını yayınlama hürriyeti;)

(2) The freedom of teachers to discuss in classrooms, in their own manner, any material that is relevant to the subject matter as defined in the course objectives;

(Öğretim üyelerinin ders esnasında dersle ilgili konuları kendi uslupları ile anlatma hürriyeti;)

(3) The freedom of teachers to exercise their constitutional rights as citizens without institutional censorship or discipline;

(Öğretim üyelerinin, kurumlarınca sansür edilmeksizin anayasal vatandaşlık haklarını kullanma hürriyeti;)

(4) The freedom to seek changes in academic and institutional policies through lawful and peaceful means.

(Yasal ve barışçıl yollarla kurumun idari ve akademik politikalarını değiştirmek için faaliyet gösterme hürriyeti;)

(C)Academic freedom carries with it correlative academic responsibilities. The principal elements include :

(Akademik hürriyetin tamamlayıcı ve ayrılmaz parçası olan akademik sorumluluğun temel unsurları ise şunlardır:)

(1) The responsibility of teachers to meet their defined teaching, research, and service obligations;

(Öğretim üyelerinin öğretim, araştırma ve hizmet yükümlülüklerini yerine getirme zorunluluğu;)

(2) The responsibility of teachers to pursue excellence, intellectual honesty, and objectivity in teaching, conducting research, and publishing research findings;

(Öğretim üyelerinin öğretim, araştırma ve yayın faaliyetlerinde mükemmeli arama, entellektüel ahlaki kurallara uyma ve objektif olma zorunluluğu;)

(3) The responsibility of teachers to encourage students and colleagues to engage in free discussion and inquiry;

(Öğrenci ve meslekdaşlarını serbestçe araştırma ve sorgulamaya teşvik etme yükümlülüğü;)

(4) The responsibility of teachers to evaluate student and colleague performance on a scholarly basis;

(Öğrenci ve meslekdaşlarını sadece bilimsel esaslara göre değerlendirme zorunluluğu;)

(5) The responsibility of teachers to refrain from persistently introducing matters that have no bearing on the subject matter of the course;

(Dersle ilgili olmayan konuları gündeme getirmekten kaçınma sorumluluğu;)

(6) The responsibility of teachers to work with appropriate individuals and bodies to provide optimal conditions conducive to the attainment of the free search for truth and its free exposition;

(Gerçeği serbestçe araştırma ve açıklamak için en uygun ortam ve şartları oluşturma amacıyla uygun kişi ve kuruluşlarla birlikte çalışma sorumluluğu,)

(7) The responsibility of teachers to differentiate carefully between official activities as teachers and personal activities as citizens and to act accordingly.

(Öğretim üyesi sıfatının gereği olan faaliyetleri vatandaşlığın gereği olarak yapılan kişisel faaliyetlerden ayırdetme zorunluluğu.)

Bu tanımlarda ortak olan noktalar şöyle özetlenebilir :

• **Akademik hürriyet, tüm ileri ülkelerde yürürlükteki kanunlarla sınırlıdır; kanunların yasakladığı hiçbir şey akademik hürriyet şemsiyesi altında yapılamaz.**

• **Akademik hürriyet öğretim üyesinin kendi alanındaki eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine münhasırdır. Bunun dışında, öğretim üyesinin demokratik hak ve kişisel özgürlükler bakımından diğer vatandaşlardan farklı ve ayrıcalıklı bir konumu yoktur.**

Akademik hürriyet, üniversite öğretim elemanlarına özgü esasen kişisel nitelikte bir ayrıcalıktır. Üniversite özerkliği ise, kişisel değil, kurumsal bir ayrıcalıktır. Klasik tanıma göre özerklik:

- Üniversitede kimlerin öğrenim göreceği,
- Üniversitede kimlerin öğreteceği,
- Üniversitede nelerin öğretileceği,
- Üniversiteden kimlerin mezun olacağı,
- Üniversitede nelerin araştırılacağı,

konularında kararlar almada üniversitenin bir kurum olarak ne derecede yetki sahibi olduğu anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, özerklik öğretim üyelerine özgü kişisel bir yetki değil, büyük bir sorumluluk da gerektiren kurumsal bir ayrıcalıktır. Başka bir deyişle, akademik yöneticilerin seçim veya atamayla gelmelerinin ve üniversitenin kurullarda alınan kararlara göre mi, yoksa yöneticilerin kurulların görüşlerini alarak verdiği kararlara göre mi yönetildiğinin özerklikle doğrudan bir ilişkisi yoktur.

Dünyanın hiç bir ülkesinde üniversiteler yukarıda belirtilen hususlarda tamamen kendi başlarına karar almaya yetkili olmadığından, günümüzde tamamen özerk üniversite yoktur. Dolayısıyla, doğru olan özerklik yerine, özerkliğin derecesinden veya " **Bağıl Özerklik**" ten söz etmektir.

Nitekim, İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı' na (OECD) bağlı Institutional Management in Higher Education (IMHE) tarafından 1980' de 12 OECD ülkesindeki 52 yükseköğretim kurumunda yönetimle ilgili 20 konuda kararların hangi mercilerce alındığının değerlendirilmesi suretiyle yapılan bir çalışma sonunda **"Bağıl Özerklik Endeksi"** ***(Relative Index of Autonomy)*** adlı nicel bir gösterge geliştirilmiştir.

Söz konusu konulardan biri rektörün tayinle veya seçimle gelmesini, diğerleri aşağıda verilen örneklere benzer konuları kapsamaktadır:

- Profesörlerin atanması,
- Öğretim üyesi kadrolarının fakülteler arasında dağılımı,
- Öğretim üyesi kadroların diğer birimler arasında dağılımı,
- Diğer öğretim elemanlarının atanması,
- Yeni bir fakülte kurulması,
- Öğretim üyelerinin bir üst maaş kademesine geçirilmesi,
- Yeni bir bilgisayar satın alımı,
- Bir fakülte içinde sarf malzemelerinin öğretim ve araştırma faaliyetlerine dağılımı,
- Bir müfredat programında ders değişikliği,
- Bir fakültede yeni bir program açılması,
- Bütçenin personel harcamaları faslında, sarf malzemeleri alım faslına aktarma yapılması,
- Bir araştırma projesinin kabulü,
- Bir laboratuvardaki malzemelerin başka bir laboratuvara nakli.

İncelenen ülkelerin "Bağıl Özerklik Endeksi" ne göre sıralamaları şöyledir:

Ülke	Bağıl Özerklik Endeksi
1. Birleşik Krallık (Üniversiteler)	100
2. Belçika (Özel Üniversiteler)	93
3. İrlanda	87
4. İtalya (Özel Üniversiteler)	73
5. Birleşik Krallık (Politeknikler)	60
6. İsveç	59
7. İtalya (Devlet Üniversiteleri)	46
8. Norveç	45

9. Danimarka	43
10. Hollanda	43
11. Fransa	42
12. Avusturya	32
13. Federal Almanya	29
14. İsviçre (Kantonal Üniversiteler)	29
15. İsviçre (Federal Üniversiteler)	20

Görüldüğü gibi, kaynak tahsisi konusunda hükümetin belirlediği politikalar dahilinde güçlü yetkilere sahip bölgesel (daha önce merkezi) ara kuruluşların bulunduğu ve üyelerinin büyük çoğunluğunu üniversite mensubu olmayan kişilerin oluşturduğu ***council***'ler tarafından atanan rektörlerce **(vice-chancellor)** yönetilen Birleşik Krallık üniversiteleri, bu tür ara kuruluşlar bulunmayan ve rektörleri seçilen Alman üniversilerine kıyasla yaklaşık dört misli daha özerktir.

Akademik özgürlük öğretim üyelerine istediği dersleri kendi tespit ettikleri içeriklere göre anlatma, üniversite içinde kendilerinin uygun gördüğü akademik birimler ve dereceye yönelik programlar ihdas etme, devletin tahsis ettiği kaynakları hesabını vermediği araştırma faaliyetlerinde kullanma hakkını vermediği gibi, evrensel normlar çerçevesinde değerlendirilmeyen ürünlerle (bilimsel makale, tebliğ, patent, eğitim faaliyeti vb.) akademik rütbe kazanmayı hak olarak görme anlamına da gelmez. Zira:

a) Anglo-Sakson ülkelerinde ve bazı diğer Batı ülkelerinde üniversitenin verdiği bir mesleğe ilişkin diploma, diplomayı alan kişiye doğrudan mesleğini icra etme yetkisini vermez. Meslek icra yetkisi, yani ehliyet, mezuniyetten sonra devletçe veya mesleki kuruluşlarca yapılan sınavları başardıktan sonra alınır. Dolayısı ile, üniversitelerde dereceye yönelik programlar ile bunların müfredatları ile mezuniyet şartları, bu kurum ve kuruluşların belirledikleri genel esaslar dahilinde, ilgili akademik birimlerce tespit edilir ve her öğretim üyesi bunlara uymak zorundadır.

Bu nedenle, Kıta Avrupası ülkelerinde bakanlıkların, Anglo- Sakson ülkelerinde, özellikle ABD' nde ise, mesleki kuruluşların veya üniversitelerin bir araya gelerek gönüllü olarak oluşturdukları kuruşların müfredat programları üzerinde, birinci grup ülkelerde geniş tasarruf ve nihai onay, ikinci grup ülkelerde ise akreditasyon yetkileri vardır. Kıta Avrupası ülkeleri ile Anglo-Sakson ülkeleri arasındaki önemli farklardan biri de bu konuda kullanılan mekanizmalar arasındaki nihai onay yetkisi veya akreditasyon farkıdır.

b) Belirli bir konuda araştırma yapmak üzere kamu kurumları veya özel kuruluşlardan kaynak tahsisi isteyen bir öğretim üyesi, bunun için o kurum veya kuruluşa gerekçeli bir proje ile buna bağlı bir bütçe sunmak ve bunun kabulü ile ilgili olarak belirliten şartlara aynen uymak zorundadır. Araştırma için koşulsuz kaynak tahsisi çok ender ve ancak çok üst düzeyde bilim adamlarının bazılarına tanınan çok özel bir ayrıcalıktır.

Ancak, akademik özgürlüğün var olması durumunda, kaynak tahsisi talep etmeyen bir öğretim üyesi istediği konuda ve dilediği bir biçimde araştırma yapma ve herhangi bir kısıtlama ve yaptırım söz konusu olmaksızın duyurma hakkına sahiptir.

Üniversite sistemini ve özerklik kavramını tarihsel bir perspektif içinde incelerken, özerklik kavramı ile çok yakından ilgili bir husus olan üniversitelerdeki kurumsal davranış biçimleri ve karar alma süreçleri üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

Ütopik üniversite modeli rektörün **"eşitler arasında birinci"** ***(primus inter pares)*** konumu ile görevinin törenlere ve toplantılara başkanlık etmek olduğu bir öğretim üyeleri ve meslekdaşlar topluluğudur. **Kollegyal Model** adı verilen bu yönetim modeli, bir ölçüde Oxford ve Cambridge' deki kolejler dışında, tarih boyunca hiç bir yükseköğretim kurumunda tam anlamıyla görülmemiştir.

Buna rağmen, 1960'lı yılların sonlarına gelene kadar birçok Kıta Avrupası ülkesinde görülen, görünürde profesörlerin hakimiyeti altındaki üniversite yönetim modeli, birçok kimse tarafından, özellikle ülkemizde, kollegyal model olarak algılanmaktadır. Bu modelin tarih içinde zaman zaman ve yer yer üniversitelerde önce **Politik Model'e** ***(political model)*** daha sonra **Düzenli Kargaşa** ***(organized anarchy)*** modeline yozlaştığı görülmüştür. Politik modelde kurum içindeki çeşitli kesimlerin geniş biçimde temsil edildiği kurullar karar mekanizmalarına hakim olup, kararlar oylamayla alınır. Kurum içinde çeşitli gruplar oluşur ve bunların arasındaki çıkar çatışmaları ile amaç farkları kararları etkiler. Gruplar arasında koalisyonlar kurulması, pazarlıklar, kararları geciktirme ve usul oyunları bu modelin tipik özellikleridir. Bu modelde rektörün temel görevi gruplar arasında uzlaşma sağlamaktır. Politik modelde kişilerin birbirlerine bağımlılığı ve meşrulaştırma gibi motiflerin yanında, baskının da uygulandığı durumların olduğu saptanmıştır.

Çok daha yoz bir hal olan düzenli kargaşa modelinin temel özelliği, amaçlarla, bunlara giden yolların tamamen birbirine karıştırılmasıdır ***(ends-means inversion).*** Bu tür bir yönetimde karar almanın normal basamakları olan, problemi tanımlama, çözüm yollarını arama ve seçeneklerin değerlendirilmesi, tamamen karıştırılabilir veya tersine çevrilebilir. Bunun sonucunda çıkan çözümler tamamen anlamsız olur; hatta bu çözümlerin kendileri yeni sorunlar oluşturur. Bu modelde rektör tümüyle üniversite içinde oluşan koalisyonların esiri olabilir. Düzenli Kargaşa Modeline yozlaşmış olan bir üniversite artık üniversite olmaktan çıkmış bir kurumdur.

Üniversite yönetimini bekleyen üçüncü bir tehlike **Bürokratik Yönetim** modelidir. Bu modelde uygulanacak işlemler tamamen kodifiye edilmiş olup, rektörün yapacağı tek şey bürokratik mekanizmanın yönetmeliklere uygun bir biçimde ve zamanında işlemesini sağlamaktır. Tamamen bürokrasi ile yönetilen bir üniversite de artık üniversite niteliğini kaybetmiş bir kurumdur.

Yukarıdaki alt bölümlerde çeşitli kez belirtildiği gibi, başta ABD olmak üzere, Anglo-Sakson ülkelerindeki devlet üniversiteleri, Kıta Avrupası ülkelerindeki üniversitelere kıyasla toplum ve pazarın ihtiyaçlarına çok daha duyarlı ve idari ve mali konularda çok daha fazla yetki ve esnekliklere sahip kurumlardır. Bu nedenlerle, ABD'nden başlayarak zaman içinde yeni bir üniversite yönetim modeli ortaya çıkmıştır. **Girişimci Üniversite *(entrepreneurial university)*** adı verilen bu modelin ideal halinde üniversite kendine tahsis edilen kamu kaynaklarını, sahip olduğu her türlü tesis, teçhizat, bilgi birikimi ve insangücünü müteşebbis bir yaklaşımla değerlendirerek yarattığı kaynaklar ve öğrencilerden aldığı reel öğrenim ücretleri ile birleştirerek faaliyetlerinin kapsam ve niteliğine uygun kendi gider bütçesini kendi yapabilmektedir.

Devletin rolünün düzenlemeden değerlendirmeye dönüşmesine paralel olarak, başta İsveç ve Hollanda olmak üzere, Kıta Avrupası ülkelerinde de girişimci üniversite modelinin birçok unsuru üniversitenin sevk ve idaresine ve günlük işleyiş ve yönetimine yansımaya başlamıştır.

Birçok Batı ülkesindeki yükseköğretim sistemlerine çeşitli açılardan inceleyen Clark'a göre, bu sistemleri Şekil 17'de gösterilen ve Clark'ın **koordinasyon üçgeni** adını verdiği üçgen üzerinde göstermek mümkündür. Görüldüğü gibi bu üçgenin bir köşesinde devlet otoritesi, bir köşesinde akademik oligarşi ve bir köşesinde de pazar ve toplum bulunmaktadır.

Clark'ın bu üçgeni yukarıda özetlenen kurumsal davranış biçimleri sınıflandırması ile birleştirildiğinde, şu sonuçlara varmak mümkündür. ABD, Kanada ve Birleşik Krallık gibi, yönetim sisteminin muhtelif kademelerinde üniversite mensubu olmayan, toplumda temayüz etmiş kişilerin ağırlıklı olarak yer aldığı ve rektörlerin seçimle değil atamayla geldiği ve/veya Japonya gibi, özel yükseköğretim kurumlarının yaygın olduğu ülkelerdeki kurumlar girişimci üniversite modeline yakın olup, bu ülkelerdeki kurumların politik, düzenli kargaşa veya bürokratik modele kayma tehlikesi azdır.

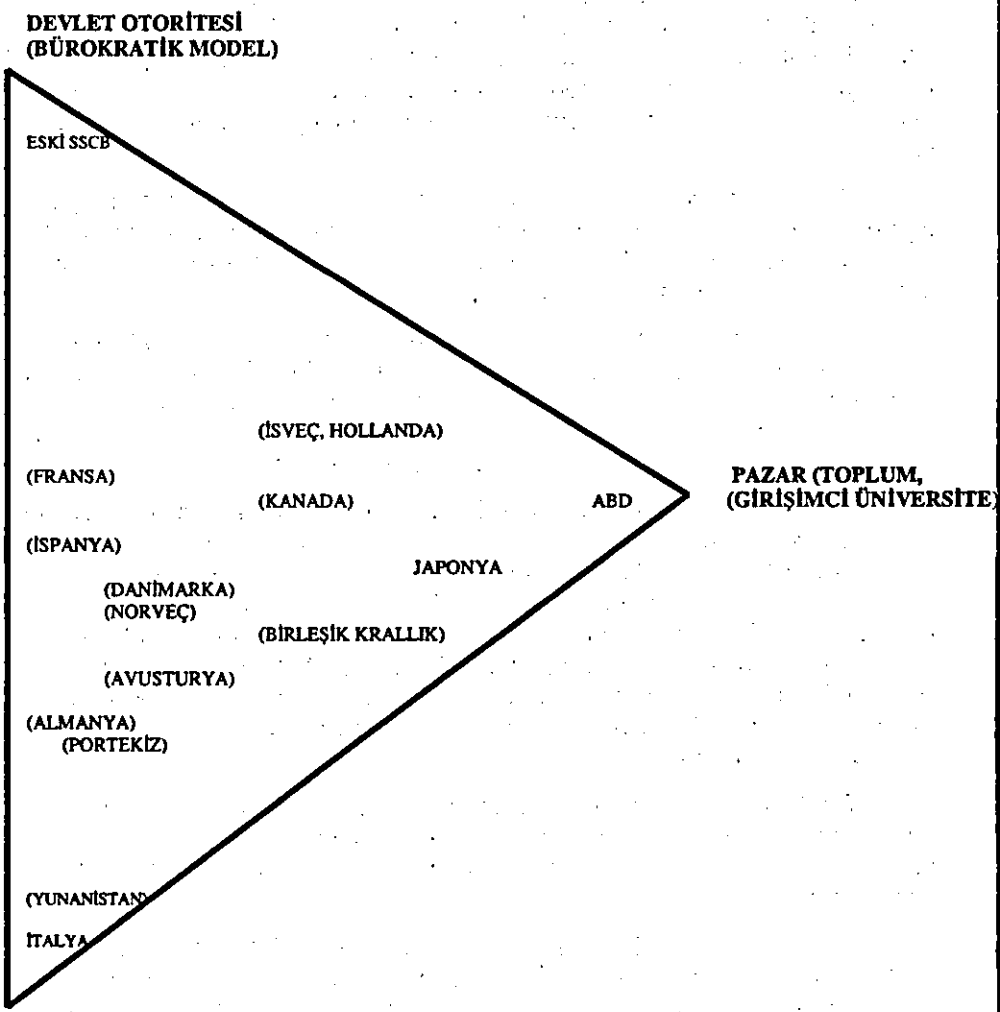
Devletin yükseköğretimdeki rolünün düzenlemeden değerlendirmeye dönüşümünü, üniversitenin sevk ve idare sisteminin Şekil 17'deki devlet bürokrasisi-akademik oligarşi ekseninden, toplum ve pazar tepe noktasına doğru kayması olarak göstermek mümkündür.

Buna karşılık, doğrudan eğitim bakanlıklarına bağlı olan ve seçilmiş, fakat yetkileri kısıtlı rektörler tarafından yönetilen İtalya ve Yunanistan gibi Kıta Avrupası ülkelerinin üniversiteleri, devlet otoritesi- akademik oligarşi ekseninde sıkışmışlardır. Dengenin bir yöne doğru küçük bir oranda kayması, politik ve düzenli kargaşa veya bürokratik modelin kuruma hakim olma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Nitekim, yukarıdaki alt bölümlerde de belirtildiği gibi, tüm ülkelerdeki üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları girişimci üniversite modeli yönünde gelişmekte ve mali gelirlerinin kaynaklarını çeşitlendirmeye zorlanmaktadır.

ŞEKİL 17

KOORDİNASYON ÜÇGENİ

NOT: Parantez içinde belirtilen yorumlar bu raporun yazarına aittir.

Her üniversite öğretim üyesinin gönlünde yatan kurumsal yapı, kollegyal model ve Wilhelm von Humboldt'un tasarlamış olduğu üniversite modelidir. Bu nedenle, girişimci üniversite modelinin bu açıdan sakıncalı olduğu, von Humboldt'un hayal ettiği tür kurumların gerekliliği ve bu tür kurumların kamu kaynaklarından desteklenmesinin gerektiği, ancak kamu kaynaklarına bu ölçüde bağımlı olunan bugünkü koşullarda arzu edilen düzeydeki üniversite özerkliğinin maalesef mümkün olamayacağı yönündeki görüşler oldukça yaygındır.

Devletin işlevi süreçleri düzenlemeden çıktıları değerlendirmeye dönüşürken, tüm ülkelerde bürokratik ve/veya oligarşik modelden piyasa veya girişimci modele geçiş sürecinin başladığı bir gerçek olduğu gibi, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesinin özerkliği artıracağı yönündeki görüşler çok daha yaygındır.

Nitekim, Alman, Fransız, İngiliz ve İtalyan eğitim bakanlarının 25 Ekim 1998 tarihinde imzaladıkları ***Sorbonne Deklarasyonu*** ve bunu izleyen, 19 Haziran 1999'da Avrupa'daki 31 ülkenin eğitim bakanlarınca imzalanan ***Bologna Deklarasyonu*** ile uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip bir Avrupa Yükseköğretim Bölgesi ***(The European Higher Education Area)*** oluşturulması yönünde siyasi irade ortaya konmuştur. Bu amaçla, diploma ve akademik derecelere şeffaflık getirilmesi, ABD sistemine benzer şekilde lisans, yüksek lisans ve doktora aşamalarının benimsenmesi, öğrenci ve öğretim üyesi hareketliliğinin ***(mobility)*** teşvik edilmesi, öğretim, yetiştirme ***(training)*** ve araştırmaya dayalı entegre programlar geliştirilmesi ve akademik değerlendirme ve kalite kontrol sistemleri kurulmasında Avrupa düzeyinde iş birliği yapılması temel ilkeler olarak benimsenmiştir.

Avrupa genelinde ortaya konan bu görüşler kimine göre ABD sistemine geçiş, kimine göre ise Avrupa üniversitelerinin özbenliğine dönüşün bir ifadesidir.

Yükseköğretimde ulaşılan bu aşamayı şu şekilde özetlemek mümkündür. Günümüz üniversiteleri artık faaliyet alanlarını sadece kendi mensuplarının değer yargılarına göre tespit etmekten ziyade, faaliyetlerinin türlerini ve alanlarını toplumun gereksinim ve beklentileri ile kendilerine tahsis edilen kaynaklara göre belirleyen kurumlardır. Dolayısı ile, çağdaş üniversite, toplumun her kesimi ile bütünleşmiş, faaliyetleri bakımından topluma karşı olan sorumluluğunu ne ölçüde yerine getirdiği denetlenen ve faaliyetleri toplum tarafından yönlendirilen, sahip olduğu her türlü fiziksel olanak, tesis, teçhizat, bilgi birikimi ve insangücünü girişimci bir zihniyetle değerlendirerek ek mali kaynak yaratan, modern işletmecilik teknikleri ile yönetilen fevkalade karmaşık yapıya sahip bir kurumdur.

Üniversite özerkliği ***(university autonomy),*** akademik hürriyet ***(academic freedom)*** ve sevk ve idare ***(governance)*** arasındaki, tarihi, ve felsefi temellere dayalı, fevkalade karmaşık ilişkiyi belki de en yalın şekilde açıklayan kişi Rosovsky'dir. Rosovsky'e göre, güvenilir üniversite yönetiminin 7 temel ilkesi (***seven principles for reliable performance***) şöyledir :

1. *Not everything is improved by making it more democratic."*
   "Daha demokratikleştirmek her şeyi iyileştirmez."

2. *"There are basic differences between the rights of citizenship in a nation and the rights that are attained by joining a voluntary organization."*
   "Temel vatandaşlık hakları ile gönüllü olarak katılınan bir kurumda elde edilen haklar ve üstlenilen sorumluluklar arasında temel farklılıklar vardır."

3. *"Rights and responsibilities in universities should reflect the length of commitment to the institution."*
"Üniversitelerdeki kişilerin hak ve sorumlulukları, kişilerin kendilerini o kuruma adadıkları süreleri yansıtmalıdır."

4. *In a university, those with knowledge are entitled to a greater say."*
"Bir üniversitede, daha çok bilgili olanlar daha çok söz hakkına sahip olmalıdır."

5. *"In universities, the quality of decisions is improved by consciously preventing conflict of interest."*
"Çıkar çelişkilerinin bilinçli bir şekilde ortadan kaldırılmasını sağlayan karar mekanizmalarının kurulması, üniversitede alınan kararların sağlıklı ve kaliteli olmasının teminatıdır."

6. *University governance should improve the capacitiy for teaching and research."*
"Üniversitenin sevk ve idaresinin amacı, kurumun eğitim ve araştırma kapasitesinin geliştirilmesidir."

7. *"To function well, a hierarchical system of governance requires explicit mechanisms of consultation and accountability."*
"Hiyerarşik bir sevk ve idari sisteminin iyi çalışabilmesi için, açık danışma, denetim ve hesap sorma mekanizmalarının bulunması şarttır."

KAYNAKLAR

1. Irwin, M. (Ed.), ***"American University and College"***, 8th Ed., American Council on Education, Washington, D.C., (1960).

2. The Carneige Foundation for the Advancement of Teaching, ***"The Role of the College and University Trustee"***, New york, November 15, 1961.

3. Moodie, G.C. and Eustace, R., ***"Power and Authority in British Universities"*** , George Allen and Unwin Ltd., London, (1974).

4. Neson, J.W, "***Presidential Search***", Association of Governing Boards of Universities and Colleges, Washington, D.C., (1980).

5. Jadot, J, *"Survey of the State-of-the-Art and Likely Trends of University Management in Europe"*, OECD-CERI, Paris, (1980).

6. Clark, B.R., ***"The Higher Education System Academic Organization in Cross- National Perspective"***, University of California Press, (1983).

7. Jadot, J. "University Structures : An Instrument for Shaping the Future", CRE 8th General Assembly, Athens, 9-14 September 1984.

8. Committee of Vice-Chancellors and Principals (CVCP), "Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities", London, March 29, 1985.

9. Johnstone, D.B., ***"Sharing the Costs of Higher Education"***, College Entrance Examination Board, New York, (1986).

10. Neave, G. (Ed.) "University Systems in Europe Part 1", CRE Info. No.75, (1986).

11. American Council on Education and Association of Governing Boards of Universities and Colleges, "Deciding Who Shall Lead Recommendations for Improving Presidential Searches", Washington, D.C., (1986).

12. Association of Governing Boards of Universities and Colleges, "Composition of Governing Boards, 1985", Washington, D.C., (1986).

13. Neave, G., "The All-seeing Eye of the Prince in Western Europe", p.157 in "Standarts and Criteria in Higher Education", (Ed.G.C.Moodie), The Society for Research into Higher Education, London, (1986).

14. Zwingle, J.L., "Effective Trusteeship", Association of Governing Boards of Universities and Colleges, Washington, D.C., (1987).

15. O.E.C.D., ***"University under Scrutiny"***, Paris, (1987).

16. Neave, G. (Ed.) "University Systems in Europe Part 2", CRE Info No.77, (1987).

17. Neave G., "The Making of the Executive Head : The Process of Defining Institutional Learders in Certain European Countries", **Int. J. Inst. Man. in Higher Ed., 12** (1), 104-114, (1988).

18. Leslie, L.L., and Brinkman, P.T., ***"The Economic Value of Higher Education"***, American Council on Education/Mac Millan Series on Higher Education, Washington, D.C., (1988).

19. Tilak, J.B.G., "Education and its Relation to Economic Growth, Poverty and Income Distribution Part Evidence and Further Analysis", The World Bank Discussion Paper No.46, Washington, D.C., (1989).

20. Newman, F. (President of the Education Commision of the States), "Serving Two Masters: State Needs and Institutional Autonomy", 2nd Ankara Conference on University Governance, 9-11 Ocak, 1989.

21. Kerr, C., and Gade, M.L., ***"The Guardians"***, Association of the Governing Boards of Universities and Colleges, Washington, D.C., (1989).

22. Rosovsky, H., ***"The University An Owner's Manual"***, W.W. Norton and Co., New York, (1990).

23. Ingram, R.T., (Executive Vice-President of the Asociation of Universities and Colleges, Washington, D.C.), "The Promise and Limits of Lay Trusteeship in American Higher Education", Hacettepe Üniversitesi'nde verilen konferans, 21 Şubat, 1990.

24. Wasser, H., "The Role of the City University of New York's Board of Trustees", Hacettepe Üniversitesi'nde verilen konferans, 21 Şubat 1990.

25. Beckmeier, C., and Neusel, A., "Decision-Making Process in French and German Universities", **Higher Ed.Man., 2** (1), 7-19, (1990).

26. OECD, **"Financing Higher Education Current Patterns"**, Paris, (1990).

27. Çağlar, A., and Johnstone, D.B.; "The Role of American Multicampus University Systems as Buffer Institutions in Safeguarding Campus Autonomy", 5th Int. Conf. on Higher Education (ICHE), Edinburgh, August 30-September 1, 1991.

28. Clark, B.R., and Neave, G. (Ed.), **"The Encyclopedia of Higher Education"**, Vol.1-4, Pergamon Press, (1992).

29. Gürüz, K.,Şuhubi, E., Şengör. A.M.C., Türker, K. ve Yurtsever, E., "Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji", TÜSİAD yayın No. T/94,6-167, İstanbul, Haziran, (1994).

30. The World Bank, ***"Priorities and Strategies for Education"***, Washington, D.C., (1995).

31. The National Agency for Higher Education, "Short Version of the Annual Report 1994-1995", Stockholm.

32. Cowen, R., **"The Evaluation of Higher EducationSystems"**, Kogan Page, London, (1996).

33. Niklasson, L., "Quasi-Markets in Higher Education: A Comparative Analysis", **J.Higher Ed. Pol. And Man., 18** (1), 7-22, (1996).

34. McDaniel, O.C., "The paradigms of governance in higher education systems", **Higher Ed. Pol., 9** (2), 137-158, (1996).

35. Teichler, U., "The changing nature of higher education in Western Europe", **Higher Ed. Pol.,** 9(2), 89-111, (1996).

36. Niklasson, L., "Game-like regulation of universities: Will the new regulatory framework for higher education in Sweden work?" **Higher Ed., 32**,267-287, (1996).

37. Osborne, R.D., ***"Higher Education in Ireland"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1996).

38. Ledgar, J., "Overview of the Austrialian Educations System", **Higher Education in Europe, 21** (4), 102-111, (1996)

39. OECD, "**Education at a Glance OECD Indicators**", 1996 Edition, Paris.

40. Callon, P.M., and Finney, J.E., (Eds.***), "Public and Private Financing of Higher Education Shaping Public Policy for the Future"***, American Council on Education, Series on Higher Education, Oryx Press, (1997).

41. Brennan, J., de Vries, P., and Williams, R. (Eds.), ***"Standarts and Quality in Higher Education"***, Jessica Kingsley Pub., London.

42. Brown, R., "The New Quality Assurance Arrangements in England and Wales", **Higher Education Quarterly, 51** (4), 270-285, (1997).

43. Veld, R., Füssel, H.P., and Neave G., ***"Relations Between State and Higher Education"***, Council of Europe, (1997).

44. The National Agency for Higher Education, "**Higher Education in Sweden**", Stockholm, (1997).

45. Van Vught, F.A., "Combining planning and market: An analysis of the Government strategy towards higher education in the Netherlands", **Higher Ed. Pol. 10** (3,4) 21-224, (1997).

46. Hare, P. (Ed.) ***"Structure and Financing of Higher Education in Russia, Ukraine and the EU"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1997).

47. Amano, I. "Structural Changes in Japan's higher education system-from a planning to a market model", **Higher Ed., 34**, 125-139, (1997).

48. Osahi, H., "The structure of university administration in Japan", **Higher Ed., 34**, 151-163, (1997).

49. Kitamura, K., "Policy issues in Japanese higher education", **Higher Ed., 34**, 141-150, (1997).

50. Marginson, S., "Steering from a distance : Power relations in Australian higher education", **Higher Education, 34**, 63-60, (1997).

51. Johstone,D.B, Arora, A., and Experton, W., "The Financing and Management of Higher Education: A Status Report on Worldwide Reforms", Prepared for the World Bank for the UNESCO World Conference on Higher Education Paris, October 5-9, 1998.

52. UNESCO, "Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action", Working Document, World Conference on Higher Education, Paris, October 5-9, 1998.

53. Harazama, Y., "The University System in Japan", **Higher Ed.Man., 10(1)**, 69-87,(1998).

54. Field. J., ***"European Dimensions Education, Training and the European Union"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1998).

55. De Groof, J. Neave, G., and Svec, J., ***"Democracy and Governance in Higher Education"***, Kluwer Law International Council of Europe, (1998).

56. OECD, **"Education at a Glance OECD Indicators"**, 1998 Edition, Paris.

57. "Evaluation of European Higher Education: A Status Report", Prepared for the European Commission DG 12 by the Centre for Quality Assurance and Evaluation of Higher Education, Denmark, September 1998. http://www.enqa.net/docs.lasso?docname=statusreport 1.html.

58. Committee of University Chairmen, **"Guide for Members of Governing Bodies of Universities and Colleges in England Wales and Northern Ireland"**, London, March, (1998).

59. Leedham-Green, E., ***"A Concise History of the University of Cambridge"***, Cambridge University Press, (1999).

60. Harman,G.,"Vouchers or student-centred funding: The 1996-1998 Australian review of higher education financing and policy",**Higher Education**

Policy, **12**,219-235, (1999).

61. Italian Ministry for Universities and Scientific and Technological Research (MURST), "**Higher Education in Italy**", CIMEA della Fondeziane Rui, Roma, December, 1999.

62. Henkel, M. and Little, B., (Eds.) ***"Changing Relations Between Higher Education and the State"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1999).

63. Bauer, M. Askling., B., Martin, S.G., and Morton F., ***"Transforming Universities"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1999).

64. Teather, D.C.B. (Ed.) ***"Higher Education in a Post-Binary Era"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (1999).

65. Evans, G.R., ***"Calling Academia to Account Rights and Responsibilities"***, Open University Press, (1999).

66. Kogan, M., Bauer, M., Bleiklie, I., and Henkel, M., ***"Transforming Higher Education: A Comparative Study"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (2000).

67. Kogan, M., Hannney, S., ***"Reforming Higher Education"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (2000).

68. Bleiklie, I., Hostaker, R., and Vabo, A., ***"Policy and Practice in Higher Education"***, Jessica Kingsley Publishers, London, (2000).

69. "The World of Learning 2000", 50th Ed., Europa Publications, London.

70. OECD, "Education at a Glance OECD Indicators", 2000 Edition, Paris.

71. Johnstone, D.B., and Mehta, S.P., "**Higher Education Finance and Accesibility: An International Comparative Examination of Tuition and Financial Assistance Polices**", Center for Comparative Studies in Education, Graduate School of Education, University of New York, February 2000.

72. OECD, "**Investing in Education, Analysis of the 1999 World Education Indicators**", Paris, (2000).

73. Williams, B., "Australian Universities 1939-1999: How Different Now?", **Higher Education Quarterly**, **54**(2), 147-165, (2000).

74. Doğramacı, İ., ***"Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi, Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimine bir Bakış"***, Bilkent Üniversitesi, Ankara, (2000).

75. Huisman, J., Kaiser, F., and Vassensteyn, H., "Floating Foundations of Higher Education Policy", **Higher Ed. Quart.**, **54**(3), 217-238, (2000).

76. Yükseköğretim Kurulu, "**Avrupa Birliği Ülkelerinde Yükseköğretim : Yeni Gelişmeler**," Ankara, Mayıs, 2000.

III. BÖLÜM
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ

III.1 GİRİŞ

Türk yükseköğretim sistemi'nin tarihsel gelişimine ilişkin yayınların tümünün giriş kısımlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğu Veziri Nizamülmülk'ün 1068'de Bağdat'ta açmış olduğu Nizamiye Medresesi ile Fatih Sultan Mehmet'in 1463'de kurmuş olduğu İstanbul Medresesi'ne atıflar vardır. Bu nedenle, bugünkü Türk yükseköğretim kurumlarının medreselerin zaman içinde evrilmesiyle oluştuğu yolunda bir izlenime kapılmak mümkündür. Ne var ki, bu düşünce tümüyle geçersizdir. Bu çalışmanın 1.Bölümü'nde açıkça belirtildiği gibi, başta İbn-i Sina ve İbn-i Rüşt olmak üzere, İslam bilginlerinin Batı uygarlığını köklü biçimde etkilediği bir gerçektir. Avrupa karanlık çağları yaşarken , İslam dünyası Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının bilimsel birikimini muhafaza etmenin ötesinde, özellikle fen ve sağlık bilimlerine ve teknolojiye önemli katkılar yapmıştır. Bu birikim Endülüs yoluyla Avrupa'ya geçmiş ve bir ölçüde bugünkü Batı uygarlığının temelini oluşturmuştur.

Ortaçağ Avrupası üniversitesinin kurumsal yapısı bu çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmış ve aynı bölümün giriş kısmında medreseye kısaca değinilmiştir. Medresenin yapısı aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.Verilen bu bilgilerden görüleceği üzere, Ortaçağ Avrupası üniversitesi ile medrese arasından birçok bakımdan benzerlikler vardır. Bu benzerlik özellikle esasen yatılı kurumlar olan medrese ile kolej arasından kendini göstermektedir.

Öncü okullar ve üniversite ile medrese yaklaşık olarak aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkarak şekillenmişlerdir. Bu bakımdan, medresenin üniversiteye model oluşturduğunu öne sürmek kesinlikle mümkün değildir. Ama gerçek olan bir husus vardır. Ortaçağ Avrupası üniversitesi, uzun bir süreç içinde verilen mücadelelerle ve genellikle üniversite dışından kaynaklanan müdahaleler sonunda olsa da kendini yenileyebilmiş ve köklü bir biçimde evrilerek günümüze kadar gelmiştir. Buna karşılık medrese aynı zaman dilimi içinde kurumsal olarak yok olmuştur.

Ancak, yükseköğretimimizde geleneksel kurumun medrese oluşu, bugünkü yükseköğretim sistemimizle ise ancak yakın bir geçmişte tanışmış olmamız, üniversite ile medrese arasındaki farkı, üniversitenin hangi nedenlerden dolayı günümüze kadar gelip de medresenin kurumsal olarak tarihten silindiğini anlamamızı zorunlu kılmaktadır. Zira, medrese, kendileri farkında olmasalar veya

inkar etseler de, hala bazılarının zihinlerinde yaşamaktadır. Bugünkü yükseköğretim kurumlarımızın, henüz yeterince özümseyemedikleri normlara göre değerlendirilmesinin zorunluluğu, bu kişilerin temel çelişkisini oluşturmaktadır. Bu nedenlerden dolayı , bu bölümün başında medrese üzerinde kısaca durulmuştur.

III.2 TARİHÇE

III.2.1 MEDRESE DÖNEMİ

Arapça bir kelime olan medrese, İslamiyetin ilk dönemlerinde cami ve mescitlerin yanındaki dershane anlamına gelmekteydi. Bunların o devirdeki temel işlevi Kuran'ı öğretecek ve namaz kıldıracak din adamlarını yetiştirmekti. Medreselerin daha üst düzeyde eğitim-öğretim yapılan kurumlar haline dönüşmeleri 10.yüzyılda olmuştur. Buhara'da 937'de faaliyete geçen **Faracek Medresesi** ilk medrese olarak kabul edilmektedir. Kahire'deki El-Ezher camii yanındaki dershane ise, ancak 976-996 yılları arasında medrese statüsüne yükselebilmiştir. Görüldüğü gibi, medrese başlangıç itibarı ile Arap ve Fars değil, bir Türk-İslam kurumudur.

Medresenin başının unvanı **Şeyh-ul Ulema** idi. Bu kişi müderrisler (profesörler) tarafından seçilmekte ve Han veya Bey tarafından atanmaktaydı. Şeyh-ul Ulema'nın başlıca görevleri müderrisleri atamak, derslerin düzenli yapılmasını sağlamak, öğrencilerin dine sadık kişiler olarak eğitilmesini gözetmek ve müderrislerin toplantılarına başkanlık etmekti. Müderrisler ömür boyu iş güvencesine sahipti. Şeyh-ul Ulema'yı Ortaçağ Avrupası üniversitesindeki rektörden çok , kolej müdürünün muadili olarak nitelendirmek belki de daha doğru bir yaklaşımdır.

Medreseler vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Vakfiye gelirlerinin yarısı öğrencilere burs olarak verilmekteydi. Gelirlerin % 30'u **müderrislere** ödenmekte, kalanı ile de tesis ve teçhizatın yapım, bakım ve onarım giderleri karşılanmakta ve camilerin imam ve müezzinlerinin maaşları ödenmekteydi. Medreseler, dershane, yatakhane, kütüphane ve cami veya mescitlerden ibaretti.

Medreselerin mali kaynakları Han veya Bey tarafıdan atanan mütevelli heyet tarafından yönetilmekteydi. Burada söz konusu olan mütevelli heyet, Batı ülkelerindeki sevk ve idare kurulu ***(board of governors)*** değil, daha ziyade mali yönetim kurulu niteliğindeydi. Zira, Kuran'ın öğretisi ve devlet başkanının iradesi dışında sevk ve idare zaten söz konusu olamazdı.

Bu çalışmanın 1.Bölümünün giriş kısmında da değinildiği gibi, 10. yüzyıla kadar esasen sadece din adamı yetiştiren medreselerde, 11. yüzyıldan itibaren

Arapça, şiir, felsefe, tarih, coğrafya, mühendislik, matematik, kimya ve tıbbi bilgiler de öğretilmeye başlanmıştır. Cebir ve logaritmanın öncülerinden **El Harezmi** (795-857) , Aristo metafiziğinin ilk yorumcularından ve tabip **Farabi** (873-958) Türkistan medreslerinde öğrenim görmüşlerdir. Büyük bilgin **İbn-i Sina**, fıkıh öğrendikten sonra Buhara'da tıp öğrenimi görmüştür. Esasen gezgin bir bilgin olan İbn-i Sina'nın Eflatun ve Aristo'yu yorumlayarak kaleme almış olduğu **Kitabü'ş-Şifa**, mantık, fizik, geometri, astronomi, matematik, müzik ve metafizik konularının yanında, ahlak ve siyaset konularını da ele alan çok kapsamlı bir kitaptır. **Ancak, bu eserin en önemli katkısı, insanın yaşadığı dünyayı kendi aklı ile yorumlayıp açıklayabileceğini ve Tanrı'dan türeyen akıllar arasında en etkin aklın (akl-ı faal) insan aklı olduğunu ortaya koymasıdır. El Kanun Fi't-Tıb** adlı tıbbi ansiklopedi ise uzun süre Batı üniversiteleri tıp fakültelerinin temel ders kitabı olmuştur.

İlk resmi medrese Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da açıldıktan sonra, Vezir Nizamülmülk'ün önderliğinde Bağdat gibi büyük merkezlerde Nizamiye Medresleri adıyla, belirli programları uygulayan düzenli medresler açıldı ve bu kurumların statüleri belirlendi. Kısa zamanda Musul, Basra, İsfahan ve Endülüs'te medresler açıldı. Medreseler 14. ve 15. yüzyıllarda Mısır ve Kuzey Afrika'da yaygınlaştı. **Mukaddime** adlı, din dışı ilk tarih felsefesi kitabının yazarı, ünlü Arap sosyolog, siyaset bilimci, iktisatçı ve tarihçi **İbn-i Haldun** (1332 Tunus –1406 Kahire) bu kurumların bir ürünüdür.

Hüccetü'l İslam (İslamın Kanıtı) lakaplı fıkıh uzmanı, **Gazali** (1058-1111), Nişabur Medresesi'nde öğrenim gördükten sonra, 1091'de Nizamülmülk tarafından Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak atandı ve Nizamülmülk'ün danışmanlığına ve baş fıkıh bilginliğine getirildi.Gazali burada bir yandan da Farabi ve İbn-i Sina'nın çalışmalarını inceledi ve vardığı sonuçları kısaca **Tehafüt** olarak bilinen **Tehafütü'l – Felasife** (Filozofların Tutarsızlığı) adlı kitabında kaleme aldı.. Gazali bu kitabında Aristocu düşünürlerin savlarına şiddetle karşı çıktı. Gazali'ye göre, akılla inancı bağdaştırmaya çalışmak boşunaydı. Tanrı'yı akılla açıklamaya çalışmak Tanrı'yı inkar etmekti. **Tanrı iradesi, yani kutsal vahiy dışında tabiat kanunlarından söz edilemezdi.** Kısacası, Gazali İslam dünyasında Aristocu geleneğe büyük bir darbe indirdi.

İbn-i Rüşt Gazali'nin bu yorumuna **Tehafütü't- Tehafüt** (Tutarsızlığın Tutarsızlığı) adlı eseriyle cevap verdi. İslam gelenekleriyle Eflatun ve Aristo felsefesini bağdaştırmaya çalışan ve kelam bilginlerine karşı felsefeyi savunan İbn-i Rüşt , 1. Bölümde de belirtildiği gibi, akılcılığın yolunu açarak bugünkü Batı uygarlığının temelini oluşturan büyük bir düşünürdür. Endülüs'te tefsir, hadis , fıkıh eğitiminin yanında tıp ve felsefe eğitimi de gören İbn-i Rüşt'ün Eflatun ve Aristo yorumları, Aristo'nun eserlerinin daha sonraki Latince basımlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. **İbn-i Rüşt'e göre, insan aklı ve felsefe, inanca ve inanca dayalı bilgilere üstündür.**

Kutsal vahiy ile insan aklı arasındaki çatışmada İbn-i Sina ile İbn-i Rüşt ve onları izleyenler Batı'da kazanmışlar, İslam dünyasında ise Gazali İbn-i Rüşt'e galebe çalmıştır. Gazali'nin bu galibiyeti insanlığın en önemli dönüm noktalarından biridir. Zira, o döneme kadar gerek bilim, gerek teknoloji, gerek devlet yapısı ve gerekse halkın yaşam kalitesi itibarı ile genelde Batı'nın fersah fersah önünde olan İslam dünyası gerilemeye başlamıştır. Buna karşılık, Batı dünyası İbn-i Rüşt'ün açtığı yolda ilerleyerek, çok uzun da sürse, sonuçta insan aklının hakim olduğu bugünkü uygarlık düzeyine ulaşmıştır. Yine bu süreç içinde medrese tutuculuğun odak noktası haline gelip sonuçta tarih sahnesinden silinirken, akılcılık Ortaçağ Avrupası üniversitesinde skolastisizme üstünlük sağlamış, üniversite kendini sürekli yenilemiş ve Batı uygarlığının en temel kurumlarından biri olarak günümüze kadar gelmiştir.

Osmanlılar Selçuklu Türklerinden devraldıkları medreseleri Anadolu'da program , yapı ve işleyiş açısından geliştirdiler ve Selçukluların Kayseri, Sivas ve Konya gibi illerde kurduğu medreselerin yanında, İmparatorluğa kattıkları yörelerde yeni medresler açtılar. Bunlardan ilki 1331'de Osmanlıların o günkü başkenti olan İznik'de kurulmuş, bunu daha sonra Bursa ve Edirne'deki diğer kurumlar izlemiştir. Ancak, bu öncü kuruluşlara rağmen, Osmanlı yükseköğretiminin kökleri genelde 1453'te fetihten sonra, Sultan II. Mehmet'in İstanbul'da kurduğu **Fatih Medresesi'ne** uzanır. Öğrenci yurtları, fakülte binaları, sınıflar, kütüphane, yemekhane, hastane ve akademisyenler için konukevi gibi bina komplekslerini inşa etmek 1463'den 1471'e kadar sürmüştür.

Fatih Medresesi'ni Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu ve Padişahın başmimarı olan Mimar Sinan'ın 1550-1559 yılları arasında çizip inşa ettiği **Süleymaniye Medresesi** izlemiştir. Hem Fatih Sultan Mehmet, hem de Kanuni Sultan Süleyman her düzeyde bilginin ilerlemesi ve eğitimin gelişmesiyle yakından ilgiliydiler. Medreselerin yönetim, müfredat ve akademik yapısını yeniden düzenleyen, akademik personelin seçim ve atanması ile maaşların belirlenmesine ilişkin işlemleri usul ve esaslara bağlayan ve **Fatih Kanunnamesi** olarak bilinen ilk yasa ve kurallar bütününü yürürlüğe koyan Fatih Sultan Mehmet'tir. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman bazı ek ve değişiklikler yapmıştır. Bu iki padişah fermanı, bir anlamda Türk tarihindeki ilk yükseköğretim mevzuatını oluşturur.

Sultanların kurduğu bu tür medreselere **sultani** denirdi. Bunların yanında, devlet adamlarının yaptırdığı medreseler de vardı; bunlara da **hususi** denirdi. Medreselerde öğretim **din ve hukuk, dil ve edebiyat, felsefe** ve **fen bilimleri** (tıp, cerrahlık, matematik, doğa bilimleri) olmak üzere dört dalda yürütülürdü. Öğretim ezbere dayalıydı; Ortaçağ Avrupası Üniversitesinin aksine, tartışma ***(disputae)*** hiç yoktu. Yıl bitirme yerine kitap bitirme uygulanırdı. Öğrenciler sınıflara ayrılmazdı.

Osmanlı medresleri kanunnamelerle çeşitli aşamalara ayrılmıştı. Medresenin bir kademesinden diğer kademesine geçiş,çeşitli kademelerdeki öğrencilere verilen isimler ve yapılan ödemeler (burslar), çeşitli kademelerdeki müderrislerde aranan nitelikler, bunların maaşları ve atanmalarına ilişkin usul ve esaslar kanunnamelerle belirlenmişti.

Medreselerin en alt aşaması okuma ve yazma ve temel din bilgileri öğretilen bölümlerdi. Bunu izleyen **telvih, dahil** ve **musıla** medresleri bir anlamda ortaöğretim kurumlarıydı. Matematik, astronomi, din bilimleri ve tıp öğretilen **sahn** medresleri bir bakıma üniversitelerin liberal sanat fakültelerinin, **darüşşifa** ve **darüttıp** tıp fakültesi, **darülkurra** ve din bilimleri öğretiminde en yüksek aşamayı oluşturan **darülhadis** ise dini hukuk ve teoloji gibi üniversitelerin üst fakültelerinin muadilleri olarak nitelendirilebilir. Medrese ile üniversite arasında bu bakımdan da benzerlikler vardır. Hatta, medrese bir bakıma daha da düzenli bir yapıya sahip bir kurum olarak da görülebilir. Örneğin, **sahn** düzeyindeki medreslere girebilmek için alt düzeydeki medreslerde en az 3 yıl süreyle okuyarak başarılı olmak şarttı. Sahn öğrenimini tamamlayanlar icazetname alarak **suhte** veya **softa** adıyla medresenin alt bölümlerindeki müderrisliklere veya kadılıklara atanmaya aday **(mülazim)** olurlardı.

Medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nda **ilmiye** denen, şeriat ve fıkıhla (İslam hukuku) uğraşan üst düzey din adamlarının ve İmparatorluğun ihtiyaç duyduğu tabip, kadı ve öğretmen gibi kamu görevlilerinin tek kaynağıydı. İlginçtir, yönetici sınıfındaki kamu görevlilerinin kaynağı medrese değil, saray içinde faaliyet gösteren **Enderun**'du.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemlerinde Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahlar sadece çıkardıkları kanunnamelerle değil, kişisel ilgileriyle de medresedeki meritoktratik yapısının korunmasına önem vermişlerdir. Örneğin, çok sert mizaçlı bir kişi olan Fatih Sultan Mehmet, vakit buldukça müderrislerle bir araya gelir ve nispeten serbest ve hoşgörülü bir ortamda onlarla sohbet eder, hatta zaman zaman meseleleri tartışırdı. Rivayete göre, Fatih Sultan Mehmet bu sohbetler sırasında müderrislerin zayıf ve güçlü taraflarını not eder ve ücretlerini buna göre takdir ederdi.

Osmanlı medresleri yükselme döneminde İslam dünyasının her köşesindeki bilginler için bir cazibe merkeziydi. Örneğin, **Uluğ Bey**'in dostu **Ali Kuşcu**, Uluğ Bey'in 1448'de öldürülmesinden sonra Türkistan'dan İstanbul'a göç etmiştir. Türkistan'daki medreseler gerçekten Türk-İslam kültürünün önde gelen isimlerinin kaynağı olmuşlardır. Kutadgubilik'in yazarı **Yusuf Has Hacib, Mevlana, Ali Şir Nevayi** gibi, dil bilimi, felsefe ve edebiyata, **El-Biruni** gibi felsefe ve fen bilimlerinin her dalına evrensel düzeyde katkılar yapmış isimler Türkistan medreslerinin ürünleriydi. Bu kurumların bir anlamda devamı olan

Osmanlı medresleri de, bilime evrensel düzeyde katkıları olmamasına rağmen, 16.yüzyıl sonlarına kadar İmparatorluğun insangücü ihtiyacına cevap verebilmişlerdir. **Ancak, gerek Türkmenistan'da, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türk-İslam aleminde Gazali'nin İbn-i Rüşt'e galibiyetinin giderek pekişmesiyle, insan aklı kutsal vahiyin tamamen gerisinde kalmış ve zamanla dinsel çalışmalar, fen bilimleri ve tıbba ağır basmıştır.**

1587'de Buhara Medresesindeki Şeyh-ul Ulema (rektör) seçimi bu bakımdan çok ilginçtir. İki adaydan biri Buharalı Sadreddin isimli bir müderris, diğeri ise İran'lı Şinasi adlı bir müderristi. Diğer müderrislerin önünde yapılan tartışmada Sadreddin medresede geleneksel olarak okutulmakta olan fen bilimlerinin okutulmaya devam edilmesini, Şinasi ise bundan böyle sadece dini bilgilerin okutulmasını savundu. Gizli oyla yapılan seçimi Şinasi'nin kazanması üzerine, fen bilimlerinin okutulması fiilen durduruldu ve bu uygulama kısa süre içinde tüm medreselere yayıldı. Varolan bilgiyi bilimsel olarak yorumlamaktan çok, ezbere dayalı öğretim genel yöntem haline geldi. 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarında dinsel yobazlık medreselerde yaygınlaşmaya başladı ve medreseler giderek Osmanlı'nın modernleşme girişimine direnen odaklara dönüştü. Bu da, bilimsel, toplumsal ve teknolojik gelişmeler Batı Avrupa'nın çehresini değiştirir, kıtada üniversiteler gelişirken, Osmanlı'da eğitimin niteliğinde düşüşe yol açtı.

III.2.2 18. VE 19. YÜZYILLARDAKİ GELİŞMELER

Geleneksel medrese eğitiminden ilk kopuş Osmanlı donanmasının Ege kıyısında Çeşme'de Rus donanmasınca yok edilmesinin ardından, Sultan III. Mustafa'nın 1773'de İstanbul'da **Mühendishane-i Bahri-i Hümayun**'u kurmasıyla gerçekleşti. O güne kadar Rus donanmasının Baltık Denizinden Akdeniz'e inebileceği mümkün görülmüyordu. Bu nedenle, Osmanlılar ilk kez tümüyle farklı bir yükseköğretim kurumuna gereksinim duydular. Sonradan 1795'de Sultan III.Selim **Mühendishane-i Berri-i Hümayun**'u kurdu.Bu iki okul, önce 1909'da **Mühendis Mekteb-i Alisi,** son olarak da 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adı altında, bir kaç kez yeniden düzenlendikten sonra bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturdu.

Bir ölçüde İstanbul Teknik Üniversitesi hariç, bugünkü yükseköğretim kurumlarımız, Batı'da olduğu gibi yüzlerce yıllık bir süreç içinde değişikliklere uğrayarak ve hatta yer yer kurum içinde verilen büyük mücadeleler ve daha sıklıkla dışarıdan yapılan köklü müdahaleler sonucunda şekillenmemiştir. **Üniversitelerimiz ve diğer yükseköğretim kurumlarımız, tersine, daha önce bu alanda varolan kurumlarımızın yerine geçmek üzere, Batı'dan olduğu gibi aldığımız kurumlardır. Bu bakımdan, bugünkü Türk yükseköğretiminin kökenlerini medreselerde aramak gerçekçi olmayan bir yaklaşımdır.**

Sultan III.Selim'in 1795'deki fermanı, öğretim elemanlarının atanmaları için tam zamanlı çalışma, akademik ilerlemelerde yayın ve sınav gereklerini de içine alan usul ve esasları ayrıntılı olarak belirliyordu. Bu yüzden, Sultan III.Selim'in Kanunnamesi, belki de Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamelerinden sonra, Türkiye'de yükseköğretim mevzuatındaki ikinci önemli olaydır.

1827'de kurulan **Tıbbiye** ve 1834'de kurulan **Harbiye** bu iki mühendislik okulunu izledi.

Mühendishanenin, Ecole National des Ponts et Chaussees'in 1741 yılında kuruluşundan yalnızca otuziki yıl sonra kurulması ilginçtir.Aşağıda belirtildiği gibi, Fransa'daki grandes ecoles adı verilen yüksek okullar 19. yüzyılda Osmanlı yükseköğretim kurumlarına model oluşturmuştur.

19.yüzyıl sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başlarında Fransız etkisiyle, grandes ecoles'e benzeyen diğer birçok devlet yükseköğretim kurumu çeşitli bakanlıklara bağlı olarak açıldı. Bu okullar, **Mülkiye** (1877), **Hukuk Fakültesi** (1878), **Ticaret Mekteb-i Alisi** (1882) ve **Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane**'dir (1882). Harbiye ve askeri mühendislik okulları daha sonra 1909'da birleştirilip, yaygın adıyla Mühendishane olarak bilinen Mühendis Mekteb-i Alisi'ne dönüştürüldü.1911'de orta düzeyde teknik insangücü kadrosunu yetirştirmek üzere **Kondüktör Mekteb-i Alisi** kuruldu. Bu kurumlar bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi ile Marmara, Mimar Sinan ve Yıldız Teknik Üniversitelerinin temelini oluşturdu.

Türkiye'de ilk Anglo-Amerikan tarzı yükseköğretim kurumu niteliğindeki **Robert Kolej**, Amerikalı bir misyoner ve hayırsever olan Cyrus Hamlin tarafından tipik bir liberal sanat eğitim koleji olarak 1863'de İstanbul'da kuruldu. Günümüzde İngilizce eğitim yapılan ve Boğaziçi Üniversitesi adıyla varlığını sürdüren bu kuruma 1912'de mühendislik bölümleri eklendi.

Avrupa tarzı bir üniversite kurma kararı Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme isteğinin resmi ilanı olarak Gülhane Fermanı'nın (1839) çıkarılmasından hemen sonra, 1846'da alındı. **Darülfünun**'un açılması hazırlıkları 1846'da başlayıp, 1865'de tamamlandı. Ancak, artık gericiliğin kalesine dönüşen medreselerin başlıca kaynağını oluşturduğu toplumsal direniş nedeniyle, Darülfünun 1870 ve 1874'de iki kez reorganize edildikten sonra, 1881'de kapatıldı ve 1900'da yeni adıyla **Dar'ül-fünun-i Osmani** olarak Cağaloğlu'ndaki Mülkiye binasında tekrar açıldı. Önceden kurulan tıp ve hukuk okulları bu yeni kuruma bağlandı ve ek olarak ilahiyat **(Ulum-ı Aliye-i Diniye)**, edebiyat, matematik **(Ulum-ı Riyaziye)** ve fen bilimleri **(Tabiiye)** açıldı. Yine Fransız etkisiyle, bu kez Fransız Bilimler Akademisinden esinlenerek, 1851'de

Darülfünun'da kullanılacak kitapları hazırlamak amacıyla **Encümen-i Daniş** kuruldu. Tarihçi Hammer ve dilbilimci Redhouse, 1861'den itibaren etkinliklerini **Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye** yeni adıyla sürdüren bu kurumun üyeleriydiler. Bu derneğin etkinliklerinden biri de 47 sayıdan sonra, 1867'de yayını duran ***"Ulum ve maarife, ticaret ve sanayi'e dair"*, Mecmua-i Fünun**'un yayınlanmasıydı. Bu dergideki yazılar genelde, özgün bilimsel araştırmadan çok, Batı'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelere ilişkindi. Bu dönemde kurulan diğer bir bilimsel dernek, 1826'ya kadar faaliyet gösteren **Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi'dir.** Encümen-i Daniş'in tersine, formel bir yapıya sahip olmayan bu derneğin faaliyeti haftada 2 gün evlerde yapılan toplantılardı.

Medrese dışında ilmiye sınıfına eleman yetiştirilmesi için ilk girişim 1854'te oldu. Bu amaçla **Muallimhane-i Nüvvab** adıyla açılan okul, 1884'de **Mekteb-i Nüvvab** , 1911'de ise **Medresetü'l Kuzat** adını aldı. Bu okuldan nizamiye mahkemlerine yargıç ve şeriye mahkemlerine katip yetiştiriliyordu.

Napolyon'un Ortaçağ Avrupa üniversitelerine karşı tavrını, Osmanlıların 19. yüzyılda medreselere ilişkin görüşleriyle karşılaştırmak mümkündür.Napolyon eski üniversitelerin yerine İmparatorluk Üniversitesi ve grandes ecoles'u kurarken, Osmanlılar, İmparatorluğun ihtiyaçlarını karşılayamadığı çok açık olan medreseleri ikame etmek yerine, onlara seçenek oluşturan çeşitli okulları ve Darülfünun'u açtılar.

III.2.3 CUMHURİYET DÖNEMİ

Kendisini akademik olarak kanıtlamaya çabalaması nedeniyle 20. yüzyılın ilk 33 yılı Darülfünun için büyük güçlükler dönemiydi. 1912'de 20 Alman profesör Darülfünun'a katıldı ve 1915'de modern akademik araştırmanın başlangıcını oluşturan araştırma enstitüleri kuruldu. 2.Meşrutiyet döneminde medreselerin yenilenmesi gündeme geldi. 1914'te Islah-ı Tedaris Nizamnamesi ile medreseler yeniden düzenlendi ve örnek kurum olarak İstanbul'da Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi açıldı. Ancak, medrese kurum olarak çoktan devrini tamamlamıştı. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra medreseler ve diğer din okulları 1924'de çıkarılan 430 sayılı **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** ile kapatıldı. Din adamlarının eğitiminin yalnızca devlet okullarıyla sınırlayan bu dönüm noktası niteliğindeki yasanın asıl amacı ulusal eğitim sisteminin laikleştirilmesiydi. Aynı yıl Darülfününu yeniden düzenleyen ve bu kuruma tüzel kişilik veren 493 sayılı yasa da kabul edildi. Ancak, kısa bir süre sonra Darülfünun'un bir kurum olarak, yeni başkent Ankara'daki Cumhuriyet hükümetinin modernleşme heyecanına ayak uydurmadağı belirgin hale geldi.

İstanbul'daki ticaret ve mühendislik okulları, sırası ile, 1925 ve 1928'de **Ulum-ı Aliye-i Ticariye** ve **Yüksek Mühendis Mektebi** adlarıyla yeniden düzenlendi.

1931'de hükümet Cenevre Üniversitesi'nden profesör **Albert Malche'yi** Darülfünun'un reformu üzerine bir rapor hazırlaması için davet etti. Albert Malche 31 Mayıs tarihinde Milli Eğitim Bakanlığına verdiği raporda, Darülfünun'u denetleyecek bir merciin bulunmamasının bu kurumu toplumdan tamamen koparmış olmasının üzerinde önemle durmuştur. Cumhuriyetin kurucusu ve Cumhurbaşkanı Atatürk raporu okumuş ve üniversite reformuna ilişkin görüşlerini raporun sayfalarının kenarına not etmiştir. Atatürk'ün kendi el yazısıyla bu rapor üzerine düştüğü notlar şöyledir:

a) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.
b) Bunun tesisine Maarif vekaleti memurdur.
1) Talebe-İngilizce-Almanca-İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir (okuyup anlamak).
2) Hürriyet-i ilmiye mahfuz.Fakülte-idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.
3) Kafi para vermişik. (908.474/1931-32)
4) Müd. Mu. Md.Mv. As
88 44 36 42=240 (Çok)
5) Memurlar-müstahdemler adedi çoktur (355). Bu vazifeleri muhtaç talebeye
6) Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.
7) Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelere taaluk eder; idari işler, için, bir memur lazım.
8) İstanbul Darülfünunu-kendisini şuurlu bir şekilde-muayyen bir noktaya sevkeden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir. Bir kaç sene için teveccüh olunacak istikameti vekalet tespit etmeli. Fakülte Reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.
9) Hoca tayin ve azlinde Vekalet hakim olmalıdır.
10)Darülfünunun en büyük zaafı mülahaza ve araştırmaya sevkeder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malumat veriliyor.
11)Edebiyat fakültesi çok fena.
12)Darülfünunun hocalarıYoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.
13)Tıp Fakültesi'nin nakli lazımdır.
14)Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı.
15)Eczacı Mektebi, Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur.
16)Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi
17)Kütüphanelerin ıslahı.

Atatürk'ün notları, akademik özgürlük ve topluma karşı sorumluluğun bağdaştırılması, akademik ilerlemelerin ölçütleri, rektörün liderlik rolü, çeşitli disiplinler için ortak müfredatlar, kütüphanelerin anahtar rolü, öğrenciler için yarı zamanlı işler vb. konuları içine alan ve bugün bile tartışılan pek çok meseleye değindiği için etkileyicidir.

Bu raporun ardından, Büyük Millet Meclisi 1933'te Darülfünun'un yerini almak üzere 18 Kasım 1933'te açılan **İstanbul Üniversitesini**, 2253 sayılı yasayla onayladı. Bu yasaya göre:

- Rektör, Milli Eğitim Bakanı'nın önerisi üzerine üçlü kararnameyle,
- Dekanlar, Rektörün önerisi ve Milli Eğitim Bakanı'nın kararıyla
- Profesörler ise Fakülte Kurulu'nun tesbit ettiği 3 aday arasından Milli

Eğitim Bakanı'nın kararıyla atanmaktaydı.

Nazilerden kaçan birçok Yahudi profesörün gelmesiyle güçlenen İstanbul Üniversitesi, kısa sürede eğitim ve araştırmanın öncü merkezlerinden biri haline geldi. Onbir yıl sonra 1944'te Yüksek Mühendislik Okulu da yeniden düzenlenip, **İstanbul Teknik Üniversitesi** haline geldi.

Bu arada , yeni başkentte Hukuk Fakültesi (1925), Ziraat Fakültesi (1930), Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (1937), Fen Fakültesi (1943), Tıp Fakültesi (1945) gibi, birçok bağımsız okul ve fakülte kuruldu.

1946'da çok partili hayata geçişle birlikte çıkarılan 4936 sayılı Kanunla **üniversitelere "muhtariyet" verilerek** rektör ve dekanların seçimle gelmeleri esası getirildi ve karar yetkileri kurullara kaydırıldı. Bu meyanda, yukarıda sözü edilen fakültelerin birleştirilmesiyle **Ankara Üniversitesi** kuruldu.

Açıkça görüldüğü ve daha önce de değinildiği gibi, Batı ülkelerindeki tarihsel gelişimin aksine, Türk üniversiteleri daha önce var olan medreselerin evrimi ile değil, bilakis bu kurumları ikame etmek üzere Batı'dan olduğu gibi alınarak kurulmuş kurumlardır.

1950'de Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle, Kıta Avrupası modelini benimseyen Türk üniversitelerinin yapısı önemli bir değişim geçirdi. Serbest pazar ekonomisine önem veren yeni hükümet, büyüyen ekonominin insangücü gereksinimini Amerikan üniversite modelinin daha iyi karşılayacağına inanıyor ve üniversite sisteminin ülke sathına yayılmasına önem veriyordu. Dört yeni üniversite açıldı. **Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi, İzmir'de Ege Üniversitesi** (her ikisi de 1955'te, **sırası ile Kanun No:6594 ve 6575), Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi** (1956, **Kanun No:7307)** ve

Erzurum'da Atatürk Üniversitesi (1957, Kanun No:6990). Bu dört üniversite, birbirinden ayrı birimlerden oluşan bir şehir üniversitesinden çok, kampus biçiminde kuruldu. Ancak, daha önemlisi, ODTÜ, daha eski olan diğer üç üniversitede benimsenen rektörün seçilmesi sisteminin tersine, rektörü atama yetkisine sahip ve üyeleri üniversite dışından gelen bir mütevelli heyetin yönettiği tipik bir Amerikan eyalet üniversitesi gibi düzenlendi. Bu üniversitenin öğretim dili İngilizceydi ve diğer üniversitelere kıyasla daha fazla idari ve mali özerkliğe sahipti. **Karadeniz Teknik ve Ege Üniversiteleri ise doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıydı. Bu iki üniversite İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin patronajı altında faaliyete geçirildiğinden , fiilen Kıta Avrupası modeline göre kurulmuşlardı.**

Öte yandan, Atatürk Üniversitesi, Amerikan eyalet üniversitelerine benzer şekilde,hazine arazisi üzerinde kurulan kurumlar gibi düzenlenmişti ve doğuda ziraatin kalkınmasından sorumluydu. Başlangıçta, mütevelli heyete dönüşmesi amaçlanan, üniversite dışı üyelerin oluşturduğu bir danışman heyeti vardı. Ancak, bu değişim hiçbir zaman gerçekleşmedi. Karadeniz Teknik ve Atatürk Üniversiteleri geçici olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı ve kendilerine öğretim elemanı da veren daha eski üniversiteler onlara rehberlik etti. Buna ek olarak, Cumhuriyetin kurulmasından sonra ortaöğretim kurumu konumuna indirilen, İstanbul'daki Robert Kolej'e yeniden yükseköğretim kurumu statüsü verildi.

Karadeniz Teknik, Ege ve Atatürk Üniversitelerinin kuruluşu yükseköğretimi İstanbul ve Ankara'nın dışına taşıyarak yurt sathına yaymanın başlangıcını teşkil etmiştir. Ege Üniversitesi'nde yeterli sayıda profesör bulunması üzerine, bu üniversite 1958 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmaktan çıkarılarak 4963 sayılı Kanun kapsamına alındı.

ODTÜ, Bakanlar Kurulu tarafından atanan 9 kişilik bir mütevelli heyetle yönetiliyordu. Bu heyet rektörü ve onun önerisi üzerine dekanları tayin ediyordu.Akademik yapının temeli ise kürsü değil bölümdü. Yine ODTÜ ile getirilen bir yenilik de profesör ve doçentlere ek olarak ve onlarla eşit haklara sahip yardımcı profesörlük unvan kademesiydi. ODTÜ'nün bütçesi teknik olarak TBMM'nin üniversiteye her yıl yaptığı bir hibe şeklinde idi. Bu nedenle, ODTÜ Türk maliye sisteminin bürokrasisine bağlı değildi. Sağlanan bu olanakların ehil olarak kullanılmasıyla ODTÜ kısa bir süre içinde büyük bir gelişme kaydederek ülkemizin en önde gelen üniversitelerinden biri haline geldi. **Ancak, ODTÜ'nin kurulduğu tarihten itibaren diğer üniversiteler mensupları tarafından özerk olmadığı gerekçesiyle yoğun bir şekilde eleştirildiğini vurgulamalıyız.**

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra 115 sayılı kanunla ODTÜ dışındaki üniversitelere **"özerklik"** verildi.Bunun yanında, ODTÜ mütevelli heyeti üyelerinin üçte birinin üç yılda bir değiştirilmesine ilişkin hüküm değiştirilerek, heyetin üç

yılda bir tamamının değiştirilmesi hükmü getirildi. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp Fakültesi 992 sayılı Kanunla **Hacettepe Üniversitesi**'ne dönüştürüldü. Hacettepe Üniversitesi, klasik üniversitelerle ODTÜ arasında bir yapıya sahipti. Bu nedenle, Hacettepe Üniversitesinin özellikle Tıp Fakültesi kısa bir süre içinde Türkiye'nin en ileri tıp merkezi haline geldi. Bu tarihten kısa bir süre sonra 1972'de Robert Kolej 1487 sayılı Kanunla Boğaziçi Üniversitesi adı ile devlet üniversitesine dönüştürüldü. ODTÜ ile Hacettepe ve Boğaziçi üniversitelerini, başlangıçtaki farklılıkların bugün için oldukça azalmış olmasına karşın, yine de ayrı bir çerçevede ele almak uygundur.

1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı Üniversite Kanunu ve 1765 sayılı Üniversite Personel Kanunu ODTÜ dışındaki Türk üniversitelerini tek bir çerçeve içinde toplama amacı gütmenin yanında, bir denetleme, planlama ve koordinasyon organı olarak Yükseköğretim Kurulu'nun kurulmasını da öngörüyordu.Bu kurulun başkanı Milli Eğitim Bakanı idi. Kurul'da her üniversitenin seçilmiş bir temcilcisi ile , bunların toplamına eşit sayıda, çeşitli bakanlıklarca atanan hükümet temsilcileri vardı. Bunun dışında, 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı kanunla getirilmiş olan klasik akademik, idari ve mali yapı aynen muhafaza edilmekteydi. Yükseköğretim Kurulu'nun yanında , herbir üniversitenin rektörü ile ikişer temsilcisinden oluşan Üniversitelerarası Kurul oluşturuldu. Bu kurulun yetkisi sadece akademik konulara inhisar etmekte idi ve icra yetkisi bulunmadığı için bağlayıcı kararlar alması da çok zordu.

Bu kanunların çıkarılmasından kısa bir süre sonra Yükseköğretim Kurulu ile ilgili maddelerin 1962 Anayasası'nda yer alan **"Üniversiteler kendi seçtikleri organlar eliyle yönetilir."** hükmüne aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi bu kararı iptal etti. Daha sonra da, 1961 Anayasası'nda ODTÜ'ne ayrıcalık tanıyan bir madde bulunmasına rağmen, mütevelli heyetin öğretim üyelerinin özlük hakları ile ilgili yetkileri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi (Bkz.16.8.1976 tarih 15679 sayılı Resmi Gazete). Bu suretle ODTÜ'nin kendine özgü sistemi de fiilen sona ermiş oluyordu.

Yukarıda belirtildiği gibi, 19.yüzyıl sonuna doğru İstanbul'da birçok mesleki yüksek okul kurulmuştu. Daha sonraki yıllarda bunlar Türk yükseköğretim sisteminin üniversite dışı sektörünü oluşturacak biçimde geliştiler. 1925'te kurulan Sanayi-i Mekteb-i Nefise-i Alisi, Güzel Sanatlar Akademisi olarak yeniden düzenlendi. **Bu kuruma 1937'de Resim ve Heykel Müzesi, 1937'de de Türk Sanat Tarihi Enstitüsü bağlandı.** Birçok düzenlemeden sonra, Kondüktör Mekteb-i Alisi 1941'de dört yıllık mühendislik okuluna dönüştürüldü ve 1959'da mezuniyet sonrası eğitim vermeye başladı. **Ulum-i Aliye-i Ticariye Mektebi** 1938'de Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu olarak yeniden düzenlendi. Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı; 1945'de İzmir'de, 1954'de Ankara'da, 1958'de Eskişehir'de, 1967'de Adana'da ve 1971'de Bursa'da aynı adı taşıyan okullar açıldı.

1959 yılında çıkarılan 7334 sayılı Kanunla bu okulların adları **İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne (İTİA)** çevrilmiş ve 4936 sayılı Kanun'dakine benzer hükümlerle bu kurumlara da özerklik verilmiş, akademik unvanlar tesis edilmiş ve lisansüstü öğretime başlamalarına olanak tanınmıştır. 1976'da Adana İTİA'sı kurulmuştur.

1969 yılında çıkarılan 1169 sayılı Kanunla akademi organlarının üniversite organları ile eşdeğerliliği kabul edilmiş, 1971 yılında çıkarılan 1438 sayılı Kanunla da bu kurumlar içinde yeni birimler kurma yetkisi akademi organlarına verilmiş ve Bursa'da bir İTİA kurulmuştur.

1969 yılında çıkarılan 1172 sayılı Kanunla, **Güzel Sanatlar Akademisi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (DGSA)**, yukarıda sözü edilen Teknik Okul da 1184 sayılı kanunla **Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisine (DMMA)** dönüştürülmüştür.

Devlet akademilerinin, İngiltere'deki politeknikler gibi çeşitli mesleki alanlarda dört yıllık eğitim veren öğretim kurumları olması amaçlanıyordu. Ancak, akademiler en başından itibaren, işlev ve yapı bakımından üniversitelere benzer kurumlar olmak için parlamento ve hükümet üzerinde etkili olmaya başladılar. Sonuçta, bu kurumlara özerklik veren ve akademik birimlerini üniversitelere benzer biçimde düzenlemelerini sağlayan 2095 sayılı Kanun 1977'de kabul edildi. Üniversiteler bu girişimlere direndiler ve Danıştay'a birçok kez dava açtılar; neredeyse her davada akademilerin belirlediği kurallar ve yönetmelikler bozuldu. Bu nedenle, 1970'lerin sonunda üniversiteler ve devlet akademileri arasında işlevsel hiçbir fark kalmamasına rağmen yasal boşluk ve karmaşa sürdü.

Hızla artan genç nüfusun yükseköğretime olan talebi 1960'lı yılların ortalarında çeşitli alanlarda mesleki öğretim yapan 50'ye yakın özel yüksekokulun açılmasını da beraberinde getirmiş ve bu okullardaki öğrenci sayısı kısa süre içinde 50.000'e ulaşmıştır. **Bunlar lisans düzeyinde 4 yıl süreli öğretim yapan kar amaçlı kurumlardı.** Anayasa Mahkemesi'nin bu okulları Anayasa'ya aykırı bulan kararı üzerine (Bkz.26.3.1971 tarih ve 13790 Sayılı Resmi Gazete), yükseköğretimde yeni bir yasal düzenlemeye zorunlu olarak gidilmiştir. Bu özel yüksekokullar 1971 yılında çıkarılan 1418 sayılı Kanunla çeşitli akademilere bağlanmıştır.

Üniversitelere dönersek, endüstriyel ve ticari faaliyetler önceden üç büyük şehir, yani İstanbul, Ankara ve İzmir merkezliyken, 1970'lerin başından itibaren bu etkinlikler tüm ülkeye yayıldı. Bunun sonucunda, neredeyse bütün şehirler bir üniversite istemeye başladı. 1973-1981 yılları arasında üç büyük şehir dışında, ülke genelinde geniş bir coğrafi dağılımı temsil eden Diyarbakır, Eskişehir, Adana, Sivas, Malatya, Elazığ, Samsun,Konya, Bursa ve Kayseri şehirlerinde 10 üniversite açıldı.

Böylesine hızlı genişleyen bir sistem ve artan başvurular karşısında 1974'te **Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM),** bir üniversite giriş sınavı hazırlamak, düzenlemek ve yönetmek amacıyla kuruldu.

Yıllar içinde çeşitli neden ve gereksinimlerden dolayı Türkiye'de üniversitelerin dışında bir çok yükseköğretim kurumu açılmıştır. Bunlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

•4 yıllık programlarda lisans düzeyinde eğitim-öğretim yapan 1184 ve 1418 sayılı yasalarla kurulan Devlet Mühendislik Akademi'leri (DMMA), 7334 sayılı kanunla kurulan İktisadi ve Ticari İlimler Akademi'leri (İTİA) ve 1172 sayılı kanunla kurulan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA)

•Bir kısım diğer bakanlıklara, çoğu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iki yıllık meslek yüksekokulları ile 4 yıllık spor akademileri,

•Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 3 yıllık eğitim enstitüleri.

1980-1981 eğitim-öğretim yılı itibarı ile Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına ait istatistiksel bilgiler Tablo 16'da verilmiştir. Burada görüldüğü gibi, 12'si üç büyük şehir dışında olmak üzere 19 üniversite ile birlikte toplam 166 yükseköğretim kurumunda 20.816 akademik personel görev yapmakta ve 237.369 öğrenci okumaktaydı. Bu öğrencilerin 9.742'si, 1974-1975 öğretim yılında faaliyete geçen ve mektupla öğretim yapan , ülkemizin ilk uzaktan eğitim kurumu olan **YAYKUR**'a kayıtlıydı.

III.3 YÜKSEKÖĞRETİM KURULU (YÖK) VE SONRASI

Anayasa 1981'de değiştirildi ve yükseköğretim için yeni koşullar getirildi. Bunların arasında en önemlisi, bu kez planlama, düzenleme, yönetim, öğretim ve araştırma gibi yükseköğretim kurumlarının önemli etkinliklerini yönlendirmek üzere anayasal bir kurum olarak Yükseköğretim Kurulu'nun yeniden kurulmasıydı. İkinci olarak , kar amacı gütmeyen ve yükseköğretim kurumları oluşturmayı amaçlayan vakıflara izin verildi. Yeni yükseköğretim kurumları yasası 1981'de yürürlüğe girdi ve kurumlar köklü biçimde yeniden yapılandırıldı. Bu yeni yapılanmanın önemli bir yönü sistemdeki kurumsal ve işlevsel bölünmenin ortadan kalkmasıydı. Devlet akademileri yeni üniversiteler oluşturmak üzere birleştirildi, tüm meslek yüksekokulları ve konservatuvarlar üniversitelere bağlandı ve öğretmen okulları çeşitli üniversitelerin bünyesinde eğitim fakültelerine dönüştürüldü.

TABLO 16
1980-1981 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI İTİBARIYLA TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDEKİ ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANLARININ KURUMLAR ARASINDAKİ DAĞILIMI

ÜNİVERSİTE	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETİM ELEMANI SAYISI				ÖĞRENCİ/ÖĞR. ÜY. ORANI	ÖĞRENCİ/D.V.* ÖĞ.EL. ORANI
		ÖĞR. ÜYESİ	ÖĞR. GÖR. VE OKUTMAN	UZMAN VE AR. GÖR.	TOPLAM		
İstanbul	31.002	1.014	71	1.398	2.483	31	29
İTÜ	9.526	364	34	514	912	26	24
Ankara	19.539	795	173	1.342	2.310	25	20
KTÜ	2.558	75	18	192	285	34	28
Ege	15.015	515	94	1.244	1.853	29	25
Atatürk	5.991	165	70	477	712	36	25
ODTÜ	11.711	517	241	390	1.148	23	15
Hacettepe	9.830	348	324	819	1.491	28	15
Boğaziçi	2.530	90	131	8	229	28	11
Dicle	1.364	37	49	233	319	37	16
Anadolu	331	15	39	64	118	22	10
Çukurova	1.488	104	50	239	393	14	10
Cumhuriyet	304	3	21	89	113	101	13
İnönü	356	1	2	21	24	356	119
Fırat	970	15	30	103	148	65	22
Ondokuz Mayıs	409	16	18	61	95	26	12
Selçuk	1.460	9	16	53	78	162	58
Uludağ	1.911	75	21	191	287	25	20
Erciyes	392	24	34	123	181	16	7
ÜNİV. TOPLAMI	**116.687**	**4.182**	**1.436**	**7.561**	**13.179**	28	21
AKADEMİLER	**58.521**	**648**	**738**	**1.558**	**2.944**	90	42
YÜKSEKOKULLAR	**52.419**	**74**	**964**	**2.995**	**4.033**	708	51
ÖRGÜN EĞT. TOP.	**223.627**	**4.904**	**3.138**	**12.114**	**20.156**	46	28
YAYKUR	**9.742**	-	-	**660**	**660**	-	-
GENEL TOPLAM	**237.369**	**4.904**	**3.138**	**12.774**	**20.816**	-	-

*D.V. Dere veren

1981'de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile getirilen düzenleme, Atatürk'ün 1933 reformu ve 1956'da ODTÜ'nün kurulmasından sonra, bu alanda ülkemizde yapılan en köklü yasal düzenlemedir. **Getirilen bu düzenleme ile Türk yükseköğretim sistemi Kıta Avrupası modelinden ayrılarak, Anglo-Sakson sisteminin temel ilkelerine dayandırılmıştır.** Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde eşdeğeri bulunan bir ara kuruluş ***(intermediary body)*** oluşturulmuştur. Bunun yanında rektörlerin atanması, akademik yapının bölümlere göre düzenlenmesi, enstitüler ***(graduate school),*** yardımcı doçentlik unvan kademesi, asistanlığın araştırma görevliliğine dönüştürülmesi sureti ile içten beslemenin ***(inbreeding)*** azaltılması, doçentlik tezinin kaldırılması ve profesörlüğe terfi için uluslararası düzeyde yayın yapmış olan ve bu yayınlara başkalarınca yapılmış atıfların bulunması gibi, gerçekten reform niteliğindeki yenilikler getirilmiştir.

Yeniden düzenlemelerin ardından İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya , Edirne ve Van'da sekiz üniversite kuruldu. Böylelikle, 1982'de Türk yükseköğretim sistemi 27 üniversiteden oluşmaktaydı.

Açıköğretim programları, televizyondan yayınlanan dersler ve doğrudan görüşme saatlerini içerecek biçimde değiştirildi. Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesine bağlı Açıköğretim Fakültesi'ne bu programları yürütme görevi verildi.

İlk özel üniversite olan Bilkent 1984'de kuruldu ve Gaziantep'deki ODTÜ kampusu 1987'de üniversiteye dönüştürüldü.

Bilkent Üniversitesi'nin 1984 yılında kurulmasından sonra, konu hakkında Anayasa Mahkemesi'nde iki kez dava açılmış ve Mahkeme bu tür üniversitelerin de yasayla kurulması gerektiğine karar vermiştir. (Bkz. 9 Şubat 1991 tarih ve 20781 no'lu Resmi Gazetede). Böylece, konu üzerindeki yasal tartışmalar bitmiş ve 1992 yılında 3285 sayılı kanunla Bilkent Üniversitesi ile birlikte Koç Üniversitesi ve Kadir Has Üniversitesi kurulmuştur. Kadir Has Üniversitesi'nin kuruluş kanunu daha sonra fiilen yürürlükten kaldırılmıştır. Bu üniversitenin kuruluş kanunu 1996'da yeniden çıkarılmıştır.

3 Temmuz 1992'de çıkarılan 3837 sayılı Kanunla, çoğu daha önce o illerde mevcut olan birimlerin nüve teşkil ettiği, Afyon, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale,Denizli, Hatay, Kars, Isparta, Kahmaranmaraş, Kırıkkale, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Sakarya, Şanlıurfa, Tokat ve Zonguldak illerinde 21 yeni üniversite ile İzmir ve Kocaeli'nde (Gebze) 2 yüksek teknoloji enstitüsü kurulmuştur. Bu suretle devlet üniversitesi sayısı 53'e yükselmiş ve yükseköğretimin ülke sathına yayılması esasen tamamlanmıştır.

1993'te Anadolu Üniversitesi'nin ikiye bölünmesi ile Eskişehir'deki ikinci üniversite olan Osmangazi Üniversitesi, 1994'de ülkemizin üçüncü vakıf üniversitesi olan Başkent Üniversitesi ve Fransızca eğitim yapan ilk üniversite olan Galatasaray Üniversitesi kurulmuştur.

Türk yükseköğretim sistemi büyümesini son altı yılda vakıf üniversiteleri ile sürdürmüştür. 1996'da 5, 1997'de 8, 1998'de 3 ve 1999'da 2 vakıf üniversitesi kurulması ile ülkemizdeki üniversite sayısı 74'e yükselmiştir. Bunlardan 3'ü (İstanbul Batı, Okan ve Ufuk) halen faal değildir. Üniversitelerimizin kuruluş tarihleri ve kuruluş kanunlarının sayıları Tablo 17'de gösterilmiştir.

1981'den bu yana geçen süre zarfında, üç büyük kent dışında kurulmuş olan üniversitelerin alt yapılarının geliştirilmesinde küçümsenmeyecek gelişmeler kaydedildiği, bu suretle yükseköğretimin ülkemizde yaygınlaştırılmasında ve yükseköğretimdeki okullaşma oranının artırılmasında önemli mesafe alındığı yadsınmaz bir gerçektir.

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girişinden hemen sonra, bu kanunla getirilen yeni yönetim sistemi ve akademik yapılanmaya karşı sistematik bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanya çerçevesinde, 1980 öncesi dönemde Türk üniversitelerinin tümünün dünya standartlarında eğitim-öğretim ve araştırma yapılan kurumlar olduğu, bu kurumların tümünde tam bir özgürlük ortamı bulunduğu, buna karşılık Yükseköğretim Kurulu'nun kuruluşunu izleyen dönemde ise bu durumun tamamen tersine döndüğü yolunda bir izlenim yaratılması hedeflenmiştir. Tabii ki, 1980 öncesi dönemde de üniversitelerimizde çok değerli bilim insanları görev yapmış ve bu kurumlarımız Türk Milleti'ne, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve insanlığa hizmet etmişler, katkılar yapmışlardır. Ancak, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren, ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarının neredeyse tümünün tam bir kriz ortamı içine girdiği, o dönemi yaşayanların bildiği bir gerçektir. Bunun pek çok kanıtı vardır. Bunların en ilginç olanlarından biri, TUR/75/02 no.lu UNESCO projesi çerçevesinde bir üniversitemizde yabancı uzman olarak danışmanlık yapan Prof.Turgut Sarpkaya'nın (Distinguished Professor of Mechanical Engineering, Naval Postgraduate School, Monterrey) 17 Aralık 1975 tarihli raporudur. Sözkonusu raporda, klasik üniversitelerimizdeki kürsü sistemi ve kürsü başkanlarıyla o dönemde üniversitelerimize önemli ölçüde hakim olan düşünce tarzına ilişkin olarak yer alan bazı görüşler aynen aşağıdaki gibidir :

"..... these chiefs are supposed to be the most outstanding authorities in each area of specialization. The positions were almost always filled with associate or full professors who advanced through the ranks by counting the number of years rather than by counting the quality and the quantity of scientific contributions. Such a system combined with extreme inbreeding led to a state of incurable mediocrity. Demands for academic freedom obscured the need for academic excellence and gave rise to an educational system which is primarily

TABLO 17
KURULUŞ TARİHLERİNE GÖRE ÜNİVERSİTELER

	Üniversite	Bulunduğu İl	Kuruluş Tarihi
1	İstanbul	İstanbul	1933
2	İstanbul Teknik	İstanbul	1944
3	Ankara	Ankara	1946
4	Karadeniz Teknik	Trabzon	1955
5	Ege	İzmir	1955
6	Atatürk	Erzurum	1957
7	Orta Doğu Teknik	Ankara	1959
8	Hacettepe	Ankara	1967
9	Boğaziçi	İstanbul	1971
10	Dicle	Diyarbakır	1973
11	Çukurova	Adana	1973
12	Anadolu	Eskişehir	1973
13	Cumhuriyet	Sivas	1974
14	İnönü	Malatya	1975
15	Fırat	Elazığ	1975
16	Ondokuz Mayıs	Samsun	1975
17	Selçuk	Konya	1975
18	Uludağ	Bursa	1975
19	Erciyes	Kayseri	1978
20	Akdeniz	Antalya	1982
21	Dokuz Eylül	İzmir	1982
22	Gazi	Ankara	1982
23	Marmara	İstanbul	1982
24	Mimar Sinan	İstanbul	1982
25	Trakya	Edirne	1982
26	Yıldız Teknik	İstanbul	1982
27	Yüzüncü Yıl	Van	1982
28	Bilkent	Ankara	1984
29	Gaziantep	Gaziantep	1987
30	Koç	İstanbul	1992
31	Abant İzzet Baysal	Bolu	1992
32	Adnan Menderes	Aydın	1992
33	Afyon Kocatepe	Afyon	1992
34	Balıkesir	Balıkesir	1992
35	Celal Bayar	Manisa	1992
36	Çanakkale Onsekiz Mart	Çanakkale	1992
37	Dumlupınar	Kütahya	1992
38	Gaziosmanpaşa	Tokat	1992
39	Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	Kocaeli	1992
40	Harran	Şanlıurfa	1992
41	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	İzmir	1992
42	Kafkas	Kars	1992
43	Kahramanmaraş Sütçü İmam	Kahramanmaraş	1992
44	Kırıkkale	Kırıkkale	1992

TABLO 17
(devam)

	Üniversite	Bulunduğu İl	Kuruluş Tarihi
45	Kocaeli	Kocali	1992
46	Mersin	İçel	1992
47	Muğla	Muğla	1992
48	Mustafa Kemal	Hatay	1992
49	Niğde	Niğde	1992
50	Pamukkale	Denizli	1992
51	Sakarya	Sakarya	1992
52	Süleyman Demirel	Isparta	1992
53	Zonguldak Karaelmas	Zonguldak	1992
54	Başkent	Ankara	1993
55	Osmangazi	Eskişehir	1993
56	Galatasaray	İstanbul	1994
57	Fatih	İstanbul	1994
58	Işık	İstanbul	1996
59	İstanbul Bilgi	İstanbul	1996
60	Sabancı	İstanbul	1996
61	Yeditepe	İstanbul	1996
62	Kadir Has	İstanbul	1996
63	Atılım	Ankara	1997
64	Beykent	İstanbul	1997
65	Çağ	Tarsus	1997
66	Çankaya	Ankara	1997
67	Doğuş	İstanbul	1997
68	İstanbul Kültür	İstanbul	1997
69	Maltepe	İstanbul	1997
70	Bahçeşehir	İstanbul	1998
71	Haliç	İstanbul	1998
72	İstanbul Batı	İstanbul	1998
73	Okan	İstanbul	1999
74	Ufuk	Ankara	1999

based on memorizing rather than understanding; on advancing through the ranks rather than on advancing through the frontiers of technological knowledge; and on self-fullfilment rather than the desire to answer the current educational and technological problems of Turkey."

"..... kürsü başkanlarının o uzmanlık alanının en önde gelen otoriteleri olmaları gerekirken, bu makamlara gelen profesör ve doçentlerin neredeyse tamamının, bilimsel katkılarının nicelik ve niteliği yerine, kıdem esasına göre terfi etmiş kişiler olduğu görülmektedir. Bu durum içten beslenmenin en uç uygulamalarıyla birleşince, ortaya tedavisi mümkün olmayan niteliksiz bir yapı çıkarmıştır. Akademik hürriyet talepleri, akademik mükemmeliyet arayışlarının önüne geçmiş ve sonuçta, anlamaya değil ezbere, teknolojinin uç noktalarına değil, kıdem esasına göre terfi etmeye dayalı ve Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu eğitsel ve teknolojik sorunlara çözüm aramayı değil, kendi kendini tatmin etmeyi hedefleyen bir eğitim sistemi oluşmuştur."

Türk yükseköğretiminin 1980 öncesi ve 1980 sonrası durumu hakkında çok şey söylenmiş, pek çok şey yazılmıştır. Bu konudaki en gerçekçi analizlerden birini yapan **Şuhubi** ve **Şengör**'ün 15 Temmuz 1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan makalelerinde konu hakkında dile getirdikleri görüş şöyledir:

"Ülkemizde YÖK öncesi mevcut olan demokratik üniversitenin çağdaş, uluslararası ortamda geçerliliği olan araştırmalar yaparak ülkenin uluslararası saygınlığına ve refah düzeyine katkı yapan bir kurum olduğu tezi ne yazıktır ki doğru değildir. Aksine, 1980 öncesi üniversitesi, içerisindeki bazı özverili meslektaş ve hocalarımızı tenzih ederek ifade etmek zorundayız ki, İkinci Dünya Savaşı ve öncesi yıllarında Almanya'dan politik nedenlerle sürülen ve/veya kaçan üstün nitelikli yabancı bilim adamlarının ülkemizde oluşturdukları saygın bilim düzeyini, genelde üniversitedeki konumunu çeşitli yollardan kendisine maddi gelir sağlayan etiket çerçevesinde değerlendirenlerin ekseriyetle makam ve rütbe çerçevesinde yoğunlaşan kısır çekişmeleri nedeniyle kısa bir sürede müflis 18.yüzyıl Osmanlı medreselerinin düzeyine getirmiş olan üniversitedir. 1981 yılında (yani 12 Eylül 1980 darbesinden önce yazılmış bilimsel eserlerin çoğunun yayımlandığı yılda) nüfusu 50 milyon civarında olan Türkiye, dünyada yayımlanan 472.699 bilimsel makalenin binde altısından azını üretmiş olan on ülkeden biridir.Demek ki 1933'te üniversite reformunu yapmış ve hele 1936-1945 yılları arasında üniversitelerinde pek çok dünya çapında otoriteyi öğretim kadrosunda bulundurmuş ve 1981'de 3.241 öğretim üyesi bulunan Türkiye'nin dünya bilimine katkısı yalnızca 386 makale, yani öğretim üyesi başına 0.1 civarındadır!Yani, 1980 öncesinin demokratik üniversitesinde her 10 öğretim üyesinden ancak biri 1981 yılında bir makale yayımlamak marifetini gösterebilmiştir. Bu durum 1971-1981 aralığında hiç değişmemiştir.! Bir başka

ifade ile en az on yıllık bir süre içerisinde üniversite öğretim üyelerinin ancak onda biri yasa ile belirlenen görevlerini yerine getirmişlerdir ve halkın vergileriyle beslenen "özerk üniversiteye" bu konuda hesap sormak da hiçbir hükümetin veya vergi mükelleflerinin aklına gelmemiştir.

Buradan çıkacak ders çok acı ama çok açıktır.Çağdaş üniversite, yaratıcılığı varlık nedeni olarek benimsemek zorunda olduğu için, mutlaka özgür düşünce ve eğitimin gereği demokratik olacaktır; ancak demokratik her üniversitenin çağdaş üniversiteyi içermesinin gerekli olmadığı, Türkiye üniversitelerinin 1960'tan 1980 yılına kadar olan tarihinin de gösterdiği açıktır!Bugün üniversitelerin temel sorunu ne YÖK'tür, ne de özerklikleri ve demokratik yasaları elinden alınmış olmaktır. Elinde özerklik ve demokratik yasa varken de görevini yapmamış olan üniversite artık özerkliğin yasa ile verilen bir hak değil, saygınlıkla kazanılan bir ayrıcalık olduğunu anlamalı, demokrasi kavramını bile "Atina demokrasisi" çerçevesinde düşünmeye başlamalıdır. Keşke yeni çıkan rektör seçimi yasasının koalisyon protokolüne rağmen demokratik olmamasını istediği iddia edilen veya bu konuda sessiz kalan sayın milletvekillerimizin; üniversitenin kendisini idare etme becerisini çoktan kaybetmiş olduğunu farketmiş, rektörlüklere Atatürk döneminde de olduğu gibi tepeden atama yaparak, ANAP iktidarının hovardaca harcadığı bir olanağı değerlendirmeyi ve koalisyon protokolünde sözü geçen "evrensel standartların kabul gördüğü üniversite"yi gerçekten yaratmayı amaçlayan, ülke ve toplum çıkarlarını geçici koalisyon protokollerinden daha ciddiye alan kimseler olduklarına inanmakta bu denli zorlanmasaydık!

Tabii ki YÖK, kağıt üzerindeki yasası ile değil, üniversitedeki kalitesiz zümrenin de yaygın desteğini alan sorumsuz uygulamaları ile üniversitemizi "şah iken şahbaz" etmiştir. Zaten pek düşük olan öğretim üyesi kalitesini, seçiminde adeta özen gösterdiği, çoğu bilim adamlığı niteliğinden yoksun idarecileri ve nitelik yerine nicelik arayan hükümet politikaları marifetiyle elle tutulmaz hale getirmiş, üniversitede vasıfsızlığı özendirmiş, bunun sonucu olarak da öğretim elemanlarının ezici çoğunluğu yaratıcılıktan yoksun, bilgi üretme beceri ve hevesi bulunmayan kimselerden oluşur hale gelmiştir. Bu kimselerin seçmen bazını oluşturacakları ve meritokrasiye değil, basit bir çoğulculuğa dayanan bir yönetici seçim sisteminin üniversitelerimizi ne hale getireceğini anlamak için kahin olmaya gerek yoktur. Kaldı ki önümüzde ders alacağımız bir de Türkiye Cumhuriyeti yükseköğretim tarihi bulunmaktadır."

Özerklik üzerindeki tartışmalar bir yana bırakılırsa, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun ve buna dayanılarak yapılan uygulamaların kamuoyunda en çok yankı uyandıranlarından biri profesörlüğe yükseltilmede aranması gerekli koşullar ve yapılan işlemlerdir. Kanunda yer alan koşulların evrensel normların çok gerisinde olmasına karşın, yine de bir başlangıç

oluşturduğu hususunda, ülkemizin önde gelen bilim adamları arasında görüş birliği vardır. Buna göre, uluslararası yayın, pek az sayıdaki istisnalar dışında, bilimsel hakemlerin süzgecinden geçtikten sonra uluslararası atıf endekslerince taranan dergilerde yayımlanan makaledir. Tabii ki, bir kişinin tüm yayınlarının bu türden olması beklenemez. Ancak, bu nitelikte bir tek tane yayını dahi olmayan bir kişinin de profesörlüğe terfi etme hakkı olmamak gerekir. Ne var ki, bunun aksi yöndeki görüş ve anlayış ülkemizdeki hakim olup, meritokratik, yani Rosovsky'nin deyişi ile, daha **bilgili olanların daha çok söz hakkına sahip olduğu** bir üniversite yapısı kurulamayışının önemli nedenlerinden biridir.

Öte yandan, yukarıda sözü edilen gerekli şartlar ne kadar yerinde ise, profesörlüğe yükseltilmenin katı bir şekilde açık kadro bulunmasına bağlanması da o kadar yanlıştır. Bu yapay engeli ortadan kaldıran 14.6.1989 tarih ve 2476 sayılı Kanun ise, yukarıdaki nedenlerle birleşince, doçentlikte beş yılını dolduran herkes kitle halinde profesör olmuştur.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen meritokratik bir yapı kurma ve bazı elit yükseköğretim kurumları yaratma yönünde zaman zaman büyük çabalar gösterilmiştir. 7.6.1989 tarih ve 369 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre, ülkemizin önde gelen bilim adamlarından oluşturulan profesör adaylarını değerlendirme komisyonun uygulamaları ve yine aynı kararname ile bir özel yükseköğretim kurumunun üniversite adını alabilmesi için fen ve edebiyat ile ilgili programların bulunması şartının getirilmesi bu çabaların örnekleridir.

Ancak, sözü edilen komisyonca şartları sağlamadığı gerekçesiyle profesörlüğe terfileri kabul edilmeyen adayların neredeyse tümü daha sonra idari yargı kararları ile bu unvanı almışlardır. Böylece fiilen etkisiz hale getirilen bu komisyon, 29.5.1991 ve 3747 sayılı Kanunla lağvedilmiştir. Komisyon görev yaptığı süre içinde profesörlüğe terfi için doçentlikten sonra en az bir uluslararası yayın ve yayınlara en az bir atıf yapılması koşulunu aramıştır. Bu kadar müsamahalı koşullara rağmen, başvuran adayların yaklaşık yarısı bu koşulları sağlamadıklarından dolayı profesörlüğe terfi ettirilmemiştir. Komisyonun lağvedilmesinin başlıca nedeni de zaten bu olmuştur.

Asgari şartları sağlamadığından dolayı hak etmediği halde profesör unvanını almış çok sayıda kişinin bulunduğu yolundaki şikayetler tamamen haklıdır. Ancak, yazdıkları raporlarla gerekli şartları yok sayan veya gerek şartları aynı zamanda yeter şartlar olarak da yorumlayarak olumlu raporlar yazanların da yine profesör unvanlı kişiler olduğu unutulmamalıdır.

Elit yükseköğretim kurumları yaratma yönündeki bir deneme, 3.4.1991 tarih ve 3708 sayılı kanunla getirilen yüksek teknoloji enstitüsü ve özel statülü üniversitelerdir. Getirilen bu statü ve söz konusu kanunla dayanılarak çıkarılan

"Özel Statülü Üniversiteler Üst Yönetim Kurullarının Görev ve Yetkilerine İlişkin Yönetmelik" (Bkz.4.7.1991 ve 20919 Sayılı Resmi Gazete) ile öngörülen yapı, ülkemizde de devletin bu alandaki rolünün süreçleri düzenlemeden çıktıları değerlendirmeye dönüşmesi ve girişimci üniversite modelinin oluşması yönünde atılmış önemli bir adım olmanın ötesinde, çağdaş üniversite yönetiminin tüm ileri unsurlarının çoğunu içermekteydi.

Ancak, Anayasa Mahkemesi 29.6.1992 tarih ve 1992/42 sayılı kararı ile "Nesnel kurallara uymayıp öznel kuralları yeğleyerek özel konumlu üniversite oluşturmak Anayasa'nın öngördüğü üniversite yapısıyla bağdaşmamaktadır" gerekçesi ile özel statülü üniversitelerle ilgili yasal düzenlemeyi iptal etmiştir. Özel statülü üniversitelerin faaliyete geçirilememiş olması, elit yükseköğretimden kurumları yaratma yolundaki kaçırılmış büyük bir fırsattır. Bir yandan bu kavramı savunup, diğer yandan da bu statüye karşı çıkanlar veya gerekliliğine inandığı halde meseleye sahip çıkmayanların hiç değilse bir kısmının şimdi başka türlü düşündüklerinin görülmesi ümit verici bir gelişmedir.

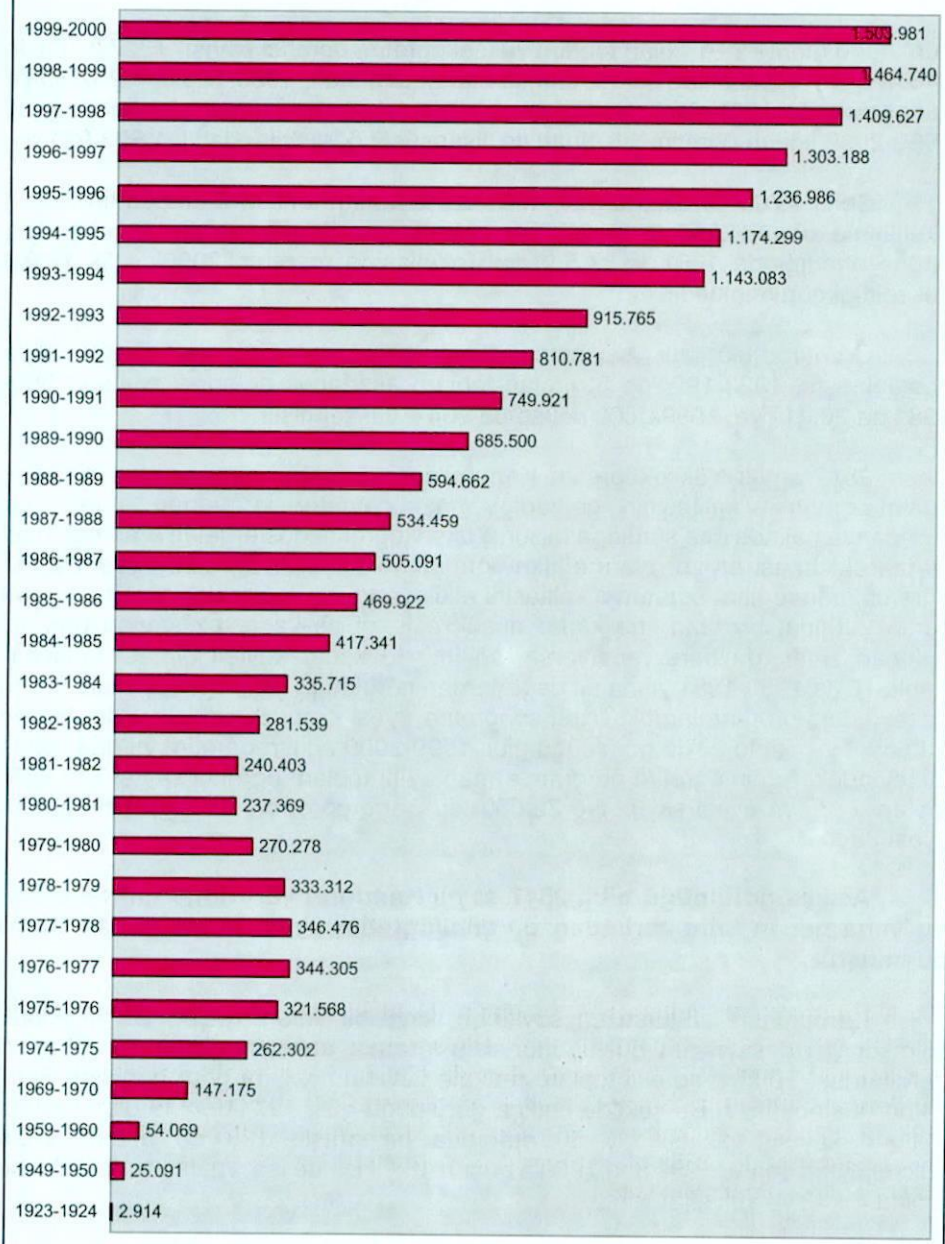
Türk yükseköğretim sistemi üzerinde en iddialı konuşmaları yapanlar, sistemin sonuçlarını, başarılarını ve başarısızlıklarını analitik olarak incelemek yerine, meseleyi rektörlerin seçimle veya atanmayla gelmesine indirgeyerek demagoji yapmayı tercih etmişlerdir. Kamuoyunu bu yönde etkileme başarılı olunması sonucunda, 1.7.1992 tarih ve 3826 sayılı kanunla rektörlerin üniversite öğretim üyelerince gizli oyla seçilen altı profesör arasından Yükseköğretim Kurulu'nca belirlenen üç aday içinden, yeni kurulacak üniversite ve yüksek teknoloji enstitüsü rektörlerinin ise, Milli Eğitim Bakanı ve Başbakan'ın ortak kararname ile önereceği üç aday arasından Cumhurbaşkanı'nca seçilerek atanması hükme bağlanmıştır. **1992'de yapılan bu yasal düzenlemenin ilk olumsuz sonuçları 2000 yılındaki rektör seçimi ve atamalarında görülmüştür.**

Yükseköğretim sevk ve idaresi üzerindeki genellikle önyargı ve bilgisizlikten kaynaklanan bu tür tartışma ve bunların yol açtığı tahribatı bir yana bırakıp, 1981'den bu yana sağlanan nicel gelişmelere dönersek, yer yer kamuoyunu bilinçli bir şekilde yanıltmayı amaçlayan bu tür demagojilerin ve kamuoyuna söylenen bazı yalanların cevapları da bu şekilde verilmiş olacaktır.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından her yıl yayımlanan Yükseköğretim İstatistikleri'nden derlenen, sayısal gelişmelere ilişkin özet bilgiler tablolar halinde Ek 1'de verilmiş ve bunlar şekiller halinde aşağıda gösterilmiştir.

Türk yükseköğretim sistemindeki toplam kayıtlı öğrenci sayısının yıllara göre değişimi Şekil 18'de gösterilmiştir. Bu şekilde görüldüğü gibi, Cumhuriyetin

ŞEKİL 18
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISI

kurulduğu tarihte 2.914 olan toplam yükseköğretim öğrenci sayısı, 1977-1978'de 346.476'ya yükseldikten sonra, sürekli olarak azalarak, 1980-1981'de 237.369'a kadar düşmüştür. Bu tarihten itibaren sürekli olarak artan toplam öğrenci sayısı, 1999-2000 eğitim-öğretim yılı itibarı ile, lisansüstü öğrenciler dahil, 1.503.981'dir.

Şekil 19'da görüldüğü gibi, 1981'de % 6 olan toplam (açıköğretim dahil) okullaşma oranı, 2000'de % 27.7'ye yükselmişti. Sadece örgün öğretim göz önüne alındığında 1981'de % 5.9 olan okullaşma oranının 2000'de % 17,9'a yükseldiği görülmektedir.

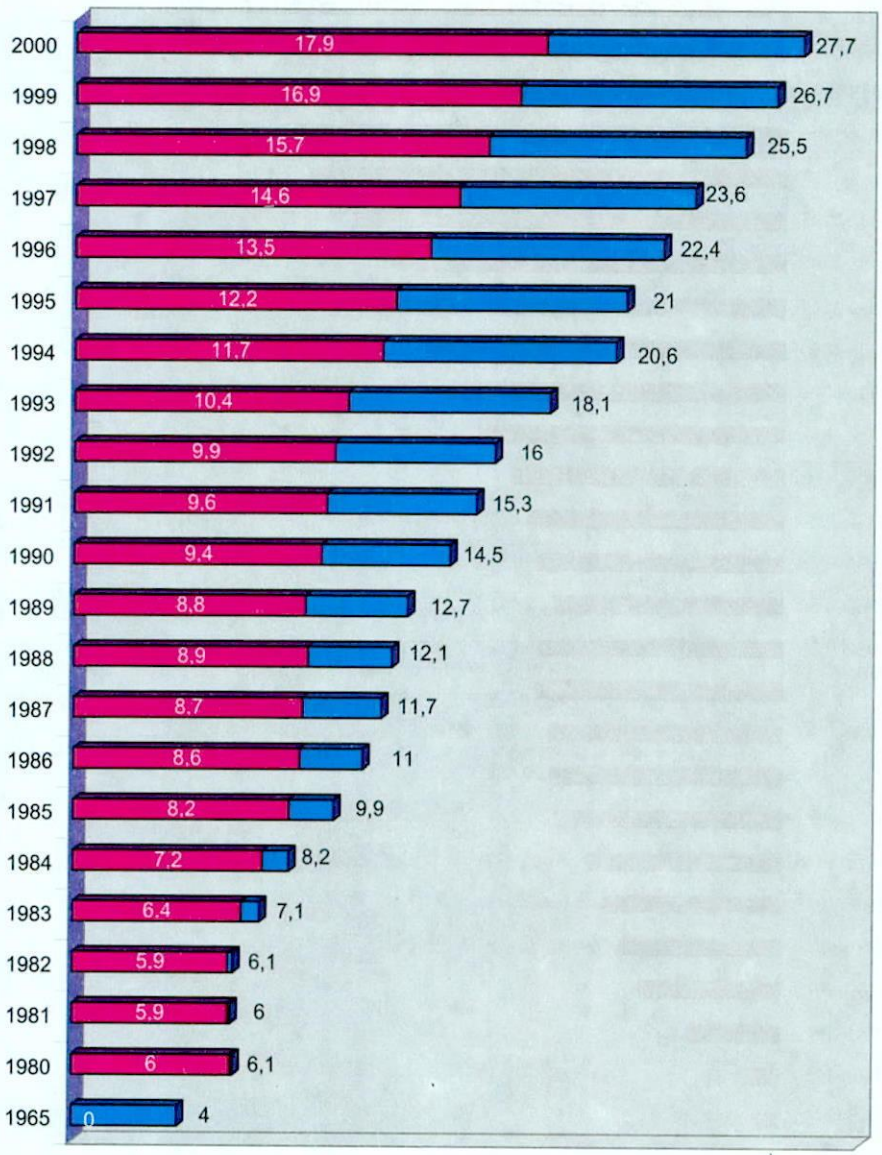
Öğretim elemanı sayısının yıllara göre değişimi ise Şekil 20'de gösterilmiştir. 1923-1924'de 307 olan toplam akademik personel sayısı, 1980-1981'de 20.917'ye, 1999-2000'de ise 65.204'e yükselmiştir.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden itibaren, eğitim-öğretimin kalitesinin gerilediği, bazı çevreler tarafından sürekli bir kampanya halinde öne sürülegelmiştir. Yükseköğretim göstergeleri arasında nitel olarak ölçülmesi en zor olanı eğitim-öğretimin kalitesidir.Öğretim üyesi başına öğrenci oranı eğitim-öğretimin kalitesini etkileyen bir çok girdiden biridir. Normal şartlar altında, bu oran ne kadar düşükse, yani ne kadar az sayıda öğrenci bulunan sınıflarda ders yapılıyorsa, eğitimin o kadar kaliteli olması beklenir. Tablo 16'da 1980-1981 yılına ait değerlerden görüldüğü gibi, o yıl itibarı ile lisans düzeyindeki programlardaki öğrenci/öğretim üyesi oranı 36 idi. Ek 1'de verilen Tablo 18 ve Tablo 23'de görüldüğü gibi, 1999-2000 eğitim-öğretim yılında lisans düzeyindeki örgün öğretim programlarına kayıtlı toplam öğrenci sayısı 713.259, toplam öğretim üyesi sayısı ise 22.669 idi. Buna göre, o yıl ki öğrenci/öğretim üyesi 32 idi.

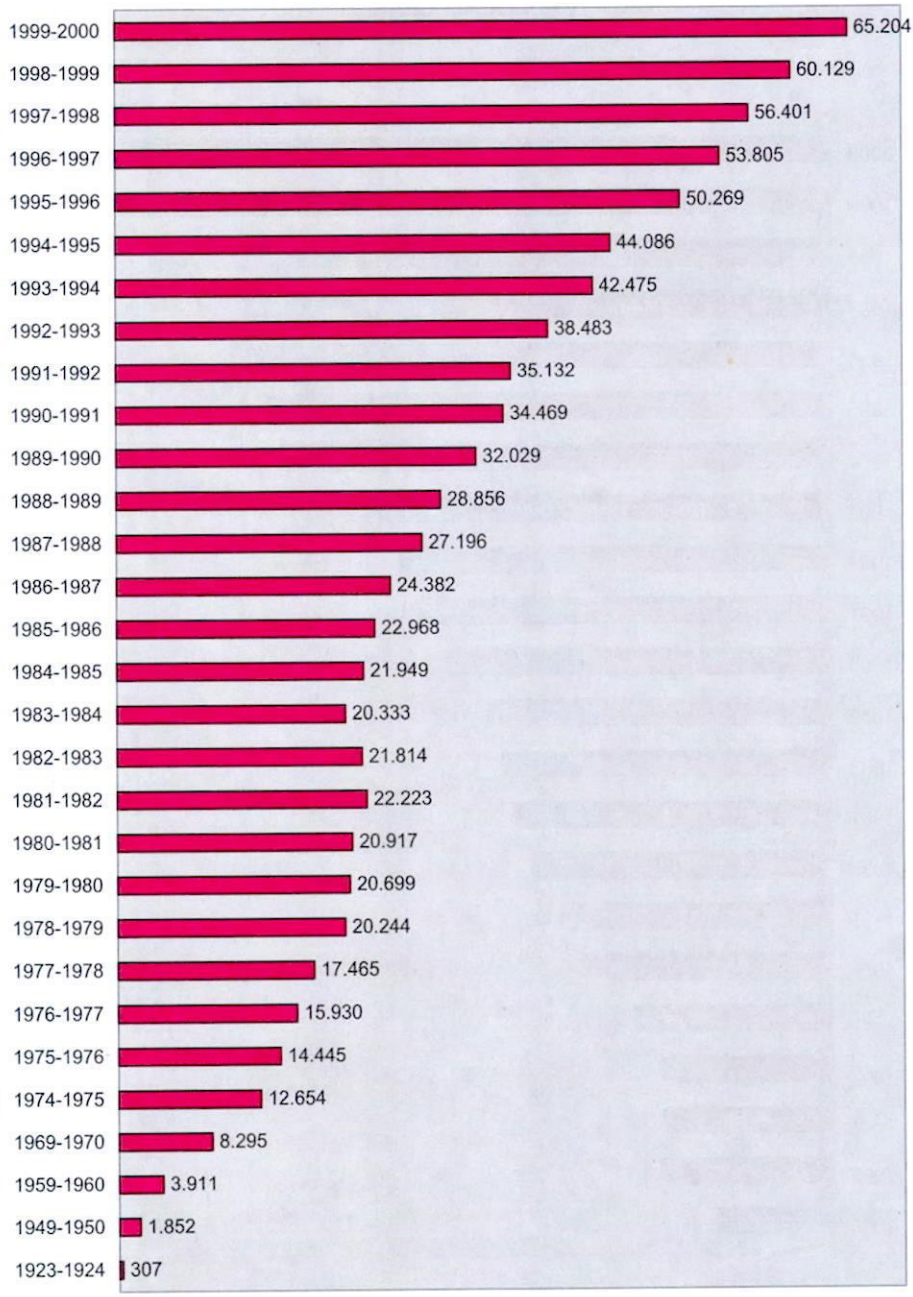
Açıkça görüldüğü gibi, 2547 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden bu yana geçen süre zarfından öğrenci/öğretim üyesi oranı 36'dan 32'ye düşmüştür.

Kamuoyuna fütürsuzca söylenen ikinci bir yalan, geçen 20 yıl içinde bilimsel yayın sayısının düştüğüdür. Uluslararası atıf endekslerince taranan dergilerdeki Türkiye adresli toplam makale sayısının yıllara göre değişimi Şekil 21'de gösterilmiştir. Bu şekilde açıkça görüldüğü gibi, 1974'de 249 olan toplam makale sayısı, yaklaşık % 50 oranında bir artışla 1981'de ancak 378'e yükseldikten sonra, 1981'den 1999'a geçen 18 yıl içinde ise, yaklaşık 13 katlık bir artışla 4.742'ye yükselmiştir.

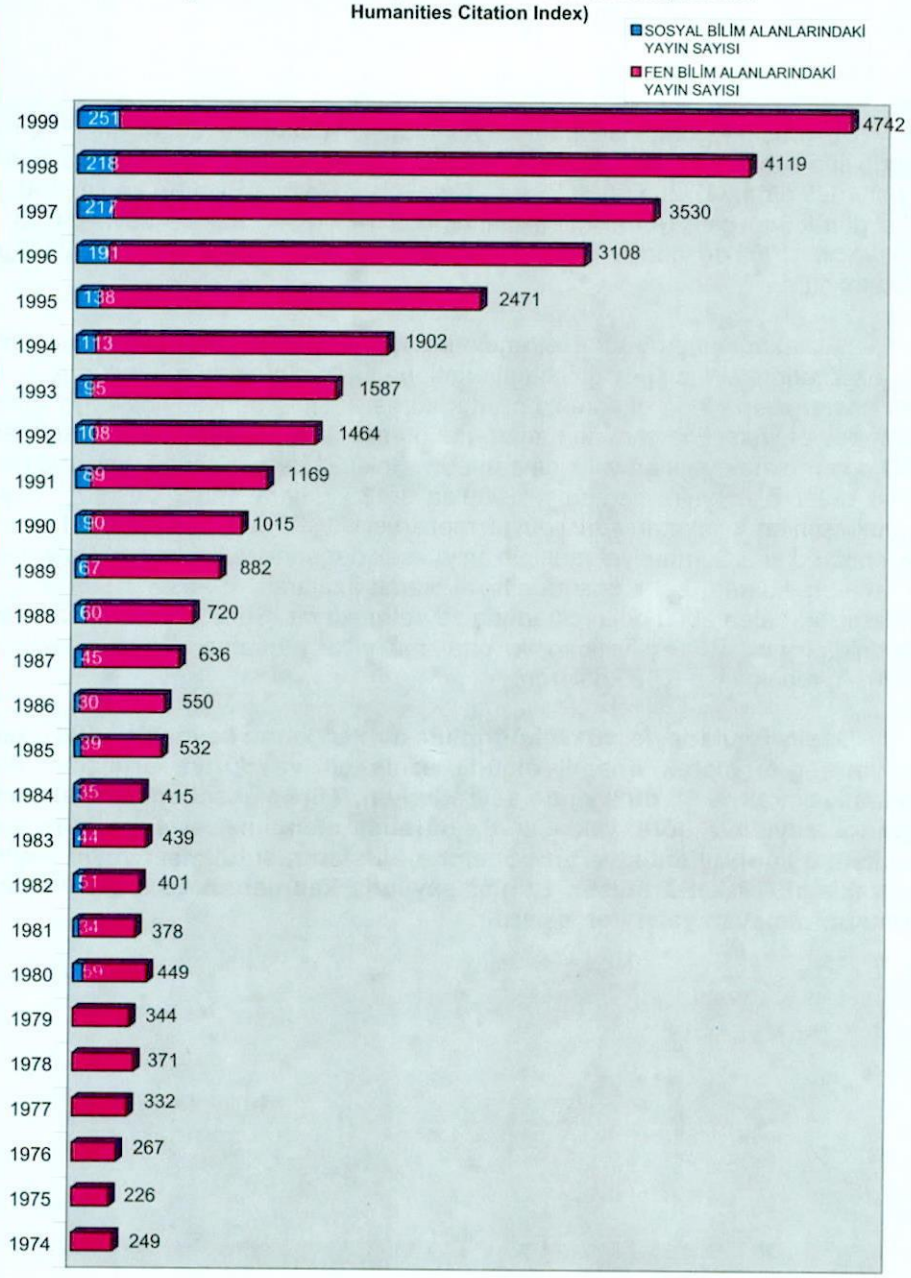
ŞEKİL 19
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
OKULLAŞMA ORANI, %

ŞEKİL 20
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
ÖĞRETİM ELEMANLARININ SAYISI

ŞEKİL 21
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ
ULUSLARARASI YAYIN SAYILARI
(Science Citation Index, Social Science Citation Index, Arts and Humanities Citation Index)

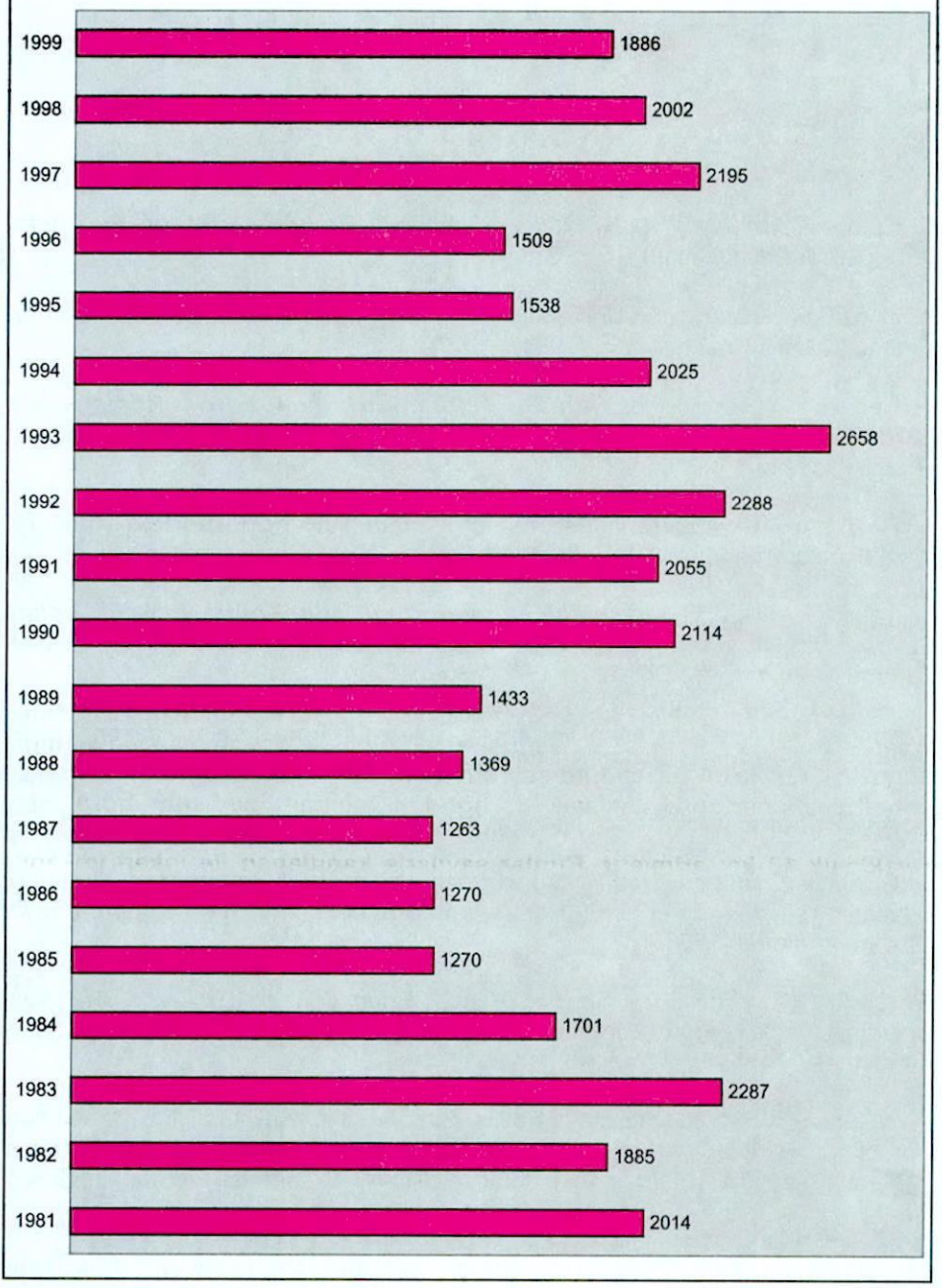

Bu artışın öğretim elemanı sayısından kaynaklanan doğal bir gelişme olduğu ileri sürülebilir. 1981'de 378/4.904=0,077 olan öğretim üyesi başına yayın sayısı 1999'da 4.747/20.608=0,23'e yükselmiştir. Ayrıca Ek 1'de verilen Tablo 23'te görüldüğü gibi, fen bilimleri alanlarındaki bilimsel makale sayısına göre Türkiye'nin 1981'de dünya ülkeleri arasında 42. olan sırası, 1999'da 25.'liğe yükselmiştir.

Yükseköğretimin mali göstergelerini, GSMH'dan ve konsolide bütçeden yükseköğretime ayrılan pay gibi bağıl oranlarla ifade etmek mümkündür. Ancak, mali göstergeler içinde günümüzün artık küreselleşmiş dünyasında en anlamlı olanı, devlet yükseköğretim kurumlarında öğrenci başına kamu kaynaklarından ABD doları olarak yapılan yıllık harcamadır. Şekil 22'de görüldüğü gibi, 1981'de 2.914 dolar olan yıllık harcama, 1989'da 1.433 dolara kadar düşmüş, o yıl gerçekleştirilen % 48 oranındaki büyük reel artışla, 1990'da 2.114 dolara, 1993'te ise 2.658 dolarla Cumhuriyet tarihinin en yüksek değerine yükselmiştir. Ne var ki, bu tarihten itibaren reel harcama sürekli olarak azalarak, 1996'da 1.509 dolara gerilemiştir; halen 2000 dolar civarında seyretmektedir. Şekil 22'de bir kez daha gösterildiği gibi, 1995 yılı itibarı ile ortalama yıllık harcama dünya genelinde 3.370, Avrupa'da ise 6.585 dolardır.

Başka bir ifadeyle, yükseköğretime ayrılan kamu kaynakları 1981'den bu yana reel olarak önemli ölçüde azalırken ve dünya ortalamasının yaklaşık olarak % 64 düzeyinde seyrederken, Türk yükseköğretim sistemi öğrenci sayısına göre yaklaşık 6, öğretim elemanı sayısına göre ise yaklaşık 3 kat büyümüş ve bu dönemde uluslararası bilimsel yayın sayısı ise yaklaşık 13 kat artmıştır. Bunlar sayılarla kanıtlanan ve inkarı imkanı mümkün olmayan yalın gerçeklerdir.

ŞEKİL 22
ÖRGÜN ÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİ BAŞINA BÜTÇE ÖDENEĞİ, ABD $

KAYNAKLAR

1- Kuran A., "Turkey" pp57-59 in ***Historical Compendium of European Universities"*** (Ed.L.Jilek) CRE, Geneve, (1984).

2- Kocatürk, U."Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi No:3, s.4-95 , (1984).

3- Çeçen, K., ve Şengör, A.M.C., ***"Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un 1210/1975 Tarihli Kanunnamesi"*** , İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul, (1988).

4- Hayit,B., **"Türkistan'daki Medreselerin İslam-Türk Kültüründeki Rolü"**, 10. Vakıf Haftası Kitabı, s.79, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, (1993).

5- Tekeli, I.ve İlkin, S., ***"Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretimi Sistemi'nin Oluşumu ve Dönüşümü"***, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 154, Ankara, (1993).

6- Umunç, H.,"The Education System in Turkey the Past and the Present", pp 2-32, ***Euromecum***,Raabe Verlags, Stuttgart, (1993).

7- **Ana Brittanica**, 15. Baskı, İstanbul, (1990).

8- Gürüz.,K. "Turkey" pp.371-378 in "Democracy and Governance in Higher Education", (Ed. J. de Groof.G.Neave, and J.Svec), Council of Europe, Kluwer Law International, 1996.

9- Gürüz, K., "The Evolution of Higher Education in Turkey", Tel Aviv Üniversitesi Süleyman Demirel Çağdaş Türkiye Etüdleri. Program Açış Konuşması, Tel Aviv, 2 Haziran, 1999.

10- Gürüz, K., "Türk Yükseköğretim Sistemi Tarihsel Gelişim ve Güncel Sorunlar", Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim, "Bilanço 123-1998" Ulusal Toplantısı Tebliğler Kitabı, s.1-51, Türkiye Bilimler Akademisi, İstanbul 8,9 Ekim, 1998.

11. Kütükoğlu, M.S., ***"XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri"***, Türk Tarih Kurumu, Ankara, (2000).

EK 1

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNDEKİ SAYISAL GELİŞMELERE İLİŞKİN ÖZET BİLGİLER

TABLO 18

LİSANS VE ÖNLİSANS DÜZEYİNDEKİ ÖRGÜN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI

YIL	YENİ KAYIT			TOPLAM KAYITLI ÖĞRENCİ			MEZUN		
	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM
83-84	70.203	19.625	**89.827**	246.870	34.873	**281.743**	30.960	8.920	**39.880**
84-85	70.329	21.660	**91.989**	287.087	45.642	**332.729**	32.930	10.964	**43.864**
85-86	65.371	22.161	**87.532**	297.668	53.076	**350.744**	38.491	14.551	**53.042**
86-87	66.270	23.256	**89.526**	302.029	55.767	**357.796**	46.722	17.685	**64.407**
87-88	67.915	26.493	**94.408**	311.063	59.421	**370.484**	50.921	17.517	**68.438**
88-89	71.181	30.135	**101.316**	318.763	66.972	**385.735**	57.605	12.597	**70.202**
89-90	78.851	26.778	**105.629**	353.869	62.671	**416.540**	57.607	14.785	**72.392**
90-91	81.218	28.788	**110.006**	372.240	72.207	**444.447**	57.577	16.640	**74.217**
91-92	84.214	29.575	**113.789**	392.284	77.018	**469.302**	59.091	18.941	**78.032**
92-93	97.959	39.263	**137.222**	411.748	90.591	**503.339**	64.526	19.754	**84.280**
93-94	165.237	45.825	**211.062**	510.652	106.645	**617.297**	68.832	24.961	**93.793**
94-95	125.208	57.797	**183.005**	502.083	127.922	**630.005**	71.479	29.828	**101.307**
95-96	130.082	65.318	**195.400**	550.785	150.443	**701.228**	79.160	37.032	**116.192**
96-97	134.100	70.764	**204.864**	590.118	169.049	**759.167**	85.937	42.462	**128.399**
97-98	147.234	83.817	**231.051**	640.337	192.654	**632.991**	99.481	48.825	**148.306**
98-99	156.116	76.488	**232.604**	686.617	202.972	**889.589**	113.926	53.886	**167.812**
99-00	157.667	89.928	**247.595**	713.259	218.099	**931.358**	VY	VY	**VY**

VY: Veri Yok

TABLO 19

İKİ VE DÖRT YILLIK UZAKTAN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI

YIL	YENİ KAYIT			TOPLAM KAYITLI ÖĞRENCİ			MEZUN		
	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM	LİSANS	ÖN LİSANS	TOPLAM
83-84	18.898	-	**18.898**	40.617	-	**40.617**	-	-	**-**
84-85	31.003	-	**31.003**	65.456	-	**65.456**	-	-	**-**
85-86	40.455	-	**40.455**	98.670	-	**98.760**	4.806	-	**4.806**
86-87	42.722	-	**42.722**	123.804	-	**123.804**	6.156	-	**6.156**
87-88	54.209	-	**54.209**	133.139	-	**133.139**	5.661	-	**5.661**
88-89	64.289	-	**64.289**	174.711	-	**174.711**	5.437	-	**5.437**
89-90	69.146	-	**69.146**	288.295	-	**288.295**	8.406	-	**8.406**
90-91	67.022	-	**67.022**	260.962	-	**260.962**	9.638	-	**9.638**
91-92	66.663	-	**66.663**	289.745	-	**289.745**	9.396	-	**9.396**
92-93	65.276	43.454	**108.730**	303.691	43.454	**347.145**	8.056	4.372	**12.428**
93-94	66.458	73.417	**139.875**	310.633	155.133	**465.766**	11.560	11.525	**23.085**
94-95	69.322	52.051	**121.383**	308.835	168.480	**477.315**	12.529	21.510	**34.039**
95-96	59.210	55.194	**114.404**	282.335	177.125	**459.460**	11.703	21.235	**32.939**
96-97	73.847	64.509	**138.356**	275.345	187.850	**463.195**	12.312	27.492	**39.804**
97-98	90.138	55.276	**145.414**	307.368	189.822	**497.250**	15.625	26.390	**42.015**
98-99	82.875	40.972	**123.847**	320.184	172.376	**492.560**	12.236	20.534	**32.770**
99-00	97.144	29.179	**126.323**	340.067	148.502	**488.569**	VY	VY	**VY**

VY: Veri Yok

TABLO 20
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI

YIL	YENİ KAYIT				TOPLAM KAYITLI ÖĞRENCİ				MEZUN			
	Y. LİS.	DOKT.	TIP UZM.	TOPLAM	Y. LİS.	DOKT.	TIP UZM.	TOPLAM	Y. LİS.	DOKT.	TIP UZM.	TOPLAM
83-84	4.516	932	VY	**5.448**	9.059	4.336	VY	**13.395**	1.573	805	595	**2.873**
84-85	4.832	934	644	**6.410**	11.215	5.577	2.364	**19.156**	1.831	522	502	**2.855**
85-86	6.997	1.616	833	**9.446**	12.285	5.443	2.850	**20.578**	2.184	504	648	**3.336**
86-87	7.198	2.257	929	**10.384**	14.078	6.702	2.711	**23.491**	3.450	812	1.002	**5.265**
87-88	8.205	2.695	2.117	**13.017**	16.892	7.759	6.185	**30.836**	3.405	631	996	**5.032**
88-89	8.174	2.786	2.204	**13.164**	18.186	8.921	7.109	**34.216**	3.332	793	1.299	**5.424**
89-90	9.334	2.865	1.698	**13.897**	22.469	10.630	7.566	**40.665**	3.847	1.008	1.437	**6.292**
90-91	9.285	2.732	2.220	**14.237**	25.017	11.748	7.747	**44.512**	4.191	1.446	1.825	**7.462**
91-92	11.980	3.161	2.625	**17.766**	30.632	12.883	8.219	**51.734**	4.326	1.365	1.595	**7.286**
92-93	11.267	3.304	2.796	**17.367**	33.463	13.987	8.831	**56.281**	4.620	1.368	1.433	**7.421**
93-94	12.953	3.281	2.779	**19.013**	35.820	14.791	9.409	**60.020**	5.057	1.466	1.460	**7.983**
94-95	15.112	3.766	3.196	**22.074**	41.044	16.066	9.869	**66.979**	5.419	1.623	905	**7.947**
95-96	16.641	4.045	1.605	**22.291**	49.887	19.718	6.693	**76.298**	8.070	2.104	2.073	**12.247**
96-97	15.871	4.720	2.594	**23.185**	51.341	19.473	10.012	**80.826**	7.539	1.879	2.302	**11.720**
97-98	14.832	4.187	2.859	**21.878**	49.137	20.038	10.211	**79.386**	8.329	2.364	2.323	**13.016**
98-99	16.738	4.233	2.800	**23.771**	50.986	20.413	11.193	**82.592**	8.518	2.577	2.116	**13.211**
99-00	19.332	3.559	3.128	**26.019**	53.553	19.587	10.914	**84.054**	VY	VY	VY	**VY**

VY: Veri Yok

TABLO 21
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNDEKİ TOPLAM ÖĞRENCİ SAYILARI

YIL	ÖRGÜN LİSANS	ÖRGÜN ÖN LİS.	TOPLAM ÖRGÜN	UZAKTAN ÖĞR.	TOPLAM LİS. VE ÖNLİS.	LİSANS ÜSTÜ	TOPLAM	KIZ ÖĞR. %	BRÜT OKULLAŞMA ORANI %
83-84	246.830	34.873	281.703	40.617	322.320	13.395	335.715	33,7	8.2(7.2)*
84-85	287.087	45.642	332.729	65.456	398.185	19.156	417.341	31,4	9.9(8.2)*
85-86	297.668	53.076	350.744	98.670	449.414	20.578	469.992	32,4	11.0(8.6)*
86-87	302.029	55.767	357.796	123.804	481.600	23.491	505.091	33,4	11.7(8.7)*
87-88	311.063	59.421	370.484	133.139	503.623	30.836	534.459	33,4	12.1(8.9)*
88-89	318.763	66.972	385.735	174.711	560.446	34.216	594.662	33,6	12.7(8.8)*
89-90	353.869	62.671	416.540	228.295	644.835	40.665	685.500	33,5	14.5(9.4)*
90-91	372.240	72.207	444.447	206.962	705.409	44.512	449.921	33,6	15.3(9.6)*
91-92	392.284	77.018	469.302	289.745	759.047	51.734	810.781	34,1	16.0(9.9)*
92-93	421.748	90.591	512.339	347.145	559.484	56.281	915.765	34,5	18.1(10.4)*
93-94	510.652	106.645	617.297	465.766	1.083.063	60.020	1.143.083	37,4	20.6(11.7)*
94-95	502.083	127.922	630.005	477.315	1.107.320	66.979	1.174.299	38,5	21.0(12.2)*
95-96	550.785	150.443	701.228	459.460	1.160.688	76.298	1.236.986	39,1	22.4(13.5)*
96-97	509.118	169.049	759.167	463.195	1.222.362	80.826	1.303.188	39,4	23.6(14.6)*
97-98	640.337	192.654	832.991	497.250	1.330.241	79.386	1.409.627	39,8	25.5(15.7)*
98-99	686.611	202.972	889.589	492.560	1.382.149	82.591	1.464.740	39,9	26.7(16.9)*
99-00	713.259	218.099	931.358	488.569	1.419.927	84.054	1.503.981	40,6	27.7(17.9)*

* Brüt okullaşma oranına lisans üstü öğrenciler dahil edilmemiştir.Parantez içindeki değerler sadece örgün öğretime dayalı okullaşma oranlarıdır.

TABLO 22
YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLER

YIL	ÖĞRENCİ	ÜLKE SAYISI
83-84	5.378	51
84-85	6.732	63
85-86	7.021	63
86-87	6.923	74
87-88	7.328	76
88-89	7.502	77
89-90	7.904	81
90-91	7.661	82
91-92	7.548	84
92-93	7.860	94
93-94	13.554	105
94-95	15.000	106
95-96	16.324	111
96-97	18.420	108
97-98	18.662	113
98-99	18.350	114
99-00	17.654	107

TABLO 23
ÖĞRETİM ELEMANLARI

YIL	PROF.	BAYAN %	DOÇ.	YAR. DOÇ.	ÖĞR. ÜY. TOPLAMI	BAYAN %	AR. GÖR	DİĞER	TOPLAM ÖĞR. ELEMANI	BAYAN %	YABANCI ÖĞR. ÜYESİ	YABANCI DİĞER	YABANCI TOPLAMI
83-84	1.823	15,9	2.596	2.407	6.826	20,5	7.908	5.599	20.333	28,8	VY	VY	VY
84-85	1.891	15,7	2.792	2.503	7.186	20,5	8.451	6.312	21.949	29,8	25	148	173
85-86	1.877	15,8	2.899	2.484	7.260	20,9	9.049	6.659	22.968	30,3	21	179	200
86-87	1.911	16,3	3.142	2.714	7.767	21,8	9.527	7.088	24.382	31,1	25	192	217
87-88	2.015	15,9	3.421	3.495	8.931	21,9	10.543	7.722	27.196	31,1	25	204	229
88-89	2.846	17,9	2.976	3.580	9.402	22, 0	11.232	8.222	28.856	31,2	27	222	249
89-90	4.528	19,9	2.275	3.694	10.497	22,8	12.698	8.834	32.029	31,5	51	408	459
90-91	4.775	20,4	2.433	3.862	11.070	23,1	14.156	9.243	34.469	31,7	53	415	468
91-92	4.841	20,4	3.226	3.762	11.829	23,6	13.879	9.424	35.132	31,9	51	365	416
92-93	5.035	20,4	3.581	4.237	12.853	24,3	15.575	10.055	38.483	32,5	62	356	418
93-94	5.503	20,1	3.575	4.991	14.069	24,3	17.525	10.881	42.475	32,4	73	370	443
94-95	5.942	20,5	3.545	5.564	15.051	24,8	17.687	11.348	44.086	32,8	77	420	497
95-96	6.719	20,7	3.674	6.355	16.748	25,2	20.572	12.939	50.259	32,8	68	428	496
96-97	7.166	21,2	3.841	6.996	18.003	25,4	21.867	13.935	53.805	33,1	84	479	563
97-98	7.583	22,1	4.142	7.555	19.280	26,2	22.425	14.696	56.401	33,8	104	565	669
98-99	7.832	22,9	4.487	8.289	20.608	26,6	23.805	15.716	60.129	34,6	112	614	726
99-00	8.361	23,6	4.912	9.396	22.669	27,2	25.406	17.129	65.204	35,4	152	690	842

VY: Veri Yok

TABLO 24 .

ULUSLARARASI ATIF ENDEKSLERİNCE TARANAN DERGİLERDEKİ BİLİMSEL YAYIN SAYILARI

YIL	SCIENCE CITATION INDEX		SOCIAL SCIENCE CITATION INDEX		ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX		TOPLAM
	SAYI	ÜLKE SIRA NO.	SAYI	ÜLKE SIRA NO.	SAYI	ÜLKE SIRA NO.	
1974	222	VY	27	VY	-	-	249
1975	200	VY	26	VY	-	-	226
1976	235	VY	32	VY	-	-	267
1977	303	VY	29	VY	-	-	332
1978	337	VY	34	VY	-	-	371
1979	316	VY	28	VY	-	-	344
1980	309	41	41	VY	18	VY	449
1981	344	42	30	VY	4	VY	378
1982	350	44	44	VY	7	VY	401
1983	395	45	39	VY	5	VY	439
1984	380	44	29	VY	6	VY	415
1985	493	43	31	43	8	45	532
1986	520	44	24	VY	6	VY	550
1987	591	44	40	VY	5	VY	636
1988	660	42	46	VY	14	VY	720
1989	815	41	56	VY	11	VY	882
1990	925	40	79	VY	11	VY	1015
1991	1080	39	69	VY	20	VY	1169
1992	1354	38	85	VY	23	VY	1464
1993	1492	37	72	VY	23	VY	1587
1994	1789	34	97	VY	16	VY	1902
1995	2333	34	122	VY	16	VY	2471
1996	2917	32	166	VY	25	VY	3108
1997	3313	28	184	33	33	35	3530
1998	3901	26	189	32	29	36	4119
1999	4491	25	223	32	28	38	4742

YIL	DEV. BÜT. YÜZDESİ OLA. YÜKSEK ÖĞR. BÜTÇESİ	YÜKSEK ÖĞR. BÜTÇESİNİN GSYİH'YA ORANI	ÖRGÜN ÖĞRETİM ÖĞRENCİSİ BAŞINA BÜTÇE ÖDENEĞİ ABD $	ÖRGÜN ÖĞRETİM ÖĞRENCİSİ BAŞINA CARİ BÜTÇE ÖDENEĞİ ABD$	BÜTÇE KAY. TOP. GELİRLER İÇİNDEKİ PAYI	ÖĞR. KATKI PAYLARININ TOP.GELİR. ORANI
1981	3,1	0,58	2014	1551	VY	
1982	3,1	0,52	1885	1376	VY	
1983	3,8	0,69	2287	1738	VY	
1984	3,7	0,53	1701	1343	VY	
1985	3, 0	0,42	1270	965	VY	
1986	3, 0	0,42	1270	990	VY	
1987	2,9	0,42	1263	947	VY	
1988	2,9	0,47	1369	958	75	3
1989	3,2	0,45	1433	945	76	1
1990	3,9	0,56	2114	1522	79	2
1991	4,2	0,69	2055	1520	80	1
1992	4,3	0,84	2288	1761	80	1
1993	4,1	0,90	2658	2046	79	2
1994	3,8	1,10	2025	1519	77	3
1995	3,2	0,90	1538	1230	69	4
1996	2,6	0,80	1509	1042	65	7
1997	3,1	0,80	2195	1229	57	5
1998	2,9	0,86	2002	1328	61	5
1999	2,8	0,84	1886	1401	58	5
2000	2,2	0,80	1711	1228	55	5

VY: Veri Yok

IV. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Yükseköğretim, özellikle üniversitelerin sevk ve idaresi, ülkemiz gündeminde her zaman kendine özgü bir yere sahip olmuştur. Buna rağmen, konunun Batı'da ve ülkemizdeki geçmişi ve bu alandaki güncel gelişmeler pek az kişi tarafından incelenmiştir. Özellikle, her gün çeşitli medya organlarında her vesile ile bu konuda en iddialı beyanlarda bulunanlar ve görevde bulunan yöneticileri mesnetsiz şekilde eleştirenlerin, konu hakında bilimsel yayınlarına rastlamak mümkün değildir. Bu kişiler, konuyu bilimsel olarak ele almak yerine, kulağa hoş gelen, ancak gerçekçilikten uzak, bilimsel ve entellektüel derinlikten yoksun, basit ve sığ sloganların arkasına saklanmayı tercih etmektedirler.

Yükseköğretim sistemlerinin ve özellikle bu sistemlerin en önemli unsurunu oluşturan üniversitelerin sevk ve idaresi, yükseköğretim kurumlarının bilimsel ve teknolojik Ar-Ge sistemlerindeki işlevi ve bir üretim faktörü olarak ülke ekonomileri içindeki yeri, artık kendi içinde bir bilimsel araştırma ve uzmanlık alanı haline gelmiştir. Bu alanda bir çok bilimsel dergi süreli olarak yayınlanmakta, her yıl bir çok ulusal ve uluslararası konferans, sempozyum ve toplantı düzenlemekte, kitaplar basılmakta, raporlar ve çalışma dokümanları yayımlanmaktadır.

Ülkemizde ise bu alandaki tartışmalar, bu gelişmeler sanki hiç yokmuşcasına, tamamen içe dönük ve bambaşka bir düşünce ekseninde yürütülmektedir. Başlıca yanılgı veya daha gerçekçi bir deyimle, yanıltma noktaları, üniversite özerkliğinin yargı bağımsızlığına eşdeğer olduğu ve sözde gerçek demokratik üniversitenin bir kurum gibi değil, adeta bir dernek veya münazara cemiyeti gibi yönetilmesinin gerekliliğidir.

Bu çalışmada ortaya konan bilgiler, yukarda zikredilen görüşlerin tamamen geçersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı da zaten, Türk yükseköğretim sisteminin halen karşı karşıya buluduğu sorunları irdeleyerek ortaya koymak ve bunlara çözüm yolları önermek değildir; bu hususların ayrı bir çalışma konusu olduğu açıktır. Ancak, yukarıdaki üç bölümde ortaya konmuş olan bilgilerden çıkarılacak dersler olduğu ve ülkemizde yapılacak düzenlemelerde bu hususların mutlaka gözönünde bulundurulmasının gerekliliği de bir gerçektir.

Üzerinde önemle durulması gereken ilk husus, yaklaşık aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkmış olan medrese ile üniversiteden, ilkinin niçin zaman içinde yok olduğu, ikincisinin ise hangi nedenlerden dolayı insanlığın en sürekli ve kalıcı kurumlarından biri olarak günümüze geldiğidir.

Avrupa'nın karanlık çağı yaşadığı dönemde İslam alemi hem bilimde hem de teknolojide fevkalade ileri bir düzeydeydi. Daha önce zikredilmiş olan bilim adamlarının yanında **Jabir bin Hayyan** (721-815, kimya), **El Kındi** (?-886, astronomi, fizik, ışık teorisi, matematik), **Ebubekir El Razi** (875-950, vakum çalışmaları, müzik teorisi, matematik), **İbn ül El Heysen** (?-1040, optik, geometri, fizik, astronomi), **El Cezeri** (?-1206, su saati) ve **Ömer Hayyam** (1048-1122, cebir, astronomi), bilimin gelişmesine önemli katkıları olan Müslüman bilim adamlarıdır. İslam dünyasında o devirlerde üretilen cam ve seramik ürünler, gazyağı, şeker, parfümler, nadide kumaşlar ve çelik kılıçlar, İslam aleminin o dönemde ulaşmış olduğu teknolojik düzeyin bariz göstergeleridir. Medereseler, mütercimlik okulları, o devirde yayımlanan, 17 fasikülü madenlerin oluşumu, deprem, gel-git, meteoroloji ve doğa bilimlerine ayrılmış, 56 fasiküllük ansiklopedi ve 10. yüzyılın ikinci yarısında Basra'da ***"Bilim'den korkmamak, hiçbir kitabı değersiz görmemek, herhangi bir inanca bağnaz biçimde bağlanmamak"*** ilkelerinden yola çıkan bir grup İslam düşünürü tarafından kurulan **İhvanü's-Safa** (Saflık Kardeşleri) adlı ilk müslüman rasyonalist okul niteliğindeki topluluk, o dönemdeki entellektüel düzey hakkında fikir vermektedir. Söz konusu topluluk Eski Yunan felsefesini yayma ve din ile felsefeyi uzlaştırma bakımından önem taşır. Nitekim, Hristiyan dünyası Eski Yunan ve Roma felsefesini, özellikle Aristo'yu, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşt'ün eserleri vasıtasıyla tanımıştır.

Ne olmuştur da Batı dünyası üniversiteleri ile ilerleyip gelişirken, medreseler yok olmuş ve İslam alemi Batı'nın bu kadar gerisinde kalmıştır?

Yaklaşık bin yıllık bir sürecin sonuçlarını bir tek nedenle açıklamak tabii ki mümkün değildir. Ancak, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşt'ün başlattığı **kutsal vahiy ile insan aklı arasındaki felsefi çatışma**, Batı'da bu iki Müslüman bilim adamının zaferiyle sonuçlanmış ve böylece temelini eleştirel akılcılığın oluşturduğu Batı uygarlığı doğmuştur.

İslam aleminde ise, sözkonusu felsefi çatışma Gazali'nin zaferi ile sonuçlanmış ve netice itibariyle Batı ile aramızda yüzlerce yıllık bir bilimsel fark oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu uçurumu ilk kez 1773'te donanmasını Çeşme önlerinde kaybettikten sonra hissetmiş, ancak Batı ile aramızdaki bilimsel fark esasen Cumhuriyet'in ilanından sonra kapanmaya başlamıştır. **Dolayısıyla, Gazali'nin İbn-i Rüşt ve İbn-i Sina'ya galebe çalmasına bir daha asla müsaade edilmemelidir.** Tarihten çıkarılacak ilk ders budur. Bu dersin üniversitelerimiz açısından anlamı ise, dini inanç ve buna dayalı yaşam tarzı ile bilimin ve yükseköğretim kurumlarının yapısının birbirlerinden tamamen ayrı tutulmasının gerekliliğidir. **Türkiye Cumhuriyeti'ni dar'ül harp olarak nitelendirilen bir zihniyetin akademik hürriyet zırhı altında Türk üniversitelerinde yer edinmesine asla izin verilemez.**

Diğer kamu görevlilerinin sahip olmadığı, sadece öğretim elemanlarına özgü bir ayrıcalık olan akademik hürriyetin iki temel unsuru vardır. Bunlardan birincisi, bu ayrıcalığın esasen bilimsel araştırma ve bunlara dayalı yayın ve eğitim-öğretim faaliyetlerini kapsadığı, ikincisi ise, ülkenin yürürlükteki kanunları ile sınırlı olduğudur.

İster kitap, ister makale, ister tez olsun, bir dokümanın bilimsel yayın olarak kabul edilebilmesinin ön şartı, söz konusu dokümanın, o alandaki çalışmaları ile dünyaca tanınan bilim insanlarının, teknik deyimi ile "bilimsel hakemlerin" süzgecinden geçtikten sonra yayımlanmak üzere kabul edilmiş olmasıdır. Bilimsel hakem kullanmayan dergilerde yayımlanan makaleler, gazete ve dergilerdeki köşe yazıları veya rastgele bir basımevinde bastırılan kitaplar, hiçbir ileri ülkede bilimsel yayın olarak kabul edilmez, akademik yükseltmelerde göz önüne alınmaz. **Bu tür yayınlar, yukarda sözünü ettiğim tür bilimsel yayınları olmayanlar için, olsa olsa profesörlükten "Medyatik Profesör"lüğe geçişteki araç olabilir.** Bunları söylememden, öğretim üyelerinin medya organlarına yazılar yazmalarının, programlar yapmalarının karşısında olduğum anlamı çıkarılmamalıdır. Tersine, kamuoyunun aydınlatılması bakımından bu tür faaliyetlerin özendirilmesi gerektiğine inanıyorum. **Demek istediğim, atıf endekslerince taranan dergilerde hiçbir yayını ve bu yayınlara başka bilim insanlarınca yapılmış atıflar olmaksızın, sadece gazete veya bilimsel hakem kullanmayan ve atıf endekslerince taranmayan dergilerde yayımlanan makaleler veya TV programları ile hiç kimse akademik olarak yükseltilmemeli ve hiç kimseye "Bilim İnsanı" sıfatı verilmemelidir.**

Akademik hürriyet hiçbir ülkede öğretim üyelerine o ülkenin kanunlarını ihlal etme hakkını vermez. Yürürlükte olan kanunları beğenmeyebilirsiniz; bunların değişmesi için uğraşabilir ve örgütlenebilirsiniz. Bunlar temel vatandaşlık haklarıdır. Bunları ortaya koyduktan sonra, akademik özgürlüğü bir örnekle açalım. Çeşitli devlet yapıları ve ayrılıkçı akımlar gibi konular iktisat, siyaset bilimi ve hukuk gibi programlarda işlenir, ayrıntılı olarak işlenmeli ve tartışılmalıdır da. Ancak, ülkenin yürürlükte olan kanunları, örneğin teokratik devlet modelini övmeyi veya ülkenin toprak bütünlüğüne tasallutu teşvik etmeyi suç sayıyorsa, akademik hürriyet zırhına sığınıp bu eylemleri yapamazsınız. **Mesela, Türkiye Cumhuriyeti'ne dar'ül harp diyemezsiniz, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tartışamazsınız (özellikle bu iki hususun Anayasamızın değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek maddeleri kapsamında olduğunun altını çiziyorum), yüksek yargı organlarının kararlarına aykırı davranamazsınız, bu kararlara dayalı uygulamaları protesto için eylem yapamazsınız, Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel ve en mümtaz niteliklerinden biri olan ve Anayasamızın 10. maddesinde yer alan hükümlerde ifadesini bulan Anayasal Vatandaşlık kavramını her iki yönden el altından istismar edecek şekilde rektörlük seçim kampanyaları yürüterek bölücü eşkiyanın yayın organlarına malzeme veremezsiniz. Atama yetkilerinizi kötüye kullanarak üniversitenin bölücü faaliyetlerin zemini haline gelmesine yol açamazsınız. Kaldı ki, örnek olarak verdiğim bu davranışların akıl ve bilimle uzaktan yakından ilişkileri yoktur. Hiçbir ileri ve demokratik ülkede bu tür tutum ve davranışlara müsaade edilmez.**

Akademik hürriyetin tarihsel bir perspektif içinde ve ileri ülkelerdeki uygulamalar ışığında, doğru anlaşılması, üzerinde önemle durulması gereken ikinci hususdur.

Bir önceki bölümde verilmiş olan Rosovsky'nin yedi temel ilkesi ve Clark'ın koordinasyon üçgeni, yükseköğretim sistemlerinin sevk ve idaresinin hem felsefi, hem de uygulama ilkelerini ve dolayısıyla bu konuda alınacak üçüncü dersi veciz bir şekilde özetlemektedir.

Üniversite mensubu olmayan kişilerin yükseköğretim sistemlerinin üst kuruluşları ile üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının kurum düzeyindeki yönetim kurullarında karar yetkisi ile yer almalarının ve rektörlerin seçimle değil, atamayla gelmelerinin üniversite özerkliği ve demokrasiye aykırı hiçbir yanı yoktur. Eğer aksi yöndeki görüş geçerli ise; a) başta ABD, Birleşik Krallık olmak üzere, Anglo Sakson ülkeleri ile İsveç ve Hollanda da demokratik olmayan ülkeler grubundadır; b) Eyalet eğitim bakanının profesör düzeyindeki atamalar ile rektör atamasındaki nihai yetkisi göz önüne alındığında, Almanyayı da demokratik olmayan ülkeler grubuna dahil etmek gerekir; c) Üniversite mensubu olmayan kişilerin üniversite yönetimlerinde yetkili olarak görev aldığı Fransa, İspanya, Danimarka, Norveç ve hatta bir ölçüde Avusturya gibi ülkeler de antidemokratik olarak nitelendirilmelidir.

Tam tersine, demokrasinin en ileri düzeyine ulaşmış, bilgi çağını ve bilgi ekonomisini yaşamakta olan ileri Batı ülkelerinde devletin yükseköğretim alanındaki işlevi, süreçleri düzenlemekten girdi ve çıktıları değerlendirmeye doğru değişmektedir. Bu değişiklikle birlikte, üniversitenin sevk ve idare sistemleri de, Şekil 17'deki **koordinasyon üçgeninde** gösterildiği gibi, akademik oligarşi-devlet bürokrasisi ekseninden toplum ve pazar tepe noktasına doğru kaymaktadır. Mutlaka göz önünde bulundurulması gereken üçüncü husus da budur.

Unutulmamalıdır ki, üniversite artık basit yapılı bir öğretmen-öğrenci topluluğu değil, bilgi ekonomisinin beyni niteliğinde bir bilgi fabrikası ve fevkalade karmaşık yapıya sahip bir işletmedir. Ülke yükseköğretim sisteminin çıktıları, ülke ekonomisinin en önemli girdileri ve rekabet gücünü belirleyen başlıca unsurlar arasındadır. Yükseköğretim sistemi mutlaka ülkenin genel sosyoekonomik politikaları kapsamında ele alınmalıdır.

Türk yükseköğretim sistemini düzenleyen mevzuatta köklü yeni düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu, bu düzenlemelerin ne yönde olmasının gerektiği onbeş yıldan beri tarafımdan açık ve net bir şekilde dile getirilmiş ve bu alanda hazırlanmış kapsamlı rapor ve taslaklar kamuoyuna ve hükümetlere sunulmuştur. Ancak, üzülerek ifade etmeliyim ki, yükseköğretim konusundaki tartışmalar ya son derece basite indirgenmiş, ya kişisel beklentiler doğrultusunda şekillenmiş, ya da siyasi ve ideolojik çıkar hesapları içinde boğulup gitmiştir. Pek az insan işin kuramsal ve felsefi yanlarına eğilmiş ve dünyadaki gelişmeleri yansıtmıştır. Bugün de aynı durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Böyle bir ortamda çala kalem yapılacak yasal düzenlemelerin, ülke ve millet açısından son derece vahim sonuçlar doğuracağı kesindir.

Dolayısıyla, konu üzerindeki tartışmalar, sesi çok çıkan medyatik profesörlerle, neyi ve kimleri temsil ettiği belirsiz kuruluşların inhisarına bırakılamayacak kadar ciddi ve kapsamı köşe yazılarını boyutlarını fersah fersah aşan niteliktedir.

Bu nedenle, yasal düzenleme aşamasına gelinmeden önce, konu deneyimli üniversite yöneticileri, dünyaca tanınmış gerçek bilim insanları ve dünyayı bilen sanayici ve iş insanlarınca kapsamlı bir şekilde ele alınmalı, bilimsel yöntemler kullanılmalıdır. Konu üzerinde bu çerçevede çalışmalar yapmadan, sadece sübjektif değer yargıları ile hareket ederek çok ses çıkaranların görüşlerine asla itibar edilmemelidir.